

**ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

2017 [X] II

ISSN 2148-9289

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

2017 [X] 2

Erzincan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
ISSN 2148-9289

C. X Aralık 2017

Sahibi
Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Müdür Prof. Dr. Ayhan DÖNER

Sorumlu Müdür
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ

Editörler
Yrd. Doç. Dr. Yasin Mahmut YAKAR
Ed. Yrd. Arş. Gör. Bekir Sıttık KILIÇ

Hakemli bir dergi olan Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yılda iki kez yayınlanmaktadır. Akademik usullere uygun atıf yapılmak suretiyle Dergide yayınlanan çalışmalardan alıntı yapılabilir.

Dergiyeye yapılacak atıflarda ERZSOSDER kısaltmasının kullanılması tavsiye olunur.

Çalışmaların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergimizde yayımlanan tüm makaleler ASOS indekste ful text (tam metin) olarak yayımlanmaktadır.

İletişim Bilgileri

eusosbe_dergi@erzincan.edu.tr

Adres: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Eğitim Fakültesi Binası, Kat: 2,

Yalnızbağ Yerleşkesi - ERZİNCAN

Tlf.: +90 446 224 29 00

Faks: +90 446 224 29 01

ERZİNCAN

**ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ**

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Murat NİŞANCI** (*Erzincan Üniversitesi İİB. Fakültesi*)
Prof. Dr. Cem BAYGIN (*Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi*)
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA (*Erzincan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi*)
Doç. Dr. H. Hüsni BAHAR (*Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi*)

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Necati Fahri TAŞ** (*Erzincan Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK (*Balıkesir Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mukim SAĞIR (*Erzincan Üniversitesi*)
Prof. Dr. Hakkı YAZICI (*Afyon Kocatepe Üniversitesi*)
Prof. Dr. Hasan ŞAHİN (*Erciyes Üniversitesi*)
Prof. Dr. Hikmet Yıldırım CELKAN (*Gaziantep Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mehmet AKAD (*Kadir Has Üniversitesi*)
Prof. Dr. Nihat EDİZDOĞAN (*Uludağ Üniversitesi*)
Prof. Dr. Vehbi Selim ATAERGİN (*Marmara Üniversitesi*)
Prof. Dr. Nuray KARANCI (*Orta Doğu Teknik Üniversitesi*)

TEŞEKKÜR

Bu dergi, değerli hakemlerin katkılarıyla yayımlanmaktadır.
İlgilerinden ve desteklerinden dolayı teşekkür eder, saygılar sunarız.

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Adem DÖLEK (Erzincan Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA (Erzincan Üniversitesi)
Prof. Dr. Suat YILDIRIM (Erzincan Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE (Erzincan Üniversitesi)
Doç. Dr. Faruk GÜRBÜZ (Erzincan Üniversitesi)
Doç. Dr. Haydar EFE (Erzincan Üniversitesi)
Doç. Dr. İlhami YÜCEL (Erzincan Üniversitesi)
Doç. Dr. Orhan TAŞKESEN (Erzincan Üniversitesi)
Doç. Dr. M. A. Özgür GÜVENÇ (Atatürk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ÇALIK (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet TOPAL (Atatürk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hüsrev AKIN (Erzincan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kemal TAŞÇI (Erzincan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. M. Cihat ÜSTÜN (Erzincan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan YILMAZ (Erzincan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Servet TİKEN (Atatürk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Tacettin ŞİMŞEK (Atatürk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yasin Mahmut YAKAR (Erzincan Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

Orhan ÇINAR, Daimi KOÇAK

Lider Üye Etkileşimi ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişki:
Hizmet Sektöründe Bir Uygulama

.....1-24

*The Relationship Between Leader Member Exchange And Organizational
Silence: An Application In The Service Sector*

Ayşegül AYDIN

Avrupa Birliği Üyesi Olarak Güney Kıbrıs'ta
Su Kıtlığı ile Mücadele

.....25-34

*Fighting With Water Shortages In Southern
Cyprus As A Member Of The European Union*

Hüseyin POLAT

Türkiye'de Son Beş Yılda Hayat Bilgisi Eğitimi ile İlgili
Yapılmış Lisansüstü Araştırmaların Toplumsal Cinsiyet
Eşitliği Bağlamında Değerlendirilmesi

.....35-52

*Evaluation Of Postgraduate Researches In Education
Of Life Sciences In The Last Five Years In Turkey
In Terms Of Social Sex Equality*

Faruk GÜRBÜZ

Kelime Kelime Çeviri ve Üslup

.....53-58

Word-For-Word Translation And Style

Orhan TAŞKESEN, İsa Yücel İŞGÖR, Mehmet ÖNAL, Cihan KURT, Nihal KURT, Gülnaz ZHAKANOVA Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Kamu Personeli Seçme Sınavı Kaygı Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma	59-68
<i>A Study On Level Of Anxiety Public Personal Selection Exam (KPSE) Of The Students From Faculty Of Education</i>	
A.Fikret KILIÇ, Merve Nur SEZGİN Arif Nihat Asya'nın Şiirlerinde Değerler Etrafında Tematik Bir Çalışma	69-90
<i>Arif Nihat Asya's Poetry Is A Thematic Work Around Values</i>	
Naşide Nur KARAMAN, Sümeyya TATLI, Mustafa YAVUZEKİNCİ İletişim Derslerinin Empatik Eğilim ve Prososyal Davranışlar Üzerine Etkisinin İncelenmesi	91-104
<i>An Investigation On The Effect Of Communication Courses On Empathic Tendency And Prosocial Behaviors</i>	
Tacettin ŞİMŞEK Fazıl Hüsni Dağlarca'nın Poetikası	105-112
<i>Fazil Hüsnü Dağlarca's Poetika</i>	
Mürsel ETHEM “بمم /Ymm” Kökünün Art Süremlî Semantik İncelemesi	113-132
<i>Diachronic Semantics Analysis Of The Root “بمم /Ymm”</i>	

Ahmet EFE

Kamu Yönetiminde Etik Kapsamında Paydaş Şeffaflığı Yaklaşımı:
Kalkınma Ajansları Özelinde Bir Analiz ve Modelleme

.....133-152

*Stakeholder Transparency Approach As Part Of Ethical
Values In Public Administration: An Analysis And Modelling
On Regional Development Agencies In Turkey*

Mustafa ERTÜRK, Cemali SARI, Tamer ERPAY

Korunan Kıyılarda Yaşayan Halkın Mekân ve Turizm Algısının
Ekosistem Üzerindeki Etkileri:

Adrasan – Olimpos - Çıralı Kıyı Koridoru

.....153-164

*The Effects Of Place And Tourism Perception Of People Living
At The Protected Shores On The Ecosystem:
Adrasan – Olimpos- Çıralı Shore Corridor*

Ahmet TOPAL

Deneysel Yönlü Müselsel Gazel

.....165-178

Müselsel Gazel By The Way Of Experimental

Hamza ALTIN

Osmanlıda Bir Kadın Pedagog Ayşe Sıdika Hanım ve Eseri
Usul-i Talim ve Terbiye Dersleri

.....179-192

*Female Pedagogue In Ottoman Empire, Ayşe Sıdika,
And Her Work “Education Methods Lessons”*

Mustafa KARACA, Caner ÇAKI, Halit DOĞAN

Yerel Medya Çalışanlarının Örgütsel İntikam Davranışları Üzerine
Nitel Bir Çalışma: Malatya Örneği

.....193-216

<i>A Conceptual Study On Organizational Revenge Behavior Of Local Media Employees': Malatya Example</i> Mehmet Emin BARS Kültürel Değerlerin Aktarımında Halk Edebiyatı Ürünlerinden Yararlanma	217-228
<i>Benefit From Folk Literature Products Transfer Of Cultural Values</i>	
Suat YILDIRIM, Turgut KARABULUT Okul ve İş Yaşamında Genel Muhasebe Dersinin Rolü: Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Örneği	229-240
<i>The Role Of General Accounting Course In School And Business Life: Sample On Law Faculty Of Erzincan University</i>	
Servet TİKEN Metinlerarasılık ve Parodi Açısından Rıfat Ilgaz'ın <i>Don Kişot İstanbul'da</i> Adlı Öyküsü Üzerine Bir İnceleme	241-248
<i>An Analysis On Rıfat Ilgaz's Don Kişot İstanbul'da Story By The Aspect Of Parody And Intertextuality</i>	
Süleyman LOKMACI, Muhamed KÖSE 34 Ae Tarih 936 Arşiv Numaralı Surre-İ Hümayun Masraf Defterinin Değerlendirmesi	249-258
<i>Review Of Cost Journal Of Surre-İ Humayun Numbered 34 Ae Tarih 936</i>	
A.Fikret KILIÇ, Handan GÜRBÜZ Füruzan'ın Romanlarında Kültürel Yozlaşma	259-266
<i>Cultural Degeneration In Füruzan's Novels</i>	

Ahmet SARIGÜL

Aytmatov Anlatılarında Manas Ruhu ve Yansımaları

.....267-284

Aytmatov Narratives And Reflections In The Spirit Of Manas

Faruk GÜRBÜZ

Kelime Kelime Çeviri Anlamı Anlamına Bir Çeviridir

.....285-290

Word-For-Word Traslation Is A Sense-For-Sense Translation

Cuma ÇOTU

Rusya'nın Suriye Politikasında Kürtlerin Yeri

.....291-304

Russia's Syria Policy Of The Kurds In Place

Gürkan ALAGÖZ, Erkan GÜNEŞ, İlhami YÜCEL

Erzincan'da Faaliyet Gösteren Turizm İşletmelerinin

Pazarlama Stratejileri

.....305-316

Marketing Strategies Of Tourism Businesses In Erzincan

LİDER ÜYE ETKİLEŞİMİ VE ÖRGÜTSEL SESSİZLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ: HİZMET SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA*

THE RELATIONSHIP BETWEEN LEADER MEMBER EXCHANGE AND ORGANIZATIONAL SILENCE: AN APPLICATION IN THE SERVICE SECTOR

Orhan ÇINAR** Daimi KOÇAK***

ÖZET: Bu araştırmanın temel amacı lider üye etkileşimi ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Bu amaç doğrultusunda oluşturulan model ve hipotezlerin test edilmesine yönelik olarak havacılık sektöründe faaliyet göstermekte olan bir işletmenin İstanbul ilindeki 390 çalışanından anket tekniği kullanılarak elde edilen veriler SPSS ve AMOS programları kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizlik arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Lider üye etkileşimi, örgütsel sessizlik, hizmet sektörü

ABSTRACT: The main purpose of this study is to examine the relationship between the leader member exchange and organizational silence.

For the testing the models and hypotheses formed for this purpose, the data obtained from the survey of 390 employees in Istanbul province of an operating company in the aviation sector were analyzed using SPSS and AMOS programs. As a result of the analyzes made, it is found that there is a negative relationship between leader member exchange and organizational silence.

Keywords: Leader member exchange, organizational silence, service sector

1. GİRİŞ

Rekabetin yoğun, çevresel belirsizliklerin ve teknoloji devir hızının yüksek olduğu günümüz şartlarında işletmeler ayakta kalmak ve sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilmek için çalışanların fikir ve önerilerini açıkça ifade etmelerini teşvik etmektedirler. Çalışanlardan gelecek geribildirimün önemini farkında olan işletmeler çalışanların fikir ve önerilerini ifade etmelerini engelleyen faktörleri tespit etmeye ve ortadan kaldırmaya çalışırlar. Fakat bu çabalara rağmen yine de bazı çalışanlar fikirlerini dile getirme konusunda isteksiz davranabilirler (Shu ve Quynh, 2015:54). Örgütsel sessizlik bir örgütteki çalışanların bilinçli veya bilinçsiz olarak örgüt içerisinde yürütülen faaliyetlerle veya yaşanan olaylarla ilgili fikir, düşünce, istek veya şikâyetlerini bir takım nedenlerden ötürü üst yönetim ile paylaşmak istememeleri sonucunda ortaya çıkan durumu ifade etmektedir. Çalışanların sessizlik davranışı göstermelerinin birçok nedeni olabilir. Bu çalışmada lider üye etkileşiminin örgütsel sessizlik ile ilişkisinin olup olmadığı araştırılmıştır.

* Bu makale "Lider Üye Etkileşimi ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkide Pozitif Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Erzurum-Türkiye, orhanar@atauni.edu.tr

*** Öğr. Gör., Erzincan Üniversitesi, Ali Cavit Çelebioğlu Sivil Havacılık Yüksekokulu, Erzincan-Türkiye, dkocak@erzincan.edu.tr

Çalışanlar sürekli olarak sosyal değişim aracılığıyla liderleri ile etkileşim içerisinde olduklarından değişiklikleri, ödülleri ve cezaları idare etme yetkisine sahip olan liderleriyle işle ilgili konularda etkileşim halinde olurlar. Fakat bu etkileşimin kalitesi her bir üye ile aynı seviyede olmayabilir. Lider ile düşük kalitede etkileşim içerisinde olan çalışanlar yüksek kalitede etkileşim içerisinde olanlara göre daha kısıtlı bilgi ve kaynağa sahip oldukları ve daha az öneme sahip görevleri yerine getirdikleri için örgüt içerisinde yürütülen faaliyetlere etki etme veya sorunları dile getirme konusunda daha fazla sessizlik davranışı gösterirler (Rahn, 2010:12).

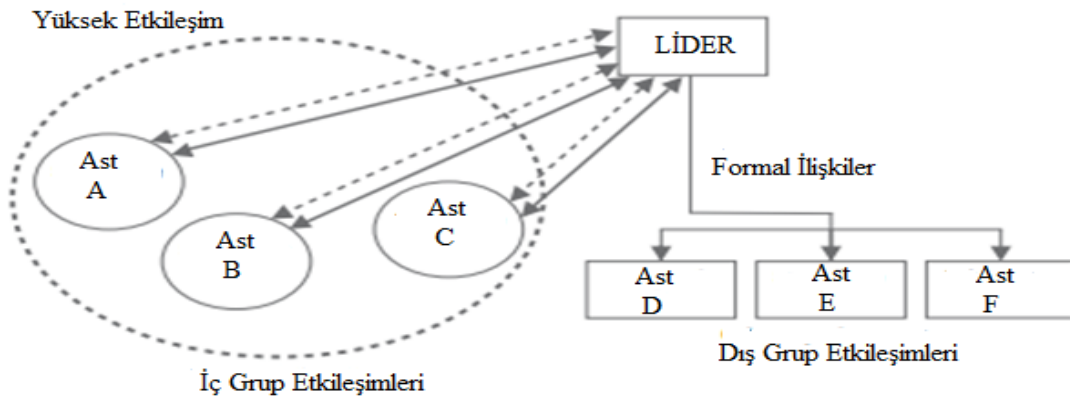
Bu çalışmanın amacı lider üye etkileşiminin örgütsel sessizlik üzerinde nasıl bir etkisinin olduğunu tespit etmektir. Bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik olarak öncelikle çalışanların liderleri ile olan etkileşim algıları ortaya çıkarılıp daha sonrasında bu etkileşim seviyesinin örgütsel sessizliklerini hangi oranda etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Lider Üye Etkileşimi

Lider üye etkileşimi kavramı örgütsel liderlik literatürü içinde liderlerle takipçileri arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Bu ikili ilişki yaklaşımı üst ile ast ilişkisini iki kişi arasındaki eşleştirme olarak inceler. Diğer liderlik teorilerinin aksine lider üye etkileşim teorisi liderin tüm üyeler veya astlar arasında aynı tarz veya davranışı tekdüze kullanmadığını diğer bir ifade ile liderin tüm astlarına veya takipçilerine olan davranışlarının homojen olmadığını savunur (Davis, 2007:18). Lider üye etkileşim teorisi geleneksel liderlik teorileri (özellikler teorisi, davranış teorisi, durumsallık teorisi) gibi öngörücü bir modelden ziyade tanımlayıcı bir modelidir. Diğer bir ifade ile lider ve üye ilişkisinde değişim kalitesi ve liderin bu ilişkide etkinliğini incelemek yerine lider üye etkileşiminin öncesi ve sonrasına yönelik açıklamalar yapar (Aslan ve Özata, 2009:97).

Lider üye etkileşim teorisi liderlerin sınırlı zaman, enerji ve kaynaklara sahip olmalarından ötürü çalışanlarının her biri ile aynı kalitede etkileşim içerisinde olmadıklarını, bazı çalışanlar (iç grup) ile yüksek kalitede etkileşim içerisinde olurken bazı çalışanlar (dış grup) ile ise düşük kalitede etkileşim içerisinde olduklarını savunur. Lider yüksek kalitede etkileşim içerisinde olduğu iç grup üyeleri ile her türlü bilgi, tecrübe ve örgütsel kaynakları paylaşırken düşük kalitede etkileşim içerisinde olduğu dış grup üyeleri ile ise sadece iş sözleşmesi hükümleri çerçevesinde etkileşim içerisinde olur (Huang vd., 2015:1275).

Şekil 1. Lider Üye Etkileşim Modeli

Kaynak: Stephen P. Robbins ve Timothy A. Judge, Çeviren: İnci Erdem, 14. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2015, Ankara, s.386.

2.2. Örgütsel Sessizlik

Yoğun rekabetin yaşandığı günümüzde bütün örgütler ellerindeki imkanlar dahilinde maliyetlerini düşürmek ve yaşamlarına devam etmek için çaba harcamaktadırlar. Örgütlerin artan müşteri beklentilerini karşılamak, sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek ve yaşanacak çevresel değişimlere ayak uydurmak için inisiyatif alabilen ve örgüt yararına fikirlerini ifade edebilen duyarlı bireylere ihtiyaçları vardır. Bununla birlikte, bazı çalışanlar örgüt içinde yaşanan olaylarda ve alınan kararlarda kişisel ve örgütsel birtakım nedenlerden ötürü fikirlerini ve düşüncelerini ifade etme konusunda sessiz kalmayı tercih ederler (Fatima vd., 2015:846). Çalışanların yaptıkları iş ve çalıştıkları örgütleri ile ilgili konularda soru sormaması, endişelerini dile getirmemesi, bilgilerini paylaşmaması, fikir ya da görüşlerini bildirmemesi anlamına gelen örgütsel sessizlik kavramı örgütlerde bilinen bir olgu olmasına rağmen gizli varlığı ve anlamından ötürü kuruluşların performansları üzerindeki etkisi tam olarak anlaşılamamıştır (Slade, 2008:1).

Çoğu kişi bir başkasının davranışını sessiz olarak etiketlediklerinde genellikle bu durum kişinin aktif olarak iletişim kurmadığı veya herhangi bir fikrinin olmadığı şeklinde yorumlanır. Aslında kişi belli fikir ve düşüncelere sahiptir fakat bu fikir ve düşüncelerini birtakım nedenlerden ötürü paylaşmak istemez. Dyne vd. (2003) çalışan sessizliğinin çok boyutlu ve karmaşık bir yapısının olduğundan yola çıkarak çalışan sessizliğini kabullenici, korunmacı ve koruyucu sessizlik olarak sınıflandırarak açıklamışlardır (Dyne vd. 2003:1362).

2.2.1. Kabullenici Sessizlik

Kabullenici sessizlik kavramı çalışanın örgüt içerisinde yaşanan olaylar ve faaliyetler hakkında fikir ve düşüncelere sahip olmasına rağmen bunları dile getirmek istememesini ifade eder. Tanımdan da anlaşılacağı gibi çalışan sessizlik davranışını bilinçli olarak tercih etmektedir. Kabullenici sessizlik gösteren çalışanlar diğer bireylerle iletişim kurma, fikirlerini dile getirme ve sorunlardan bahsetmenin gereksiz olduğuna; dile getirsel de hiçbir şeyin değişmeyeceğine ve her şeyin aynı şekilde devam edeceğine inanırlar (Dilek ve Taşkıran, 2016:409).

2.2.2. Korunmacı Sessizlik

Korunmacı sessizliğin temelinde, çalışanların sessizliği tercih etmesinin nedeninin korku olduğu düşünülmektedir. Çalışan korkuya dayanarak, kendini korumak adına bilgisini ve düşüncelerini gizlemeyi tercih eder. Korunmacı sessizlik, çalışanların bir örgüt içinde tehditler karşısında kendisini korumaya yönelik kasıtlı olarak benimsediği bir davranış biçimi olarak da tanımlanabilir (Özkan vd., 2015:254). Çalışan kendini korumak adına düzeltilmesi gereken sorunlarla ilgili gerçekleri görmezden gelir. Bu kendini koruma güdüsü çalışanın dile getireceği sorundan sorumlu tutulma korkusuna dayanabilir. Benzer şekilde, korunmacı sessizlikte çalışan kendini koruma yöntemi olarak örgüt içerisindeki kişisel hataları görmezden gelir (Dyne, vd., 2003:1367).

2.2.3. Koruyucu Sessizlik

Dyne vd., (2003) kabullenici ve korunmacı sessizlik kavramlarını kendilerinden önce yapılmış olan çalışmalara ait (Morrison and Milliken, 2000; Pinder and Harlos, 2001) sessizlik literatürüne dayanarak ifade etmişlerdir. Koruyucu sessizlik kavramı Dyne ve arkadaşlarının bu iki sessizlik boyutuna ilave olarak kavramsallaştırdıkları ve literatüre ekledikleri üçüncü bir sessizlik boyutudur. Koruyucu sessizlik kavramı çalışanın çalıştığı kurum ve çalışma arkadaşları ile ilgili bilgi, fikir veya görüşlerini onların zarar görmemesi adına kurum dışındaki kişi veya kuruluşlarla paylaşmaması olarak ifade edilebilir (Dyne, vd., 2003:1368). Bu sessizlik türü korunmacı sessizlikteki gibi çalışanların sessiz kalmaları ve kalmamaları halinde yaşanacaklarla ilgili farkındalıklarının olduğu ve bunun sonucunda sahip oldukları fikir, bilgi ve görüşlerini başkalarını korumak adına kimseyle paylaşmamasına yönelik bilinçli bir karar üzerine

kuruludur. Korunmacı sessizlikte kişi kendini korumaya yönelik sessizlik davranışı gösterirken koruyucu sessizlikte kişi çalışma arkadaşlarını ve çalıştığı örgütü korumak için sessizlik davranışı gösterir (Beheshtifar, 2012:279).

2.3. Lider Üye Etkileşimi ile Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişki

Lider üye etkileşimi lider ve izleyicileri arasında oluşan farklı derecedeki etkileşimleri ifade eder. Diğer bir ifade ile lider bazı astları ile yüksek kaliteli etkileşimler geliştirirken bazı astları ile ise daha düşük kalitede etkileşim içerisinde olur. Sosyal değişim teorisine göre yüksek kalitede lider üye etkileşimi sayesinde ortaya çıkan düşük seviyedeki sessizlik davranışları düşük kalitede lider üye etkileşimi ile ortaya çıkan yüksek seviyedeki sessizlik davranışına göre işletmeler için daha kazançlı bir durum yaratır. Düşük kalitede lider üye etkileşiminin olduğu örgütlerde üstler ve astlar arasındaki etkileşim iş sözleşmesi ile sınırlandırılmış gereklilikleri içerdiği için çalışanlar yöneticinin kontrolünde olan bilgi ve kaynaklara yeterli düzeyde erişemezler ve düşüncelerini fikirlerini rahatlıkla ifade edemezler. Bu durum çalışanların yaptıkları işler ve örgütte yaşananlar konusunda sessiz kalmalarına neden olur (Liang ve Wang, 2016:641). Lider ile etkileşimi düşük çalışanlar (dış grup) yürütülen faaliyetlere etki etme konusunda yeterli bilgi ve kaynak kendileri ile paylaşılmadığı için pasif kalacaklar ve fikir ve düşüncelerini paylaşma konusunda isteksiz olacaklardır. Öte yandan lider ile etkileşimi yüksek olan çalışanlar (iç grup) bu etkileşim sonucunda elde ettikleri avantajlar sayesinde liderin beklentilerini karşılamaları sayesinde etkileşimin gücü artarak devam edecektir.

Lider üye etkileşimi ile ilgili yapılan literatür taraması sonucunda bu kavramın genellikle iş tatmini, örgütsel vatandaşlık, kişilik, tükenmişlik, örgütsel adalet, çatışma yönetim tarzları, izlenim yönetim davranışı, liderlik tarzları, örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti, örgüt iklimi, örgüt kültürü kavramları ile ilişkilendirildiği görülmüştür (Özutku, 2007; Truckenbrodt, 2000; Kaşlı ve Seymen, 2010; Al-Shammari ve Ebrahim, 2010; Göksel ve Aydın, 2012; Çekmecelioglu ve Ülker, 2014; Ansari vd., 2007; Çalışkan, 2008). Örgütsel sessizlik ise örgüt kültürü, örgütsel adanmışlık, öz yeterlilik, örgütsel vatandaşlık, liderlik tarzı, örgütsel adalet, tükenmişlik örgütsel öğrenme, örgütsel bağlılık, örgütsel güven, mobbing, örgütsel özdeşleşme ve iş tatmini kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir (Tan, 2014; Acaray ve Akturan, 2015; Deniz vd., 2013; Kahya, 2013; Harlos, 1997; Köse, 2013; Karacaoğlu ve Küçükköylü, 2015; Hüsrevşahi, 2015; Kılınç ve Ulusoy, 2014; Aktaş ve Şimşek, 2015). Yapılan literatür taraması sonucunda lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiyi araştıran az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır.

Xu vd. (2015) yaptıkları çalışmada lider üye etkileşiminin örgütsel sessizlik ile negatif yönlü ve anlamlı ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Xu ve arkadaşları çalışanların liderleri tarafından desteklendikleri yüksek nitelikli bir etkileşim algısına sahip olmaları sonucunda yaptıkları işe ve örgüte yönelik bilgileri saklamadan örgüte katkı sağlayacak davranışlar sergilemelerine neden olacağını savunmuşlardır (Xu vd., 2015:769).

Çöp (2015) Türkiye’de faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otellerde çalışan 420 yönetici ve 640 ast üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada lider ile yüksek seviyede etkileşim algısına sahip çalışanların sessizlik seviyelerinin düşük çıktığını dolayısıyla lider üye etkileşiminin örgütsel sessizliği negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilediğini ortaya koymuştur (Çöp, 2015).

Bayraktar (2014) çalışmasında lider üye etkileşiminin niteliğine ilişkin ölçüm için Lider ve Maslyn tarafından 1998 yılında geliştirilen Çok Boyutlu Lider Üye Etkileşim Ölçeğini kullanmıştır. 12 maddeden oluşan ölçek lider üye arasındaki etkileşimi etki, vefakarlık, katkı ve profesyonel saygı olmak üzere dört boyutta ölçmektedir. Örgütsel sessizlik ölçeği olarak 2008 yılında Ayşehan Çakıcı tarafından geliştirilen 30 maddeden oluşan örgütsel sessizlik anketi

kullanılmıştır. Araştırma sonucunda lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizlik arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Bayraktar, 2014:74).

Chan ve Davey (2016) lider üye etkileşimi ve personel güçlendirmenin çalışanların seslilik davranışları üzerindeki etkilerini araştırmaya yönelik olarak yapmış oldukları çalışmada lider üye etkileşiminin çalışanların sesliliği ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Yüksek seviyede lider üye etkileşimi sonucunda çalışanlar fikir ve düşüncelerini üst yönetimle paylaşma ve sorunlarla ilgili taleplerini dile getirme konusunda sessizlik davranışı göstermedikleri tespit edilmiştir (Chan ve Davey, 2016: 49).

Botero ve Dyne (2009) tarafından lider üye etkileşiminin çalışanların sesliliği davranışına etkilerini araştırdıkları çalışmalarında lider üye etkileşimi ve çalışanların sesliliği arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu, yüksek seviyede lider üye etkileşimi sayesinde çalışanların yaptıkları işlerle ilgili fikirlerini, önerilerini ve bilgilerini rahatça ifade etmeleri konusunda cesaretlendirilmeleri sonucunda sessizlik davranışlarının azaldığını tespit etmişlerdir (Botero ve Dyne, 2009:94).

Lian ve Wang (2016) 563 kamu kurumu çalışanına uyguladıkları anket sonucunda lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizlik arasında negatif yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Lian ve Wang çıkan bu sonucu sosyal değişim ve kar zarar açısından iki boyutta açıklamışlardır. Sosyal değişim açısından bakıldığında yüksek kaliteli lider üye etkileşimine sahip çalışanlar liderleriyle daha yakın kişisel ve duygusal etkileşim içinde oldukları için daha fazla sorumluluk bilincine sahip olacaklardır. Bununla birlikte lider ve üyelerin etkileşimleri karşılıklı güven, sadakat ve sorumluluk temeline dayandığı için çalışanlar daha fazla kaynak, eğitim ve kararlara katılım fırsatı elde ettiklerinde karşılıklı yükümlülük duyuları daha güçlü hale gelecek ve bu da onları sessizliklerini kırmaya ve aktif olarak öneriler ileri sürmeye teşvik edecektir. Öte yandan kar zarar açısından bakıldığında ise düşük kaliteli lider üye etkileşimi içerisindeki çalışanlar görüş ve önerilerini dile getirmeleri halinde daha az kazanç elde edecekleri ve daha büyük bir riskle karşı karşıya kalacakları düşüncesiyle kriz veya sorunlarla karşı karşıya kaldıklarında sessizliği seçeceklerdir. Aynı şekilde çalışanlar fikir ve önerilerini üst yönetimle paylaşmalarının kendileri için kazançlı bir durum yaratacağına inandıkları durumlarda düşüncelerini ortaya koymaya ve yapıcı yorumlarını yönetimle paylaşmaya istekli olacaklardır. (Lian ve Wang, 2016:645).

Shu ve Quynh (2015) yaptıkları çalışma sonucunda lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizlik arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu diğer bir ifade ile yüksek seviyede lider üye etkileşiminin olduğu örgütlerde düşük seviyede örgütsel sessizliğin ortaya çıktığını tespit etmişlerdir. Bu çalışmada çalışanların konuşma riskiyle ilgili endişelerini azaltmak için yöneticileriyle paylaştıkları ilişkileri kullandıkları görülmüştür (Shu ve Quynh, 2015:65).

Bu bulgular çerçevesinde elde edilen bilgilere dayanarak aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H1. Lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizlik arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1a. Lider üye etkileşimi ile kabulleniciler sessizlik arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1b. Lider üye etkileşimi ile korunmacı sessizlik arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1c. Lider üye etkileşimi ile koruyucu sessizlik arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızın bu başlığı altında araştırma evreninin belirlenmesi, örneklem seçimi ve verilerin analiz edilmesinde kullanılan istatistiksel yöntemler hakkında bilgi verilmiştir.

3.1. Araştırma Evreni, Çalışma Evreni ve Örneklem

Araştırma evreni araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanlar bütünüdür ifade eder. Genel olarak tanımlanması kolay fakat ulaşılması çok zor hatta imkânsız olan evrendir. Örneğin insanları evren olarak alan bir araştırmacının bütün insanlara ulaşması imkânsızdır. Bu nedenle karışıklıkların önlenmesi için araştırma evrenini temsil eden çalışma evrenine ulaşmak istenir (Karasar, 2002:110). Çalışma evreni araştırma evrenine göre daha somut ve ulaşılabilirdir. Her ne kadar çalışma evreni araştırma evrenine göre ulaşılabilir olsa da zaman ve para sınırlamasından ötürü çalışma evreninin de tamamına ulaşmak mümkün olmayabilir. Bu nedenle bilimsel araştırmalarda genellikle çalışma evrenini temsil yeterliliği kabul edilen ve belli bir evrenden, belli kurallara göre seçilmiş küçük küme olarak ifade edilen örneklem kullanılır (Yurtseven vd., 2013:30).

Çalışmamızda araştırma evreninin belirlenmesinde takım çalışmasının ve karşılıklı etkileşimin önemli olduğu bir sektörün ele alınmasının uygun olacağı düşünülmüş ve araştırma evreninin havacılık sektörü olmasına karar verilmiştir. Araştırmanın çalışma evreni olarak da havacılık sektöründe faaliyet gösteren özel bir işletmenin Antalya ve İstanbul illerindeki beyaz yakalı çalışanları belirlenmiştir.

Araştırmanın çalışma evreni, 1350 çalışandan meydana gelmektedir. Bu çalışma evreninden %95 güvenirlilik ve %5 hata payı öngörülerek seçilebilecek örneklem büyüklüğü 299 olarak belirlenmiştir (<http://www.surveysystem.com/sscalc.htm>). Hatalı veya eksik doldurulma olasılığına karşı 450 adet anket hazırlanmış ve anketler bizzat araştırmacı tarafından çalışanlara dağıtılmıştır. Anketlerin doldurulması araştırmacı nezaretinde gerçekleştirilmiş ve doldurulan anketler araştırmacı tarafından toplanmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde her bir çalışanın örneğe girme şansını eşit kılan basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır.

Anketlerin samimi, doğru ve gerçeğe uygun olarak doldurulması için çalışanlara genel olarak anketin içeriği, kapsamı ve ankette yer alan kavramlarla ilgili açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Anketlerin doldurulması süresince araştırmacı tarafından kendilerine nezaret edilip anlaşılmayan sorulara cevap verilerek sağlıklı cevaplamaları sağlanmaya çalışılmıştır. 450 adet hazırlanan anketlerden hatasız ve eksiksiz doldurulan 390 adedi analize tabi tutulmuştur. Dolayısıyla araştırmanın örnekleme 390 kişidir.

AMOS programı kullanılarak ana modele ait düşük çıkan uyum iyiliği değerlerini normalleştirmek için yapılan modifikasyon sonucu bazı anketler program tarafından geçersiz sayılmıştır. Bu işlem sonunda kalan 359 ankete ait veriler analizlerde kullanılmıştır.

3.2. Veri Toplama Araçlarının Oluşturulması ve Ölçeklerin Belirlenmesi

Araştırma nicel bir çalışma olmasından ötürü verilerin elde edilmesinde nicel veri toplama yöntemlerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Ankette yer alacak maddelerin önceden belirlenen amaçlara ulaşmaya uygunluğu için lider üye etkileşimi ve örgütsel sessizlik konuları hakkında yerli ve yabancı çalışmaları kapsayan literatür taraması yapılmıştır. Özellikle ankette yer alan maddelerin orijinal dillerinin İngilizce olmalarından ötürü Türkçe yazında uyarlamalarının yapılıp yapılmadığı araştırılmış ve birçok çalışmada uyarlamaları yapılan ölçekler tespit edilmiştir. Daha sonrasında bu maddeler İngilizce'den Türkçe'ye ve Türkçe'den tekrar İngilizce'ye uzman kişilerin kontrolünde gerçekleştirilmiş ve sonuç olarak anlam kaybına uğramadıkları tespit edilmiştir. Anketin düzenlenmesinde uzman kişilerle görüşülmüş ve görüşleri alındıktan sonra gerekli düzenlemeler yapılıp son şekli verilmiştir.

Üç kısımdan oluşan anket çalışmamızın başlangıç kısmı yaş, cinsiyet, medeni hal, eğitim, pozisyon, departman, mevcut firmada çalışma süresi ve mevcut yönetici ile çalışma süreleri gibi katılımcıların bireysel özellikleri hakkında bilgi elde etmeye yönelik olarak hazırlanan sekiz

sorudan oluşmaktadır. Bu sorular ile ortaya konması hedeflenen özellikler araştırmamızın kontrol grubunu oluşturup, çalışanların lider üye etkileşimi ve örgütsel sessizlikleri bu değişkenlere göre değerlendirilmiştir.

Anket çalışmamızın diğer iki kısmında yer alan ölçeklere ait bilgilere aşağıda detaylı olarak değinilmiştir.

3.2.1. Lider Üye Etkileşim Ölçeği

Bu çalışmada, çalışanların yöneticileri ile etkileşimlerinin düzeyini ölçmeye yönelik olarak Scandura ve Graen (1984:430) tarafından geliştirilen, Bauer ve Green (1996:1563) tarafından güncellenerek oluşturulan 8 madde ve tek boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Söz konusu ölçek Türkçe ve Yabancı çalışmalarda çok fazla kullanılan bir ölçek olduğu için tercih edilmiştir. Ölçekteki maddeler orijinal dillerinden Türkçe'ye Türkçe'den de tekrar İngilizce'ye çevirileri İngilizce konusunda uzman kişilere yaptırılarak onaylatılmıştır ve ölçeğin Türkçe uyarlamasını yapan Özutku vd. (2008), Karcıoğlu ve Kahya (2011) ile Bolat (2011)'in çalışmalarında yapılan çeviriler incelendikten sonra son hali oluşturulmuştur. Türkçe literatürde ölçeğin cronbach alpha değeri Özutku tarafından ,730, Karcıoğlu ve Kahya tarafından ,74 ve Bolat tarafından ,892 olarak bulunmuştur. Ölçeği geliştiren araştırmacılar tarafından ise ölçeğin cronbach alpha değeri ,79 olarak bulunmuştur. Ölçekte yer alan maddeler 5'li Likert ölçeği kullanılarak çalışanlardan (1) kesinlikle katılmıyorum, (2) katılmıyorum, (3) kararsızım, (4) katılıyorum ve (5) kesinlikle katılıyorum şıkları ile ölçülmüştür. Bu maddeler genel olarak yöneticiye duyulan güveni, yönetici ile iş ilişkilerinin etkinliğini, çalışanların potansiyel ve performanslarının ve çalışanların problemlerinin yöneticileri tarafından bilinmesi ile ilgilidir.

3.2.2. Örgütsel Sessizlik Ölçeği

Örgütsel sessizliği ölçmeye yönelik olarak Dyne, Ang ve Botero (2003) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Öncelikli olarak maddeler orijinal dillerinden Türkçe'ye Türkçe'den de tekrar İngilizce'ye çevirileri İngilizce konusunda uzman kişilere yaptırılarak onaylatılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda ölçeğin Türkçe uyarlamasının birçok çalışmada kullanıldığı görülmüştür (Taşkıran, 2011; Karacaoğlu ve Cingöz, 2009; Karacaoğlu ve Küçükköylü, 2015; Acaray vd., 2015; Alparşlan ve Kayalar, 2012; Tayfun ve Çatır, 2013; Dilek ve Taşkıran, 2016). Türkçe literatürde örgütsel sessizliğe ait cronbach alpha değerlerine ait sonuçlar incelendiğinde ,7 üzerinde olduğu görülmektedir. Örgütsel sessizlik kabullenici, korunmacı ve koruyucu sessizlik olarak 3 boyuttan ve her bir boyuta ait 5 madde ile toplamda 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte 5'li likert ölçeği kullanılmış ve anket çalışmasına katılanlardan ifadeleri kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4) ve kesinlikle katılıyorum (5) şeklinde cevaplamaları istenmiştir.

3.3. Analiz Yöntemleri

Araştırmamızda elde ettiğimiz verilerin analizi için SPSS 17 ve AMOS 17 paket programları kullanılmıştır. Çalışmada genel olarak üç analiz yöntemi kullanılmıştır. Bunlar açımlayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modelidir.

4. BULGULAR

Çalışmanın bu başlığı altında verilerin özellikleri, demografik özellikler, lider üye etkileşimi ve örgütsel sessizlik ölçeklerine ait güvenilirlik, geçerlilik ve tanımlayıcı istatistiksel değerler incelenecek ve yorumlanacaktır.

4.1. Normallik Testi

Verilerin normal dağılıp dağılmadığının kontrol edilmesine yönelik olarak SPSS'te yapılan analiz sonuçlarına ait değerler Tablo 1'de verilmiştir. Verilerin normal dağıldığını söylemek için ilk olarak Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk değerleri incelenmiştir. Bu test

sonuçlarına ait değerler %95 güven aralığında istatistiksel olarak anlamsız çıkması durumunda verilerin normal dağıldığı, istatistiksel olarak anlamlı çıktıklarında ise verilerin normal dağılmadıkları sonucuna varılmaktadır. Tablodan da görüleceği üzere Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk değerleri %95 güven aralığında anlamlı çıkmışlardır. Bu değerler bize verilerimizin normal dağılmadıklarını göstermektedirler. Verilerin normal dağılıp dağılmadıkları ile ilgili olarak incelememiz gereken bir diğer değer ise çarpıklık ve basıklık değerlerinin kendi standart hata değerlerine bölünmesiyle elde edilen “Z” değerlerinin -1,96 ile +1,96 arasında olup olmadığıdır. Eğer “Z” değerleri bu belirtilen aralıklarda bir değere sahip olurlarsa verilerimizin normal dağılıma uygun olduklarını söyleyebiliriz. Yaptığımız analiz sonucunda ortaya çıkan “Z” değerleri her bir ölçek ve boyutları açısından incelendiğinde verilerimizin normal dağılımdan istatistiksel olarak saptıkları, diğer bir ifade ile verilerimizin normal dağılmadıkları söylenebilir. Bu nedenle verilerimizin analizlerinde nonparametric testler kullanılacaktır.

Tablo 1. Ölçeklere İlişkin Puanların Normallik Testi Sonuçları

Değişkenler	Çarpıklık		Basıklık		Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk	
	İstatistik	Z	İstatistik	Z	İstatistik	Anlamlılık	İstatistik	Anlamlılık
LÜE	-,803	6,224	-,502	1,953	,184	,000	,893	,000
Kabullenici	1,227	9,511	,822	3,198	,235	,000	,843	,000
Korunmacı	1,526	11,829	2,329	9,062	,218	,000	,826	,000
Koruyucu	-,889	6,891	-,411	1,599	,229	,000	,873	,000
ÖS	,384	2,976	,993	3,863	,079	,000	,976	,000

Verilerin analizlerine başlamadan önce yapılması gereken diğer bir işlem bağımsız değişkenler arasındaki güçlü ilişkiyi ifade eden ve değişkenler arasındaki korelasyon değerlerinin yüksek olması durumunda ortaya çıkan çoklu doğrusal bağlantının (multicollinearity) olup olmadığının ortaya çıkarılmasıdır. Bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olması halinde bu değişkenler yapısal model içerisinde farklı değişkenler olarak algılanmayacak ve bu değişkenlerin modele katkılarının veya etkilerinin ayırt edilmesi güçleşecektir. Bu durum modelden yanlış sonuçlar elde edilerek yanlış yorumlar yapılmasına neden olur. Çoklu doğrusal bağlantının saptanmasında kullanılan yöntemlerden birisi Varyans Artış Faktörlerinin (VIF=Variance Inflation Factor) ve Tolerans Değerlerinin (Tolerance Value) incelenmesi gerekir. VIF değerinin genel bir kural olarak 10 ve üzeri ($VIF \geq 10$) olması durumunda ve tolerans değerinin 0,10'dan küçük olması durumunda çoklu bağlantı probleminin olduğu söylenebilir (Çokluk vd., 2014:35). Araştırmamıza ait bağımsız değişkenlerin VIF ve Tolerans değerleri incelendiğinde VIF değerlerinin 10'dan küçük ve Tolerans değerlerinin ise 0,10'dan büyük oldukları görülmektedir. Bu sonuçlara dayanarak araştırmanın değişkenleri arasında çoklu doğrusal bağlantının bulunmadığı söylenebilir.

Araştırmamızdaki lider üye etkileşimi ve örgütsel sessizlik ölçekleri arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya koymaya yönelik olarak korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 2'de özetlenmiştir. Korelasyon analizi en az iki değişken arasındaki ilişkinin derecesini ölçen bir yöntemdir. Değişkenler arasındaki ilişki hakkında bilgi veren katsayı “korelasyon katsayısı” (r) olarak adlandırılır. Korelasyon katsayısı +1.00 ile -1.00 arasında değerler alır ve bu değer 1.00 olması mükemmel pozitif ilişkiyi; -1.00 olması mükemmel negatif ilişkiyi; 0.00 olması ise ilişki olmadığı; mutlak değer olarak 1.00 ile 0.70 arasında olması yüksek; 0.70 ile 0.30 arasında olması orta ve 0.30 ile 0.00 arasında olması ise düşük seviyede bir ilişki olduğu anlamına gelir (Yurtseven vd., 2013:54).

Ölçeklerin faktörleri normal dağılım göstermediklerinden Spearman Brown sıra farkları korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizi yapılırken her bir ölçeğe ve boyutlarına ait ankete katılanların verdikleri cevaplara göre aritmetik ortalamaları alınarak değişken bazında değerleri elde edilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Korelasyon Analizi Sonuçları

Faktörler	LÜE	KAB	KRN	KRY	ÖS
LÜE	1,000				
KAB	-,474**	1,000			
KRN	-,385**	,451**	1,000		
KRY	,013	-,085	-,172**	1,000	
ÖS	-,509**	,635**	,557**	,484**	1,000

Bağımsız değişken (lider üye etkileşimi) ve bağımlı değişken (örgütsel sessizlik) arasındaki ilişkiyi incelediğimizde aralarında %99 önem düzeyinde negatif yönlü orta seviyede anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmaktayız ($r=-0,509$, $p<0,01$). Bu durum çalışanlar ile yöneticileri arasındaki ilişkiler olumlu yönde arttıkça çalışanların örgütsel sessizliklerinin azalacağı şeklinde yorumlanabilir. Lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizliğin boyutları ayrı ayrı olarak incelendiğinde lider üye etkileşimi ile kabullenici ($r=-0,474$, $p<0,01$) ve korunmacı ($r=-0,385$, $p<0,01$) sessizlik arasında %99 önem düzeyinde negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer taraftan lider üye etkileşimi ile koruyucu sessizlik arasındaki ilişkiye ait değerler incelendiğinde aralarında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir ($r=0,013$, $p=0,809$). Diğer bir ifade ile yöneticiler ile çalışanlar arasındaki etkileşim olumlu yönde arttığında çalışanların koruyucu sessizlik seviyeleri bu etkileşimden etkilenmezken kabullenici ve korunmacı sessizliklerinde azalma olur.

4.2. Demografik Özelliklere Ait Bulgular

Tablo 3. Demografik Özellikler

ÖZELLİKLER	KATEGORİLER	FREKANS (N)	YÜZDE (%)
YAŞ	19-24	104	29
	25-30	122	34
	31-36	71	19,8
	37-42	34	9,5
	43 VE ÜSTÜ	28	7,8
CİNSİYET	ERKEK	185	51,5
	KADIN	174	48,5
MEDENİ HAL	EVLİ	130	36,2
	BEKAR	229	63,8
EĞİTİM	LİSE	76	21,2
	ÖNLİSANS	113	31,5
	LİSANS	151	42,1
	LİSANSÜSTÜ	19	5,3
POZİSYON	YÖNETİCİ	47	13,1
	MEMUR	312	89,9
POZİSYON	OPERASYON	205	57,1
	İDARİ İŞLER	37	10,3
	YOLCU HİZMETLERİ	117	32,6
ÇALIŞMA SÜRESİ	1 YILDAN AZ	53	14,8
	1-3	150	41,8
	4-6	66	18,4
	7 YIL VE ÜSTÜ	90	25,1
YÖNETİCİ İLE ÇALIŞMA SÜRESİ	1 YILDAN AZ	67	18,7
	1-3	207	57,7
	4-6	65	18,1
	7 YIL VE ÜSTÜ	20	5,6

Demografik faktörlere ait veriler incelendiğinde anket çalışmasına katılanların büyük çoğunluğu 25-30 yaş aralığında olduğu (%34), erkeklerin çok az bir farkla kadınlardan fazla olduğu (%51,5), büyük çoğunluğunun bekar olduğu (%63,8), eğitim seviyelerine göre büyük çoğunluğunun lisans mezunu olduğu (%42,1), pozisyonlarına göre memur olarak çalışanların en yüksek yüzdeye sahip oldukları (%86,9), çalıştıkları departmanlara göre büyük bir kısmının operasyon biriminde çalıştıkları (%57,1), çalışma sürelerine göre büyük çoğunluğunun 1-3 yıl arası çalıştıkları (%41,8) ve mevcut yöneticileri ile çalışma sürelerine göre büyük çoğunluğunun 1-3 yıl arası olduğu görülmektedir (%57,7).

4.3. Lider Üye Etkileşim Ölçeğine Ait Analizler

Araştırmanın bu kısmında lider üye etkileşimine ait güvenilirlik, geçerlilik, doğrulayıcı faktör analizi ve ölçekteki ifadelerle ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilecektir.

4.3.1. Lider Üye Etkileşimine Ait Güvenirlik Analizi

Araştırmamızın bu kısmında 8 madde ve tek boyuttan oluşan lider üye etkileşiminin güvenilirlik analizi her bir maddenin içsel tutarlılığı ve homojenliği hakkında bilgi veren Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Lider üye etkileşimine ait ifadeler LÜE kodu ile 1'den 8'e kadar numaralandırılarak belirtilmiştir.

Lider üye etkileşim ölçeğinin güvenilirliğini tespit etmek amacıyla yapılan analiz sonucunda ortaya çıkan değerler Tablo 4'te özetlenmiştir. Tablodaki değerler incelendiğinde bütün maddelere ait toplam korelasyon değerlerinin, 30'dan düşük olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde her bir maddeye ait bu maddelerin silinmeleri durumunda Cronbach Alpha değerinde önemli sayılabilecek bir değişim olmayacağı görülmektedir. Bu nedenlerden ötürü ölçekten madde çıkarılmasına gerek duyulmamıştır. Ankete ilişkin güvenilirlik katsayısını gösteren Cronbach Alpha değeri, 960 olarak çıkmış olması ölçeğin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu gösterir.

Tablo 4. Lider Üye Etkileşimi Güvenirlik Analizi Sonuçları

Madde No	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Madde Silinirse Ölçeğin Ortalaması	Madde Silinirse Ölçeğin Varyansı	Düzeltilmiş Madde Toplam Puan Korelasyonu	Madde Silinirse Ölçeğin Cronbach Alfa Katsayısı
LÜE1	4,01	1,151	24,65	57,433	,768	,959
LÜE2	3,69	1,110	24,97	57,376	,805	,957
LÜE3	3,46	1,229	25,20	54,876	,865	,954
LÜE4	3,52	1,216	25,14	54,882	,876	,953
LÜE5	3,54	1,174	25,12	55,651	,863	,954
LÜE6	3,35	1,315	25,31	54,127	,842	,955
LÜE7	3,45	1,222	25,21	54,942	,867	,954
LÜE8	3,65	1,174	25,01	55,120	,898	,952
GENEL	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Varyans	Madde Sayısı	Cronbach Alfa	
	28,66	8,494	72,147	8	,960	

4.3.2. Lider Üye Etkileşim Ölçeğine Ait Açıklayıcı Faktör Analizi

Lider üye etkileşimi ölçeğinin geçerliliğini tespit etmeye yönelik olarak temel bileşenler yöntemi ile varimax rotasyonlu açıklayıcı faktör analizi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir. Tablodaki değerler incelendiğinde her bir maddeye ait faktör yüklerinin ,40'tan yüksek oldukları ve tek bir faktörde toplandıkları görülmektedir. Ölçekte yer alan 8 madde toplam varyansın %78'ni açıklamaktadır. Verilerin faktör analizi ile ölçülüp ölçülemeyeceğine karar vermede yol gösterici olan KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy)

değeri ,942 ve Barlett küresellik testinin (3067,643; $p<0,000$) anlamlı olduğu görülmektedir. Her bir maddeye ait faktör yükleri incelendiğinde bu değerlerin en düşük ,820 en yüksek ,924 olduğu görülmektedir. Bu durum maddelerin faktörü nitelediği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 5. Lider Üye Etkileşim Ölçeğine Ait Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

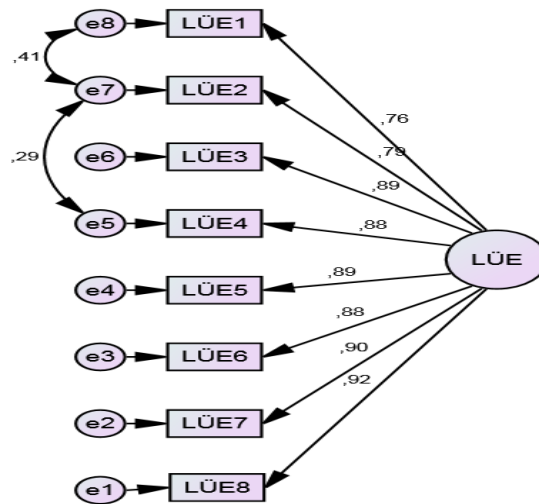
Faktörler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans	Cronbach Alfa
LÜE1	,820				
LÜE2	,850				
LÜE3	,899				
LÜE4	,908	6,273	78,404	78,404	,960
LÜE5	,898				
LÜE6	,880				
LÜE7	,900				
LÜE8	,924				

KMO: ,942 Küresellik Derecesi (Barlett's)=3067,643

4.3.3. Lider Üye Etkileşimine Ait Doğrulatoryı Faktör Analizi

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan faktör yapısının uyumunu tespit etmeye yönelik olarak lider üye etkileşim ölçeğine doğrulatoryı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçüm modeline ait standardize edilmiş faktör yükleri incelendiğinde hiç birinin 0.5'ten küçük olmadığı görülmektedir.

Modele ilişkin uyum iyiliği değerleri incelendiğinde LÜE7 ile LÜE8 ve LÜE5 ile LÜE7 kodlu maddeler arasında modifikasyon yapılması sonucunda uyum iyiliği değerlerinin arttığı tespit edilmiştir. Modifikasyon işleminden sonra modele ait değerler Şekil 2 ve Tablo 6'da belirtilmiştir.

Şekil 2. Lider Üye Etkileşiminin Doğrulatoryı Faktör Analizi

Tablo 6. Lider Üye Etkileşimi Ölçeğine Ait Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Ölçüsü	İdeal Uyum Değeri	Kabul Edilebilir Uyum Değeri	Faktör Uyum Değeri
CMIN/DF	$0 \leq X^2/sd \leq 2$	$2 < X^2/sd \leq 5$	2,623
RMSEA	$RMSEA \leq 0.05$	$RMSEA \leq 0.08$,067
GFI	$0.95 \leq GFI$	$0.90 \leq GFI$,970
AGFI	$0.95 \leq AGFI$	$0.90 \leq AGFI$,937
CFI	$0.95 \leq CFI$	$0.90 \leq CFI$,991
NFI	$0.95 \leq NFI$	$0.90 \leq NFI$,986
IFI	$0.95 \leq IFI$	$0.90 \leq IFI$,985
TLI	$0.95 \leq TLI$	$0.90 \leq TLI$,991

4.3.4. Lider Üye Etkileşimine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışanların yöneticileri ile olan etkileşimlerini her bir maddeye verdikleri cevaplara ait ortalamalar, standart sapmalar ve frekans dağılımları analiz edilerek Tablo 7’de özetlenmiştir.

Tablodaki değerler incelendiğinde her bir maddeye ait ortalamaların birbirlerine yakın oldukları (4,01-3,35 aralığında), en yüksek ortalamanın “Yöneticime karşı konumumu genellikle biliyorum” (LÜE1=4,01) ve en düşük ortalamanın “Gerçekten ihtiyacım olduğunda, yöneticim kendi zararı pahasına beni zor durumdan kurtaracağı konusunda kendisine güveniyorum” (LÜE6=3,35) ifadesine ait olduğu görülmektedir. Genel ortalamaya baktığımızda (3,6) çalışanların yöneticileri ile ilgili olumlu ifadeler ağırlıklı olarak “Katılıyorum” şeklinde cevap verdikleri görülmektedir (4:F=1143). Bu sonuca göre araştırmanın yapıldığı kurumdaki ankete katılan çalışanların lider üye etkileşim kalitelerinin yüksek seviyede olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Lider Üye Etkileşim Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

LÜE ÖLÇEĞİ	\bar{X}	SS	1		2		3		4		5	
			F	%	F	%	F	%	F	%	F	%
LÜE1	4,01	1,151	12	3,3	50	13,9	14	3,9	131	36,5	152	42,3
LÜE2	3,69	1,110	15	4,2	48	13,4	61	17,0	146	40,7	89	24,8
LÜE3	3,46	1,229	32	8,9	57	15,9	57	15,9	140	39,0	73	20,3
LÜE4	3,52	1,216	31	8,6	50	13,9	57	15,9	144	40,1	77	21,4
LÜE5	3,54	1,174	26	7,2	54	15,0	48	13,4	161	44,8	70	19,5
LÜE6	3,35	1,315	49	13,6	48	13,4	66	18,4	122	34,0	74	20,6
LÜE7	3,45	1,222	33	9,2	55	15,3	57	15,9	145	40,4	69	19,2
LÜE8	3,65	1,174	22	6,1	52	14,5	43	12,0	154	42,9	88	24,5
TOPLAM	3,6	1,2	220	7,6	414	14,4	403	14,1	1143	39,8	692	24,1

1-Kesinlikle Katılıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum

4.4. Örgütsel Sessizlik Ölçeğine Ait Analizler

4.4.1. Örgütsel Sessizlik Ölçeğine Ait Güvenirlilik Analizi

Araştırmamızın bu kısmında 15 madde ve 3 boyuttan oluşan örgütsel sessizliğin güvenilirlik analizi ile her bir maddenin içsel tutarlılığı ve homojenliği hakkında bilgi veren Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Örgütsel sessizlik ölçeğine ait ifadeler Kabullenici Sessizlik KAB, Korunmacı Sessizlik KRN ve Koruyucu Sessizlik KRN kodu ile 1’den 5’e kadar numaralandırılarak belirtilmiştir.

Örgütsel sessizlik ölçeğinin güvenilirliğini tespit etmek amacıyla yapılan analiz sonucunda ortaya çıkan değerler Tablo 8’de özetlenmiştir. Tablodaki değerler incelendiğinde bütün maddelere ait toplam korelasyon değerlerinin ,30’dan düşük olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde her bir maddeye ait bu maddelerin silinmeleri durumunda Cronbach Alpha değerinde

önemli sayılabilecek bir değişim olmayacağı görülmektedir. Bu nedenlerden ötürü ölçekten madde çıkarılmasına gerek duyulmamıştır. Ankete ilişkin güvenilirlik katsayısını gösteren Cronbach Alpha değeri ,854 olarak çıkmış olması ölçeğin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu gösterir.

Tablo 8. Örgütsel Sessizlik Ölçeğine Ait Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Madde No	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Madde Silinirse Ölçeğin Ortalaması	Madde Silinirse Ölçeğin Varyansı	Düzeltilmiş Madde Toplam Puan Korelasyonu	Madde Silinirse Ölçeğin Cronbach Alfa Katsayısı
KAB1	4,02	1,132	36,14	73,977	,504	,835
KAB2	4,05	1,086	36,17	73,827	,517	,834
KAB3	3,91	1,074	36,31	72,959	,537	,833
KAB4	4,01	1,140	36,27	72,734	,551	,832
KAB5	4,04	1,107	36,31	72,534	,558	,831
KRN1	4,13	1,110	36,45	74,483	,507	,835
KRN2	4,15	,894	36,51	74,865	,477	,836
KRN3	3,84	1,016	36,44	73,516	,528	,833
KRN4	4,30	,880	36,48	74,948	,486	,836
KRN5	4,03	,874	36,45	75,606	,445	,838
KRY1	4,06	,876	34,77	73,051	,418	,840
KRY2	3,67	1,010	34,82	72,350	,442	,839
KRY3	4,04	,922	34,63	73,313	,411	,840
KRY4	4,12	,857	34,44	73,163	,413	,840
KRY5	4,25	,891	34,38	72,968	,416	,840
GENEL	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Varyans	Madde Sayısı	Cronbach Alfa	
	38,33	9,143	83,589	15	,854	

4.4.2. Örgütsel Sessizliğe Ait Açımlayıcı Faktör Analizi

Örgütsel sessizlik ölçeğinin geçerliliğini tespit etmeye yönelik olarak temel bileşenler yöntemi ile varimax rotasyonlu açımlayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Bu analiz sonuçları Tablo 9'da özetlenmiştir. Tablodaki değerler incelendiğinde her bir maddeye ait faktör yüklerinin, 40'tan yüksek oldukları ve ayrı ayrı 3 faktörde toplandıkları görülmektedir. Ölçekte yer alan 15 madde toplam varyansın %83'ünü açıklamaktadır. Verilerin faktör analizi ile ölçülüp ölçülemeyeceğine karar vermede yol gösterici olan KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) değeri ,882 ve Barlett küresellik testinin (5479,428; $p < 0,000$) anlamlı olduğu görülmektedir. Her bir maddeye ait faktör yükleri incelendiğinde bu değerlerin en düşük ,875 en yüksek ,916 olduğu görülmektedir. Bu durum maddelerin faktörü nitelediği şeklinde yorumlanabilir.

Analiz sonucunda birinci faktör Kabullenici sessizlik (KAB) ile ilgili maddelerden oluşmaktadır. Toplam 5 maddeden oluşan kabullenici sessizlik boyutuna ait değerler tabloda da görüldüğü gibi tek bir faktör altında toplanmış olup faktör yükleri ,908 ile ,880 arasında değişmektedir. Bu faktöre ait özdeğer 5,698'dir ve bu faktör toplam varyansın % 37,985'ini açıklamaktadır.

Analiz sonucunda elde edilen ikinci faktör korunmacı sessizlik (KRN) ile ilgili maddelerden oluşmaktadır. Toplam 5 maddeden oluşan bu faktöre ait faktör yükleri ,875 ile ,911 arasında değişmektedir. Özdeğeri 4,078 olan bu faktör toplam varyansın %27,189'unu açıklamaktadır.

Çalışanların koruyucu sessizlik (KRY) düzeylerini ölçmeye yönelik olarak ankette yer alan 5 madde tek bir faktör altında toplanmıştır. Bu faktöre ait faktör yükleri ,891 ile ,916

arasında değişmektedir. 2,620'lik özdeğere sahip bu faktör toplam varyansın %17,464'ünü açıklamaktadır.

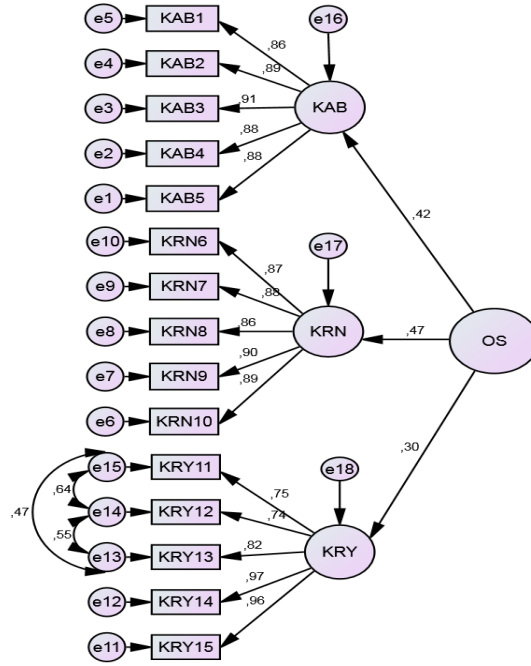
Tablo 9. Örgütsel Sessizliğe Ait Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans	Cronbach Alfa
1. Faktör: Kabullenici		5,698	37,985	37,985	,949
KAB1	,894				
KAB2	,908				
KAB3	,901				
KAB4	,890				
KAB5	,880				
2. Faktör: Korunmacı		4,078	27,189	65,174	,947
KRN1	,879				
KRN2	,892				
KRN3	,875				
KRN4	,911				
KRN5	,904				
3. Faktör:Koruyucu		2,620	17,464	82,638	,945
KRY1	,893				
KRY2	,891				
KRY3	,916				
KRY4	,913				
KRY5	,907				
KMO: ,882	Küresellik Derecesi (Barlett's)=5479,428				

4.4.3. Örgütsel Sessizliğin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Örgütsel sessizlik ile ilgili yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan faktör yapısının uyumunun tespitine yönelik olarak doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan DFA sonucunda faktör yüklerinin hepsinin 0.5'ten büyük olduğu görülmektedir.

Modele ait uyum iyiliği değerleri incelendiğinde KRY11 İle KRY12, KRY12 ile KRY13 ve KRY11 ile KRY13 arasında modifikasyon yapılması sonucunda uyum iyiliği değerlerinin daha iyi olduğu gözlenmiştir. Yapılan modifikasyon sonucunda ortaya çıkan değerler Şekil 3 ve Tablo 10'da belirtilmiştir.

Şekil 3. Örgütsel Sessizliğin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Tablo 10. Örgütsel Sessizliğe Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Uyum Ölçüsü	İdeal Uyum Değeri	Kabul Edilebilir Uyum Değeri	Faktör Uyum Değeri
CMIN/DF	$0 \leq X^2/sd \leq 2$	$2 < X^2/sd \leq 5$	2.430
RMSEA	$RMSEA \leq 0.05$	$RMSEA \leq 0.08$	0.063
GFI	$0.95 \leq GFI$	$0.90 \leq GFI$	0.927
AGFI	$0.95 \leq AGFI$	$0.90 \leq AGFI$	0.918
CFI	$0.95 \leq CFI$	$0.90 \leq CFI$	0.977
NFI	$0.95 \leq NFI$	$0.90 \leq NFI$	0.962
IFI	$0.95 \leq IFI$	$0.90 \leq IFI$	0.978
TLI	$0.95 \leq TLI$	$0.90 \leq TLI$	0.973

4.4.4. Örgütsel Sessizlik Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışanların kabullenici, korunmacı ve koruyucu sessizliklerini ölçmeye yönelik olarak ele alınan örgütsel sessizlik ölçeğine ait her bir maddeye verdikleri cevaplara göre ortalamaları, standart sapmaları, frekansları ve yüzdeleri Tablo 11’de özetlenmiştir.

Tablodaki değerler incelendiğinde en yüksek ortalamanın KRY5 kodlu “Bu işletme ve iş arkadaşlarımla ilgili gizli kalması gereken bilgileri kimseye paylaşmam” ifadesinin olduğu görülmektedir. Ortalaması en düşük olan ifade ise KRN2 kodlu “Yöneticimin tepkisinden çekindiğim için iş ile ilgili bilgilerimi kendime saklarım” ifadesinin olduğu görülmektedir. 15 ifadeye ait ortalamalar incelendiğinde ortalamaların birbirlerine çok uzak oldukları görülmektedir (1,82-3,95).

Her bir boyuta ait ortalamalar incelendiğinde çalışanların kabullenici ve korunmacı sessizlik seviyelerinin düşük olduğu fakat koruyucu sessizlik seviyelerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum çalışanların kendilerini etkileyecek konularda sessiz kalmadıklarını fakat kurumu ve çalışma arkadaşlarını etkileyecek konularda onları korumak adına sessizlik davranışları göstereceklerini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifade ile çalışanlar ben merkezli konularda sessiz kalmayıp öteki merkezli konularda sessiz kalabilmektedirler.

Tablodaki değerler genel olarak incelendiğinde tercih edilen 5385 seçeneğin %61,8'inin “Kesinlikle Katılmıyorum” ve “Katılmıyorum” olarak işaretledikleri, %30,2'sinin “Kesinlikle Katılıyorum” ve “Katılıyorum” olarak işaretledikleri ve geriye kalan %8'inin ise “Kararsızım” seçeneğini işaretledikleri görülmektedir.

Tüm ifadelerine ait genel ortalama incelendiğinde (2,56); bu sonuç genel olarak çalışanların birçok konuda yaşanan olaylarda sessizlik davranışı göstermedikleri, fikir ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edebildikleri şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 11. Örgütsel Sessizlik Ölçeğine İlişkin Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

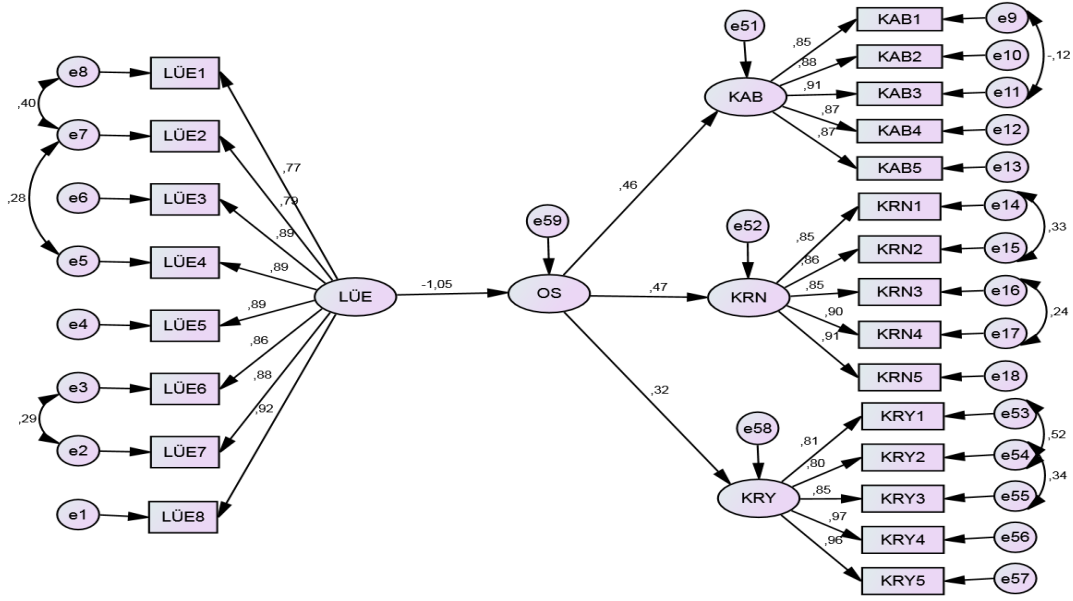
ÖS ÖLÇEĞİ	\bar{X}	SS	1		2		3		4		5		
			F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	
KAB	KAB1	2,18	,994	84	23,4	184	51,3	39	10,9	45	12,5	7	1,9
	KAB2	2,16	,989	86	24,0	189	52,6	31	8,6	47	13,1	6	1,7
	KAB3	2,01	1,041	122	34,0	171	47,6	16	4,5	40	11,1	10	2,8
	KAB4	2,06	1,040	117	32,6	164	45,7	27	7,5	43	12,0	8	2,2
	KAB5	2,01	1,048	122	34,0	171	47,6	16	4,5	39	10,9	11	3,1
	Toplam	2,1	1	531	29,6	879	49	129	7,2	214	11,9	42	2,3
KRN	KRN1	1,88	,940	141	39,3	158	44,0	28	7,8	27	7,5	5	1,4
	KRN2	1,82	,947	158	44,0	143	39,8	29	8,1	23	6,4	6	1,7
	KRN3	1,88	1,002	149	41,5	146	40,7	32	8,9	21	5,8	11	3,1
	KRN4	1,85	,924	141	39,3	168	46,8	19	5,3	25	7,0	6	1,7
	KRN5	1,87	,922	135	37,6	171	47,6	24	6,7	22	6,1	7	1,9
	Toplam	1,9	0,9	724	40,3	786	43,8	132	7,4	118	6,6	35	2
KRY	KRY1	3,56	1,253	33	9,2	56	15,6	29	8,1	159	44,3	82	22,8
	KRY2	3,51	1,277	33	9,2	67	18,7	25	7,0	153	42,6	81	22,6
	KRY3	3,70	1,241	25	7,0	53	14,8	37	10,3	134	37,3	110	30,6
	KRY4	3,89	1,252	24	6,7	47	13,1	18	5,0	126	35,1	144	40,1
	KRY5	3,95	1,268	25	7,0	43	12,0	19	5,3	111	30,9	161	44,8
	Toplam	3,7	1,3	140	7,8	266	14,8	128	7,1	683	38	578	32,2
Genel Toplam	2,56	1,06	1395	25,9	1931	35,9	389	7,2	1015	18,9	655	12,2	

(1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum)

5. HİPOTEZLERİN TEST EDİLMESİ

Araştırmamızda değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin olup olmadığının tespit edilmesine yönelik olarak yapısal eşitlik modeli testi kullanılmıştır. Bu amaçla AMOS programı kullanılarak modelin geçerliliği hakkında bilgi veren uyum iyiliği değerleri ve değişkenler arasında ilişkilerle ilgili veriler elde edilmiştir.

Modelde LÜE: Lider Üye Etkileşimi, ÖS: Örgütsel Sessizliği, KAB: Kabullenici Sessizliği, KRN: Korunmacı Sessizliği ve KRY: Koruyucu Sessizliği ifade etmektedir.

Şekil 4. Lider Üye Etkileşimi İle Örgütsel Sessizlik İlişisine Ait Yapısal Model

Lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin tespit edilmesine yönelik olarak yapılan analize ait uyum iyiliği değerleri Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Lider Üye Etkileşimi ile Örgütsel Sessizlik İlişisine Ait Yapısal Modelin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Ölçüsü	İdeal Uyum Değeri	Kabul Edilebilir Uyum Değeri	Faktör Uyum Değeri
CMIN/DF	$0 \leq X^2/sd \leq 2$	$2 < X^2/sd \leq 5$	1,690
RMSEA	$RMSEA \leq 0.05$	$RMSEA \leq 0.08$,044
GFI	$0.95 \leq GFI$	$0.90 \leq GFI$,925
AGFI	$0.95 \leq AGFI$	$0.90 \leq AGFI$,913
CFI	$0.95 \leq CFI$	$0.90 \leq CFI$,983
NFI	$0.95 \leq NFI$	$0.90 \leq NFI$,959
IFI	$0.95 \leq IFI$	$0.90 \leq IFI$,983
TLI	$0.95 \leq TLI$	$0.90 \leq TLI$,980

Modele ait uyum iyiliği değerleri incelendiğinde bütün değerlerin kabul edilebilir seviyede oldukları dolayısıyla modelimizin yeterli uyumu sağladığı söylenebilir.

Lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiye ait standardize edilmiş faktör yükü, standart hata değeri, T değeri ve ilişkinin anlamlılığını gösteren p değeri Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13. Lider Üye Etkileşimi ile Örgütsel Sessizlik İlişisine ait Değerler

Yordanan Değişken	Yordayan Değişken	Standardize R. Y.	S.H.	T Değeri (CR)	P
ÖS	LÜE	-1,05	,025	-14,392	0,000

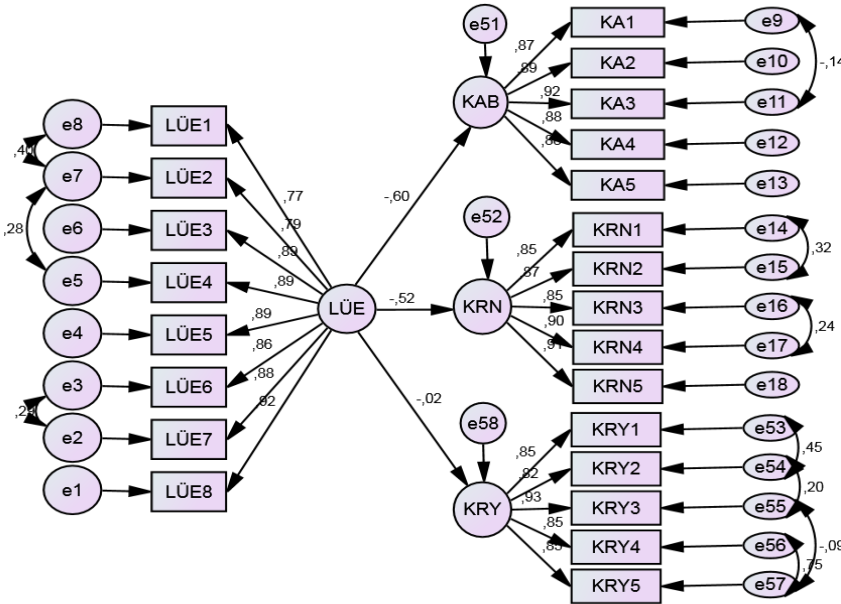
Tablodaki değerler incelendiğinde lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizlik arasında %99 önem düzeyinde negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = -1,05$; $p = 0,000$).

Ortaya çıkan bu sonuç anket çalışmasının yapıldığı kurumdaki çalışanların yöneticileri ile olan etkileşimlerinin olumlu anlamda artış göstermesi halinde örgütsel sessizliklerinin azalacağı şeklinde yorumlanabilir. Yüksek kalitede lider üye etkileşimini ifade eden karşılıklı güven, sadakat ve sorumluluk bilinci sayesinde çalışanlar ihtiyaçları olan bilgi ve kaynaklara ulaşabilmekte ve bu durum örgüt içerisindeki faaliyetlerle ilgili konularda fikir ve düşüncelerini rahatça ifade edebildikleri bir ortamın oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Çıkan bu sonuç lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiyi araştıran önceki çalışmalarla ortaya konan sonuçlarla örtüşmektedir (Liang ve Wang, 2016:641; Xu vd., 2015:769; Çöp, 2015; Bayraktar, 2014:74; Chan ve Davey, 2016: 49; Botero ve Dyne, 2009:94).

Bütün bu veriler ışığında **Lider-üye etkileşimi ile örgütsel sessizlik arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır** yönündeki H1 kodlu hipotezimizin kabul edildiğini söyleyebiliriz.

Lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizliğin kabullenici, korunmacı ve koruyucu sessizlik boyutları arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik olarak oluşturulan ikinci modele ait veriler aşağıdaki şekil ve tablolarda verilmiştir.

Şekil 5. Lider Üye Etkileşimi ile Örgütsel Sessizlik Boyutları Arasındaki İlişkiye Ait Model

Modelin uygunluğu hakkında bilgi veren uyum iyiliği değerlerine ait veriler Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14. İkinci Modele Ait Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Ölçüsü	İdeal Uyum Değeri	Kabul Edilebilir Uyum Değeri	Faktör Uyum Değeri
CMIN/DF	$0 \leq X^2/sd \leq 2$	$2 < X^2/sd \leq 5$	1,485
RMSEA	$RMSEA \leq 0.05$	$RMSEA \leq 0.08$,037
GFI	$0.95 \leq GFI$	$0.90 \leq GFI$,924
AGFI	$0.95 \leq AGFI$	$0.90 \leq AGFI$,904
CFI	$0.95 \leq CFI$	$0.90 \leq CFI$,988
NFI	$0.95 \leq NFI$	$0.90 \leq NFI$,964
IFI	$0.95 \leq IFI$	$0.90 \leq IFI$,988
TLI	$0.95 \leq TLI$	$0.90 \leq TLI$,986

Tablodaki değerler incelendiğinde modele ait uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir seviyede oldukları diğer bir ifade ile modelin bu değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya uygun olduğu söylenebilir.

Modele ait kestirim sonuçları Tablo 15’te özetlenmiştir.

Tablo 15. İkinci Modelin Kestirim Sonuçları

Yordanan Değişken	Yordayan Değişken	Standardize R. Y.	S.H.	T Değeri (CR)	P
KAB < -----LÜE		-0,602	0,040	-12,096	0,000
KRN < -----LÜE		-0,524	0,039	-10,066	0,000
KRY < -----LÜE		-0,017	0,055	-0,306	0,760

Tablodaki sonuçlar incelendiğinde lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizliğin üç boyutu arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Her bir ilişkiye ait anlamlılık değerleri (p) incelendiğinde lider üye etkileşimi ile kabullenici ($r = -0,602$; $p = 0,000$) ve korunmacı ($r = -0,524$; $p = 0,000$) sessizliklerin negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkili oldukları diğer yandan lider üye etkileşimi ile koruyucu sessizlik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür ($r = -0,017$; $p = 0,760$).

Elde edilen bu sonuçlara dayanarak anket çalışmasının yapıldığı kurumdaki çalışanların liderleri ile etkileşimleri arttıkça kabullenici ve korunmacı sessizlik seviyelerinin azaldığı ve koruyucu sessizliklerinin lider ile olan etkileşim seviyelerine göre değişmediği söylenebilir.

Sonuçlar hipotezler açısından değerlendirildiğinde H1a kodlu “Lider üye etkileşimi ile kabullenici sessizlik arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır” ve H1b kodlu “Lider üye etkileşimi ile korunmacı sessizlik arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezlerimiz kabul edilmişlerdir. Diğer yandan H1c kodlu “Lider üye etkileşimi ile koruyucu sessizlik arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır” hipotezimiz ise reddedilmiştir.

6. DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER İLE DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Anket çalışmasına katılan işgörenlerin cinsiyet, medeni hal, yaş, eğitim pozisyon, departman, çalışma süreleri ve mevcut yönetici ile çalışma sürelerine göre lider üye etkileşim algıları ve örgütsel sessizlik seviyelerinin farklılık gösterip göstermediği SPSS kullanılarak analiz edilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda anket çalışmasına katılan işgörenlerin cinsiyet, medeni hal, yaş, pozisyon ve mevcut yönetici ile çalışma sürelerine göre lider üye etkileşim algılarının ve örgütsel sessizlik seviyelerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığının olmadığı tespit edilmiştir.

Çalışanların eğitim seviyelerine göre koruyucu sessizlikleri lise, önlisans ve lisans mezunlarına göre lisansüstü mezuniyeti olanlar lehine farklılaştığı görülmektedir. Bu sonuç lisansüstü mezunlarının lise, önlisans ve lisans mezunlarına göre koruyucu sessizlik seviyelerinin daha yüksek olduğu şeklinde ifade edilebilir. Kişilerin çalışma arkadaşlarını ve örgütlerini korumak amacıyla sahip oldukları bilgileri onlara zarar gelmemesi adına gizledikleri

sessizliği ifade eden koruyucu sessizliğin eğitim seviyesi yüksek çalışanlarda en fazla çıkmış olması bu çalışanların kişisel ve örgütsel ilişkilerine daha fazla önem verdiklerini gösterir.

Sonuçlar çalıştıkları departmanlara göre değerlendirildiğinde; anlamlı farklılığın sadece örgütsel sessizliğin koruyucu sessizlik boyutunda olduğu görülmüştür. Örgütsel sessizliğin koruyucu sessizlik boyutunda idari işlerde çalışanların yolcu hizmetleri ve operasyon departmanındaki çalışanlara göre çalışma arkadaşları ve örgütü korumaya yönelik daha yüksek seviyede sessizlik davranışı gösterdikleri tespit edilmiştir.

Sonuçlar kurumda çalışılan süreye göre değerlendirildiğinde; anlamlı farklılığın sadece lider üye etkileşim algılarında olduğu görülmüştür. Çıkan sonuca göre 1 yıldan daha az süredir çalışanların lider üye etkileşimlerinin 1-3 yıl arası süredir çalışanlara göre daha iyi olduğu tespit edilmiştir.

7. TARTIŞMA ve SONUÇ

Lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik yapılan bu çalışmada öncelikli olarak belirlenen amaç doğrultusunda lider üye etkileşimi ve örgütsel sessizlik ile ilgili olarak kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Daha sonrasında hizmet sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin 390 çalışanı ile yapılan anket sonucunda elde edilen veriler analiz edilerek yorumlanmıştır.

Lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiye ait sonuçları incelediğimizde lider üye etkileşiminin örgütsel sessizliği anlamlı ve negatif yönlü etkilediği görülmüştür (-1,05, p=0,000). Bu sonuca göre lider üye etkileşim kalitesinin artması durumunda örgütsel sessizliğin azalacağını söylemek mümkündür. Elde edilen sonuç bu iki ölçek arasındaki ilişkiyi araştıran daha önceki çalışmaların sonuçları ile örtüşmektedir (Xu vd., 2015; Bayraktar, 2014; Chan ve Davey, 2016; Botero ve Dyne, 2009; Lian ve Wang, 2016; Shu ve Quynh, 2015). Ortaya çıkan sonuç araştırmanın yapıldığı kurumda anket çalışmasına katılan işgörenlerin liderleri ile etkileşim kaliteleri arttıkça örgütsel sessizliklerinin azaldığını ortaya koymaktadır. Diğer bir anlatımla bu sonuç çalışanlar liderleri ile oluşan yüksek kaliteli etkileşim sayesinde örgüt içerisindeki faaliyetlere olumlu katkıda bulunacak fikir ve düşüncelerini ve kendilerini rahatsız eden durumlarla ilgili istek ve şikayetlerini liderleri ile paylaşma konusunda korku ve endişe hissetmedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Lider üye etkileşimi ile örgütsel sessizliğin boyutları ayrı ayrı incelendiğinde lider üye etkileşimi ile kabullenici ($r=-0,602$, $p<0.01$) ve korunmacı ($r=-0,524$, $p<0.01$) sessizlik arasında %99 önem düzeyinde negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer taraftan lider üye etkileşimi ile koruyucu sessizlik arasındaki ilişkiye ait değerler incelendiğinde aralarında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir ($r=-0,017$, $p=0,760$). Diğer bir ifade ile yöneticiler ile çalışanlar arasındaki etkileşim olumlu yönde arttığında çalışanların koruyucu sessizlik seviyeleri bu etkileşimden etkilenmezken kabullenici ve korunmacı sessizliklerinde azalma olur.

Sonuçlar verilerin elde edildiği işletmenin faaliyette bulunduğu sektör özellikleri dikkate alınarak değerlendirildiğinde işletmelere ve yöneticilere aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Yöneticilerin çalışanlara rehberlik etmesi, kişilerarası ilişkilerini geliştirmesi ve kişilerarası etkili iletişim gerçekleştirebilmesi için liderlik eğitimleri verilmelidir.
- İşletmenin her seviyesinde açık ve çok yönlü iletişimin gerçekleşmesini sağlayacak bir kurum kültürünün oluşturulmalıdır.
- Çalışanların fikir ve düşüncelerini rahatlıkla ifade etmelerini sağlamak için örgüt kültürü gözden geçirilerek gerekli iyileştirmeler yapılmalıdır.
- Yönetici konumundaki çalışanlara astları ile olan kaliteli etkileşimlerin hangi olumlu çıktılarını beraberinde getireceği ile ilgili farkındalık eğitimleri verilmelidir.

— Çalışanların sessizlikleri ile ilgili olumsuzluklar tamamen örgütsel nedenlerden kaynaklanmayabilir. Bu olumsuzluklar kişisel yapı ve nedenlere de bağlı olabilir. Bu nedenle insan kaynakları departmanı işgören seçimi ile ilgili kriterleri gözden geçirmeli ve gerekli düzeltmeleri yapmalıdır.

Yapılan bu çalışma sonucunda çalışanların liderleri ile olan etkileşim kalitelerinin örgütsel sessizlikleri üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bütün çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da elde edilen sonuçlar kısıtlı imkanlar dahilinde ortaya çıkmıştır. Bu sınırlılıklarla ilgili ve gelecekte yapılacak çalışmalara katkıda bulunmaya yönelik öneriler aşağıda ele alınmıştır.

Araştırmamızda elde edilen sonuçlar belli bir firmadaki 390 çalışanın verdikleri cevaplara göre ortaya çıkmıştır. Bu sonuçların ilgili firma adına daha fazla genellenebilir olması için daha fazla sayıda çalışana uygulanması gerekir.

Bu çalışma hizmet sektöründe faaliyet gösteren bir firma çalışanlarına uygulanan anket sonuçlarını yansıtmaktadır. Bu çalışmanın bulguları ile elde edilen sonuçlarının daha fazla genellenebilmesi için hem imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde hem de kamu kurumlarında araştırılması genelleme için daha geniş bir temel sağlayacaktır.

Bu çalışma belli bir kurumdaki yönetici ve memur statüsündeki çalışanlara uygulanmıştır. Fakat katılımcıların büyük çoğunluğu memur statüsündeki çalışanlardan oluşmaktadır. Yönetici konumundaki çalışanların sayısı artırılarak iki grup arasındaki farklılığa ait sonuçlar daha detaylı ele alınabilir.

Son olarak, yapılan bu çalışmada elde edilen sonuçlar liderliğin sadece lider ve takipçileri arasındaki etkileşimleri ile ilgili değerlendirmeleri ile sınırlıdır. Liderliğin örgütsel sessizliğe etkisinin diğer liderlik yaklaşımları (özellikler yaklaşımı, davranışsal yaklaşım, durumsallık yaklaşımı gibi) ile birlikte ele alınması liderliğin bu iki kavram üzerindeki etkisi ile ilgili genelleme yapılabilmesine katkıda bulunacaktır.

8. KAYNAKLAR

- Acaray, A.; Gündüz Çekmecelioğlu, H.; Akturan, A. (2015). “Örgüt kültürü ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin incelenmesi”, *International Journal of Social Science*, 3 (32), 139-157.
- Aktaş, H. ve Şimşek, E. (2015). Bireylerin örgütsel sessizlik tutumlarında iş doyumu ve duygusal tükenmişlik algılarının rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11 (24), 205-230.
- Al-Shammari, M. ve Ebrahim, E. H. (2014). Leader-member exchange and organizational justice in bahraini workgroups. *Management and Organizational Studies*, 2 (1), 87-94.
- Ansari, M. A., Kee M. H., D. ve Aafaqi, R. (2007). Leader-member exchange and attitudinal outcomes: role of procedural justice climate. *Leadership & Organization Development Journal*, 28 (8), 690-709.
- Aslan, Ş. ve Özata, M. (2009). Lider-üye etkileşiminin (lmx) yöneticiye duyulan güven düzeyine etkisi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 95-116.
- Bayraktar, A. N. (2014). *Astların yöneticisini lider olarak kabul etmesinin lider üye etkisi yoluyla örgütsel sessizliğe etkisi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Beheshtifar, M., Borhani, H. & Moghadam, M. N. (2012). Destructive role of employee silence in organizational success. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 2 (11), 275-282.
- Çalışkan, S. C. (2008). *Yöneticilerin bireysel yetkinliklerinin liderlik tarzları ve lider üye etkileşimine verdikleri önem üzerindeki etkileri ve bu etkileşimde kültürel varsayımların rolü*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Çöp, S. (2015). *Lider üye etkileşim algısı ile örgütsel sessizlik davranış algısı arasında öz denetim kişilik özelliğinin aracılık rolü: otel işletmeleri üzerine bir araştırma*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Deniz, N., Noyan, A. ve Ertosun, Ö. G. (2016). The relationship between employee silence and organizational commitment in a private healthcare company. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 99, 691-700.
- Dilek, Y. ve Taşkıran, E. (2016). Kişilik özelliklerinin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(13), 402-434.
- Dyne L. V., Ang S. & Botero I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1359-1392.
- Egehan, Ö., Tengilimoğlu, D. ve Yılık, P. (2015). The interaction between organizational silence climate and employees behaviors in the field of health. *International Conference On Marketing and Business Development Journal*, 1 (1), 252-260.
- Fatıma, A.; Salah-Ud-Din S.; Khan S., Hassan M. & Hoti H. A. K. (2015). Impact of organizational silence on organizational citizenship behavior: moderating role of procedural justice. *Journal of Economics, Business and Management*, 3 (9), 846-850.
- Göksel, A. ve Aydınant, B. (2012). Lider-üye etkileşimi düzeyinin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: görgül bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 247-271.
- Gündüz Çekmecelioglu, H. ve Ülker, F. (2014). Lider - üye etkileşimi ve çalışan tutumları üzerindeki etkisi: eğitim sektöründe bir araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35-58.
- <http://www.surveysystem.com/sscalc.htm>, Erişim Tarihi:15.12.2016.
- Huang, J. et al. (2015). Leader-member exchange social comparison and employee deviant behavior: evidence from a chinese context. *Social Behavior And Personality: An International Journal*, 43 (8), 1273-1286.
- Hüsrevşahi, S. P. (2015). Relationship between organizational mobbing and silence behavior among teachers. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15 (5), 2015.
- Kahya, C. (2013). *Dönüştürücü ve etkileşimci liderlik anlayışları ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkide örgütsel güvenin rolü*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Karabağ Köse, E. (2013). *İlköğretim kurumu öğretmenlerine göre okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile örgütsel öğrenme arasındaki ilişkide örgütsel sessizlik ve karara katılımın aracı etkisi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Karacaoglu, K. ve Küçükköylü, C. (2015). İşgören sessizliğinin örgütsel sinizm etkisi: kamu çalışanları üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 15(3), 401-408.
- Kaşlı, M. ve Aytemiz Seymen, O. (2010). Kişilik özellikleri, lider-üye etkileşimi ve tükenmişlik ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 109-122.
- Kılınç, E. ve Ulusoy, H. (2014). Investigation of organizational citizenship behavior, organizational silence and employee performance at physicians and nurses, and the relationship among them. *Business Management Dynamics*, 3(11), 25-34.
- Liang, T. & Wang, Y. (2016). Organizational silence in state-owned enterprises: intermediary role of the perceptions of organizational politics. *American Journal of Industrial and Business Management*, 6 (5), 640-648.
- Özutku, H. (2007). Yönetici-ast etkileşimi ile iş tatmini arasındaki ilişki", *Amme İdaresi Dergisi*, 40 (2), 79-98.
- Pinder, C. C.; Harlos, K. P. (2001). Employee silence: quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice" In: *Research in Personnel and Human Resources Management*. Emerald Group Publishing Limited, 331-369.
- Rahn, D. L. (2010). *The role of follower self-concept and implicit leadership theories in transformational leadership and leader-member exchange*. Nova Southeastern University.
- Robbins, S. P. & Judge, T. A. (2015). çev. İnci Erdem, *OB: The Essentials*, 14. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, Ankara.
- Shu, C., Quynh, N. T. N. (2015). Guan-xi, loyalty, contribution and 'speak-up behavior: the role of leader-member exchange (lmx) as mediator and political skill as moderator. *Eurasian Journal of Business and Management*, 3(2), 54-73.

- Slade, M. R. (2008). *The adaptive nature of organizational silence: a cybernetic exploration of the hidden factory*. The George Washington University, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Truckenbrodt, Y. B. (2000). The relationship between leader-member exchange and commitment and organizational citizenship behavior. *Acquisition Review Quarterly*, 7(3), 233-244.
- Xu, A. J., Loi, R. & LAM, L. W. (2015). The bad boss takes it all: how abusive supervision and leader-member exchange interact to influence employee silence. *The Leadership Quarterly*, 26 (5), 763-774.
- Yurtseven, R., Erkul, H. ve Morkoç, D. K. (2013). Örneklerle sosyal bilimlerde araştırma yöntem ve teknikleri, Detay Yayıncılık, Ankara.

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ OLARAK GÜNEY KIBRIS'TA SU KITLIĞI İLE MÜCADELE

FIGHTING WITH WATER SHORTAGES IN SOUTHERN CYPRUS AS A MEMBER OF THE EUROPEAN UNION

Ayşegül AYDIN*

ÖZET: Su vazgeçilemeyen ve yapay bir madde ile yeri doldurulamayan, yaşamsal bir kaynaktır. Bununla birlikte su kaynakları yeryüzünde eşit olarak dağılmamıştır. Kıbrıs bu anlamda Avrupa ülkeleri arasında şanssız sayılacak bir durumdadır. Kıbrıs, kuraklık, su kıtlığı, biyolojik çeşitlilikte azalmalarla iklim değişikliğini yaşayan bir ülkedir. Avrupa'nın en düşük su rezervlerine sahip olan Kıbrıs için suyun önemi gün geçtikçe de artacaktır. Güney Kıbrıs'ta suyun kıt olması, daha stratejik bir su yönetimi ihtiyacını doğurmaktadır.

Bu çalışmada bir Avrupa Birliği üyesi olan Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin su kıtlığı ile mücadelesi Avrupa Birliğinin etkisi ile birlikte incelenecektir

Anahtar sözcükler: Güney Kıbrıs, Su Politikası, Avrupa Birliği.

ABSTRACT: Water is a vital resource that can not be given up with an indispensable and artificial substance. However, the water resources are not evenly distributed on the earth. In this sense, Cyprus is an unfortunate situation among European countries. Cyprus is a country experiencing climate change with diminishing drought, water scarcity, biodiversity. For Cyprus, which has the lowest reserves of water in Europe, the importance of water will increase day by day. The lack of water in Southern Cyprus leads to a more strategic need for water management.

In this study, the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus, a member of the European Union, will be examined together with the impact of the European Union on the fight against water scarcity.

Keywords: Southern Cyprus, Water Policy, European Union

1. GİRİŞ

Çevresel sorunlar ve bu sorunlar sonucunda ortaya çıkan iklim değişikliği dünyadaki bütün ulusların varlığını, devamlılığını ve de ulusal güvenliğini tehdit etmektedir (Keleş vd., 2012: 325). Hatta insanlığın barışı ve hayatını sürdürebilmesi için çevresel sorunlardan daha önemli çok az konu vardır ve bu nedenle birbirine bağımlı bir dünyada güvenliğin doğası değişim göstermiştir (Trombetta, 2008).

Su, gıda ve enerji üretimi, ulaşım, atık imhası, endüstriyel gelişme ve insan sağlığı gibi tüm ekolojik ve toplumsal faaliyetlerin ayrılmaz bir parçası olan temel bir kaynaktır ve su kaynakları askeri ve politik amaçları da içerir (Gleick, 1993:80) En önemli hayati ihtiyacımız olan su, aynı zamanda gıda oluşum sürecinin de önemli bileşenidir ve faaliyetlerimizi yürütmemiz açısından kritik bir öneme sahiptir. Su, insanlığın tarih boyunca geliştirdiği kültürde başrolde. Tarih göstermiştir ki insanlığın refahı ve üretkenliği suya bağlıdır (Orlove ve Caton, 2010). Su, dünyamızın %70'ini kaplar fakat bu suyun sadece %2,5'ü tatlı sudur ve bu tatlı suyun da % 1'inden azı kullanılabilir ve içilebilir özelliindedir (ga.water.usgs.gov).

Su kaynaklarının iklim değişikliğinden en fazla etkilenen alan olduğu söylenebilir. Özellikle buzullarda buz kütlelerindeki azalmanın devam etmesi su kıtlığı sorununu artıracaktır.

* Öğretim Görevlisi, Erzincan Üniversitesi, SHMYO, Erzincan-Türkiye, e-posta: aaydin@erzincan.edu.tr

Ayrıca sudaki kirlilik oranı yağış ve akışta azalmaya bağlı olarak artmaktadır ve su kıtlığının önemli bir ayağını oluşturur. Su kıtlığı, ortalama gereksinimleri karşılamak için su kaynaklarının uzun vadede yetersiz olması durumudur. Suya olan talebin doğal seviyeyi aşması ve kullanılabilir su varlığının düşmesi, uzun vadede su dengesizliğine yol açabilecektir.

Su güvenliği, toplumların hem içme ve hem de kullanma suyuna erişim kapasitesinin sürdürülebilirliği ile ilişkili bir kavramdır (Tuğaç,2014:19). Dünyada güvenli içme suyuna erişemeyen 884 milyon insan varken, temel sanitasyon hizmetlerinden yoksun 2,6 milyondan fazla insan mevcuttur. Bu gerçek, suya erişimin bir insan hakkı olarak değerlendirilip ve bireylerin insan olmaktan kaynaklanan ihtiyaçları asgari düzeyde karşılayabilecekleri kalitede ve miktarda su sağlanması hususunu hayati bir konuma getirmektedir (Çolakoğlu, 2012:7). Bu nedenle kaynakların nasıl kullanıldığı ve yönetildiği giderek önem kazanmaktadır. Ayrıca küresel ölçekte yaşanan iklim değişikliği yeterli tedbir alınmazsa su kıtlığının giderek artacağını göstermiştir.

Avrupa nüfusunun % 50'si ağırlıklı olarak Orta ve Kuzey Avrupa'da olmak üzere su sıkıntısı olmayan ülkeler olarak görülebilirken, Avrupa nüfusunun % 18'i, su sıkıntısı çeken ülkelerde yaşamaktadır (eea.europa.eu). Avrupa'nın güneyinde son 10 yılda su sorunu daha belirgin hale gelmiştir. UNFCCC (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi) Komisyonu Avrupa Birliği'nde su kıtlığı ve kuraklık sorununun varlığına değinmekte ve su tüketim miktarının artmasıyla su ile ilgili problemlerin yakın gelecekte özellikle belirginleşeceğini vurgulamaktadır (Önder vd., 2016: 200-201). Homer-Dixon'a (1991) göre ülkelerin çevresel güvenliğini tehdit eden ve ülkeleri savaşa götürebilen bir çatışma çıkarabilecek yegâne kaynak sudur.

Su sorunu gün geçtikçe artmaktadır, bu nedenle su yönetimi belki diğer tüm yönetim alanlarından daha hassas ve hata götürmeyen bir alan olarak kabul edilebilir. Su yönetiminin etkin olması suyun planlı ve ekonomik kullanılması, su kaynaklarına dair sorunların tespit edilmesi ve önlem alınması, su ve suyu etkileyen ekosistemlerinin muhafazası, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ile mümkündür (Karadağ, 2008: 397). Ayrıca iklim değişikliğinin hızla yol aldığı bu durumda, su kaynakları yönetimini verimli hale getirmek için yerel şartlara uygun çözümlere yönelmek gerekmektedir (Ludwig vd.,2011: 795).

Dünya genelinde belediye ve bölgesel su tedarik sistemleri giderek büyük şirketler tarafından devralınmaktadır ve su kaynakları geliştirme projeleri kamu teşebbüsleri yerine özel olarak finanse edilmektedir (Johnston, 2003: 87-88). Fakat kârın asıl amaç olduğu böyle bir yönetim anlayışında uzun vadede güvenlik tehdidi oluşturacağı kaygısı yaşanmaktadır. Çünkü su bir insan hakkı olarak tanımlanmaktadır ve su hizmeti bu kapsamda güvence altına alınmalıdır (Çolakoğlu, 2013: 220). Suyun meta olarak algılanması ve değerlendirilmesi insanlığın geleceği için tehlike arz etmektedir. Bununla birlikte her hak bir sorumluluk yükler; bu sorumluluk birey, toplum, devlet, uluslararası kuruluşlar düzeyinde, tüm insanlıktadır.

2. GÜNEY KIBRIS'TA SU SORUNUNUN ETKENLERİ ve SU SORUNU İLE MÜCADELE

Doğu Akdeniz havzasında yer alan Kıbrıs, Sicilya ve Sardinya'dan sonra 9251 km² lik alanla Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. 782 km uzunluğunda sahilleri ile Kıbrıs'ın en yakın olduğu ülke Türkiye'dir.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) altında yaşayan 730,000'lik nüfusun 496.400'ü kentlerde, 234.600'ü de kırsalda yaşamaktadır. (Statistical Service of the Republic of Cyprus, 2001).

Diğer Akdeniz ülkelerinde olduğu gibi, Kıbrıs sınırlı su kaynaklarıyla yarı kurak bir iklime sahiptir. Son 35 yılda su birikimi %40 azalmıştır (ec.europa.eu, 2010). Bu kısmi çölleşmenin yaşandığının göstergesidir.

Adalarda başka ülkelerden doğal yolla su akışı sağlanamadığından, sadece yağıştan beslenebilen yeraltı ve yerüstü kaynakları kullanabildiğinden, genel olarak su sıkıntısı yaşanmaktadır. Güney Kıbrıs, Kuzey Kıbrıs'a göre daha fazla yağış olsa da yeraltı sularının, aşırı kullanılması nedeniyle yeraltı suları, beslenme ve boşalım dengesinde bozulmalar nedeniyle kullanılmayacak duruma gelmiştir.

Kıbrıs adasında akarsu ve kaynaklar daha çok Karlı Dağ (Trodos)'da bulunmaktadır. Kıbrıs'ın en büyük akarsu kaynağını Karlı Dağ'ın kuzey yamaçlarından alan Güzelyurt ırmaklarıdır. Bu ırmaklar 1974 yılından önce Güzelyurt'taki narenciye bahçelerini sulamaktaydı. 1974 Barış Harekâtından sonra Rum tarafının Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne giden su kaynaklarını kesmesi, KKTC'de su sıkıntısına sebep olmuştur. Rum tarafı Karlı Dağ'dan Güzelyurt bölgesine akan ırmak ve derelerin önüne set çekip, bu suları denize akıtmaktadır. Bunun sonucunda Güzelyurt'ta binlerce dönüm narenciye bahçesi kurumuş ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde içme suyu sıkıntısı ortaya çıkmıştır (Koday, 1995:27).

Adada kuraklık her iki yada üç yılda bir meydana gelmektedir ve bununla birlikte son 40 yıldır kuraklığın şiddeti artmıştır. Aşırı konut artışı ve tarım arazilerinin verimsiz kullanımı kuraklığın artışıdaki iki önemli etken. Özellikle 2005-2008 yıllarında meydana gelen aşırı kuraklık sebebiyle Güney Kıbrıs, Yunanistan'dan su ithal etmeye başlamıştır (Koday, 1995: 29). Trodos Dağından çıkan 10 çay mevcuttur. Fakat, bu çayların suyunun büyük bir kısmı Güney Kıbrıs'ın barajları ile kontrol edilmektedir (Tuğaç, 2014:17).

İklim değişikliğinin sonuçlarından Güney Kıbrıs'ın etkilenmemesi düşünülemez. Güney Kıbrıs, özellikle aşırı kuraklıklar ve su temini, biyoçeşitlilik ve diğer sektörler üzerindeki etkileri nedeniyle iklim değişikliği yaşayan bir ülkedir. Atmosferik çevre, iklim değişikliği, su kaynakları, deniz ve kıyı çevresi, doğa ve biyolojik çeşitlilik, arazi kullanımı, enerji, atık, ulaşım ve çevresel gürültü gibi çevresel konuları ele alan UNFCCC'nin raporunda (unfccc.int, 2015) Güney Kıbrıs'ta sera gazı salınımının en büyük nedeni enerji üretimi olduğu belirtilmiştir. 1990 ve 2012 yılları arasında ülkenin toplam sera gazı salınımının % 52 oranında arttığı, 2008 yılından bu yana ise yılda ortalama % 3 oranında azaldığı tespit edilmiştir. Bunun sebebi olarak da, ülkenin maddi durumundaki iyileşme ve yenilenebilir enerji kaynaklarının tanıtımının etkisi gösterilmektedir (eea.europa.eu). Ayrıca tüm dünyanın sera gazı salınımı ile mücadelesi için önemli bir adım olarak nitelendirilen Paris İklim Anlaşması'nı imzalaması (kibrismanset.com), iklim değişikliği problemini yaşayan ve bu duruma çözüm arayan ülkelerden biri olduğunun göstergesidir. Fakat SIGNALS 2009 da Kyoto Protokolü bağlamında sera gazı salınımını azaltma konusunda AB üyesi devletlerin belirli bir planı varken, Malta ve Kıbrıs'ın hedeflerinin olmadığı rapor edilmektedir. EEA SIGNALS 2016 için yapılan araştırmada ise Kıbrıs'ta ankete katılanların %80'i her gün bir araba kullanırken, katılımcıların dörtte üçü toplu taşıma araçlarını asla kullanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar Güney Kıbrıs'ın, iklim değişikliğine bağlı su kıtlığı ile baş etmek gibi bir gelecek kaygısının olmadığı düşüncesini arttırmaktadır.

Tarım, % 69'luk su kullanım oranı ile ülkedeki en yaygın su kullanıcısı olarak görülmekte ve toplam su kullanımını oluşturmaktadır. Toplam su tüketiminin beşte biri turizme gitmektedir.

Adanın ekonomisinin turizme bağımlı olması, deniz çevresinin Kıbrıs için hem çevresel hem de ekonomik nedenlerden dolayı önemini arttırmaktadır. Hükümetin öncelikleri, gıda güvenliğini ve kaliteli suyun sürekli olarak temin edilmesini sağlamaktır; tarımın omurgası olan suyun kıt olmasının olumsuz etkileri uzun dönemde sosyo-ekonomik kalkınmayı engelleyebileceği öngörülebilir.

2.1. Avrupa Birliği Su Sorunu İçin Ne Yapıyor?

Su problemini çözmek için küresel düzeyde çalışan, teknolojik, ekonomik, bürokratik ya da politik tek bir çözüm öngörülemezdir. Dolayısıyla her durum kendi içinde değerlendirilerek çözüm geliştirilmelidir (Orlove ve Caton, 2010: 408-410). 1970'lerin ve 1980'lerin "kalkınmanın sürdürülebilirliği" kavramı uluslararası arenada sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. Bu durum uluslararası aktörlere ve küresel güçlere, dünyadaki su kaynaklarının yönetimi ile ilgili politikalar üretmek, bu politikaları meşrulaştırmak ve uygulamak için bir hegemonya alanı yaratmıştır (Adler, 2010: 60-61).

Kıbrıs AB ile ekonomik, toplumsal ve siyasal olarak yakın ilişkilerini her zaman sürdürmüştür. AB ile Güney Kıbrıs arasında, zafere yönelik işbirliğine dayalı bir stratejiyi izlemek için her iki tarafın koşullarını yaratan güçlü iç ve dış faktörler mevcuttur. Kıbrıs'ın Avrupa Birliği üyeliği için adaylığının hem Birliğin doğu genişleme planları, hem de Kıbrıs sorununu çözmeye yönelik uluslararası çabaları için önemli zorluklarla beraber, sürekli pazarlığın söz konusu olduğu bir süreç olduğu söylenebilir (Yeşilada ve Sözen, 2002:268-270). Yunanistan'ın kendi çıkarları için Kıbrıs'ı kullanıyor olması ve Yunanistan'ın manipülasyonu ile Kıbrıs'ın AB'ye girmesi, adadaki mevcut çıkmazı daha da arttırmıştır (Müftüler-Bac ve Güney, 2005 :291). Su yönetiminin de bu çıkmazdan nasibini aldığı söylenebilir.

1970'lerden sonra politika oluşturma sürecinde birey güvenliğine ve çevresel, siyasal, askeri güvenliğin bireyin temel güvenliğine etkisine önem verilmeye başlanmıştır (Barnett ve Dovers, 2001:159). Ayrıca çevresel sorunlar yerel düzeyde ve hükümetlerin tek başına çözebileceği sorunlar değildir (Hough, 2014:86).

Kıbrıs Mayıs 2004'de AB'ye katılmıştır ve katılım müzakerelerinin bir parçası olarak Kıbrıs, Avrupa İçme Suyu Direktifini (DWD) tam olarak kabul etmiştir. Bir yandan Kıbrıs, AB yönergelerine uyum sağlamak için kurumsal ve yasal yapısını revize etti. Politika üretme döngüsündeki potansiyel bor kirlenmesi nedenleri ile ilgili problem; hem yer altı sularından hem de tuzdan arındırılan sudan AB standartlarında içme suyunu tedarik etmek için Kıbrıs'ı teknolojik yeniliklere yatırım yapmaya zorlamıştır (Weinthal vd., 2005:7).

Avrupa Birliğinin bölgedeki sorunlarla baş edebilmek üzere 1984 yılında ilkini başlattığı Çerçeve Programları en yüksek bütçeye sahip programlardır. Avrupa Birliği Çerçeve Programları bilim ve teknoloji politika ve uygulamalarının tüm Avrupa'da uyumlaştırılması amacıyla yürütülmektedir. "Horizon 2020" ise 2014-2020 yılları arasındaki dönem içerisinde yaklaşık 80 Milyar Avro'luk bir bütçe ile hayata geçmiştir (ab.gov.tr)

Avrupa Komisyonu, ulusal ve bölgesel otoriteler, üniversiteler, araştırma merkezleri, yenilikçiler ve son kullanıcılardan oluşan 14 ortakla birlikte, "Anaerobik Membran Teknolojisini Birleştirecek Sürdürülebilir Atık Su Arıtımı" üzerine ilk İnovasyon Anlaşmasını imzalayarak inovasyona yönelik düzenleyici engelleri gidermek için somut adımlar atmaktadır (eea.europa.eu).

Avrupa Komisyonu, gıda ve suyun sürdürülebilirliğini artırmak için Akdeniz'de ilk araştırma ortaklığını geliştirdi (horizon2020projects.com). Horizon 2020 çerçevesinde; Akdeniz Bölgesinde Araştırma ve Yenilik Ortaklığı (PRIMA) sürdürülebilir su yönetimi ve gıda üretimi için ihtiyaç duyulan yeni çözümleri geliştirmek üzere hazırlandı ve üzerinde anlaşma sağlandı. Bu ortaklığın yerel düzeyde iş ve yatırım fırsatlarını artırması ve böylece bölgedeki işsizlik ve göç sorunlarına çözüm olması beklenmektedir. PRIMA kapsamında Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Mısır, Fransa, Yunanistan, İsrail, İtalya, Lübnan, Lüksemburg, Malta, Fas, Portekiz, İspanya ve Tunusluşturmaktadır. AB üyesi olmayan Cezayir, Mısır, Ürdün, Lübnan, Fas, Tunus ve Türkiye'de, yılda 200 milyon avro ile bu ortaklığa katılacağını taahhüt etti (tubitak.gov.tr).

Akdeniz havzasındaki gıda sistemleri ve su kaynakları için yenilikçi çözümlerin geliştirilmesi ve uygulanmasına odaklanan PRIMA ortaklığı 2018'den başlamak üzere 10 yıl sürmesi planlanmaktadır. 400 milyon avroluk ortaklık için finansman, katılımcı ülkelerden (halihazırda yaklaşık 200 milyon avro civarında) gelecektir.

PRIMA ortaklığının başlıca hedeflerini şöyle özetleyebiliriz(europa.eu);

- Akdeniz bölgesinde su ve gıda sistemleri alanında araştırma-geliştirme ve yenilik konusunda en güncel bilgi ve veriyi toplamak,
- Sorun tanımı ve potansiyel bir AB müdahalesinin kapsamı hakkında bilgi toplamak,
- Akdeniz bölgesindeki su ve gıda sistemleri alanındaki gelecekteki araştırmalar ve yenilikler için farklı seçenekler hakkında geribildirim toplamak.

2.1. Güney Kıbrıs Su Sorunu İçin Ne Yapıyor?

Kıbrıs için kronik bir sorun olan su kıtlılığı, ülkeyi yönetenler üzerine artan bir yük getirmektedir. Giderek artan su taleplerini karşılamaya devam edebilmek için, akılcı ve ekonomik çözümler bulma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Güney Kıbrıs'ta Su Yönetimi ve Koruma yasası 2004 yılında kabul edilmiştir, bu yasa AB Su Çerçeve Direktifi ilkelerine uygun olarak oluşturulmuştur. Güney Kıbrıs'ın mevzuatı su yönetimiyle ilgili kanunlar yoluyla suya erişimi desteklemektedir.

Ulusal su politikasını Bakanlar Kuruluna teklif etmekten "Tarım, Tabii Kaynaklar ve Çevre Bakanlığı" sorumludur. Su yönetimi ile ilgili diğer önemli bakanlıklar İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Ticaret, Sanayi ve Turizm Bakanlığı'dır.

İçişleri Bakanlığı, Bölge Yönetimleri vasıtasıyla su dağıtım kurumlarını denetler ve yeraltı suyunu çıkarma izni verir. Tarım, Doğal Kaynaklar ve Çevre Bakanlığı (MANRE), su kaynaklarını izlemek, yönetmek ve korumak için Su Geliştirme Departmanı (WDD) ve Çevre Hizmetleri Departmanı aracılığıyla teknik sorumluluğa sahiptir.

Kıbrıs'ın ulusal su politikasının uygulanmasından, Su Koruma Dairesi sorumludur. Bölgesel düzeyde ise su ile ilgili kanunları uygulamak ve uygulatmak İçişleri Bakanlığının İlçe İdarelerinin yükümlüğündedir. Bütün belediye su kaynakları ve hükümet dışı sulama planları ilke olarak İçişleri Bakanlığının yetkisindedir.

GKRY Hükümeti, Entegre Su Yönetimi için yeni bir Müdürlük kurulması yoluyla mevcut yasal ve kurumsal çerçevenin gözden geçirilmesi için çalışmalar yapmaktadır (emwis.org).

GKRY Hükümetinin su politikası etkili koruma, rasyonel gelişme ve su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimine dayanmaktadır. Kıbrıs su kıtlılığıyla, kuraklıkla ve kontrolsüz tüketim ile; atık suyun geri dönüşümü, geleneksel su kaynaklarının kullanımı, deniz suyunun tuzdan arındırılması ve tuzlu yer altı suyunun yanı sıra yağmur suyu kullanımı da teşvik ederek mücadele etmektedir. Bununla birlikte hükümet, vatandaşlar arasında su tasarruf kültürünün geliştirilmesini de teşvik etmektedir (moa.gov).

Su talebinin, önümüzdeki yıllarda artması ve adanın sınırlı su kaynakları üzerindeki problemin büyümesi beklenmektedir. Bu nedenle de GKRY, su tasarrufu ve suyla ilgili ekosistemlerin korunmasını içeren entegre bir yaklaşım ile su yönetimine yaklaştığını ifade etmektedir.

Kıbrıs'ta su temini temelde barajlar ve yeraltı sularıyla sağlanmaktadır. Son zamanlarda, Kıbrıs'taki su sıkıntısının artmasıyla; tuzdan arındırma ve atık suyun yeniden kullanımı da hızla gelişmektedir.

Adanın su depolama kapasitesi 1960 yılında 6 milyon metreküpken 2009 yılında 327 milyon metreküpe yükselmiş ve Kıbrıs baraj altyapısı açısından en gelişmiş ülkelerden biri haline gelmiştir (Klohn, 2002:16).

Kıbrıs su pazarı tarım, sanayi, konut ve turizm alanlarından oluşmaktadır. Turizm endüstrisindeki hızlı gelişme ve Kıbrıs'taki yaşam standartlarındaki artış, tatlısu talebinde benzeri görülmemiş bir artışa neden olmuştur.

Büyük boru hatları döşenerek suyun bir yerden başka bir yere taşınması anlamına gelen derivasyon yöntemini şimdilik GKRY bir çözüm olarak görmemektedir. Denizin 250 metre altında, 80 kilometre uzunluğunda boru hattı ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne su teminini sağlayacak olan KKTC projesi (Yıldız ve Çakmak, 2014:17), GKRY için bir seçenek olarak görünmemektedir. GKRY Dış İşleri Bakanlığında "Türkiye ile su bağlantısının uluslararası hukuku ve Kıbrıs Cumhuriyeti yasalarını ihlal ettiği" açıklaması yapılmıştır. Ayrıca Kıbrıs Rum parlamentosu, Türkiye'den Kıbrıs'a gelen suyu yasa dışı ilan etmiş ve kınama kararı almıştır. Dünyaya da bu yönde karar alması ve Türkiye'ye baskı yapmaları çağrısında bulunmuştur (hurriyet.com.tr). Bu durumdan yola çıkarak, gelecekte de GKRY'nin KKTC'den su almayacağı sonucuna ulaşılabilir.

Derivasyon yöntemi sadece kısa vadede bir çözüm sunabilir, ayrıca bu yöntemin ekosisteme zarar vereceği de bilinmektedir. Bu nedenle de uzun vadede sukıtlığı sorunlarını çözmeyecek, derinleştirerek geciktirecektir (Hollinshead, 2009).

Desalinasyon, yani deniz suyunun arıtılması işlemi genellikle petrol zengini olan fakat su kıtlığı yaşayan ülkelerde uygulanmaktadır (Şahin, 2009:4). Desalinasyonun çevreye zararı ve yüksek maliyeti düşünüldüğünde, küresel su problemi için bir alternatif olarak düşünülmemektedir.

Su sorununa bir çözüm yolu olan desalinasyon kapsamında 40.000 mg/l tuzluluk oranına sahip Akdeniz suyunu arıtmak, maliyeti ve yaşanan enerji sorunu nedeniyle verimli bir yöntem olarak değerlendirilmese de 1997 yılından bu yana GKRY tarafından uygulamaya konulmuş bir yöntemdir (Maden, 2013:106).

Alternatif bir su kaynağı sunan, atık suyun yeniden kullanımı, çevresel korumanın ve iyileştirmenin avantajlı bir yöntemi olmakla beraber; marjinal maliyeti tuzdan arındırılmış suyun maliyetinden çok daha düşüktür (Papaiacovou, 2001:58-59).

Atıksu arıtma tesislerinde atıksuların işleyişinin araştırmasını yapan Güney Kıbrıs İstatistik Servisinin verilerine göre; atık su toplama sistemi dahilinde olanların sayısı artmaktadır. Güney Kıbrıs'ta yaşayanların 1992'de sadece % 6.4, 2000'de % 14.3, 2005'te ise % 29.8'inin atıksu ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Bu verilere göre Güney Kıbrıs, atıksu arıtma miktarı ile Avrupa Birliği üye devletleri arasında en alt sırada yer almaktadır. 222 arıtma tesisinin, toplam arıtma kapasitesi 96 bin metreküptür. Arıtılan suyun yaklaşık %85'i sulamada, üretilen kanalizasyon çamurunun %75'i tarımsal alanlarda, % 12'si toprak dolgularında, % 7'si yakıt olarak ve % 6'sı toprak zenginleştirmesinde kullanılmıştır (mof.gov.)

Sebze ve benzeri sulama alanları hariç diğer kamu alanlarında kullanılabilen atık suyun akışı, yılda yaklaşık olarak 3.5 milyon m³ akışı vardır. Yüksek kaliteye sahip bu atık tamamen geri dönüşümlüdür.

Kıbrıs'ın ikinci büyük kenti olan, yaklaşık 200.000 nüfusa sahip olan Limasol'un atık su geri kazanım sistemi, 1995 yılından beri faaliyet göstermektedir.

Limassol Kanalizasyon ve Drenaj Projesi (The Sewerage and Drainage System of Limassol Amathus) 1974 yılında tamamlanmış, fakat 1974 olayları, projenin uygulanmasını ertelemiştir. 1974 olayları sonrasında yoğun nüfus göçü ve bölgedeki yerleşim alanlarının genişlemesi nedeniyle 1977'de yenilenen proje; kanalizasyon arıtma tesisinin bulunduğu yerde yaşayanların karşı çıkması nedeniyle birkaç kez uygulanması ertelenmiştir (Papaiacovou, 2001: 56-57)

Projenin ana hedefleri: İnsan, ticari ve endüstriyel atık suyun güvenli bir sistem aracılığıyla arıtılması, su temininin sağlanması, sağlık risklerinin ortadan kaldırılmasıdır. Ayrıca yağışlı mevsimlerde ciddi sel baskınlarına maruz kalan alanlarda yağmur suyu drenaj sisteminin temel unsurlarını sağlayarak; atıkların geri dönüşümüyle birlikte çevresel iyileşmeye katkı sağlamak da hedeflenmektedir (Freire ve Stren, 1990: 4)

Zachariadis çalışmasında (2010), bugünkü değeri 72 milyon Euro olan toplam su kıtlığı maliyetinin, gelecekte su talebinin daha hızlı bir şekilde artması halinde, 200 milyon Euro'ya ulaşabileceğini göstermektedir. Ayrıca yıllık yağış seviyelerinin 2030'da % 10 oranında azalacağını ve daha sonra 21. yüzyılda daha ciddi düşüşlerin olacağını tahmin edilmektedir. Artan su talebi ve tatlı su arzının azalması üzerine Kıbrıs yönetimi tuzdan arındırma tesislerinin işletilmesine yoğunlaşması sorunu çözecek nitelikte değildir. Çünkü tuzdan arındırma seçeneğinin, çevresel maliyeti hesaba katılmadığı halde bile en pahalı çözüm olduğu tespit edilmiştir. Maliyetin son kullanıcıya yansıtılması, su tasarrufunu da tetikleyeceğinden en uygun çözüm olarak sunulmuştur (Zachariadis, 2010:811).

3. SONUÇ

Ulusal ya da uluslararası güvenlik politikaları bireysel güvenliği temel almadıkça ve çeşitli alanlarda ortaya çıkan güvenlik meselelerinin bireyle kesişimi ile ilgilenilmedikçe, su kıtlığı probleminde çözüme ulaşma ihtimali azalacaktır. Bu anlayışla birlikte, bir ülkenin su kaynakları yönetiminin stratejik planlaması, uzun vadeli eylemler içermelidir. Kısa vadeli eylemlerin gelecek için öngörülen talepleri karşılaması beklenemez.

Güney Kıbrıs'ta su yönetimi, suyun sınırlı gelişimiyle birlikte 1960'lı yıllardan beri sorun yaratmaktadır. Turizm sektörünün gelişimi, kentleşme ile birlikte ortaya çıkan konut artışı, ekolojik etkiler ile birleşince Güney Kıbrıs için su sorunu ivedilik kazanmıştır. Baraj, yer altı suyu veya tuzdan arındırılmış su ve devamlı doğal su kullanımı yoluyla su sıkıntısı sorunu ile baş edilemeyeceği açıktır.

Atıkları arıtacak teknoloji, ölümcül tehditlerle karşı karşıya olan çevremizin korunmasına katkıda bulunmak için neredeyse zorunlu hale gelmiştir. Merkezi kanalizasyon sistemlerinin inşası ve işletilmesi yalnızca Kıbrıs'taki büyük şehirlerde değil, aynı zamanda tüm topluluklarda öncelikli çözüm yolu olmalıdır. Böylece hem çevreyi koruma ve iyileştirme, hem de ulusal su kaynaklarının daha verimli kullanılması sağlanacaktır. Dolayısıyla, doğal temiz su, arıtılmış atık su ve tuzdan arındırılmış suyun bir birleşimi kullanılırsa, doğal ekonominin en etkin ve uygun maliyetli kullanımı tercih edilmiş olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında başlatılan Asrın Projesine Güney Kıbrıs politik nedenlerden dolayı şiddetle karşı çıkmaktadır. Su güvenliği tehdidine rağmen Güney Kıbrıs'ın bu tavrı akıllıca olmaktan ziyade AB üyeliğinin güvenine ve ulusal politikasında keskin çizgilere sahip olmasına bağlanabilir. Ayrıca GKRY'nin Trodos çaylarının üzerine kurduğu barajlar ve bu suların KKTC'yi faydalandırmaması ve hatta denize dökmeyi tercihi nedeniyle, GKRY'nin suyu bir tehdit unsuru olarak gördüğü ve bir tehdit unsuru olarak kullanabileceği sonucuna ulaştırabilir.

Su savaş sebebi olabileceği gibi barış için bir itici güç de olabilir. Fakat barış, büyük çoğunlukla ülkelerin fırsatlarını ve gelişme politikalarını kısıtlayan küreselleşen kuvvetlerin

istediği bir yöntem değildir. Bu bağlamda Kıbrıs'ta varolan politik kriz su kıtlığı ile artma eğilimine girmekte, Avrupa Birliği desteği GKRY nin elini g¼çlendirmektedir.

4. KAYNAKLAR

- Adler, R. W. (2010). Climatechangeandthehegemony of statewaterlaw.
- Barnett, J.,&Dovers, S. (2001). Environmentalsecurity, sustainabilityandpolicy. *PacificReview: Peace, security&globalchange*, 13(2), 157-169.
- Çolakoğlu, E. (2013). Emniyetli içme Suyu ve Sanitasyon Hakkı/the Right toSafeDrinkingWaterAndSanitation.
- Çolakoğlu, Elif. 2012, "Emniyetli İçme Suyu ve Sanitasyon Hakkı", ORSAM
- Freire, M., & Stren, R. (1990) Cyprus-Limassol-Amathus Sewerage and Drainage Project.
- Gleick, P. H. (1993). WaterandConflict: FreshWaterResourcesand International Security. *International Security*, 18(1), 79-112.
- Hollinshead, C.,Harvey, R., Barlow, D., Webster, J., Hughes, A., Weston, A., & Lawrence, M. J. (2009). Effects of surfacepressure on thestructure of distearoylphosphatidylcholinelayersformed at their/waterinterface.
- Homer-Dixon, T. F. (1991). On theThreshold: EnvironmentalChanges as Causes of AcuteConflict. *International Security*, 16(2), 76-116.
- Hough, P. (2014). *Environmentalsecurity: an introduction*. Routledge.
- Johnston, Barbara Rose (2003) *ThePoliticalEcology of Water: AnIntroduction, Capitalism Nature Socialism*, 14:3, 73-90
- Karadağ, Aybike A. (2008), "Türkiye'deki Su Kaynakları Yönetimine İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri", TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi, Ankara, Cilt:2, s.389-400
- Keleş, Ruşen - Hamamcı, Can - Çoban, Aykut, (2012), *Çevre Politikası, İmge Kitapevi*, 7. Baskı, Ankara, 2012
- Klohn, W. (2002). Re-assessment of theWaterResourcesandDemand of the Island of Cyprus: Synthesis Report, Nicosia, Cyprus. Chapter D. 3, Agriculturalwateruse. FAO (pp. 16-17). WDD TCP/CYP/2801
- Koday, Z. (1995). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti'nin Coğrafi Özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2).
- Ludwig, R.,Rosen, R., Zografos, C., &Kallis, G. (2011). Towards an inter-disciplinaryresearchagenda on climatechange, waterandsecurity in Southern Europe andneighboringcountries. *EnvironmentalScience&Policy*, 14(7), 794-803.
- Maden, T. E. (2013). Havzalar arası su transferinde büyük adım: KKTC İçme Suyu Temin projesi. *Ortadoğu Analiz*.
- Müftüler-Bac, M.,& Güney, A. (2005). TheEuropeanUnionandtheCyprus Problem 1961–2003. *MiddleEasternStudies*, 41(2), 281-293.
- Orlove, B.,&Caton, S. C. (2010). Watersustainability: Anthropologicalapproachesandprospects. *AnnualReview of Anthropology*, 39, 401-415.
- Önder, D.,Önder, S., Dağhan, H., & Uygur, V. (2016). TheAbility Of Brassicanapus L. ToRemoveLead (Pb)FromTheSoil At DifferentIrrigationLevelsAnd Pb Concentrations.*FreseniusEnvironmentalBulletin*, 25(1), 200-209.
- Papaiacovou, I. (2001). Case study—wastewaterreuse in Limassol as an alternativewatersource. *Desalination*, 138, 55-59.
- Şahin, B. Küresel Bir Sorun: Su Kıtılığı ve Su Ticareti, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Y.L. Tezi
- Trombetta, M. J. (2008, June). Themeaningandfunction of climatesecurity. InGlobal International Studies Conference, Eslovênia (No. 2).
- Tuğaç, C.,(2014), İklim Güvenliği Açısından Su Kaynaklarının Yönetimi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, (23/3), 1-30.
- Weinthal, E.,Parag, Y., Vengosh, A., Muti, A., &Kloppmann, W. (2005). The EU drinkingwaterdirective: theboronstandardandscientificuncertainty. *European Environment*, 15(1), 1-12.
- Yesilada, B. A.,&Sozen, A. (2002). Negotiating a resolutiontotheCyprus problem: Is potentialEuropeanUnionmembership a blessingor a curse?.*International Negotiation*, 7(2), 261-285.

Yıldız, D., Çakmak, C. (2014).Türkiye'den Kıbrıs'a Barış Nehri Ülkelerarası Su Transferi, Hidropolitik Akademi, Rapor No 6.

Zachariadis, T. ResidentialWaterScarcity in Cyprus: Impact of ClimateChangeandPolicyOptions.

http://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/birlik%20programlari/horizon_2020_programi.pdf

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/guney-kibris-tarim-sektoru-de-krizde> (10.04.2017)

<http://dergi.aljazeera.com.tr/2015/03/01/kibris-suyla-barisacak-mi/> (10.04.2017)

<http://ec.europa.eu/research/environment/index.cfm?pg=prima>

<http://www.eea.europa.eu/soer-2015/countries/cyprus>, 09.04.2017

<http://www.eea.europa.eu/publications/signals-2016> (10.04.2016)

<http://www.eea.europa.eu/publications/signals-2009> (10.04.2009)

<http://www.emwis.org/thematicdirs/countries-water-profiles/CY.pdf>

<http://www.kibrismanset.com/guney-kibris/guney-kibris-paris-anlasmasini-imzaladi-h139717.html>

<https://www.tubitak.gov.tr/tr/duyuru/tubitak-prima-girisiminde-yer-aliyor>

<http://ga.water.usgs.gov/edu/waterdistribution.html>

[http://www.moa.gov.cy/moa/wdd/wdd.nsf/All/1FDEC883CE0C6483C22577B300267FDE/\\$file/Annual_2009.pdf?OpenElement](http://www.moa.gov.cy/moa/wdd/wdd.nsf/All/1FDEC883CE0C6483C22577B300267FDE/$file/Annual_2009.pdf?OpenElement)

<http://www.mof.gov.cy/mof/cystat/statistics>

https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/201510171018421987-kibris-su-proje/ (12.04.2017)

http://unfccc.int/meetings/unfccc_calendar/items/2655.php?year=2015

TÜRKİYE’DE SON BEŞ YILDA HAYAT BİLGİSİ EĞİTİMİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ ARAŞTIRMALARIN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF POSTGRADUATE RESEARCHES IN EDUCATION OF LIFE SCIENCES IN THE LAST FIVE YEARS IN TURKEY IN TERMS OF SOCIAL SEX EQUALITY

Hüseyin POLAT*

ÖZET: Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de son beş yılda yapılmış lisansüstü çalışmaları toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirmek, cinsiyet bulgularının, örneklemin demografik bilgilerinden öte eğitimsel bir değeri olup olmadığını ortaya koymaktır. Eğitimde öğretmen ve öğrenciler için cinsiyet faktörü, biyoloji bir farklılık dışında başarı, beceri, öğretim yöntem ve teknik seçimi ve kullanımında bir değişken olmamaktadır. Türkiye’de 2012-2015 yıllarında Hayat Bilgisi eğitimi ile ilgili yapılmış 36 lisansüstü çalışma, 12 bölümden oluşan Tez İnceleme Formu ile incelenmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma modeli ve doküman incelemesi tekniği kullanılmış, veriler içerik analizi bilimsel yaklaşımı ile elde edilmiştir. Buna göre; lisansüstü araştırmacıların; %64’ünün kadın, %36’sının ise erkek; akademik danışmanların; %33’ünün kadın, %64’ünün erkek; akademik danışmanların unvanlarına göre; yardımcı doçentler’in %17’sinin kadın, %19’nun erkek, doçentlerin %6’sının kadın, %25’nin erkek; profesörlerin %8’nin kadın, %22’sinin erkek olduğu görülmüştür. Son beş yılda Hayat Bilgisi eğitimi ile ilgili yapılan lisansüstü çalışmaların %28’inde ise cinsiyet faktörü bir değişken olarak ele alınmıştır. Cinsiyet faktörünün bir değişken olarak alındığı (%28) çalışmaların çoğunluğunda cinsiyete bağlı anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Anahtar sözcükler: Cinsiyet değişkeni, Toplumsal cinsiyet eşitliği, Hayat Bilgisi eğitimi

ABSTRACT: The purpose of this work is to evaluate postgraduate works made in education of life sciences in the last five years in Turkey and to reveal if the findings of sex have an educational apart from being demographic information of sample or not. In education, the factor of sex for teachers and students can’t be a variance in the choice and usage of success, skill, method and technique except being a biological difference. 36 postgraduate work about education of Life Sciences in the years of 2012-2015 in Turkey has been examined through thesis review form which has 12 sections. In this work, qualitative research model and technique of document review has been used and the data has been provided through content analysis method. According to this, it is detected that %64 of postgraduate researchers are women and %36 men; %33 of supervisors are women and %64 men; according to academic titles %17 of assistant professors are women and %19 men; %6 of associate professors are women and % 25 men; %8 of professors are women and %22 men. Sex factor has been taken as a variable in %28 of postgraduate works about education of Life Sciences in the last five years. A meaningful difference related to sex can’t be found in most of the works in which sex factor is taken as a variable (%28).

Keywords: Sex Variable, Social sex equality, Education of Life Science

* Yrd.Doç.Dr., Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Adıyaman-TÜRKİYE, hpolat@adiyaman.edu.tr

1. GİRİŞ

Bireysel farklılıklar gösteren ve farklı donanımlara sahip bireyleri bir amaç, ülkü etrafında olabildiğince birbirine yakınlaştırma, birbirini anlama sürecinden geçirme, birey ve toplumun kalıp yargılarıyla mücadeleyi amaçlayan eğitim aynı zamanda literatürde; tesadüflerden ve kalıplaşmış geleneksel anlayışlardan kurtulma (Tozlu, 1997:29) her çocuğa var olan en iyiden yararlanma fırsatını verme (Russell, 1996:14), insan zihninin dönüşümü ve yeni bir kültür yaratılışı (Krishnamurti, 2008:1), hiçbir şart altında toplumun akımına asla kapılmama (Krishnamurti, 2008 :16), insanı kültürel hayata hazırlayan tüm sosyal süreçler (Gutek, 2006:5), bir bütün olarak öğrencinin gelişmesine yardım etme (Erden ve Akman, 1998:17), “iyi”, “doğru” ve “güzel” kavramlarını temel alma (MEB, 2017) olarak geniş bir bakış açısıyla tanımlanmaktadır.

Türkiye Yeterlilik Çerçevesi (TYÇ)’de her bireyin hayatı boyunca kazanması gereken; ana dilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematiksel iletişim, matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide yetkinlikler, dijital yetkinlik, öğrenmeyi öğrenme, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yeterlilik, inisiyatif alma ve girişimcilik algısı, kültürel farkındalık ve ifade olmak üzere sekiz anahtar yetkinlik belirlenmiştir (MEB,2017).

İlkokul eğitiminde özellikle Hayat bilgisi dersine, çocuklara dijital yetkinlik, öğrenmeyi öğrenme, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yeterlilik, inisiyatif alma ve girişimcilik, kültürel farkındalık ve ifade yetkinliklerin yoğunlukla amaçlandığı mihver ders olarak bakabiliriz.

Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinliğe sahip bireyler farklılıklara değer vermeli, diğer insanlara saygı duymalı ve hem ön yargılarla başa çıkmaya hem de uzlaşmaya hazır olmalıdır (MEB, 2017). Cinsiyet farklılığı ve rolü ile ilgili mevcut ön yargılar ve eşitsizliğin kaynağı fikirlerin bu yetkinliğe sahip bireylerle aşılabileceği düşünülebilir.

Cinsiyet ayrımcılığı esasında kadına yönelik sosyal sorunlardan biridir ve sorunun çözümü de diğer sosyal sorunlar gibi çok boyutludur (Demirbilek, 2007). Bu sorunun eğitim anlamında ele alınacağı ilk ders, amaç, kazanım ve yetkinlikler dikkate alındığında şüphesiz ki birçok sosyal bilim ve doğa bilimlerinin “öğretimde toplulaştırma” ilkesi ile oluşturulduğu Hayat Bilgisi dersidir. Hayat bilgisi, bireyin yaşamında karşılaşılabileceği çeşitli sorunlara karşı en uygun seçenekleri ortaya koyabilmesi için onu hayat hazırlamayı amaçlayan (Akınoğlu, 2005:2), doğal ve toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bir bağ kurma süreci ve bu sürecin sonunda elde edilen dirik bilgiler (Sönmez, 2010:2) olarak tanımlanmaktadır.

Antropolog Margaret Mead, bir çalışmasında bir toplumun erkeğe ait olarak tanımladığını, diğeri kadına ait olarak görebildiği için kültürün toplumsal cinsiyet farklılığının anahtarı olduğunu ortaya koymuştur (akt. Macionis, 2012:329). Toplumun farklı kesimleri ile konuşulduğunda kadınların duyuşsal ve sosyal yönlerinin, erkeklerin ise bilişsel, analitik ve rekabetçi yönlerinin ön planda olduğu tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Bu durum çoğunlukla neredeyse bir ön kabul gibidir. Bir bireyin cinsiyeti görünür, kalıcı niteliklidir. Kültürlerarası araştırmalar göstermiştir ki cinsiyet rolü veya cinsiyet rolü davranışı öğrenilen bir davranıştır (Slavin, 2013:100). Bireylerin biyoloji farklılık olarak cinsiyet kategorilerine ayrılması bilindik bir olgudur ancak toplumsal cinsiyet bir toplumun üyelerinin kadın ya da erkek olmaya bağlı sosyal konumlarına ve kişisel özelliklerine (Macionis, 2012:328) göre durumudur.

Bir cinsiyetin doğal olarak diğerdinden üstün olduğu savı cinsiyetçiliktir (Macionis, 2012:330). Buna rağmen kadın ya da erkek cinsiyetine ait olarak kabul edilen ve çoğunlukla benimsenen cinsiyet rolleri ile ilgili kalıp yargılar bugüne kadar devam edegelmiştir. Bunlar kadınlar için; duygusallık, sadakat, yumuşaklık, fedakârlık, şefkatli olmak, konuşkanlık, aileye yönelik olma, boyun eğmek, titizlik, sıcak insan olmak, erkeler için ise soğukkanlılık, sertlik, bağımsızlık, hırslı olmak, geniş ilgileri olmak, gerçekçilik, atılganlık, kendine güven,

saldırganlık, etrafına hükmetmek, üstünlük duygusu, katılık (Kandiyoti, 1978, akt. Erden ve Akman, 1998:97), öncelikli görevinin ev işi ve çocuk bakımı olması yönündeki kültürel değerler (Özçatal, 2011) olarak belirtilmektedir.

2015 İstatistiklerine göre kadın; Türkiye nüfusunun %49,8’ini oluşturan, erkeklerden neredeyse beş kat daha fazla okuma yazma bilmeyen, işgücüne katılımı erkelerin üçte biri kadar olan, tüm eğitim düzeylerinde erkelerden daha düşük ücret alan ve her on kadından dördünün eşinden veya birlikte yaşadığı kişiden fiziksel şiddet gören (TÜİK, İstatistiklerle_Kadın_07.03.2016.pdf.); Dünya Ekonomik Formu (WEF) listesine göre ise Türkiye’de kadın; cinsiyet eşitliğinde 142 ülke arasında 125. , ekonomik aktiviteye katılım ve fırsat eşitliğinde 132., işgücüne katılımında 128., eşit işe eşit ücrette 87., profesyonel ve uzman çalışan olarak 102., eğitim fırsatlarında 105., okur-yazarlıkta 102., ilkokul mezuniyetinde 103., ortaokul mezuniyetinde 96., lise mezuniyetinde ise 107. sırada (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141028_wef_kadin_esitlik) olarak tanımlanan biyolojik ötekidir.

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları toplumun her kesimin etkileyebildiği gibi negatif anlamda eğitim kesimini de etkileyebilir. Torun (2002)’un çalışmasına göre, öğretmenler öğrencilerin davranışlarına dair toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına sahip olmakla kalmayıp bu görüşlerinden hareketle kız ve erkek öğrencilere farklı davrandıklarını, bu farklılığın da negatif ilgi ve cezalandırmayla ortaya çıktığını ortaya koymuştur. Üstelik aynı çalışmada öğrenci ve öğretmenlerin bu farklı tutumları doğal ve normal algıladıkları da bulunmuştur. Kaya (2003)’nın çalışmasında da okullarda 1-5. Sınıflarda okutulan ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rolü kalıp sunumlarının olduğu ve öğrencilerin resim ve kompozisyonlarında bu kalıp sunumları kullandıkları ortaya konulmuştur.

Türkiye’de kadın ile ilgili istatistikler (TÜİK, 2015; WEF,2014), çalışmalar (Torun, 2002; Kaya, 2003) cinsiyetin ülkemiz için toplumsal eşitsizlik kaynaklarından biri olduğunu göstermektedir. Annenin eğitim durumunun öğrencilerin cinsiyet rol ayrımcılığını azalttığı (Aylaz ve ark., 2014) da göz önüne alındığında her iki biyolojik cinsiyet için bütün eğitim kademlerinde ve en erken eğitim programlarına cinsiyet eşitliği eğitimi alınması ve kadınların eğitim düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bir çalışmada öğrencilerin cinsiyet, yaşamlarının büyük bölümünün geçtiği yer, öğrenim gördükleri okul ve gelir durumuna göre toplumsal cinsiyet rolleri tutum puanlarının istatistiksel açıdan farklılaştığı ve uygun bir eğitimle öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerin ilişkin eşitlikçi tutuma sahip olabildiği ortaya konulmuştur (Saçan ve ark., 2015).

Bu çalışmada amacı itibariyle, Hayat bilgisi eğitimi ile ilgili lisansüstü çalışmalarda araştırmacıların amaçlarına bağlı olarak cinsiyeti bir faktör olarak alıp almadığı önemlidir. Bir çalışmada problem tanımı, özünde, araştırma probleminin değişkenler dilinde ifadelendirilmesi (Balci, 2000:58), değişkenlerin sınırlandırılması (Arseven, 2001:56) ile mümkündür. Değişken, değişebilen yani en az iki değer alabilen (Karasar, 1998:60), bir durumdan diğerine farklılık gösteren (Büyüköztürk ve ark.,2008:46), gözlemeden gözleme veya ölçmeden ölçmeye değişen nesne ya da objeler (İslamoğlu, 2009:30) olarak tanımlanabilir. Değişken, bir problemin sınırlarını belirlediği gibi problemle ilgili olduğu unsurların etkilerini de belirler. İslamoğlu’na göre (2009:38) bir olay üzerinde etkili olduğu sanılan değişkenler, sorunun gerçekte ne olduğu, hangi değişkenlere bağlı olarak ortaya çıktığını da ortaya koyar.

Bazı araştırmacılar özel programlar veya işlemler kurgulayıp onların etkilerini bir veya daha fazla değişken (cinsiyet, başarı düzeyi ya da tutum gibi birden fazla değer alabilen) boyutunda test etmektedirler (Slavin, 2013:16). Bilimsel bir çalışmada herhangi bir değişkenin çalışmadaki varlığı araştırmacı tarafından bize probleme etki eden faktör olarak açık ya da dolaylı olarak sunulmaktadır. Hayat Bilgisi eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalarda cinsiyet faktörünün bir değişken olarak yer alması araştırmacı tarafından sonuca etki eden bir faktör

olarak düşünüldüğü için vardır. Bu çalışmada Hayat Bilgisi eğitimi çalışmalarının seçilmesinin nedeni, ilkokulda çocukların sosyal, duygusal eğitimini, bireylerin ve toplumun kalıp yargılarından kurtarma işlevini Hayat Bilgisi dersinin üstlenmiş olmasıdır.

Cinsiyete özgü bazı özellikler olmasına rağmen akademik başarı ve beceri ile ilgili iddia edilen farklar kültürden beslenen düşünce ve algılardır. Salavin'e göre (2013:102) zekâ ve akademik başarıda cinsiyet farklılıkları sorusu yüzyıllardır tartışılmalı ancak araştırmacılar şimdiye kadar her türlü zihinsel yetenek ölçüsüne dair herhangi bir kadın-erkek farklılıklarını ortaya koymamıştır, hatta gerçek cinsiyet farklılıklarından şüphelenilen alanda bile bu farklılıklar çok küçük olmuştur.

Alan yazında toplumsal cinsiyet alanında okul öncesi eğitim kademesinden üniversite eğitimi kademesine kadar çalışmalar mevcuttur; okul öncesi çocukların toplumsal cinsiyet kimliği kazanmasında anne babaların rolü (Dilek, 1997), annenin annelik konseptinin ve toplumsal cinsiyet rolünün okul öncesi çocuklarda cinsiyet şemaları üzerindeki etkileri (Türe, 2015), ilköğretimde kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolü algılama ve sunumları (Kaya, 2003), öğretmen öğrenci etkileşiminde toplumsal cinsiyet rollerinin sınıfta yeniden üretilmesi (Torun, 2002), toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları, konumlandırılmış akademik marjinalite (Dayan, 2016), üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi (Saçan ve ark., 2015) ve üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolüne yönelik görüşleri (Aylaz ve ark., 2014) incelenebilir.

Bu araştırmanın amacı, 2012-2017 yıllarında Hayat Bilgisi eğitimi alanında yapılmış lisansüstü çalışmalarda cinsiyet değişkeninin olup olmaması ve cinsiyet değişkenine bağlı ortaya konulan bulgular ve sonuçları toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilerek, cinsiyet değişkeninin örneklemin demografik bilgilerinden öte eğitimsel bir değeri olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu çalışmanın eğitim araştırmalarında cinsiyetin bir değişken olarak ele alınmasının toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında durumunu tartışmaya açacağını ve bu alanda daha kapsamlı araştırmalara yol açacağını düşünmekteyiz. Çalışmanın, amacı itibari ile toplumsal cinsiyet konulu çalışmalardan farklı ve bakış açısı ile ilk olduğunu düşünüyoruz.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de Hayat Bilgisi eğitimi alanında son beş yılda yapılmış lisansüstü çalışmaları toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından değerlendirmektir. Tarama modelinde gerçekleştirilen bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup, araştırmanın amacına bağlı olarak incelenen olgu ve olaylar hakkında bilgi veren yazılı materyallerin analiz edilmesi (Yıldırım ve Şimşek, 2011) için doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bu araştırmanın verileri için; sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği, mesaj, anlam veya dilbilgisi açısından nesnel ve sistematik sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma yoluyla sosyal gerçeği araştıran (Tavşancıl ve Aslan, 2001), insan davranışlarını üzerinde doğrudan olmayan yollarla çalışmaya imkan tanıyan (Büyüköztürk ve ark., 2008) içerik analizi bilimsel yaklaşımından yararlanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın amacına bağlı olarak, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez merkezinde "Hayat Bilgisi" anahtar kelimesi ile erişim izni verilen 2012-2017 yılları arasında yapılmış 36 lisansüstü tez temel alınmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmacı tarafından; tezin yapıldığı üniversite, tez numarası, yılı, tez türü, araştırmacının cinsiyeti, akademik danışmanın unvanı, akademik danışmanın cinsiyeti, tezin amacı, araştırmanın modeli, örneklem, cinsiyet değişkeni, cinsiyet değişkeni bulguları olmak üzere 12 bölümünden oluşan “Tez İnceleme Formu” geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez merkezinde; “Hayat Bilgisi” anahtar kelimesi ve 2012-2017 yılları sınırlılıkları ile erişilebilir izin olan 36 lisansüstü tez bilgisayar ortamına indirilerek “Tez İnceleme Formu”na işlenmiştir.

Araştırmanın amacına bağlı olarak lisansüstü çalışmaların verilerine; amaçların belirlenmesi, kavramları tanımlama, analiz birimlerini belirleme, konu ile ilgili verilerin yerini belirleme, mantıksal bir yapının geliştirilmesi, örneklem planı geliştirme, kodlama kategorilerinin belirlenmesi ve verilerin analizi (Büyüköztürk ve ark., 2008) içerik analizi tekniği basamakları kullanılarak ulaşılmıştır. Araştırmanın güvenilirliği için Tez İnceleme Forumu’ndaki bilgilerin başka bir alan uzmanı tarafından kontrol edilerek kod, tema ve alt temalarda görüş birliğine varıldıktan sonra tema ve alt temalara son şekil verilerek bulgular tablolaştırılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde Türkiye’de son beş yılda (2012-2017) Hayat Bilgisi eğitimi ile ilgili yapılmış 36 lisansüstü çalışmalara ait bulgular yer almaktadır.

Tablo 1: Hayat Bilgisi Eğitimi İle İlgili Son Beş Yılda Yapılmış Lisansüstü Araştırmaların Yılı ve Türü

Tez Yılı	Tez Türü	
	Yüksek Lisans	Doktora
	f	f
2012	3	
2013	7	1
2014	6	3
2015	6	2
2016	5	1
2017	2	
Toplam	29	7

Tablo 1 incelendiğinde, Hayat Bilgisi eğitimi ile ilgili yapılan 36 lisansüstü çalışmaların, 29’u yüksek lisans (%81’i), 7’si (%19’u) ise doktora tez türünde olmuştur. Bu çalışmalar en çok sırasıyla; 2014 yılında 6 yüksek lisans, 3 doktora; 2015 yılında 6 yüksek lisans, 2 doktora; 2013 yılında 7 yüksek lisans, 1 doktora; 2012 yılında 3 yüksek lisans ve 2017 yılında ise 2 yüksek lisans tezi şeklinde olmuştur.

Tablo 2: Hayat Bilgisi Eğitimi İle İlgili Son Beş Yılda Yapılmış Lisansüstü Araştırmaların Üniversite, Araştırmacı, Akademik Danışman Cinsiyeti ve Unvan Dağılımı

Üniversite	Araştırmacı		Akademik Danışman		Akademik Unvan			
	K	E	K	E	Prof.	Doç.	Yrd. Doç.	Dr.
Abant İzzet Baysal Üniv.	1		1				1	
Adnan Menderes Üniv.		1	1				1	
Afyon Kocatepe Üniv.	1			1		1		
Ahi Evran Üniv.	1			1		1		
Anadolu Üniv.	2	1	1	2	2	1		
Atatürk Üniv.		1		1		1		
Cumhuriyet Üniv.	1			1				1
Ç. Onsekiz Mart Üniv.	1	1		2		2		
Çukurova Üniv.	1	1	1	1		1	1	
Dokuzeylül Üniv.	3		2	1	1			2
Gazi Üniv.	2	2	2	2	3			1
İnönü Üniv.	2			2	2			
İstanbul Üniversitesi	1			1		1		
Karadeniz Teknik Üniv.	1		1					1
Marmara Üniv.	2	1	1	2	2			1
Mustafa Kemal Üniv.		1	1					1
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2	2		4	1	2	1	
Ordu Üniv.		1		1				1
Recep Tayyip Erdoğan Üniv.	1	1	1	1		1	1	
Van Yüzüncü Yıl Üniv.	1			1				1
Toplam	23	13	12	24	11	11	13	1

Tablo 2 incelendiğinde Hayat Bilgisi eğitim ile ilgili yapılan 36 lisansüstü çalışmanın 23 tezi kadın (%), 13 tezi ise erkek (%) araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalarda en çok sırasıyla kadın araştırmacılar; Dokuzeylül Üniversitesi (f=3), Anadolu Üniversitesi (f=2), Gazi Üniversitesi (f=2), İnönü Üniversitesi (f=2), Marmara Üniversitesi (f=2), Ondokuz Mayıs Üniversitesi (f=2), Abant İzzet Baysal Üniversitesi (f=1), Afyon Kocatepe Üniversitesi (f=1), Ahi Evran Üniversitesi (f=1), Cumhuriyet Üniversitesi (f=1), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (f=1), Çukurova Üniversitesi (f=1), İstanbul Üniversitesi (f=1), Karadeniz Teknik Üniversitesi (f=1), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (f=1) ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (f=1) şeklinde olmuştur. Bu çalışmalarda en çok sırasıyla erkek araştırmacılar; Gazi Üniversitesi (f=2), Ondokuz Mayıs Üniversitesi (f=2), Adnan Menderes Üniversitesi (f=1), Anadolu Üniversitesi (f=1), Atatürk Üniversitesi (f=1), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (f=1), Çukurova Üniversitesi (f=1), Marmara Üniversitesi (f=1), Mustafa Kemal Üniversitesi (f=1), Ordu Üniversitesi (f=1) ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (f=1) şeklinde olmuştur.

Hayat bilgisi eğitimi ile ilgili yapılan 36 lisansüstü çalışmanın 12 tezini kadın (%), 24 tezini ise erkek (%) akademik danışman yürütmüştür. Bu çalışmalarda en çok sırasıyla kadın akademik danışmanlar; Dokuzeylül Üniversitesi (f=2), Gazi Üniversitesi (f=2), Abant İzzet Baysal Üniversitesi (f=1), Adnan Menderes Üniversitesi (f=1), Anadolu Üniversitesi (f=1),

Çukurova Üniversitesi (f=1), Karadeniz Teknik Üniversitesi (f=1) , Marmara Üniversitesi (f=1), Mustafa Kemal Üniversitesi (f=1) ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (f=1) şeklinde olmuştur. Bu çalışmalarda en çok sırasıyla erkek araştırmacılar; Ondokuz Mayıs Üniversitesi (f=4), Anadolu Üniversitesi (f=2), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (f=2), Gazi Üniversitesi (f=2), İnönü Üniversitesi (f=2), Marmara Üniversitesi (f=2), Afyon Kocatepe Üniversitesi (f=1), Ahi Evran Üniversitesi (f=1), Atatürk Üniversitesi (f=1), Cumhuriyet Üniversitesi (f=1), Çukurova Üniversitesi (f=1), Dokuz Eylül Üniversitesi (f=1), İstanbul Üniversitesi (f=1), Ordu Üniversitesi (f=1), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (f=1) ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi şeklinde olmuştur.

Tablo 3: Hayat Bilgisi Eğitimi İle İlgili Son Beş Yılda Yapılmış Lisansüstü Araştırmaların Üniversite, Akademik Danışman Cinsiyeti ve Unvan Dağılımı

Üniversite	Akademik Unvan								
	Prof.		Doç.		Yrd. Doç.		Dr.		
	K	E	K	E	K	E	K	E	
Abant İzzet Baysal Ün.					1				
Adnan Menderes Ün.					1				
Afyon Kocatepe Ün.				1					
Ahi Evran Ün.				1					
Anadolu Ün.		2	1						
Atatürk Ün.				1					
Cumhuriyet Ün.							1		
Ç. Onsekiz Mart Ün.				2					
Çukurova Ün.			1				1		
Dokuz Eylül Ün.	1				1	1			
Gazi Ün.	2	1					1		
İnönü Ün.		2							
İstanbul Üniversitesi				1					
Karadeniz Teknik Ün.					1				
Marmara Ün.		2						1	
Mustafa Kemal Ün.					1				
Ondokuz Mayıs Üniversitesi		1		2			1		
Ordu Ün.							1		
Recep Tayyip Erdoğan Ün.				1	1				
Van Yüzüncü Yıl Ün.							1		
Toplam	3	8	2	9	6	7	1		
Toplam		11		11		13		1	

Tablo 3 incelendiğinde Hayat Bilgisi eğitim ile ilgili yapılan 36 lisansüstü çalışmanın akademik danışmanların unvanı en çok sırasıyla; 13 yardımcı doçent (%), 11 profesör (%), 11 doçent (%) ve 1 doktor (%) şeklinde olmuştur. Yardımcı doçent ünvanlı akademisyenlerin 6’sı kadın, 7’si ise erkek şeklindedir. Yardımcı doçent ünvanlı kadın akademisyenler en çok sırasıyla; Abant İzzet Baysal Üniversitesi (f=1), Adnan Menderes Üniversitesi (f=1), Dokuz Eylül Üniversitesi (f=1), Karadeniz Teknik Üniversitesi (f=1), Mustafa Kemal Üniversitesi (f=1) ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (f=1) şeklinde; erkek akademisyenler ise en çok sırasıyla; Cumhuriyet Üniversitesi (f=1), Çukurova Üniversitesi (f=1), Dokuz Eylül Üniversitesi (f=1),

Gazi Üniversitesi (f=1), Ondokuzmayıs Üniversitesi (f=1), Ordu Üniversitesi (f=1) ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (f=1) şeklinde olmuştur. Profesör ünvanlı kadın akademisyenler en çok sırasıyla; Gazi Üniversitesi (f=2) ve Dokuz Eylül Üniversitesi (f=1) şeklinde; erkek akademisyenler ise en çok sırasıyla; Anadolu Üniversitesi (f=2), İnönü Üniversitesi (f=2), Marmara Üniversitesi (f=2), Gazi Üniversitesi (f=1) ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi (f=1) şeklinde olmuştur. Doçent ünvanlı kadın akademisyenler en çok sırasıyla; Anadolu Üniversitesi (f=1) ve Çukurova Üniversitesi (f=1) şeklinde; erkek akademisyenler ise, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (f=2), Ondokuz Mayıs Üniversitesi (f=2), Afyon Kocatepe Üniversitesi (f=1), Ahi Evran Üniversitesi (f=1), Atatürk Üniversitesi (f=1), İstanbul Üniversitesi (f=1) ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (f=1) şeklinde olmuştur. Tek Doktor ünvanlı kadın akademisyen ise Marmara Üniversitesi (f=1)'nde yer almaktadır.

Tablo 4: Hayat Bilgisi Eğitimi İle İlgili Son Beş Yılda Yapılmış Lisansüstü Araştırmaların Araştırmacı, Akademik Danışman Cinsiyeti ve Unvan Dağılımı

	Araştırmacı		Akademik Danışman			
	Cinsiyet	f	Cinsiyet	f	Y.Lisans	
Yüksek Lisans	Kadın	20	Kadın	11	Unvan	f
					Prof	2
					Doç.	2
	Erkek	9	Erkek	18	Yrd.Doç.	6
					Dr	1
					Prof	4
Doktora	Kadın	3	Kadın	1	Doç.	8
					Yrd.Doç.	6
					Prof	1
	Erkek	4	Erkek	6	Doç.	4
					Yrd.Doç.	1
					Prof	1
Toplam	36	Toplam	36	Toplam	36	

Tablo 4 incelendiğinde Hayat Bilgisi eğitim ile ilgili yapılan 36 Lisansüstü çalışmanın 29'ü yüksek lisans, 7'si ise doktora çalışmasıdır. Yüksek lisans çalışmalarının 20'si (%69'u) kadın, 9'u (%31'i) ise erkek araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Yüksek lisans tez türü danışmanlarının 11'i (%38'i) kadın, 18'i (%62'si) ise erkek akademisyenlerden oluşmaktadır. Yüksek lisans tez danışmanları kadın akademisyenlerin unvanları 2 profesör (%7'si), 2 doçent (%7'si), 6 yardımcı doçent (%21'i) ve 1 doktor (%3) ; erkek akademisyenlerin unvanları ise 4 profesör (%14'ü), 8 doçent (%28'i) ve 6 yardımcı doçent (%21'i) şeklinde olmuştur. Doktora çalışmasının 3'ü' (%43'ü) kadın, 4'ü (%57'si) ise erkek araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Doktora tez türü danışmanlarının sadece 1'i (%14'ü) kadın akademisyenden oluşurken, 6'sı (86'si) ise erkek akademisyenlerden oluşmaktadır. Doktora tez danışmanları kadın akademisyenin unvanı profesör (%14'ü) olurken; erkek akademisyenlerin unvanları ise 4 profesör (%57'si), 1 doçent (%14'ü) ve 1 yardımcı doçent (%14'ü) şeklinde olmuştur.

Tablo 5: Hayat Bilgisi Eğitimi İle İlgili Son Beş Yılda Yapılmış Lisans Üstü Araştırmaların Cinsiyet Değişkenine Göre Tez Türü, Tema, Alt Tema ve Araştırma Modeli Dağılımı

			Cinsiyet Değişkeni		Araştırma Modeli				
			Var	Yok	Nicel	Nitel	Karma	Deneysel	Tek Denekli
Tez Türü	Tema	Alt tema	f		f	f	f	f	f
	Program	Beceri	3	1		1	3		
Yüksek Lisans	Öğrenme - Öğretme Süreci	Değerlendirme	4	5	3	3	3		
		Öğretim Yöntemi	1	7			4	3	1
	Öğrenme Ortamı		2		1	1			
	Öğrenme Uygulamaları		1		1				
	Öğretim Materyali		2			1	1		
	Öğretim Etkinliği			1		1			
Ders Kitabı	Değerlendirme		3		3				
Doktora	Program	Beceri		2		1	1		
	Öğrenme - Öğretme Süreci	Öğretim Yöntemi	2	2			3	1	
Toplam			10	26	3	11	16	5	1

Tablo 5 incelendiğinde Hayat Bilgisi eğitim ile ilgili yapılan 36 lisansüstü çalışmada cinsiyet faktörünü bir değişken olarak alan araştırma sayısı 10 (%28), cinsiyet faktörünü bir değişken olarak almayan araştırma sayısı ise 26 (%72) tezdır. Cinsiyet faktörünün bir değişken olarak yer alan lisansüstü çalışmaların 8’i (%22’si) yüksek lisans, 2’si (%6’sı) ise doktora tez türüdür. Cinsiyet faktörünü bir değişken olarak almayan lisansüstü çalışmaların 22’si (%61’i) yüksek lisans, 4’ü (%11’i) ise doktora tez türüdür.

Hayat bilgisi eğitimi ile ilgili yapılan lisansüstü çalışmalar en çok sırasıyla; %44’ü karma, %31’i nitel, %14’ü deneysel, %8’i nicel, ve %3’ü ise tek denekli araştırma modelindedir.

Yüksek lisans tez türü program alanında beceri konusunda yapılan 4 çalışmanın 3’ünde cinsiyet değişkeni bir faktör olarak alınmış, 1 çalışmada ise alınmamıştır. Bu çalışmaların 1’i nitel, 3’ü ise karma araştırma modelindedir.

Yüksek lisans tez türü program alanında değerlendirme konusunda yapılan 9 çalışmanın 4’ünde cinsiyet değişkeni bir faktör olarak alınmış, 5 çalışmada ise alınmamıştır. Bu çalışmaların 4’ü karma, 3’ü deneysel, 1’i ise tek denekli araştırma modelindedir.

Yüksek lisans tez türü öğrenme-öğretme süreci alanında öğrenme ortamı (f=2), öğrenme uygulamaları (f=1), öğretim materyali (f=2) ve öğretim etkinliği (f=1) konularında yapılan çalışmalarda (f=9) cinsiyet değişkeni bir faktör olarak alınmamıştır.

Doktora tez türü program alanında beceri konusunda yapılan 2 çalışmada cinsiyet değişkeni bir faktör olarak alınmamıştır.

Doktora tez türü öğrenme-öğretme süreci alanında öğretim yöntemi konusunda yapılan 2 çalışmada cinsiyet değişkeni bir faktör olarak alınmışken, 2 çalışmada ise alınmamıştır. Bu çalışmaların 3'ü karma, 1'i ise deneysel araştırma modelindedir.

Tablo 6: Hayat Bilgisi Eğitimi İle İlgili Son Beş Yılda Yapılmış Lisans Üstü Araştırmaların Tez Türü, Tema, Alt Tema ve Cinsiyet Değişkeni Bulguları Sonucu

		Cinsiyet Değişkeni Bulguları	
f	Durum	Kadın	Erkek
Yüksek Lisans	Eleştirel düşünme	En çok kullanılan anlatım yöntemini ara sıra kullanmaktadırlar.	En çok kullanılan anlatım yöntemini her zaman kullanmaktadırlar.
		En çok kullanılan soru-cevap tekniğini her zaman (erkelerden daha fazla oranda) kullanmaktadırlar	En çok kullanılan soru-cevap tekniğini her zaman kullanmaktadırlar.
		En çok kullanılan akıl yürütme ve sorunlar çözüm bulma etkinliğini her zaman (erkelerden daha fazla) kullanmaktadırlar.	En çok kullanılan akıl yürütme ve sorunlar çözüm bulma etkinliğini her zaman kullanmaktadırlar.
	Beceri	En çok kullanılan kısa cevaplı sorular değerlendirme aracını kadınlar her zaman (erkelerden daha fazla oranda) kullanmaktadırlar.	En çok kullanılan kısa cevaplı sorular değerlendirme aracını kadınlar her zaman kullanmaktadırlar.
Hizmet süresince erkekler velilerin ilgisiz olması sorunu ile her zaman sıklığında (kadınlardan daha fazla)karşılaşmaktadırlar.		Hizmet süresince erkekler velilerin ilgisiz olması sorunu ile her zaman sıklığında (kadınlardan daha fazla)karşılaşmaktadırlar	
Program	Araştırma becerisi	Benzer oranlarda olumlu görüş belirtmişlerdir.	
	Yaratıcı Düşünme	Hayat Bilgisi dersi öğretim programı kazanımlarının öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerine etkisi ile ilgili öğretmen görüşleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılaşmamaktadır.	Kadın öğretmenler erkek öğretmenlerden daha fazla; sınıf yönetimi, öğretim yöntemlerini kullanma, malzemelerin temin edilmesi, fiziksel koşulların sağlanması ve sınıf ortamının yaratıcılığa uygun rolü sergilemesinde etkileri olduğunu bildirmişlerdir.
	Değerlendirme	Öğrencilerin karakter eğitimi puanları cinsiyete göre anlamlı farklılaşmamaktadır. Kız ve erkek öğrenciler adalet duygusuna daha az yoğunlaşmışlardır.	Kız öğrencileri karakter eğitim puanları erkeklerden daha yüksek çıkmıştır. Kız öğrencilerde en çok vatanseverlik ön plandadır. Kız öğrencileri, öğrencilerin öz saygı, dürüstlük, özgüven, toplumsallık, yardımseverlik, vatanseverlik , kültürel değerleri koruma
Program	Değerlendirme		Erkek öğrencilerde en çok sevgi duygusu ön plandadır. Erkek öğrencileri, öz saygı, dürüstlük, özgüven, toplumsallık, yardımseverlik, doğruluk, vatanseverlik , kültürel değerleri koruma boyutlarında

	boyutlarında her zaman çoğunlukla sıklığında katılmışlardır.	katılmışlardır.
Ortak ve Ders Özgü Beceriler	Öğretmenlerin Bilgi teknolojilerini kullanma ortak beceri puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılaşmaktadır. Hayat bilgisi dersi kazanımları derse özgü becerileri kazandırma ile ilgili öğretmenlerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılaşmamaktadır. Hayat Bilgisi dersi programında yer alan barış, yardımseverlik, doğruluk, adalet, kültürel değerleri koruma ve geliştirme, özsaygı, ve sabır kişisel nitelikleri kazandırma görüşleri öğrencilerin cinsiyetine göre anlamlı farklılaşmaktadır.	Erkek öğretmenler Hayat Bilgisi dersi kazanımlarını bilgi teknolojilerini kullanma becerisi kazandırmada daha etkili bulduklarını belirtmişlerdir.
Kişisel Nitelikler	Hayat Bilgisi dersi programında yer alan barış, yardımseverlik, doğruluk, adalet, kültürel değerleri koruma ve geliştirme, özsaygı, ve sabır kişisel nitelikleri kazandırma görüşleri öğrencilerin cinsiyetine göre anlamlı farklılaşmamaktadır. Hayat Bilgisi programında yer alan saygı, yeniliğe açıklık, vatanseverlik, özgüven ve toplumsallık kişisel nitelikler kazanma puanları öğrencilerin cinsiyetine göre anlamlı farklılaşmamaktadır. Öğretmenlerin Hayat Bilgisi dersi programının etkinlikler, temalar, ölçme ve değerlendirme öğelerine ilişkin görüşlerinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık yoktur.	Kız öğrencilerin, Hayat Bilgisi dersi programında yer alan barış, yardımseverlik, doğruluk, adalet, kültürel değerleri koruma ve geliştirme, özsaygı, ve sabır kişisel nitelikleri kazanma puanları daha fazladır. Kız öğrencilerin, Hayat Bilgisi programında yer alan saygı, yeniliğe açıklık, vatanseverlik, özgüven ve toplumsallık kişisel nitelikleri kazanma puanları erkeklerden daha fazladır. Kız öğrencileri, erkek öğrencilerinden daha fazla programda yer alan kişisel niteliklerin kazanmışlardır.
İçerik Öğeleri	Öğrencilerin fen kavramlarını öğrenme başarı durumu cinsiyete göre anlamlı farklılaşmamaktadır.	Erkekler fen kavramlarını öğrenmede daha başarılı. Erkekler daha fazla tekrara düşmüşlerdir.
Drama Yöntemi Öğretim Yöntemi Öğrenme-Öğretme	Dramalarda kızlar bilgi, düşünce ve izlenimleri daha etkili kullanmaktadırlar. Kızlar beden dili ve mimikleri yerinde ve daha etkili kullanmaktadırlar.	

Doktora	Öğrenme-Öğretme Sireci	2	Öğretimin yöntemi	Beyin Temelli Öğrenme	Proje Tabanlı Öğrenme	Beyin temelli öğrenme yöntemi ile öğrenim gören öğrencilerin akademik başarıları, derse karşı tutum, eleştirel düşünme ve kalıcılık puanları cinsiyete göre anlamlı farklılaşmamaktadır. Sorumluluk temelli değer eğitimi programı ile öğrenim gören öğrencilerin derse karşı tutum puanları cinsiyete göre anlamlı farklılaşmamaktadır.	Kız öğrencileri kendilerini daha iyi ifade etmektedirler. Kız öğrenciler ses tonlarını daha iyi ayarlamaktadırlar.	Erkekler daha fazla çevreden etkilenmişlerdir.	fazla

Tablo 6 incelendiğinde Hayat Bilgisi eğitim ile ilgili 10 lisansüstü çalışmada cinsiyet değişkeni bir faktör olarak alınmıştır. Yüksek lisans tez türünde yapılan program alanı eleştirel beceri konusundaki çalışmada; öğretmenlerin en çok anlatım yöntemini, soru-cevap tekniğini, akıl yürütme ve sorunlara çözüm bulma etkinliğini, kısa cevaplı sorular değerlendirme aracını kullandıklarını, hizmet süresince velilerin ilgisiz olması sorunu ile karşılaştığı ortaya konulmuştur. Bu bulguların cinsiyete göre değişimi ise; kadın öğretmenlerin anlatım yöntemini ara sıra sıklıkta kullanırken, erkek öğretmenler her zaman sıklığında, kadın öğretmenler soru-cevap tekniğini erkeklerden daha fazla her zaman sıklığında, kadın öğretmenlerin akıl yürütme ve sorunlar çözüm bulma etkinliğini erkeklerden daha fazla her zaman sıklığında, kadın öğretmenlerin kısa cevaplı sorular değerlendirme aracını erkeklerden daha fazla her zaman sıklığında, kadın öğretmenlerin hizmet süresince velilerin ilgisiz olması sorunu ile erkeklerden daha fazla her zaman sıklığında karşılaştığı ortaya konulmuştur.

Yüksek lisans tez türünde yapılan program alanı araştırma becerisi konusundaki çalışmada; kadın ve erkek öğretmenler benzer oranlarda olumlu görüş belirtmişlerdir.

Yüksek lisans tez türünde yapılan program alanı yaratıcı düşünme becerisi konusundaki çalışmada; Hayat Bilgisi dersi öğretim programı kazanımlarının öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerine etkisi ile ilgili öğretmen görüşleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılaşmamıştır. Ancak kadın öğretmenler erkek öğretmenlerden daha fazla; sınıf yönetimi, öğretim yöntemlerini kullanma, malzemelerin temin edilmesi, fiziksel koşulların sağlanması ve sınıf ortamı öğelerinin yaratıcılığa uygun rolü sergilemesinde etkileri olduğunu bildirmişlerdir.

Yüksek lisans tez türünde yapılan program alanı değerlendirme konusundaki karakter eğitimi çalışmasında; öğrencilerin karakter eğitimi puanları cinsiyete göre anlamlı farklılaşmamıştır. Ancak, kız ve erkek öğrenciler bezer olarak adalet duygusuna daha az yoğunlaşırken, kız öğrencilerin karakter eğitim puanları erkeklerden daha yüksek çıkmıştır. Kız öğrencilerde en çok vatanseverlik değeri, erkek öğrencilerde ise sevgi duygusu en çok ön plana çıkmıştır.

Kız öğrencileri programdaki karakter eğitimi ile ilgili; öz saygı, dürüstlük, özgüven, toplumsallık, yardımseverlik, doğruluk, vatanseverlik, kültürel değerleri koruma boyutlarına her zaman sıklığında katılırken, erkek öğrenciler ise öz saygı, dürüstlük, özgüven, toplumsallık,

yardımsızlık, doğruluk, vatanseverlik, kültürel değerleri koruma boyutlarına çoğunlukla katılmışlardır.

Ortak ve Derse Özgü Beceriler; Öğretmenlerin Bilgi teknolojilerini kullanma ortak beceri puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılaşmaktadır.

Yüksek lisans tez türünde yapılan program alanı değerlendirme konusundaki ortak ve derse özgü beceriler çalışmasında; Hayat bilgisi dersi kazanımlarının derse özgü becerileri kazandırma ile ilgili öğretmenlerin görüşleri cinsiyete göre anlamlı farklılaşmamıştır. Ancak erkek öğretmenler Hayat Bilgisi dersi kazanımlarının ortak becerilerden bilgi teknolojilerini kullanma becerisini kazandırmada daha etkili bulduklarını belirtmişlerdir.

Yüksek lisans tez türünde yapılan program alanı değerlendirme konusundaki kişisel nitelikler çalışmasında; Hayat Bilgisi dersi programında yer alan barış, yardımsızlık, doğruluk, adalet, kültürel değerleri koruma ve geliştirme, özsaygı ve sabır kişisel niteliklerini kazandırma görüşleri öğrencilerin cinsiyetine göre anlamlı farklılaşmıştır. Kız öğrencilerinin görüş puanları erkek öğrencilerden daha yüksek çıkmıştır.

Hayat Bilgisi programında yer alan saygı, yeniliğe açıklık, vatanseverlik, özgüven ve toplumsallık kişisel nitelikler kazanma puanları öğrencilerin cinsiyetine göre anlamlı farklılaşmamaktadır. Ancak kız öğrencilerin puanları erkeklere daha fazla olmuştur. Genel olarak kız öğrencilerinin erkek öğrencilerden daha fazla programda yer alan kişisel nitelikleri kazandıkları ortaya konulmuştur.

Yüksek lisans tez türünde yapılan program alanı değerlendirme konusundaki program içerik öğelerinin değerlendirilmesi çalışmasında; öğretmenlerin, Hayat Bilgisi dersi programının etkinlikler, temalar, ölçme ve değerlendirme öğelerine ilişkin görüşlerinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Yüksek lisans tez türünde yapılan öğrenme-öğretme süreci alanı öğretim yöntemi konusundaki drama yöntemi çalışmasında; öğrencilerin fen kavramlarını öğrenme başarı durumu cinsiyete göre anlamlı farklılaşmamıştır. Ancak, kızların beden dili ve mimikleri yerinde ve daha etkili kullandıkları, kendilerini daha iyi ifade ettikleri, ses tonlarını daha iyi ayarladıkları ortaya konulmuştur. Erkek öğrencilerin fen kavramlarını öğrenmede kızlardan daha başarılı oldukları, daha fazla tekrara düştükleri ve çevreden daha fazla etkilendikleri ortaya konulmuştur.

Doktora tez türünde yapılan öğrenme-öğretme süreci alanı öğretim yöntemi konusundaki beyin temelli öğrenme çalışmasında öğrencilerin akademik başarıları, derse karşı tutum, eleştirel düşünme ve kalıcılık puanları, proje tabanlı öğrenme çalışmasında ise öğrencilerin derse karşı tutum puanları cinsiyete göre anlamlı farklılaşmamıştır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Hayat Bilgisi eğitimi ile ilgili son beş yılda yapılan lisansüstü çalışmaların cinsiyet değişkeni bulgularının toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilmesinin amaçlandığı bu çalışmada, 2012-2017 yılları arasında yapılmış 36 lisansüstü çalışmanın, 29’u yüksek lisans (%81’i), 7’si (%19’u) ise doktora tez türünde olmuştur (Tablo 1). Bu çalışmaların cinsiyete göre; 23’ünün kadın (%64’ü), 13’ünün ise erkek (%36’sı) araştırmacılar tarafından yapılmış olduğu görülmektedir (Tablo 2). Lisansüstü çalışma yapan kadın araştırmacı sayısı erkek araştırmacı sayısının yaklaşık iki katı kadardır. Bu çalışmaların akademik danışmanlığını üstlenen akademisyenlerin cinsiyetlerine baktığımızda %33’ünün (f=12) kadın, %67’sinin ise erkek (f=24) olduğu görülmektedir. Akademik danışmanların cinsiyet boyutunda erkek akademisyenlerin sayısı kadın akademisyenlerin neredeyse iki katı kadardır. Bu çalışmaların

akademik danışmanlığını üstlenen akademisyenlerin unvanlarına baktığımızda; en çok yardımcı doçent (f=13), profesör (f=11), doçent (f=11) ve doktor (f=1) şeklinde olduğu görülmektedir. Akademik unvanları cinsiyet eşitliği bakımından incelediğimizde; yardımcı doçentlerin %17'sinin kadın, %19'unun erkek, profesörlerin %8'inin kadın, 22'sinin erkek, doçentlerin %6'sının kadın, %25'nin erkek ve doktor unvanlı %3'ünün kadın olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Araştırmacıların, akademik danışmanların ve akademik danışmanların unvanlarının cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirdiğimizde, araştırmacı olarak kadınların erkeklerden neredeyse iki katı kadar fazla olmalarına rağmen, akademik danışman boyutunda ise neredeyse yarısı kadardır. Akademik unvanlar bakımından da özellikle unvan ilerledikçe (yardımcı doçent, doçent ve profesör) aradaki sayısal farkın da çok açıldığı ve erkelerin lehine döndüğü görülmektedir. Bu durum kadın araştırmacı sayısının başlangıçtaki pozitif görünümünün bu araştırmanın konusu olmayan nedenlerle ciddi bir oranda düştüğü, akademik süreç ilerledikçe bu farkın da gittikçe kadınlar aleyhine açıldığı açıkça görülmektedir.

Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği oluşturan yapı ve şemaların çoğunlukla toplumsal bir durum olduğu ve bireylerdeki bu durum ve durum ile ilgili yapı ve şemaların özellikle ilköğretim bir sosyal bilim dersi olan Hayat Bilgisi yoluyla giderilmeye çalışıldığı düşünülürse bu araştırmanın bulgusu daha da önemli bir hale gelir. Nedenleri ne olursa olsun kadın erkek arasında öncelikle her alanda nicel bir eşitlik sağlanmadığı sürece bir cinsiyet eşitliğinden söz edilemez.

Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikleri Çerçevesi (TYYÇ), Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Bilimleri Temel Alanı Lisans Yeterliliklerinde, öğretmenlerin; bilgi (kurumsal, olgusal), beceriler (bilişsel, uygulamalı) ve yetkinlikler (bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alabilme, öğrenme, iletişim ve sosyal, alan özgü) (<http://www.yok.gov.tr/documents/10348274/11114827/14.pdf/8f975b8a-d0c9-4414-a67b-5ec7e4c75705>) alanı çerçevesinde yetiştirilmesi düşünülmektedir. Bu yeterlikler öğretmenlerin cinsiyet faktörüne bağlı olarak değişmediği gibi herhangi bilimsel bir bulgu doğrultusunda cinsiyete bağlı oluşabilecek bir farkın, ne hizmet öncesinde ne de hizmet içinde giderilmesine yönelik bir eğitim de söz konusu değildir. Aynı şekilde öğrencilerin bireysel farklılıklarında cinsiyet bir faktör olarak ele alınmamakta ve dinsel, kültürel nedenler dışında karma eğitim modelleri savunulmaktadır. Ayrıca cinsiyet farklılıklarından şüphelenilen alanda yapılan çalışmalarda bile bu farklılıklar çok küçük olmuştur (Slavin,2013:102). Bu nedenle özellikle eğitim araştırmalarında cinsiyetin bir değişken olarak ele alınması hem öğretmen hem de öğrenci boyutunda daha fazla tartışılması gereken bir durumdur.

2012-2017 yılları arasında Hayat Bilgisi eğitim ile ilgili yapılan lisansüstü çalışmaların %28'inde cinsiyet faktörü bir değişken olarak ele alınmıştır. Bu akademik çalışmalar; yüksek lisans tez türü program alanında, beceri (f=3), değerlendirme (f=4); öğrenme öğretme süreci alanında, öğretim yöntemi (f=1) ; doktora tez türü öğrenme-öğretme süreci alanında ise öğretim yöntemi (f=2) konularında olmuştur.

Hayat Bilgisi eğitim ile ilgili yapılan lisansüstü çalışmaların %72'sinde ise cinsiyet faktörü bir değişken olarak ele alınmamıştır. Bu akademik çalışmalar yüksek lisans tez türü program alanında, beceri (f=1), değerlendirme (f=5); öğrenme öğretme süreci alanında, öğretim yöntemi (f=7), öğrenme ortamı (f=1), öğrenme uygulamaları (f=1), öğretim materyali (f=2), öğretim etkinliği; ders kitabı alanında, değerlendirme (f=1); doktora tez türü program alanında, beceri (f=2) ve öğrenme-öğretme süreci alanında da öğretim yöntemi (f=2) konularında olmuştur (Tablo 6).

Hayat bilgisi eğitimi ile ilgili yapılan lisansüstü çalışmalar en çok sırasıyla; %44’ü karma, %31’i nitel, %14’ü deneysel, %8’i nicel ve %3’ü ise tek denekli araştırma modelindedir (Tablo 5).

Cinsiyet faktörünün bir değişken olarak alındığı Hayat Bilgisi eğitim ile ilgili lisansüstü çalışmaların sonuçlarını incelediğimizde; beceri konusunda (eleştirel beceri, araştırma becerisi, yaratıcı düşünme becerisi) yapılan çalışmalarda öğretmenlerin cinsiyet faktörlerine göre anlamlı bir farklılık görülmemesine rağmen kadın öğretmenlerin, öğrencilerin beceri kazanımlarında olumlu bir etkiye sahip yöntem, teknik, etkinlik, değerlendirme aracı seçimi ve kullanımında, becerilere etki eden faktörleri belirlemede erkek öğretmenlerden daha başarılı oldukları ortaya konulmuştur. Ancak hizmet süresince velilerin ilgisiz olması sorunu ile erkek öğretmenlerden daha fazla karşılaştığı bulgusu da dikkate alındığında kadın öğretmenlerin öğrenme-öğretme sürecinde daha etkili oldukları ancak benzer bir eğitim sorununda ise erkeklerden daha çok olumsuz etkilendikleri ortaya konulmuştur (Tablo 6).

Bir başka beceri araştırmasında da Hayat bilgisi dersi programının ortak ve ders özgü becerileri öğrencilere kazandırma ile ilgili öğretmenlerin görüşleri bilgi teknolojilerini kazandırma boyutunda erkekler lehine anlamlı farklılaşmakta, ders özgü becerileri kazandırmada ise anlamlı farklılaşmadığı ortaya konulmuştur (Tablo 6). Bu bulgu da erkeklerin bilgi teknolojileri ile kadınlardan daha fazla ilgili olduğu mitini pekiştirmektedir. Boylu, Ayan ve Bilgin (2016)’in çalışmasında teknolojinin eril olduğu ile ilgili bir algı ve mühendislik mesleğinin toplumsal kodlar esasında erkek bir imgesi (Kadayıfci,2015) olduğu bulguları ortaya konulmuştur.

Öğrencilerin Hayat Bilgisi dersi programındaki karakter eğitimi ile ilgili görüşleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılaşmamasına rağmen kız öğrencilerin vatanseverlik, erkek öğrencilerin ise sevgi duygusunu ön planda tuttukları ve kız öğrencilerin erkeklerden daha fazla öz saygı, dürüstlük, özgüven, toplumsallık, yardımseverlik, doğruluk, vatanseverlik, kültürel değerleri koruma ve geliştirme boyutlarına katıldıkları ortaya konulmuştur. Ancak bir başka çalışmada da öğrencilerin programın kişisel nitelikleri kazandırma ile ilgili görüşleri barış, yardımseverlik, doğruluk, adalet, kültürel değerleri koruma ve geliştirme, özsaygı ve sabır boyutlarında cinsiyet faktörüne göre anlamlı farklılaşmakta ve kızların lehine olduğu; saygı, yeniliğe açıklık, vatanseverlik, özgüven ve toplumsallık boyutlarında ise bir farklılığın görülmediği ortaya konulmuştur. Bu iki çalışmada da görüldüğü gibi kız öğrenciler erkek öğrencilerden daha fazla programın karakter eğitimi ve kişisel nitelikler ile ilgili değerlerin kazanılmasına katılmaktadırlar (Tablo 6). Macionis’e göre (2012:333) kadınlar dünyası yardımlaşma ve duygu etrafında dönerken, erkekler dünyası ise bağımsızlık ve aksiyon öncelikli olarak vurgulanmaktadır.

Öğrenme öğretme sürecinde kullanılan yöntemin öğrencilerin başarı, derse karşı tutum, kalıcılık puanları boyutunda cinsiyet faktörüne göre anlamlı farklılaşmadığı ortaya konulmuştur. Ancak, kızların beden dili ve mimikleri yerinde ve daha etkili kullanmada, kendilerini daha iyi ifade etmede, ses tonlarını daha iyi kullanmada, tekrara düşmeme ve çevreden etkilenmemede daha iyi olduğu ortaya konulurken, erkek öğrencilerin fen kavramlarını öğrenmede kızlardan daha başarılı oldukları ortaya konulmuştur (Tablo 6). Bu bulgu da duyuşsal ve sosyal alanda kadınların daha iyi, bilişsel alanda ise erkelerin daha iyi oldukları kalıbı ile ilişkilendirilebilir. Ancak bu kalıbın ne yazık ki kadınları kırılğan, nispetten zayıf ve savunmasız bir grup olarak temsil ettiği ve onları “muhtaç” olarak etiketleme (Kılıç, 2006) kalıbına da götürdüğü söylenebilir.

Bu araştırmanın bulguları ve sonuçlarına bağlı olarak;

Bu çalışma, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında sadece 2012-2017 yılları arasındaki lisansüstü ve Hayat Bilgisi eğitimi ile ilgili çalışmaları değerlendirdiği için çalışma yılı ve örneklemini daha geniş çalışmalara ihtiyaç vardır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile en iyi mücadele eğitimin her kademesinde toplumsal cinsiyet eğitimi programları ile yürütülebilir. Ancak eğitim araştırmalarında cinsiyet değişkeninin çalışma grubunun demografik bilgileri dışında bir faktör olarak alınıp alınmamasının cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilmesi ve çalışma sonuçlarının sunum biçimi ve şeklinin var olan toplumsal cinsiyet kalıplarını sürdürülmesine hizmet edip etmediği de ortaya konulmalıdır.

Eğitim alanında öğretmen ve öğrenciler için başarı, tutum, kalıcılık, öğrenme-öğretme sürecinde yöntem ve teknik, etkinlik, materyal, ortam vb. araştırmalarda cinsiyet faktörünün anlamlı bir fark oluşturmadığı bulgu ve sonuçları cinsiyet eşitliği bağlamında bir değeri olmakla birlikte bu tür araştırma desenlerinde cinsiyetin bir faktör olarak alınmamasının toplumsal cinsiyet eşitliğine daha çok katkı yapacağını düşünüyoruz.

5. KAYNAKLAR

- Akinoğlu, O. (2005). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, edt. Cemil Öztürk ve Dursun Dilek, Hayat Bilgisi Öğretimi, Ankara: PegemA yay.
- Arseven, A. (2001). *Alan araştırma yöntemi (ilkeler, teknikler, örnekler)*, genişletilmiş 4. Baskı, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Aylaz, R., Güneş, G., Uzun, Ö. ve Ünal, S. (2014), Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolüne yönelik görüşleri, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 5(23), 183-189
- Balcı, A. (2000). *Sosyal bilimlerde araştırma*, 5. Baskı, Ankara: Pegem A yay.
- Boyu, A., Ayan, H ve Bilgin, İ. (2016). Toplumsal Cinsiyet ve Ev Teknolojilerinin Kullanımına Etkisi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 955-965.
- Büyüköztürk, Ş, Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi yay.
- http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141028_wef_kadin_esitlik, 27.11.2017
- Dayan, C. (2016). *Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları: konumlandırılmış akademik marjinalite*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirbilek, S. (2011). Cinsiyet ayrımcılığının sosyolojik açıdan incelenmesi, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 44(511), 12-27.
- Dilek, Y. (1997). *Okul öncesi çocukların toplumsal cinsiyet kimliği kazanmasında anne babaların rolü*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erden, M. ve Akman, Y. (1998). *Eğitim psikolojisi*, Ankara: Arkadaş yay.
- Gutok, G. (2006). *Eğitime felsefi ve ideolojik yaklaşımlar*, çev. Nesrin Kale, 3. Baskı, İstanbul: Ütopya yay.
- İslamoğlu, H. (2009). *Sosyal Bilimlerde araştırma yöntemleri (spss uygulamaları)*, 1. Basım, İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Kadayıfci, E. (2015) *Türkiye’de toplumsal cinsiyet temelli mühendis kültürü: inşası ve dönüşümü*, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, H. (2003). *İlköğretimde kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolü algulama ve sunumları: Burdur’da bir ilköğretim okulunda alan çalışması (2001-2002)*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, A. (2006). *Türkiye’de toplumsal cinsiyet ve sosyal politika: pozitif ayrımcılık mı, yoksa kadınlar için ikinci sınıf vatandaşlık mı?*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Krishnamurti, J. (2008) *Eğitim üzerine*, çev. Sayat Arslanoğlu, 1. Basım, İstanbul: Ayna yay.
- Macionis, J. (2012) *Sosyoloji*, Çev. Edt. Vildan Akan, 13. Basım, Ankara: Nobel Yayıncılık
- MEB,(2017). Hayat bilgisi dersi öğretim programı (ilkokul 1, 2 ve 3. sınıflar), <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=144>, 03.10.2017
- Rusell, B. (1996). *Eğitim üzerine*, çev. Nail Bezel, İstanbul: Say yay.
- Saçan, S., Adıbelli, D., Metin, Ş., Korkmaz, M., Sevil, Ü., Gürkan, A., Şen, E., Karta, N. ve Şahbudak, E. (2015). Üniversite Öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi, *Uluslararası Hakemli Psikiyatri ve Psikoloji Araştırmaları Dergisi*, 4-Sonbahar Kış Dönemi, 1-23.
- Slavin, R. (2013). *Eğitim Psikolojisi*, çev. Edt. Galip Yüksel, 10. Basımdan çeviri, Ankara: Nobel Akademik yay.
- Özçatal, E. (2011) Ataerkillik, toplumsal cinsiyet ve kadının çalışma yaşamına katılımı, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-39.
- Sönmez, V. (2010). *Hayat bilgisi öğretimi*, 6. Baskı, Ankara: Anı yay.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyalleri için içerik analizi ve uygulama örnekleri*, İstanbul: Epsilon yay.
- TÜİK, İstatistiklerle Kadın, Haber Bülteni, 07 Mart 2016, sayı:21519, file:///C:/Users/Acer/Downloads/%C4%B0statistiklerle_Kad%C4%B1n_07.03.2016.pdf, 27.11.2017

- Türe, D. (2015). Annenin annelik konseptinin ve toplumsal cinsiyet rolünün okul öncesi çocuklarda cinsiyet şemaları üzerindeki etkileri, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Torun, Y. (2002). *Öğretmen öğrenci etkileşiminde toplumsal cinsiyet rollerinin sınıfta yeniden üretilmesine etkisi*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tozlu, N. (1997). *Eğitim felsefesi*, İstanbul: MEB
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yay.
- <http://www.yok.gov.tr/documents/10348274/11114827/14.pdf/8f975b8a-d0c9-4414-a67b-5ec7e4c75705>, 27.11.2017

KELİME KELİME ÇEVİRİ VE ÜSLUP

WORD-FOR-WORD TRANSLATION AND STYLE

Faruk GÜRBÜZ*

ÖZET: Anlamı anlamına çeviriyi biz kastın çevirisi olarak anlamaktayız. Kelime kelime çeviriyi ise kelimelerin temel anlamlarının çevirisi olarak tanımlamak isteriz. Bu iki çeviriyi birbirinden ayıran tek fark şudur: Anlamı anlamına çeviride asıl metnin üslubu görünmez olur; kelime kelime çeviride ise asıl metnin üslubu büyük ölçüde korunur. Kelime kelime çevirilerde aslın ne dediğini, nasıl dediğini ve neyi kast ettiğini görmek mümkündür. Özgür anlam çevirisinde ise asıl metnin yalnızca kastı anlaşılır. Bu makalede kelime kelime çevirinin asıl metnin üslubunu ne dereceye kadar koruduğu tartışılacaktır.

Anahtar sözcükler: Anlamı anlamına çeviri, kelime kelime çeviri, kastın çevirisi, üslup.

ABSTRACT: We claim that sense-for-sense translation is the translation of purpose. As for the word-for-word translation we would like to define it as a translation of the basic meaning of the words. The only difference that distinguishes these two translation style is that the style of the actual text becomes invisible in the sense-for-sense translation. As for word-for-word translation the style of the original text is largely preserved in it. It is possible to see in the word-for-word translation that what does the text say, what does the text mean and how does the text say it. As for the the sense-for-sense translation it only gives us the intention of the actual text. In this article it will be discussed that to what extent word-for-word translation had preserved the original text's style.

Keywords: Sense-for-sense translation, word-for-word translation, the translation of the purpose, style.

1. GİRİŞ

Üslup, kısaca ifade tarzı olarak tanımlanabilir. Biraz daha analitik olarak “Oluş, yapış veya yapılaş biçimi, tutulan yol, tarz, usûl.” (Ayverdi, 2005, s. IV, 3273) şeklinde; bir edebiyat terimi olarak ise kısaca “Eda, biçem, stil, ifade tarzı, anlatış yolu. Her sanatçı veya edibin duygu ve düşüncelerini ifade etme biçimi, anlatış yolu. Başka bir ifadeyle, zihinde doğan buluşun düzenlendikten sonra yazıyla ortaya konma tarzı.” (Karataş, 2007, s. 499) şeklinde izah edilir. Ancak üslubu yalnızca yazı ve edebiyat ile ilişkilendirmek doğru bir yaklaşım değildir. Duygu, düşünce ve hayallerini sözlü olarak ifade edenlerin; ressam, mimar ve müzisyenlerin de sanatlarını icra ederken birbirlerinden farklı üslupları vardır. Daha geniş bir bakış açısıyla her işin, oluşun ve hareketin bir üslubu vardır denebilir.

Üslup; işlerin, oluşların, davranışların bir tarzı olunca, bu tarzların da mutlaka çeşitleri olacaktır. Bu itibarla bir üslubu ötekilerinden ayıran özellikler bulunacak ve dolayısıyla da üslup, taşıdığı ayırt edici özelliklere göre adlandırılacak ve öyle de anılacaktır. Neticede üslup “Akıcı, bayağı, canlı, çocuksu, estetik, hoyrat, içli, özensiz, özentili, ressamâne, renkli, samimi, sürükleyici, süslü, yalın, yapmacık, zarif.” (Karataş, 2007, s. 500) sanatlı, sanatsız şeklinde sıfatlarla zikredilir olacaktır ki öyle de olmuştur.

Çeviri yalnız anlamın aktarımından ibaret bir faaliyet olmadığı için çevirmen de çeviriyi tabi tuttuğu bir metnin üslubunu görmezden gelemeyecektir. Asıl metin süslü ise onu karşı dile yalın, asıl metin yalınsa onu karşı dile süslü; asıl metin sanatlı ise onu karşı dile sanatsız, asıl

* Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, faruk_gurbuz@hotmail.com

metin sanatsız ise onu karşı dile sanatlı ifadelerle çeviremez. Şayet çevirirse bu, çeviride sadakat ilkesine ters bir davranış olmuş olur. Peki, ifadelerin pek mühim bir tarafı olan üslup, hangi çeviri ilkesiyle korunabilir? Çeviribilim terimcesinde *anlamına göre çeviri* diye terimleştirilmiş olan anlamı anlamına çeviri mi yoksa yine çeviribilim terimcesinde *sözcüğü sözcüğüne çeviri* diye terimleştirilmiş olan kelime kelime çeviri ilkesiyle mi?

1.1. Kelime Kelime Çeviri

Bu terim, Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesinde özetle “Sözcüğü sözcüğüne çeviri 1. İng. *literal translation*. Alm. *Wörtliche Übersetzung*). Çevirmenin kaynak metnin biçimsel özelliklerine bağlı kalarak ve genellikle erek dilin dilbilgisine uygun olarak çeviri metni ürettiği bir çeviri stratejisi.” (Berk, 2005, s. 150) diye tanımlanır. Berk burada kelime kelime çeviriyi kelimelerin temel anlamlarına bağlı kalınarak yapılan bir tercüme şeklinde değil de üslup özelliklerine bağlı kalınarak yapılan bir tercüme olarak tanıtır. Oysa kelimelerin temel anlamına bağlı kalınmadan da üslup özelliklerine sadık kalınabilir. Mesela, epik üslupla yazılmış bir şiirin üslubu, anlamı anlamına çeviri ilkesiyle de korunabilir. Yine tanımda geçen “dil dilbilgisi” ifadesi çeviribilim terminolojisinde muğlak olduğu gibi bu bağlamda da muğlaktır. “Dil bilgisi veya gramer, bir dili bütün cepheleri ile inceleyen ilim dalıdır.” (Ergin, 1990, 70). Dilin dil bilgisine konu olan cepheleri ise dilin ses, biçim, dizim, anlam, sözcük, sözlük, ad, lehçe vs. gibi yönleridir. (Bkz. Aksan, 2007, s. 11-41). Dolayısıyla yalnızca sözcüğü sözcüğüne çeviri erek dilin dil bilgisine uygun olarak çeviri yapmaz, her çeviri ilkesi dil bilgisinin hudutları içinde hareket etmek zorundadır. Bu sebeple bu tanımda geçen dil bilgisi terimi izaha muhtaçtır.

Berk (2005) sözcüğü sözcüğüne çeviri ilkesini “(İng. *wor-for-word translation*. Alm. *Wort-für-Wort Übersetzung*). Kaynak metindeki sözcüklerin erek metne sözcüklerin diziliş sıralarının değiştirilmeden aktarıldığı çevir türü” (s. 151) şeklinde de tanımlar. Dikkat edilirse Berk, “sözcüklerin aktarıldığı” der; sözcüklerin nelerinin aktarıldığı söylenmez. Bu tanımdan hiç şüphesiz zımnen “sözcüklerin anlamının” aktarıldığı anlaşılmaktadır; ancak, sözcüklerin bir temel anlamları, bir de yan ve mecaz anlamları vardır. Sözcüğü sözcüğüne aktarımda hangisi esas alınır? İşte bu sorunun cevabı bu tanımda mevcut değildir. Bu sebeple çeviribilim terimlerinin “efradını cami, ağyarına mani/tanıtilan şeyin bütün özelliklerini içine alıcı, onda olmayan özellikleri de dışta bırakıcı” şeklinde formüle edilen tanımın sahip olduğu içeriğe uygun bir şekilde, çok analitik olarak izah edilmesi gerekmektedir.

Bu tanım, kelime kelime çeviri diye de adlandırılmış olan sözcüğü sözcüğüne çeviri ilkesi için doğru ve yeterli bir tanım değildir. Çünkü söz dizilişi birbirinin tam tersi olan iki dilden biri diğerine çevrildiğinde karşı dil okurlarının asla kabullenemeyeceği tuhaflık ve garabetler ortaya çıkar. Böyle bir tercüme de fonksiyonel olmaz. Çünkü çevirinin maksadına hizmet etmez. Ancak iki farklı dilin sözdizimlerinin farklılığını göstermek için böyle bir işlem yapılabilir. Bu işleme söz dizimsel bir çeviri de denemez; çünkü ortada esasen çevrilmiş bir söz dizimi de yoktur. Yani ÖNY gibi bir söz dizimi ÖYN şeklinde değişmemiştir. Mesela “Hasan okula gitti.” cümlesini oluşturan sözcüklerin sırasını değiştirmeden İngilizceye bir çeviri yapılırsa bu çeviri şöyle olur: Asıl dilde “Hasan” öznedir ve baştır. Bu ilkeye göre karşı dilde de başta olmalıdır. “Okul” ikinci sıradadır ve karşı dilde de ikinci sırada olmalıdır. İsmi “a” hâli asıl dilde “okul” kelimesinin sonuna gelmiştir ve karşı dilde de oraya gelmelidir. Asıl dilde “Gitti.” yüklemi sondadır ve karşı dilde de sona gelmelidir. Bu tanım ve mantığa göre sonuç “Hasan school to went” şeklinde olacaktır. Görüldüğü gibi böyle bir sonuca hiç kimse çeviri diyemez. Bu sonuç çeviri olmadığı için de sözcüğü sözcüğüne çeviriye örnek gösterilemez. Çünkü çeviri dünyasında böyle bir ürüne tesadüf edilmez. Mesela “It is not certain that the content of these italicized passages is the same” cümlesi sözcüklerin diziliş sıraları değiştirilmeden aktarıldığında ortaya “O olur değil kesin şu bu muhteva nın bunlar italize edilmiş metinler olur bu aynı” şeklinde kaotik bir bağlam çıkar. Bu sonuca hiçbir kimse çeviri demez. O hâlde bizce, kelime kelime

çeviri “Kaynak metindeki kelimelerin temel anlamlarının çevirisi” olarak tanımlanmalıdır. Çünkü böyle çeviriler mevcuttur. Tanım ve terimleştirme de bu gibi durumlarda teoriye değil, ürüne bakılarak yapılmalıdır.

1.2. Bir Kelime Kelime Çeviri Örneği

Kelime kelime çeviriye içinde deyimisel bir ifade bulunan şöyle bir İngilizce cümleden örnek verelim: “It must have cost Fred an arm and a leg to send all tree children to private schools.” (Jennifer ve McMordie, 1992, s. 571). Bu ifadenin “Üç çocuğu da özel okullara yollamak Fred’e çok pahalıya mal olmuştur.” (Taşçı, 1002, s. 571) şeklindeki çevirisi niyetin, öteki bir ifadeyle mecaz anlamın çevirisidir. Berk’in naklettiği her iki tanımdaki gibi sözcüğü sözcüğüne bir çeviri değildir. Çünkü Berk birinci tanımda sözcüğü sözcüğüne çeviriyi asıl metnin biçimsel, yani üslup özelliklerine bağlı kalınarak yapılmış bir çeviri olarak tanımlarken, ikincisinde “Sözcüklerin diziliş sıralarının değiştirilmeden aktarıldığı çeviri türü” olarak açıklar. Taşçı’nın çevirisine bakıldığında İngilizce cümledeki deyimisel ifade “Pahalıya mal olmak” şeklinde çevrilmiştir. Asıl metindeki deyimisel ifadenin üslubu ve o üsluptaki anlatış kıymet ve kuvveti kaybolmuştur. Ancak kastedilen tam olarak aktarılmıştır. Bu tercümeyle bakarak ne asıldaki üslubu ne de deyimini oluşturan kelimelerin temel anlamlarını bulmak mümkündür.

Şimdi bu cümleyi biz Berk’in her iki tanımına bağlı kalarak tercüme edelim. “O meli malı sahip olur maliyet Fred bir kol ve bir bacak yollamak bütün üç çocuklar e özel okullar.” Görülüyor ki burada tam da Berk’in tanımına göre davrandık ve “Kaynak metindeki sözcükleri erek metne, sözcüklerin diziliş sıralarını hiç değiştirmeden sadece temel anlamlarıyla aktardık. Ortaya bir tür çıktı çıkmasına; ama bu türe çeviri türü denebilir mi? Bu sebeple biz, kelime kelime çeviriyi sözcük sıralarıyla ilişkilendirerek tanımlamak istemiyoruz. Çünkü mevcut kelime kelime çevirilere bakıldığında onlarda yalnızca kelimelerin temel anlamlarının aktarıldığı gözlenmektedir. Zaman zaman söz dizimine riayet edildiği gözlenirse de onlar bu derece abartılı değildir. Yani asıl metni bütünüyle anlamsızlaştıracak derecede değildir. Bu İngilizce cümledeki sözcüğü sözcüğüne çevirisi şöyle olmalıdır: “Üç çocuğun hepsini özel okula göndermek Fred’e bir kol ve bir bacağına mal olmuş olmalı.” Bu çeviride deyimisel ifadede geçen “arm” ve “leg”in temel anlamlarına dokunmadık. Biz bu çeviride kol ve bacak kelimesini “pahalı” olarak tercüme etmiş olsaydık cümleyi söyleyenin kastını, yani niyetini tercüme etmiş olurduk ki bu çeviri türü, çeviribilim terimleri dağarcığında anlamı anlamına veya özgür anlam çevirisi olarak terimleştirilmiştir. Oysa bu çeviri ilkesi daha mantıklı bir adlandırmayla terimleştirilebilirdi. Biz bu çeviriye kastın, niyetin çevirisi demeyi daha uygun bulmaktayız. Çünkü anlam, geniş anlamlı bir terimdir ve hem yan, hem mecaz, hem terim, hem argo gibi birçok anlamı da kapsamaktadır. Terimlerin sınırlayıcı, yoruma izin vermeyen açık seçik anlamlar taşıması gerektiği gerçeği göz önüne alınca bizim bu çeviri ilkesini bu şekilde adlandırmamız daha mantıklı bulunacaktır.

1.3. Kelime Kelime Çeviri ve Üslup

Kelime kelime çevirinin tanımı böyle bir zemine çekildikten sonra, çeviriye tabi tutulan kaynak metinlerin üslubunu aktarmada bu çeviri ilkesinin daha elverişli olabileceği söylenebilir. Bu iddiayı ispatlamak için *Kur’an*’ın kısa bir suresi olan Tebbet suresinin kelime kelime çevirisinden örnekler vereceğiz.

Kur’an’ın 111. suresi olan Tebbet suresi, üslup bakımından azarlayıcı, korkutucu, mecazlı, sanatlı bir üslup taşımaktadır. Hem asonans, konsonans ve kafiyeler ihtiva etmekte, ses sanatlarını yoğun olarak taşımakta ve hem de eksilteli cümle üslubu ile okurlarının hayal güçlerini genişletmektedir. Bu sure özgür anlam çevirisi ilkesiyle çevrildiğinde üslup özelliklerinin birçoğunun kaybolduğunu, ancak kelime kelime çeviride -bize göre temel anlam çevirisinde- bu kayıpların daha aza indiğine şahit olmaktayız. Tebbet suresi hakkında çeviribilimsel analizler hem Tercüme Problemleri ve Mealler (Bkz. Gürbüz, 2004, s. 208 vd.) hem de Tercüme ve Tercüme Prensipleri (Gürbüz, 2009, s. 49 vd.) adlı çalışmalarımızda

yapılmıştır. Bu çalışmamızda ise bu surenin çeviribilim terimcesinde sözcüğü sözcüğüne çeviri olarak tanımlanan kelime kelime çevirisi üslup açısından incelenecektir.

Tebbet suresinin kelime kelime çevirisi -bize göre temel anlam çevirisi- şöyle yapılabilir.

1. تثبت يدا ابي لهب وتب Ateşin babasının iki eli kurudu. O da kurudu.

Ayet, asıl metindeki تب/tebbe çekimli fiilinin “di”li geçmiş zaman kipinde/mazi siygasında olması gerekçesiyle böyle çevrilmiştir.

1. تثبت يدا ابي لهب وتب Ateşin babasının iki eli kurusun. O da kurusun.

Bu kipteki fiiller aynı zamanda emir ifade etmeleri sebebiyle de تب/tebbe çekimli fiili emir/beddua siygasıyla çevrilmiştir.

2. ما اغنى عنه ماله وما كسب Malı ve kazandığı ondan zenginleştirmedir.

اغنى/ağna fiilinin temel anlamının zenginleştirmek ve عن/an harfi cerrinin de Arapçada çeşitli bağlamlarda altı farklı anlama gelmesi ve temel anlamının da “dan, den” olması (Bkz. el-Ğelâyîni, 1996, s. III, 176) gerekçesiyle bu şekilde çevrildi.

3. سيصلي نارذات لهب Alevli bir ateşi şiddetlendirecek, kızıştırarak.

Asıl metindeki يصلي “yesla” çekimli fiili ile نارا “naren” nesnesi arasında bir harfi cer olmaması “yesla” fiilinin geçişli olduğunu gösterir. Dolayısıyla geçişli olmayan ve girdi anlamına gelen دخل “dehele” geçişsiz fiili ile tercüme edilmez. Bu cümlede açıkça görülüyor ki “yesla” fiili ateşe bir şeyler yapmaktadır. Bir fiil bir şeye bir şey yapıyorsa o fiil geçişlidir ve imkân nispetinde geçişli olarak çevrilmelidir. Yüce Allah “O ateşe girecek” demek isteseydi mutlaka دخل “d-h-l” fiilini kullanırdı. İşte bu mütalaalar sebebiyle biz “yesla” fiilini asıl metinde geçişli bir anlam taşıdığı için geçişli olarak çevirdik. Lisanu’l-Arab’da “yesla” fiilinin صليت النار اى قسيت حرها اصلوها لى قاسوا حرها Salleytu’n-nare ey kaseytu harreha ve salluha ey kasu harreha/Ateşi tutuşturdum, yani onun sıcaklığını şiddetlendirdim, kuvvetlendirdim ve Ateşi alevlendirin yani onun sıcaklığını kuvvetlendirin, şiddetlendirin, katılaştırın” (İbn Manzûr, 1994, s. XIV, 468) şeklindeki açıklanması gerekçesiyle de ayeti “Alevli bir ateşi şiddetlendirecek, kızıştırarak.” şeklinde tercüme etmeyi uygun bulduk. Çünkü “yesla” çekimli fiilinin temel anlamı budur.

4. وامراته حمالة الحطب Hanımı da... Odun hamalını...

Vav bile, üstelik, dahi anlamına geldiği için bu bağlamda Türkçede dahi anlamına gelen “da” ile çevrildi. Yine asıldaki cümle eksilteli bir cümle olduğu için de bu cümle eksilteli cümle olarak çevrildi. Yani cümlenin asıldaki temel özelliğine dokunulmadı. “Hammelete” nesne durumundaki bir belirteli isim tamlamasının tamlananı durumunda olduğu için üstünlüdür ve buradan bu nesnenin hafzedilmiş geçişli bir fiil taşıdığı anlaşılmıştır. Bu gerekçe ile de “odun hamalı” şeklinde değil, “Odun hamalını” şeklinde çevrildi. Bu çeviri Türkçe gibi bir karşı dilde tuhaf ve garip karşılanır. Ama temel anlam çevirisi bunu gerektirdiği için böyle yaptık. “Odun hamalını” nesnesinin hafzedilmiş ögesinin “ezummu/zemmediyorum” olduğunu söyleyen müfessirler varsa da (Bkz. Gürbüz, 2009, s. 49 vd.) biz bu fiili “Gördünüz mü” şeklinde takdir ve tahmin etmek istiyoruz. Yani zikredilmemiş ögenin “Gördünüz mü” olması itibariyle cümlenin de “O odun hamalını gördünüz mü?” şeklinde olabileceğini tahmin etmekteyiz.

5. فى جيدها جبل من مسد Boynununda hurma liflerinden örülmüş bir ip...

Bu ayette eksilteli bir cümle olduğu için cümleyi sonuca bağlayan öge, yani yüklem tercüme edilmedi.

Ayetin bu şekilde bir kelime kelime çevirisinin ortaya çıkardığı tek problem karşı dilin üslubunu taşıyor olmamasıdır. Bu ifadeler karşı okur için tuhaf ve gariptir. Ancak fonksiyoneldir. Bu şekilde bir tercüme yapanlar asıl metni oluşturanın hem ne dediğini, hem

dediğini nasıl bir üslupla ifade ettiğini hem de bu sözüyle neyi kast ettiğini anlayabilir. Çünkü bu tercüme okuyan kimse asıl metinde “güç, kudret, iktidar, sosyal statü” kelimelerinden herhangi birisinin değil, “iki el” kelimesinin kullanılmış olduğunu görür. Yine Yüce Allah’ın “Fitne ateşini kızıştırarak” demediğini, “Bir ateşi şiddetlendirecek” dediğini, “Hanımı cehenneme ateş taşıyacak” demediğini, bizzat o kadına “Odun hamalı!” diye hitap ettiğini görecektir. Bundan sonra da acaba “iki el” tabirini gerçek anlamda mı kullanmıştır, yoksa mecaz anlamda mı; Ebu Leheb’in karısına “Odun hamalı” demekle mecaz mı yapmıştır kinaye mi” şeklinde sorular soracak ve metnin tahliline koyulacak, tefsirini araştıracaktır.

Şayet bir okur, Pickthall’ın “The power of Ebû Lahab will perish, and he will perish/Ebû Leheb’in gücü kuruyacak ve o da kuruyacak.” (Pickthall, 1999, s. 603) şeklindeki tercümesiyle karşılaşmış olsaydı, bu ayetteki sanatlı üslubu göremeyecek, Yüce Allah’ın “iki el” kelimesiyle mecaz yaptığından haberdar olamayacaktı. Bu cümleyi sanatsız, basit bir haber cümlesi olarak görecekti. Oysa Yüce Allah asıl metinde muradını mecazlı bir üslupla dile getirmiştir.

2. SONUÇ

Bu bölümde bu surenin önce temel anlam çevirisini, sonra suredeki niyetin, kastedilenin çevirisini, yani çeviribilim terimcesindeki anılışıyla anlamın çevirisini vereceğiz. Hangi çevirinin asıl metindeki üsluba ayna tuttuğunu tartışmaya açacağız.

Surenin temel anlam çevirisi:

1. Ateşin babasının iki eli kurusun. O da kurusun /Ateşin babasının iki eli kurdu, o da kurudu.
2. Malı ve kazandığı ondan zenginleştirmede.
3. Alevli bir ateşi şiddetlendirecek, kızıştırarak.
4. Hanımı da... Odun hamalını...
5. Boynunda hurma liflerinden örülmüş bir ip...

Bu tercüme, karşı dil normlarına göre tuhaf ve gariptir. Ancak Yüce Allah’ın seçtiği kelimeleri ve onların temel anlamlarını aynen göstermektedir. Bu tercüme okuyan bir okur, şöyle düşünebilir: Yüce Allah “güç ve kudreti” anlatmak için “iki el” tabirini mecaz anlamda kullanmıştır. “Fitneci kimseyi ve onu alevlendiren” “Boynunda ipe dolaşan odun hamalı” kinayesiyle sanatlı bir üslupla anlatmıştır. Cümleleri eksilteli kullanarak eksilteli bölümleri takdir ve tahmin etmeyi okurlarına bırakmıştır. Sureye, eksilteli cümle üslubu hâkimdir ve sure bu üslubu okurlarının hayal gücünü genişletmeye imkân vermektedir.

Şimdi bu sureyi yine temel anlam çevirisine tabi tutalım; ancak karşı dile göre oluşan gariplikleri, aslın anlamını bozmayacak şekilde, gidermeye çalışalım.

1. Ateşin babasının iki eli kurusun! Kendisi de kurusun!
2. Malı ve kazandığı ona fayda vermedi!
3. O, alevli bir ateşi şiddetlendirip, kızıştırarak.
4. Hanımı da öyle yapacak! O odun hamalını görüyor musunuz?
5. Boynunda hurma liflerinden örülmüş hamallara mahsus bir ipe bu işe koşmaktadır.

Görüldüğü gibi bu tercüme, birinci tercüme göre kısmen de olsa tuhaflık ve garipliklerden arınmış durumdadır. Ancak surenin asıldaki süslü, sanatlı ve güçlü üslubunu büyük ölçüde hâlâ aksettirmektedir. Özellikle de asıldaki söz sanatları hâlâ görülmektedir.

Şimdi bu suredeki bu ifadelerle kastedilen anlamları aktaran bir çeviri yapalım. Yani çeviribilim terimcesine göre anlamı anlamına bir özgür anlam çeviri yapalım.

1. Kinin, hasedin ve kibrin babası olan Ebu Leheb'in gücü, kudreti, ona asalet ve iktidar kazandıran sosyal statüsü, aristokratik imtiyazı yok olsun. Kendisi de yok olsun, ocağı sönsün.

2. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi, vermeyecek.

3. Hem malı ve kazandığı şeyler hem kendisi alevlenmiş bir fitneyi, sosyal huzursuzluk ateşini, anarşi ve zulüm ateşini şiddetlendirecek.

4. 5. Hanımı da aynı şer davasına hizmet edecek! O, yangına körükle giden, fitne ateşini alevlendirmeye koşan, boynunda hamallara mahsus, hurma liflerinden örülmüş ipe bu işe koşan kadın!

Görüldüğü gibi özgür anlam çevirisi ilkesine bağlı kalınarak yapılan bu tercüme bakıldığında, aslın üslubunu ve ondaki söz sanatlarını görmek artık mümkün değildir. Anlam korunmuş ancak üslup mütercimim üslubuna bürünmüştür. Her ne kadar bu yorumların karineleri varsa da bu tercümede asıl metnin ne dediğini ve nasıl dediğini görmek mümkün değildir. Bu tercüme yalnızca asıl metnin kastını aksettirmektedir. Asıl metindeki kelimelerin temel anlamlarını aksettiren tercümelere ise üslup büyük ölçüde gözlenebilmektedir. Bu sebeple kelime kelime tercüme ilkesini üslubu koruyan bir tercüme ilkesi olarak mütalaa etmek pek yanlış olmaz.

KAYNAKLAR

- Aksan, Doğan (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK yayınları.
- Ayverdi, İlhan (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözcük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Berk, Özlem (2005). *Kavramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*, İstanbul: Multilingual, Yabancı Dil Yayınları.
- Ebû'l-Fadl Cemâlu'd-dîn Muhammedu'bnu Mukrem İbnu Manzûr el-Afrikî el-Mısırî (1994). *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sader.
- Ergin, Muharrem (1990). *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul: Bayrak/Basım/Yayım/Tanıtım.
- Gürbüz, Faruk (2004). *Tercüme Problemleri ve Mealler*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gürbüz, Faruk (2009). *Tercüme ve Tercüme Prensipleri*, İstanbul: Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım.
- el-Ğelâyînî, eş-Şeyh Mustafâ (1996). *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabiyye*, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye.
- Karataş, Turan (2007). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınlar.
- Pickthall, Marmaduke (1999). *The Glorious Qur'ân*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Seidl, Jennifer ve McMordie, W., çev. C. Taşçı (1992). *İngilizce Deyimler*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN KAMU PERSONELİ SEÇME SINAVI KAYGI DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

A STUDY ON LEVEL OF ANXIETY PUBLIC PERSONAL SELECTION EXAM (KPSE) OF THE STUDENTS FROM FACULTY OF EDUCATION

Orhan TAŞKESEN*, İsa Yücel İŞGÖR**, Mehmet ÖNAL***, Cihan KURT****
Nihal KURT***** , Gülnaz ZHAKANOVA*****

ÖZET: Bu araştırmada Eğitim Fakültesi bölümlerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının bölümlerine göre Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) kaygı düzeyleri arasındaki farkı araştırmak amaçlanmıştır.

Araştırma Türkiye'nin doğusunda bulunan orta ölçekli bir ilde 2015-2016 öğretim yılında Eğitim Fakültesinin Resim (67). Müzik (50). Sınıf Öğretmenliği (35). Matematik(87). Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi(21).Beden Eğitimi (89). Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (67) bölümlerine devam etmekte olan toplam 416 (234 kız. 163 erkek. 19 cinsiyetini belirtmeyen)öğrenci ile yürütülmüştür.

Çalışma İlişkisel Tarama modeline göre yapılmıştır. Araştırmada bölümlere ve sınıflara göre KPSS kaygı düzeyi farkını test etmek için Tek Faktörlü Varyans Analizi(ANOVA). cinsiyete göre kaygı düzeyleri farkını test etmek için ise Bağımsız Örneklem t testi (Independent sample t test) kullanılmıştır.

Araştırmanın bulguları ışığında; eğitim fakültesi öğrencilerinin KPSS kaygı düzeylerinin orta düzeyde olduğu. güzel sanatlar eğitimi öğrencilerinin KPSS kaygı düzeylerinin diğer bölümlerde öğrenim gören öğrencilerden farklı olmadığı. öğrencilerin sınıf düzeyine göre de anlamlı farka ulaşamadığı. kız öğrencilerin kaygılarının erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: KPSS kaygısı, Öğretmen Adayları, Güzel sanatlar Eğitimi

ABSTRACT: In the present study, studying the differences between teacher candidates' anxiety levels of Public Personnel Selection Exam (PPSE) according to their departments has been aimed.

The study was carried out with 416 students (234 girls, 163 boys) in a medium scaled city from eastern part of Turkey in 2015-2016 academic year. The students were from different department; (67) from department of fine arts, (50) from department of music, (35) from department of classroom Teaching, (87) from department of Mathematics education, (21) from department of computer and instructional technologies education .(89) from department of physical education, (67) from department of guidance and psychological counseling .

The study was done according to relational screening model. Single direction variance analysis (ANOVA) was used to test the difference of students' level of anxiety according to department and class variance and Independent Sample t Test was also applied to test the difference of their level of anxiety according to gender.

According to findings it was concluded that; there was moderate teacher candidates' anxiety level of KPSS;There was no difference between the level of anxiety of students from department of fine arts and

¹ 24.Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuş, tavsiyeler doğrultusunda kısmi değişiklikler yapılmıştır.

* Doç.Dr., Erzincan Üniversitesi,Eğitim Fakültesi, Erzincan-Türkiye, orhantaskesen@erzincan.edu.tr

** Yrd. Doç.Dr., Üniversitesi,Eğitim Fakültesi, Erzincan-Türkiye e, yucelisgor@hotmail.com

*** Yüksek lisans Öğrencisi, Üniversitesi,Eğitim Fakültesi, Erzincan-Türkiye, monal60@gmail.com

**** Yüksek lisans Öğrencisi, Üniversitesi,Eğitim Fakültesi, Erzincan-Türkiye, cihankurtcihan@gmail.com

***** Yüksek lisans Öğrencisi, Üniversitesi,Eğitim Fakültesi, Erzincan-Türkiye, cihankurtcihan@gmail.com

***** Yüksek lisans Öğrencisi, Üniversitesi,Eğitim Fakültesi, Erzincan-Türkiye, zhak.gulnaz@gmail.com

from other department ; there was no difference according to class level; there was a significant difference in the level of anxiety points in favor of girls according to gender variance.

Keywords: Anxiety of Public Personel Selection Exam (PPSE), Teacher Candidates, Fine Arts Education

1. GİRİŞ

Eğitim fakültelerinin farklı bölümlerinden mezun olan öğrenciler için bu aşamadan sonraki süreç öğretmen olarak atanabilmektir. Baştürk (2007:164) bu konuda Türkiye’de yer alan özel ve kamu üniversitelerindeki eğitim fakültelerinin bazı bölümleri. Ülkenin ihtiyacından fazla öğretmen adayı mezun ettiğini söylemiştir. Bu öğretmen adayı fazlalığı da Milli Eğitim Bakanlığını öğretmen atamalarında kullanmak amacı ile merkezi sınav sistemi (Kamu personeli Seçme Sınavı [KPSS]) sonuçlarını kullanmayı zorunlu kılmaktadır. KPSS sınavı. 18.03.2002 tarihli ve 2002/3975 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan “ Kamu görevlilerine ilk defa atanacaklar için yapılacak sınavlar hakkında yönetmelik” ve bu yönetmelik uyarınca Devlet Personel Başkanlığı ve ÖSYM tarafından hazırlanan “ Kamu Görevlerine ilk defa atanacaklar için yapılacak sınavlar ile ilgili usul ve esaslar” hükümlerine göre düzenlenmiştir (ÖSYM.2015). 10 Aralık 2012 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı (MEB).Ölçme. Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı (ÖSYM) ve Devlet Personel Başkanlığı (DPB) arasında bir protokol imzalanarak öğretmenlerin atanabilmesi için KPSS Eğitim Bilimleri Testi sonuçlarına ek olarak öğretmenlerin alan bilgilerinin ölçülmesi amacı ile Öğretmenlik Alan Bilgisi Testi (ÖABT) getirilmiştir (ÖSYM. 2012). Günümüzde çoğu ülkede olduğu gibi ülkemizde de öğretmenlik mesleğine başvuran aday öğretmenler sınavla atanmaktadır. Ülkemizde öğretmen atamalarında başvurulmuş Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) benzeri sınavlar Almanya. Avusturya. Fransa. İspanya. Lüksemburg ve ABD’nin kimi eyaletlerinde görülmektedir. Bu sınavlar kâğıt kalem tekniği şeklinde olabildiği gibi Belçika. Yunanistan. Hollanda ve Portekiz’de görüldüğü üzere görüşmeler(mülakat) şeklinde olabilmektedir. Ülkemizde de öğretmen alımında yukarıda belirtilen kâğıt kalem testi uygulanmaktadır (Gündoğdu ve ark.. 2008; Karaca. 2011; Kuran. 2012).

Bu sınav adayları arasında bir yarışın yaşanması ve atanma puanlarının her yıl giderek artmasına sebep olmuştur. Bu büyük yarış öğretmen adayları için zorlu bir süreç oluşturmaktadır. Bu zorlu süreç bölümlere göre değişiklik gösterebilir. Çünkü bazı eğitim fakültesi bölümlerinden çok fazla sayıda mezun öğrenci olmasına rağmen alınan öğretmen sayısı bunun çok altında kalması bu alanlarda yığılmalara neden olmuştur (Atav ve Sönmez. 2013; Baştürk. 2007; Bozdam. 2008; Ekici ve Kurt. 2012; Kablan. 2010; Yeşil ve ark.. 2009; Yıldırım ve Ark.. 2015). Kurt (2011: 138) Sınav öncesinde öğrenilen bilginin sınav sırasında etkili bir biçimde kullanılmasına engel olan ve başarının düşmesine yol açan yoğun kaygıyı sınav kaygısı olarak tanımlamıştır. Çetin (2013: 159) bu konuda son sınıfta hatta üçüncü sınıftan itibaren bu sınava hazırlanan öğretmen adayları okulu bitirme telaşının yanı sıra bir yandan da bu sınavda başarılı olma ve atanma kaygısı içerisine düştüklerini belirtmiştir. Bozdam (2008:2) ise kaygı daha çok başarı ve başarısızlığı etkileyen faktörlerle karşımıza çıkmaktadır. Yeterince hazırlık yapamayan ve bilgi birikimi ile tecrübesi az olan ya da bunları kullanamayan kişiler daha çok kaygı duymaktadırlar. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde KPSS’nin öğretmen adayları ve ailelerini olumsuz etkilediğini belirten pek çok araştırmaya rastlanmıştır.(Tümekaya ve Ark.. 2006; Baştürk. 2007; Karaçanta. 2009; Kaplan. 2010; Tümekaya ve Çavuşoğlu.2010; Karaca.2011; Sevgi ve Duran. 2011; Ekici ve Kurt. 2012; Atmaca. 2013; Çetin. 2013; Kılıç ve Ark.. 2015; Ümmet ve Otrar. 2015).Ekici ve Kurt (2012:295) bu konuda kaygıya sebep olan olayın kendisi değil olayın birey için taşıdığı anlamın önemli olduğunu kaygı düzeyi yüksek olan bireylerin endişeli aşırı memnun etme ve basit davranışlar gösterdiğini orta düzeydeki kaygının ise bireyi uyarıcı koruyucu ve motive edici özellikleri olduğunu söylemişlerdir. Orta düzeydeki

kaygı iyi yönetildiğinde bireyin başarılı olmak için çalışmasına ve olumsuzluklara karşı önlem almasını sağlayacaktır.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde bir çok çalışma yapıldığını görülmektedir. Kaygı ölçeğinin geliştirilmesi (Büyüköztürk. 1997). KPSS kaygı ölçeğinin geliştirilmesi (Karaçanta. 2009). KPSS' ye hazırlanan öğretmen adaylarının sınav kaygı düzeylerinin incelenmesi (Tümekaya. Aybek ve Çelik. 2006; Baştürk. 2007; Çetin. 2013). Öğretmen adaylarının kaygılarını etkileyen etmenler (Hevedanlı. 2004; Tümerdem. 2007; Dilmaç. 2010). Mesleki kaygı düzeylerini ise (Taşgın. 2006; Bozdam. 2008; Ünalı ve Alaz. 2008; Temiz. 2011; Bozdam. Taşgın. 2011; Dursun ve Karagün. 2012; Atmaca. 2011). KPSS başarı puanlarını (Yeşil. Kokmaz ve Kaya. 2009; Kablan. 2010; Yıldırım ve Koca. 2015). KPSS'nin öğretmen adaylarını akademik ve sosyal yaşantılarına yansımalarını (Sezgin ve Duran. 2011) umutsuzluk ve sosyal destek düzeylerini (Kılıç. Yılmaz ve Yılmaz. 2015). Tükenmişlik düzeylerini (Tümekaya ve Çavuşoğlu. 2010). KPSS ve alan sınavına ilişkin görüşler (Gündoğdu. Çimen ve Turam. 2008; Kuram. 2012; Erdem ve Soylu. 2013; Atav ve sönmez. 2013). KPSS' na yönelik tutum ölçeği ve tutumu (Karaca. 2011; Ümmet ve Otrar. 2015). KPSS 'ye yönelik Kaygı ve saldırganlığı (Ekici ve Kurt. 2012) depresyon anksiyete ve stres düzeyini (Bozkurt. 2004; Üstün ve Bayar. 2015) araştırdıklarını görülmektedir. Bu çalışmada genelde eğitim fakültesinde öğretim gören farklı bölümlerdeki öğrencilerin KPSS kaygı düzeylerini araştırırken özelde ise sanat eğitimi alan öğrencilerin diğer bölüm öğrencilerine göre kaygı düzeylerinde bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aramıştır.

- 1)Eğitim Fakültesi öğrencilerinin KPSS kaygıları ne düzeydedir?
- 2)Öğrencilerin bölümlere göre KPSS kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- 3)Öğrencilerin sınıflara göre KPSS kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- 4)Öğrencilerin cinsiyetlerine göre KPSS kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

2. YÖNTEM

Eğitim fakültelerinin farklı bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin KPSS kaygı düzeyinin belirlenmesi ve bu öğrencilerle Resim-iş öğretmenliğinde öğrenim gören öğrencilerin KPSS kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığının araştırıldığı bu çalışma ilişkisel tarama modeline uygun bir çalışmadır.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırma Türkiye'nin doğusunda bulunan orta ölçekli bir ilde 2015-2016 öğretim yılında Eğitim Fakültesinin Resim (67). Müzik (50). Sınıf Öğretmenliği (35). Matematik(87). Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi(21).Beden Eğitimi (89). Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (67) bölümlerine devam etmekte olan yaşları toplam 416 (234 kız. 163 erkek. 19 cinsiyetini belirtmeyen)öğrenci ile yürütülmüştür.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada Kamu Personeli Seçme Sınavı'na girecek öğretmen adaylarının kaygı düzeylerini ölçmek amacıyla KPSS kaygı ölçeği kullanılmıştır. Karaçanta (2009) tarafından geliştirilen "Kamu Personeli Seçme Sınavı Kaygı Ölçeği" (KPSSKÖ) Kamu Personeli Seçme Sınavı'na girecek olan öğretmen adaylarının kaygı düzeylerini ölçmeye yönelik ifadeler içeren 5'li likert tipi bir ölçektir. Ölçekte olumlu ifadeler "Katılıyorum" seçeneğinden "Katılmıyorum" seçeneğine doğru 5.4.3.2 ve 1 şeklinde puanlanırken olumsuz ifadeler tam tersi bir yol izlenerek "Katılıyorum" seçeneğinden "Katılmıyorum" seçeneğine doğru 1. 2. 3. 4 ve 5 şeklinde puanlanmıştır. Ölçek 2. 3. 6.9. 10. 11. 15 ve 19. maddeleri olumsuz ve 1. 4. 5. 7. 8. 12. 13. 14.

16. 17 ve 18. maddeleri olumlu olmak üzere 19 maddedir. Kamu Personeli Seçme Sınavı Kaygı Ölçeği genel kaygı kendini nasıl gördüğü ve başkalarının sizi nasıl gördüğüne ilişkin endişeler gelecekle ilgili endişeler ve sınava hazırlık olmak üzere 4 alt boyuttan oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kabul edilmiştir (Karaçanta. 2009:57).

3. BULGULAR

3.1. Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin KPSS Kaygı düzeylerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin KPSS kaygı düzeylerine ilişkin betimsel istatistikler tablo 1' de verilmiştir.

Tablo 1: Eğitim Fakültesi öğrencilerinin KPSS kaygı düzeylerine ilişkin betimsel istatistikler

Ölçek	Bölümler	\bar{X}	S	N
KPSS Kaygısı	Resim-İş Eğt.	52.92	13.76	67
	Müzik Eğt.	55.32	12.44	50
	Sınıf Öğr.	54.57	9.29	35
	Matematik Eğt.	57.11	12.28	87
	Bilgis. Öğ. Tek.	54.85	15.05	21
	Beden Eğt.	54.03	13.44	89
	Rehb. ve Psik. Dan.	53.16	11.77	67
Toplam		54.60	12.66	416

Tablo 1' den de görüldüğü üzere 416 eğitim fakültesi öğrencisinin ortalama KPSS kaygı düzeyi 54.60' dır. Ölçeğin 19 maddeden oluştuğu ve beşli likert tipi bir ölçek olduğu düşünüldüğünde ölçekten alınabilecek en yüksek kaygı puanı 95' tir. Maksimum puanın 95 olmasından öğrencilerin ortalama KPSS kaygı düzeylerinin orta düzey(54.60) olduğu çıkarımı yapılabilir.

3.2. Öğrencilerin Bölümlere Göre Kpss Kaygı Düzeyleri Arasındaki Farka İlişkin Bulgular

Öğrencilerin bölümlerine göre KPSS kaygı düzeyleri farkına ilişkin ANOVA sonuçları tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerinin Bölümlerine Göre KPSS Kaygı Düzeyleri Farkına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	932.166	6	155.361	.969	.446
Grup içi	65599.593	409	160.390		
Toplam	66531.760	415			

Yapılan analiz sonucunda eğitim fakültesi öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölümlere göre KPSS kaygısı düzeyleri puan ortalamalarının anlamlı ölçüde farklılaşmadığı bulgusuna

ulaşmıştır ($p>.05$). Bunun yanında Tablo 1.'deki betimsel istatistiklere bakıldığında Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğrencilerinin en düşük puan ortalamasına, Matematik Eğitimi Ana Bilim Dalı öğrencilerinin ise en yüksek puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir.

3.3. Öğrencilerin Sınıflara Göre Kpss Kaygı Düzeyleri Arasındaki Farka İlişkin Bulgular

Tablo 3' de öğrencilerin devam ettikleri sınıf düzeylerine göre KPSS kaygısı puan ortalamalarına ilişkin betimsel istatistikler verilmiştir.

Tablo 3: Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Sınıflarına Göre KPSS Kaygı Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Ölçek	Sınıflar	\bar{X}	S	N
KPSS Kaygısı	1. sınıf	55.1892	14.27087	37
	2. sınıf	51.8919	10.63219	37
	3. sınıf	54.8072	13.11672	223
	4. sınıf	55.1324	12.16541	68
Toplam		54.6110	12.82005	365

Tablo 4' de öğrencilerin devam ettikleri sınıf düzeylerine göre KPSS kaygısı puan ortalamaları farkına ilişkin tek faktörlü varyans analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4: Öğrencilerin Sınıflarına Göre KPSS Kaygı Düzeyleri Farkına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	312.996	3	104.332	.633	.594
Grup içi	59511.761	361	164.853		
Toplam	59824.756	364			

Tablo 4' e göre eğitim fakültesi öğrencilerinin devam ettikleri sınıflara göre KPSS kaygısı düzeyleri puan ortalamalarının anlamlı ölçüde farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($p>.05$). Tablo 3' deki betimsel istatistiklere göre puan ortalamalarının en yüksek olduğu sınıf düzeyleri 1 ve 4. sınıflar olduğu görülmektedir.

3.4. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre KPSS kaygı düzeyleri arasındaki farka ilişkin bulgular

Tablo 5' te öğrencilerin cinsiyetlerine göre KPSS kaygısı puan ortalamalarına ilişkin betimsel istatistikler verilmiştir.

Tablo 5:Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre KPSS Kaygı Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Ölçek	Cinsiyet	\bar{X}	S	N
KPSS Kaygısı	Kız	57.1624	12.18453	234
	Erkek	51.2393	12.74384	163
Toplam		54.7236	12.72452	397

Tablo 6' da öğrencilerin cinsiyetlerine göre KPSS kaygısı puan ortalamaları farkına ilişkin tek faktörlü varyans analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 6: Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre KPSS Kaygı Düzeyleri Farkına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	3378.100	2	1689.050	10.955	.000
Grup içi	60901.498	395	154.181		
Toplam	64279.598	397			

Tablo 6' ya göre eğitim fakültesi öğrencilerinin cinsiyetlerine göre KPSS kaygısı düzeyleri puan ortalamalarının anlamlı ölçüde farklılaştığı görülmektedir ($p<.05$). Tablo 5' deki betimsel istatistiklere göre KPSS kaygı düzeyleri kız öğrenciler lehine anlamlı düzeyde yüksektir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Eğitim fakültesi öğrencilerinin kamu personeli seçme sınavı kaygı düzeylerinin araştırılmasının amaçlandığı bu çalışmada öğrencilerin sınav kaygısı puan ortalamalarının 54.60 puan olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. 19 maddeye sahip ölçekten alınabilecek en yüksek puanın 95 olduğu düşünüldüğünde öğrencilerin sınav kaygısı düzeylerinin makul sayılabilir düzeyde olduğu söylenebilir. Bozdam ve Taşgın' ın eğitim fakültesi öğrencileri ile yürüttüğü öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin incelendiği çalışmada da öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin orta seviyede olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra Baştürk 'ün (2007:174) KPSS'ye katılan öğretmen adaylarının Kuruntu, Duyuşsal ve Toplam sınav kaygı düzeylerini belirlemek ve sınav kaygı düzeylerinin önceden belirlenen bazı değişkenlere göre (cinsiyet, bölüm ve KPSS' ye katılım sayısı) farklı olup-olmadığını ortaya koymayı amaçladığı makalesinde çalışmaya katılan 192 öğretmen adayının oransal olarak Kuruntu, Duyuşsal ve Toplam sınav kaygı düzeylerinin “Yüksek” olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Baştürk' ün bulgusuna göre en yüksek oran %80.7 ile Kuruntu Kaygısı almıştır. Baştürk' e göre (2007:174) bu bulgularla öğretmen adaylarının kendilerini KPSS karşısında yetersiz gördükleri, sınavı kazanamama inançlarının ağırlıkta olduğu ve KPSS' yi önlerine konulmuş büyük bir engel olarak gördükleri sonucuna varılabilir. Baştürk' ün çalışması ayrıca sınava daha önce katılan adayların ilk kez katılacak olanlara göre daha yüksek bir kaygı düzeyine sahip olduklarını

tespit etmiştir. Bu bulguya göre bu araştırmadaki öğrencilerin ilk kez sınava girecek olmaları dikkate alındığında, puanların orta düzeylerde kalması gelecek yıllarda düzeyin yükselmeyeceği anlamına gelmediği olarak değerlendirilebilir. Çetin 'in (2013:160) Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesinin son sınıfında öğrenim gören 367 öğrenci ile yaptığı araştırmada KPSS kaygısı puan ortalamalarının 66.09 olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Çetin (2013:162) bu bulgu ile ilgili öğretmen adaylarının söz konusu sınavı oldukça önemsedikleri ve dolayısıyla azımsanmayacak şekilde kaygılandıklarının söylenebileceğini ifade etmektedir.

Nartgün' ün (2008: 53) Öğretmen adaylarının KPSS' ye yönelik görüşlerini incelediği araştırmada ise öğretmen adayları sınav kaygısı ile çok başarılı öğretmen olabilecek kişilerin sınavda başarısız olabildikleri ve dolayısıyla sınavın kaldırılması gerektiğini savunmuşlardır. Atav ve Sönmez' in (2013: araştırmalarında ise öğretmen adaylarından % 92' sinin KPSS sonucunda atanamama kaygısı yaşadığı, öğretmen adaylarının çok büyük çoğunluğunun sınav sonucunun geleceğini etkileyeceğini, sınava hazırlanmanın kendisini yıprattığını, atanacak öğretmen sayısının azlığının hazırlanmasını olumsuz etkilediğini ve sınava hazırlanmanın ekonomik olarak kendisini yıprattığını dile getirdiği belirtilmiştir. Ayrıca bu araştırmada öğretim elemanlarının kendilerindeki KPSS kaygısını anlamaktan uzak oldukları görüşünü paylaşılanların oranı %96"dır olması dikkate değer bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Araştırmanın bir başka bulgusu ise kız öğrencilerinin KPSS kaygısı puan ortalamaları erkek öğrencilerinkinden anlamlı düzeyde yüksek olduğudur. Çetin (2013:162) tarafından yapılan araştırmada da benzer şekilde, araştırmaya katılan kız öğrencilerin ölçeğin genelinden aldıkları KPSS kaygı puan ortalamalarının erkek öğrencilerin puan ortalamalarının anlamlı farklılıklar gösterdiği bulgusuna ulaşmıştır. Taşğın' ın (2006: 683) beden eğitimi öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre mesleki kaygılarını etkileyip etkilemediğini araştırdığı çalışmasında üç farklı kaygı türüne (görev – merkezli kaygılar. öğrenci – merkezli kaygılar. ben – merkezli kaygılar) ilişkin olarak bayan öğretmen adaylarının görev – merkezli kaygıları ve ben – merkezli kaygıları erkek öğretmen adaylarından daha yüksek düzeyde oldukları bulgusuna ulaşmıştır. Fakat bahsedilen kaygı sınav kaygısı olmayıp mesleki kaygılardır. Bozdam ve Taşğın (2011:51) tarafından yapılan araştırmada ise erkek ve kız öğrencilerin ben merkezli görev merkezli ve öğrenci merkezli kaygı düzeylerine ait puan ortalamalarının cinsiyet değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bozdam ve Taşğın. (2011) aslında beklenen sonucun kızların kaygı düzeylerinin yüksek olması olduğunu çünkü kızların aile içerisinde ve çevrede toplumsal değerlere bağlı olarak daha fazla baskı altına alındıkları yorumunu yapmışlardır.

Baştürk (2007:174) çalışmasında “Erkek” öğretmen adaylarının. “Kız” öğretmen adaylarına göre daha yüksek Kuruntu. Duyuşsal ve Toplam sınav kaygısına sahip oldukları belirlemiştir. Buna neden olarak da geleneksel Türk aile yapısını göstermiştir. Baştürk geleneksel Türk aile yapısının erkek egemenliğine dayandığından gelecek ve aile kurmak, aileyi anne babaya yük olmadan idare edebilmek gibi erkeklerden beklenen toplumsal rollerin erkek öğrencilerdeki KPSS gibi sınavlarda daha çok baskı yaratabileceğini ve sınav kaygı düzeylerini artırabileceğini vurgulamıştır. Araştırmalarda sınav kaygısından ziyade öğretmen adayların mesleki kaygıları araştırıldığı görülmektedir (Ünaldı ve Alaz: 2008; Dilmaç. 2010; Atmaca.2013; Taşğın. 2006; Bozdam ve Taşğın: 2011). Buna karşılık az sayıdaki öğretmen adaylarının KPSS kaygısına ilişkin araştırmalarda kız öğrencilerinin kaygı düzeylerinin erkek öğrencilere göre yüksek olduğu görülmüştür. Bozdam ve Taşğın'ın (2011) ile Baştürk'ün (2007) araştırmalarında her ne kadar erkeklere aile ve çevre tarafından yüklenen aile kurmak, anne ve babaya yük olmadan aileyi geçindirmek gibi toplumsal rol ve görevlerin erkeklerde mesleki kaygıyı artırdığına ilişkin yorumlar yapılmış ise de özellikle öğrenim hayatında ve sonrasındaki mesleki sınavlarda kızların kaygı düzeyinin erkeklere göre daha yüksek olduğu bir çok çalışma da tespit edilmiştir(Kapıkıran. 2002; Dündar . Topçu ve Yapıcı. 2008; Peleg-Popko. 2004)

Sonuç olarak öğretmen adaylarının KPSS sınav kaygı düzeylerinin orta düzeyde olduğu, bu puan düzeyinin önemsenecek bir kaygı düzeyi olmadığı görülmektedir. Ayrıca kız öğrencilerin bu çalışmada olduğu gibi diğer çalışmalarda da genellikle sınav kaygısı düzeylerinin yüksek çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum kız öğrencilerin sınav sonuçlarını erkeklerden daha çok önemsedikleri bilgisi ile açıklanabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada KPSS sınav kaygısının orta düzeyde olması istenen bir bulgudur. Bunun yanında özellikle son sınıf öğrencilerinde bu araştırmanın uygulanması ve gerektiği durumlarda psikolojik danışma ve rehberlik bölümlerinden yardım alınması sağlanabilir.

Araştırmada anlamlı farka sahip olmasa da kaygı ortalamalarının diğer gruplardan daha düşük olduğu görülen Resim-İş Eğitimi Ana Bilim Dalının puanlarından yola çıkarak. İlköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinde resim dersi ilgisi yüksek öğrencilerin sınav kaygı düzeylerinin incelenmesi özellikle sanatsal faaliyetler ve sınav kaygısı ilişkisini ortaya çıkaracak sonuçlar verebilir.

5. KAYNAKLAR

- Atav. E., Sönmez. S. (2013). Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavı (KPSS)'na ilişkin Görüşler. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Özel Sayı 1. s. 1-13.
- Atmaca. H. (2013). Almanca fransızca ve ingilizce öğretmenliği bölümlerinde okuyan öğretmen adaylarının mesleki kaygıları. International Periodical For The Languages. literatuer and history of Turkish or Turkic. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. 8/10. S. 67-76.
- Baştürk. R. (2007). Kamu personeli seçme sınavına hazırlanan öğretmen adaylarının sınav kaygı düzeylerinin incelenmesi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 17. sayı 2. s. 163- 176. <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt17/sayi2/163-176.pdf> adresinden 16.11.2015 tarihinde alınmıştır.
- Bozdam. A.. (2008). *Öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Çetin. Ş. (2013). Eğitim fakültesi öğrencilerinin kamu personeli seçme sınavı (KPSS) yönelik kaygılarının incelenmesi. Milli Eğitim. Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi. 42 (197). s. 158-168. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/197.pdf adresinden 16.11.2015 tarihinde alınmıştır.
- Dilmaç. O. (2010). Görsel sanatlar öğretmeni adaylarının kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi . Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi. Sayı 24. ss.49-65
- Dündar. S., Topçu. B., ve Yapıcı. Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinin bazı kişilik özelliklerine göre sınav kaygısının incelenmesi. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt: 28. Sayı: 1. s.: 171-186.
- Ekici. G., Kurt. H. (2012). Biyoloji öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavına (KPSS) yönelik kaygı ve saldırganlık düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi. Eğitim Öğretim Araştırma Dergisi. Cilt 1. Sayı 4. Makale 32. s. 294-308. <http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/32a.ekici.pdf> adresinden 16.11.2015 tarihinde alınmıştır.
- Gündoğdu. K., Çimen. N., Turan. S. (2008). Öğretmen adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) ilişkin görüşleri. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD). Cilt 9. Sayı 2. s. 35- 43. http://kefad.ahievran.edu.tr/archieve/pdfler/Cilt9Sayi2/JKEF_9_2_2008_35_43.pdf adresinde 16.11.2015 tarihinde alınmıştır.
- Kablan. Z. (2010). Akademik mezuniyet ortalama puan ile kpss başarı puanı arasındaki ilişki. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 23. Sayı 2. s. 451- 470.
- Kapıkıran. Ş. (2002). Üniversite Öğrencilerinin Sınav Kaygısının Bazı Psiko-Sosyal Değişkenlerle İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. Pamukkale Üniversitesi. Eğitim Fakültesi Dergisi. 11(1). 34-43
- Karaca. E. (2011). Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavı'na (kpss) yönelik tutumlar. İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi. Kırgız- Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü. Celalabat – Kırgızistan. Akademik Bakış Dergisi. Sayı 23. s. 1-18.
- Karaçanta. H. (2009). Öğretmen adayları için kamu personeli seçme sınavı kaygı ölçeği geliştirilmesi (Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması). Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi. Sayı 25. s. 50-57.
- Kılıç. M.ve Yılmaz B. Ş.(2015).Kamu Personeli Seçme Sınavına hazırlanan öğretmen adaylarının umutsuzluk ve sosyal destek düzeyleri. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi. Cilt 2. Sayı 3. s.1-12
- Kuran. K. (2012). Öğretmen adaylarının kpss kursu veren dersanelere ve kpss'ye ilişkin görüşleri. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi. Cilt 9. Sayı 18. s. 143- 153.
- Kurt. İ. (2011). *Sınav Kaygısını Aşmanın Yolları*.(1.Baskı).İstanbul: Bizim Kitaplar.
- Nartgün. Ş. S. (2008). Aday öğretmenlerin gözüyle milli eğitim bakanlığına bağlı eğitim kurumlarına öğretmen atama esasları. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. (8)2. 47-58.
- ÖSYM (2015). 2015 Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) kılavuzu. <http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2015/KPSS/KPSSLISANSKILAVUZU20150522.pdf> adresinden 23.11.2015 tarihinde alınmıştır.
- ÖSYM Başkanlığı (2012). Öğretmenlik alan bilgisi testi (ÖABT). Basın Duyurusu 10.12.2012. <http://www.osym.gov.tr/belge/1-13857/basin-duyurusu-ogretmenlik-alan-bilgisi-testi-oabt-1012-> html adresinden 26.11.2015 tarihinde alınmıştır.
- Peleg-Popko O. (2004). Differentiation and test anxiety in adolescents. Journal of Adolescent. 27. 645-662

- Taşgın. Ö. (2006). ‘‘Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda okuyan öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi’’. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Cilt 14. No2. 679-686
- Tümkaya. S., Aybek. B. ve Çelik. M.. (2006). KPSS’ye girecek öğretmen adaylarındaki umutsuzluk ve durumluk-sürekli kaygı düzeylerini yordayıcı değişkenlerin incelenmesi. XV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi’nde Sözlü Bildiri Olarak Sunulmuştur. S. 954-974.
- Tümkaya. S. ve Çavuşoğlu. İ. (2010). Sınıf öğretmenliği son sınıf öğretmen adaylarının tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt 19. Sayı 2. s.467-481.
- Ünalı. Ü. E., Alaz. A. (2008). Coğrafya öğretmenliğinde okuyan öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi. 26. s. 1 -13
- Ümmet. D. ve Otrar. M. (2015). Kamu Personeli Seçme Sınavı(KPSS) Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. Gümüşhane Üniversitesi. Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi. Sayı 13. s.1-14.
- Yeşil. R., Korkmaz. Ö. ve Kaya. S. (2009). Eğitim fakültesindeki akademik başarının kamu personeli seçme sınavı’ndaki başarı üzerine etkisi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 19. Sayı 2. s. 149-160.
- Yıldırım. O. ve Koca. M. R. (2013). Fen. matematik alanlarından mezun ve 2013 KPSS’ye katılan adayların başarı durumlarının karşılaştırılması. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi. Cilt 4. Sayı 4. s. 148- 155.

ARİF NİHAT ASYA'NIN ŞİİRLERİNDE DEĞERLER ETRAFINDA TEMATİK BİR ÇALIŞMA

ARİF NİHAT ASYA'S POETRY IS A THEMATIC WORK AROUND VALUES

Ahmet Fikret KILIÇ¹, Merve Nur SEZGİN²

ÖZET: Bu çalışmada amaç Arif Nihat Asya'nın eserlerinde hangi değerleri ele aldığını ve nasıl işlediğini ortaya çıkarmaktır. *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*, *Ses ve Toprak*, *Dualar ve Âminler* adlı üç şiir kitabının taranması sonucunda belirlenen 23 değer ve bu değerleri ifade eden anahtar sözcükler veya ilgili dize, dörtlük ya da beyitler tespit edilmiştir. "Değerler" tespit edilerek hangi değerlere sahip olunması gerektiğini ve gelecek nesillere intikâl etmesi gereken değerlerimizin bu eserlerde nasıl ifade edildiği ortaya konulmuştur. Bu değerlerin çoklukla milli ve manevi ruhu besleyen, insan hayatındaki en önemli olguları ifade eden değerler olduğu görülmüştür. Arif Nihat Asya'nın hayatına bakıldığında bu değerleri sadece şiirlerinde işlemeyip, hayatına da yansıtmiş olduğu ve şiirlerinin insanlara yol gösterici nitelikte olduğu görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Arif Nihat Asya, Şiir, Değerler.

ABSTRACT: The purpose of this study is to reveal what values Arif Nihat Asya has in his Works and how he works. A set of 23 values and key words or related strings, quatas, or couplets were identified as a result of the screening of three poetry boks called FlagWind, Voice and Soil, Dualar and Amins. "Values" have been determined to determine what values should be possessed and how our values that we must convey to future generations are expressed in these works. It is seen that these values are mostly values that Express the most important events in human life, nourishing the national and spiritual spirit. When I look at the life of Arif Nihat Asya, it is seen that these values are reflected not only in his poems but also in his life and his poems are a guide to people.

Keywords: Arif Nihat Asya, poem, values.

1. GİRİŞ

Arif Nihat Asya Türk-İslâm sentezini şiirlerinde aksettirmeye çalışan ve bunda da çok başarılı olan önemli yazarlarımızdandır. Bizi biz yapan birçok değerimize şiirlerinde yer vermiştir. Eserlerinde kullandığı değerler milli ve manevi ruhumuzu besleyen, bir şeyler öğreten, ruhumuzu arındıran bir şekilde, şiirin o güzel dili içerisinde bize sunulmuştur. Okurken alınan o lezzet şairin bu konuda ne kadar başarılı olduğunun ispata gibidir.

Şairin eserleri incelenerek şiirlerde kullanılan değerlerin neler olabileceği araştırılmıştır. Tüm eserler baştan sona okunmuş ve okuma işlemi bittikten sonra hangi eserinde hangi değerlere yer verilmiş olduğu tespit edilerek tasnifi yapılmıştır. Aksettirilmek istenen bu değerler şiirin bütünü de düşünülerek yorumlanmıştır. Çalışmada 23 farklı değer tespit edilerek sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır.

¹ Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, afkalic@erzincan.edu.tr

² Erzincan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mnt1989@hotmail.com

EDEBÎ ESERDE TEMATİK DEĞERLER

Değer Nedir?

Değerin ne olduğu konusunda birçok kaynakta tanımlamalar bulunmaktadır. Bunlardan en çok kabul görenlerden birisi: “Değer hükmü, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten açıklama ise, o durumda değer de bir şeyin istenilebilir veya istenilmez olduğu hususundaki inanç meselesidir. Bilhassa ahlâkî davranış hususunda değer, bir kişinin farklı insanları, bireylere ait özellikleri, farklı istek ve niyetleri, davranışları değerlendirme aşamasında başvurmuş olduğu bir kriter anlamına gelmektedir.”³

Bir başka kaynakta ise değerlerin, “varlığını, işleyişini ve devamını sağlamak için üyelerinin çoğunluğunun kabul ettiği ortak duygu, düşünce ve amaçları yansıtan genelleştirilmiş ahlaki ilke ve inançların yanı sıra belirli bir durumun bir diğerine tercih edilmesidir”⁴ şeklinde yer almaktadır.

Toplum tarafından, bireylerin sahip olması istenilen davranışlar ve duygular genellikle değerler olarak kabul görür. Değer paylaşımları bireyleri bir araya getirir ve ortak bir düşünce oluşturmalarına, bu düşünce etrafında kenetlenip toplumun sağlığını korumalarına yardım eder. Değerler insanların yaşamlarını yönlendirir, düşünce ve davranışlarının şekillenmesini sağlar. Değerler zaman içinde değişikliğe uğrayabilir; fakat bu değişiklikler, nesiller arası kopukluğa sebep olmamalıdır. Bu nedenle değerleri korumak oldukça önemlidir. Ortak değerler toplumun temel taşlarından biridir.

Arif Nihat Asya'nın eserleri incelendiğinde ana temayı oluşturan öğeler bizi biz yapan ve bir arada yaşamamızı sağlayan değerlerimizdir. Arif Nihat Asya eserlerinde vatan sevgisi, bayrak sevgisi, hürriyet ve bağımsızlığımız, kahramanlıklar ve şehitlikler, mazimize bağlılık, köklerimizden kopmamak, Türk büyüklerine duyduğu saygı ve dini değerlerimizi, milli ve manevi olarak korumamız gereken değerlerimizi yoğun bir şekilde işlemiştir.

ARİF NİHAT ASYA'NIN ESERLERİNDEKİ TEMATİK DEĞERLER NELERDİR?

Bayrak

Arif Nihat Asya'nın dimağımızda yer etmiş en önemli şiir “*Bayrak*”tır. Bu şiir aynı zamanda Arif Nihat Asya'nın “bayrak şairi” olarak tanınmasını sağlamıştır. Arif Nihat Asya'nın bu şiiri yazmasını sağlayan, onun vatan ve millet aşkıdır. Arif Nihat Asya birçok şiirinde milli değerlerimize değinmiş ve bu değerleri insanların dimağlarına yerleştirmeyi hedeflemiştir.

Ey mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü...

*Kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü*⁵

Mavi gökyüzü özgürlüğü temsil eder. Türk milletinin özgürlüğüne ne kadar bağlı olduğu da tartışılmaz. Beyaz ve kızıl diyerek bayrağımıza atıfta bulunulmuştur. Bayrağımız özgürlüğümüzün nişanesi ve ayrılmaz bir parçasıdır. Gelinlik ve şehitlik bizim toplumumuzda iki büyük değerdir. Bayrağı bu ikisi ile birleştirerek milletimiz için bayrağın ne kadar değerli, ne kadar kutsal olduğunu belirtmiştir.

Işık ışık, dalga dalga bayrağım,

Senin destanını okudum,

Senin destanını yazacağım.

³ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993, s.27-28.

⁴ Sezgin Ertem-Yaşar Kızılcık, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Atilla Kitabevi Ankara 1994, s.99.

⁵ Arif Nihat Asya, *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1975, s.22.

*Sana benim gözümle bakmayanın
Mezarını kazacağım.
Seni selâmlamadan uçan kuşun
Yuvasını bozacağım⁶*

Bayrağımız, tüm milletimiz için aydınlatıcı ve gurur vericidir. Şiirde milletimizin o özgürlüğü nasıl kazandığına, bayrağımızın ortaya çıkışının nasıl bir özgürlük mücadelesi içinde gerçekleştiğine atıfta bulunulmuştur. Son 4 mısradan ise milletimizin, bayrağımıza kastedecek düşmanlar hakkındaki duyguları dile getirilmiştir.

*Dalgalandığın yerde ne korku, ne keder...
Gölgende bana da bana da yer ver!
Sabah olmasın günler doğmasın ne çıkar;
Yurda ay-yıldızımın ışığı yeter.⁷*

Bayrağımız bağımsızlığımızı koruyan, ona kimlik kazandıran en kutsal değerlerimizden biridir. Bayrağımız gönderde dalgalandıkça biz korkusuzca ve güvende yaşıyoruz demektir. Bayrağımız gönderde olduğu sürece de her ne olursa olsun güvende olmaya devam edeceğiz.

*Savaş bizi karlı dağlara götürdüğü gün
Kızılığında ısındık;
Dağlardan çöllere düşürdüğü gün
Gölgene sığındık.⁸*

Şair, Sarıkamış'ta Ruslara karşı yapılan savaşta şehit düşen yetmiş bin askerimize ve kurtuluş savaşı zamanı kış mevsimi karlı dağlarda savaşan askerlerimize atıfta bulunmuştur. O dondurucu soğuklarda bile bayrak sevgisi, askerimize savaşma azmi ve gücü vermiştir. Sadece karda değil sıcakta ve çöllerde yapılan savaşlar da vardır. Trablusgarp, Yemen gibi çöllerde yapılan savaşlarda da bayrak sevgisinin askerimize savaşma azmi ve gücü verdiğine değinilmiştir.

*Ey şimdi süzgülün, rüzgârlarda dalgalı;
Barışın güvercini, savaşın kartalı...
Yüksek yerlerde açan çiçeğim;⁹*

Bu dizelerde de bayrağımızın dalgalanması barışta bir güvercinin, savaş zamanında da bir kartalın uçuşuna benzetilmiştir. Yüksek yerlerde dalgalanan bayrakların ise dağlarda açan çiçekler gibi olduğu düşünülmüştür.

*Senin altında doğdum,
Senin dibinde öleceğim.
Tarihim şerefim, şiirim her şeyim;
Yeryüzünde yer beğen
Nereye dikilmek istersen*

⁶A.g.e.,s.22.

⁷A.g.e., s.23.

⁸A.g.e., s.23.

⁹A.g.e., s.23.

Söyle seni oraya dikeyim!¹⁰

Bu mısralarda özgür doğduğumuz ve özgür öleceğimiz, bunun da bayrağımız sayesinde olduğu ifade edilmiştir. Atalarımızın yüzyıllar boyu dünyanın büyük bölümünde hüküm sürdükleri düşünüldüğünde, şairin buna özlem duyduğu ve bu heyecanla tekrar o günlere dönmek istediğini düşünebiliriz.

Vatanseverlik

Vatanseverlik Türkler için hayati bir değerdir. Vatansever yaşamaz ve eğer gerekirse aynen geçmişimizdeki binlerce şehidimiz gibi hiç düşünmeden ölümü göze alırız. Hepimiz gibi milli değerlerine çok bağlı olan şair vatan sevgisini en içten duygularıyla şiirlerinde dile getirmiştir.

Gök mavi, başak sarışın...

Tadı ne güzel barışın!

Fakat senin on savaşa

Değer, ey yurt, bir karışın!¹¹

İlk başta şairin vatan sevgisi hissedilmektedir. Ardından M. Kemal Atatürk'ün belirttiği gibi "Yurtta Barış Dünyada Barış" sözünde olduğu gibi, barışın ne kadar güzel, ne kadar kıymetli ve önemli olduğunu belirtmiştir. Ancak yurt topraklarına karşı bir tehdit olursa bir karış vatan toprağını vermektense, defalarca savaşılacağını ve bundan asla gocunulmayacağını hissettirmeye çalışmıştır.

Ön adım Ağrı Dağı,

Soyadım Tanrı Dağı¹²

Senin kızın, kadının

Lale, gül... Erkeğin- Ey İzmir- efe...

Tunçtandır kalen yabanlar için

Ve dost için kadife!¹³

Ayaklarımın altında Arpaçayı

İğilsen içebileceğim!¹⁴

Sorma Edirne kimdi?

Bereket taşan mevsimdi;¹⁵

Ey güler yüzlü şehir,

Bildim adın Yozgadmış¹⁶

Bulsaydı ağlamak için olsun, su damlası

Ağlardı eski çağlarda Nemrud Kemerleri!¹⁷

¹⁰ A.g.e., s. 23.

¹¹ A.g.e., s.93.

¹² Arif Nihat Asya, *Dualar ve Âminler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.155.

¹³ A.g.e., s.159.

¹⁴ A.g.e., s.158.

¹⁵ Arif Nihat Asya, *Ses ve Toprak*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.85.

¹⁶ A.g.e., s.88.

*Gece gökten yıldız yağdı Afyon'a;
Sayılarca ateş böceği gördüm.¹⁸
Dağlar var, yapılmış, bundan, buluttan...
Dağlar var ki Bingöl, Binboğa, Süphan.¹⁹
Çadırtepe, Dumlupınar,
Türbetepe, Adatepe...
Ki üstlerinde bir bulut
Geçti güller serpe serpe
Türbe otağ, kubbe eyvan...
Adları Dicle'de Seyran,
Fırat yollarında Aslan,
Çukurova'da Kurttepe.²⁰*

Şair bu dizelerinde vatanın her köşesinin ne kadar değerli, ne kadar güzel olduğuna dikkat çekmektedir. İzmir'den Yozgat'a, Edirne'den Afyon'a, Ağrı, Süphan, Nemrut, Bingöl dağları, Çadır Tepe, Türbe Tepe, Kurt Tepe, Menekşe Tepesi, Allahuekber Tepesi, Dua Tepesi; tarihi ve kültürel değerleriyle; Diclesiyle, Fıratıyla, Çukurovasıyla toprağı vatan yapan tüm değerlerle birlikte vatan bir bütündür.

*Dede, sarsılıp, derken
'Dağ gibi oğlum gitti!'
Nine ağıt ağıt Oy!
Der, oğul balım gitti!
Bingöl'e ölüm gitti...
Gitti Bingöl'üm, gitti!
Nerelelere sığınam,
Ki evim, yolum gitti;
Hangi yanuma dönem
Ki sağım, solum gitti!
Bingöl'e ölüm gitti...
Gitti Bingöl'üm, gitti!²¹*

“Bingöl Ağıtı” vatan sevgisini barındıran güzel şiir örneklerinden biridir. Şiirde 1971 yılında Bingöl'de meydana gelen deprem ile ilgili üzüntü dile getirilerek bunu okuyanlara da hissettirmek istenilmiştir.

Biz kısık sesleriz... Minareleri,

¹⁷ A.g.e., s.92.

¹⁸ A.g.e., s.100.

¹⁹ Arif Nihat Asya, *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1975, s.74.

²⁰ A.g.e., s.82.

²¹ Arif Nihat Asya, *Ses ve Toprak*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.41.

*Sen ezansız bırakma, Allah'ım!
 Ya çağır şurada bal yapanlarını;
 Ya kovansız bırakma Allah'ım!
 Mahyasızdır minareler... göğü de
 Kehkeşansız bırakma Allah'ım!
 Müslümanlıkla yoğrulan yurdu
 Müslümansız bırakma Allah'ım!²²*

Şairin bu dizelerine baktığımızda bir yalvarma, yakarış görmekteyiz. Şair ihlâs bahçesinden kismetlenmiş bir inançla, samimiyetle dua etmiştir. Sanki şiir kalemle değil kalple yazılmış gibi yoğun duygu yüklüdür. Şair, öncelikle semalarda dalga dalga yayılan ezan sesine değinmiştir. Ezan sesinin, şüheda kanıyla sulanan bu vatan topraklarının en küçük karışından eksik olmaması için dua etmiştir. Ezan sesi milli ve manevi bütünlüğümüzün ve Müslüman yurdumuzun en ilk olması gerekenidir. Şair ezanlarımızın duyulmadığı an vatan diye bir şeyden söz edilemeyeceğinin bilincinde olarak Allah'a yalvarmaktadır. Çünkü bizler sadece kendi gök kubbemiz altında ezan seslerimizle huzur bulabiliriz. Şair minarelerimizdeki ezan seslerinin eksik olmaması için dua ederken, ramazan aylarında minareler arasına asılan kandillerle oluşturulan, yıldızlara benzettiği yazı veya şekillerin eksik olmasını arzulamıştır.

Şehitlik

Anadolu insanı için şehitlik ve gazilik çok büyük mertebelerdir. Bundan dolayı oğlunu askere gönderen anneler; “Haydi oğlum haydi git, ya gazi ol ya şehit!” diyerek uğurlar. Bu nedendir ki evlatları vatan savunmasında ölen analar babalar bir nebze de olsa evlat acısını dindirir. Tüm analar babalar evlatlarını şehitliğe gurur ve sükûnet içinde gönderirler.

*Şehitler tepesi boş değil,
 Biri var, bekliyor...
 Ve bir göğüs nefes almak için
 Rüzgâr bekliyor.*

Bakara suresinin 154. ayetinde, “Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Bilakis onlar diridirler, bilakis siz hissedemezsiniz” buyurulmaktadır. Bu ayet-i kerime şehitlerin ölü olmadıklarını söylemektedir. Şair buna atıfta bulunarak şehitlerimizden rüzgâr bekleyen bir diri olarak söz etmiştir.

*Türbesi yakışmış bu kutlu tepeye,
 Yattığı toprak belli,
 Tuttuğu bayrak belli.
 Kim demiş Meçhul Asker diye?
 Destanını yapmış, kasideye kanmış...
 Bir el ki ahretten uzanmış,
 Edeple gelip birer birer
 Öpsün diye faniler.*

²² Arif Nihat, Asya, *Dualar ve Âminler, “Dua”*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.44.

Şehitler tepesinin şehitlerimizden dolayı artık kutsal bir yer olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir.

Öpelim temizse dudaklarımız...

Fakat basmasın toprağına

Temiz değilse ayaklarımız.

Rüzgârını kesmesin gövdeler...

Sesinden yüksek çıkmasın

Nutuklar, kasideler!

Geri gitsin alkışlar, geri...

Geri gitsin ellerin yapma çiçekleri!

Ona oğullardan, analardan

Dilekler yeter...

Yazın sarı, kışın beyaz

Çiçekler yeter.

Şehitlikler temiz gidilmesi gereken yerlerdir; yüksek sesle bağırarak yapılan nutuklar, yüksek sesle söylenen kasideler, alkışlar ve yapma çiçekler uygun görülmemektedir. Bunların yerine mevsimine göre yaz ve kış açan doğal çiçekler yeterlidir.

Kadın

Şairimiz şiirlerinde kadın temasına da oldukça yer vermiştir. Anne olarak kadın, sevgili ve eş olarak kadına yer vermiştir. Aynı zamanda kadının güçsüz olabileceği, korunmaya ihtiyacı olduğu konularında da şiirleri vardır. "Altı Kızlar" adlı bu şiiri bir örnektir.

İstanbul'da Kuş Tepe'nin,

Evlerine dönmemiş kızları

Gayri göremezler güneşi,

Göremezler yıldızları!

Atılmış, itilmiş, unutulmuş

Bir mahalleden

Sepetleri kollarında, çilelerine razı

Altı yürek, altı gövde, altı kaderdi giden!

Arsalar... Sokaklar... Yokuş... İniş...

Toprak... Kaldırım... Asfalt... Gidiş o gidiş!

Üç gün, beş gün, sekiz gün...

Ne büyüklerin kendisi, ne bir haberi küçüğün!

Ağız ağza verip demiştik yazık,

Dünya gerçekten değişti artık...

Birer ikişer derken

Altışar altışar

Kaçmaya başladı kızlar...
Hem bu kadar çabuk, bu kadar erken.
Günahlarını almışız çocukların:
Can vermeğe gitmişler meğer
Altısı birden yavrucukların
Karanlık yığınlar altında!
Kalırdı ergeç çektikleri,
Mutlu günlerin ardında
Ve böyle kara değil, al kınalarla
Karşılarıydı güzü
Kömüre bulanmış avuçlarını
Görebilseydi gökyüzü!
Sormayın: Ne haldeydiler?
Anlatmaya dil yetmez, bakmaya yürek ister!
Kaçıncı ölüydü, kaçıncı çılgık!
Uçtu kuşlarımız... Tutamadık!²³

Kuştepe isimli gecekondu semtinde yaşayan altı kızın başına gelenleri işlemiştir. Altı kız evlerinden çıkmış ve geri dönmemişlerdir. Yaşayanlar kızların kaçtığını düşünmüşlerdir. Ancak birkaç gün sonra kızların cesetleri bulunmuştur. Kızların yaşları ikisi on dört, üçü on yedi, en küçüğü ise sekiz yaşlarındadır. Bu olay bir erkeğin değil kızların başına gelmiştir. Dolayısıyla kadın savunmasızdır ve güçsüzdür. Şair bu şiir aracılığıyla kadının savunmasız olduğunu dile getirmiştir. “Kaçıncı ölüydü, kaçıncı çılgık” mısrası ile bu tür olayların fazlasıyla yaşandığı vurgulanmıştır.

Benim de annem olsa annemin
Beşiğini seve seve sallardım;
Gülse güller açıhrdı içimde
Ve ağlasa inci inci ağlardım.
İşilda ey mavi saray işilda:
Pırıl pırıl şehnişinler, kapılar...
Senin kırk gün kırk gecelik düğünün,
Benim kırk gün, kırk gecelik yasım var.²⁴

Annenin yeri her zaman ayrıdır. Şairin annesi, onu küçükken bırakıp Filistin’e gitmiştir. Şair annesiz kalmıştır. Dolayısıyla anneye karşı büyük özlem beslemiştir. Şair, anne özlemi nedeniyle bir annenin çocuğu için yaptığı her şeyi annesi için yapabileceğini dile getirmiştir.

Adâlet

Ey yolcu, sen kendini terazimde

²³ Arif Nihat Asya, *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*, Ötüken Yayınevi İstanbul, 1975, s.110.

²⁴ A.g.e., s.66.

İster tartılan farz et, ister dirhem say;

Bu terazinin

Bir kefesi güneştir. Bir kefesi ay!²⁵

Adil olmak en büyük insani değerlerden biridir. Herkes adil olmalıdır. Ancak kişisel çıkar ve menfaatler adaleti bozar. Adalet terazisinin kefesindeki dengeyi düz tutan ve tartarken adaleti düşünenler dürüst insanlardır. Bu dizelerinde şair de terazinin bir kefesinin güneş, bir kefesinin ay olduğunu belirterek adaletten bahsetmiştir.

Yalan dolan, hile, pusu...

Kim demiş ki kurtulursun?

Etme bulma dünyası bu:

Ben ederim, sen bulursun!²⁶

Şiirde, bu dünyada adaletsizlik yapan, hileye, pusuya başvuran insanların elbet ettiklerini bulacakları söylenmiştir. Kişilerin yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağını ve cezasız kalmayacağını belirtmektedir. Şair, insanın başkasına zarar verdiğini sanıyorken en çok kendisine zarar verdiğini “Ben ederim, sen bulursun” mısrası ile belirtmiştir.

Ümitli Olmak

Şair her zaman gelecekte ve genç nesilden umutlu olmuştur. Bunu da birçok defa belirtmiştir.

Yelkenler biçilecek, yelkenler dikilecek;

Dağlardan çekdiriler, kalyonlar çekilecek

Kerpetenlerle surun dişleri sökülecek!

Yürü hala ne diye oyunda oynaştasın?

Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!

İlk dizedeki, teknenin direğine takılan kumaş ve yelkenlerin biçilip dikileceği bahsi yeni zaferlerin kazanılma arzusundandır. Yeni zaferler kazanmak için gerekenlerin yapılmasını anlatır. Şair, gençlerin boşa vakit geçirmemesi gerektiğini, kendilerine hedef belirlemeleri ve bu uğurda gerekenleri yapmalarını istemektedir. Fatih Sultan Mehmet yirmi bir yaşında İstanbul'u fethetmiştir. Bu örnek ile gençlere erken yaşta neler yapabileceklerini göstermeyi amaçlamıştır.

Sen de geçebilirsin yardan, anadan, serden...

Senin de destanını okuyalım ezberden...

Haberin yok gibidir taşıdığın değerden...

Elde sensin, dilde sen; gönüldesin baştasın.

Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!

Gençlerin hedeflerini gerçekleştirmek için gerektiğinde anneden, babadan, eşten, sevgiliden, kısacası kendi için değerli olan her şeyden vazgeçebilmesi gerekir. Tarihimizde büyük işler başarmış birçok genç vardır. Bugünkü gençler de aynı azim, şevk ve gücü taşıyor bu güçle her şeyi başarabilirler.

Bu kitaplar Fatih'tir, Selim'dir, Süleyman'dır;

²⁵ Arif Nihat Asya, *Kökler ve Dallar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.196.

²⁶ A.g.e., s.167.

Şu mihrabSinanüddin, şu minare Sinan'dır;

Haydi, artık uyuyan destanını uyandır!

Bizim tarih kitaplarımız Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman gibi büyük zaferlere imza atmış atalarımızdan bahsetmektedir. Savaşlarda, fetih meydanlarında zaferlerle gelen büyüklerimizin yanı sıra kültürümüze, medeniyetimize muhteşem eserleriyle katkıda bulunan, dönemindeki mimarların başı olarak anılan Mimar Sinan gibi büyük isimlerde adını tarihe altın harflerle yazdırmıştır. Camilerimize, medreselerimize, köprülerimize ve bırakmış oldukları birçok eserimize vatanımız dışındakiler bugün hayranlıkla bakmaktadır. Atalarımız hem zaferler kazanmış, hem de kültürümüze eserler kazandırmıştır. Bunu atalarımızın izinden giden Türk gencide yapabilecektir. Türk genci artık ruhunda var olan bu gücü ortaya çıkarmalıdır, canlanıp harekete geçmelidir. Şair bu hareketlenmenin beklentisi içerisinde.

Bilmem neden gündelik işlerle telaştasın...

Kızım sen de Fatih'ler doğuracak yaştasın!

Delikanlım işaret aldığın gün atandan

Yürüyeceksin... Millet yürüyecek arkandan!

Sana selam getirdim Ulubatlı Hasan'dan...

Senki burçlara bayrak olacak kumaştasın;

Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!

Şair, Türk gencinin, vatani, milleti için çaba sarf etmek yerine gündelik, boş işlerle meşgul olmasından rahatsızdır. Gençlerin milli ve manevi değerlerimize sadık olarak vatan için işler başarmasını beklemektedir. Türk erkeğinden nasıl milleti, vatani için sorumluluklarını yerine getirmesi bekleniyorsa, her Türk kızı da gündelik boş işleri bir kenara bırakıp, milli ve manevi ruha sahip ve sorumluluklarına bağlı birer anne olmalıdır. Vatana layık bir evlat dünyaya getirerek, değerlerimize uygun evlat yetiştirmelidir. Türk genci tarihi bilgi ve birikime sahip olarak, atalarının izinden yürüyerek büyük başarılarla imza atabilecek güçtedir. 1453'te İstanbul'un fethinde Ulubatlı Hasan surlara sancağı diken Türk'tür. Aldığı ok yaralarına rağmen iman ve inanç gücüyle sancağı bırakmayıp surlara dikip görevini yerine getirdikten sonra şehit olmuştur. Şair gençlere Ulubatlı Hasan'dan selam getirdiğini söyleyerek gençlerin inanç ve iman gücü ile neler yapabileceğini ortaya koymuştur. Türk genci, ataları gibi zaferler kazanacak güçtedir, derhal bu gücü ortaya çıkarmalıdır.

Bırak bozuk saatler yalan yanlış işlesin!

Çelebiler çekilip haremlerde kışlasın!

Yürü aslanım fetih hazırlığı başlasın...

Yürü hala ne diye kendinle savaştasın?

Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!²⁷

Eğlenceyle, boş uğraşlarla geçirilen vakit, bozuk saate benzer. Zaman geçiyor gibi görünse de boş vakit işlemeyen saat gibidir. Türk gençliği bu boş işleri bırakıp kendi vatan ülküsü için çaba sarf etmelidir. Vatani için biran önce çalışmaya başlamalıdır.

²⁷Arif Nihat Asya, *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor, "Fetih Marşı"*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1975, s.181.

Şairin şiirinde İstanbul'un Fethini anlatırken bir yandan da fetheden komutanımız Fatih'in ve ordusunun sahip olduğu milli his ve duyguların bugünün gençlerinde de olması gerektiğini vurgulamaktadır. Atalarında var olanı bugünün gençlerinden de beklemektedir. Bu da tarihimize ve değerlerimize bağlı olmakla mümkün olacaktır. Şair özümüzde var olanı canlandırıp harekete geçirmek için bu dizeleri yazmıştır. Fatih Sultan Mehmet 21 yaşında 1453'te İstanbul'u fethederek tarihin en şanlı sayfalarına ismini altın harflerle yazdırmıştır. Şair buna değinerek Türk Gençliğini uyandırarak, bu sorumluluğu üzerlerine almalarını beklemiştir. Aşireti millet, kabileyi devlet yapan ecdadımıza yakışır evlat olunmasını arzulamıştır. Şair geçmiş zamanlardaki tarihi zaferlere ve başarılarla özlem duymuştur. Gençlerden zevk ve sefadan vazgeçerek vatan için zorlukları göze almalarını, vakit kaybetmeden kutlu davayı üstlenmelerini beklemiştir. Çünkü boşa geçirilecek zaman yoktur.

Tarih kitaplarımız Fatih'in, Süleyman'ın, Selim'in büyük değere sahip kahramanlıklarını anlatmıştır. Türk gençliği de onlardan aldığı coşkuyla çok büyük işler yapabilecek yapıdadır. Onlar da bir kahraman olup ardından destan yazdırabilecek güce sahiptir. Şiirde şair, Fatih Sultan Mehmed'i zaferler kazanmasıyla, Mimar Sinan'ın mimarinin eşsiz ilk örnekler oluşturmasıyla, Sultan Selim ve Sultan Süleyman'ı muhteşem seferleri ve başarılarıyla, Ulubatlı Hasan'ı cesareti ve kahramanlığıyla ön plana çıkarmıştır. Şair, gençliğe bu güç ve kudretin atalarında var olduğunu hissettirerek, onları vakit kaybetmeden milli duygularını kabartarak değerlerimizi koruyucu hedefler doğrultusunda harekete geçirmeye çalışmıştır.

Tarih Bilinci Ve Maziye Özlem

Yüreklerden taşsın

Yine imanlar

Itri bestelesin Tekbir'ini

Na'tini Galip yazsın,

Mevlid'ini Süleyman'lar

Sütunları, kemerleri, kubbeleriyle

Geri gelsin Sinan'lar²⁸

Burada şairin geçmişe özlem duyduğu görülmektedir. Eski güzel günlerden bahsederek o günlerin geri gelmesini ve yeniden o coşkuyu yaşama isteğini dile getirmiştir.

Şair, "Devler" adlı şiirinde mazi ile yaşanan zaman arasında bir ilişki kurmaktadır:

Sarsarak köprüleri

Devler geçti bu yollardan:

Dudaklarından Hun Türküleri.

Tulgalı başbuğlar

Ve rüzgârda

Bayraklar, uğultular, tuğlar...

Bir dünya doldu boşaldı...

Yazık ki adları, destanlardan

Masallara kaldı!²⁹

²⁸ Arif Nihat Asya, *Dualar ve Âminler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.73.

²⁹ Arif Nihat Asya, *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1975, s.9.

Şair, zamanında dünyaya nam salmış nice Türk ordularından, vatanın selameti için kılıç sallamış, sesleri gökyüzünde uğuldamış kahramanlardan bahsetmiştir. O günlerde topraklarımızda yerleri sarsan, yeryüzünü inleyen bu kahraman insanlar bugün artık mazi olmuş, isimleri sadece masallarda kalmıştır. Şair bunu söyleyerek sitemde bulunmuştur. Eski şaşalı zamanlar ile şairin o günkü dönemi arasındaki tezatlık şairde hüznün ve özleyiş oluşturmuştur.

*Tarihin muazzam tâkı altundan
Ağır ve şahane geçti Selim'ler,
Bellerde palalar, altın kabzalı,
İri kavuklarda iri dilimler,
Dolaştı biri ney perdelerini,
“Makam olsun, dedi makam üstüne!”
Birin K Kıbrıs'tan geldi şarabı,
Biri dikti Ehram Ehram üstüne...
Ki onun üç kıta dibalarından
Biçildi boyuna uygun hulleler,
Çaldıran demedi, Mısır demedi...
Açıldı serhatler, göçtü kaleler,
Daha kalsa dünya meydanlarını
İki şehsüvara dar bulacaktı.
Takvimler gününden gün almasalar
Belki Karadeniz ak olacaktı.
Ağlasın taşlara kapanıp tarih:
Selimler gelir de Yavuzlar gelmez,
Kağanlar, hakanlar, başbuğlar doğar
Cengiz'ler, Gazi'ler, Oğuz'lar gelmez!
Tarihin muazzam tâkı altundan
Ağır ve şahane geçti Selim'ler
Bellerde paralar altın kabzalı,
İri kavuklu iri dilimler.³⁰*

Şair Türk tarihini konu alan şiirlerinde “Türk kahramanlarına ve padişahlara yer vererek hem vefa ve duyarlılık göstermiş hem de okuyucuya onları hatırlatarak onların unutulmalarını önlemiştir.”³¹ Şair, “Selim'ler” adlı şiirinde Selim'ler diyerek Osmanlı Devleti Padişahlarından I., II. ve III. Selim'i hatırlatmıştır.

³⁰ A.g.e., s.15-16.

³¹Şükrü Halûk Akalın, “Arif Nihat Asya”, *Türkçenin Bayraklaşan Şairi Arif Nihat Asya*, (Editör: Nevzat Kösoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s.289.

Şair bu şiirindeki “Dolaştı biri ney perdelerini, Makam olsun, dedi makam üstüne!” dizeleriyle III. Selim'in ney sesi ve musikiye karşı olan sevgisine değinmiştir. Şair, “Birinin Kıbrıs'tan geldi şarabı” diyerek II. Selim'in Kıbrıs Fatihliğine atıfta bulunmuştur.

Şair Ak olsun derken Karadeniz'in kuzeyinde bir başka ülkenin egemen olmasından rahatsızdır ve Selim yaşasaydı oraları da fethederdi ve Karedeniz ak olurdu, bizim olurdu diye düşünmüştür.

Şair Selimler gelir de Yavuzlar gelemey diyerek Yavuz Sultan Selim'i övmüş; hükümdarlığı boyunca fetihler yapan, vatan toprağına toprak katan Yavuz Sultan Selim gibi hükümdarların zor geleceğini düşünmüştür.

Mimari

Arif Nihat Asya, Türk mimarisi bilgisine sahiptir. Mimarimize karşı hayranlık duymuş ve şiirlerinde bundan bahsetmiştir.

Selimiye şiiri, Arif Nihat Asya'nın bize dünle bugün arasında bir değerlendirme yapma fırsatı veren, geçmişle gelecek arasında köprü kuran, mimarimizin muhteşemliğinden bahseden şiirdir. “Selimiye Camii; yıllar geçmiş olmasına, depremler, afetler görmüş olmasına rağmen ne bir taşı yerinden oynamış, ne de bir sıvası, çinisi dökülmüştür. Sapasağlam ayaktadır.”³²

Arif Nihat Asya, bize miras kalan, günümüze kadar uzanan muhteşem mimari eserlerimize değinerek şu şiirini söylemiştir:

*Selim'lerden kalma muhteşem miras,
Sinanlardan Kalma şanlı hediye;
Kuvvetin turası, san'atın mührü,
Kubbeler kubbesi bir Selimiye.
İşte tarih işte batıya doğru...
Görenler Göstersin böyle bir kuğu!³³*

*Delik deşik bir hatıra
Eski güzel yapıdan;
Ayıramaz gelip geçenler,
Pencereyi kapıdan!
Merak edip sorarsanız,
Adı Lârî Câmisi...
Görünür kubbesinin aralıklarından
Gökyüzünün mavisini.³⁴*

Edirne'de bulunan Lârî Camii'nin atalarımızdan bize yadigâr kalan güzel bir eser olmasına rağmen, bakımsızlıktan perişan bir hale gelmiştir. O kadar perişan haldedir ki

³²H.Rıdvan Çongur, “Arif Nihat Asya”, *Arif Nihat Asya ve Şiiri*, (Editör: Nevzat Kösoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s.429.

³³ Arif Nihat Asya, *Dualar ve Âminler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.14.

³⁴ A.g.e., s.8.

gözenlerin, kapısını penceresinden ayıramayacağı bir hal almıştır. Kubbesinde açılan delikler gökyüzünün görülebileceği büyüklüktedir. Şair ata yadigarı olan bu eserin manevi değerinin bilinmeyerek sahip çıkılmamasından dolayı üzüntü duymuştur. Bu durumu mısralara dökerek hassasiyet oluşturmaya çalışmıştır.

Kurumuş ağaçlarına

Leylekler gelip akşamlar...

Dünkü şakrak şadırvanı,

Şimdi ağlar gibi damlar!

Alemsiz kubbelerini

Ufuta aylar tamamlar.³⁵

Şair, Lârî Camisi için yaşadığı üzüntüyü Edirne’de bulunan Murâdiye Camisi için de yaşamıştır. Bir zamanlar şadırvanında su sesleri eksik olmayan cami âdeta terkedilmiştir. İnsanlar gereken ilgiyi göstermemiştir.

Dün başlar seferber, eller seferber;

Kurşun eritildi, mermer çekildi.

Bunlar, bu kubbeler, bu minareler

Akçayla olacak şeyler değildi.

Böyle bir gemide yendi suyu Nuh,

Ve bu yelkenlerle kanatlandı ruh.

Taşıtıp kalyonla pırlanta, inci

Abide haline koydu sevinci.

Gergefle işleyip bir inci sultan

Ki çiçek verirdi saksıya koysan.

Bulabildinse ey yolcu yerini,

Hepsinin alnında altından bir ay,

Seyret İstanbul’un camilerini.

Minare minare, kubbe kubbe say!³⁶

Şair camilerin, minarelerin, kubbelerin sadece kurşunun eritilip, mermerin çekilmesiyle, çimentoyla harçla yani maddi nesnelere olduğu düşüncesine karşıdır. Bu eserlerin milli ve manevi değerlerin yükselmesiyle meydana gelmiştir. Maddi kısım sadece bunların oluşturulması için bir araçtır. Esas unsur manevi değerlerdir.

Musiki

Arif Nihat Asya, şiirlerinde musikiye de yer vermiştir. Onun için İtrî önemli bir yere sahiptir. Şair, musikide zirvede olan İtrinin asırlardır insanları tek bir iman etrafında toplayan tek bir ses olunan tekbirlerinin okunduğu o dönemi hayal ederek maziye özlem duymuştur. Kubbelerden Tekbirlerin taşıdığı o dönemin geri gelmesini arzulamıştır. Naatiyle zirvede olan

³⁵ A.g.e., s.11.

³⁶ Arif Nihat Asya, *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1975, s.76.

Şeyh Galip'in naat, mevlidiyle zirvede olan Süleyman Çelebi'nin mevlit yazdığı o ihtişamlı tarihi dönemi hayal ederek şiiriyle, duygularını ifade etmiştir.

*Yüreklerden taşsın
Yine imanlar
Itri bestelesin Tekbir'ini
Na'tini Galip yazsın,
Mevlid'ini Süleyman'lar
Sütunları, kemerleri, kubbeleriyle
Geri gelsin Sinan'lar³⁷*

Burada şair geçmişe özlem duymaktadır. Şair zamanı geçmişiyile, bugünüyle ve geleceğiyle bir bütün olarak görüp bu çerçevede bakmıştır. Bu şiirde de olduğu gibi zaman zaman geçmişe gitmek istemiştir.

Türklük/Turancılık Düşüncesi

Turan ülküsü, dünyadaki tüm Türklerin her konuda bir ve beraber olmasını istemektir. Tüm Türklerin tek bir bayrak altında toplanmasını arzulamaktır. Şairin de Turancılık ülküsüne sahip olduğu görülmektedir.

Şair, her zaman başka ülkelerdeki Türklerin acılarını, dertlerini bilmemize rağmen neden birlik beraberlik içinde olunamadığını sorgulamıştır. Bu duygularına "Ağıt" adlı bu şiirinde de yer vermiştir.

*Ağlayın parmaklarında nur
Sularında kınalı kızlarım
Ağlasın Meraga göklerinden
Meraga'ya bakıp yıldızlarım!*

Şair şiirine Meraga'dan bahsederek başlamıştır. Meraga Türk bilim hayatındaki ilk rasathanenin kurulduğu yerdir ve tarihi öneme sahiptir. Şair de tarihi önemini vurgulamak için şiirinde Meraga'ya yer vermiştir. Bu rasathane dönemin en mühim rasathanesi iken sonraki zamanlarda bu önemi korunamamış, amaca uygun bir şekilde kullanılmamıştır. Bu yüzden şair yıldızları da dizelerine dâhil ederek, bu durum karşısında üzgünlüğünü dile getirmek için yıldızlarında ağladığını söylemiştir. İnsana ait bir özelliği yıldızlara yükleyip, kişileştirme yaparak üzüntüsünü kuvvetlendirmiştir. Artık, Meraga ağlaması gereken bir vatan kâinatıdır.

*Yollara Kürşad'lar uzanmış ölü...
Ağlasın Akülke, ağlasın Sütgölü!
Yiğitlerim uyur gurbet ellerde...
Kimi Semerkant'ta bekler beni,
Kimi Caber'de...
Caber yok, Tıryaşan yok, Aral yok...
Ben nasıl varım?
Ağla ey tanrı dağlarından*

³⁷ Arif Nihat Asya, *Dualar ve Âminler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.73.

*İndirilmiş tanrım!
 Şu yakın suların
 Kolu neden bükülmez?
 Fırat niçin, Dicle niçin, Aras niçin
 Benden doğar, bana dökülmez?
 Ben ki ateşle konuşurdum, selle konuşurdum
 İtil'le, Tuna'yla, Nil'le konuşurdum.
 Sangaryos'u Sakarya yapan,
 İkonyum'u Konya yapan dille konuşurdum.³⁸*

Şair “Yollara Kürşad’lar uzanmış ölü...” diyerek “yollar” kelimesiyle tarihi zamanı kastetmektedir. Zamanında Çin esaretinden kurtulmak için Göktürklerin, Çin Sarayına saldırmasına değinmiştir. Özgürlük için Çin Sarayına saldıran bu yiğitlere Kürşad denilmiştir. Şiirde de mücadele ruhuna sahip bu yiğitlerin canlarından vaz geçişlerini ve farklı mekânlarda kalışlarını hatırlatarak ağlayın demiştir.

Allah’a İman

İslam inancının Türklere kazandırdığı en güzel özelliklerden birisi de Allah’a kavuşma düşüncesidir. Arif Nihat Asya da bu düşüncelerle şiirlerinde İslami unsurları işlemiştir. Özellikle tarihi şiirlerinde din duygusuna geniş bir yer ayırmıştır.

*Bu çarpık taşları insan yapacak
 Ve sonra elinden çıkana meftun
 Cihanda şaheser diye tapacak
 Köhne bir atölye içinde mahpus
 Sanatkâr demiyor: Taşları insan
 İnsanı taş etmek Allah’a mahsus
 Bir altın külçesi almış eline
 Yontmaya başladı dönüp bakarak
 Model güzellerin en güzeline
 Ey ondan bir heykel yapacak ahmak
 Allah’ın çamurdan yarattığını
 Sen misin çevirip altın yapacak?³⁹*

Bu şiirinde Allah’ın eşsiz kudret sahibi oluşuna, yaratma kudretinin sadece Allah’a mahsus olduğuna ve tüm güzelliklerin tek sahibinin Allah olduğuna değinmiştir.

*Ey nesiller gönül susuzluğuna
 Aştan tatlı bir deva yoktur!
 Daima bir visal halidir aşk...*

³⁸ Arif Nihat Asya, *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1975, s.14.

³⁹ Arif Nihat Asya, *Ses ve Toprak*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.226-227.

Başka yol, başka macera yoktur.

Aç dualarla Ârif ellerini:

Müstecâb olmadık dua yoktur.⁴⁰

Şair, Allah aşkıyla samimi olarak yapılan bir duadan daha güzel bir ruh durumu olmayacağına, yani en huzur verici şeyin Allah'a tevekkül ile yapılan samimi dua olduğuna değinmiştir. Ayrıca her duanın mutlaka kabul olduğuna inanmıştır.

Gider felaket, gelir saadet...

Seninle izzet seninle nusret

Habir'im Allah, Habir'im Allah

Şehikim Allah, zefirim Allah!

Bugün içim dar: şikâyetim var

Duyar makamın, sağır sa kullar

Nasir'im Allah, Nasir'im Allah

Şehikim Allah, zefirim Allah⁴¹

Şair, Allah sevgisinin kişiyi kendine getiren, yanlışlıktan alıkoyan bir sevgi olduğunu söylemektedir. Bu ilahi sevgi ile kişinin Allah'ı çokça anmasıyla Allah'ın o kişiye rahmet kapılarını açacağını düşünür. Şair, "Habir'im Allah" diyerek Allah'ın her şeyden haberdar olduğunu söyler. Şair, her şeyin Allah'tan gelip, her şeyin Allah'tan olduğuna kalpten inanır. "Şehikim Allah, Zefirim Allah" diyerek nefes aldırın ve nefes verdirenin Allah olduğunu dile getirmiştir. "Nasir'im Allah" diyerek, çokça yardım edenin, imdada yetişecek olanın Allah olduğunu da dile getirmiştir. Ancak, Allah'ın yardımıyla zorluklardan ve kötülüklerden kurtularak saadete, mutluluğa kavuşulacağını söyler. Allah'ın felaketlerden arındırıp feraha çıkaracağına inancı tam olarak Allah'ı zikretme halini dizelerine dökmüştür.

Peygambere Ve Din Büyüklerine Duyulan Sevgi

Şair peygamberimize olan sevgisini, özlemine ve muhabbetine dile getiren şiirler yazmıştır. Ayrıca şair, Peygamber Efendimizin yanı sıra din büyüklerine dair sevgisini de eserlerinde dile getirmiştir.

Değil insanlara yalnız ey çağ

Müjdeler hem yere, hem eşyaya

Ki Muhammed gelecek dünyaya

Yaptığından utanıp geçmişte

Şimdiden şer incek Gayya'ya

Ve Muhammed Gelecek dünyaya!

Feri sönmekte olan bir feneri,

Vermiş Allah karar ihyaya,

Ki Muhammed gelecek dünyaya!⁴²

⁴⁰ Arif Nihat Asya, *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1975, s.303.

⁴¹ Arif Nihat, *Asya, Dualar ve Âminler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.84.

⁴² A.g.e., s.80.

Bu dizelerde, Peygamber Efendimizin dünyaya gelişinin insanlığa bir müjde oluşuna atıfta bulunulmuştur. Peygamber Efendimizin gelişiyile insanlar unuttukları ilahi hakikatleri hatırlayarak geçmişte yaptıklarından utanacaklardır. Şair “feri sönmekte olan bir fener” diyerek Peygamber Efendimizden önceki peygamberlerin iletmiş olduğu emirleri insanların unutup, hatalar yaptıklarından bahsetmiştir.

Dostlarım dostlarım gündönümüdür...

Ölürsem atmayın ortaya beni!

Bir yer açın Mevlana'nın yanında.

Yatırın yatırın oraya beni!

Burcu burcu kokup çeker uzaktan

Mevlana toprağı, Konya'ya beni!⁴³

Şair, Mevlana'ya karşı büyük bir hayranlık duymuştur. Bu hayranlığı öldüğünde Konya'ya Mevlana'nın yanına gömülmek isteyecek kadar büyüktür.

Ne şiir söyledimse hepsi onun

Eserim, varidât-ı Mevlâna

Ve hayatım, hayat-ı Mevlâna⁴⁴

Bu dizeleriyle de şair tekrar Mevlana'ya karşı büyük sevgisini dile getirmiştir. Şair Mevlana'ya olan bağlılığı ile Mevlana'nın her sözünü, her hareketini hayatına yön verecek rehber olarak görmüştür.

Kadere İman

Arif Nihat Asya'nın kaderi konu ettiği şiirlerine bakacak olursak;

Hiç korku duymadım hayaletlerden;

Bu gece derdimle yalnız kalınca

Zulüm hesabını sordum kaderden!

Gitmiştim bir zaman sahil boyunca...

Nihayet dinlendi ateşli başım

Alnımı bir serin taş a koyunca...⁴⁵

Şair gece olduğunda kendiyile baş başa kalmakta ve kendini bir iç hesaba çekmiştir. İç huzursuzluğundan, dertlerinden bahsetmekte ve bu huzursuzluklardan kaderi sorumlu tutmuştur.

Şiirinde kadere tam anlamıyla inanmıştır. Her şeyin Allah tarafından geldiğine, her şeyin bir alım yazısına bağlı olduğuna inanmıştır. Hiçbir şey boş ve sebepsiz değildir, kaderde ne var ise o yaşanacaktır.

Sen uzaktaydın hasretin günlerindeydi anne...

Sarı saçlı ve solgun bir kız geldi evine;

Dudaklarında uzun bir buse gibi adı

⁴³ Arif Nihat Asya, *Bir Bayak Rüzgâr Bekliyor*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1975, s.185.

⁴⁴ A.g.e., s.291.

⁴⁵ Arif Nihat Asya, *Ses ve Toprak*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.256.

*Senelerce yaşadı.
Ben ömrümü verirken onun saadetine
Mukaddermiş ona da ayrılık çattı anne.
Şimdi inkisarım yok beni vuran her kimse...
Lakin öyle bir vurgun,
O kadar yorgunum ki bari Azrail olsun
Gelip koluma girse...
Ben teselli görmemiş bir derdim anneciğim...
Olmasaydı uzakta beni düşünen bir kız
Ve siz olmasaydınız
Varlığımı toprağa sererdim anneciğim.⁴⁶*

Şairin annesi onu küçük yaşta bırakıp gitmiştir. Eşinden de ayrılmış ve bu ayrılık şaire anneden ayrılışı hatırlatmıştır. Bu ayrılıkları kadere bağlamıştır. Ancak kendisini en çok üzen ayrılığın anneden olduğunu hissettirmiştir. Ayrılıklar şairi güçsüz bırakmıştır. Annesinin uzakta olsa da yaşadığını bildiğinden dolayı kendini teselli etmiştir.

Hürriyet

Bir millet hür olduğu ölçüde huzur içinde yaşar. Ne zaman ki bir millet hürriyetinden vazgeçerse, o zaman başkalarının hâkimiyeti altına girip ezilmeye mahkûmdur.

*Ne demekmiş
Yasak!
İşiniz mi kalmadı
Yapacak?
Ne diye karışsınız
Saçımıza başımıza,
Bizi oyuncağınız mı sandınız
Bakıp yaşımıza?
Sebebini anlatamayacağınız
Çocukça bir devrin hevesinden
Karşınızdaki en güzel portreleri
Mahrum ettiniz çerçevesinden!⁴⁷*

Şair “Başörtüsü” adlı bu şiirinde başörtüsü yasağına dair rahatsızlığını belirtmiştir. Şair bu yasağın hürriyete engel olduğuna inanmıştır.

İnsanlık Duygusu

İnsan başkalarına zarar vermeden, başkalarının hakkını gözeterek yaşarsa hem mutlu olur, hem de insanlığa uygun davranmış olur. Şair de bu insanlık vasfına şiirlerinde yer vermiştir.

⁴⁶ A.g.e., s.228.

⁴⁷ Arif Nihat Asya, *Kökler ve Dallar*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.29.

İstemem şurda krallık, hanlık;

Bana Tanrı'm yetişir insanlık!⁴⁸

Şair, makam mevki sahibi olmak yerine gerçek değerın insanlık olduğunu belirterek Allah'a dua etmiştir.

Kulluğundan rızandan hariç

Ümûr verme bana!

Uğur değilse düşür safilîne kevkibimi

Ve nur verme bana!

Şairin amacı Allah rızasını kazanmaktır. Bu ise yanlış olandan kaçınmakla mümkün olur. Şair, içinde Allah rızası olmayan hiçbir işi istememiştir. Bunun için de Allah'a dua etmiştir. Allah'ın razı olmadığı ama kendisi için hoş olan bir durumu istememiştir. Yüksek mevki makam dahi olsa Allah'ın razı olmadığı hiçbir şeyi istememiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada Cumhuriyet dönemi şairlerinden Arif Nihat Asya'nın *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor, Ses ve Toprak, Dualar ve Âminler* adlı üç şiir kitabı incelenmiştir. Bu şiir kitaplarında milli ve manevi ruhu besleyen 23 değer tespit edilmiştir. Arif Nihat Asya'nın hayatında da bu değerleri yaşadığı ve insanlara da aşılamaya çalıştığı görülmektedir.

Şair, anlatmak istediği değerleri ismini vermeden anlatmıştır. Örneğin maziye özlem, vatan sevgisi, şehitlik, adalet gibi kavramların isimleri şiirde yer almaz ama şiire bakıldığında o değerın şiirde yer aldığı görülür. Bunda amaç okuyucuyu rahatsız etmeden, hissetmesini sağlayarak, okuyucunun değeri içselleştirmesini sağlamaktır.

Şair, şiirlerinde öksüz ve yetim büyümesi, ülkenin içinde bulunduğu durum, eşinden boşanması ve ikinci eşine sevgisi gibi kendi yaşamından kesitler sunmuştur. Bu durum okuyucunun şairle yakınlaşmasını ve anlatılan değerleri daha kolay içselleştirmesini sağlamaktadır.

Arif Nihat Asya, şiirlerinde Türk Milletine ait olan milli, manevi, ilmi, maddi birçok değeri yansıtmıştır. Şair, inançlı, imanlı ve tarih şuuruna sahip bir insan olması vasfıyla düşünce dünyasını değerler üzerine yapılandırmıştır. Sonuç olarak şair bizleri geçmişten günümüze, dünü ve bugünüyle milli ve manevi değerlerimiz ışığında kendimizi sorgulayarak düşünmeye ve ilerlemeye, vatanımıza, milletimize ve değerlerimize sonsuza dek sahip çıkmaya davet etmiştir.

⁴⁸ Arif Nihat Asya, *Fatihler Ölmez ve Takvimler*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1976, s.208.

KAYNAKLAR

- AKALIN, Ş., (2011) “Türkçenin Bayraklaşan Şairi Arif Nihat Asya”, *Arif Nihat Asya*, (s. 289), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- AKTAŞ, Ş., (2011) “Milli Romantik Duyuş Tarzı ve Arif Nihat Asya'nın Şiirleri”, *Arif Nihat Asya*, (s.273)Ankara:Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ASYA, A.N., (1975) “*Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*”, (s. 9-16-22-23-74-93)İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- ASYA, A.N., (1976) “*Dualar ve Âminler*”, (s.73,155-159) İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- ASYA, A.N.,(1976) “*Fatihler Ölmez ve Takvimler*”,(S.208), İstanbul:Ötüken Yayınevi.
- ASYA, A.N.,(1976) “*Kökler ve Dallar*”, (s.167-196), İstanbul:Ötüken Yayınevi.
- ASYA, A.N.,(1976) “*Ses ve Toprak*”, (s.41,85-100) İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- AYDIN, M., AKYOL, Z., GÜRLER Ş., (2012) “*Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler-Etkinlikler-Kaynaklar*”,(s.4) Ankara: Nobel Yayınları.
- BAKİLER, Y.B, (Şubat 1976) “Servet Asya Arif Nihat Asya'yı Anlatıyor II”(s.146), *Hisar*.
- BAKİLER, Y.B., (1975),“Arif Nihat Asya'dan Dinlediklerim”, (S.42-47),*Töre*, S.49.
- BANARLI Nihat Sami, “Altmış Beşinci Yılda”, *Yahya Kemal Yaşarken*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul 1959, s. 20-21.
- BANARLI, N.B.,(1986),*İman ve Yaşama Üslubu*, (S.141), İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- BANARLI, N.B., (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*,C.1, (s.2), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- BİLGİN N., (1995) *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*(s.83), İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- BÖREKÇİ, M., (2014) “Dil-Edebiyat İlişkisi Bağlamında Arif Nihat Asya'nın Türkçesi: Destanca, Divanca ve Hakanca”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*,<<http://dergipark.gov.tr/tubar/issue/16966/177187>>
- ÇONGUR, H.R, (2011) “Arif Nihat Asya ve Şiiri”, *Arif Nihat Asya*, (S.429) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- “Değer Kuramı”, (2000)*Türk Psikoloji Dergisi*, (s.59)İstanbul.
- ERDEM, A.R., (2003),“Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler”, *Değerler Eğitimi Dergisi*1-4,(s.56), İstanbul.
- GÜNAY,U.T., (2011) “Arif Nihat Asya, Baba Dostumuz, Saygıdeğer Şairimiz”, (S.331), Ankara:Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- GÜNGÖR, E., (1993),*Değerler Psikolojisi Üzeride Araştırmalar*, (s.27-28), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- IŞIK, İ., (2002),*Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*,(s.116), Ankara:Elvan Yayınları.
- KAPLAN, M., (2011), “Arif Nihat Asya, Bayrak”, (s.327), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KOLCU, A.İ., (2008)“*Cumhuriyet Edebiyatı I Şiir*”,(s.240-241),Erzurum:Salkımsöğüt Yayınevi.
- KUMBASAR, E., (2011)“*Muzaffer İzgü'nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*”,(s.26-27)Trabzon:Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- OKAY, O.,(2002),“*Büyük Türk Klâsikleri*”,(s.176),İstanbul:Ötüken-Söğüt Yayını.
- ORAKÇI, C.,(2003), *Arif Nihat Asya*, (s.11-14), Ankara: Alternatif Yayınları.
- ÖNER, S.,(1979), *Arif Nihat Asya*, (s.11-15)İstanbul: Toker Yayınları, İstanbul.
- ÖZARSLAN, E., (2011) “Arif Nihat Asya'nın Şiirlerinde Vatan Coğrafyası Kesitleri”, (s.345), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ÖZBAY, M., (2002)“Kültür Aktarımı Açısından Türkçe Öğretimi”,(s.114), *Türk Dili*, S.602.
- ÖZDEMİR, M.,(2003), *Arif Nihat Asya Kıbrıs'ta*,(s.22), Ankara:Yeni Avrasya Yayınları.
- SEZGİN, E., KIZILÇELİK, Y., (1994),*Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*,(s.99), Ankara: Atilla Kitabevi.
- ULUSOY, K.,Dilmaç, B., (2012),*Değerler Eğitimi*,(s.7-8), Ankara:Pegem Akademi.

YAVUZ, Y.Ş., (2003), *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 28, (s.373).

YAZIR, E.M.H, (2012),*Kur'ân-ı Kerîm*, (S.179-192-133), İstanbul: Aktif Dağıtım.

YILDIZ, S., “Arif Nihat Asya'nın Şiiri”(1994), Edime:*Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi*, (s.15-19).

İLETİŞİM DERSLERİNİN EMPATİK EĞİLİM VE PROSOSYAL DAVRANIŞLAR ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ¹

AN INVESTIGATION ON THE EFFECT OF COMMUNICATION COURSES ON EMPATHIC TENDENCY AND PROSOCIAL BEHAVIORS

Naşide Nur KARAMAN^{**}, Sümeyya TATLI^{***}, Mustafa YAVUZ EKİNCİ^{****}

ÖZET: Bu araştırma kapsamında öğrencilerin empatik eğilimleri ve prososyal davranışları üzerinde almış oldukları iletişim derslerinin etkisi olup olmadığını belirlemek amaçlanmaktadır. İlişkisel tarama modelinde gerçekleştirilen araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 eğitim öğretim yılının bahar döneminde Kilis 7 Aralık Üniversitesi Okul Öncesi Öğretmenliği Programına ve Çocuk Gelişimi Programına devam eden ve katılıma istekli olan 308 öğrenci oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında “Kişisel Bilgi Formu”, “Empatik Eğilim Ölçeği” ve “Yetişkin Prososyallik Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinden önce normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov-Smirnov testi ile test edilmiş olup normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Bu nedenle analiz işlemlerinde non-parametrik testler olan Mann Whitney U-Testi ve Kruskal-Wallis Varyans Analizi ile Spearman Sıra Korelasyonu Analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda; iletişim derslerini alan öğrencilerin empatik ve prososyal davranış eğilimlerinin iletişim dersi almayanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca cinsiyet, herhangi bir kuruluşa gönüllü üye olunması, kardeş sayısı ve anne-baba eğitim seviyesi değişkenlerinin de empatik eğilimler ve prososyal davranış açısından farklılık meydana getirdiği belirlenmiştir

Anahtar sözcükler: Empati, Prososyal davranış, İletişim.

ABSTRACT: In this research, it is aimed to determine whether students are influenced by the communication courses they have taken on their empathic tendencies and prosocial behaviours. The research is a relational screening model and is composed of 308 students who are attending Kilis 7 Aralık University Preschool Education and Child Development Programs in the spring semester of 2016-2017 academic year and were willing to participate. “Personal Information Form”, “Empathic Tendency Scale” and “Adult Prosocialness Scale” were used for collecting the data. In order to determine whether data show normal distribution or not, the data were tested with Kolmogorov-Smirnov test and accordingly, it was determined that the data did not show normal distribution. For this reason, nonparametric tests such as Mann Whitney U-Test and Kruskal-Wallis Variance Analysis and Spearman Rank Correlation Analysis were used for analysis. Consequently, the students who took communication courses had higher empathic and prosocial behaviour tendencies than those who did not take communication courses. Furthermore, it has been determined that gender, voluntary membership of any organization, number of siblings, and parental education level also caused different changes in terms of empathic tendencies and prosocial behaviour.

Keywords: Empathy, Prosocial behaviour, Communication

¹ Bu çalışma IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi’nde (11-14 Mayıs 2017) “Empatik Eğilim Ve Prososyal Davranışlar Üzerinde İletişim Derslerinin Etkisinin İncelenmesi” başlığı ile sözlü sunum olarak sunulmuş olup metine özet kitabında yer verilmiştir.

¹¹ Arş. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, Kilis-TÜRKİYE, e-posta: nasidenurkaraman@gmail.com

¹¹¹ Öğr. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Eldivan Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çankırı-TÜRKİYE, e-posta: tatlisumeyya@gmail.com

¹¹¹¹ Öğr. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Kilis-TÜRKİYE, e-posta: m.yavuzekinci@kilis.edu.tr

1. GİRİŞ

Tüm canlılarda olduğu gibi, insanlarda belli bir yaşam alanı içinde kendine yer bulmuştur. Bireyin varlığını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi ve toplumsal sorumlulukları yerine getirebilmesi için diğer bireyler ile sosyal ilişkiler oluşturmak zorundadır (Dökmen, 1995). Toplumsal beceriler, bireylerin karşılıklı ve sağlıklı ilişki kurabilmeleri için toplumsal uyumu vurgulayan (Çifci ve Sucuoğlu, 2012; Akfırat Önalın, 2006) davranış bütünü olarak ifade edilmektedir (McFall, 1982). Aynı zamanda sosyal olgu içerisindeki bu becerilerin sürdürülebilmesi için kişinin kendisi ile kendisi dışındaki bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarını anlaması (Marlowe, 1986, Akt: Yüksel, 2004) sağlıklı ve doyurucu ilişkiler kurulmasını sağlayan temel beceriler olarak görülmektedir (Bacanlı, 1999). Bu çalışmada alanyazın taramaları ile yakından ilişkili olduğu bulunan iletişim becerilerinin prososyal davranışların ve empatik eğilimlerin üzerinde etkisi araştırılmaktadır.

Eisenberg ve Mussen (1997) prososyal davranışları “başka bir insanın/bir grup insanın yararına olabilecek, kişinin baskı altında olmadan ve tamamen gönüllü olarak sergilediği davranışlar” olarak tanımlamıştır. Prososyal davranışlar ahlak gelişiminin olumlu yönü olarak tanımlanmaktadır (Beatty, 1998). Yardım etme, paylaşma, teselli etme, işbirliği yapma gibi davranışları kapsayan prososyal davranışlar aynı zamanda “olumlu sosyal davranışlar” (Eisenberg ve Mussen, 1997) ve “Olumlu kişiler arası ilişkiler” (San-Bayhan ve Artan, 2007) olarak da adlandırılmaktadır. Bu davranış, bireyin sosyalleşme sürecinin temelini oluşturan etkenlerin içerisinde yer almaktadır.

Sosyal etkileşimin sağlanmasında empatinin kolaylaştırıcı bir etken olduğu düşünülmektedir. Empati en basit haliyle bir insanın kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi süreci olarak tanımlanabilir (Dökmen, 1995).

200 yılı aşkın bir süredir, diğerlerinin deneyimlerine duyarlılık kavramı sosyal kuramcılar tarafından tartışılmış ve başlangıçtan itibaren bu fenomenin çok boyutlu doğası tanınmıştır. Örneğin, Smith (1759) başkalarının deneyimlerine, entelektüel sempatiyle veya duygusal deneyimleri tanımaya yönelik hızlı, istem dışı, görünüşte duygusal bir tepki olarak tanımladığı içgüdüsel empati arasında ilk farklılaşmayı açıklamıştır. Yüz yıl sonra Spencer (1870) de aynı ayırımı girmiştir ve empatinin bu içgüdüsel/entelektüel ya da bilişsel/duygusal bölüşümü devam edegelmiştir (Davis, 1980). Empati ve bununla ilişkili süreçler, sosyal ve klinik psikoloji, hemşirelik, çocuk gelişimi, danışmanlık ve iletişim alanlarındaki araştırmacılar için önemli bir çalışma alanı olmuştur (Peck, Maude ve Brotherson, 2015). Bununla birlikte, bu yaygın ilgiye ve bir yüzyılı aşkın bir süredir bilimsel araştırmanın konusu olduğu gerçeğine rağmen, empati yapıların sınırları ve bazı duygusal, bilişsel ve davranışsal işlemlerdeki rolü ile ilgili olarak bazı görüş birliği ortaya çıkmaya başlamıştır (Stiff ve ark., 1988). Bu noktada iki genelleme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Birincisi; araştırmacılar, empatinin bir değişkenden çok daha fazlası olduğu görüşünde ortak olmalarıdır. Sosyal bilimlerin tüm alanlarında empati teorisyenleri arasında çok boyutlu kavramlaştırmalar ön plana çıkmaktadır. İkincisi ise; empati, yardıma ve prososyal davranışın diğer boyutlarına giden süreçlerle ilgili geniş bir biçimde ilişkilendirilmiştir. Geleneksel olarak, empati, acil bir durumda bazı sıkıntıya uğrayan bireylere yönelik prososyal davranış tepkileri ile ilişkili olarak incelenmiştir. Bu alandaki son çalışmaların çoğu, bu davranışların özverili veya egoist olarak motive edilip edilmediğini tespit etmeye çalışmıştır (Stiff ve ark., 1988).

Empati kurulan birey, anlaşıldığını ve önemsendiğini gördüğü andan itibaren kendisini rahat hissetmeye başlayacaktır. Bunun sonucunda da kişiler arasında iyi bir iletişim süreci başlamış olacaktır (Kalliopuska, 1992). Bireyin empati kurma gibi etkili iletişim becerilerine sahip olmasıyla birlikte; yer alınan popülasyon içinde ortak paydaya odaklanma, olası sorunların çözümünde işbirliği yapacak ve çözüm yolları üretilecektir (Akgün ve Araz, 2010). İletişim

becerileri ile empatik eğilim arasında anlamlı bir ilişki olduğu (Bozkır ve ark. 2015) ve iletişim becerileri ile empatik eğilimlerin birlikte bu etkiyi biraz daha artırdığı görülmüştür (Uğurlu, 2013). Empati becerilerinin prososyal davranışı kolaylaştırırken anti-sosyal davranışların görülme sıklığını azalttığı kabul edilmektedir (Joliffe & Farrington, 2006). Empatik eğilimin oluşmaması durumunda ise; varlığını sürdüren tüm canlılarda olduğu gibi içgüdüsel ve dürtüsel davranış problemleri ortaya çıkabilmektedir (Şekertekin, 2008; Yenel, 2004).

Empatik eğilime ilişkin yapılan değerlendirmeler için tek düze bir açıklama yapmak mümkün görünmemektedir. Bireyin gelişimsel dönemlerinden sahip oldukları sosyal statü ile cinsiyetlerine kadar olan tüm alanlar da empatik eğilim düzeyleri farklılık göstermektedir. Yapılan literatür araştırmalarına göre; cinsiyet, eğitim düzeyi, kendini algılama biçimi ve aldıkları maaşa göre (Atlı ve Kutlu, 2012); ekonomik durumu, lisans programı ve kitap okuma sıklığına (Pala, 2008); cinsiyet (Kapıkıran, 2009; Karcı 2011); öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri program, cinsiyet, sınıf düzeyi, algıladıkları sosyo-ekonomik düzey, anne eğitim düzeyleri, baba eğitim düzeyleri (Ekinci ve Aybek, 2010); meslek seçme istekleri bakımından (Çelik ve Çağdaş, 2010) ve sınıf düzeyi (Karataş, 2012) değişkenlerine göre empatik eğilim düzeylerinde anlamlı farklılıklar belirlenmiştir.

Ancak yine benzer çalışmalarda; bireylerin çalıştıkları kurum, yaş, medeni durum ve çocuk sahibi olup-olmamlarına (Atlı ve Kutlu, 2012); bireylerin spor yapma durumları ile cinsiyetleri (Kırımoğlu ve ark. 2016); cinsiyet, yaş, medeni durum ve öğrenim durumu (Tozoğlu ve ark. 2016); cinsiyet, öğrenim durumu, mesleki kıdem, son bitirilen alan (öğretmenlikte/meslekte esas alınan); empati ile ilgili hizmet içi eğitim kursuna katılma (Elikesik ve Alım, 2013); öğrencilerin okudukları anabilim/bölgelere göre empatik eğilim düzeyleri (Sayın, 2003); öğretmenlerin mesleki kıdem, yaş, eğitim düzeyleri, öğrenci sayıları, medeni durumları, çalıştıkları kurumları, sahip oldukları çocuk sayıları, çalışma biçimleri (Çelik ve Çağdaş, 2010) ve baba ile annenin eğitim durumu (Karcı, 2011) değişkenlerine göre empatik eğilim düzeylerinde anlamlı farklılıklar belirlenmemiştir.

Öğretmen adayları ve öğretmenliğe hazırlayan programlardaki bireylerin kişisel ve mesleki yaşamları için sosyal becerilerin geliştirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu noktadan hareketle bu araştırmanın amacı, iletişim dersi alan ve almayan Temel Eğitim Bölümü'ne bağlı Okul Öncesi Öğretmenliği Programı ile Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü'ne bağlı Çocuk Gelişimi Programı öğrencilerinin empatik eğilimleri ve prososyal davranışları arasında farklılaşma olup olmadığını belirlemek olmuştur. Bu genel amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır;

1. İletişim derslerinin grubun empatik eğilimleri ve prososyal davranışları üzerinde etkisi var mıdır?
2. Grubun empatik eğilimleri ve prososyal davranışları ile cinsiyet, herhangi bir kuruluşa gönüllü üye olunması, kardeş sayısı ve anne-baba eğitim seviyesi değişkenleri arasında ilişki var mıdır?
3. Grubun empatik eğilimleri ile prososyal davranışları arasında ilişki var mıdır?

2. MATERYAL VE METOD

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada genel tarama modeli türlerinden, ilişki tarama modeli kullanılmıştır. İlişki tarama modeli; iki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasında, birlikte değişim varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir (Karasar, 2012).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 bahar döneminde Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Okul Öncesi Öğretmenliği Programı'nın farklı sınıflarına devam eden 141 öğrenci ile Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Programı'na devam eden 167 öğrenci olmak üzere katılıma istekli olan toplam 308 öğrenci oluşturmuştur. Katılımcılara ait özellikler aşağıda (Tablo-1) verilmiştir.

Tablo-1. Katılımcılara Ait Özelliklerin Dağılımı

Özellikler	Kategoriler	Sayı (f)	Yüzde (%)
İletişim Dersi	Evet	149	48,4
	Hayır	159	51,6
Toplam		308	100,0
Cinsiyet	Kız	279	90,6
	Erkek	29	9,4
Toplam		308	100,0
Herhangi Bir Kuruluşa Gönüllü Üye Olunması	Evet	66	21,4
	Hayır	242	78,6
Toplam		308	100,0
Kardeş Sayısı	3 ve daha az	148	48,1
	4-6 arası	120	38,0
	7 ve üzeri	40	12,9
	Toplam	308	100,0
Anne Eğitim Seviyesi	Okul Eğitimi Yok	69	22,4
	İlkokul-Ortaokul	207	67,2
	Lise-Üniversite	32	10,4
Toplam		308	100,0
Baba Eğitim Seviyesi	Okul Eğitimi Yok	15	4,9
	İlkokul-Ortaokul	201	65,2
	Lise-Üniversite	92	29,9
	Toplam	308	100,0

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu”, “Empatik Eğilim Ölçeği” ve “Yetişkin Prososyallik Ölçeği” kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Öğrencilerin iletişim dersi alma durumları, öğrenim gördükleri bölüm, yaşadıkları yer, cinsiyetleri, herhangi bir kuruluşa gönüllü üye olunması, kardeş sayısı, anne ve baba eğitim seviyelerine ilişkin sorulardan oluşmaktadır.

2.3.2. Empatik Eğilim Ölçeği

Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ), bireylerin günlük yaşamdaki empati kurma potansiyellerini ölçmek amacıyla Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiştir. 5’li Likert tipinde bir ölçek olup, 20 sorudan oluşmaktadır. Ölçekte negatif ifadeler de yer almaktadır. 3,6,7,8,11,12,13,15. sorular tersten puanlanmaktadır. Ölçekten alınacak minimum puan 20, maksimum puan ise 100’dür. Puanın yüksek olması, empatik eğilimin yüksek olduğunu; düşük olması empatik eğilimin düşük olduğunu gösterir.

Empatik Eğilim Ölçeği geçerlilik ve güvenilirliği Dökmen (1988) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği .82’dir. Deneklerin ölçeğin tek ve çift maddelerinden aldıkları puanlar arasındaki ölçeği yarılama güvenilirliği .86 olarak bulunmuştur. Ölçeğin geçerlik çalışması yine Dökmen (1988) tarafından yapılmıştır.

Bu çalışma için Empatik Eğilim Ölçeği’nin Cronbach Alfa değeri, .74 olarak bulunmuştur. Alfa katsayısı 0.60 ile 0.79 aralığındaki ölçümün oldukça güvenilir olduğu belirtilmektedir (Alpar, 2014).

2.3.3. Yetişkin Prososyallik Ölçeği

Yetişkin Prososyallik Ölçeği; Caprara, Steca, Zelli ve Capanna (2005) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlaması Bağcı ve Samur (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek; paylaşma, yardımlaşma, ilgilenme ve empati olmak üzere 4 alt boyut ve 16 maddeden oluşmaktadır. Likert tipi bir ölçektir. Yüksek puan, prososyal davranışların yüksek olduğunu göstermektedir.

“Yetişkin Prososyallik Ölçeği” hem anne için hem baba için kullanılması doğrulanmış bir ölçektir. “Yetişkin Prososyallik Ölçeği” güvenilirlik çalışması sonucunda, Anne Formunun güvenilirlik katsayısı .70, Baba Formunun güvenilirlik katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır.

Bu çalışma için Yetişkin Prososyallik Ölçeği’nin Cronbach Alfa değeri, .88 olarak bulunmuştur. Alfa katsayısı 0.80 ile 1.00 aralığındaki ölçümün kullanılan ölçek için yüksek güvenilir olduğu belirtilmiştir (Alpar, 2014).

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanmasında öncelikli olarak; kullanılacak ölçeklerin sahiplerinden belirtilen ölçekler ve izinleri istenmiş, e-posta aracılığıyla yazılı olarak gerekli izinler alınmıştır. Uygulamayı gerçekleştirmek için ise Kilis 7 Aralık Üniversitesi’nin ilgili birimlerine başvurulmuştur. Gerekli izinler sağlandıktan sonra öğrencilere araştırma hakkında bilgi verilmiş ve araştırmaya katılmak isteyen 308 öğrenciye ölçek formları iletilmiştir. Formların doldurulması sırasında öğrencilere yeterli zaman tanınmıştır. Araştırmanın verileri 2016 yılının nisan ve mayıs ayları içerisinde toplanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Çalışma grubuna uygulanan ölçeklerden elde edilen veriler kodlanarak bilgisayara yüklenmiş ve istatistiksel değerlendirilmesinde SPSS Programı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıma uyup uymadığı Kolmogorov-Smirnov testi ile değerlendirilmiştir. Yapılan “Kolmogorov-Smirnov Testi” sonuçları incelendiğinde; ölçek puanlarının normal dağılım

göstermediği belirlenmiştir. Bu nedenle ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını analiz etmek için nonparametrik yöntemler kullanılmıştır. Parametrik istatistikler için normallik varsayımının karşılanmadığı durumlarda alternatif testler olarak önerilen (Büyüköztürk, 2008:155) ilişkisiz iki örneklem için Mann Whitney U-testi katılımcıların empatik eğilimleri ve prososyal davranışları ile iletişim dersi alma durumları, cinsiyetleri ve herhangi bir kuruluşa gönüllü üye olması değişkenleri arasındaki ilişkiyi analiz etmede kullanılmıştır. Empatik eğilimler ve prososyal davranışlar ile kardeş sayıları ve anne-baba eğitim durumları gibi ikiden fazla grup karşılaştırmalarında ise Kruskal-Wallis Varyans Analizi tekniği kullanılmıştır. Kruskal-Wallis testinde anlamlı çıkan değerlerin ikili karşılaştırılmasında ise Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Katılımcıların, empatik eğilimleri ile prososyal davranışları arasındaki ilişki düzeylerini tespit etmek amacıyla ise; Spearman Sıra Korelasyonu Analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmanın amaç ve alt amaçlarına uygun olarak elde edilen verilerin istatistiksel analizleri sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo-2. Grubun İletişim Dersi Alma Durumlarına Göre Empatik Eğilim Ve Prososyallik Ölçeği Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	İletişim Dersi Alma Durumu	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Empatik Eğilim Ölçeği	Evet	149	177,85	26500,0	8366.0	.000*
	Hayır	159	132,62	21086,0		
Yetişkin Prososyallik Ölçeği	Evet	149	179,28	26712,0	8154.0	.000*
	Hayır	159	131,28	20874,0		

* p<0,05

Grubun iletişim dersi alma durumlarına göre empatik eğilim ve Prososyallik ölçeği puanlarına ilişkin durumlarına bakıldığında hem empatik eğilimlerinde hem de prososyal davranışlarında anlamlı düzeyde farklılaşma olduğu belirlenmiştir. İletişim dersi alan bireylerin empatik eğilim ve prososyal davranış puan ortalamalarının iletişim dersi almayan bireylere göre anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo-3. Cinsiyet Değişkenine Göre Empatik Eğilim ve Prososyallik Ölçeği Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Empatik Eğilim Ölçeği	Kız	279	158,47	44213,5	2937.5	.015*
	Erkek	29	116,29	3372,5		
Yetişkin Prososyallik Ölçeği	Kız	279	154,90	43216,5	3934.5	.808
	Erkek	29	150,67	4369,5		

* p<0,05

Katılımcıların cinsiyet değişkenlerine göre empatik eğilim ve prososyallik ölçeği puanları incelendiğinde, kızların puan ortalamalarının erkeklere göre yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu puan ortalamaları prososyal davranışlar açısından anlamlılık düzeyine ulaşmazken, empatik eğilim bakımından anlamlı düzeyde farklılaşma meydana getirdiği görülmektedir.

Tablo-4. Herhangi Bir Kuruluşa Gönüllü Üye Olunması Değişkenine Göre Empatik Eğilim ve Prososyallik Ölçeği Puanlarına İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Herhangi Bir Kuruluşa Gönüllü Üye Olunması		N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	P
Empatik Eğilim Ölçeği	Evet	66	198,55	13104,5	5078.5	.000*
	Hayır	242	142,49	34481,5		
Yetişkin Prososyallik Ölçeği	Evet	66	213,10	14064,5	4118.5	.000*
	Hayır	242	138,52	33521,5		

* p<0,05

Grupta yer alan bireylerin herhangi bir kuruluşa gönüllü üye olması durumlarına göre empatik eğilim ve prososyallik ölçeği puan ortalamalarına bakıldığında hem empatik eğilimlerinde hem de prososyal davranışlarında anlamlı düzeyde farklılaşma olduğu belirlenmiştir. Herhangi bir kuruluşa gönüllü üye olan bireylerin empatik eğilim ve prososyal davranış puan ortalamalarının üye olmayan bireylere göre anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo-5. Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Empatik Eğilim ve Prososyallik Ölçeği Puanlarına İlişkin Kruskal-Wallis Varyans Analizi Sonuçları

	Kardeş Sayısı	N	Sıra ortalaması	Sd	X ²	P
Empatik Eğilim Ölçeği	3 ve daha az	148	147,63	2	2.536	.281
	4-6 arası	120	157,14			
	7 ve üzeri	40	172,00			
Yetişkin Prososyallik Ölçeği	3 ve daha az	148	141,04	2	7.175	.028*
	4-6 arası	120	163,68			
	7 ve üzeri	40	176,79			

* p<0,05

Katılımcıların kardeş sayısı değişkenlerine göre empatik eğilim ve prososyallik ölçeği puanlarına ilişkin durumlarına bakıldığında empatik eğilimde anlamlı düzeyde farklılaşmaya rastlanmazken, prososyallik de anlamlı düzeyde farklılaşma olduğu belirlenmiştir. Kardeş sayısı 7 ve üzerinde olan bireylerin prososyallik puan ortalamalarının 4-6 arasında kardeşi olanlardan ve 3'den daha az kardeşi olanlardan, 4-6 arasında kardeşe sahip bireylerin puan ortalamalarının ise 3 ve daha az kardeşe sahip bireylerden anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre kardeş sayısı arttıkça bireylerin prososyallik puan ortalamalarının da arttığı görülmektedir.

Tablo-6. Anne Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Empatik Eğilim ve Prososyallik Ölçeği Puanlarına İlişkin Kruskal-Wallis Varyans Analizi Sonuçları

	Anne Eğitim Seviyesi	N	Sıra ortalaması	Sd	X ²	P
Empatik Eğilim Ölçeği	Okul Eğitimi Yok	69	140,30			
	İlkokul-Ortaokul	207	156,45	2	3.171	.205
	Lise ve üzeri	32	172,53			
Yetişkin Prososyallik Ölçeği	Okul Eğitimi Yok	69	147,50			
	İlkokul-Ortaokul	207	150,34	2	8.010	.018*
	Lise ve üzeri	32	196,50			

* p<0,05

Grubun anne eğitim seviyesi değişkenlerine göre empatik eğilim ve prososyallik ölçeği puanlarına ilişkin değişkenlerine bakıldığında empatik eğilimde anlamlı düzeyde farklılaşmaya rastlanmazken, prososyallik düzeyinde anlamlı düzeyde farklılaşma olduğu belirlenmiştir. Anne eğitim düzeyleri lise ve üzeri olan bireylerin prososyallik puan ortalamalarının eğitim düzeyleri ilkokul-ortaokul olanlardan anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir. Bireylerin annelerinin eğitim seviyeleri arttıkça prososyallik puan ortalamalarının da arttığı görülmektedir.

Tablo-7. Baba Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Empatik Eğilim ve Prososyallik Ölçeği Puanlarına İlişkin Kruskal-Wallis Varyans Analizi Sonuçları

	Baba Eğitim Seviyesi	N	Sıra ortalaması	Sd	X ²	P
Empatik Eğilim Ölçeği	Okul Eğitimi Yok	15	130,40			
	İlkokul-Ortaokul	201	155,83	2	1.158	.561
	Lise ve üzeri	92	155,52			
Yetişkin Prososyallik Ölçeği	Okul Eğitimi Yok	69	114,73			
	İlkokul-Ortaokul	207	156,55	2	3.150	.267
	Lise ve üzeri	32	156,51			

* p<0,05

Katılımcıların baba eğitim seviyesi değişkenlerine göre empatik eğilim ve prososyallik puanlarına ilişkin değişkenlere bakıldığında eğitim seviyeleri yükseldikçe puan ortalamalarının yükseldiği fakat bu durumun anlamlı bir farklılaşma meydana getirmediği belirlenmiştir.

Tablo-8. Empatik Eğilim Ölçeği Toplam Puanları İle Yetişkin Prososyallik Ölçeği Toplam Puanları Arasındaki İlişkiye Ait Spearman Sıra Korelasyonu Analizi Testi Sonuçları

	Yetişkin Prososyallik Ölçeği	
Empatik Eğilim Ölçeği	SpearmanCorrelation	.606*
	P	.000
	N	308

* p<0,05

Bireylerin empatik eğilim puanları ile prososyallik puanları arasındaki korelasyona bakıldığında empatik eğilim puan ortalamaları arttıkça prososyallik ölçeği puan ortalamalarının da arttığı ve bu durumun anlamlı bir farklılaşma meydana getirdiği belirlenmiştir.

4. TARTIŞMA

İletişim kurma becerileri yaşam içerisinde öğrenilebilir becerilerdir (Korkut,1996:19). Eğitim her kademesinde bu becerilerin öğretimine zaman ayrılması bireylerin doğru iletişim biçimlerini içselleştirmesi ve yaşam içerisinde kullanmasını kolaylaştırıcı bir unsurdur. Öğretim süreci içerisinde kazanılmadıklarında sonradan kazanılması zorlayıcıdır ve sosyal ilişkiler içerisine girmeyi güçleştirmektedir. İnsanları birbirine bağlayan en etkili araç iletişimdir ve iletişimin sağlıklı olması bireyin kendisini rahat ifade etmesinin yanı sıra karşındakini anlamasını da oldukça önemlidir (Maden, 2010:146). Karşıdaki bireyin duygu ve düşüncelerini doğru anlamak ise ancak empati kurmakla mümkündür (Çağdaş, 2015:64). Bu bakımdan sağlıklı iletişim ve empatik anlayış iç içe olan kavramlardır. Empatik anlayışa sahip bireyler çevrelerine karşı duyarlı olma, paylaşma, yardım etme, işbirliği gibi prososyal beceriler bakımından daha başarılıdır (Roberts ve Strayer 1996:451). Tüm bunlar doğrultusunda grubun empatik eğilim ve prososyallik puan ortalamalarının anlamlı derecede farklılık oluşturması verilen iletişim derslerinin öğrenciler üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Cinsiyet değişkenine göre grubun empatik eğilim düzeyleri incelendiğinde kızların puan ortalamalarının erkeklere göre daha yüksek olduğu ve bu durumun anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu görülmüştür. Bununla birlikte prososyallik ölçeği puanları incelendiğinde ise anlamlı düzeyde olmamakla birlikte yine kızların puan ortalamalarının erkeklere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Rushton ve arkadaşları (1986) bireylerin fedakârlık ve saldırganlık durumlarını kalıtsal açıdan inceledikleri araştırmalarında, kadınların erkeklere göre empatik becerilerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ergenlerin empati anlayışlarına yönelik olarak tez çalışmasını yürüten Morris (2005), kızların hem empati içerisinde yer alan perspektif alma hem de empatik davranma durumları açısından erkeklere göre daha başarılı olduklarını ortaya koymuştur. Bununla birlikte Türk okul öncesi öğretmen adaylarının kişisel ve eğitim özellikleri ile toplumsal yeterlilik, empati ve iletişim becerileri arasındaki ilişkilerin incelendiği bir çalışmada kadınların empati ve iletişim becerileri puanlarının erkelere göre daha yüksek olduğunu ifade etmiştir (Ahmetoglu ve Acar, 2016). Eisenberg, Carlo, Murphy ve Court (1995) 15 yıl devam eden boylamsal çalışmalarında prososyal davranışlar ve empati ile ilgili duygusal tepkilerin süreç içerisinde yaşlara göre değişimini incelemişler ve cinsiyet açısından tüm süreçlerde kızların erkeklere göre daha prososyal davranışlar ortaya koyduklarına tanıklık etmişlerdir. Konuyla ilgili literatür (Zahn-Waxler, Cole, Welsh ve Fox,1995; Zimmer-Gembeck, Geiger ve Crick, 2005; Altay ve Güre, 2012; Bağcı, 2015) incelendiğinde; sonuçlar kızların empatik eğilimlerinin ve prososyal davranışlarının erkeklere göre daha yüksek olduğunu göstermekte ve çalışmamızdan elde edilen sonuçta bu durumu destekler niteliktedir. Bu sonuca ulaşmamızdaki etkenlerden biri olarak kız ve erkek çocuklardan beklenen cinsiyet rollerinin birbirinden farklı olması düşünülebilir. Roberts ve Strayer (1996); empati, duygusallık ve prososyal davranışlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalıştıkları araştırmalarında cinsiyet değişkeni açısından erkeklerin kızlara göre prososyal davranış sergileme konusunda daha az baskı hissettikleri belirlenmiştir. Günlük yaşam becerileri açısından bakıldığında zaman zaman ev içi sorumlulukların yürütülmesinde kız çocuklarından daha fazla destek beklenmekte ve bu durum onların yaşam biçimine dönüşerek prososyal davranışlara daha yatkın olmalarını sağlayabilmektedir.

Grubun herhangi bir kuruluşa gönüllü üye olmasının empatik anlayışlarında ve prososyalliklerin de bir fark oluşturup oluşturmadığını belirlemek üzere gerçekleştirilen

analizlerde, gönüllü kuruluşlara üye olan bireylerin diğerlerine göre daha empatik ve prososyal olduğu sonucu elde edilmiştir. Gönüllü kuruluşlar çıkar amacı gütmeyen ve toplumun menfaatlerini ön planda tutarak fayda sağlamaya odaklı kuruluşlardır. Gerçekleştirilen faaliyetler başkalarını odak noktası yapan bir özveri anlayışı gerektirmektedir (Salamon ve Anheier, 1992). Bireyin herhangi bir karşılık beklemezsizin gerçekleştirdiği yardım etme davranışı olan prososyal davranışlar da içerisinde özveriyi barındırmaktadır (Berk, 2013). Bu anlamda gönüllü üyeliği bulunan öğrencilerin empatik bir anlayışa sahip olmaları ve prososyal davranışlar sergilemesi beklenen sonuçlardan biridir.

Bireylerin kardeş sayısı arttıkça empatik eğilim ve prososyallik puan ortalamalarının da arttığı belirlenmiştir. Bağcı (2015) ve Çekin (2013)'nin prososyal davranışlara yönelik gerçekleştirdikleri çalışmalarda da ailede çocuk sayısı arttıkça çocukların paylaşma, işbirliği kurma ve yardımlaşma gibi prososyal davranış sergileme düzeylerinin arttığı belirlenmiştir. Tek çocuğun paylaşma, yardımlaşma gibi davranışları sergileyebileceği bir ortama sahip olma açısından, çok kardeşli çocuklara göre daha dezavantajlı bir konumda yer alması bu durumun olası sebeplerinden biri olarak düşünülebilir. Kalabalık aile ortamında büyüyen çocukların prososyal davranışlar sergilemesi bakımından beklenti daha fazladır ve bu doğrultuda prososyal yaşam tarzını benimsemeleri karşılıklı muhtemel bir durumdur.

Anne baba eğitim seviyeleri açısından bireylerin empatik eğilim ve prososyallik puan ortalamaları incelendiğinde, anne babaların eğitim seviyesi yükseldikçe bireylerin empatik eğilim ve prososyal davranışlarının arttığı ortaya konulmuştur. Benzer çalışmalarla ilgili literatür (Koçak ve Tepeli, 2004; Günindi, 2008; Özdemir, 2010; Aydın-Sünbül, 2012) incelendiğinde anne baba eğitim düzeyi ile çocuklarının empati kurma, paylaşma, yardımseverlik, sosyal uyum davranışları arasında paralel bir ilişki olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgu ve gerçekleştirilen çalışmaların benzer sonuçlar taşıması, anne babaların çocuğun ortaya koyduğu davranışların önemli bir belirleyicisi olduğunu destekler niteliktedir.

Empati ile prososyal davranışlar arasında yer alan yardım etme davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen Duru (2004) çalışmasını üniversiteye devam eden 402 öğrenciyle gerçekleştirmiş ve araştırma sonucunda empati ile yardım etme davranışı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Empati, Dökmen (2004) tarafından kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak onun duygu ve düşünceleriyle olaylara bakması ve bu durumu ona hissettirmesi olarak tanımlanmıştır. Empatik eğilim içerisinde olan bireylerin başkalarının problemlerini anlayabilmesi ve prososyal davranışlar sergilemesi daha muhtemel olmakla birlikte empatik eğilim prososyal davranışlar için anahtar niteliğindedir (Oğuz, 2006: 19). Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda çalışma bulgularından elde ettiğimiz prososyal davranışlar ile empatik eğilim arasındaki doğrusal ilişki beklenen bir sonuçtur.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İletişim derslerinin öğrencilerin empatik anlayışları ve prososyallikleri üzerindeki etkisini belirlemek üzere gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda, iletişim dersi alan öğrencilerin almayan öğrencilere göre anlamlı düzeyde empatik ve prososyal oldukları belirlenmiştir. Ayrıca kızların erkeklerden daha prososyal ve anlamlı düzeyde empatik olduğu; gönüllü kuruluşlara üye olanların olmayanlardan anlamlı düzeyde empatik ve prososyal olduğu; kardeş sayısı fazla olanların az kardeşe sahip olanlara göre daha empatik ve anlamlı düzeyde prososyal olduğu; anne baba eğitim seviyesi arttıkça empatik eğilimlerin ve prososyal davranışların arttığı ve empatiklik ile Prososyallik arasında paralel bir ilişki olduğu elde edilen diğer sonuçlardır.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda şu öneriler getirilebilir;

- Empatik beceriler ve prososyal davranışların yaygınlaştırılması için iletişim derslerinin eğitimin ilk kademelerinden itibaren müfredat içerisinde yer alması ve içeriklerinin kalıcılık meydana getirecek şekilde planlanması sağlanabilir.
- Prososyal davranışların içselleştirilmesi için üniversite içerisinde öğrencilerin katılabileceği yeni topluluklar oluşturulabilir ve bunlar aktif hale getirilebilir.
- Toplum içerisinde yer alan cinsiyet rollerine ait kalıp yargıların yıkılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilerek erkeklerin empatiklik ve prososyallik anlayışlarında farklılaşma oluşturulabilir.
- Gönüllü kuruluşlara üye olunması ile ilgili olarak teşvik edici planlamalar yapılarak uygulamaya geçirilebilir.
- Aileler kardeşi olmayan çocuklarının sosyal ortamlara daha fazla katılmasını sağlayarak onların sosyal ilişki kurmalarına destek verebilir.
- Ebeveynler hem kendi ilişkilerini düzenlemek hem de çocuklarına olumlu model olmak adına empatik anlayışlarını ve prososyal davranışlarını geliştirecek faaliyetlere katılabilir ve kendilerini bu anlamda geliştirebilir.
- Empatik eğilim ve prososyal davranışlar kişilik ile de ilişkilendirilebilir. Bu nedenle gelecek çalışmalarda bu konu ele alınabilir.

6. KAYNAKLAR

- Ahmetoglu, E., & Acar, I. H. (2016). The Correlates of Turkish Preschool Preservice Teachers' Social Competence, Empathy and Communication Skills.
- Akfiyat Önalın, F.(2006). Sosyal Yeterlilik, Sosyal Beceri ve Yaratıcı Drama. *Yaratıcı Drama Dergisi*. 1(1), 39-58.
- Akgün, S., & Araz, A. (2010). Anlaşmazlıklarımızı çözebiliriz: bir çatışma çözümü eğitim programı tanıtımı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (1), 1-17
- Alpar, R. (2014). *Uygulamalı İstatistik ve Geçerlik-Güvenirlik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altay, F. B. ve Güre, A. (2012). Okul Öncesi Kuruma (Devlet-Özel) Devam Eden Çocukların Sosyal Yeterlik Ve Olumlu Sosyal Davranışları İle Annelerinin Ebeveynlik Stilleri Arasındaki İlişkiler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2699-2718.
- Atlı, A., & Kutlu, M. (2012). Çocuk Yuvaları Ve Yetiştirme Yurtlarında Çalışan Personelin Empatik Eğilim Düzeylerinin İncelenmesi. *Journal of Society & Social Work*, 23(1).
- Aydın-Sünbül, Z. (2012). Ergenlerde olumlu sosyal davranışları yordamada koruyucu faktörler ve bazı kişisel değişkenlerin rolü. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana
- Bağcı, B. (2015). *Çocuk ve Yetişkin Prososyallik Ölçeklerinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması ve Çocuk ile Anne-Baba Prososyal Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Bağcı, B., & Samur, A. Ö. (2016). Çocuk ve Yetişkin Prososyallik Ölçeklerinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *Journal of Kirsehir Education Faculty*, 17(3).
- Barnett M.A. Empathy and related responses in children In: N. Eisenberg & J. Strayer, eds, Empathy and its development. *Cambridge University Pres, Cambridge*, 1990;146-63. 11.
- Beaty, J.J. (1998). *Observing Development of the Young Child*. (4th. Ed.), Prentice-Hall, Inc., U.S.A.
- Berk, L. E. (2013). *Çocuk Gelişimi*. (Yay. Haz. B. Onur). Ankara: İmge Kitabevi.

- Bierman, K., & Wargo, J. (1995). Predicting the longitudinal course associated with aggressive-rejected, aggressive (nonrejected), and rejected (nonaggressive) status. *Development and Psychopathology*, 7, 669-682.
- Bozkir, C., Tekin, C., Mete, B., Nacar, E., & Ozer, A. (2015). Communication Skills, Empathic Tendency and Affecting Factors of Assistant Doctors in Inonu Universty, Faculty of Medicine, Malatya [İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Asistan Doktorların İletişim Becerileri, Empatik Eğilimleri ve Etkileyen Faktörler]. *Medicine Science*, 4(3).
- Büyüköztürk, Ş. (2008). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Craig-Unkefer, L. A., & Kaiser, A. P. (2002). Improving the social communication skills of at-risk preschool children in a play context. *Topics in Early Childhood Special Education*, 22(1), 3-13.
- Cüceloğlu D. *Yeniden İnsan İnsana*. 8. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.
- Çağdaş, A. (2015). *Anne-Baba-Çocuk İletişimi*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Çekin, A. (2013). İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Prososyal Davranış Eğilimleri Üzerine Nicel Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (28), 34-45.
- Çelik, E., & Çağdas, A. (2010). Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Empatik Eğilimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi/A Research Regarding The Emphatic Tendencies of Preschool Education Teachers In Terms of Some Variables. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 23.
- Çiftci, İ. & Sucuoğlu, B. (2004). *Bilişsel Süreç Yaklaşımıyla Sosyal Beceri Öğretimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85.
- Dökmen, Ü. (2004). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*. Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Dökmen, Ü. (2005). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. Ankara: Sistem Yayıncılık.
- Duru, E. (2004). Öğretmen Adaylarında Empati -Yardım Etme Eğilimi İlişkisi Ve Yardım Etme Eğiliminin Bazı Psikososyal Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 31-41.
- Dworetzky, J.P. (1990). *Introduction to Child Development*. (4th Ed.). West Publishing Company, U.S.A.
- Eisenberg, N., Carlo, G., Murphy, B., & Court, P. V. (1995). Prosocial Development in Late Adolescence: A Longitudinal Study. *Child Development*, 66, 1179-1197.
- Eisenberg, N., Mussen, P.H. (1997). *The Roots of Prosocial Behavior in Children*. (4th Ed.). Cambridge University Press, U.S.A.
- Ekinci, Ö., & Aybek, B. (2010). Öğretmen adaylarının empatik ve eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(2).
- Elikesik, M., & Alım, M. (2013). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin empatik becerilerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 167-180.
- Günindi, N. (2008). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş çocuklarının sosyal uyum becerileri ile anne-babalarının empatik beceriler arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2006). Examining the relationship between low empathy and bullying. *Aggressive behavior*, 32(6), 540-550.
- Kalliopuska M. Holistic empathy education among preschool and school children. *Paper Present at the International Scientific Conference Comenius Heritage and Education of Man*. 23-27 March 1992. Praque, Hungary, 1-20.
- Kapıkıran, N. A. (2009). Öğretmen adaylarının empatik eğilim ve kendini ayarlama açısından incelenmesi. *Pamukkale üniversitesi eğitim fakültesi dergisi*, 26(26), 81-91.
- Kapıkıran, N. A., & Kapıkıran, Ş. (2000). İletişim becerisi eğitiminin anaokulu öğretmenliği öğrencilerinin empatik eğilim ve empatik becerileri üzerindeki etkileri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(8), 69-77.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Karataş, Z. (2012). Eğitim fakültesi öğrencilerinin empatik becerileri ve benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23: 97 - 114

- Karcı, Y. (2011). İletişim Meslek Lisesi öğrencilerinin empatik iletişim beceri düzeylerinin incelenmesi (Ankara İl Örneği). *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(4), 155-167.
- Kırımoglu, H., Gezer, E., Deveci, A., & Gülle, M. (2016). Üniversite öğrencilerinin cinsiyet ve spor eğitimi alma durumlarına göre saldırganlık ve empatik eğilim düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5623- 3635. doi:10.14687/jhs.v13i3.3919
- Koçak, N. ve Tepeli, K. (2004). 4-5 Yaş çocuklarının sosyal ilişkiler ve işbirliği davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi I. Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi. Kongre Kitabı*. (2006) Cilt:2. 9-13.
- Korkut, F. (2010). İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışmaları. *Psikolojik Danışma ve rehberlik dergisi*, 2 (7), 18-23.
- Maden, S. (2010). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Sözlü İletişim Becerileri Üzerine Bir Araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*, 14 (44), 145-154.
- McFall, R.M. (1982). A review and Reformulation of The Concept of Social Skills. *Behavioral Assessment*, 4,1-33.
- Morris, B. R. (2005). Empathic Adolescents: Associations with Religiosity and Spirituality. *Master Thesis*. Virginia: Virginia University.
- Oğuz, V. (2006). *Altı Yaş Grubundaki Çocukların Bakış Açısı Alma Becerileri İle Anne Babaların Empatik Becerilerinin İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Öz, F. (1998). Son Sınıf Hemşirelik Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri, Empatik Becerileri ile Akademik Başarı Arasındaki İlişki. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2(2), 21-29.
- Özdemir, Z. (2010). *Lise öğrencilerinin prososyal davranışlarının; mizah, öfke ve utangaçlık düzeyine göre incelenmesi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Pala, A. (2008). Öğretmen adaylarının empati kurma düzeyleri üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23), 13-23.
- Peck, N. F., Maude, S. P., & Brotherson, M. J. (2015). Understanding preschool teachers' perspectives on empathy: A qualitative inquiry. *Early Childhood Education Journal*, 43(3), 169-179.
- Roberts, W. & Strayer, J. (1996). Empathy, Emotional Expressiveness, and Prosocial Behavior. *Child Development*, 67(2), 449-470.
- Rogers, R. C. (1983). Empathic: An Unappreciated Way of Being (Çeviren: Füsün Akkoyun). *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 103-124.
- Rushton, J. P., Fulker, D. W., Neale, M. C., Nias, D. K. B., & Eysenck, H. J. (1986). Altruism and Aggression: The Heritability of Individual Differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 1192-1198.
- Salamon, L. M. & Anheier, H. K. (1992). In Search of the Nonprofit Sector II: The Problem of Classification. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 3(3), 267-309.
- San Bayhan, P., & Artan, İ. (2004). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. Morpa Kültür Yayınları.
- Sayın, S. (2003). Farklı programlarda okuyan öğretmen adayı üniversite öğrencilerinin empatik eğilimi, öğretmenlik mesleğine karşı tutum ve mesleki benlik saygısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(6), 74-84.
- Siyez, D. M., & Alim, Kaya (2011). Akran zorbalığı gruplarında empatik eğilim. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2).
- Smith, A. *Theory of moral sentiments*. London: A. Miller, 1759.
- Spencer, H. *The principles of psychology*. London: Williams and Norgate, 1870.
- Stiff, J. B., Dillard, J. P., Somera, L., Kim, H., & Sleight, C. (1988). Empathy, communication, and prosocial behavior. *Communications Monographs*, 55(2), 198-213.
- Svetlova, M., Nichols, S. R., & Brownell, C. A. (2010). Toddlers' prosocial behavior: From instrumental to empathic to altruistic helping. *Child development*, 81(6), 1814-1827.
- Tozoğlu, E., Bayraktar, G., & Gülbahçe, Ö. (2016). The Investigation of Empathic Tendencies of UEFA Classification Football Coaches. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 4(3), 267-276.
- Uğurlu, C. T. (2013). Öğretmenlerin iletişim becerisi ve empatik eğilim davranışlarının çocuk sevme düzeyleri üzerine etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(2), 51-61.

- Voltan- Acar N. *Terapötik İletişim: Kişilerarası ilişkiler*. Şafak Matbaası, Ankara, 1994
- Williams, A., O'Driscoll, K., & Moore, C. (2014). The influence of empathic concern on prosocial behavior in children. *Frontiers in Psychology*, 5.
- Yıldız, S., Boz, İ. T., & Yıldırım, B. F. (2012). Kişilik Tipi İle Olumlu Sosyal Davranış Arasındaki İlişki: Marmara Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 215-233.
- Yüksel G. (2004). *Sosyal Beceri Envanteri El Kitabı*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım
- Zahn-Waxler, C.; Cole, P.M.; Welsh, J.D. & Fox, N. A. (1995). Psychophysiological Correlates of Empathy and Prosocial Behaviors in Preschool Children with Behavior Problems, *Development and Psychopathology*, 7(1), 27- 48.
- Zimmer-Gembeck, M. J., Geiger, T. C. & Crick, N. R. (2005). Relational and Physical Aggression, Prosocial Behavior, and Peer Relations; *Gender Moderation and Bidirectional Associations*. *Journal of Early Adolescence*, 25 (4), 421-452.

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA'NIN POETİKASI

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA'S POETIKA

Tacettin ŞİMŞEK*

ÖZET: Dağlarca'nın yazılı bir poetikası yoktur. Çeşitli konuşmalarından, şiirle ilgili sorulara verdiği cevaplardan Dağlarca'nın poetikası çıkarılabilir.

Dağlarca, şiiri tanımlamanın zor olduğunu düşünür. Şaire göre bir "evren mucizesi" olan şiirin iki temel kaynağı vardır: Bilinç ve duyarlık. İkisi birlikte şiiri meydana getirir. Birinin eksik olması durumunda şiir ortadan kalkar.

Dağlarca, tek gerçek sanatın şiir olduğunu söyler. Şiir dışındaki bütün sanatları yalan olarak değerlendirir.

Dağlarca'nın şiirle ilgili görüşleri şiirin tanımı, şiirin amacı, şairin sorumluluğu, şiir yazma biçimi, dil duyarlığı ve şiir dili, şiirde anlam, dize, şiirde ses ve ritim, taklit şiir ve ulusal duyarlık, divan şiiri, Garip ve İkinci Yeni şiiri, şiir ve folklor gibi başlıklar altında tasnif edilebilir.

Bildiride Dağlarca'nın şiir üzerine açıklamalarından ve şiirlerinden yola çıkılarak şairin poetikası tespit edilecektir.

Anahtar sözcükler: Dağlarca, şiir, poetika, dil duyarlığı, şiir dili.

ABSTRACT: Dağlarca does not have a written poetika. His poetika can be inferred from his different speeches and the answers he has given to questions about poetry.

Dağlarca thinks that defining poetry is difficult. According to the poet, there are two sources of poetry, which is a "universe miracle": Consciousness and sensitivity. These both create poetry. In the absence of one, poetry does not exist.

Dağlarca states that the only art is poetry. He considers all the other types of art as artificial.

Dağlarca's views about poetry can be classified under such categories as the definition of poetry, the aim of poetry, the responsibility of the poet, the style of writing poetry, language sensitivity and poetry language, meaning in poetry, verse, sound and rhythm in poetry, fake poetry and national sensitivity, Ottoman poetry, Garip and Second New poet, poetry and folklore.

In this report, Dağlarca's poetika will be identified based on his explanations about poetry and his own poems.

Keywords: Dağlarca, poetry, poetika, language sensitivity, poetry language.

1. GİRİŞ

1914-2008 yılları arasında yaşayan, şiir serüveni neredeyse Cumhuriyet tarihiyle yaşıt bir şair olan Fazıl Hüsnü Dağlarca, şiir hayatının uzunluğuyla olduğu kadar ortaya koyduğu şiir birikimi ve mirasıyla da üzerinde durulması gereken çok önemli bir isimdir.

Şiir dışında edebî türlere ilgi duymayan Dağlarca, büyük bir çaba ve çalışma azmiyle kendi şiir evrenini kurmuş, tematik yoğunlaşmalarla kitaplık çapta şiirler kaleme almıştır.

Şiiri bu denli ciddi bir uğraş alanı olarak seçmesine karşın, şiir anlayışını açıklamayı, şairin görev alanının dışına çıkması olarak değerlendirmiştir.

Dağlarca'ya göre sanatçı, eserini ortaya koymakla yetinmelidir. Şairin şiir anlayışı eserinden çıkarılabilir. Ayrıca belirtmeye çalışmak gereksizdir (Konör, 1957: 10).

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ERZURUM, tacettinsimsek@atauni.edu.tr

Dağlarca'nın Poetikası

1. Şiir tanımı

Şiiri tarif etmenin zorluğuna ve üzerinde herkesin birleşebileceği bir tanıma ulaşmanın imkânsızlığına işaret eden Dağlarca, bir tanımın bir başka tanımı ortadan kaldırmayacağını ve her yeni yorumla farklı bir üslubun ifade edilmiş olacağını söyler.

Şiiri toplumsal bir vaka olarak algılayan Dağlarca “güncellik” kavramı üzerinde de durur. Şiiri hayatın kendisi olarak görür. Ona göre şiiri meydana getiren iki temel unsurdan biri “bilinç”, diğeri “duyarlık”tır. Bilinçle duyarlığın birbirinden ayrılması hâlinde ortada şiir diye bir şeyin kalmayacağını düşünür; bu iki unsurun birbirinden çok farklı kavramlanmış gibi karşı karşıya getirilmesini de yanlış bulur.

Dağlarca'nın tanımlamasıyla “*Duyarlık geleceğin bilincidir; bilinç, eski bir duyarlıktır.*” (Kabacalı, 1975: 3)

“*Neden ille de şiir?*” sorusuna Dağlarca'nın verdiği cevap, gerçeği sadece şiirin söylediği konusunda bir iddiayı ortaya koyarken, şiiri bütün sanat türlerinin üstünde bir konuma yerleştirir: “*Şiirden öte sanat türleri yalan. Gerçek olan ve insanı söyleyen yalnızca şiirdir. Roman bin defa değişmiştir ama şiirin ana çizgileri hiç değişmemiştir.*” (Cumhuriyet Kitap, 1999: 20)

İnsan kendini en doğru şekilde şiirle ifade ederken evrenle arasındaki hayat bağını da kurar. “*Yazdıklarım evrensel bir bitkinin yürüyüşünü duyarım.*” (Dağlarca, 1985: VII) diyen Dağlarca, dikkatini bir yandan evrene ve yaratılışa çevirirken bir yandan da insana ve topluma yöneltir. Ona göre, dile bağlı olarak şiirin açtığı kapıdan, bir milletin bütün tarihî ve coğrafi macerasını izlemek mümkündür.

2. Şiir yazma amacı

Dağlarca, “*Niçin şiir yazıyorsunuz?*” sorusuna “*Türkçe'nin yeryüzündeki en büyük dil olduğunu göstermek için.*” (Altınkaynak, 1998: 20) cevabını verir.

“*Yapıtlarımın hepsi bakışlarımdır benim. Onlarla görmek isterken, görünürüm de.*” diyen şair, dış dünyaya yönelik dikkatini, evrene ve varlıklara hâkim olan sürekli değişimi izlemekle ilişkilendirir. Bu görüşünü şu cümlelerle seslendirir: “*İsterdim ki bütün yeryüzü varlıklarının hepsinde, birer dizeyle de olsa 'bulunabileyim', sürüp gidebileyim.*” (Dağlarca, 1985: XI).

3. Şairin sorumluluğu

Dağlarca'ya göre şairin, sorumlu bir yurttaş olarak taşıması gereken en önemli duygu, yurt sevgisidir. O, kalemini yurdu ve mensubu bulunduğu toplumun aydınlığa ulaşması için kullanan şairden yanadır. Şaire yakışan, ülkesi uğruna kendi ikbalini unutacak derecede fedakârlıkta bulunmaktır.

Dağlarca, “*Şiirin arkasına saklanarak yaşamak*” şeklinde tanımladığı ‘fildişi kule’ tasarımına tamamen karşıdır.

“*Bir ozan önce yurttaşdır. Bir yurdu vardır. Yurdunun geriliği, çirkinliği, bakımsızlığı yoktur ya da vardır. Bir ozanın öbür yurttaşlar gibi yurt sıkıntılarının yurttaş sayısına göre kendisine düşmüş payı vardır. Daha da düşünersek ozan olmasının duyarlık, düşünce, imgelem taşıması dolayısıyla bu yurttaşlardan daha da büyük bir yüreği vardır. Ozanın şiiri gerisine saklanarak yaşaması ölümü demektir. Kendi duymasa bile bu ölümü yurttaşları duyarlar*” (Ercan, 1994: 10).

4. Şiir yazma biçimi

Şiir yazma tekniği, kolay yazabilme ve şiir alıştırmaları yapma konularında Dağlarca'nın söyledikleri, her an şiirle iç içe olan bir şairin durumunu yansıtmaya bakımından ilgi çekicidir:

“Günün her saatinde yeni bir kitaba başlayabilirim. Bazen aynı anda iki kitap yazdığım bile olur. Bu kadar kolay yazarım ben. Şiir bana nasıl bu kadar kolay geliyor, ben de şaşırıyorum. (...) Her okuduğum şiiri kendi bildiğim şekilde düzeltmeye çalışırım. Şiirden çok iyi anlarım. Artık bu konuda bir mücevher tamircisi gibiyim. Herkesin beğendiği bir şiiri bana versinler, ben düzeltirim. Ben şiiri böyle öğrendim, başka şiirleri düzelterek...” (Cumhuriyet Kitap, 1999: 20)

Nasıl yazdığı sorusuna verdiği cevap, Dağlarca'nın şiir yazma tarzını ortaya koyar:

“Yır yazarken yer aramam. Günün ‘saatini’ seçmem. Canım çekince kalem kâğıt elimin altına geliverir. Yazdıklarımı konularına göre, betiklerine göre ayrı dosyalara koyarım. Bu dosyaları her akşam veya her sabah en aşağı bir saat gözden geçiririm, düzeltmeler yaparım. Her düzeltmeyi ayrı bir renk kalemle yapmaya çalışırım ve o kalemle dosyanın sonuna o günün tarihini yazarım. Üzerinde 20-30 değiştirme yapılmış yazılarım vardır. Her dosyayı en geç iki ayda bir yoklarım.” (Köklügiller ve Minnetoğlu, 1975: 132)

“Şiir yazmayı” “alinyazısı” (Meryem, Alemdar ve Üst[ündağ], 1988: 22) olarak tanımlayan Dağlarca, yazmayı, yazdıkları üzerinde düşünmeyi ve tekrar tekrar düzeltmeyi bir kader olarak kabullendiğini söyler.

1986 yılında kendisiyle yapılan bir konuşmada “Şiir yazarken zorlandığınız, güçlüklerle karşılaştığınız oldu mu?” sorusuna şu cevabı verir:

“Şiir yazmayı yaşamamın asıl düzeyi saymaktayım. Ötekiler ondan çalınmış sürelerde gelip geçer. Yazı yazmaya başladığım kimi gece aydınlıkla masadan kalkarım. Günlük yaşama zorunluluklarımı giyerim. Yorgunluk da duymam. Söylenenlerin tersine binde bir dışında bütün yazdıklarım on kez, yüz kez yeniden okunur, yeniden düzeltilir. Bu çalışmalara “şiir yapmak” derim ben. Bu düzeltmeler içinde kendimi de düzelttiğimi unutmayınız. İlerlemiş yaşımda şiir konusuyla ilgili yeniden öğrendiğim, öğrendiklerim çoktur. Bu benim yazgımdır.” (Ünlü ve Özcan, 1990: 67)

Yazma faaliyetiyle ilgili olarak söyledikleri, Dağlarca'nın şiirde işçiliği hangi boyutta uyguladığını sezdirir niteliktedir:

“Ben bir akkâğıt sayrısıyım. Boş bir kâğıt görünce istediği kadar küçük olsun koparır cebime koyarım. Cebimde boş kâğıt olunca tedirginimdir. Onun üzerine yazmak kaçınılmaz olarak çağırır beni. İlk yalnız kalışında kâğıdı çıkarırım kalemin ucunu üstüne koyarım, o ana kadar hiç düşünmediğim bir şiir kımıldamaya başlar. Yürür gider. Cebime koyarım kâğıdı. On kez, yüz kez çıkarır düzeltirim. Dolmuştur. Bu kez öbür kâğıtlar çağırır beni. Gün de böyle geçer, aylar da, yıllar da.” (Meryem, Alemdar ve Üst[ündağ], 1988: 22)

Dağlarca, şaşırtıcı bir üretkenlikle nasıl çalışabildiği ve bunu nasıl açıklayabileceği sorusunu cevaplarırken, bunun farkında olmadığını söyler ve iç dünyasındaki şiir madenini tüketmeye çalışan bir şair tavrıyla konuşur:

“Yaşarken yazdığım için olacak (kişi yaşarken geçirdiği süreyi ölçemez), yazılarımın çoğaldığını duymuyorum bile. Çoğalsınlar diye yazmıyorum. İnanınız, azalsınlar diye yazıyorum. Asıl yazılarım yazılmayanlardır. (Dağlarca, 1985: V).

5. Dil duyarlılığı ve şiir dili

Dağlarca, şiirin dille hesaplaşma olduğunun farkındadır. Kelimeleri aklın ve kalbin duyularını, sezislerini ifade edebilecek bir olgunluğa ulaştırmak önemlidir.

Bunun için de standart dilden alınan kelimeleri eğitmek gerekir.

Dağlarca kelimelerle olan mücadelesini şu cümlelerle ifade eder:

“Nerede sözcüğün karşı koymasını yenmişsem, orada aydınlığa ulaşmışımdır. Kişi şiir yazarken en azgın bir yaratığı, bir canavarı eğitiyor gibidir. Bu eğitim, yaşamımın sonuna kadar sürecektir. Arada bir küçük başarılarımız olsa bile canavarın güç yenilirliğini, belki de yenilmezliğini hep duyarım.”(Dağlarca, 1985: III).

Dağlarca, Temmuz 1959 tarihli *Varlık, Türk Dili, Çağrı* gibi dergilerde yayınladığı *Türkçe Katında Yaşamak* adlı şiirinde, Türkçeye olan sevgisini dile getirir.

Dili fert olarak da millet olarak da var oluşun temel unsuru kabul eden Dağlarca, *“Türkçem, benim ses bayrağım”* dizesiyle Türkçeye olan içten bağlılığını ifade eder.

“Seslenir seni bana ‘sonsuz’,

Der ki çoğal,

Der ki uzan mutluluğuna

Usun iyiliğin doğruluğun,

Bir bilinmeyenden

Bir bilinene dek

Türkçe, var olduğumuz

Türkçe, nice desem seni,

Onca güzelim.” dizeleri, Dağlarca’nın Türkçeyi sonsuzluğun sesi olarak; akıl, iyilik ve doğruluk gibi değerlerin yaşattığı mutlulukla; kendisini seveni güzelleştiren bir güzellik kaynağı olarak gördüğünün ifadesidir.

Türkçenin ses ve anlam zenginliği, söyleyiş güzelliği Dağlarca’nın üzerinde ısrarla durduğu değerlerdir.

6. Öykünmecî şiir ve ulusal duyarlık

Batılılaşmayı bir araç olarak gören Dağlarca, bu hedefe ulaşmaya çalışırken kişilik zaafı içine düştüğümüzden yakınıdır. Siyasal alanda olduğu gibi şiir alanında da öykünmeden öteye geçilemediğini vurgular. Bu konudaki eleştirilerini geçmiş dönemlere göndermeler yaparak temellendirir.

“Ne yazık ki bizde Batılılaşma bir öykünme olarak kalmıştır, gerek şiir yönünden, gerek edebiyat yönünden, gerek siyasal yönden. Batılılaşmanın bir araç olduğu anlaşılmamıştır. Şiirimiz bir zamanlar nasıl İran ve Arap şiirinin öyküntüsü olarak kalmış ve kendi asıl ögesini, dilini yitirmişse, yakın bir tarihten beri de ulusumuz Batılılaşırken kendi ulusal değerlerini, hem yazın alanında, hem siyasal alanda yitirmiştir. Bu da, gene, bizim Battıya varırken kendi kültürümüzü her yönüyle kurmadan yaklaşmamızdan olmuştur. Kimi sanatçılarımız çok eski çağlardan beri buna direnmiştir. Ama çoğunluğu direnmemiştir, bu karşı koymadan yoksun kalmıştır. Batılı kaynaklara öykünen şiir başarı kazanamaz.” (Alkan, 2005: 564-565; Dağlarca, 2012: 53-54)

Millî bir duyarlığın yapıcı unsurları arasında tarihî geçmiş yanında, örf, âdet, ağıt, türkü gibi folklorik malzemeleri sayan Dağlarca, söz konusu değerlerden yola çıkarak şairin millî duyarlığa ulaşacağını düşünür:

“Bir ozanın yapıtındaki duyarlık geçmişiyle birleşir, kendi örf ve âdetleriyle, kendi ağıtlarıyla, kendi sevinç ve sevgi türküleriyle birleşir. İşte bu derinliklerden, bu temellerden başlayan duyarlıklar giderek ulusal duyarlıkları yaratır. Bugün başka edebiyatların öteki uluslara yepyeni bir ufuk açması bundandır, yepyeni bir duyarlık getirmesi bundandır.” (Alkan, 2005: 567)

“Şiirde ilk adım içtenliktir.” diyen Dağlarca, ideolojik bağlanmayı ya da sanatkârın herhangi bir ideolojiye sözcülük etmesini yanlış bulur. Bunun sanatkârı başarısızlığa mahkûm edeceğini savunur. “Yazarın şu düşünceyle, bu düşünceyle kendini bir yere bağlaması, oranın sözcüsü sayması yanlıştır. Başarısızlıkla yüz yüze gelmesi sonucunu verir. Bir Türk ozanı istese de istemese de ilk imgeleriyle Doğulu belki de Orta Asyalıdır. Bunun dışına çıkması olanaksızdır. Ayağını bastığı halıdan, anneannesinin giydiği giysilerden, kendi tarihinden gelme yakınlıklarla dönüktür oralara. Yine Türk ozanı yüzyıllardır başlayan Batılaşmanın da dışında varsayılmaz. Bu güzel bileşim ozanlarımızın sürez-açıklığıdır. Karanlıkla aydınlığın birleştirdiği damarlarında akışını duyduğu güçtür. Batı arayışları anlattığım bireşim içinden çıkarılırsa şiirin yapaylığı başlar; kalıcı ürünler kazanılamaz.”(Dağlarca, 1985: IX).

7. Şiirde ses ve ritim

Dağlarca, şiirle uğraşmanın uzun ve sabırlı bir çabaya ihtiyaç gösterdiğini, hatta bir çileyi yaşamaya talip olmak anlamına geldiğini düşünür. Bu uzun ve yorucu çabalardan ilki, vezinle ilgili olandır.

Aruz konusundaki olumsuz tavrına rağmen, 1968’de yayınlanan *Haydi*’de, 1979’da çıkan *Türk İstanbul* ve *Yunus Emre’de Olmak*’ta aruzla kaleme alınmış metinlere yer vermesi, hatta 1986’da neşredilen *Şeyh Galib’e Çiçekler*’i bütünüyle aruzla kaleme alması bir çelişki olmaktan ziyade, dili aruz vezninde bile ustalıklı kullanma iddiasının ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Dağlarca, şiirde vezin kullanımını konu-biçim ilişkisinin doğal sonucu olarak görür. Bu, aynı zamanda bir zorunluluktur. Şairin “şiir çabaları” arasında saydığı faaliyet, konuya en uygun sesi bulma arayışının ifadesidir.

“Örneğin destanda geçen bir atın yürüme hızı, veznin içindeki durakların yer değiştirmesiyle sağlanabilir. Bu atın görevini yapmasından sonra, dörtnala temposunun bitmesinden sonra, yine o kullanılan vezin içindeki duraklar değiştirilerek, alışılmış zamanın geçmesi sağlanırken, şiirin bütününe de istenilen özel tat, özel duyurum katılmış olur. Bütün bunlarla neyi anlatıyorum? Şiirin sonsuz bir gözlem, bir çaba, bir çalışma, bir yatırım olduğunu.” (Özen, 1996: 106)

Okullarda öğretilen vezinlerden çok farklı olsa da, şiirlerinde hep bir ölçünün bulunduğunu söyleyen şair, “yıkılmış ölçü ve uyak” (Ünlü ve Özcan, 1990: 69) şeklinde tarif ettiği ritim unsurlarına akıl yoluyla ulaştığını söyler. Bunu fark etmek isteyenlerin de şiire “kulağı, gözü ve yüreğiyle” yaklaşımları gerektiğini belirtir. Bu yaklaşım tarzı bile tek başına Dağlarca’nın şiiri bütünüyle ses çevresinde düşündüğünü gösterir.

Kafiye konusunda hece şiirinden kopmayı öngörmeyen Dağlarca’nın öncelikli kaygısı bütün şiirlerin kafiyeli olması ya da olmaması değildir. O, kafiyeyi savunmak ya da kafiyeden tamamen vaz geçmek şeklindeki eğilimlerin her ikisini de tutarsız bulur. Şaire göre önemli olan, şiir tarihinin en eski problemlerinden biri olan kafiyenin varlığını tartışmak değil, bu ritim unsurunu yerli yerinde kullanabilmektir.

8. Divan şiiri

Dağlarca, divan şiirinin “klişe imajlar” da denilen mazmunlarla kurulu dünyasını sıkıcı bulduğunu “Eskiler ortak bir çaba içindeydiler. Elli kadar simgeyi anlatıp durdular.” cümleleriyle ifade eder. Günümüz şairini divan şairlerinden ayıran temel noktalardan birini, onların “simge ortaklığı”na karşılık çağdaş şairin “simgeyi kişileştirme” çabası oluşu şeklinde özetleyen Dağlarca, her şeye rağmen divan şiirini dış yapı unsurlarının mükemmelliğinden ve bu mükemmelliği sağlayan disiplininden dolayı şaşırtıcı bulur. “Bizim onlardan ayrıldığımız yer budur. Bu ortaklığa son vermektir. Simge sayısını sınırsız kılmaktır. Kendi kişiliğimizle, kendi sanatsal yapımızla simgeyi anlatma çabamızdır. Onlarla birleştiğimiz yer yok mu? diyeceksiniz. Hemen hemen yok. Onlar simgeyi anlatırken, kişilikten yoksundular. Bizse simgeyi kişileştiriyoruz. Ben ilk okuduğumdan bugüne dek, divan edebiyatının bu görünme disiplinine şaşmışımdır.” (Ünlü ve Özcan, 1990: 72)

Dağlarca’nın divan şiirine ikinci karşı çıkışı, kullanılan dille ilgilidir. O, bu anlamda yalnızca divan şiirini değil, Servetifünun ve Fecriati şiir örneklerini de “ölü” ilan eder. Söz konusu dönemlere ait örneklerde yabancı sözcüklerin “mısra”, “beyit”, “kıta”, “kaside” adı verilen “gömütlerde cenazeler gibi” (Ünlü ve Özcan, 1990: 73) durduklarını düşünür. Ancak bütün bu karşı çıkışlar, Dağlarca’nın Divan şiiri örneklerini okumasına; Fuzulî, Bakî, Şeyh Galib gibi divan şairlerinin önemini takdir etmesine engel değildir (Ay, 1970: 6). Fuzulî ve Bakî’yi “gerçekten Sultanuşşuara idiler” (Dağlarca, 1985: IX) sözleriyle takdir eden, “Fuzulî’yi çok severim. Şeyh Galib’i elbette severim.” (Dağlarca, 2012: 992) diyen Dağlarca, Şeyh Galib’e Çiçekler adı altında kitaplaştırdığı dörtlüklerde, Galib’in Hüsn ü Aşk’ında ve Tardiyelerinde kullandığı vezni (mef’ülü mef’ailün feülün) kullanır.

Divan şiiri örneklerine olan ilgisini kimi zaman kendi şiirlerinde de anar. İki kitabını (Hoo’lar, Tapınağa Asılmış Gövdeler) bütünüyle gazel tarzında kaleme almış olması da onun divan şiirine olan yakın ilgisini ortaya koyar. Kuşkusuz, bu ilginin ortaya çıkışında şairin, dil ve edebiyat zevki itibarıyla çok değer verdiği Nurullah Ataç’ın bazı divan şiiri örneklerine olumlu yaklaşımının payı vardır.

9. Garip ve İkinci Yeni şiiri

Garip’le ilgili değerlendirmesinde Dağlarca’nın bu grubu “Orhan Veli üçlüsü” olarak zikretmesi dikkat çekicidir. Garip’in “bir nükte” söyledikten sonra dağıldığını vurgulayan Dağlarca, bu hareketin “getirdiği kolay şiir yapısıyla” Türk şiirinde “kısırlık” ve “kargaşa”ya neden olduğu kanaatindedir.

“Garip ve İkinci Yeni’nin kaçış şiiri olduğuna inanmıyorum. Garip şiiri günlerinde Celâlettin Ezine’nin Meş’ale dergisi çıkardı. Bu dergi için benimle bir konuşma yapılmıştı. Sözlerimin özeti şuydu: ‘Bu akım bir nüktedir’ demiştin. Şimdi de öyle düşünüyorum. Garip davranışı bir çeviri öykünmesinden başka bir anlamla değerlendirilemez. İşin gerçekten ‘garip’ yanı ‘Orhan Veli üçlüsünün’ hemen o günlerde bile dağılmış olmasıdır. Üçlüden geri kalanların daha Orhan Veli yaşamdayken bile kendilerini sözü edilen davranıştan soyutlamalarıdır. Orhan Veli bile yazılı olarak açıklamasa bile Yaprak’tan sonraki şiirleriyle şairanenin içine girmiştir. Yaprak, kımlıdanışı, getirdiği kolay şiir yapısıyla, şiir yazınına kısırlıklar getirmiştir, kargaşa getirmiştir. Sözü ettiğim üçlü, o kargaşadan ilk kaçanlar olmuşlardır.” (Özen, 1996: 108)

Dağlarca, Garip’ten daha “başarısız” bulduğu İkinci Yeni’nin de zorla soyut olmaya kalkışmak ve yaşamadığını yazmak gibi iki önemli çelişkiyi sergilediğini söyler. Bu konudaki değerlendirmesini şu cümlelerle ifade eder:

“Şiir yazılırken duyacağımız içtenlik, bizim yolumuz olmalıdır. Duyduğumuzu, yüreğimizde, başımızda kımıldayanı yazmalıyız. Yoksa yazamayız çünkü. İğreti olur. İşte İkinci Yeni'nin en büyük eleştiriyi çeken yanı bu. Zorla soyut olmaya kalkışılan yerde yazdığını da, kendini de yitirir ozan. Soyut anlam ekmek gibidir. Sofraya konmuş, yenilmiş olmalıdır ki bizi beslesin. El gücüyle, düşünce gücüyle, kimse kendini başka bir kendilik içinde yaşatamaz. Gülünç olur çabası. Son olarak da şunu söyleyebiliriz: Şiir yazabilen ozanlar vardır, yoktur şiir akımları!” (Özen, 1996: 108)

Görüldüğü gibi, Dağlarca şairi tek başına bir güç kaynağı olarak görmekte; akımlara, gruplara ve kümelenmelere karşı olduğunu açıkça ifade etmekte ve herhangi bir şiir akımını ya da bir akım etrafındaki kümelenmeyi reddetmektedir.

10. Şiir ve folklor

Dağlarca şiir ve folklor ilişkisinin kaçınılmaz olduğu kanaatindedir. Özellikle Cemal Süreya'nın “*şiire düşman*” (Seber, 1992: 23) olarak gördüğü folkloru, şiirin beslendiği temel kaynaklar arasında sayar. Folklor ve şiir arasındaki ilişkiyi, süt ve bakraç benzetmesiyle anlatmak ister.

“*Folklozsuz şiir düşünülemez.*” diyen Dağlarca, folkloru “*şiirin büyük memelerinden biri*” olarak tarif eder. Ancak unutulmaması gereken, sütle, süt bakracının farklı şeyler olduğudur. Bu düşüncesini “*Süt başka, süt kovası başka.*” cümlesiyle ifade eden şair, düşüncelerini şöyle açıklar:

“*Burada süt, folklorun bilinçaltımızdaki aklıdır. Bakraç, şiirimizdeki görüntüsü. İnanyorum ki süt biçimindeki duyarlık, bütün ozanlarda, bütün yazarlarda, bir kültür çocukluğu gibi kımıldar hep. Yazdıklarımızın bakraç olarak o duyarlığı göz önüne sermesi ille de istenmemelidir. Cemal Süreya'nın demek istediği budur sanıyorum.*” (Özen, 1996: 108)

Görüldüğü üzere Dağlarca, “*süt/duyarlık*”, “*bakraç/şiir*” benzetmeleri çevresinde folklorun bilinçaltının süzgecinden geçerek şiire yansıdığını tespit etmekte; ancak bunun şiir için gerek-şart sayılmamasını istemektedir.

Şair, folklor ile şiir arasındaki ilişkinin nasıl anlaşılması gerektiğini vurgularken, halk deyimlerinin ve anonim kalıpların şairin kişilik gelişimini engelleyeceğini düşünen, folkloru şiir için kaçınılması gereken bir tehlike olarak gören Cemal Süreya'ya da cevap vermiş olmaktadır.

2. SONUÇ

Çeşitli konuşmalarından, şiirle ilgili sorulara verdiği cevaplardan Dağlarca'nın poetikası çıkarılabilir.

Dağlarca, şiiri tanımlamanın zor olduğunu düşünür. Şaire göre bir “evren mucizesi” olan şiirin iki temel kaynağı vardır: Bilinç ve duyarlık. İkisi birlikte şiiri meydana getirir. Birinin eksik olması durumunda şiir ortadan kalkar.

Dağlarca'nın şiir yazmaktaki Türkçenin dünyanın en büyük dili olduğunu kanıtlamaktır. Ona göre şair, sorumlu bir yurttaş olarak önce yurdunu sevmelidir. Fildişi kulelere çekilmemeli, toplum içinde yaşamalıdır.

Dağlarca, günlük hayat içinde her an şiiri düşünen, şiirle uğraşan bir şairdir, günün her saatinde şiir yazabilir.

Şiir dili konusunda son derece duyarlıdır. Türkçe Katında Yaşamak adlı şiiriyle ana dil bilincini dile getirmiş, duru bir Türkçe ile şiirler kaleme almıştır.

Dağlarca, şiirde Batı'yı taklit etmenin yanlışlığını vurgular ve ulusal şiir kavramına vurgu yapar. İçtenliği şiirde atılan ilk adım olarak gören şair, ideolojinin sözcülüğünü reddeder.

Şiirde ses ve ritim de Dağlarca'nın üzerinde hassasiyetle durduğu konulardır. Vezin kullanımını konu-biçim ilişkisinin doğal sonucu olarak değerlendirir. Garip Hareketi'ni de, İkinci Yeni şiirini de beğenmez.

Fuzulî, Galip gibi ustaları sevmekle birlikte mazmuncu tavrı yüzünden divan şiirini sıkıcı bulur. Folkloru şiirin beslendiği ana damarlardan biri olarak görür.

Son olarak Dağlarca'ya göre, yeryüzünde tek gerçek sanat şiirdir, şiir dışındaki bütün sanatlar yalandır.

3. KAYNAKLAR

- Ay, B. (1970). Sanatçılarla konuşmalar: Fazıl Hüsnü Dağlarca, *Varlık*, S.754, Temmuz.
- Dağlarca, F. H. (2012). Kutluk'un evindeki konuşma, *Bütün Şiirleri 3*, İstanbul: YKY.
- Dağlarca, F. H. (1985). *İlk yapıtla 50 yıl sonrakiler (Havaya çizilen dünya, Akşamcı, Dişiboy, Toprak altından ses, sayılarda)*, İstanbul: Özgür Yayın-Dağıtım.
- Alkan, E. (2005). *Şiir Sanatı*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Altınkaynak, H. (1998). Fazıl Hüsnü Dağlarca ile şiiri üzerine, *Yaşamın Edebiyatı*, S.3, Ocak.
- Cumhuriyet Kitap* (1999). *Dağlarca ile*, S.497, 26 Ağustos.
- Ercan, E. (1994). *Şiir uçar söz olur*, İstanbul: Yön Yayıncılık.
- Kabacalı, A. (1975). Dağlarca, *Milliyet Sanat*, S.74, 5 Nisan.
- Konör [K. Ertop] (1957). Dağlarca'nın şiirleri, *Varlık*, S.467, 15 Eylül.
- Köklügiller, A., İ. Minnetoğlu (1975). *Şair ve yazarlarımız nasıl yazıyorlar*, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Meryem, H., H. Alemdar, M. Üst[ündağ] (1988). Fazıl Hüsnü Dağlarca, *Öküz dergisi*, S.44, Ocak.
- Özen, H. (1996). Söyleşi, *Tömer Çeviri*, S.9, Güz.
- (Seber), C. S. (1992). *Folklor şiire düşman*, İstanbul: Can Yayınları.
- Ünlü, M., Ö. Özcan (1990). *20. yüzyıl Türk Edebiyatı, Cumhuriyet: Yeniler dönemi 1940-1960*, c.3, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

“يمم /YMM” KÖKÜNÜN ART SÜREMLİ SEMANTİK İNCELEMESİ

THE DIACHRONIC SEMANTICS ANALYSIS OF THE ROOT “يمم /YMM”

Ramazan ÜNSAL¹, Mürsel ETHEM²

ÖZET: Allah Teâlâ ilk peygamberden son peygambere mesajlarını vahiy ile göndermiştir. Dolayısıyla Allah'ın vahiy göndermesi bir zaman süreci içerisinde gerçekleşmiştir. Her peygambere gönderilen vahiyler önce gönderilen vahiyleri tasdik etmektedir. Bu sebeple Kur'an'da kendinden önceki gönderilen vahiylerden alınmış ifadeler bulunmaktadır. Bu ifadelerin manasının doğru bir şekilde tespit edilebilmesi için artsüremlî semantik araştırmalara ihtiyaç vardır.

Artsüremlî semantik metot ile manasını tespit etmeye çalıştığımız “يمم /ymm” kökü de Kur'an'dan önceki vahiylerden Kur'an'a geçen ifadelerdendir. Kök Kur'an'da isim olarak önceki vahiylerdeki anlamıyla kullanılmış olmasına karşın fiil anlamında özellikle Türkçe meallerde problem bulunmaktadır. Bu çalışmamızda vahiy sürecinde Eski Ahit, Yeni Ahit ve Kur'an dönemlerinde “يمم /ymm” kökünün anlamıyla ilgili tespit edilen bu problemin çözümü sağlandı.

Anahtar sözcükler: Kur'an, teyemmüm, semantik.

ABSTRACT: Allah sent his messages to the prophets from the first to the last via revelation. That revelation process occurred in a course of time. Each of those revelations sent to the prophets confirms the earlier ones. That is why we find some statements in Quran resembling the statements of previous revelations. This leads us to the necessity of carrying out diachronic semantic researches so that we can ascertain their meaning correctly.

The root “يمم /ymm”, which we try to ascertain its meaning by the diachronic semantic method is one of the words that passed into Qur'an from the former revelations. There is no problem in understanding the meaning of that root word when it is used in noun form in Quran & earlier revelations. But whenever it is used in verb form it is mostly misunderstood specially in Turkish translations of Quran. This article tries to find out the solution of that problem and find out the true meaning of root “يمم /ymm” when it is used in verb form in old Testament, New Testament and Quran.

Keywords: Qur'an, dry ablution, semantics.

1. GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'de geçen anahtar kavramların anlamlarının, muradı ilahi doğrultusunda ve inzal olduğu zamanda muhatabının anladığı şekilde tespit edilmesi, tefsir ilmi açısından büyük önem arz etmektedir. Dil denilen olgu statik değil, anlam değişmelerine uğrayan, çevre dillerden etkilenen, çok anlamlılık kazandığı gibi anlam daralmasına da uğrayan dinamik bir yapıya sahiptir.

Kur'an-ı Kerim'de geçen “Teyemmüm” kavramının türetildiği “ymm” köküne Türkçe meallerde, fıkıh ilminde kazandığı, belirli hareketlerden oluşan ve abdest yerine geçen terim anlamı verilmektedir. Oysa İslami ilimlerin vahyin tamamlanmasından sonra oluştuğu bir gerçektir. İslami ilimlerin sonradan oluşmasıyla beraber doğal olarak kullandıkları terimler de sonradan oluşmuştur. Bu sebeptendir ki, meal sahipleri “ymm” köküne terim anlamını vermekle hataya düşmüşlerdir.

¹ Uzm. Öğretmen, MEB, ramazan_riza@hotmail.com

² Yrd. Doç Dr. Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, murselahiska@gmail.com

Bazı ilim adamları bu kelimenin İbranice asıllı olduğunu belirtmektedirler.³ Bazı dilciler ise kelimenin Süryanice ve İbranice olabileceği gibi Koptik (antik Mısır dili) diline mensup bir kelime olabileceğini de öne sürmektedirler.⁴ Bazıları ise kelimenin Arapça olduğunu iddia ederek İbranice veya Süryanice olduğunu savunanlara sert bir şekilde karşı çıkmaktadırlar.⁵

Bu makalemizde, vahyin ilk peygamberden son peygambere kadar birbirini tasdik ederek devam eden bir sürece sahip olduğunu göz önünde bulundurarak “ymm” kökünü, artsüremli semantik araştırma yöntemini kullanarak Tevrat, İncil ve Kur’an’da yüklendiği anlamlarını araştırdık.

A. TANAH'TA “YMM” KÖKÜ

İncelediğimiz kelimenin Strong numarası H3220'dir. Söz konusu kelime Tanah'ta toplam isim olarak yaklaşık dört yüz kez geçmektedir. Kökün fiil olarak kullanımına Tevrat'ta rastlayamadık. Kanaatimizce kökün fiil anlamının olması da gerekirdi, olmamasının nedeni ise fiil anlamı ya unutulmuş, ya da isim olarak kullanımı daha baskın gelmiş olabileceği içindir. Günümüz İbrancesinde kök, Arapçadaki “kast, taammüt” anlamını çağrıştırmaktadır. İsrailoğullarının buldukları yere göre denizin batıda olması kökün “Akdeniz, batı” anlamlarına gelmesi yön ifade etmektedir. Bundan dolayı denize doğru “yönelmek, yeltenmek” anlamlarını zımnen de olsa içermektedir.

1. İbranice Sözlüklerinde “ymm” Kökü

1.1. Deniz

Kelimenin sahip olduğu temel anlamlarından birisi “deniz”dir.⁶ Kelimeye verilen diğer anlamların bazılarının ise bu temel anlama bağlı kaldığını söyleyebiliriz:

a. Denizcilik, Denizci⁷

³ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, Müessesetü't-Tarihî'l-Arabî Yay., Beyrut 2002, II/59. Ayrıca bkz: Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-Mühezzeb fimâ vakaa fi'l-Kur'an'i mine'l-muarreb*, (şrh. et-Tihâmî er-Râcî el-Hâşimî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, s. 141; Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, I/565. Bazı dilciler ise kelimenin Süryaniceden geldiğini aktarmaktadırlar: Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1987, I/171. Ayrıca bkz: Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, ed-Dâru'l-Mısriyye, Mısır 1964, XV/642; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru-Sâdir, Beyrut 1414, XII/647; Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Otto Harrossowitz, 3. baskı, Wiesbaden 1971, s. 1109.

⁴ ElSaid M. Badawi ve Muhamad Abdel Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*, Brill Yay., Leiden 2008, s. 1058; Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-menâr*, Dâru'l-Menâr, Kahire 1947, IX/95. Ayrıca bkz: Ahmet Mustafa el-Merâgî, *Tefsîrû'l-Merâgî*, Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1946, IX/45; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvîr*, Dâru't-Tünüsü, Tunus 1984, IX/75.

⁵ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. İmâd İbnü'l-Hâim, *et-Tibyân fi tefsîri garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2003, s. 169.

⁶ Avraham Even Shoshan, *HaMilon HeHadash*, Kiryath Sepher Yay., Kudüs 1979, III/964. Ayrıca bkz: Ernest Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*, Carta Yay., Kudüs 1987, s. 259; Haim Shachter, *The New Universal Hebrew-English Dictionary*, Yavneh Publishing House, Tel Aviv 1960, I/300; Isaiah Raffalovitch, *Anglo-Hebrew Modern Dictionary*, Express Yay., Londra 1926, s. 697; William Robertson, *Robertson's Compendious Hebrew Dictionary*, Bath Yay., y.y. 1814, s. 337; Abraham Solomon Waldstein, *English-Hebrew Dictionary*, Mizpah Publishing, Kudüs trsz, s. 544; Judah Ibn-Shmuel Kaufman, *English-Hebrew Dictionary*, Dvir Yay., Tel Aviv 1929, s. 585; Ben-Ami Scharfstein ve Raphael Sappan, *Milon Angli-İvri*, Dvir Yay., Tel Aviv 1961, s. 611; İsrail Benyakar ve Yuda Siliki, *Türkçe-İbranice, İbranice-Türkçe Sözlük*, İtahdut Yotsei Turkiya be-Israel, İsrail 2011, s. 128, 235.

b. Su Birikintisi

İbranicede “göl, nehir” gibi su birikintisine “ימ / yam” denmektedir.⁸

c. Havuz⁹

Sözlüklerde “ימ של שלמה /yam şel şlomô” ifadesi “mabette büyük havza” anlamına gelmektedir.¹⁰ “גאות הים /geût ha’yam” ifadesi ise gelgit olayında denizin kabarması anlamına gelen “met” demektir.¹¹

d. Körfez

İbranicede körfeze “לישון ים /lišôn yam” denmektedir.¹²

e. Denizaşırı ülkeler

İbranicede “מדינות הים /medinôt ha’yam” ifadesi “denizaşırı ülkeler” demektir.¹³

f. Sıcak su kaynağı

İbranicede “ימ /yem” kelimesi “sıcak su kaynağı” anlamına da gelmektedir.¹⁴ Söz konusu kelimenin kökeni incelediğimiz “ימ /yam” kelimesine benzemektedir. Fakat dilbilimcilerin yaptıkları araştırmalara göre kelimenin kökünün farklı olma ihtimali de vardır. Örneğin Yaratılış Kitabı, 36:24’de söz konusu kelimenin anlamı üzerinde ihtilaf edilmiştir. Hatta Or Yaşar, Sidur Ramak ve Amud A Tora Tanah’ın elde mevcut olan en eski Antik Yunanca çevirisi Septuaginta’daki bu sözcüğü çevirmeden bırakmıştır. Ayrıca kelimenin güvercin ve katır anlamına gelebileceği de bildirilmektedir.¹⁵

g. Çokluk

Kanaatimizce kelimeye verilen “çokluk/bereket” anlamı mecazendir. Bolluğun ve bereketin simgelerinden birisi de hiç şüphesiz ki denizdir.¹⁶

Ayrıca İbranicede “ימ התלמוד /yam hatalmud” ifadesi Talmud’un geniş yorumlarını ifade etmektedir.¹⁷

Türkçemizde kullandığımız “denizde damla” atasözü İbranicede “כטפה מן הים /ketipa min hayam” ifadesiyle dile getirilmektedir. Böylece denizin büyük, çok ve önemli bir şey olduğu ona kıyas edilen şeyin ise küçük, az ve önemsiz olduğu dile getirilmektedir.¹⁸

⁷ Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary*, s. 259. Ayrıca bkz: Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964; Shachter, *The New Universal Hebrew-English Dictionary*, I/300; Benyakar ve Siliki, *Türkçe-İbranice, İbranice-Türkçe Sözlük*, s. 235.

⁸ Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964. Ayrıca bkz: Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary*, s. 259.

⁹ Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary*, s. 259.

¹⁰ Shachter, *The New Universal Hebrew-English Dictionary*, I/300.

¹¹ Shachter, *The New Universal Hebrew-English Dictionary*, I/300. Ayrıca bkz: Raffalovitch, *Anglo-Hebrew Modern Dictionary*, s. 405. Denizle ilgili daha geniş kullanımlar için bkz: Kaufman, *English-Hebrew Dictionary*, s. 585-586.

¹² Shachter, *The New Universal Hebrew-English Dictionary*, I/300. Ayrıca bkz: Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964. Raffalovitch, *Anglo-Hebrew Modern Dictionary*, s. 50; Francis Brown, Samuel Rolles Driver ve Charles Augustus Briggs, *A Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, Oxford University Press, Oxford 1939, s. 410.

¹³ Shachter, *The New Universal Hebrew-English Dictionary*, I/300. Benzer anlamlar için bkz: Raffalovitch, *Anglo-Hebrew Modern Dictionary*, s. 568.

¹⁴ Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964.

¹⁵ Daha fazla bilgi için bkz: Moşe Farsi, *Tora ve Aftara, Bereşit*, Gözlem Yay., İstanbul 2010, s. 282-283. Ayrıca bkz: Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964.

¹⁶ Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964. Ayrıca bkz: Shachter, *The New Universal Hebrew-English Dictionary*, I/300.

¹⁷ Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964.

¹⁸ Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964.

h. Batı

Batı, İsrail’de Akdeniz’e doğru yer alan kara bölgesidir. İsrail haritasına bakıldığı zaman Akdeniz’in batı yönünde bulunduğu görülecektir. Bundan dolayı kelime “batı” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu anlam denizle yakından ilişkilidir.¹⁹

Ayrıca Akdeniz/Batı bölgesinde bulunan ülkelere “uzakta bulunan ülkeler” anlamında “אי-הים /iyey hayam” denmektedir.²⁰

i. İcat

İbranicede “מצא את הימים במדבר /matsa et hayemîm bamidbar” ifadesi²¹ her hangi bir alanda yeni bir şeyi bulmayı ifade etmektedir.²²

1.2. Hayvan Türü

İbranicede söz konusu kökün bazı kelime terkipleriyle değişik anlamlara geldiğini tespit ettik. Maddeler halinde özetle şunlardır:

a. Kobay

İbranicede “הזיר-הים /hazir hayam” kelimesi “kobay” anlamına gelmektedir.²³

b. Ayı Balığı

İbranicede “פלבי-הים /kelev hayam” kelimesi “ayı balığı” anlamına gelmektedir.²⁴

c. Mors

“סוסי-הים /sus hayam” kelimesi de bir hayvan türü olan “balina atı, mors” anlamına gelmektedir.²⁵

2. Tanah Sözlüklerinde “ymm” Kökü

2.1. Su Kütleli

Fürst ve Davidson’un kelimeye verdikleri ilk anlam bir yerde biriken “su kütleli”dir. Gesenius ise “ים /yam” kelimesinin “okyanus veya onun herhangi bir uzantısı” olarak ifade etmektedir. Söz konusu diğer anlamlar da kök anlama bağlı kalınarak kazandığı yeni anlamlardır.²⁶

¹⁹ Bu manayı destekleyecek mahiyette “Yahudiler doğuya da “Negba” demektirler. Nitekim İsrail’in doğusunda orada “נגב /Negev” çölü bulunmaktadır. Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964. Ayrıca bkz: Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary*, s. 259; Shachter, *The New Universal Hebrew-English Dictionary*, I/300; Benyakar ve Siliki, *Türkçe-İbranice, İbranice-Türkçe Sözlük*, s. 235; Brown, Driver ve Briggs, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, s. 410.

²⁰ Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964.

²¹ Deyimin sözlük anlamı şu şekildedir: “çölde su bulmak”.

²² Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964.

²³ Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964.

²⁴ Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964.

²⁵ Shoshan, *HaMilon HeHadash*, III/964.

²⁶ Julius Fürst ve Samuel Davidson, *A Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, Bernhard Tauchnitz Yay., Leipzig 1867, s. 573. Ayrıca bkz: Marcus Jastrow, *A Dictionary of the Targumim the Talmud Babli, Yerushalmi, Midrashic Literature*, G. P. Putnam's Sons Yay., New York 1903, I/579; Heinrich Wilhelm Friedrich Gesenius, *Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, (haz. Tregelles), Baker Books Yay., A.B.D. 1996, s. 350.

a. Deniz²⁷

b. Büyük Nehir

Örneğin “Mısır Irmağı’ndan büyük Fırat Irmağı’na kadar...” cümlesinde gördüğümüz gibi “nehir, dere, çay, ırmak” anlamlarına gelmektedir.²⁸

2.2.Şarkı

“יָמִים /yamîm” kelimesi şiirsel dilde “şarkı” anlamında da kullanıldığı bildirilmektedir. Zikri geçen mana mecazi, teşbih ve mübalağa yoluyla elde edilmektedir.²⁹

2.3.Fırtına bulutları

İncelediğimiz kök aynı zaman “fırtına bulutları, bulut denizi” anlamlarına da gelmektedir.³⁰

2.4.Deniz yatağı

Sözlüklerde kelimeye verilen diğer bir anlam ise su ile doldurulmuş “deniz yatağı” manasıdır.³¹

2.5.Ordu

Mecazi olarak “tumultuous army /gürültülü ordu” anlamına gelmektedir. Ayrıca “ordu kitlesi, insan denizi” anlamına da gelmektedir.³²

2.6.Batı³³

2.7.Kozmetik Boya Şişesi³⁴

2.8. Un alıcısı, getiricisi³⁵

2.9. Şarap veya yağ baskı haznesi, tank, depo³⁶

2.10. Denizin kaynaması ve köpürmesi

Gesenius söz konusu kelimenin kök anlamının “denizin kaynaması/köpürmesi” tespitlerinde bulunmuştur.³⁷

2.11. Su hayatı³⁸

3. “ymm” Kökünün Tanah’taki Kullanımları

²⁷ Fürst ve Davidson, *A Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, s. 573. Ayrıca bkz: Jastrow, *A Dictionary of The Targumim*, 1/579; Gesenius, *Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, (haz. Tregelles), s. 350.

²⁸ Fürst ve Davidson, *A Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, s. 573. Ayrıca bkz: Jastrow, *A Dictionary of The Targumim*, 1/579; Gesenius, *Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, (haz. Tregelles), s. 350.

²⁹ Fürst ve Davidson, *A Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, s. 573. Ayrıca bkz: Gesenius, *Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, (haz. Tregelles), s. 350.

³⁰ Fürst ve Davidson, *A Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, s. 573.

³¹ Fürst ve Davidson, *A Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, s. 573.

³² Fürst ve Davidson, *A Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, s. 573. Ayrıca bkz: William Roy, *A Complete Hebrew-English Dictionary*, John F. Trow & Co. Yay., New York 1846, s. 291.

³³ Fürst ve Davidson, *A Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, s. 573. Ayrıca bkz: Gesenius, *Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, (haz. Tregelles), s. 350; Roy, *A Complete Hebrew-English Dictionary*, s. 291.

³⁴ Jastrow, *A Dictionary of The Targumim*, 1/579.

³⁵ Jastrow, *A Dictionary of The Targumim*, 1/579.

³⁶ Jastrow, *A Dictionary of The Targumim*, 1/579.

³⁷ Gesenius, *Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, (haz. Tregelles), s. 350.

³⁸ Roy, *A Complete Hebrew-English Dictionary*, s. 291.

“יַם /ymm” kökünün Tanah’taki anlamlarına geçmeden önce kökün Eski Ahit’te kullanımını gösteren bir tabloya yer vermek istiyoruz:

Strong's Number: 03220	
Original Word יַם	Word Origin from an unused root meaning to roar
Transliterated Word Yam	TDNT Entry TWOT - 871a
Phonetic Spelling yawm	Parts of Speech Noun Masculine
Definition	
<p>1. sea</p> <p>a. Mediterranean Sea</p> <p>b. Red Sea</p> <p>c. Dead Sea</p> <p>d. Sea of Galilee</p> <p>e. Sea (general)</p> <p>f. Mighty river (Nile)</p> <p>g. Thesea (the great basin in the temple court)</p> <p>h. Seaward, west, westward</p>	
King James Word Usage - Total: 396	
sea 321, west 47, westward 21, westside 4, seafaring men 1, south 1, western 1	

3.1. Deniz

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi incelediğimiz kök en çok “deniz” anlamında kullanılmıştır.³⁹ Ayrıca söz konusu kök bazı terkiplerle birlikte kullanılarak farklı manalarda da kullanıldığını müşahade etmekteyiz. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için birer örnek vererek söz konusu kelimelere açıklık getirmek istiyoruz:

a. Akdeniz

כָּל-הַמְּקוֹם, אֲשֶׁר תֵּדָרֵךְ בָּהּ-רַגְלְכֶם בּוֹ--לְכֶם יִהְיֶה: מִן-הַמְּדִבָּר וְהַלְבָנוֹן מִן-הַנְּהַר נָהַר-פָּרָת, וְעַד הַיַּם הַהַחְרוֹן--יִהְיֶה, וְגַבְלְכֶם.

“Ayak basacağınız her yer sizin olacak. Sınırlarınız çölden Lübnan'a, Fırat Irmağı'ndan Akdeniz'e kadar uzanacak.”⁴⁰

Pasukta geçen “הַיַּם הַחְרוֹן – hayam haaharôn” ifadesi Akdeniz anlamında kullanılmıştır. Aslında kelimenin tam çevirisi “sondaki denize” ya da “arkadaki denize” şeklindedir. Tanah'ta ana yön “doğu” olduğundan oraya dönük duran birinin arkası batıyı gösterir. Bundan dolayı “הַיַּם הַחְרוֹן – hayam haaharôn” ifadesine Akdeniz denilmiştir.⁴¹

b. Kızıldeniz

וַיִּסַּב אֱלֹהִים אֶת-הַעָם דָּרֶךְ הַמְּדִבָּר, יַם-סוּף; וַחֲמֹשִׁים עָלוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל, מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.

³⁹ Daniel Kitabı 2. ve 4. pasuklarında “deniz” anlamında kullanılmakta olan “ים /yam” kelimesinin kökünün Aramiceden geldiği bildirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.biblestudytools.com/lexicons/hebrew/kjv/yam-aramaic.html>, (08.12.2015).

⁴⁰ Yasanın Tekrarı, 11:24.

⁴¹ Moşe Farsi, *Tora ve Aftara, Devarim*, Gözlem Yay., İstanbul 2012, s. 244-245.

Böylelikle, Tanrı halkı **Kızıldeniz**'e doğru [götürürken] çöl yolundan dolaştırdı. İsraililer Mısır'dan tam donanımlı çıkmışlardı.⁴²

Metinde geçen “יַם-סוּף /yam sūf” terkihi “Sazlık Denizi” anlamına gelmektedir. Her ne kadar “יַם-סוּף /yam sūf” ifadesi hakkında farklı yorumlar ve görüşler olsa da çevirilerde karşılığını Kızıldeniz olarak görmekteyiz.⁴³

c. Ölü Deniz

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הַמַּיִם הָאֵלֶּה יוֹצְאִים אֶל-הַגְּלִילָה הַקְּדֻמוֹנָה, וַיֵּרְדוּ, עַל-הָעֲרָבָה; וּבְאוֹ הַיָּמָה, אֶל-הַיָּמָה הַמּוֹצְאִים וְנִרְפְּאוּ הַמַּיִם.

Adam bana, “Bu sular doğu bölgesine doğru akıyor ve Araba’dan geçerek aşağıya inecek, sonra **Denize** ulaşacak. Bu sular denize dökülünce denizin suları da iyileşecek...”⁴⁴

Aslında “הַיָּמָה /hayama” kelimesi “belli bir deniz” demektir ve Ölü Deniz olduğu açıkça bildirilmemektedir. Fakat kelimenin geçtiği bağlam dikkate alındığında Ölü Deniz’den bahsedildiği öngörülmektedir.⁴⁵

3.2. Göl

İncelediğimiz “ymm” kökü Tanah’ın farklı yerlerinde “Kineret Gölü” ve “Nil nehri” anlamlarında geçmektedir:

a. Kineret Gölü

וַיֵּרְד הַגְּבֹל מִשָּׁפָם הָרְבֵלָה, מִקְדָּם לְעֵינֵי; וַיֵּרְד הַגְּבֹל, וּמִחָה עַל-כְּתֵף יַם-כְּנֶרֶת קְדָמָה.

Sınır, Şefam’dan, Ayin’in doğusunda Rivla’ya inecek. Sınır (daha da) inip **Kineret Gölü’nün** doğu kıyısına temas edecek.⁴⁶

Günümüzdeki Teverya şehrinin yanındaki büyük Kineret Gölü’nün İbranicedeki adı “יַם-כְּנֶרֶת /yamkineret” şeklindedir.⁴⁷

b. Nil Nehri

וַיִּשְׁתּוּ-מֵיָם, מִהַיָּם; וַיִּנְהַר, יְתָרָב וַיִּבְשׂ.

Nil’in suları çekilecek, Kuruyup çatlayacak yatağı⁴⁸.

Metinde geçen “מֵהַיָּם /mehayam” ifadesinin sözlük anlamı “denizden” demektir. Fakat kelimenin geçtiği bağlam dikkate alındığında söz konusu kelimedenden kastın Nil nehri olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹

3.3. Havuz

Söz konusu anlam genel manadaki “havuz” anlamında kullanıldığı gibi özel manada da “mabet içinde yer alan havuz” anlamında da kullanılmıştır.⁵⁰

3.4. Batı

⁴² Mısır’dan Çıkış, 13:18.

⁴³ Moşe Farsi, *Tora ve Aftara, Şemot*, Gözlem Yay., İstanbul 2007, s. 136-137.

⁴⁴ Hezekiel, 47:8.

⁴⁵ Ayrıca bkz: Hezekiel, 47:11, 18.

⁴⁶ Sayılar, 34:11.

⁴⁷ Moşe Farsi, *Tora ve Aftara, Bamidbar*, Gözlem Yay., İstanbul 2010, s.667-669.

⁴⁸ Yeşaya, 19:5.

⁴⁹ Ayrıca bkz: Yeşaya, 18:2; Nahum, 3:8.

⁵⁰ 1. Krallar, 7:23, 24; 2. Korintliler, 4:3; 2. Krallar, 25:13.

Tanah'ın farklı yerlerinde söz konusu kök “batı”, “batıya doğru” ve “batı tarafı” gibi farklı anlamlarda da kullanılmaktadır.⁵¹

Değerlendirme

Arapçada kullanılan “ymm” kökünün İbranicedeki karşılığı olan “ם /yam” sözcüğü araştırılarak genelde isim olarak “deniz” anlamına geldiği tespit edilmiştir. Bununla beraber geçtiği bağlam ve beraberinde kullanılan sözcüklere göre az da olsa mana açısından farklılık arz ettiğini söylememiz mümkündür. “ymm” kökü Tanah'ta fiil olarak kullanılmamıştır. Ancak yönleri ifade etmek için kökün kullanılması “yönelmek, kastetmek, hedeflemek, amaçlamak” anlamlarını zımnında barındırmaktadır.

B. YENİ AHİT'TE “YMM” KÖKÜ

Yeni Ahitte “ם /ymm” kökü hem isim hem de fiil olarak geçmektedir. Fiil olarak “yemin etmek, ant içmek” anlamında kullanılmaktadır. Süryanice sözlüklerde de kökün isim olarak anlamları İbranice sözlüklerdeki anlamlarla bire bir örtüşmektedir. Mesela Payne Smith temel anlam olarak “ymm” köküne “deniz ve göl” anlamlarını vermiştir. Diğer anlamları da “sahil, Tuz Denizi, Ölü Deniz, Büyük Deniz, Akdeniz” gibi deniz ile ilgili türevlerden oluşmaktadır.⁵²

Aşağıda Matta İncilinden verdiğimiz örnekte de göreceğimiz üzere kök “deniz” anlamında kullanılmıştır. Metinde göklerin egemenliği denize atılan ağa benzetilmiştir. Ağ dolunca çekilip işe yarayan balıklar kaplara konulurken işe yaramayan kötü balıklar atılır. Aynı şekilde iyi insanların cennete gireceği kötü kişilerin de cehenneme atılıp ceza göreceği anlatılmıştır.

ܕܗܘܐ ܕܢܘܬܝܢܘܢ ܥܠܝܗܘܢ ܥܠ ܕܘܥܐܢܘܢ ܕܗܘܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ ܕܢܘܬܝܢܘܢ ܕܥܝܢܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ

ܕܗܘܐ ܕܗܘܐ ܕܥܝܢܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ ܕܥܝܢܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ ܕܥܝܢܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ

47. “Yine Göklerin Egemenliği, **denize** atılan ve her çeşit balığı toplayan ağa benzer. 48. Ağ dolunca onu kıyıya çekerler. Oturup işe yarayan balıkları kaplara koyar, yaramayanları atarlar.⁵³

“ymm” kökü İncil metinlerinde “deniz” anlamından sonra “göl” anlamında kullanılmış nadiren de “su, nehir kıyısı” anlamlarını yüklenmiştir.

ܕܗܘܐ ܕܗܘܐ ܕܥܝܢܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ ܕܥܝܢܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ ܕܥܝܢܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ

16. İsa, Celile **Gölü'nün** kıyısından geçerken, **göle** ağ atmakta olan Simun ile kardeşi Andreas'ı gördü. Bu adamlar balıkçıydı.⁵⁴

ܕܗܘܐ ܕܗܘܐ ܕܥܝܢܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ ܕܥܝܢܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ ܕܥܝܢܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ

ܕܗܘܐ ܕܗܘܐ ܕܥܝܢܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ ܕܥܝܢܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ ܕܥܝܢܘܢ ܕܡܕܘܢܘܢ

⁵¹ Yararılış, 12:8, 13:14, 28:14; Mısır'dan Çıkış, 10:19, 26:22, 26:27, 27:12, 36:27, 36:32.

⁵² J. Payne Smith, *A Compendious Syriac Dictionary*, Oxford, New York 1903, s. 193; Hassano Bar Bahlule, *Lexicon Syriacum*, E Reipublicae Typographaeo, Paris 1901, s. 846.

⁵³ Matta, 13:47, 48.

⁵⁴ Markos, 1:16.

24. Gidip İsa'yı uyandırarak, “Efendimiz, Efendimiz, öleceğiz!” dediler. İsa kalkıp rüzgârı ve **kabaran dalgaları** azarladı. Fırtına dindi ve ortalık sülîman oldu.⁵⁵ İsa öğrencilerine, “Nerede imanınız?” dedi. Onlar korku ve şaşkınlık içindeydiler. Birbirlerine, “Bu adam kim ki, rüzgâra, **suya** bile buyruk veriyor, onlar da sözünü dinliyor!” dediler.⁵⁵

“ymm” kökü İncillerde fiil olarak “yemin etmek” anlamını yüklenmiştir. Ses dönüşüm sistemine göre kurallara uygun herhangi bir harf dönüşümü olmamıştır. Yemin ederken öfke halinin de mevcut olduğu kökün geçtiği metinlerden anlaşılmaktadır.

يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ

يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ

يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ يَمِينُ

20. Öyleyse sunak üzerine **ant içen**, hem sunağın hem de sunaktaki her şeyin üzerine **ant içmiş** olur. 21. Tapınak üzerine ant içen de hem tapınak, hem de tapınakta yaşayan Tanrı üzerine **ant içmiş** olur. 22. Gök üzerine ant içen, Tanrı'nın tahtı ve tahtta oturanın üzerine **ant içmiş** olur.⁵⁶

Yüklenmiş anlamları tespit etmeye çalıştığımız “ymm” kökü vahiy sürecinde Yeni Ahit bölümünde Tevrat'taki isim olarak “deniz, göl, nehir” anlamını yüklenmesinin yanında, deniz ve bileşenleri ile aynı anlamları içermektedir. Tevrat dönemi anlamlarından farklı olarak Yeni Ahit döneminde fiil anlamının da olmasıdır. Kök fiil olarak öfkeli, sinirli ve hatta küfürlü bir ruh halinde “yemin etmek, ant içmek” anlamlarını yüklenmiştir.

C. KUR'AN'DA “YMM” KÖKÜ

“ymm” kökü isim olarak aynı kalıp şekliyle Kur'an'da toplam sekiz defa tekrarlanmaktadır.⁵⁷ Yine Kur'an'da “ymm” kökü fiil olarak tefa'ul kalıbında üç defa geçmektedir. Bu kökten türetilen kelimelerin Kur'an'daki toplam kullanımını ise on birdir.

1. Erken Dönem Arapça Sözlüklerinde “ymm” Kökü

1.1. Deniz

Köke verilen ilk anlamlardan birisi “deniz”dir. Dilciler denizi “uçsuz bucaksız” olarak tanımlamışlardır.⁵⁸ İbn Manzûr'a göre dilciler bu konuda hemfikirdirler.⁵⁹ Bununla beraber söz konusu kök, türemiş veya terkip içinde kullanıldığında biraz da olsa farklı anlamlara gelmektedir. Fakat dikkatle incelendiğinde kökün temel anlamı olan “deniz” anlamıyla irtibat kurmak mümkündür.

⁵⁵ Luka, 8:24, 25.

⁵⁶ Matta, 23:20, 21, 22.

⁵⁷ A'râf, 7/136; Tâhâ, 20/39, 78, 97; Kasas, 28/7, 40; Zâriyât, 51/40.

⁵⁸ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn muratteben alâ hurûfi'l-mu'cem*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, VIII/431. Ayrıca bkz: İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, I/171; Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XV/641; Ebü'l-Kâsım es-Sâhib İsmâîl b. Abbâd, *el-Muhît fî'l-luga*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1994, X/463; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, Dâru'l-İlm li'l-Malâyin, 4. baskı, Beyrut 1990, V/2065; Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Sîde el-Mürsî, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, (thk. Abdu'l-Hamid Hinravî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000, X/579; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII/647; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî, *Misbâhu'l-münîr*, Lübnan Yay., Beyrut 1987 s. 261; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, Risâle Yay., 8. baskı, Beyrut 2005, s. 1172; Muhammed el-Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, et-Türâsü'l-Arabî, Kuveyt 2001, XXXIV/139.

⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IV/42.

1.1.1. Nil Nehri

Ezherî, ayette geçen⁶⁰ “ymm” kökünün “Nil Nehri” anlamında kullanıldığını bildirmektedir.⁶¹

1.1.2. Boğulmak

Kökün fiil hali kullanılarak “denize düşen ve boğulan” anlamına geldiği aktarılmaktadır.⁶²

1.1.3. Suyun Taşması

Arapçada sahil kenarındaki suyun taşmasına ve oraları örtmesine “يُمُّ السَّاحِلِ – yümme’s-sâhil” denmektedir.⁶³ Kökün bu tür anlamları deniz kelimesine yardımcı fiiller eklenerek yapılmış fiil anlamlarıdır. Kökün fiil olarak sözlükte temel anlamı “kastetmek”tir.

1.2. Kastetmek

Kelimeye en çok verilen anlamlardan birisi de “kastetmek”tir. İbn Abbâd örnek olarak “yaralamaya kalkışmak, yeltenmek, kastetmek” manasını vermiş ve böylece “adamın ölümünü hazırlamak” şeklinde açıklamıştır.⁶⁴ Daha sonra ise bu kelime terim halini alarak bildiğimiz teyemmüm anlamında kullanılmaya başlamıştır.⁶⁵ Fakat bazı lügatçiler teyemmüm kelimesinin “الام – el-emmü” kökünden geldiğini söylemektedirler.⁶⁶

1.3. Kuş Türü

Sözlüklerde aktarılan ifadeye göre “اليمامة/el-yemâme” ifadesi “güvercin” demektir.⁶⁷

1.4. Özel İsim

Arapçada “يَمَامَةٌ /yemâme” ifadesi bir kadın ismidir. Aynı şekilde bir mekânın da adıdır.⁶⁸

1.5. Her İsteğini Elde Eden

Araplar “رجل ميمم /racülün müyemmemün” ifadesini “her istediğine ulaşan kişi” için kullanmaktadırlar.⁶⁹

2. Son Dönem Arapça Sözlüklerinde “ymm” Kökü

2.1. Deniz

⁶⁰ Taha, 20/39.

⁶¹ Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XV/642. Ayrıca bkz: İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII/647.

⁶² Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, VIII/431. Ayrıca bkz: Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XV/642 Cevherî, *Sihâh*, V/2065; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1979, VI/153; İbn Sîde, *Muhkem*, X/579; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII/647; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît*, s. 1172; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXIV/139.

⁶³ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, VIII/431. Ayrıca bkz: Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XV/642; İbn Sîde, *Muhkem*, X/579; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII/647; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît*, s. 1173; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXIV/142.

⁶⁴ Sâhib b. Abbâd, *Muhît fî'l-luga*, X/463. Ayrıca bkz: Cevherî, *Sihâh*, V/2064; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, VI/152; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII/648; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, s. 261; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXIV/140.

⁶⁵ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît*, s. 1172; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXIV/141.

⁶⁶ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, VIII/431. Ayrıca bkz: İbn Sîde, *Muhkem*, X/579; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII/647; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît*, s. 1172; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXIV/140.

⁶⁷ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, VIII/431. Ayrıca bkz: Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XV/642; Sâhib b. Abbâd, *Muhît fî'l-luga*, X/463; Cevherî, *Sihâh*, V/2065; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, VI/153; İbn Sîde, *Muhkem*, X/579; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII/647; Feyyûmî, *Misbâhu'l-münîr*, s. 261; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît*, s. 1172; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXIV/140.

⁶⁸ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, VIII/431. Ayrıca bkz: Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, XV/642; Sâhib b. Abbâd, *Muhît fî'l-luga*, X/463; Cevherî, *Sihâh*, V/2065; İbn Sîde, *Muhkem*, X/579; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII/648; Feyyûmî, *Misbâhu'l-münîr*, s. 261; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît*, s. 1172-1173; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXIV/141-142.

⁶⁹ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, VI/153. Ayrıca bkz: Fîrûzâbâdî, *Kâmûsü'l-muhît*, s. 1173; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXIV/140.

Kelimeye verilen yaygın anlamlardan birisi de “deniz”dir.⁷⁰ Bunun dışında kök fiil olarak kullanıldığında, yine denizle alakalı bazı manalar elde edilmiştir:

2.1.1. Boğulmak

Arapçada birinin denize atılması ve boğulmasını bu kelimenin meçhul hali kullanılarak ifade edilmektedir.⁷¹

2.1.2. Suyun Taşması

Arapçada denizin sahil kenarındaki suyun taşmasına ve oraları örtmesine “يُمُّ السَّاحِلِ – yümme’s-sâhil” denmektedir.⁷²

2.2. Kastetmek

Kök tef’îl kalıbında “yönelmek” anlamına gelmektedir.⁷³ Aynı şekilde kelime teyemmüm etmek anlamına da içermektedir.⁷⁴

2.3. Kuş Türü

Sözlüklerde kelimenin güvercin anlamına geldiği bildirilmektedir.⁷⁵

2.4. Yılan Türü

Arapçada “el-yemm” kelimesi “حَيَّةٌ /yılan” anlamına gelmektedir.⁷⁶

2.5. İstedığıne Ulaşan

Araplar “رَجُلٌ مَيِّمٌ /racülün müyemmemün” ifadesini “her istediğine ulaşan kişi”yi ifade etmek için kullanmaktadırlar.⁷⁷

3. Kur’an Sözlüklerinde “ymm” Kökü

Kur’an’da toplam on bir defa kullanılan köke verilen manaları şu şekilde sıralamamız mümkündür:

3.1. Deniz

“ymm” kökünün Kur’an’da kazandığı isim olarak temel anlamı “deniz”dir.⁷⁸ Bununla beraber kelime fiil ve isim olarak kullanıldığında şu anlamlara da gelmektedir:

⁷⁰ Louis Maluf, *el-Müncid fi’l-lügati ve’l-edebi ve’l-ulum*, el-Matbaatu’l-Katulikiyye, Beyrut 1956, s. 926. Ayrıca bkz: Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, s. 1109; İbrahim Mustafa, Hamid Abdülkadir, Ahmed Hasan Zeyyat ve Muhammed Ali Neccar, *el-Mu’cemu’l-vasît*, Mektebetü’ş-Şuruki’d-Devliyye, Kahire 2004, II/1096; İbrahim Medkûr, *el-Mu’cemü’l-vecîz*, Talim ve Terbiye Bakanlığı Özel Baskı, Mısır 1994, s. 687; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık, İstanbul 1995, s. 1022.

⁷¹ Maluf, *Müncid*, s. 926. Ayrıca bkz: Heyet, *Mu’cemu’l-vasît*, II/1096.

⁷² Maluf, *Müncid*, s. 926. Ayrıca bkz: Heyet, *Mu’cemu’l-vasît*, II/1096.

⁷³ Edward William Lane, *An Arabic-English Lexicon*, Librairie Du Liban Yay., Beyrut 1968, VIII/3064. Ayrıca bkz: Maluf, *Müncid*, s. 926; Heyet, *Mu’cemu’l-vasît*, II/1096; Cübrân Mes’ûd, *er-Râid*, Dâru’l-İlm li’l-Melâyin, Beyrut 1992, s. 879; Medkûr, *Mu’cemü’l-vecîz*, s. 687; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, s. 1022.

⁷⁴ Lane, *An Arabic-English Lexicon*, VIII/3064. Ayrıca bkz: Maluf, *Müncid*, s. 926-927; Heyet, *Mu’cemu’l-vasît*, II/1096; Mes’ûd, *Râid*, s. 879; Medkûr, *Mu’cemü’l-vecîz*, s. 687.

⁷⁵ Lane, *An Arabic-English Lexicon*, VIII/3064. Ayrıca bkz: Maluf, *Müncid*, s.927; Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, s. 1109; Heyet, *Mu’cemu’l-vasît*, II/1096; Medkûr, *Mu’cemü’l-vecîz*, s. 687; Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, 1022.

⁷⁶ Maluf, *Müncid*, s. 927.

⁷⁷ Heyet, *Mu’cemu’l-vasît*, II/1096.

⁷⁸ Rağib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kalem, 4. baskı, Şam 2009, s. 893. Ayrıca bkz: Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur’ân Sözlüğü*, Düşün Yay., İstanbul 2015, s. 899; John Penrice, *A Dictionary and*

3.1.1. Denize Atılmak

İncelediğimiz kelime edilgen fiil olarak “birisinin denize atılması” anlamında kullanılmaktadır.⁷⁹

3.1.2. Nehir⁸⁰

3.1.3. Suyun Taşması⁸¹

3.2. Kastetmek

Arapçada “ymm” kökünden gelen ve “يَمَمْتُ كَذَا /yemmettü kezâ” ile “تَيَمَّمْتُهُ /teyemmettühû” şeklinde kullanılan kalıp “bir şeye kast etmeyi” ifade etmektedir. Aynı şekilde “تَيَمَّمْتُهُ /teyemmettühû” ifadesi “sadece belli bir kişiyi hedeflemek” anlamına gelmektedir.⁸²

Burada hemen belirtmek isteriz ki Müfredat’ın mütercimleri kelimeyi yanlış tercüme yapmışlardır. Nitekim mütercimler metni tercüme ederken⁸³ kelimenin anlamının “kastetmek” olduğunu söyleseler de verdikleri örnekte⁸⁴ zikri geçen “فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً” ifadesini “teyemmüm edin...” şeklinde tercüme ederek yukarıdaki “kastetmek” ifadesiyle çelişkiye düşmektedirler. Aslında, İsfahânî’nin de açıkça belirttiği gibi, ayette geçen “فَتَيَمَّمُوا /feteyemmemû” ifadesi temiz bir toprağa doğru “yeltenin” demektir. Benzer hatayı Mehmet Okuyan da yapmaktadır. Ele aldığı kelimeye verdiği üç farklı anlamdan birisi de “teyemmüm etmek”tir. Fakat Okuyan’ın örnekleri İsfahânî’nin verdiği örneklerden farklı değildir.⁸⁵

3.3. Kuş Türü

Sözlüklerde aktarılan ifadeye göre “الِيَمَامُ /el-yemâm” ifadesi yaban güvercininden daha küçük olan bir kuş türüdür.⁸⁶

3.4. Özel İsim

Arapçada “يَمَامَةٌ /yemâme” ifadesi bir kadın ismidir.⁸⁷ Aynı şekilde bir şehrin adıdır.⁸⁸

4. Tefsirlerde “ymm” Kökü

Kur’an-ı Kerim’de daha önce de belirttiğimiz gibi “ymm” kökü fiil olarak üç ayette geçmektedir. Bu ayetlerin ikisi teyemmüm abdesti ile ilgili iken diğer ayet de ticaret malları ile alakalıdır. Fiil olarak “ymm” kökü “تعمد” ve “تقصد” yani “kastetmek, amaçlamak, niyet etmek, yeltenmek, kalkışmak, yönelmek, bir tarafa doğru gitmek istemek” anlamlarına gelmektedir.

4.1. Kastetmek

Glossary of the Koran, Adam Yay., Londra 1873, s. 165; İbrahim Medkûr, *Mu’cemü elfâzi’l-Kur’âni’l-kerîm*, el-İdaratü’l-’Âme li’l-Mu’cemât ve İhya’it-Türâs Yay., Kahire 1989, II/1220; Badawi ve Abdel Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur’anic Usage*, s. 1058; Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur’an*, Brill Yay., Leiden 2007, s. 293.

⁷⁹ Penrice, *A Dictionary and Glossary of the Koran*, s. 165.

⁸⁰ Penrice, *A Dictionary and Glossary of the Koran*, s. 165. Ayrıca bkz: Badawi ve Abdel Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur’anic Usage*, s. 1058; Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur’an*, s. 293.

⁸¹ Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur’an*, s. 293.

⁸² İsfahânî, *Müfredât*, s. 893. Ayrıca bkz: Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur’ân Sözlüğü*, s. 899; Medkûr, *Mu’cemü elfâzi’l-Kur’âni’l-kerîm*, II/1219; Badawi ve Abdel Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur’anic Usage*, s. 47, 1058.

⁸³ Metin şu şekildedir: “يَمَمْتُ كَذَا” ve “تَيَمَّمْتُهُ” fiilleri, kastetmeyi ifade eder.” İsfahânî, *Müfredât*, s. 893.

⁸⁴ Nisa, 4/43.

⁸⁵ Bkz: Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur’ân Sözlüğü*, s. 899.

⁸⁶ İsfahânî, *Müfredât*, s. 893.

⁸⁷ İsfahânî, *Müfredât*, s. 893.

⁸⁸ İsfahânî, *Müfredât*, s. 893.

Kökün kastetmek anlamıyla alakalı olarak Kur’an’dan iki örnek ayet vererek açıklamak istiyoruz.

Örnek I

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْنُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

“Ey inananlar! Kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardıklarımızın iyilerinden (başkaları için de) harcayın! Göz yummadan alamayacağımız kötü şeyleri de hayır diye harcamaya **niyetlenmeyin!** Bilin ki, Allah, kendine yeten, çok övülendir.”⁸⁹

Bakara 2/267. ayetinde geçen “ymm” köküne fiil olarak meal sahiplerinin kahir çoğunluğu “kalkışmak, ...e kalkmak, yeltenmek” anlamlarını yüklemişlerdir. Bu anlamlardan farklı olarak Akdemir, köke “niyetlenmek” anlamını verirken Esed ise “seçmek”⁹⁰ anlamını vermiştir. Söz konusu ayette geçen kökün, teyemmüm abdesti ile ilgili olmadığı için meal sahipleri “ymm” köküne sözlüklerdeki temel anlamı vermişlerdir. Kanaatimizce isabet ettikleri anlaşılmaktadır. Tefsirlerde ise köke sözlük anlamını veren müfessirlerin tamamı “kastetmek, kalkışmak, yeltenmek, taammüden” anlamlarına gelen “تعد” ve “تقصد” sözcükleriyle yorumlamışlardır.⁹¹

Örnek II

وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

“...Bununla birlikte, eğer hasta veya yolculukta iseniz veya tuvaletten gelmişseniz ya da kadınlara dokunmuşsanız ve (bu gibi durumlarda) su da bulamamışsanız, o zaman temiz bir toprak **bulup** (onunla) yüzünüzü ve ellerinizi mesh edin! Kuşkusuz ki, Allah çok affeden, çok bağışlayandır.”⁹²

Çalışmamızın girişinde de bahsettiğimiz gibi İslamî disiplinler Hz. Muhammed’in vefatından sonra oluşmuştur. Fıkıh ilmindeki fikhî bir terim olan teyemmüm, bazı hareketlerden oluşan ve abdest yerine geçen bir fıkıh kavramıdır. Teyemmüm sözcüğü de sonradan fıkıh ilminde terim anlamıyla kullanılmaya başlamıştır. Dolayısıyla ayetin nazil olduğu zamanda “ymm” kökünün sözlük anlamında anlaşılması muhakkaktır. Ayette anlamını araştırdığımız kök, tefa’ul kalıbında fiil olarak geçmektedir. Allah Teâlâ burada su bulunmadığı ve abdest alınması gereken durumlarda kolaylık olması için su yerine toprakla abdest almanın ne şekilde olacağını tarif etmektedir.

Nisa 4/43. ayette geçen “ymm” kökü, Türkçe meallerde ekseriyetle fikhî terim anlamıyla “teyemmüm edin” denilerek tercüme edilmektedir. O da kelimenin aslının Türkçe harflerle yazılarak “teyemmüm edin” denilerek meal yapmışlardır. Bu meallerden farklı olarak Akdemir köke “bulmak”, Esed ise “almak” anlamlarını vermişlerdir. Diyanet İşlerinin yeni mealinde ise köke “yönelmek” anlamı verilerek isabetli bir çeviri yapıldığı görülmektedir.⁹³ Eski çevirisinde

⁸⁹ Salih Akdemir, *Son Çağrı Kur’an*, Ankara Okulu Yay. Ankara 2009, s. 44; Bakara, 2/267.

⁹⁰ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, (çev. C. Koytak; A. Ertürk), İşaret Yay., İstanbul 2002, s. 81.

⁹¹ Zeyd b. Alî b. Hüseyin, *Tefsîrû garîbî'l-Kur’ân*, (thk. Muhammed Cevâd el-Hüseyinî el-Celâî), Dâru'l-Va'yi'l-İslâmî, Beyrut trsz., s. 154; Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 1/222; Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbar et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *Tefsîrû'l-Kur’ân*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997, 1/272; Emînü'l-İslâm Ebû Alî el-Fadl b. Hasan et-Tabersî, *Mecmau'l-beyân fî tefsîri'l-Kur’ân*, Dâru'l-Ulûm, Beyrut 2005, 11/155; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998, 1/498; Ebü Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *Muharrerü'l-veciz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2001, 1/362.

⁹² Akdemir, *Son Çağrı Kur’an*, s. 84; Nisa, 4/43.

⁹³ Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur’an-ı Kerim Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2011, s. 95. Ayrıca bkz: Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kafi Dönmez ve Sadrettin Gümüş, *Kur’an Yolu Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2015, s. 84.

“teyemmüm” olarak hatalı çeviri yapılmıştır.⁹⁴ Maide suresinin 5/6. ayetinde ise köke Edip Yüksel “yönelmek” anlamını vermekle isabet etmiş olmasına karşın bu ayete de farklı olarak “dokunmak” anlamını vererek isabet edememiştir.⁹⁵ Tefsirlerde ise kökün anlamını açıklayan müfessirler, örnek olarak verdiğimiz ilk ayetteki gibi “تعمد” ve “تقصّد” yani “kastetmek, amaçlamak, niyet etmek, yeltenmek, kalkışmak, yönelmek, bir tarafa doğru gitmek istemek” anlamlarını vermişlerdir.

4.2. Deniz

Anlamını araştırdığımız “ymm” kökü isim olarak Kur’an-ı Kerim’de sekiz defa geçmektedir. İsim olarak “deniz” anlamındadır. Örnek olarak Araf suresi 7/136. ayetini inceledik.

فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمُ فَأَعْرَفْنَاهُمْ فِي النَّيْمِ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ

“bunun üzerine biz, onları **denizde** boğarak onlardan intikam almıştık; çünkü onlar, mucizelerimizi yalanlamışlar ve onları umursamamışlardı.”⁹⁶

Neredeyse bütün müfessirler “ymm” kelimesine “deniz” anlamını vermişlerdir. Bunun dışında ayetin bağlamını dikkate alarak kelimeye yakın anlamların verildiğini görmekteyiz.

İbranice olduğu söylenen “ymm” kökünün geçtiği bağlam dikkatle incelendiğinde Hz. Musa’yla yakından ilgili olayların anlatıldığı görülecektir.⁹⁷

Müfessirlere göre kelimenin anlamı “الْبَحْرُ /el-bahr” yani “deniz” demektir. İncelediğimiz müfessirlerin neredeyse hepsi bu manayı öngörmüşlerdir.⁹⁸ Zemahşeri kelimenin deniz anlamına geldiğini söyledikten sonra kelimenin iştikakının “التيمم /et-teyemmüm” yani “kastetmek” olduğunu belirtmektedir. Bunun açıklamasını ise “nitekim istifade edenler kendisine yönelmektedirler” şeklinde izah etmektedir.⁹⁹ Hâzin ise Zühri’den bir aktarmada bulunarak “ymm” kelimesinin Süryaniceden Arapçaya geçtiğini ve Arapçalaştırıldığını haber vermektedir. Buna göre kelime hem tuzlu hem de tatlı sudan oluşan su birikintisidir.¹⁰⁰

⁹⁴ <http://www.kuranmeali.org>, (19.08.2017).

⁹⁵ <http://www.kuranmeali.org>, (19.08.2017).

⁹⁶ Akdemir, *Son Çağrı Kur’an*, s. 165. A’raf, 7/136.

⁹⁷ A’raf, 7/136; Tâhâ, 20/39, 78, 97; Kasas, 28/7, 40; Zâriyât, 51/40.

⁹⁸ Zeyd b. Alî, *Tefsîrû garîbî’l-Kur’ân*, s. 198-199. Ayrıca bkz: Hûd b. Muhakkem el-Hüvvârî, *Tefsîrû kitâbillâhî’l-azîz*, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut 1990, II/39; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Dâru’l-Hıcr, Kahire 2001, X/403; Semerkandî, *Bahru’l-Ulûm*, I/565; Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ bulûğî’n-nihâye fî ilmi meânî’l-Kur’ân ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelin min fûnûni ulûmih*, Câmiatü’s-Şârîka, BAE 2008, IV/2521; Ebû Ca’fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrut trsz., IV/524; Ebû’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *el-Vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-azîz*, Dâru’l-Kalem Yay., Beyrut 1995, I/410; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd el-Begavî, *Me’âlimü’t-tenzil*, Dâru Tayyibe, Riyad 1989, III/273; Tabersî, *Mecmeu’l-beyân*, IV/254; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmî’l-Kur’ân*, Daru Âlemi’l-Kütüb, Riyad 2003, VII/272; Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Halebî, *ed-Dürrü’l-masûn fî ulûmi’l-kitâbi’l-meknûn*, Dâru’l-Kalem, Şam trsz., V/437; Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımaşkî, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-azîm*, Dâru Tayyibe, Riyad 1999, III/466; Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr fî’t-tefsîr bi’l-me’sûr*, Merkezü lil-Buhûsi ve’d-Dirâsâti’l-Arabiyeti vel-İslâmiyye, Kahire 2003, VI/521; Ebüssuûd Muhammed, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrut trsz., III/266; Kâdî Muhammed Senâullah el-Osmânî el-Mazharî, *Tefsîrû’l-Mazharî*, Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrut 2004, III/427; İbn Âşûr, *Tefsîrû’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, IX/75.

⁹⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, II/498. Ayrıca bkz: Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin en-Nîsâbürrî, *Garâibü’l-Kur’ân ve regâibü’l-furkân*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1996, III/309; Ebû’l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü’d-dürer fî tenâsübi’l-âyât ve’s-süver*, Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, Kahire trsz., VIII/43.

¹⁰⁰ Ebû’l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî, *Lübâbü’t-te’vîl fî me’âni’t-tenzil*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2004, II/242.

4.3.Nehir

Anlamını araştırdığımız “ymm” kökü Kur’an-ı Kerim’de iki ayette ve üç defa “nehir, ırmak” anlamında geçmektedir. Aynı ayette kök iki defa tekrar etmektedir. Firavun’un doğan erkek çocuklarını öldürtmesi sebebiyle Hz. Musa bebek iken Allah Teâlâ annesine vahyederek, bebeği bir sandukaya koymasını ve Nil nehrine bırakmasını emreder. Böylece Allah Teâlâ hem bebeği ölümden koruyacak hem de Allah’ın ve büyüyünce de Hz. Musa’nın düşmanı olacak olan Firavunun sarayında büyütecektir. Kökün “nehir, ırmak” anlamının verildiği ayetlerde genellikle Hz. Musa’nın annesine vahyedilen, bebeğin suya bırakılması hadisesi anlatılmıştır.

أَنْ أَذْفِيهِ فِي الثَّابُوتِ فَأَقْدِفِيهِ فِي النَّيْمِ فَلْيَلْقِهِ النَّيْمُ بِالسَّاجِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوُّ لِي وَعَدُوُّ لَهُ وَالْأَقْبِيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مَنِيَّ وَلِتَصْنَعْ عَلَيَّ عَيْنِي

“Onu bir sandığa koy ve sandığı ırmağa bırak; ırmak onu kıyıya çıkaracaktır; bana düşman olan biri ve ona ilerde düşman olacak olan biri onu oradan alıp evlat edinecektir. Ve (böylece daha o çağda) kendi katımdan kutlu bir sevgiyle seni kuşattım ki, gözümün önünde yetişip olgunlaşsın.”¹⁰¹

Türkçe meallerde “ymm” köküne “deniz, derya, su ve ırmak” anlamları yüklenmiştir. Ancak ayetin anlattığı olay ve olayın gerçekleştiği yer göz önünde bulundurulduğunda “nehir” kastedildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla köke “nehir, ırmak” anlamı veren meal sahiplerinin isabetli oldukları görülmektedir.¹⁰² Köke “deniz, su ve ırmak” anlamı veren bazı meal sahipleri bundan kastın ne olduğunu açıklama babında parantez içinde “Nil” veya “Nil nehri” ifadesini kullanmışlardır.¹⁰³

Tefsirlerde de köke mana veren müfessirler bu ayette geçen “ymm” kökünün isim manası olarak “نهر النيل، النهر” yani “ırmak, nehir, Nil nehri” anlamını vermişlerdir.¹⁰⁴ Ayetin tefsirinde de her müfessir Hz. Musa’nın Nil nehrine annesi tarafından bırakılması ve firavun tarafından sarayında büyütülmesinden bahsetmişlerdir. Yapılan açıklamalara göre “ymm” kökü “nehir” anlamına da gelmektedir.¹⁰⁵

Değerlendirme

Arapçada “ymm” kökünün temel anlamı “yer kabuğunun çukur bölümlerini kaplayan su kütleleri” manasına gelmektedir. Sözlükler genelde kelimeye isim olarak “deniz, nehir” anlamları vermektedirler. Kelimenin kök anlamıyla ilişkisi olmadığını düşündüğümüz “kuş türü, kadın/mekân adı” gibi manaların da verildiğini görmekteyiz.

Fiil olarak ise “birisinin suya atılması/suda boğulması, suyun taşması” gibi anlamlar verilmektedir. Bazı lügatçiler “ymm” kelimesini “teyemmüm” kelimesi arasında ilişki kurarak “kastetmek, yönelmek” anlamlarını verdiklerini müşahede ettik. Kökün Kur’an-ı Kerim ayetlerinde fiil olarak “kastetmek, kalkışmak, amaçlamak, niyet etmek, yeltenmek, yönelmek” manalarına geldiğini lügat ve tefsirlerden çıkardık. Bunun dışında kelimenin kök anlamıyla irtibat kuramadığımız “istediğine ulaşan/elde eden” anlamlarının da verildiğini tespit ettik.

¹⁰¹ Tâhâ, 20/39.

¹⁰² Esed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 628. Ayrıca bkz: Mahmut Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur’an-ı Kerim Meali*, Armağan Yay., Konya 2013, s. 298. Diğer mealler için bkz: http://www.kuranmeali.org/20/taha_suresi/39.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx, (19.08.2017).

¹⁰³ http://www.kuranmeali.org/20/taha_suresi/39.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx, (19.08.2017).

¹⁰⁴ Mekki b. Ebû Tâlib, *Hidâye ilâ bulûğî’n-nihâye*, IX/4634; Vâhidî, *Vecîz*, II/694; Sem’ânî, *Tefsîrü’l-Kur’ân*, III/329; Begavî, *Me’âlimü’t-tenzil*, V/272; Tabersî, *Mecmeu’l-beyân*, VII/17; Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1981, XXII/52.

¹⁰⁵ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrü’l-kebîr*, II/59. Ayrıca bkz: İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IV/42; Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi’l-kitâb*, (thk. heyet), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1998, IX/288; İbn Âşûr, *Tefsîrü’t-tahrîr ve’t-tenvîr*, IX/75; Hâzin, *Lübâbü’t-te’vîl*, II/242; Halebî, *ed-Dürü’l-masûn*, V/437; Abduh ve Rizâ, *Tefsîrü’l-menâr*, IX/95.

Söz konusu kökün Kur'an'daki kullanımı ve taşıdığı anlama gelince bazı istisnalar hariç isim olarak “deniz, nehir” anlamında kullanıldığını müşahede ettik.

Arapçaya “yemin” kelimesinin başka dilden geldiği bilinmektedir. Kökün Süryanicedeki bu anlamından dolayı Arapçadaki “ymn” kökündeki son harfin “n” değil “m” olması gerektiği sonucuna ulaştık. Bunun sonucu olarak “yemin” kelimesi Süryanicede öfkeli, sinirli, hatta küfürlü bir ruh halinde söylenmektedir. Anlam olarak da “yemin”de bir “kasten, taammüden” anlamlarını barındırmaktadır. Kur'an'da “yemin etmek” şeklinde fiil olarak kullanılmamıştır. Arapçada “yemin ederim” derken kökün son harfi “n” bazen kullanılmaz. Mesela “أَيْمَنَ اللهُ /eymenullâhe” ifadesinin yerine “أَيْمَ اللهُ /eymullâhe” ifadesi kullanılabilir. Her iki şekilde de yani, hem kökte “n” harfi ile hem de “n” siz ifade edilmektedir.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'de “فَتَيْمَمُوا /feteyemmemû” sözcüğü fiil olarak üç defa geçmektedir. İnfak ile ilgili ayette geçen “ymm” köküne meallerde ve tefsirlerde “kastetmek, hedeflemek, amaçlamak, yeltenmek, yönelmek” anlamları verilirken teyemmüm abdestinin yapılışının tarif edildiği diğer iki ayette ise bir iki meal haricinde fıkıh ilmindeki terim anlamının kullanıldığını gördük. Ayetlerde geçen köke fıkıh ilmindeki terim anlamının verilmesinin bir hata olduğunu problem olarak tespit ettik. Hâlbuki İslami ilimler vahyin tamamlanmasından sonra oluşmuştur. Dolayısıyla ayetlerde geçen “ymm” kökünün fiil olarak sözlük anlamı veya kök anlamı kullanılması gerekirdi. Bu anlam kargaşasını çözmek için “ymm” kökü üzerinde artsüremlî bir araştırma yapılması zorunlu oldu.

Kökün vahiy sürecinin Tevrat dönemindeki anlamları İbranice ve Tanah sözlüklerinde araştırıldı. Ayrıca kökün Eski Ahit metinlerinden de anlamları tespit edildi. “ymm” kökü İbranice sözlüklerinde ve Tanah pasuklarında isim olarak “deniz, göl, ırmak, su, batı ve çokluk” anlamlarında kullanılmıştır. Denizin “çokluk ve bereket” anlamları hem Arapçada hem de Türkçemizde kullanılmaktadır. Mesela Türkçede “denizde kum, onda para” denildiği zaman o kimsenin çok zengin olduğu, parasının çok olduğu anlaşılır. Kökün “deniz” anlamından türetilen denizle ilgili anlamları olduğu “Akdeniz, Kineret Gölü, Nil” gibi özel isim olarak da anlamları vardır. Eski Ahit'te kökün fiil olarak anlamları geçmemektedir. İsim olarak “batı, batı tarafı” gibi yön belirten anlamlarından dolayı “kastetmek, yeltenmek, yönelmek” gibi fiil anlamlarını da zımında barındırmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Yeni Ahit dönemine gelindiğinde kökün isim olarak “deniz, göl, su” temel manalarına geldiği gibi bunlardan türeyen “sahil, Tuz Denizi, Ölü Deniz, Büyük Deniz, Akdeniz” gibi anlamlara da gelmektedir. Bu yönüyle Eski Ahit'teki anlamlarıyla örtüşmektedir. Yeni Ahit döneminde bizim dikkatimizi çeken kökün fiil anlamlarının da olması ve kullanılmasıdır. Kök fiil olarak “yemin etmek, ant içmek” manasına gelmektedir. Kelimenin aslının İbraniceden geldiğini ifade edenler olduğu gibi Süryaniceden geldiğini ileri sürenler de olduğunu yukarıda ifade etmiştik.

Vahiy sürecinin son dönemi Kur'an-ı Kerim'de “ymm” kökünün anlam yüklenmelerini araştırdığımızda isim olarak “deniz ve nehir” anlamlarında kullanılmıştır. Kökün geçtiği ayetlerde konu itibarıyla Hz. Musa ve zamanında geçen olaylardan bahsedilmektedir. Vahyin kaynağı Allah Teâlâ olduğu için, bazen Tevrat'taki ifadelerin Kur'an'da da aynen geçtiğini görmekteyiz. Anlamını araştırdığımız “ymm” kökünün isim anlamı da bu tür sözcüklerdendir. Bundan dolayıdır ki bazı müfessirler kelimenin aslının İbranice olduğunu ifade etmişlerdir.

Kur'an'da “ymm” kökü fiil olarak “tefa'ul” kalıbında üç defa kullanılmıştır. İnfakla ilgili olan ayette köke “kastetmek, yeltenmek, amaçlamak, kalkışmak, niyet etmek” şeklinde doğru mana verilmiştir. Fakat teyemmümle alakalı iki ayette köke daha sonra kazandığı terim anlamı

verilmiştir. Araştırmamızın neticesinde elde ettiğimiz verilere göre bu mana yanlıştır. Nitekim bu iki ayetteki kökün anlamı “kastetmek, yeltenmek, amaçlamak, kalkışmak, niyet etmek” şeklinde olup infakla ilgili ayetteki manalarıyla aynıdır. Tefsirlerde ise köke fiil olarak anlam veren müfessirler her üç ayetteki köke “kastetmek ve amaçlamak” anlamına gelen “تعهد” ve “تقصّد” ifadeleriyle yorumlamışlardır.

Vahiy sürecinde “ymm” kökü Eski Ahit döneminde sadece isim anlamı olarak geçmektedir. Kök “deniz” anlamında Eski Ahit’te toplamda 396 defa kullanılmıştır. Yeni Ahit’te kök isim anlamının yanında “ant içmek, yemin etmek” şeklinde fiil anlamı da kazanmıştır. Kur’an döneminde ise kök hem isim hem de fiil olarak kullanılmıştır. Fiil olarak “yemin etmek, ant içmek” olarak değil de “kastetmek, amaçlamak” anlamlarına gelmektedir. Kökün Yeni Ahit döneminde kazandığı “yemin etmek, ant içmek” manası “kasten, taammüden” anlamlarını içermektedir.

KAYNAKLAR

- Abduh, Muhammed ve Rızâ, Reşîd, *Tefsîrû'l-menâr*, Dâru'l-Menâr, Kahire 1947.
- Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara Okulu Yay. Ankara 2009.
- Altuntaş, Halil ve Şahin, Muzaffer, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2011.
- Badawi, ElSaid M. ve Abdel Haleem, Muhamad, *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*, Brill Yay., Leiden 2008.
- Bar Bahlule, Hassano, *Lexicon Syriacum*, E Reipublicae Typographaeo, Paris 1901.
- Benyakar, İsrail ve Siliki, Yuda, *Türkçe-İbranice, İbranice-Türkçe Sözlük*, İtahdut Yotsei Turkiya be-Israel, İsrail 2011.
- Brown, Francis, Rolles, Samuel Driver ve Briggs, Charles Augustus, *A Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, Oxford University Press, Oxford 1939.
- El-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd, *Me'âlimü't-tenzil*, Dâru Tayyibe, Riyad 1989.
- El-Bikâî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire trsz.
- El-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru'l-İlm li'l-Malâyîn, 4. baskı, Beyrut 1990.
- El-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-luga*, ed-Dâru'l-Mısıriyye, Mısır 1964.
- El-Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn muratteben alâ hurûfi'l-mu'cem*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- El-Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Alî, *Misbâhu'l-münîr*, Lübnan Yay., Beyrut 1987.
- El-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsü'l-muhît*, Risâle Yay., 8. baskı, Beyrut 2005.
- El-Hâzin, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, *Lübâbü't-te'vil fî me'âni't-tenzil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- El-Hüvvârî, Hûd b. Muhakkem, *Tefsîrû kitâbillâhi'l-azîz*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1990.
- El-İsfahânî, Rağîb, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, 4. baskı, Şam 2009.
- El-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an*, Daru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003.
- El-Mazharî, Kâdî Muhammed Senâullah el-Osmânî, *Tefsîrû'l-Mazharî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2004.
- El-Merâgî, Ahmet Mustafa, *Tefsîrû'l-Merâgî*, Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire 1946.
- El-Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed, *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, Dâru'l-Kalem Yay., Beyrut 1995.
- En-Nîsâbü'rî, Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin, *Garâibü'l-Kur'an ve regâibü'l-furkân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- Er-Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Mefâtihu'l-gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, (çev. C. Koçak; A. Ertürk), İşaret Yay., İstanbul 2002.
- Es-Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbar et-Temîmî el-Mervezî, *Tefsîrû'l-Kur'an*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1997.
- Es-Semerkandî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, *Bahru'l-ulûm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.

- Es-Süyûfî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, Merkezü lil-Buhûsi ve'd-Dirâsâtî'l-Arabiyeti vel-İslâmiyye, Kahire 2003.
- Es-Süyûfî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-Mühezzeb fimâ vakaa fi'l-Kur'an'i mine'l-muarreb*, (srh. Et-Tihâmî er-Râcî el-Hâşimî), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- Et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Dâru'l-Hıcr, Kahire 2001.
- Et-Tabersî, Emînü'l-İslâm Ebû Alî el-Fadl b. Hasan, *Mecmau'l-beyân fi'tefsîri'l-Kur'an*, Dâru'l-Ulûm, Beyrut 2005.
- Et-Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî, *et-Tibyân fi'tefsîri'l-Kur'an*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut trsz.
- Ez-Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ el-Hüseynî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, et-Türâsü'l-Arabî, Kuveyt 2001.
- Ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998.
- Farsi, Moşe, *Tora ve Aftara, Bamidbar*, Gözlem Yay., İstanbul 2010.
- Farsi, Moşe, *Tora ve Aftara, Bereşit*, Gözlem Yay., İstanbul 2010.
- Farsi, Moşe, *Tora ve Aftara, Devarim*, Gözlem Yay., İstanbul 2012.
- Farsi, Moşe, *Tora ve Aftara, Şemot*, Gözlem Yay., İstanbul 2007.
- Fürst, Julius ve Davidson, Samuel, *A Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, Bernhard Tauchnitz Yay., Leipzig 1867.
- Gesenius, Heinrich Wilhelm Friedrich, *Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*, (haz. Tregelles), Baker Books Yay., A.B.D. 1996.
- <http://www.biblestudytools.com/lexicons/hebrew/kjv/yam-aramaic.html>, (08.12.2015).
- http://www.kuranmeali.org/20/taha_suresi/39.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx, (19.08.2017).
- İbn Abbâd, Ebû'l-Kâsım es-Sâhib İsmâîl, *el-Muhît fi'l-luga*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1994.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Alî, *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*, (thk. heyet), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed, *Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvîr*, Dârü't-Tünüsî, Tunus 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî, *Muharrerü'l-vecîz fi'tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Cemheretü'l-luga*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1987.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Zekerıyyâ, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1979.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer el-Kureşî ed-Dımaşkı, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, Dâru Tayyibe, Riyad 1999.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru-Sâdır, Beyrut 1414.
- İbn Sîde, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl el-Mürsî, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, (thk. Abdu'l-Hamid Hinravi), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- İbnü'l-Hâim, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. İmâd, *et-Tibyân fi'tefsîri garîbi'l-Kur'an*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2003.
- Jastrow, Marcus, *A Dictionary of the Targumim the Talmud Babli, Yerushalmi, Midrashic Literature*, G. P. Putnam's Sons Yay., New York 1903.
- Jeffery, Arthur, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Brill Yay., Leiden 2007.
- Karaman, Hayrettin, Çağrıç, Mustafa, Kâfi Dönmez, İbrahim ve Gümüş, Sadrettin, *Kur'an Yolu Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2015.
- Kaufman, Judah Ibn-Shmuel, *English-Hebrew Dictionary*, Dvir Yay., Tel Aviv 1929.
- Kısa, Mahmut, *Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali*, Armağan Yay., Konya 2013.
- Klein, Ernest, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*, Carta Yay., Kudüs 1987.

- Lane, Edward William, *An Arabic-English Lexicon*, Librairie Du Liban Yay., Beyrut 1968.
- Maluf, Louis, *el-Müncid fi'l-lüğati ve'l-edebi ve'l-ulum*, el-Matbaatu'l-Katulikiyye, Beyrut 1956.
- Medkûr, İbrahim, *el-Mu'cemü'l-vecîz*, Talim ve Terbiye Bakanlığı Özel Baskı, Mısır 1994.
- Medkûr, İbrahim, *Mu'cemü elfâzi'l-Kur'âni'l-kerîm*, el-İdaratü'l 'Âmme li'l Mu'cemât ve İhya'it-Türâs Yay., Kahire 1989.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ bulûği'n-nihâye fi ilmi meâni'l-Kur'ân ve tefsîrihi ve ahkâmihî ve cümelin min fûnûni ulûmih*, Câmiatü's-Şârîka, BAE 2008.
- Mes'ûd, Cübrân, *er-Râid*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1992.
- Muhammed, Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut trsz.
- Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabî Yay., Beyrut 2002.
- Mustafa, İbrahim, Abdülkadir, Hamid, Zeyyat, Ahmed Hasan ve Neccar, Muhammed Ali, *el-Mu'cemu'l-vasît*, Mektebetü's-Şuruki'd-Devliyye, Kahire 2004.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık, İstanbul 1995.
- Okuyan, Mehmet, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân Sözlüğü*, Düşün Yay., İstanbul 2015.
- Penrice, John, *A Dictionary and Glossary of the Koran*, Adam Yay., Londra 1873.
- Raffalovitch, Isaiah, *Anglo-Hebrew Modern Dictionary*, Express Yay., Londra 1926.
- Roy, William, *A Complete Hebrew-English Dictionary*, John F. Trow & Co. Yay., New York 1846.
- Scharfstein, Ben-Ami ve Sappan, Raphael, *Milon Angli-İvri*, Dvir Yay., Tel Aviv 1961.
- Semîn el-Halebî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm, *ed-Dürrü'l-masûn fi ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, Dâru'l-Kalem, Şam trsz.
- Shachter, Haim, *The New Universal Hebrew-English Dictionary*, Yavneh Publishing House, Tel Aviv 1960.
- Shoshan, Avraham Even, *HaMilon HeHadash*, Kiryath Sepher Yay., Kudüs 1979.
- Smith, J. Payne, *A Compendious Syriac Dictionary*, Oxford, New York 1903.
- Waldstein, Abraham Solomon, *English-Hebrew Dictionary*, Mizpah Publishing, Kudüs trsz.
- Wehr, Hans, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Otto Harrossowitz, 3. baskı, Wiesbaden 1971.
- William, Robertson, *Robertson's Compendious Hebrew Dictionary*, Bath Yay., y.y. 1814.
- Zeyd b. Alî b. Hüseyin, *Tefsîrû garîbi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Cevâd el-Hüseynî el-Celâli), Dâru'l-Va'yi'l-İslâmî, Beyrut trsz.

KAMU YÖNETİMİNDE ETİK KAPSAMINDA PAYDAŞ ŞEFFAFLIĞI YAKLAŞIMI: KALKINMA AJANSLARI ÖZELİNDE BİR ANALİZ VE MODELLEME

STAKEHOLDER TRANSPARENCY APPROACH AS PART OF ETHICAL VALUES IN PUBLIC ADMINISTRATION: AN ANALYSIS AND MODELLING ON REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES IN TURKEY

Ahmet EFE¹

ÖZET: Türkiye’de kalkınma ajanslarının (KA) 43 adet sorunlarının olduğu Devlet Denetleme Kurulu tarafından hazırlanan bir inceleme ve araştırma raporuyla tespit edilmiştir. Çalışmamızda bahsedilen sorunlar içerisinde üç tanesinin COSO ve COBIT modeli aracılığıyla kök nedenlerinin incelenmesi yapılmaktadır. Temel sorunun yenilikçi bir yaklaşım olarak COBIT-5 çerçevesinde kültür, etik ve davranış gerçekleştiricisiyle nasıl çözümlenebileceği araştırılarak analitik ve sorun çözücü bir yaklaşımla tartışılmaktadır. Özellikle kurumsal hedeflere ulaşabilmek için kültürel, etik ve davranışsal öğelerin de dikkate alınması gerekliliği ortaya konulmuştur. Etik değerlerin gelişimi ve yaygınlaşmasının da sadece subjektif ve normatif değerlerin kabullenmesiyle ilgili değil, aynı zamanda paydaşların ihtiyaçları ve beklentileri, kurumsal amaçlar, iyi uygulamalarla birlikte pekişebildiği ve bir yaşam döngüsü yaklaşımıyla kurumsal süreçlere entegre edilebildiği ölçüde olanaklı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar sözcükler: Etik değerler, kalkınma ajansları, paydaş şeffaflığı, COBIT-5
Jel Sınıflandırması: D73, D74, D82, G18, G32

ABSTRACT: It was defined in an analysis and research report by State Auditing Board (DDK) that there were 43 problems of regional development agencies (KA). In this study root-cause analysis are conducted over 3 problems out of the 43 using COSO and COBIT-5 frameworks. It is argued that lack of application of ethical clauses with stakeholder transparency is one the main underlying reasons of some problems being encountered by KA. As an innovative approach, COBIT-5 requires that application of ethical clauses and transparency requirements cannot be provided just by availability of some sets of principles, it is more important that those principles be embedded into pertinent processes. Therefore, development and promotion of ethical values and their presence in implementations cannot be solely attributed to subjective and normative humanistic morale and merit but rather should mirror stakeholder needs, organizational goals, IT related goals and institutional processes both in theory and practice.

Keywords: Ethical values, corporate culture, stakeholder transparency, development agencies, COBIT-5

Jell codes: D73, D74, D82, G18, G32

1. GİRİŞ

Kamu yönetiminde politikacılardan bürokratlara kadar etik olmayan davranışlarda bulunduğu bilinen ve üzerinde pek çok yazılıp çizilen hususlardandır. Ancak bu etik dışı davranışların temelinde neler yapmakta olduğu noktasında pek çok fikir ileri sürülebilmektedir. Türkiye şartlarında daha çok Allah’tan korkmaz kuldan utanmaz yaklaşımı ortaya konularak adam gibi adamların yönetime gelmesi gerektiği savunulur. Ancak pek çok zaman daha önce çok

¹ Dr., CISA, CRISC, PMP, İç Denetçi, Ankara Kalkınma Ajansı, icsiacag@gmail.com

ilkeli ve ahlaki değerler noktasında tartışmasız bazı kimselerin karar mekanizmalarına geldikleri durumda kendileri hakkında da olumsuz söylentilerin yaygınlaştığı hatta çok daha beter durumlara girebildikleri bilinen bir gerçekliktir. Söylem ile uygulamanın genelde farklılaşabildiği bilinmekle birlikte farklılaşmaların neden kaynaklandığı hususunda farklı çözümlenmeler ileri sürülebilir. Toplumlar tarafından en iğrenç, sapık veya gaspçı olarak bilinen kimselerin bile kendilerine göre davranışlarını meşrulaştırabildikleri dikkate alındığında bu meşrulaştırma mekanizması ve koşullarının da analize ihtiyacı olduğu kuşkusuzdur.

Burada koltuğun bir cazibesi elbette olabilir ancak, koltuğa gelenlerin bir büyü altında kaldıkları, düşüncelerine hâkim olamadıkları veya çıkarlıkları gereğince eskiden yanlış diye savunduklarını artık doğru olarak kabul ettiklerine tamamen bağlanamaz. Toplumda çok daha fazla polis, ihbarcı, müfettiş ve kontrol elemanı olsa bile bunları kim kontrol edecek sorusuna farklı bir cevap verebilmek gerekir. Bu nedenle de bu alanda ciddi analizlere ihtiyaç vardır. Etik dışı davranış motiflerinin neden farklılaşabileceği kendi toplumumuz özelinde analiz edilebilmelidir.

Özellikle etik durumun din ve ahlakla ilişkisi de kurularak Müslüman toplumlar özelinde temel handikapların eğitim, sistemsizlik, profesyonelleşememe ve denetim mekanizmalarının yetersizliği gibi temel konular üzerinde de tartışılabilir. Ortalama olarak her gün 155.000 kişinin öldüğü dikkate alındığından insanların ölümden ve hesap gününden korkması ve buna göre hakkaniyet, dürüstlük, açıklık ve eşit muamele gibi temel ilkelere bağlı kalarak aç gözlülüğe, haksızlığa ve başkalarına/topluma zarar verecek her türlü davranıştan çekinmesi beklenebilir. Ancak uygulamada gerçek imana sahip olabilmeye garanti olmadığından, her insanın algısı ve kapasitesi bir olmadığından ve görünmeyene ait bilginin de herkeste mevcut olmamasından dolayı insanların yanlış yapabilecekleri, nefislerine mağlup olabilecekleri, sapıtabilecekleri veya yanlış anlayışlara sahip olabilecekleri varsayımıyla etik sistemlerin yapılandırılması ve süreçlerin doğru bir şekilde oluşturulabilmesi gereklidir. Bu nedenle de bir kamu tüzel kişiliği olan KA yapılarında etik değerlerin yapılandırılmasının paydaş ihtiyaçları kapsamında değerlendirilebilmesi önem arz etmektedir.

Türkiye’de kamu tüzel kişiliğine sahip olan KA özelinde etik kapsamında paydaş şeffaflığıyla ilgili sorunlar olabileceği değerlendirilerek Devlet Denetleme Kurulu (DDK) tarafından KA özelinde tespit edilen 43 ana sorundan üç tanesi üzerinde kök neden analizleri yapılmaktadır. Bu analizler sonucunda KA bölgesel gelişme dinamiklerinde paydaş şeffaflığının sağlanması durumunda ciddi sorunların çözülebileceği iddiasıyla KA özelinde paydaş şeffaflığının nasıl yapılacağı analiz edilmektedir. Bu analizlerde COBIT-5 modeli kullanılarak bu modeldeki paydaş şeffaflığının sağlanmasının bir yönetim süreci olarak ele alınması dikkate alınarak yönetim konsepti üzerine kurgulanmış olan KA açısından paydaş şeffaflığı sürecinin nasıl işletilebileceği analiz edilerek COBIT-5 ile bir süreç modeli geliştirilmektedir. COBIT-5 modeli 2012 yılında ortaya çıkan yenilikçi bir yaklaşım olmasından dolayı kısaca tanıtılmasında yarar görülmektedir.

Bir paradigma olarak dikkate alınabilecek olan COBIT, önceleri denetim, kontrol ve daha sonra yönetim çerçevesi iken daha sonraları risk ve katma değer ile ilgili standartları da bünyesine alarak zamanla bir BT yönetim çerçevesi haline gelmiştir. Her versiyonunda paradigmatik bir kırılımla kendisini yenileyen COBIT-5 versiyonunda, en sonunda sadece BT değil diğer iş süreçlerini de kapsayarak kapsamlı bir model haline gelen bütünlükçü, kapsayıcı ve uyarlayıcı bir çerçeve iddiasındadır. COBIT-5 ile ortaya konulan ilkeler ve gerçekleştiriciler ile BT yönetiminin iş süreçleri ile birlikte yönetilebilmesine olanak sağlayacak bir yönetim ve yönetim modellemesi süreçleriyle birlikte ortaya konulmaktadır. Yönetim amaçları ve süreçlerinden birisi de etik yönetimini hedefleyecek şekilde paydaş şeffaflığı üzerinde oluşturulmuştur. Bu tarzda bir yaklaşım yenilikçi bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

COBIT-5 çerçeve yaklaşımı 5 temel ilke “*principles*” getirmektedir. Bu ilkeler çerçevenin esas sütunlarını teşkil etmektedirler. Bu ilkeler üzerinde yapılacak olan yapısal kurgu ve süreç uygulamaları da gerçekleştiriciler “*enablers*” vasıtasıyla temellendirilebileceklerdir. COBIT-5 beşinci versiyonunda beş temel ilke üzerinde kurulmuştur. Bu ilkeler bilişim sistemleri, ana hizmetler, yönetim, yönetişim ve tüm süreçleri kapsayacak şekilde bütüncül ve kucaklayıcı bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Uygulama bileşenlerini ize aşağıdaki şekilde görüleceği üzere gerçekleştiriciler oluşturmaktadır. Bu gerçekleştiricilerden birisi de kültür, etik ve davranışlardır. COBIT-5, sistem teorisinin temel varsayımlarını kullanarak birbiriyle etkileşim içerisindeki bileşenleri dikkate alarak bütüncül bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Buna göre, gerçekleştiriciler kurumsal yönetişim ve yönetim açısından birbirini bütünleyen, diğer çerçeve ve standartların eksikliklerini tamamlayan, kurumun varlığını sürdürmesi için gerekli olan alt sistemlerden oluşan canlı bir sistemin birliğini tamamlamaktadır. (ISACA, 2012)

COBIT-5 gerçekleştiricileri bütüncül yaklaşımı esas alınarak BT ve iş süreçleri ile birlikte bir kurumsal anlamdaki her şey gerçekleştiriciler kapsamına alınabilmektedir. Araştırma konusu ile ilgili olarak dördüncü bileşen bu çalışmamızda dikkate alınacaktır. Paradigma olarak ele almaya çalıştığımız COBIT-5, ISACA tarafından geliştirilen bir BT yönetişim çerçevesidir. COBIT, ilk başta finansal ve BT denetim ve kontrol alanlarında ilk önce kendisini göstermişti. İlk baştaki COBIT, “*Control Objectives of IT*” olarak bilinmekteydi. Daha sonra COBIT, göstergeler, süreç araçları, kritik başarı faktörleri, olgunluk modelleri ve BT yönetimi ile ilgili görev ve sorumluluklarının yerine getirilebilmesi için geliştirilen araçlarla birlikte aşamalı bir şekilde toplumsal ve ekonomik koşulların sonucu olarak yeni olarak elde edilen bilgilerle girdiği paradigma gerilimleri sonucunda bir yönetişim ve yönetim çerçevesi haline gelivermiştir. Paradigma gerilimi, diğer standart ve çerçevelerin mevcut teknik ilişkiler ağını, gereklilikleri ve sürdürülebilir stratejik yönetimi acımasız rekabet ortamında açıklayamaması ve çözüm bulamamasından dolayı ortaya çıkmıştır. Çünkü her kurumun paydaşları ve ihtiyaçları farklı olduğundan ve kaynakları ile riskleri de aynı olmadığından kendilerine has uyarlamaların yapılabilmesi aşikâr bir halde belirginleşmiştir. Kendisini çevresel koşullara ve zamanın gereklerine göre sürekli adapte edebilen COBIT bu gerilim içerisinde yeni bir paradigma olarak ortaya çıkarak mevcut sorunlara çözüm sunma iddiasındadır.

2. METODOLOJİ

Ebsco veri tabanında “*ethics*” olarak yapılan aramada toplam 470.166 adet, “*business ethics*” olarak yapılan aramada 35.271 adet ve “*government ethics*” olarak yapılan aramada ise 6.503 adet yayın olduğu tespit edilmiştir. Türkçe literatürdeki araştırmaları tespit etmek amacıyla “*etik*” olarak yapılan aramada 2.846, “*idari etik*” olarak yapılan aramada hiç yayın olmadığı ve “*kamu etiği*” olarak yapılan aramada ise sadece 16 adet yayın olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan yaptığımız çalışmanın literatüre ciddi katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Henüz 2012 yılında çıkmış olan COBIT-5 modelinin etik alanda uygulanmasıyla ilgili olarak akademik alandaki yerli ve yabancı literatürde hiç yayın yapılmamış olduğu dikkate alındığında çalışmamızın önemi anlaşılacaktır.

Etik ile ilgili pek çok çalışma olmasına ve özellikle idari ve politik alanda etik ihlallerle ilgili ciddi tartışmalar olmasında rağmen etik taraftarı olmayan veya etik değerlere karşı olan kimseye genelde rastlayabilmek olanaklı değildir. Her politik veya dini görüşten insanlar mutlak etik ve ahlaki değerlere taraftar olmaktadır. Ancak bunların idari ve politik alt yapılarla desteklenip desteklenmemesi ile ilgili ihtilaflar mevcuttur. Bazıları etik, ahlak, erdem ve fazilet gibi değerlerin eğitim, kültür ve insanın kendi iç kalitesi ile ilgili olduğunu bunun yapılandırılması veya kurumsallaştırılmasının kötü niyetli insanlar için bir engel teşkil

etmeyeceğini ifade edebilmektedirler. Ancak çoğunlukla politika, kanun, yönetmelik, tüzük ve süreç bazında bazı yapılandırmaların gerekli olduğu noktasında ciddi bir kitle mevcuttur.

Tablo 1. Etik Sistemine Yaklaşımların Güçlü Yanları ve Yöneltilen Eleştiriler

Etik Sistem	Tanımı ve Davranış Boyutları	Güçlü Yanları	Temel Eleştiriler
Amaçlanan Sonuç Etiği John Stuart Mill (1806- 1873)	Bir eylemin ahlâkî doğruluğu, amaçlanan sonuçları tarafından belirlenir. Deneyimlere Dayalı Davranış	Amaçlanan sonuç etiğinin en güçlü yanı, pratik oluşu, sonuçlara dönük olması, ilgili pek çok kişiyi göz önüne alması ve bireylerin sağduyusuna dayalı olmasıdır.	1. Mutluluk, haz ve faydanın tek bir tanımı nasıl yapılabilir? 2. Mutluluk, haz ve fayda nasıl ölçülebilir? 3. Belli bir eylemin sonuçları tam olarak nasıl kestirilebilir? 4. Kısa ve uzun dönemli mutluluk arasında nasıl bir seçim yapılabilir? 5. Eğer bir toplumun %90' ı özgür, ancak %10' u köle ise, en üst düzeyde mutluluk nasıl sağlanacaktır.
Kural etiği Immanuel Kant (1724- 1804)	Bir eylemin ahlâkî doğruluğu, standartlar ve yasalar tarafından belirlenir. Genel Olarak Bilinçli Davranış	Kural Etiğinin en güçlü yanı, etik davranışlar için yapılandırılmış, güçlü bir çerçeve önermesidir. Belli eylemlerin doğruluğu ya da yanlışlığını kararlaştırmada, bu kurallar oldukça işlevseldir. Kurallar kesinlik sağlar ve belirsizlikten hoşlanmayan bireylerin işini kolaylaştırır.	1. Bireylere kabul ettirilecek ilkeleri ve bu ilkelerin doğruluğunu hangi otorite belirleyecektir? 2. Çatışmalı kurallardan hangisi yeğlenmelidir? 3. Belirlenen genel kurallar, özel durumlara nasıl uygulanabilecektir? 4. Değişen durumlarla birlikte bu kurallar nasıl değişecektir? 5. Eğer sonuçları kötü olursa, niçin bir kuralın uygulanmasında ısrar edilsin?
Toplumsal sözleşme etiği Jean Jack Rousseau (1712- 1778)	Bir eylemin ahlâkî doğruluğu, belli bir toplumun normları ve gelenekleri tarafından belirlenir. Zihinsel Davranış (Niyet)	Toplumsal sözleşme etiğinin güçlü yanı, demokratik devletin kurulmasında felsefi bir temel oluşturmasıdır.	1. Toplum adına karar verecek “genel politik organ” nasıl seçilecektir? 2. “Kamu yararı” nın anlamı nedir? 3. Bağımsız düşünürler ne olacaktır? 4. Toplumsal sözleşme etiğine göre, Hitler’ in Nazi Almaya’ sı ahlâkî bir toplum olarak kabul edilebilir mi? 5. Toplumun geneli, her şeyin ölçütüdür?
Kişisel etik Martin Buber (1878- 1965)	Bir eylemin ahlâkî doğruluğu, kişinin vicdanı tarafından belirlenir. İçsel Davranış	Kişisel etik, bireylerin kendini ifade etmelerine olanak tanıyan ve bireyi, çeşitli kurallar, gelenekler ile sınırlamamıştır.	1. “Yapmam gereken en doğru şeyin bu olduğunu hissediyorum” diyebilmek için nasıl bir yargılama yapılmalıdır? 2. İki kişinin çatışan bakış açılarına nasıl bir çözüm getirilecektir? 3. Kişisel etiği besleyen bir grupta, kamu sınırı nasıl belirlenecektir? 4. Örgütlerde kişisel etik sistemi benimsenirse, işgörenler arasında eş örneklik nasıl sağlanacaktır?

Kaynak: (Köseoğlu, 2007, s. 21): Pehlivan İnyet, Yönetmelik ve Örgütsel Etik, Pegem Yayıncılık, 1. Basım, Ankara, 1998, s. 23- 36.; HITT William D., Ethics And Leadership, Battle Pres, Columbus Richland, 1990, pp. 131.

Yukarıda Tablo 2’den de anlaşılacağı üzere, sonuç, kural, sözleşme ve kişisel etik gibi farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu tarz teorik ve kuramsal analizlerin detaylarına inilmeden kamu

yönetiminde etik alanında analizler yapılacaktır. Kamu yönetiminde etik tartışmalarının giderek ivme kazanması modern kamu yönetimi sistemlerinin gelişmesiyle başlamış ve halen devam etmektedir. Örneğin, Amerika’da 19. yüzyılda “yağma sistemi”² kamu yönetiminin temelini oluşturmuştur. Yağma sisteminde iktidara gelen siyasi parti, kamu bürokrasisini kendi istediği şekilde tamamen değiştirebilme yetkisini haizdir (Ergun, 2004, s. 20)

Amerika’daki yağma sistemi zaman içerisinde giderek bozulmuş ve kamu yönetimi sisteminde büyük bir ahlaki yozlaşma baş göstermiş olduğu için Amerika’da yağma sisteminin kaldırılması ve siyasetten bağımsız bir kamu yönetimi sistemi kurulması yönünde bir uzlaşma iklimi meydana gelmiştir. Nitekim 1883 yılında yağma sistemine son verilmiş ve siyasetten bağımsız profesyonel bir kamu yönetimi sistemi oluşturulması konusunda önemli adımlar atılmıştır. Özellikle kamu personel sisteminde liyakat ilkesinin egemen kılınmasıyla beraber, başta yolsuzluklar olmak üzere kimi etik dışı uygulamanın ortadan kalkacağı yönünde beklentiler artmıştır (Cohen ve Eimicke, 1998:1’den aktaran (Özdemir, 2008, s. 185)).

Bu çalışmamızda öncelikle betimleyici araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda etik değerler, kaynakları ve sebepleri kurumsal ve kavramsal çerçeve ile birlikte ortaya konulmaktadır. Ayrıca Türk kamu yönetimi özelinde kalkınma ajansları (KA) ile ilgili bir takım analizler yapılmaktadır. Bunun yanı sıra COBIT-5 modeli ile birlikte değişen paradigmanın analizleri yapılmakta ve çözüm önerileri ortaya konulmaktadır. Etik ilkelerin KA dinamiklerinde yerleşmesiyle birlikte bölgesel kalkınma dinamiklerinde meydana getireceği pozitif katkılar ile kurumsal anlamda bir katalist olması öngörülen KA yapılandırmasının ve süreçlerinin de analizi yapılmaktadır. Bu bakımdan da ilişki arayıcı ve çözümleyici metodolojiler de kullanılmaktadır. COBIT-5 modeli birlikte ortaya atılan gerçekleştirici yaklaşımı ve süreçlerin yapılandırılması KA özelinde yapılarak etik değerlerin en önemli ilkelerinden birisi olan şeffaflığın sağlanması üzerinde odaklanılmaktadır.

Bu çalışmada kalkınma ajanslarının hedef basamaklarının kullanımıyla ilişkili olabilen sorunları analiz edilmektedir bu amaçla da DDK raporu incelenmiş ve süreç olgunluğu ile ilgili dört adet probleme dair çekirdek neden analizleri yapılmaktadır. Hizmete özel olan DDK raporu üzerinde akademik araştırma yapılarak bu alandaki idari bilgi literatüre kazandırılmaktadır. Araştırmamızda aşağıdaki soruya cevap aranmaktadır:

1. DDK tarafından KA sorunları olarak tespit edilen hususlar etik değerler ve paydaş şeffaflığı ile ilişkilendirilebilir mi?

Bu yukarıda belirtilen araştırma sorusunun cevaplanabilmesi için öncelikle; DDK tarafından KA özelinde tespit edilen 43 adet sorundan 3 tanesi üzerinde kök neden analizi yapılarak etik yönetim ve paydaş şeffaflığı ile ne derece ilişkili oldukları araştırılmakta; COBIT-5 kapsamında etik süreçlerin nasıl yapılandırılabilmesine değinilmekte; kültür, etik ve davranış gerçekleştiricisinin ne olduğu paydaşlar, amaçlar, yaşam döngüsü ve iyi uygulamalar bağlamında ele alınmakta ve en son KA için paydaş şeffaflığı üzerinden yönetim süreci olarak nasıl çözümleyici bir yaklaşım gösterileceğine dair analizler yapılarak paydaş raporlama gereksinimlerinin değerlendirilmesi, iletişim ve raporlamaların yönlendirilmesi ile paydaş iletişim etkinliğinin izlenmesi olarak üç kategoride gösterilen alt süreçler modellenmektedir.

3. ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Bu çalışmada yapılan analizler birer kamu kurumu olan kalkınma ajansları (KA) özelinde yapılmaktadır. Nedeni de KA ile ilgili olarak 43 tane temel sorun tespiti yapan ve 2014 yılında bunu raporlayan Devlet Denetleme Kurulu (DDK) raporunda etikle ilgili analizlerin ve çözümlenmelerin yapılmamış olmasıdır. DDK tarafından tespit edilen pek çok sorun aslında KA yönetim yapısını ve dolayısıyla da etik ilkelerin uygulanmasını ilgilendirmektedir. Örnek

² Geniş bilgi için bkz: https://en.wikipedia.org/wiki/Spoils_system

olarak üç adet sorun araştırma problemi olarak ele alınmış ve aşağıda tabloda gösterilmektedir. Yapılan problem tanımı ve analizi COBIT-5 modeli gerçekleştiricileri ve süreç modellemesi üzerinden yapıldığından dolayı karşılaştırmaya olanak sağlaması açısından her iki sorunun COSO iç kontrol standardı kapsamında kısa bir analizine de yer verilmektedir.

Bu çalışmamızda DDK tarafından tespit edilen bazı sorunların kök nedenlerin tespit edilerek sorun teşhisi ve çözüm sürecine katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Bu nedenle de iç kontrol sistemi açısından COSO ile yönetim yapılanması açısından da COBIT-5 modeli kapsamında karşılaştırmalı olarak değerlendirmeler yapılmaktadır. Araştırma varsayım ve hipotezimiz COSO ve COBIT ile ilgili olmamasına rağmen sadece araştırma problemi analizinde kullanılmışlardır. COSO çerçevesi genel sistem teorisine uygun bir şekilde bir kurumun kontrol amaçları ve kontrol bileşenleri olarak bir sistem olduğunu ve bunların tutarlı bir şekilde birbirleriyle etkileşimde bulunmaları için gerekli olan standartları ortaya koymaktadır. Bu çerçeve aynı zamanda 5018 sayılı Kanuna tabi tüm kamu kurum ve kuruluşlarındaki iç denetim birimleri tarafından uygulanan denetimlerde esas alınan iç kontrol rehberinin özünü de oluşturmaktadır. Bu açıdan mevcut sorunların iç kontrol sistemi kapsamında kök nedenlerinin incelenmesi yapılmaktadır. COBIT çerçevesi de 2009 yılından sonra BDDK tarafından tüm bankalar ve finans kurumları tarafından uygulanması zorunlu kılınan iç kontrol, süreç yönetimi ve bilgi teknolojileri yönetişimini de içeren daha kapsamlı bir çerçevedir. Bir hibe dağıtım kurumu olarak da bilinen KA sorunları üzerinde kök neden analizleri için kullanılması analizin tamlık ve güvenilirliğini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmüştür.

3.1. Değerlendirme Komitelerinin Fazla Müdahaleciliği

DDK tarafından ajansların genelinde yapılan incelemede, söz konusu yetkinin 2009-2011 yıllarını kapsayan dönemde önemli ölçüde kullanıldığı ve değerlendirme komiteleri tarafından, sözleşme imzalanan toplam projelerin %29'una tekabül eden kısmının eşik değer üzerinden başarı durumunun değiştirildiği tespit edilmiştir (DDK, et al., 2014).

Tablo 1. DDK Tarafından Tespit Edilen Değerlendirme Komitelerinin Fazla Müdahaleciliği Sorunu İçin COSO ve COBIT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

DDK önerisi	COSO değerlendirmesi
Değerlendirme komitelerinin oluşturulmasına ilişkin üye seçimlerinde, görev alınacak mali destek programının gerektirdiği uzmanlığa sahip olma, projelerin farklı yönlerinin değerlendirilmesine imkân verecek şekilde farklı kurumlardan ve/veya mesleklerden olma gibi hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.	COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden kontrol ortamı alanında personel yeterliliğine girmektedir. Özellikle kamu personelinin değerlendirmelerden ücret alamıyor olması nedeniyle bağımsız değerlendiricilerde çok seçici olunmasının önünde engel teşkil edebilmektedir. Mevzuat ile oluşturulan kontrol ortamı DK'nin müdahaleci olabilmesine olanak vermektedir.
	COBIT-5 değerlendirmesi
	COBIT-5 Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir. DYK tarafından DK ya verilen yetkilerin DK tarafından kullanılması normaldir. Ancak burada görevlerin ayrılığı ve iş bölümü ilkelerine göre yönetim süreçlerinin tekrar gözden geçirilerek süreçlerin bütünlüğü ve tamamlayıcılığı sağlanmalıdır. Değerlendirme sürecinde birden fazla paralel ve seri değerlendirme mekanizması kaynak israfı ve uyumsuzluk doğurabilir.
KB Eylem Planı	KA Eylem Planı
16.1 Değerlendirme komitelerinin üye seçimlerinde gerekli uzmanlığa sahip olma, farklı kurumlardan ve/veya mesleklerden olma gibi hususlarının gözetilmediği Bakanlıkça izlenecektir.	16.2 Değerlendirme komitelerinin üye seçimlerinde gerekli uzmanlığa sahip olma, farklı kurumlardan ve/veya mesleklerden olma gibi hususlar gözetilecektir.

Kaynak: (DDK, et al., 2014) ve (KB-BGYUGM, 2014)'dan yararlanarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.2. Değerlendirme Komitesi Objektif Usul Paralelliği Eksikliği

Değerlendirme komitelerinin, yeniden değerlendirmeye tabi tutacağı proje tekliflerinin seçim yöntemi konusunda herhangi bir düzenleme veya belirlemenin bulunmadığı; bu nedenle değerlendirme komitelerince yeniden değerlendirmeye tabi tutulacak projelerin yöntem ve sayı bakımından belirlenmesinde, hem farklı ajanslarca benzer nitelikteki mali destek programlarını değerlendirmek üzere oluşturulan değerlendirme komiteleri arasında, hem de aynı ajans tarafından farklı mali destek programlarını değerlendirmek üzere oluşturulan değerlendirme komiteleri arasında önemli derecede farklılıklar olduğu görülmüştür. (DDK, et al., 2014)

Tablo 2. DDK Tarafından Tespit Edilen Değerlendirme Komitesi Objektif Usul Paralelliği Eksikliği Sorunu İçin COSO ve COBIT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

DDK önerisi	COSO değerlendirmesi
Değerlendirme komitelerinin yeniden değerlendirmeye tabi tutacağı projelerin seçim yöntemi konusunda objektif kriterler belirlenmesinin gerektiği, ancak mali destek programının niteliğine göre değerlendirme komitelerine, seçim yöntemi konusunda bazı esneklikler tanınabileceği	COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden kontrol ortamı alanına girilmektedir. Mevzuat ile oluşturulan sistematik zayıf ve duplikasyona yol açacak niteliktedir. Görev ve yetkiler BD ile DK arasında ciddi bir şekilde ayrıştırılmadığından dolayı DK, BD tarafından yapılan değerlendirmeyi değiştirme veya yeniden değerlendirme yapabilmektedir. Bu bir kontrol zafiyeti doğurmaktadır. Aynı zamanda kaynak israfıdır.
	COBIT-5 değerlendirmesi
	COBIT-5 Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir. DK'nın yeniden değerlendirme yapması sürecin gereksiz yere tekrarı ve aynı zamanda BD değerlendirmesinin itibarsızlaştırılarak BD sürecinin etkinliğine olan inancın sarsılmasına yol açar. Birkaç BD tarafından değerlendirilmiş olan projelerin DK tarafından tekrar değerlendirilmeyerek sadece bütçe olanakları ile bölgesel önceliklere göre sıralama yapılarak istisna uygulamaların da gerekçelerinin yazılarak YK dikkatine sunulması sağlanmalıdır.
KB Eylem Planı	KA Eylem Planı
17.1 Değerlendirme komitelerince yeniden değerlendirilecek projelerin seçiminde objektif kriterler belirlenmesine dair düzenleme ve takip gerçekleştirilecektir.	17.2 Değerlendirme komitelerince yeniden değerlendirilecek projelerin seçimi için teklif çağrısının niteliğine uygun başvuru rehberlerinde yer alan öncelik alanları ve puan tabloları kapsamında belirlenecek kriterler seti komite toplantısı öncesi ilan edilecektir.

Kaynak: (DDK, et al., 2014) ve (KB-BGYUGM, 2014)'dan yararlanarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.3. Verilen Hibelerin Kuruluş Amaçları Doğrultusunda Kullanılmadığı

Uygulamada daha çok proje yararlanıcılarının rutin aktivitelerinin finansmanı veya söz konusu kurumların faaliyet giderlerini azaltmaya yönelik projelerin desteklenebildiği, KA'na pay veren yerel aktörlerin çoğu kez verdikleri paya yakın bir kaynağı projelere sağlanan hibeler yoluyla tekrar almalarının hakları olduğu algısına sahip oldukları, söz konusu kuruluşlarda projelere ilişkin sahiplenme düzeyinin yetersiz olduğu, proje sorumluları ve kilit personelin görev değişikliği veya görevden ayrılmaları nedeniyle projelerin sürdürülmesinde sorunlar bulunduğu, yönetim kurulu dâhil, kalkınma ajansının yönetiminde söz sahibi olan kurum ve

kuruluşların projelerinin gerçekleştirmelerinin etkin şekilde izlenmesi ve değerlendirilmesinde sıkıntılar yaşandığı anlaşılmıştır. (DDK, et al., 2014)

Tablo 2. DDK Tarafından Tespit Edilen Verilen Hibelerin Kuruluş Amaçları Doğrultusunda Kullanılmadığı Sorunu İçin COSO ve COBIT-5 değerlendirmesi ve Eylem Planları

DDK önerisi	COSO değerlendirmesi
KA sahip olduğu mali destek aracının temel hedefinin bölgenin içsel kaynaklarını harekete geçirmek ve bölgenin rekabetçiliğini artırmak suretiyle gelişmesine katkıda bulunmak olduğu hususu dikkate alınarak, kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin projelerinin bu hedefe katkısı ve sürdürülebilirliği açısından titiz bir şekilde değerlendirilmesi	COSO iç kontrol sistemi Kontrol bileşenlerinden kontrol ortamı, risk yönetimi ve izleme standartları alanına girmektedir. Plan ve programlar ile projelerin kaliteli bir şekilde hazırlanmaması kontrol zafiyeti doğurmaktadır. Bölgenin beklentilerine hitap edilmemesi ve bu alanındaki risklerin değerlendirilmemesi risk standartları ile ilgilidir. Ayrıca, projelerin program ve plan çerçevesinde gerekli değerlendirmesinin yapılarak süreç içerisinde faydalı sonuçlar üretecek şekilde takip ve desteklenmemesi de izleme alanındaki sorunsal teşkil etmektedir.
	COBIT-5 değerlendirmesi
	Bu anlamda bir COBIT-5 paydaş analizi ve ihtiyaç tespiti yapılmalıdır. YK kararıyla resen bir şekilde mali destek program mekanizması ile amaçları belirlendiğinde e potansiyel başvuru sahiplerine gerekli rehberlik ve danışmanlık yapılmadan projeler sunulduğunda kalkınmayla ilişkilendirilemeyecek olan ve sadece yararlanıcıya menfaat sağlayan projelerin artması engellenemez. Yönetişim süreçleriyle ilişkilidir.
KB Eylem Planı	KA Eylem Planı
21.1 Bakanlığımızca, ajansların proje değerlendirme sürecinde proje sahipleri ve değerlendirecilere verilen eğitimlerde ve mali destek programlarının önceliklerinde yer alması konusunda düzenli hatırlatmada bulunulacaktır.	21.2 Ajanslar bölge planı öncelikleri ve geliştirdiği stratejilere katkı sağlayacak proje fikirleri geliştirerek, proje havuzu oluşturacaktır. Proje fikirlerinin belirlenmesinde kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılacaktır. Kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin projelerinin bölgesel kalkınma hedefine katkısı ve sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi, rutin faaliyetlerin desteklenmemesi için başvuru rehberi ile değerlendirme rehberine gerekli ifadelerin eklenmesi ve değerlendirmelerde bu hususlara bağlı kalınması sağlanacaktır. 21.3 Görev devir süreçleri gözden geçirilecek, personelin herhangi bir sebeple görevini devretmesi durumuna ilişkin tanımlı eylemler netleştirilecektir. Personel faaliyet raporu, bilgi notu ile yaptığı işlerin dökümünü ve iş süreçlerini kayda geçecektir. Faaliyet raporlarının özen ve disiplinle doldurulması temin edilecek ve bunlar arşivlenecektir. Projelerden sorumlu personelin görevinden ayrılması durumunda; gerek ajansın diğer birimlerinden alınan gerekse de işe yeni alınan personel izleme faaliyetlerine başlamadan önce sıkı şekilde oryantasyon sürecinden geçirilecek ve gerekli donanıma sahip olması sağlanacaktır.

Kaynak: (DDK, et al., 2014) ve (KB-BGYUGM, 2014)'dan yararlanarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıda tablolarda analizleriyle ve alınacak önlemleriyle birlikte verilen üç adet problem DDK tarafından tespit edilen 43 adet sorun arasından seçilmiştir. Hibe projeleri

değerlendirme komitelerinin fazla müdahaleci olmaları, objektif kriterlerinin olmaması ve verilen hibelerin kuruluş amaçları dışında kullanılıyor olmasının bir etik soruna işaret ettiğini ve KA düzleminde etik ile ilgili olarak bir analiz yapılarak etik kültürünün COBIT-5 çerçevesinde nasıl çözüme kavuşturulacağı bir araştırma problemi olarak ele alınmaktadır.

4. COBIT-5 KAPSAMINDA KA ETİK SÜREÇLERİNİN YAPILANDIRILMASI

KA yönetim ve yönetim yapısının inovasyona yol açan yenilikçi ilkeler ve olanaklarla donatılmış olması gerektiği söylenebilir. COBIT-5 yaklaşımının kendisi yenilikçi olduğundan ve özellikle doğası itibarıyla yenilikçi olan BT süreçlerindeki ilgili hedeflerle kurumsal hedefleri ve gerçekleştirici hedefleri birbirine bağlamaktadır. Bundan dolayı KA dinamiklerine yenilikçi yönetim ve yönetim zihniyetinin yerleştirilmesi gerekir. Yenilikçilikle kurumsal yapılanmaların bir takım özellikleri arasında pozitif ve negatif yönde ilişki bulunduğu araştırmalar sonucunda ortaya konulmuştur. Yukarıda gösterilen tablodan da anlaşıldığı üzere, en çarpıcı sonucun ise merkezilik, biçimsellik ve hiyerarşinin yenilikçilik ile ters orantılı olduğu ve yenilikçiliği olumsuz etkilediği görülmektedir.

Tablo 4.Yenilikçi Örgütlerin Örgüt Yapısı ve Süreç Özelliklerine Göre KA

Biçimsellikte Esneklik	<ul style="list-style-type: none">• Biçimsel esnekliğe sahip organik örgüt yapıları daha yüksek inovasyon kapasitesine sahiptir• Yeni fikirlerin oluşturulması için biçimsel esneklik olumlu bir rol üstlenmektedir.• Farklı aşamalarda örgütsel yapıyı şekillendirmek ve değiştirmek İnovatif bir hareket olarak değerlendirilir	KA yapısında özellikle hizmet ve desek birimlerinin belirlenmesinin GS ve YK takdirine bırakılmış olması bu anlamda bir esneklik vermektedir.
Bağlar, Zayıf ve Düşük Özerklik	<ul style="list-style-type: none">• Örgütsel yapıdaki yatay hiyerarşi ve gruplar arasındaki zayıf bağlantı daha İnovatif sonuçlara ulaştırır• Paylaşılan uzmanlık, açık ve güçlü iletişim, sonuç odaklı çalışma anlayışı yapısal işleyişi kolaylaştırır.• Yüksek özerklik inovasyonu güçlendirir.	KA'nın özellikle plan, program, güdümlü proje ve ikincil mevzuatın ihdası, yorumu ve uygulanması ile ilgili olarak KB güç alanından tam olarak özerk olmaması bu anlamda inovasyonu olumsuz etkileyen bir etken olarak değerlendirilebilir.
Planlama	<ul style="list-style-type: none">• Uzun dönemli stratejik bakış kısa vadeliye göre daha inovatiftir.• Kapsamlı, fonksiyonlar arası akılcı bir planlama inovasyonu destekler.• Pazar yönelimli planlama örgüte yeni rekabet üstünlükleri sağlar.	Ekonominin nabzının tutularak girişimci, esnaf, yatırımcı ve tüccarların neler hissettikleri ne tür rasyonel beklentiler içerisinde oldukları ve Pazar ile ilgili bilgi eksiklikleri ile ihtiyaçlarının neler olduğunun belirlenerek bunların paylaşılması gerekir.

Katılımcı Karar Verme	<ul style="list-style-type: none"> • Artan sadakat ve katılımcılık inovasyona yol açar. • Özgürlük algısı inovasyona yol açar. • Yukarıdan aşağıya bilgi akışının ve iletişimin artması inovasyona yol açar. 	<p>KA' da çalışan personel kurumsal aidiyet içerisinde olmayıp iş arayışlarında olması bu anlamda bir olumsuzluktur.</p>
Öğrenme ve Gelişim	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni fikirler ile bireysel ve örgütsel gelişimin önemi. • Yeni fikirlerin anlama kapasitesinin geliştirilmesi. • Problem çözme becerilerinin geliştirilmesi için yardım. • İnovatif fikirler beslenir ve cesaretlendirilir. • Fikirlerin fonksiyonlar arası çapraz ilişkisi desteklenir. • Örgütün iyiliği için inovasyonun oluşturulmasında insan faktörünün önemine yapılan vurgu. 	<p>Yenilikçi fikirlerin özgür bir şekilde ifade edildiği, ödüllendirildiği, KK, KB ve YK arasında kurumsal bağların KA bağlamında güçlendirildiği ve bölgesel kalkınma amacı etrafında süreçlerin işletildiği bir yapılanma gerekir. Bu amaçla da personelin KB de olduğu gibi yurt dışında bireysel eğitim ve gelişimi teşvik edilmelidir.</p>
Gücün Paylaşılması	<ul style="list-style-type: none"> • Çalışmalarda gerekli bilgi ve kaynakların paylaşımı ve işbirliği kolaylaştırılır. • İnsanları inovasyondan uzaklaştıran durum ve özellikleri azaltmak. • Yeni fikirlerin kabul edilmesi ve uygulanma hızı. 	<p>Merkezi bütçe ile yerel yönetim bütçelerinden aktarılan mali olanakların kullanılması ve yararlandırılması ekonomik olarak bir gücü ifade etmesi ve bunun GS ve YK başkanı ilişkilerine münhasır olmadan KK üyelerine karşı şeffaflık ve katılımcılık teşvik edilmelidir.</p>
İletişim	<ul style="list-style-type: none"> • Dahili ve harici kapsamlı iletişim inovasyona yardımcı olur. • Fonksiyonlar arası iletişim ve paylaşım inovasyonu destekler. 	<p>Özellikle KA'nın KB ve KK ile sağlıklı bir iletişim ağı kurması ve periyodik olarak belirli amaçlar dâhilinde güçlendirilmelidir. İletişim bireylerin kişisel takdirine bırakılmamalıdır.</p>

Pazar Bilgisi	<ul style="list-style-type: none">• Müşteri ve üreticiler arasındaki iletişim, ağ yapıları ve ortak çalışmalar inovasyonu güçlendirir.• Çevresel değişimlere duyarlılık proaktif eylemleride beraberinde getirir.• Paylaşılan Pazar bilgisi, örgütün pazardaki gelişmeleri takip etmesini sağlar.• Dışa odaklı olmak pazardaki değişimi takip etmek için yeni fikirlerin oluşmasına katkı sağlar.	<p>Teknoparklar ve kuluçka merkezlerinde üretilen bilginin paylaşıldığı ortamlar ve forumlar geliştirilmelidir. KA'nın bölgesel bilginin yeniden üretilmesine, örtük bilgilerin paylaşılmasına ve açık bilgilerin artırılarak bilgi yoğun üretime geçilmesinde aracılık ve kolaylaştırıcı olması gerekir.</p>
----------------------	--	---

Kaynak: Damanpour'dan aktaran (FIRAT, 2012, s. 74)' den alınmıştır.

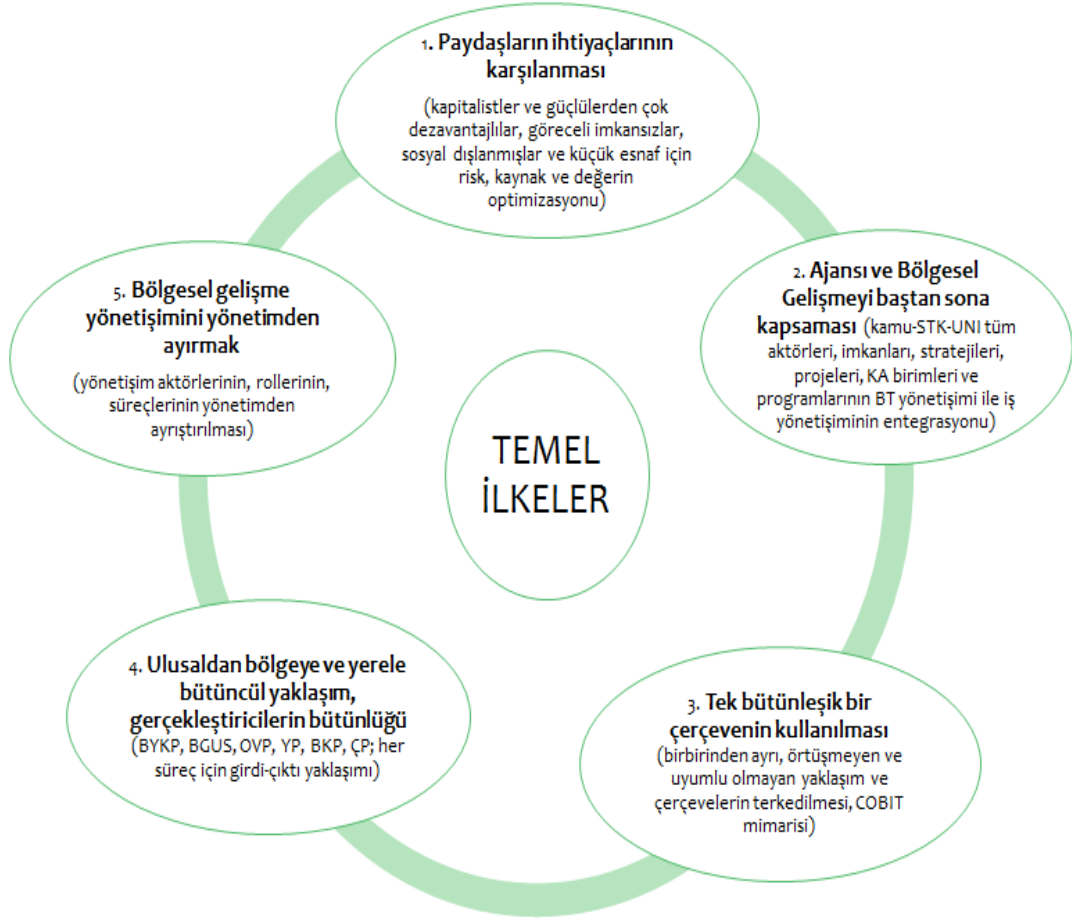
Son yıllarda özellikle kamu, özel, akademik ve diğer ortamlarda yenilikçilikten bahsedilmesi ve sürekli yenilikçi ekonomi, yenilikçi kurum ve yenilikçi ürün vb. pek çok türlerinin gündemi meşgul ettiği bilinmektedir. Bu yukarıda verilen yenilikçi kurumsal yapılanmalar ve paydaşların ihtiyaçları olan yenilikçi bilgileri sağlayacak mekanizmalar üzerinde aşağıda KA sisteminde iç ve dış paydaşların muhtemel ihtiyaçları üzerinde fikir jimnastiği yapılacaktır.

5. ETİK İÇİN TEMEL ÇÖZÜM: PAYDAŞ ŞEFFAFLIĞI

Kurumsal liderler, etik bir değer gereğince, kendi paydaşlarının ilgilerini ve çıkarlarına cevap verecek ve kaynaklarla faaliyetleri de onların yararlarını sağlayacak onlara katma değer üretecek şekilde yönlendirmeleri zorunludur. (Dawkins, 2014, s. 285) Bu çerçevede COBIT-5 tarafından oluşturulan birinci ilkenin bir gereği olarak paydaş ihtiyaçları kapsamındaki raporlama değerlendirme ve izleme faaliyetlerinin yönetim süreçleri bağlamında şeffaf bir şekilde yürütülmesi önem arz etmektedir.

Paydaşların ihtiyaçlarının karşılanması esasen paydaş yaklaşımı teorisinin bir uzantısı şeklinde anlaşılabilir. 1984 yılında basılan "Strategic Management: A Stakeholder Approach" isimli kitaptan sonra binlerce kitap ve akademik araştırma bu alanda yapılmıştır.

Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi COBIT-5 beşinci versiyonunda beş temel ilke üzerinde kurulmuştur. Burada bu ilkelerin detayına girilmeden bölgesel gelişme dinamiklerinde ve kalkınma ajansının kurumsal yapısında nasıl bir şekilde anlaşılmalı gerektiğine dair bir fotoğraf verilmektedir. İlkeler ve gerçekleştiricilerin uygulaması ise başka bir kitaba konu edilmektedir.

Şekil 1. COBIT-5 Temel İlkelerinin KA uygulaması

Kaynak: Araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Pek çok konu, tema ve zorluklar; bu kapsamda paydaş tespiti, paydaş meşruiyeti ve isteklerinin değerlendirilmesi ile firmanın veya toplumun bu alandaki rolleri ile ilişkilendirilmişlerdir. Her nasılsa bu alandaki pek çok kapsamı araştırmaya rağmen hala geliştirilmekte olan konu değer oluşturma ve ticarileştirilmesidir. Freeman'a göre, "paydaş yaklaşımı, tüm paydaşlar için olabildiğince çok katma değer oluşturulması"dır. (Garriga, 2014, s. 490) Bu paradigmatik yaklaşım aşağıda inceleneceği üzere, COBIT-5 içerisinde "paydaş ihtiyaçları" modeli ile ilk ilkeye yedirilmiş durumdadır.

Paydaşların memnuniyeti de toplam kalite yaklaşımının temel ilkelerinden birisidir. Paydaşların memnuniyeti için istediğini bilmeye ve dolayısıyla da paydaşların ihtiyaçlarının neler olduğunun tespit edilmesi gerekir. Bu yaklaşımın aslında ilk olarak Osmanlı'daki Ahilik teşkilatında mevcut olduğu da iddia edilmektedir. (Karatop, Karahan, & Kubat, 2011, s. 1112) Dolayısıyla, paydaşların ihtiyaçlarını karşılama yaklaşımının toplumsal ve tarihsel gerçeklik olarak Türk toplumunun yapısında olduğu ve bu nedenle de COBIT-5 çerçevesi kolaylıkla benimsenebilir.

COBIT-5 yaklaşımının ve yönetim paradigmasının özünü oluşturan paydaşların ihtiyaçlarına göre, bir organizasyonel yapılanma ve kurumsal iş amaçları doğrultusunda hizalanacak BT hedefleri ve gerçekleştirici amaçlarının kurgulanması gerektiğini savunur.

(ISACA, 2012) Buna göre paydaş ihtiyaçları temel belirleyici olmalıdır. Ve bu ihtiyaçlar periyodik olarak belirlenerek kurumsal hedefler, BT hedefleri ve gerçekleştirici hedefleriyle hizalı olup olmadıkları değerlendirilmelidir.

Buna göre bakıldığında, KA dinamiklerinde en temel paydaşlar olan KK üyelerinin ihtiyaçlarının belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. KK ihtiyacı sadece yılda iki defa toplantı yapmak değil, yapılandırılmış bir şekilde KA dinamiklerinden nasıl yararlanabilecekleri, sinerji oluşturma olasılığı, bölgesel potansiyeller açısından oluşturulabilecek işbirliği ve ortaklıklar ile diğer destek programları dahil olmak üzere pek çok yelpazede ihtiyaçlarının yansıtılabilmesi gerekir. Sadece KK değil, YK, GS ve iç birimlerin ihtiyaçları da dikkate alınabilmelidir.

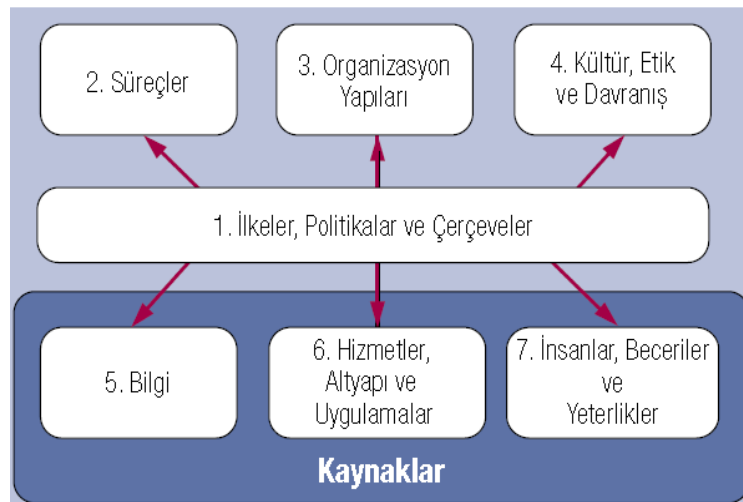
KA açısından en önemli dış paydaşlar, KB ile KK' dır. Aynı zamanda bölgesel yatırımcılar, hibe başvuranları, potansiyel yararlanıcılar, proje yararlanıcıları, işsizler ve tüm kamu kurum ve kuruluşlarının taşra temsilcilikleri ile özel şirketler ve STK'lar da bölgesel düzeydeki diğer paydaşlardır. Yani bölgesel kalkınmadan bir şekilde yararlanan veya bu süreçte bulunabilenler paydaş sayılabilirler. Daha genelde bakıldığında bir KA' nın başarısı ulusal ölçekte de önemli olduğundan TBMM ve tüm vatandaşlar da aslında dış paydaşların en geniş halkasını temsil etmektedirler.

Kurumsal liderler, etik bir değer gereğince, kendi paydaşlarının ilgilerini ve çıkarlarına cevap verecek ve kaynaklarla faaliyetleri de onların yararlarını sağlayacak onlara katma değer üretecek şekilde yönlendirmeleri zorunludur. (Dawkins, 2014, s. 285) Bu çerçevede COBIT-5 tarafından oluşturulan birinci ilkenin bir gereği olarak paydaş ihtiyaçları kapsamındaki raporlama değerlendirme ve izleme faaliyetlerinin yönetim süreçleri bağlamında şeffaf bir şekilde yürütülmesi önem arz etmektedir. Aksi durumda paydaş ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığı anlaşılacaktır.

6. COBIT-5 GERÇEKLEŞTİRİCİLERİ

Gerçekleştiriciler, tek tek ya da topluca bir şeyin çalışıp çalışmamasını etkileyen etkenlere denir –bu durumda, kuruluş BT'si üzerindeki yönetim ve yönetimidir. Gerçekleştiriciler, amaç basamakları tarafından işletilirler. Yani, daha üst seviyedeki BT-bağıntılı amaçlar farklı gerçekleştiricilerin ulaşması gereken şeyleri tanımlar.

COBIT 5 çerçevesi gerçekleştiriciler için yedi kategori tanımlar (Şekil 12):

Şekil 2. COBIT-5 Kurumsal Gerçekleştiriciler

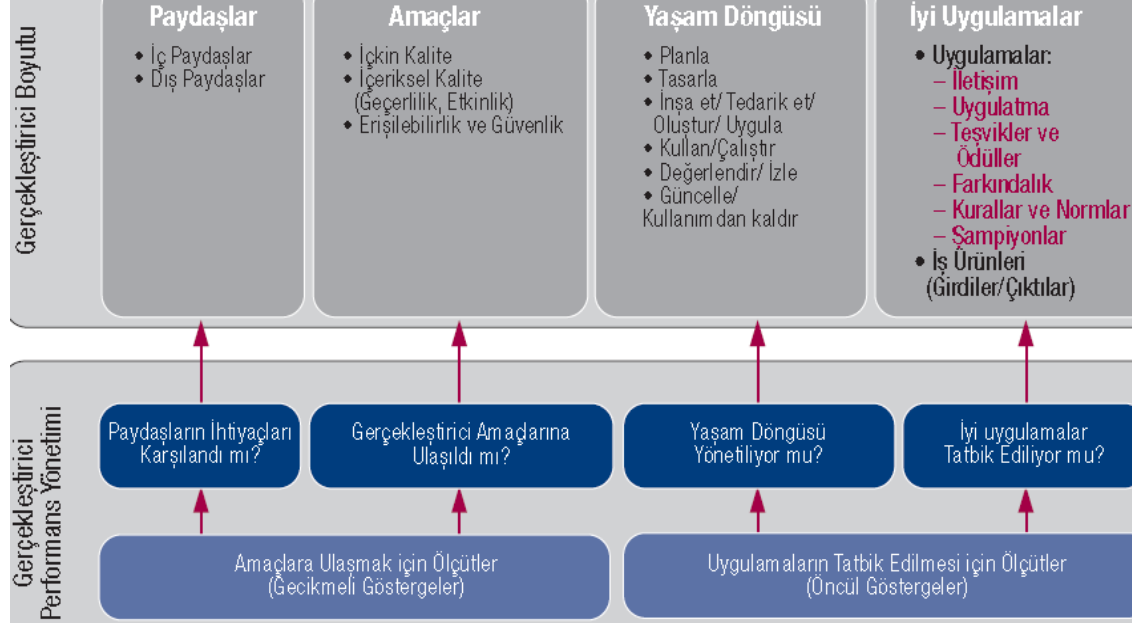
Kaynak: (ISACA, COBIT 5: A Business Framework for the Governance and Management of Enterprise IT., 2012)

1. İlkeler, politikalar ve çerçeveler arzu edilen davranışları günlük yönetim için pratik kılavuzlara çeviren araçlardır. Etik değerlerin uygulanabilmesi için belirli ilke, kural, politika, mevzuat ve stratejilerin doğru yapılandırılması büyük önem arz etmektedir. Yetki çatışması ve disiplinsizliğe olanak sağlayacak yanlış kurguların ortadan kaldırılması gerekir.
2. Süreçler, belli hedeflere ulaşmak ve tüm BT-bağıntılı amaçları gerçekleştirmeyi desteklemek üzere bir takım çıktılar üretmek için düzenlenmiş bir grup uygulama ve faaliyetleri tanımlar. Etik ile ilgili süreçler de yapılandırılabilir. Çıkar çatışması ve hediye alma gibi temel hususlar belirli bir süreç mantığı içerisinde belirtilirse uygulama ve takip daha kolay olabilir.
3. Organizasyon yapıları, kuruluşta anahtar karar verici varlıklardır. Belirli kontrol mekanizmalarını ve hesap verebilirliği işletecek şekilde organizasyonel yapıların kurgulanması ve birimler ile proje gruplarının ahenkli bir şekilde işletecek mekanizmaların geliştirilmesi etik değerlerin kurum içerisinde saygınlığını da olumlu bir şekilde etkileyebilir.
4. Kuruluşun ve kişilerin kültür, etik ve davranışları yönetim ve yönetim faaliyetlerinde başarı faktörü olarak sıklıkla göz ardı edilir. Kurumsal kültür içerisinde kurallara uymak, saygılı olmak, hoşgörü göstermek, ön yargılı olmamak, ayrımcılık yapmamak, bilgiyi paylaşmak ve ilgili kimselere danışarak yönetim ve yönetişimin işletilmesi büyük önem arz etmektedir. Sadece kurumsal yapılar, süreçler ve kuru kurallar ile değil aynı zamanda yukarıdan aşağıya belirli bir kurumsal kültür içerisinde yazılı olmasa bile bazı davranış şekillerinin kabullenilmesi ve üst yönetim tarafından bizzat uyulması gerekir.
5. Bilgi, herhangi bir organizasyonda yaygındır ve kuruluş tarafından üretilip kullanılan tüm bilgiyi içerir. Bir organizasyonu çalışır ve iyi yönetilir tutmak için bilgi gereklidir. Fakat işletim seviyesinde bilgi, çoğunlukla kuruluşun anahtar ürünüdür. Kaynak olarak yönetilmesi gereken bilgi ve enformasyon temel gerçekleştiricilerdendir. Yönetim raporları ve iş zekâsı bilgileri gibi bazı bilgiler kuruluşun yönetim ve yönetişimi için önemli gerçekleştiricilerdir. Doğru bilgiye erişilmemesi, örtük bilginin saklanması, bilgiyi paylaşma kültürünün olmaması, veri ve enformasyon işleme sistemlerinin doğru işletilmemesi veya mevcut olmaması gibi hususlar gizliliği, cehaleti ve ön yargıları besleyecektir. Bu da kurumsal ölçekte paydaşlara karşı şeffaflığa ve etik değerlerin güçlenmesine zarar verecektir.
6. Hizmetler, altyapı ve uygulamalar kuruluşa bilgi teknolojileri işleme ve hizmetlerini sağlayan altyapı, teknoloji ve uygulamaları içerir. Hizmetlerin aksaması ve alt yapının yetersiz kalması durumunda bazı etik ihlaller de gerçekleşebilir. O durumlarda insanların genelde pek çok bahaneleri olabilecektir. Bu nedenle hizmetler, alt yapı ve kurumsal uygulamaların kurumsal hedefler doğrultusunda işlerlik kazanması gerekir.
7. İnsanlar, beceriler ve yeterlikler kişilerle ilişkilidir; tüm faaliyetlerin başarıyla tamamlanması ve doğru karar verilmesi ve düzeltici tedbirlerin alınması için gereklidirler. İnsanların yetkin olmaması, bilmeden yanlış yapmalarına veya yetersizliklerini gizlemek için bazı yapıları bozmalarına neden olabilir. Bu da başkalarının bazı değerleri ihlal etmesine yol açabilir. İnsan kaynakları yönetimi kapsamında işe alından iş başı eğitimler ve hizmet içi eğitimlere kadar kurum için gerekli olan insan kaynağı ve beşeri sermayesinin güçlendirilmesiyle doğru orantılı bir şekilde etik değerler ve etik uygulamalar kurum sathında genel kabul görerek kökleşebilecektir.

Yukarıda bahsedilen yedi adet gerçekleştirici içerisinde olan kültür, etik ve davranış ile ilgili değerlendirmeler KA bağlamında aşağıda yapılmaktadır.

7. KÜLTÜR, ETİK VE DAVRANIŞ GERÇEKLEŞTİRİCİSİ

Kültür, etik ve davranış modeli aşağıda gösterildiği üzere, gerçekleştirici ve performans yönetimi boyutları ile ele alınmakta ve paydaşlar, amaçlar, yaşam döngüsü ve iyi uygulamalar çerçevesinde belirlenmektedir:

Şekil 3. Kültür, etik, davranış gerçekleştiricisi boyutları

Kaynağı: (ISACA, 2012)'den alınmıştır.

Yukarıda görüldüğü gibi 7 gerçekleştiriciden birisi olan kültür ve etik değerlerin gerçekleştirici boyutunda paydaşlar, amaçlar, yaşam döngüsü ve iyi uygulamalar mevcuttur. Etik gerçekleştiricisinin performans yönetimi boyutunda ise bir takım soru, kriter ve faaliyetler seti mevcuttur. Şimdi sırasıyla her iki boyutta gerekli değerlendirmeleri yapalım:

7.2. Paydaşlar

Kültür, etik ve davranış paydaşları kuruluş içinden ve dışından olabilir. İç paydaşlar tüm kuruluşu, dış paydaşlarsa düzenleyicileri ve yararlanıcıları (örneğin, KB ve KK) içerir. Paydaşlar istenilen davranışları tanımlama, gerçekleştirme ve uygulamakla ilgilenirken diğerleri tanımlanan kurallar ve normlara uymak zorundadır.

Özellikle bölgesel gelişme ve bölgesel yönetim kültürünün KB tarafından yapılan politika belgeleri ve mevzuat aracılığıyla tesis edilmesine çalışılırken tüm paydaşların kültürleri ve idari gelenek ile iş yapma tarzına ait yöresel geleneklerin dikkate alınması önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra YK ve KK gibi yeni iş yapma biçimlerinin gerektirdiği kültürel değişimin de dikkate alınarak kategorik bir şekilde uygulamaların ve bunlardan beklenen sonuçların elde edilebileceği dikkate alınmalıdır. Yoksa gerekli kültürel değişim olmadan kurumsal yapılanmalardan elde edilen sonuçların meydana gelmemesinden dolayı sadece kurumsal yapıları suçlamak doğru olmayacaktır.

7.3. Amaçlar

Organizasyonel etik, kuruluşun içinde yaşamak istediği değerlerce belirlenir. Bu da özellikle mali destek programlarının neye hizmet etmesi gerektiğinin açık bir şekilde paydaşlar tarafından anlaşılması ve kabullenilmesi olmasına dikkat edilmelidir. YK, KK ve KA personelinin süreçlerdeki fonksiyonlarını icra ederken sürekli bir şekilde bölgesel kalkınma göstergeleriyle ilişkilendirebilmeleri gerekir.

Bireysel etik, kuruluştaki her bir bireyin kişisel değerlerince belirlenir ve önemli ölçüde din, etnik köken, sosyoekonomik geçmiş, coğrafya ve kişisel deneyimler gibi dış faktörlere bağlıdır. Bireysel etikin kurumsal etikle çatışabileceği dikkate alınarak personel alım süreci ile hizmet içi eğitimlerin kurgulanmasına ve kurumsal kültüre adaptasyonlarına kadar pek çok husus dikkate alınmalıdır.

Bireysel davranışlar, toplu olarak kurum kültürünü belirlerler. Yukarıda belirtilen dış faktörlerin yanı sıra kuruluşlardaki kişilerarası ilişkiler, kişisel hedefler ve tutkular da davranışları yönlendirir. Bu kapsamla ilgili olabilecek bazı davranış türleri ve bu davranışları etkileyen sorular aşağıda verilmektedir:

- Risk almaya yönelik davranış–KA ne kadar riski kaldırabileceğini hissetmekte ve ne tür risk almaya isteklidir? KA personeli bölgesel gelişmeye hizmet etmediğini düşündüğü projelerdeki süreçlerde hangi riskleri kabul edebilir?

- Politikalara uymaya yönelik davranış–Kişiler politikaları kabullenmeye ne kapsamda istekli ve/veya politikalara ne kadar uymaktadır? Proje yararlanıcıları sözleşmelerdeki yükümlülüklerini ve performans göstergelerini gerçekleştirme ne ölçüde dikkat etmelidir?

- Olumsuz çıktılara yönelik davranış–KA olumsuz çıktılarla, örneğin kayıp olayları ya da kaçırılan fırsatlarla, nasıl ilgilenmektedir? KA bunlardan ders çıkartarak uyarılma yapmaya mı çalışacak yoksa kök nedeni tedavi etmeden sorumluları mı suçlayacak? Personel MDP yararlanıcılarının bölgesel kalkınmadan ziyade kendi mali çıkarlarına odaklandığını ve projenin bölgesel kalkınmaya etkisinin olmadığını düşündüğünde nasıl bir davranış sergilemelidir?

7.4. Yaşam döngüsü

Bir organizasyonel kültür, etik duruş ve bireysel davranış, vs, tümünün bir yaşam döngüsü vardır. KA mevcut bölgesel gelişme kültüründen başlayarak gerekli değişiklikleri tespit ederek bunların gerçekleştirilmesine yönelik çalışabilir.

7.5. İyi uygulamalar

KA istenilen davranışı oluşturmak, cesaretlendirmek ve sürdürebilmek için gerekli iyi uygulamalar şunları kapsamaktadır:

- İstenilen davranışın kuruluşun her kademesine duyurulması ve kurumsal değerlerin altının çizilmesi. Bunun için de paydaş ihtiyaçlarının, bölgesel gelişme ve KA hedefleri ile süreç hedeflerinin personel tarafından iyi bilinmesi için gerekli eğitim ve toplantılar periyodik olarak yapılabilir.

- Üst yönetim ve ara yönetim tarafından örnek davranış örnekleri ile desteklenmiş istenilen davranış farkındalığı. Bu amaçla da yöneticiler ile personelin karşılıklı görüş alışverişinde bulunduğu etkinlikler icra edilebilir.

- İstenilen davranışı cesaretlendirmek için teşvikler ve zorlamak için caydırıcılar. KA tarafından konulan İK ödül sistemleri ve kişisel davranışlar arasında açık bir bağlantı kurulmalı ve performans sistemi bu bağlamda geliştirilmelidir.

- İstenilen organizasyonel davranışa daha fazla yol gösterecek kurallar ve normlar. Bu, kuruluşun koyduğu ilkeler ve politikalar ile açık bir şekilde ilişkilidir. Bu amaçla da KB ile YK

ve KK arasında iletişim köprüleri kurulması ve KA personeliyle etkin iletişimde bulunabilmek için bu iletişimin zamanı ve şeklini belirleyen ikincil düzey mevzuat paydaş ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulmalıdır.

Kurumsal aidiyet ve personele sunulan imkânlar ile yönetim ve yönetim sisteminin aksamadan işlemesi etik değerlerin kurumsal kültür içerisine yerleşmesine ve kuruma has yönetim stilleri ve davranış kalıplarıyla özelleşmiş bir kurumsal kültürün sürdürülebilir bir şekilde tesis edilmesinde ciddi rol oynamaktadır. KA dinamiklerinde personelin kendisini kuruma ait hissetmemesi, iş arayışlarında olmaları ve kariyer planlamasında KA ve bölgesel kalkınmayla ilgili konuların yer almaması iç kontrol ortamı açısından ciddi zafiyetleri oluşturmaktadır.

BUMKO tarafından hazırlanan iç kontrol rehberine göre; etik değerlerin yerleşmesi “*the tone at the top*” denilen yukarıdan aşağıya inen bir yaklaşımın genellikle belirleyici olmasından dolayı yöneticilerin bir takım sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiği ifade edilmektedir.

Şekil 4. Kamu Etik Davranış İlkeleri

Kaynağı: (BUMKO, 2014)'dan alınmıştır.

Ankara KA da etik değerler ile ilgili olarak belirli bir düzeyde bilincin oluşturulduğu, bunu destekleyen beyannamelerin personele imzalatıldığı, yönerge ve genelgelerin mevcut olduğu ve Kamu Etik Kurulu personelinin eğitimlerinin de alındığı bilinmektedir. Ancak bu anlama kurumsal bir kültür oluşabilmesi ve kökleşmesi için daha yapılandırılmış ve planlı bir yaklaşımın sergilenmesi gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca sendika üyesi personelin kendilerini baskı altında hissetmemeleri ve üye olmayanların da rahatlıkla sendikalı olabilmelerinin temin edilmesi bu anlamda kurumsal aidiyet, personel motivasyonu ve etik değerlere bağlılık güçlendirilmiş olabilecektir. Özellikle Anayasal dayanağı olan toplu iş sözleşmeleri ile 666 sayılı KHK ve 6495 sayılı Yasa ile oluşturulan eşitsizlikler ve hak kayıpları giderilerek iç kontrol ortamı ve kurumsal kültür güçlendirilmelidir. COBIT-5 yönetim süreçlerinin uygulanması durumunda iç kontrol zafiyetlerin giderilmesi olanaklı olabilecektir.

Etik değerlerin genel kabul göreberek uygulanabilmesi kurumsal kültürle yakından ilişkilidir. Bir kurumda yöneticiler ve karar vericiler hukuk kurallarına ve etik değerlere sahip çıktıkları ölçüde etik değerler ve hukukun üstünlüğü de yüceltilmiş olabildiği gibi, yönetim ve liderlik tarzı da kurumsal kültürü ve etik uygulamaları etkileyen en temel nesnelere birisidir. Ortak amaç uğrunda fırsat eşitliğiyle sağlanan imkanların, bölgesel kalkınma için seferber edildiği ve bunun GS, YK ve KB tarafından önemsendiği ve takip edildiği noktasındaki intiba ve kurumsal algı düzeyi kurumsal kültürde yerleştiği ölçüde kurumsal yönetim ve yönetimin etkin bir şekilde kurumsal misyon ve vizyona hizmet etmesi olanaklı olabilir.

Üzerinde durulması gereken en önemli konulardan birisi de kuşkusuz kurumsal uygulamaların ve KA tarafından sağlanan mali desteklerin BKP ve ÇP ile uyumlu olması ve KA varlık nedeni olan bölgesel kalkınmaya katkısının en iyi noktada gerçekleşip gerçekleşmediği hususudur. Bu konuda mevzuat ve kurumsal yapı yetersiz kalmakta etik, kurumsal kültür ve yöneticilerin politik atamalarla değil, liyakat ilkelerine göre yapılıp yapılmadığı daha önemli hala gelmektedir.

Bölgesel kalkınma için tahsis edilen hibelerin, yönetimin tanıdıkları veya politik veya bürokratik olarak yakınlıkları olan çevrelere mali olanak sağlama veya piyasadaki talebin artmasına katkıda bulunmak şeklinde değil, yerel düzlemde aksayan dinamiklerin işletilmesi ve göreceli olarak üstün olan ancak bilinmeyen potansiyellerin ortaya çıkarılması için kullanılacak olanaklar şeklinde bilinmesi ve bu şekilde uygulanabilmesini ancak, ilgili tarafların etik değerlere saygılı olması ve bu değerlerin belirli ve bilinir olması sağlayabilir.

Etik değerlerin ihlal edilmesine neden olan en önemli faktörlerden birisi hukuk alt yapısının sağlıklı olma ve üst yönetimin hukuku keyfi bir şekilde yorumlamadan hakkaniyet, sadakat ve ortak amaçlar çerçevesinde uygulanması için gerekli önderliği yapabilmelerinde yatmaktadır. Bu da kurumsal yönetimin yapısı ve sağlıklı işletilmesiyle yakından ilişkilidir.

Personelin ve yöneticilerin liyakatli olması ve sistemin bu şekilde işletilmesi etik değerlere uyumu etkileyen en önemli faktörlerdendir. Birim başkanı atamaları ile GS atamalarının her hangi bir kariyer planı ve objektif yarışma usulleri uygulanmaksızın gerçekleştirilmesi, atamalarda politik yakınlık ve lobicilik için arayışlara girilmesine ve dolayısıyla KA dinamiğinde liyakat ve profesyonelliğin önemsenmemesine yol açabilmektedir. Mevcut uygulamaların profesyonelliği ve hakkaniyeti gözetmemesi bir kontrol zafiyeti olarak değerlendirilebilir.

Etik ihlaline yol açan bir neden de aktörlerin sistemin sağlıklı ve adil olmadığı noktasındaki kanıları ve bu nedenle de kendi hakkının güvencede olmadığı duygusuyla hukuk dışı yollar başvurma ve kayırma metotlarını zorunlu görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu da ekonomik gelişme ile birlikte artan eğitim düzeyi, toplumsal şuur, caydırıcı mekanizmalar ve kolektif değerlerin gelişmesiyle ilişkili olup, ulusal, bölgesel ve kurumsal yönetim ilkeleriyle de ilişkilendirilebilir. Yönetişim süreçlerinin belirsizliği ve tutarsızlığıyla ilişkili olan sorunlar bu anlamda yedinci bölümdeki yönetişim modellemesi ile çözülebilmektedir.

SONUÇ

Yapılan araştırmalar sonucunda kamu yönetiminde etik dışı davranışların görülme sıklığının gelişmiş ülkelere oranla az gelişmiş ülkelerde daha fazla gerçekleştiği tespit edilmiştir. Kimi akademisyen ve politikacı, başta rüşvet olmak üzere pek çok yolsuzluğu devletin aşırı şekilde büyümesi ile ilişkilendirmiş ve özelleştirme sürecinde kimi kamu görevlilerinin yolsuzluklara bulaşmak suretiyle kamu çıkarını göz ardı ettiklerini öne sürmüşlerdir. Bu çalışmada, kamu yönetiminde etik ilkelerin hâkim bir anlayışa dönüşmesi için bir takım tedbirlerin belirleyici olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu tedbirleri şu şekilde özetlemek mümkündür; kamu yönetimi siyaset baskısından kurtarılmalı ve özertleştirilmelidir; kamu personel istihdam ve ücret politikası, kamu görevlilerini bu tür tutum ve davranışa girmelerini

gerekli kılmayacak bir yapıya kavuşturulmalıdır; kamu yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmaları işler hale getirilmelidir; kamu personelinin hizmet içi eğitim faaliyetleri vasıtasıyla etik davranışlar konusundaki duyarlılıklarının canlı tutulması sağlanmalıdır.

Yapılan analizler sonucunda araştırma sorularımız ise aşağıdaki şekilde cevaplanabilmiştir.

DDK tarafından KA sorunları olarak tespit edilen hususlar etik değerler ve paydaş şeffaflığı ile ilişkilendirilebilir mi?

COSO ve COBIT modelleri kullanılarak yapılan kök neden analizleriyle ve alınacak önlemleriyle birlikte verilen üç adet problem DDK tarafından tespit edilen 43 adet sorun arasından örnek olarak seçilmişti. Bu sorunlar, hibe projeleri değerlendirme komitelerinin fazla müdahaleci olmaları, objektif kriterlerinin olmaması ve verilen hibelerin kuruluş amaçları dışında kullanılıyor olmasının KA dinamiklerinde ve dolayısıyla kamu yönetiminde bir etik soruna işaret ettiği ortaya konulmuştur. Özellikle saf anlamda kamu kaynağı kullanan KA tarafından girişimci ve yatırımcılara verilen hibelerin tahsis edilmesinde gerçekten muhtaç olan ve kamusal anlamda büyük etki oluşturacak olan proje sahiplerine değil de yönetim kuruluna ve KA yöneticilerinin tanıdıkları veya yakınlarına verilmesi durumunda büyük bir etik ihlali ve toplumsal ve bal söz konusu olmaktadır. Bu nedenle de kamu kaynaklarının orta malı olmayan veya kamusal alan olmayan özel ve piyasa ile ilgili özel mülkiyete geçirilmesi sürecinin hibe mekanizmaları aracılığıyla güçlendirilmesinde etik ihlallerinin yaşanmaması büyük önemi haizdir. Bu da alınan kararların, proje değerlendirmelerinin ve izleme sürecinin kamuya açık ve şeffaf bir şekilde cereyan etmesini gerektirir.

COBIT modeli aracılığıyla üç adet sorunun kök nedenlerinin incelenmesiyle paydaş şeffaflığı ile ilgili eksiklik temel sorun olarak belirlenmiştir. Araştırmamızda etik değerlerin uygulanması ile etik ve şeffaflıkla ilgili temel kurumsal ilkeler ve gerekli süreç yapılarının eksikliği ortaya konularak bu temel sorunun COBIT-5 çerçevesindeki paydaş şeffaflığının sağlanması süreci ve kültür, etik ve davranış gerçekleştircisiyle nasıl çözümlenebileceği araştırılarak analitik ve sorun çözücü bir yaklaşımla tartışılmıştır. Kurumsal hedeflere ulaşabilmek için kültürel, etik ve davranışsal öğelerin de dikkate alınması gerekliliği, sadece ilkesel olarak değil aynı zamanda süreçlerin yapılandırılması kapsamında da ele alınması gerekliliği ortaya konulmuştur. Etik değerlerin gelişimi ve yaygınlaşmasının da sadece subjektif ve normatif değerlerin kabullenmesiyle ilgili değil, aynı zamanda paydaşların ihtiyaçları ve beklentileri, kurumsal amaçlar, iyi uygulamalarla birlikte pekişebildiği ve bir yaşam döngüsü yaklaşımıyla kurumsal süreçlere entegre edilebildiği ölçüde olanaklı olduğu sonucuna varılmıştır

KAYNAKLAR

- Aykın, H., Arslanbaş, M., Dere, A., Özçelîk, A., Boyalı, C., Cecelî, F., . . . Özkilînç, M. A. (2014). *Kalkınma Ajansları İnceleme ve Araştırma Raporu (Hizmete Özel)*. Ankara: Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, <http://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/20140130-2014-03.PDF>.
- Başbakanlık. (2014). *Etik Rehberi*. Ankara: Etik Kurulu, <http://www.etik.gov.tr/BilgiBankasi.aspx?id=9>.
- Dawkins, C. E. (2014). The Principle of Good Faith: Toward Substantive Stakeholder Engagement. *Journal of Business Ethics*, May, 283–295.
- Efe, A. (2015). *Türkiye’de Kalkınma Ajansları Özelinde Kamu Yönetimi-Bürokrasi-İdare-Devlet Bağlamında COBIT-5 ile Çoklu Disipliner Bir Analiz*. Ankara: TNB Hukuk Dergisi.
- Efe, A. (2016). Bölgesel Plancılık ve Strateji Belirlemede Bütüncül Yaklaşım: Türkiye’de Kalkınma Ajansları İçin COBIT-5 Kapsamında Bir Analiz. *Anka E-Dergi: Teknik ve Sosyal Bilimler*, 1-30.

- Efe, A. (2016). Devlet Denetleme Kurulu Raporunda Belirtilen Kalkınma Ajansları Sorunları Üzerinden COSO ve COBIT Standartlarına Göre Kök Neden Analizleriyle Çözümleme. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 107-124.
- Efe, A. (2016). Kamu Yönetiminde Tek Tıpçı Kurumsal Yapılanma Sorununa Kalkınma Ajansları Üzerinden Hermenütik Kuramla Analiz ve Çözümleme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13-28.
- Efe, A. (2016). Kurumsal kaynak planlaması (ERP) ve insan kaynakları yönetimi (HRM) sistemleri sayesinde. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 43-65.
- Efe, A. (2016). Türk İdari Yapılanma Geleneğinde Sıra Dışı Bir Kamu Personel Rejimi: Kalkınma Ajansları Örneği. *Sayıştay Dergisi*, 61-87.
- Efe, A. (2016). Türk Kamu Sektöründe Organizasyonel Yapılanmaya Teknik Bir Yaklaşım: Kalkınma Ajansları Özelinde COBIT-5 BT Yönetişimi Çerçevesiyle Çözümleyici Analiz ve Modelleme. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Efe, A. (2016). Yenilikçi Paradigmalar Işığında Türkiye’de Bölgesel Kalkınmacılık Krizi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 157-180.
- Firat, H. (2012). *İnovasyon yönelimli yönetİm kültürü tasarımı; Türkiye kalkınma ajansları için model önerisi*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi.
- ISACA. (2012). *COBIT 5: A Business Framework for the Governance and Management of Enterprise IT*. Rolling Meadows, IL: ISACA.
- ISACA. (2012). *COBIT 5: A Business Framework for the Governance and Management of Enterprise IT*. Rolling Meadows, IL: ISACA.
- ISACA. (2012). *Enabling Processes*. USA: ISACA.
- ISACA. (2012b). *COBIT 5: A Business Framework for the Governance and Management of Enterprise IT*. Rolling Meadows, IL: ISACA.
- ISACA. (2012c). *Enabling Processes*. USA: ISACA.
- ISACA. (2013). *Cobit-5 Enabling Information*. Illionis, USA: ISACA.
- ISACA. (2012a). *COBIT 5 Implementation*. . Rolling Meadows, IL: ISACA.
- KB-BGYUGM. (2014). *Devlet Denetleme Kurulu Kalkınma Ajansları Araştırma ve İnceleme Raporu Kapsamında Alınacak Tedbİrler*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı (hizmete özel).
- Urwiler, R., & Frolic, M. N. (2008). The IT Value Hierarchy: Using Maslow’s Hierarchy of Needs as a Metaphor for Gauging the Maturity Level of Information Technology Use within Competitive Organizations. *Information Systems Management, January 1*, DOI: 10.1080/10580530701777206, 83–88.

KORUNAN KIYILARDA YAŞAYAN HALKIN MEKÂN VE TURİZM ALGISININ EKOSİSTEM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: ADRASAN – OLİMPOS - ÇIRALI KIYI KORİDORU

THE EFFECTS OF PLACE AND TOURISM PERCEPTION OF PEOPLE LIVING AT THE PROTECTED SHORES ON THE ECOSYSTEM: ADRASAN – OLIMPOS- ÇIRALI SHORE CORRIDOR

Mustafa ERTÜRK¹, Cemali SARI², Tamer ERPAY³

ÖZET: Ekonomi unsurunun günümüz dünyasında gelişmesi ve üretime bağlı tüketim çılgınlığının artması doğal ortam üzerinde ağır bir baskı uygulamaktadır. Türkiye’de daha önce insanın ekosistem üzerine etkileri hakkında yapılmış çalışmalar bulunmakla birlikte, insanın mekân algılama kalıpları ve bu kalıplara bağlı fütüristik bir bakış açısıyla ortaya konmuş olumlu mekân ve ekosistem tasarımı hakkında bir çalışma bulunmamaktadır. Evrenin daraltılması sonucunda fütüristik bir bakış açısıyla Adrasan - Çıralı kıyı koridorunda insanın turizm anlayışının sürdürülebilir bir ekosistem etkileşimini olumsuz yönde etkilemesi, mekânın algılanma kalıplarının olumlu bir gelecek ve ekosistem tasarımı engellemesi gibi durumlar, ortaya çıkacak temel argümanlar olarak değerlendirilecektir. İnsan – doğal ortam ilişkisinde alacağımız bu örnekleme ekosistem bozulmasında insan nasıl bir etkiye sahiptir ve ortaya çıkacak sorunlarda nasıl bir rol oynayacaktır sorularına cevaplar aranmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmada görüşme, gözlem, yazılı doküman ve bilgilerin analizi süreçleri uygulanacaktır. Görüşme ve yapılan gözlemler sonucunda, korunan kıyılardaki mekân algısı ve bu algının ortamdaki turizm faaliyetlerini şekillendirmesi ile birlikte ekosistemin olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Fütüristik bir perspektifte, korunan kıyılarda yaşayan insanların mekânı algılama kalıplarının ve buna bağlı şekillenen turizm olgusunun ortaya atılacak yeni argümanlarla birlikte ekosistemi sürdürülebilir bir şekilde olumlu etkileyeceği ve insan – ekosistem ilişkisinin olumlu bir gelecek tasarımı, ortaya koyacağı ön görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Mekân, Fütürizm, Ekosistem, Korunan Alanlar.

ABSTRACT: The development of economy in today’s world and the increase of consumption on frenzy depending on production perform a strong pressure on the natural environment. There are many researches about the effects of human on ecosystem in Turkey. However, there is no study about human’s place perception models and more searches about the positive place and ecosystem notion that reveals with a futuristic perspective connected with these models. As a result of narrowing universe, with a futuristic point of view, situations like affecting of human’s perception of tourism on a sustainable ecosystem interaction in a negative way at Adrasan-Olympos shore corridor; the models of place perception’s hindering a positive future and ecosystem notion will be evaluated as the emerging basic arguments. With this sample that we will take in their relationship of human-natural environment, the questions of “What kind of effect does human have on the destruction of ecosystem?” and “What is his role in the emerging problems?” are searched for answers. In the study done with the direction of this purpose, the processes of conversation, observation, written document and data analysis will be practiced. As a result of conversations and observations, with the place perception on protected shores and this perception’s development on the tourism activities it is confirmed that the ecosystem has been affected negatively.

¹ Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, merturk19@hotmail.com

² Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, cemsari@yahoo.com

³ Yük. Öğ., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, tmrerpai@gmail.com

With a futuristic perspective, it is predicted that the models of place perception of human living at the protected shores and the tourism concept forming related to this, will affect the ecosystem in a sustainably positive way and their relationship between human and ecosystem will reveal the positive future design with the suggesting arguments.

Keywords: Place, Futurism, Ecosystem, Protected Areas.

1. GİRİŞ

Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN – International Union For Conservation Of Natureland Natural Resources); korunan alanları, biyolojik çeşitliliğin ve doğal ve ortak kültürel kaynakların korunması ve devam ettirilmesine adanmış, yasal veya diğer etkili yöntemlerle yönetilen, kara ve/veya deniz alanları olarak tanımlar. Özellikle korunan alanlarda ekosistem çeşitliliğini korumanın en etkili yollarından biri, belirlenen doğal yaşam alanlarının, milli park, tabiatı koruma alanı gibi yasal statülerle koruma altına alınmasıdır. Genel olarak korunan alanlar olarak tanımlanan bu önemli ve değerli alanlar, doğal mirası yerinde yönetmenin en etkin araçlarından olup ulusal ve uluslararası doğa koruma stratejilerinin köşe taşlarını oluşturmaktadır (Nigel, Kelamani, Sheldon, Sue, Victor, & Babu, 2005:37).

Koruma alanlarının temel olarak dokuz amacı bulunmaktadır. Bunlar; bilimsel araştırma, yaban hayatının korunması, türlerin ve genetik çeşitliliğin korunması, çevresel hizmetlerin devamlılığının sağlanması, belirli doğal ve kültürel özelliklerin korunması, turizm ve rekreasyon, eğitim, doğal ekosistem kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı, kültürel ve geleneksel özelliklerin devamlılığının sağlanmasıdır (Yeşil, 2016: 868). Maalesef ki, gelecek nesille aktarılmayı bekleyen bu alanlar, insanların artan ihtiyaçları karşısında bir savaş vermeye mecbur bırakılmışlardır. Gelişen insan teknolojileri karşısında bu alanların kendisini koruma şansları da yıllar geçtikçe azalmaktadır. Aynı insanoğlunun tahrip ettiği veya yok ettiği doğayı tekrar geriye döndürmek için göstermiş olduğu çabalarda bir o kadar ilginçtir. İleri teknolojilere rağmen çoğunlukla başarı sağlayamamaktadır. Yaşanan bu durum bu alanlarda bilimsel, kültürel ve ekolojik açıdan koruma düşüncesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda alanların korunması amacıyla yasal düzenlemelerin yanında, önleyici tedbirlerin alınması, halkın bilinçlendirilmesi, koruma alanlarında belli kısıtlamaların getirilmesi gibi bazı koruma politikaları geliştirilmiştir (Kervankıran & Eryılmaz, 2014: 94).

Koruma alanı denince genel olarak doğada ekolojik süreçlerin insan müdahaleleriyle zarar görmeden devam etmesini sağlamak, doğal-kültürel kaynakları korumak ve sürdürülebilir bir şekilde kaynaklardan yararlanmak için kurulan, yasal ve yönetsel etkili araçlarla yönetilen, insan ile doğal kaynak ilişkilerinin sınırlandırıldığı ve belirli kurallar çerçevesinde şekillendirildiği yer kula gelmektedir (Yücel, 2005: 83). Türkiye’de 6 milyon hektarlık alanda, 6 bin 500 adet korunan veya korunması gereken alan bulunmakta, ülkemiz yüzölçümünün yüzde 27’si yani ülkenin dörtte birinden fazlası önemli doğa alanı niteliğindedir. Ülkemizde günümüz (2010) itibarıyla 41 adet milli park vardır. Ayrıca 30 tabiat parkı, 32 tabiat koruma alanı, 105 tabiat anıtı, 3000 mağara, 135’i uluslararası öneme sahip 750 sulak alan, 947 doğal sit ve yüzlerce arkeolojik tarihi sit alanı, 350 jeolojik miras, 14 özel çevre koruma alanı, 350 avlak sahası (23’ü özel sektörde), 18 yaban hayatı üretim istasyonu, 188 tohum ve gen muhafaza ormanı, 56 muhafaza ormanı ve 337 tohum istasyonu sahası, 439 mesire yeri ve kamp alanı (2012’de 1000 olacak), 81 yaban hayatı koruma sahası, 20 kaplumbağa yuvalama ve koruma alanı bulunmaktadır (Bekdenir, Elmacı, & Sezer, 2010: 892).

Yer yüzeyindeki ekosistemler; yanlış ve aşırı kullanım, nüfus artışının hızlı olması, ekonomik gelir düzeyinin artması ve endüstrileşme sonucunda büyük bir tehditle karşı karşıyadır. Bu tehditlerin başında doğal yaşam ortamlarının bozulması, biyolojik çeşitliliğin azalması ve sürdürülebilirliğin sağlanamaması gelmektedir (Yıldırım & Yurdakul Erol, 2012:

102). Ekosistem bozulmalarının en aza indirgenmesi için bu doğal alanların korunmasında etkili olan koruma stratejileri tarihi süreç içinde farklı bakış açılarıyla irdelenmiştir. Korunan alanlarda; günümüz perspektifinde ortaya konan argümanların, özellikle insan ve mekânın birlikteliğinin, insanların en az toprak, doğa ve kültürel kaynaklar kadar koruma hiyerarşilerinin belirlenmesinde temel oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Bu argümanlar doğrultusunda doğal ortamın ve ekosistemlerin korunması için kurulan koruma alanlarında etkili ve sürdürülebilir yönetim anlayışında insan unsurunun yok sayılması, kanun koyucuların mevcut belirlenmiş koruma alanlarında ortaya çıkan en önemli handikaplarından biridir. Geleneksel salt mutlak korumanın, koruma alanlarında yaşayan halkların koruma stratejilerine katılımını engellemesi geleneksel koruma alanları yönetimi modellemelerinin ve stratejilerinin tutarsızlığını göstermektedir.

Korunan alanlarda insan faaliyetlerinin varlığı ve koruma – kullanma stratejilerine katılımı sürdürülebilir bir koruma modeli içinde fütüristik bir bakış açısı ile incelenmelidir. Bu durum koruma stratejilerinin belirlenmesinde insan merkezli yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Mekân kavramı içinde insanların hayatlarını idame ettirebilmeleri için yapmış oldukları ekonomik faaliyetlerin, koruma alanlarına ve içindeki ekosistem unsurlarına olumsuz yönde etkide bulunması temel alınan bakış açısıdır. Ancak bu algının ortadan kalkması ve koruma alanları içinde yaşayan yerel halkın koruma mantığını benimsemesi – uygulaması sürdürülebilir korumayı beraberinde getirecektir.

Korunan alanlarda sürdürülebilirlik kavramı, insanın bu mekânlara bakış açısıyla ve bu mekânları nasıl algıladığı ile açıklanmaktadır. Sürdürülebilir korumanın uygulanabilmesi için koruma alanlarında fütüristik bir perspektif ile insanın ekonomik faaliyet yoğunluklarının, bu faaliyetlerin optimum kullanım sınırlılıklarının ve uygun kullanım tiplerinin belirlenmesi gerekmektedir (Görmüş, 2012: 38). Korunan alanlardaki ekonomik faaliyet türlerine baktığımızda turizm en önemli sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya'nın en hızlı gelişen sektörlerinden biri olan turizm; insanların tatil, dinlenme, sağlık, kültür, spor, avlanma, diğer toplulukları tanıma vb. amaçlarla sürekli buldukları ortamdaki ayrılarak, yurt içi ve yurt dışı yörelere doğru hareketliliği ve bu yörelerdeki geçici sürelerle kalışları olarak tanımlanmaktadır (Uslu, 1990:20). Turizm olgusunun gelişmesi beraberinde sektörel büyüme ve turizm aktivitelerinin çeşitlenmesini sağlamaktadır. Mevcut koruma alanlarında ekosistemi tehlikeye atan en önemli sebep olarak görülmektedir (Görmüş, 2012: 38). Turizm faaliyetleri, koruma alanlarında insanın mekân algısını etkileyen ve değiştiren en önemli unsurdur. Turizm faaliyetinin korunan alanlarda farklı algılanması mevcut ortamların olumlu/olumsuz etkilenmesini sağlamaktadır.

Mevcut çalışma içinde Adrasan – Çıralı kıyı koridorunda yaşayan yerel halkın turizmi farklı anlamlandırması ve algılaması bazı değişken durumları ortaya çıkarmaktadır. Bu değişkenler; koruma alanında turizm sınırlılıklarının ortadan kaldırılması, koruma alanının tamamen insana hizmet etmesi, koruma alanındaki rekreasyonel faaliyetlerde kanun koyucuların etkisinin azaltılması, koruma alanları içindeki işletmelerin daraltılması, mevcut turizm işletmelerinde doğal malzemelerin kullanılması, çok katlı yapılaşmanın önüne geçilmesi ile anlamlandırılması koruma alanının farklı boyutlarda benimsenmesini sağlamaktadır. Bu anlayış, yerel-bölgesel anlamda koruma bilincinin sağlanmasını güçleştirmektedir. Bu gibi miras alanları; peyzaj ve mekân unsurları üzerinde yaşayan insanların soyut ve somut kültürel izlerini taşımaktadır (Aşıloğlu & Memlük, 2010:185).

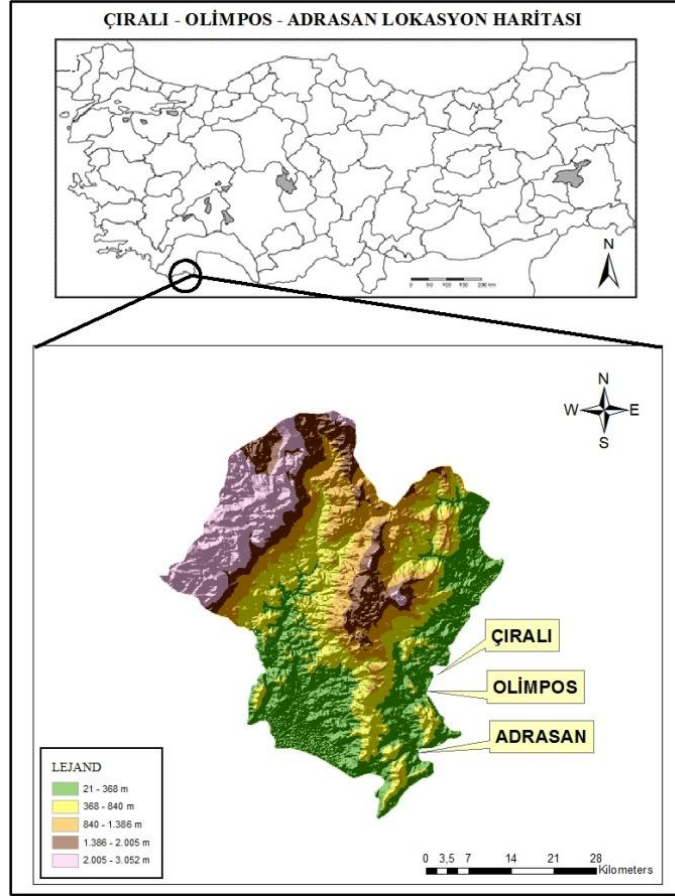
Çalışma alanı olarak Adrasan – Olympos – Çıralı kıyı koridorunun seçilmesindeki temel etken bu bölgenin koruma statüsünde olması ve korumanın işlevselliği üzerinde büyük oranda yerel halkın mevcut davranış kalıplarının etkili olmasıdır. Çünkü bu bölgede kanun koyucuların koruma statüsüne içerik anlamında katkısı var iken koruma stratejilerinin uygulamasında bir aşama kaydedilmediği görülmektedir. İnsanın yapmış olduğu ekonomik faaliyetlerle birlikte

mekân algılama kalıpları ve bu kalıplara bağlı fütüristik bir bakış açısıyla ortaya çıkacak mekân ve ekosistem tasarımı hakkında bir sonuca varmaktır. Bu amaçla, Adrasan - Çıralı kıyı koridorunda devam eden turizm faaliyetleriyle doğal çevre arasındaki etkileşimin, ekosistemi olumlu mu? Yoksa olumsuz yönde mi? etkileyeceği, değerlendirilmesi gereken bir sorudur. Korunan kıyılarda yaşayan insanların yapmış oldukları ekonomik faaliyetlerin ekosistem üzerindeki etkisi ve bu alanların sürdürülebilir bir şekilde nasıl korunması gerektiği sorularına bu çalışmada cevaplar aranmıştır. Araştırmada; Kanun koyucu tarafından korunan alan içinde sadece fiziki ortam özelliklerinin dikkate alınmasının olumsuz sonuçlarının neler olabileceği ve sürdürülebilir koruma mantığına etkisi, koruma alanı içinde yaşayan yerel halkın ekonomik ve sosyal beklentilerinin mekânsal değişime negatif/pozitif etkileri, koruma alanı içinde fiziki ortam özelliklerinin hukuki yaptırımlarla korunması ve insan etkisinin bu mekânlarda sınırlandırılmasının koruma – kullanma davranışına etkileri üzerinde durulacaktır. Bu çalışmaya neden gerek görüldü sorusuna verilecek cevap ise şöyledir; İnsanın ekosistem üzerine etkileri hakkında çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada yapılmak istenen, benzer çalışmaları tekrarlamak değildir. Yapılan çalışmalar referans alınarak, insanın mekâna nasıl baktığı veya mekânı kendince nasıl anlamlandırdığını ortaya koymaktır. İnsanın mekânla ilgili perspektifi gelecekte mekânın nasıl değişebileceği ve ekosistemin bundan nasıl etkilenebileceği üzerine ipuçları sağlayacaktır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1 Çalışma Alanı ve Özellikleri

Bu çalışmada incelenen alan Adrasan – Olimpos – Çıralı kıyı koridorudur. Bu bölge doğal koruma ve sit alanı olarak koruma altına alınmıştır. Bölgenin büyük bir kısmı Olimpos – Beydağları milli parkı içinde yer almaktadır. Adrasan merkez koruma alanı dışında iken kıyı şeridi koruma alanı içinde yer almaktadır. Olimpos-Beydağları Millî Parkı, 1972 tarihinde Antalya ili Kemer ve Kumluca ilçesi sınırları içinde bulunan doğal ve tarihi güzelliklerin korunması için sit alanı olarak korunmaya alınmıştır. Olimpos-Beydağları Sahil Millî Parkı Sarısu'dan itibaren Antalya-Kumluca karayoluna ve Akdeniz'e paralel olarak Gelidonya Burnu'na kadar uzanmaktadır.

Şekil 1: Adrasan – Olimpos – Çıralı Lokasyon Haritası

Beydağları, Güneyde Karasu çayı, Finike Ovası ve Kırlangıç Burnu ile sınırlanan bu dağlık kütle'nin doğu sınırını tabi bir sınır teşkil eden Akdeniz sınırlar. Kuzeye doğru devam eden bu kütle Antalya'nın Döşemealtı ilçesi batısında alçalır ve daha sonra yeniden yükselerek Göller yöresinin Davras, Barla ve Dedegöl dağlarıyla birleşir. Bu dağlık kütle'nin batısını ise Elmalı, Korkuteli ve Bozova karstik depresyonları sınırlar (Sencer, 1990). Mezozoik (Jura-Kretase) yaşlı neritik kireçtaşlarından oluşan Beydağları, üst Kretase yaşlı kireç taşları orta-kalın tabakalı, açık kahve, bej, gri, bazen koyu gri renklerde neritik kireçtaşlarından oluşur (Eren, 2006; Aksoy & Aksarı, 2008:46).

Beydağlarının zengin bitki formasyonu ve Likya Bölgesinin önemli Antik şehirlerinin bir kısmını bünyesinde bulundurması korunma bakımından bu bölgeyi önemli kılmıştır. Olimpos-Beydağları Milli Parkı, deniz seviyesinden başlayarak 2366 metredeki Alpin kuşağına kadar zengin doğal yapı içerisinde 154'ü Türkiye, 25'i ise sadece bölge endemiği olan bitki örtüsü, yaban hayatı, habitatlar ve özellikle de birleşiminden oluşan peyzaj çeşitliliği bölgedeki turizmin sürekliliği açısından büyük önem taşırken turizm gelişmelerinin baskısı altındadır (Atik, Altan, & Artar, 2006: 167). Kum özellikli kumsalların Caretta deniz kaplumbağalarının doğal yumurtlama alanları içerisinde olması bölgenin doğal çekiciliğini daha da arttırmaktadır.

Antalya İline 2015 yılı itibariyle gümrük kapılarından (Havalimanı ve Deniz Limanları) toplam 10.868.688'i yabancı, 463.152'si de yerli olmak üzere 11.331.840 turist giriş yapmıştır (<http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/TR,175824/2015-yili.html>, 2017). Turizmin başkenti

olarak da tanımlanan Antalya İlinde Batı Antalya Turizm bölgesi içerisinde yer alan Beldibi, Göynük, Kemer, Kiriş, Çamyuva ve Tekirova gibi büyük turizm merkezleri Olimpos-Beydağları Milli parkı sınırları içerisinde yer almaktadır. Türkiye Turizm potansiyelinin yaklaşık %8'ini oluşturduğu belirtilen bölge Antalya ili turizm potansiyelinin %40 gibi önemli bir bölümünü de temsil etmektedir (Atik, Altan, & Artar, 2006: 167). Dolayısıyla yıllar içerisinde bölgeye olan turizm taleplerini karşılamak amacıyla doğa koruma planlarında sürekli revizyonlara gidilmiştir. Özellikle 1988'den sonra alınan ekonomik ve politik kararlar fiziksel planlara da yansımış, Milli parkın kıyı kesimi turizm gelişmelerine tahsis edilmiş, tarım ve orman alanları üzerinde yapılaşma baskısı arttırıcı kararlar alınmıştır (Atik, Altan, & Artar, 2006: 167). Bugün ise koruma amaçlı planlamalar birer Likya şehirleri olan Phaselis ve Olimpos Antik şehirlerinin de içerisinde yer aldığı Phaselis-Adrasan arasındaki kıyı şeridinde kadar daraltılmıştır. Kendine özgü doğa ile bütüncül bir turizm anlayışını kabul eden bu kıyı şeridinde Phaselis Turizm ve Kültür Bakanlığına bağlı bir açık hava müzesi olarak günlük giriş ve çıkışların yapıldığı bir ören yeri olarak korunmaktadır. Çalışma sahamız olarak kabul ettiğimiz Adrasan-Çıralı-Olimpos kıyı şeridinde ise doğa ile bütünleşik sürdürülebilir bir turizm faaliyeti yapılmaya çalışılmaktadır (Fotoğraf 1-2).

Fotoğraf 1: Olimpos Ağaç Evleri.

Fotograf 2: Çıralı Kıyı Kesimi

2.2 Yöntem

Bu çalışmaya temel oluşturan veri üretimi ve işlemesi beş ayı aşan bir çalışma ile Adrasan, Olimpos ve Çıralı kıyı şeridindeki saha çalışmaları ile elde edilmiştir. İlk yapılan saha çalışmalarında (Ocak–Şubat 2017) gizli gözlem yöntemine bağlı olarak bölgede yaşayan yerel halkın temel ekonomik faaliyetlerinin korunan alana nasıl etkide bulunduğu üzerine notlar alınmıştır. Yapılan bu çalışmada koruma alanlarındaki koruma stratejileri dikkate alınarak korunan alandaki ekonomik faaliyetlerin etkilerinin ortaya çıkarılması için geniş bir literatür çalışması yapılmıştır. İkinci saha çalışmasında (Mart 2017) yerel halkla yapılan görüşmelerde bölgenin koruma alanı ilan edilmesinin benimsenmesi doğrultusunda yerel halkın ne gibi çalışmalar yaptığı ve bu bölgenin korunması için kanun koyucularla beraber nasıl hareket edildiği üzerine bilgiler toplanmıştır. Bu görüşmelerden elde edilen veriler objektif bir şekilde kaydedilmiştir. Görüşme çalışmasında toplanan veriler kısa görüşmeler ve grup görüşmeleri şeklinde sağlanmıştır. Çalışma sahasında bulunan yerel halkla yapılan grup görüşmeleri esnasında açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Açık uçlu sorularda yerel halkın ekonomik faaliyetleri, koruma alanındaki temel sorunlar, turizm faaliyetlerin doğal ortam üzerindeki baskıları, korunan alandaki ekosistem değişimleri üzerinde durulmuştur. Açık uçlu sorulara başvurulmasındaki temel sebep, araştırmacının değil, araştırılanın önemli bulduğu konular üzerinde durulması, daha açıklayıcı ve daha doğru bilgiler elde edilmesini sağlamaktır. Bölgede yapılan asıl saha çalışmasında (Nisan–Mayıs 2017) daha önce elde edilen veriler, sistematik bir şekilde analiz edilerek korunan alandaki temel sorunlar ortaya konulmuş ve bu doğrultuda hazırlanan anket çalışması likert ölçeği ile analiz edilmiştir. Likert ölçeği sıralama düzeyinde ölçüm yapan bir ölçektir. İnsanların tutum ve davranışlarını belirlemeyi amaçlayan bu ölçekte insanların tüm sorulara verdiği cevaplar toplanarak, ortaya çıkan konu hakkında davranış ve tutumları belirlenmektedir.

3. BULGULAR

Korumanın uygulanabilirliğinin ne safhada olduğu ve yerel halkın bölgeye bakış açısının ortaya çıkardığı davranışları değerlendirebilmek için uyguladığımız anket çalışması önemli birçok davranışı ortaya çıkarmaktadır. Anket çalışması Çıralı, Olimpos ve Adrasan turizm alanında turizm tesis sahiplerine ve yerli halka uygulanmıştır. Random bir seçki kullanılarak değişkenler üzerinde bir değerlendirme yapılmamıştır. Sorulan sorulara alınan

cevaplar şu şekilde değerlendirilmiş ve kısa açıklamalardan genel bir değerlendirmeye ulaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre;

M: Madde bileşenlerini ifade eder. Ölçekleme Excel işlem tablosu yazılımı ile hesaplanmıştır. Veri dosyasında 100 kişilik bir örneklem grubuna 15 maddelik ölçek uygulanmıştır. Ölçek puanları hesaplanarak madde bileşenleri yüzde olarak ifade edilmiştir.	Tamamen Katlıyorum	Katlıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
M1: Bu bölge tabiat koruma ve sit alanıdır.	%86	14	0	0	%0
M2: Bölgenin koruma alanı ilan edilmesinden sonra turizm faaliyetlerinde gelişme yaşanmamıştır.	%0	0	0	8	%92
M3: Bölgenin koruma alanı ilan edilmesinden memnunum.	%78	12	5	2	%3
M4: Bölgenin koruma alanı ilan edilmesi sürecinde yetkililer yerel halkın düşüncelerine başvurdu.	%0	0	0	13	%87
M5: Koruma alanındaki hukuksal yaptırımların varlığı, koruma sürecine katılımı olumlu etkiliyor.	%0	0	2	9	%89
M6: Bölgenin yetkililer tarafından gerektiği kadar korunabildiğini düşünüyorum.	%0	0	1	8	%91
M7: Bölgenin yerel halk tarafından gerektiği kadar korunabildiğini düşünüyorum.	%83	8	9	0	%0
M8: Bölge halkının koruma alanını benimsediğini düşünüyorum.	%86	6	8	0	%0
M9: Koruma alanının sürdürülebilirliği için kanun koyucular ve halk aynı doğrultuda hareket etmektedir.	%0	0	13	19	%68
M10: Koruma alanındaki turizm faaliyetleri, koruma alanını olumsuz etkiliyor.	%0	0	0	4	%96
M11: Koruma alanında koruma – kullanma faaliyeti bir arada yapılabilir.	%87	10	3	0	%0
M12: Koruma alanında yapılan turizm faaliyetlerinde işletmelerin geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum.	%0	0	4	14	%82
M13: Koruma alanında büyük turizm işletmelerinin kurulması doğal ortamı olumsuz etkilediğini düşünüyorum.	%84	16	0	0	%0
M14: Koruma alanını ziyaret eden yerli ve yabancı turistler doğal ortama zarar verdiğini düşünüyorum.	%0	0	2	10	%88
M15: Bölgenin koruma alanı ilan edilmesinin doğal ortama katkısının olduğunu ve gelecek nesillere bozulmadan aktarılacağını düşünüyorum.	%0	0	3	8	%89

M1'e göre, Bölgenin koruma alanı olduğu yerel halk tarafından kabul edilmiştir. Mekânın korunan alan olarak benimsenmesi ve tanınması koruma mantığının geliştirilmesindeki en önemli etkidir.

M2'ye göre, Yörenin koruma alanı ilan edilmesinin turizm faaliyetlerine pozitif yönde katkı sağladığı düşüncesini görebiliyoruz. Yöre halkının, doğal korumanın sağlanması ile alternatif turizm talebini karşılayabildikleri düşüncesi ortaya çıkan en önemli unsurdur.

M3'e göre, Örneklem grubunun büyük bir kısmı yörenin koruma alanı ilan edilmesinin olumlu etki yarattığını, % 5' lik kısmının ise bu durumun yörenin kalkınmasında engel oluşturduğu düşüncesi ön plandadır. Ancak yapılan gözlemde negatif davranış sergileyen bu grubun bölgenin yerlisi olmadığı tespit edilmiştir. Bu bölgeye geliş amaçlarının tamamen turizm faaliyetlerinin bölgede maksimum şekilde gelişeceği düşüncesi ve yörenin doğal imkânlarından maksimum fayda sağlamaktır. Ortaya koydukları bu düşünceleri uygulayamamaları dikkat çekici bir unsurdur. Çünkü yerel halkın baskın korumacı mantığı negatif sonucu ortadan kaldırmaktadır.

M4'e göre, Bölgenin koruma alanı ilan edilmesi sürecinde yörenin sosyo – ekonomik yapısı göz ardı edilmiş ve yöre halkı ilk planlama çalışmalarına dâhil edilmemiştir. Sürecin bu şekilde gelişmesi koruma planlamalarının olumsuz sonuçlar ortaya çıkardığını ve korumanın maksimum kapasiteyle uygulanamadığı ortaya koymaktadır. Ancak son dönemde, yöre halkının da planlamaya dâhil edilmesinin süreci hızlandırdığı yerel halk tarafından vurgulanmıştır.

M5'e göre, Yöre halkı, koruma planlamalarında kanun koyucunun etkili yaptırımları nedeniyle koruma mantığının gelişemediğini açıkça ortaya koymaktadır. Yapılan görüşmelerde elde edilen verilere dayanarak, koruma alanında kanun koyucunun katı kuralları sebebiyle alt yapının geliştirilemediği, gerekli izinlerin çok uzun süreçte çıkması sebebiyle yaptırımların koruma alanına zarar verdiği görüşü ön plandadır.

M6'ya göre, Koruma planlamalarının oluşturulması ve uygulanması tek boyutta incelenmemelidir. Mevcut uygulamalar ışığında yöre halkı, kanun koyucunun koruma alanında yaşayan insanları da koruma uygulamalarının içine dâhil edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Çünkü kanun koyucunun ve ya yetkililerin tek taraflı uygulamalarının yetersiz olduğu ve tabiri caiz ise masa başından korumanın yapılamadığını vurgulamaktadır.

M7'ye göre, Yerel halk koruma alanı içinde tek taraflı korumanın mümkün olamayacağını bilincindedir. Ancak görüşmelerden elde edilen söylemler ışığında koruma alanında yaşayan yerel halkın büyük çoğunluğunun koruma bilincini özümlediği ve bu doğrultuda bölgeye katkı sağladığının farkındadır.

M8' e göre, M7 atfı olarak dikkate alınmalıdır.

M9' a göre, Koruma mantığı içinde kanun koyucu ve yerel halk maksimum seviyede ortak payda da buluşmamaktadır. Koruma alanı içinde yaşayan yerel halkın sosyo – ekonomik yapısı göz önünde bulundurulur ise kanun koyucunun bölge içindeki etkisi sürdürülebilir koruma ve kullanmanın, negatif yönde seyrine neden olmaktadır.

M10'a göre, Koruma alanı içinde yaşayan yerel halkın koruma – kullanma mantığı içinde turizm faaliyetini geliştirebileceği ve buna bağlı doğal ortam bileşenlerinin geleceğe aktarılabilmesi düşüncesi ön plandadır.

M11' e göre, M 10 atfı olarak dikkate alınmalıdır.

M12' ye göre, Koruma alanının doğal özelliklerinin sürdürülebilir bir şekilde kullanılabilmesi için yörenin maksimum taşıma kapasitesinin üzerine çıkılmamalıdır. Bu sebeple yöre içinde betonarme ve çok katlı yapıların inşa edilmemesi, doğal ortam ile uyumlu yapıların uygulanması gerektiği ön plandaki düşüncedir.

M13' e göre, Koruma alanı içinde büyük tatil köyleri ve turizm işletmelerinin inşa edilmesi yörenin taşıma kapasitesinin üzerine çıkacağı ve bölgenin koruma statüsünü yitireceği

düşüncesi yerel halkın genel kaygısıdır. Bu nedenle bölge içinde korumanın sürdürülebilir bir şekilde uygulanabilmesi için büyük turizm işletmelerinin var olmaması gerekmektedir.

M14' e göre, Koruma alanını ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin büyük bir kısmının bölgeye ziyaretindeki temel nedenin doğa olduğu en önemli etkidir. Bu nedenle yöre içinde doğal çevre tahribatı minimum düzeydedir. Ancak mevcut ziyaretçilerin genel yapısı göz önüne alınır ise yabancı turistlerin yerli turistlere göre daha az tahribat yaptığı ön plandadır.

M15' e göre, M7' de belirtildiği üzere bölgede yaşayan yerel halkın koruma bilinçini geliştirdiği ve koruma kullanma mantığı ile yöredeki sosyo-ekonomik yapının ortak paydada bulunduğu kanısındadır. Bu nedenle koruma statüsünün uzun vade de daha çok geliştirilip gelecek nesillere olumlu yönde aktarımın mümkün olacağı su götürmez bir gerçekliktir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Mevcut çalışma içinde Adrasan – Çıralı kıyı koridorunda turizmin, yerel halk tarafından farklı mekânsal algılar ile anlamlandırılması koruma alanının farklı boyutlarda benimsendiğini ortaya koymaktadır. Mevcut evren içinde yaşayan yerel halkın doğal koruma ortamına bakış açısı irdelendiğinde;

- Koruma alanında turizm sınırlılıklarının ortadan kaldırılması gerektiği,
- Koruma alanının tamamen insana hizmet etmesi,
- Koruma alanındaki rekreasyonel faaliyetlerde kanun koyucuların etkisinin azaltılması,
- Koruma alanı içindeki işletmelerin daraltılması,
- Mevcut turizm işletmelerinde doğal malzemelerin kullanılması,
- Çok katlı yapılaşmanın önüne geçilmesi,
- Koruma alanı sınırları içinde hem korumanın hem de kullanmanın aynı anda etkin olabileceği,

gibi farklı boyutta davranışlar ortaya çıkmaktadır. Bu duruma bağlı olarak koruma alanlarının sürdürülebilir bir şekilde kullanımı ve koruma stratejilerinin belirlenmesi için insan faaliyetlerinin bu ortamlardan izole edilmesi yerine, koruma mantığının uzun vadede bölge halkına pozitif yansımaları hakkında projeksiyonların ortaya konması ve halkın bilinçlendirilmesi en doğru uygulama olacaktır.

Adrasan – Çıralı kıyı koridorunda yapılan anket çalışması, birincil verilerin işlenmesi, gözlem çalışmalarının analiz edilmesi ile birlikte yöre halkının turizm faaliyeti ile korumanın beraber uygulanabileceği ve mekânın sürdürülebilir bir şekilde kullanılacağı düşüncesi ön plandadır. Ancak kanun koyucunun uygulamış olduğu yöntemlerin bölge halkını koruma mantığının dışında bırakması olumsuz bir etki yaratmaktadır. Özellikle korunan kıyı bölümünde yerel halkın büyük bir kısmı, bölgenin ağaçlandırılmasında büyük rol oynamıştır.

Yapılan çalışmada dikkati çeken en önemli davranış, yerel halkın uygulanan turizm faaliyetlerinde sadece deniz turizminin ön planda tutulmaması için alternatif turizm değerlerinin de uygulanmasını sağlamalarıdır. Bu değerler genel olarak dağ yürüyüşü, Caretta – Caretta koruma kampı çalışmaları, dağcılık gibi aktiviteler olarak ortaya çıkmaktadır. Birçok işletme sahibinin özellikle sonbahar ve kış döneminde Avrupa'daki koruma alanlarını ziyaret ederek korumanın nasıl yapılması ve turizmin buna bağlı nasıl geliştirilmesi gerektiği üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Bu durum bilinçli işletme ve bilinçli korumanın beraber yapılabileceğinin en önemli göstergesidir. Bu durum bilinçli ve korumacı turist kitlesini müşteri olarak bölgeye gelmesini teşvik etmektedir. Nitekim yerli işletmeci ve halkla yaptığımız görüşmelerde; Fransız, İngiliz, Alman, İsveçli, Finlandiyalı ve Norveçli turistlerin doğal ortamdaki korumacı yaklaşımlarının doğal ortama en az zarar verdiğini ve korumanın hem

üretici hem de tüketici kesimin ortak faaliyeti olduğunu ortaya koymaktadırlar. Özellikle yerli ve Rus turistin bölgeye zararının daha fazla olduğu yerel halk tarafından ortaya konan en çarpıcı bilgi olarak değerlendirilmelidir. Yerel işletmecilerin en önemli söylemi ise 2015 – 2016 yılları arasında Rusya–Türkiye arasındaki krizin bölge ekonomisine neredeyse etkisinin olmadığıdır. Bu durumun temel sebebi Antalya'nın birçok kesiminde ve tatil yöresinde Rus turistin önemli bir ekonomik girdi olarak görülmesine rağmen bu bölgede Rus turistin istenilmemesidir. Çünkü Rus turist yörenin temel turizm değerlerine adapte olamamaktadır.

Tüm verilerin analizine bağlı olarak Adrasan-Olimpos-Çıralı Kıyı Koridorunda koruma statüsünün doğal ortam ve ekosisteme olumlu katkı sağladığı önemli bir gerçektir. Bölge içinde yaşayan yerel halkın temel davranışları göz önünde bulundurulur ise koruma bilincinin geliştirildiği ancak maksimum seviyede uygulanmadığı ön plandadır. Yörede yaşayan yerel halkın koruma statüsüne dâhil olması korumanın en iyi şekilde gerçekleştiği anlamına gelmemelidir. Yöre içinde kanun koyucu ve yerel halkın maksimum taşıma kapasitesini aşmaması, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerle iş birliği içinde olması gerekmektedir. Ancak koruma alanında yerel halkın doğal ortama bakış açısının önemli bir etken olduğu, koruma – kullanma faaliyetlerinin pozitif sonuçlar ortaya çıkaracağı düşüncesini de güçlendirmektedir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, R., & Aksarı, S. (2008). Elmalı (Antalya, Batı Toroslar) Kuzeyinde Likya Naplarının Jeolojisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi , 45-58.
- Aşlıoğlu, F., & Memlük, Y. (2010). Frig Vadisi Kültür Mirası Alanlarının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi , 185-197
- Atik, M., Altan, T., & Artar, M. (2006). Turizm ve Doğa Koruma "Güney Antalya Bölgesi" Gelişmeler ve Sonuçlar. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi , 165-177.
- Bekdemir, Ü., Elmacı, S., & Sezer, İ. (2010). Turizm Kıskaçında Bir Doğa Koruma Alanı: Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Milli Parkı. Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic) , 890-913.
- Dudley, N., Kelamani Jo, M., Sheldon, C., Sue, S., Charles Victor, B., & Sarat Babu, G. (2005). Etkin Korunan Alan Sistemlerine Doğru. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Korunan Alanlar İş Programı Uygulama Klavuzu. Montreal: Secretariat of the Convention on Biological Diversity.
- Eren, Ö. (2006). Antalya Beydağları'nın (Tahtalı, Teke, Çalbalı, Pozan Uzunkarış, Özdemir ve Kartal Dağları) Yüksek Dağ vejetasyonunun Bitki Sosyolojisi Yönünden Araştırılması. Basılmamış Doktora Tezi . Antalya: Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Anabilim Dalı.
- Görmüş, S. (2012). Korunan Alan Planlama Stratejilerinin Değerlendirilmesi: Kastamonu-Bartın Küre Dağları Milli Parkı Örneği. Bartın Orman Fakültesi Dergisi , 37-48.
- <http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/TR,175824/2015-yili.html>. (2017, Temmuz 26). Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü: <http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/TR,175824/2015-yili.html> adresinden alınmıştır.
- Kervankıran, İ., & Eryılmaz, A. G. (2014). Isparta İli Milli Parklarının Rekreatif Faaliyetlerinde Kullanımı. Marmara Coğrafya Dergisi , 81-110.
- Kuvan, Y. (2005). Korunan Alan Yönetiminde Etkinliğin Önemi ve Değerlendirilmesi. Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu 8-10 Eylül, (s. 81-89). Isparta.
- Sayhan, S. (1990). Teke Yarımadasının Bitki Coğrafyası. Yayınlanmamış Doktora Tezi . İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalı.
- Uslu, O. (1990). Turizm ve Çevresel Etkileri. Turizm ve Çevre Konferansı (s. 19-47). Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- Yeşil, M., (2016). Doğa Koruma Yaklaşımlarındaki Değişimlerin Dünyada ve Türkiye'deki Tarihsel Süreci. Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi , 867-876.
- Yıldırım, H. T., & Yurdakul Erol, S. (2012). Korunan alanlar, Ekolojik İşlevleri ve Geleceğe Yönelik Tahminler. Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi , 101-109.

DENEYSSEL YÖNÜYLE MÜSELSSEL GAZEL

MÜSELSSEL GAZEL BY THE WAY OF EXPERIMENTAL

Ahmet TOPAL *

ÖZET: Klasik Türk şiiri geleneğinde müselssel gazel, her mısraı aynı şekilde kafiyeli olan gazellere denilmektedir. Bu çalışmada örneklerine yer verilen deneysel nitelikli müselssel gazeller ise harflerin belirli bir düzenle oluşturdukları silsileyle yazılan, imlaya yönelik bir hüner gösterisidir. Bu şiirlerde bir kelimenin son harfi, kendisinden sonra gelen kelimenin ilk harfi olarak da kullanılmakta; bu harf kelime sonunda olmak üzere bir kez yazılmaktadır (صفر زم عارف *Safder-i rezm-i ma'ârif* gibi). Sonraki kelimedeki ilk harfin yazılmaması, şiirleri bir nevi bulmacaya çevirmekte; ilk bakışta şiirlerin anlamsız kelimelerle yazıldığını düşündürmektedir. Kesbî, Safî, Gınayî, Hafız Ahmed Paşa ve Nağzî'ye ait olmak üzere beş örneği tespit edilebilen şiirleri; şairlerin diğerlerinden farklı olma, kendine özgü bir tarz geliştirme maksadıyla kaleme aldıkları sıra dışı denemelere dahil etmek gerekir. Bu manzumeler geleneğin belirlediği "müselssel gazel" tanımını değiştirecek ya da genişletecek mahiyette olmamakla birlikte klasik Türk şiirinin deneysel yönü itibarıyla sınırlarının ne kadar geniş olduğunu gösteren örneklerdendir.

Anahtar sözcükler: Klasik Türk Şiiri, Deneysel Edebiyat, Müselssel Gazel

ABSTRACT: In Classical Turkish poetry the gazels whose all verse rhymed same form is called müselssel gazel this study the examples which are shown have an experimental qualification that are formed certainly with the letters as a poetic talent. In this poesies last letter of a word is used as the first letter of following word. This letter is used for one time in the end of the word (صفر زم عارف *Safder-i rezm-i ma'ârif* like). Not using the first letter in the word makes the poesies as a puzzle. In the first view poesies seemed as meaningless. Five poesies which are belonged to Kesbî, Safî, Gınayî, Hafız Ahmed Paşa and Nağzî should be evaluated as the examples that are written for enhancing a proper style different from other poets. These poesies can be defined as the classical Turk poesies' müselles form but with the experimental view these example can show the extensive way of Turkish poetry.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Experimental Poetry, Müselssel Gazel

1. GİRİŞ

Klasik Türk şiiri, gelenek içerisinde belirlenen şekil ve muhteva kurallarına bağlı bir edebiyattır. Bu kurallar çerçevesinde şiirler kaleme alan divan şairi, sınırlı kelime kadrosu, nazım şekli ve türü, vezin ve kafiye sınırları içerisinde kendini ifade etmek zorundadır. Aynı şartlar içerisinde şiir söylemek durumunda olan şairler tabîi olarak diğerlerinden farklı, kendine has bir üslup oluşturma hevesini de taşır. Bu heves, şairleri gelenek içerisinde yeni arayışlara sevk eder. Birçok eserde karşılaştığımız bîkr-i mana, bîkr-i mazmun, bîkr-i hayal vb. kavramlarla ifade edilen yeni arayışlar, nev-zemin şiir söyleme gayreti hemen her şairin amacı olmakla birlikte hepsinin bunu başardığı söylenemez. Yaradılışındaki şairlik kudreti, ilmi ve edebi birikimi, dil tasarrufuyla oluşturduğu üslubu bir şairin zaman içindeki konumunu belirler. Kabiliyetli şairlerin elinde kendine özgü bir üslup arayışı zamanla bir mektep (ekol/tarz) oluştururken bazı şairlerde bu durum; daha önce örneğine rastlanılmayan şiirler söyleme, böylece şiir alanında yeni bir tarz oluşturma, hüner gösterme, farklı olma hevesiyle yapılmış birer deneme niteliğinde kendini gösterir. Var olanla yetinmeyenlerin, nasıl daha farklı metinler kurabiliriz arayışında olanların; aykırı, farklı, bilinmeyen ve örneğine pek rastlanmayacak yeni

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, tahmet@atauni.edu.tr

yapılar kurarak dilin ve insanın metin üretme ve dili kullanma sınırlarını zorlayan sıra dışı şairlerin kalem tecrübesi olarak görülen bu tür tasarruflar son dönemde Batılı bir kavram olan *deneysel edebiyat* adı altında değerlendirilmektedir.¹ Klasik Türk şiiri özelinde konuyla ilgili en kapsamlı çalışmayı hazırlayan Dursun Ali Tökel, divan şairlerinin masnû ve musanna başlıklarıyla yazdıkları şiirlerin bugün deneysel şiir olarak adlandırıldığını belirterek şu tespiti yapar: *eski şairlerimizin gözünde bugün bizim deneysel dediğimiz şeyin karşılığı masnû kelimesinde gizliydi. Bazı şairlerin divanlarında gazel-i masnû' (veya kıt'a-i musanna') şeklinde başlıklara rastlanır. Bu kelimenin kökü tabii ki sanat kelimesidir ve hâliyle yapılan işin bir sanatkârın dehasının ürünü, orijinal bir iş olduğu vurgulanır.*² M. Kayahan Özgül, masnû ve musanna başlığını taşıyan bu şiirleri “sanatkârane” bir deneme olarak değerlendirmiş; Osmanlı şairinin gelenekten sapmadan, fakat onun sınırlarını zorlayarak yaptığı deneysel şiir çalışmaları olarak tarif etmiştir.³ Deneysel sayılabilecek şiirler üzerine incelemelerini “Divan Şiiri'nin Garîpleri” üst başlığıyla neşreden M. Fatih Köksal da, özellikle şekle dayanan yenilik arayışındaki şairleri ruhlarında heyecan, hareket olan, bir şeyler yapma, farklı oluşunu gösterme çabasında, fakat şiir kudreti buna el vermeyen kişiler olarak değerlendirmiştir.⁴

Farklı nazım biçimlerinde ve çoğu zaman “musanna” başlığı altında yer alan bu şiirlerin bir kısmı resme, motife yaklaşarak figüratif bir görüntü kazanabilirler. Şiirselliğin resimle bulunduğu bu özel form; ‘görsel şiir’, ‘somut şiir’, ‘desen şiir’, ‘figüratif şiir’ gibi terimlerle ifade edilmektedir.⁵ Klasik Türk şiirinde göze hitap eden bu tür şiirlerin varlığı kültürümüzde önemli bir yeri olan hüsn-i hat sanatı ve bilmece söyleme geleneğiyle ilişkilendirilmiştir. Konuyla ilgili örneklerin açıklamalarıyla yayımlandığı bir çalışmada bu şiirlerin ortaya çıkışı şu şekilde ifade edilmiştir: *Eski kültürümüzde resim sanatının gelişme imkânı bulamaması, görselliğe dayalı estetik eser üretimi için farklı sahalarda arayışlara gidilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu anlamda hüsn-i hat göze hitap eden bir güzel sanat mahiyetini kazanmıştır. Şiirin yazıldığı yüzey üzerindeki görünümünün ön plana çıkarıldığı “görsel şiirler” de aynı ihtiyaca yönelik olarak vücuda getirilmişlerdir... Klasik şiirde zaten mevcut olan şiirde anlamı gizleme ve bilmece oluşturma amacıyla görsellikten istifade etme temayülünün yanı sıra hat sanatı, gizemli ilimlere ve diğer inanışlara dair çizimler ve tablolar, müstensih müdahaleleri gibi hususların da Osmanlı görsel şiirlerinin vücuda gelmesinde etkili oldukları düşünülebilir.*⁶ Klasik Türk şiirinin kimliğini yansıtmayan bu tür şiirler, hat sanatının çizgisini yansıtmayan ve şöhret sahibi üstat hattatların itibar etmedikleri, kuş, gemi, silah vb. istiflere benzetilmiştir.⁷

Deneysel yönüyle dikkat çeken şiirlerin bir kısmı ise bir nevi harf oyununa dayanan bilmeceler şeklinde tertip edilir. Amil Çelebioğlu, görsel şiirlerle birlikte bu şiirleri şifreli metinlere benzeterek bütün harfler ve kelimelerin birbirine bitişik ve zincirleme bir biçimde

¹ Dursun Ali Tökel, *Deneysel Edebiyat Yönüyle Divan Şiiri*, Ankara 2010, s. 10.

² Tökel, age., s. 24.

³ M. Kayahan Özgül, “Figüratif Şiir”, *Sonsuzluk ve Bir Gün*, Temmuz-Ağustos 2005, S. 3, s. 6.

⁴ M. Fatih Köksal, “Divan Şiirinin “Garîb”leri- I, Sıra Dışı Gazeller” , *Yâ Kebikeç, Mecmualar Arasında*, İstanbul 2016, s. 122. Klasik edebiyat incelemelerinde terminoloji bakımından Batılı kavramların tahakkümünden haklı şikayetlerini dile getiren M. Fatih Köksal deneysel edebiyatla ilgili bir tanım yaparak birkaç örnek vermektedir: *Deneysel edebiyat da Batılı bir kavram. Üzerine bizde de yazılmış çizilmiştir. Deneysel edebiyattan anlaşılan şey şudur: Bizdeki lebdğmezler, şekle dayalı edebî sanatlardan iade, kalb, akis, Batı'da akrostiş, eski şiirimizde “muvaşşah” denilen şiir tarzı...Öyle ki Edirneli Nazmî daha XVI. yüzyılda bütün mısraların hem ilk hem son harfleriyle yapılmış muvaşşahlar (akrostiş) yazıyordu. Hatta bir bakuma leff ü neşr dahi deneysel edebiyat bahsi çerçevesinde değerlendirilecek bir sanattır. Edebiyatımızda sadece Edirneli Nazmî'de örneğini görebildiğimiz, mısraı, tersten okuduğunuzda da aynı cümlelerin ortaya çıktığı maklûb-ı müstevî de ilginç bir deneysel edebiyat örneğidir.* (M. Fatih Köksal, “Deneysel Edebiyatın Zirvesi: Ses Âteş, Sûret Âteş, Anlam Âteş”, *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, İstanbul 2012, s. 136-137)

⁵ Özge Öztekin, “Ağaç Kültürünün Görsel Şiirdeki Figüratif Anlamı: Divan Şiirinde Değişimsel Önceleme Alanı Olarak Biçimsel Sapmalar”, *Millî Folklor*, 2013, S. 98, s. 63.

⁶ Özer Şenödeyici, *Osmanlı'nın Görsel Şiirleri*, İstanbul 2012, s. 183.

⁷ Köksal, “Divan Şiirinin “Garîb”leri- I, Sıra Dışı Gazeller”, s. 122-123.

yazıldığı hatt-ı muvassal veya hatt-ı müsel sel şiirlerle bitişmeyen harflerle yazılan hatt-ı mukatta veya hatt-ı munfasıl şiirleri örnek olarak göstermiştir.⁸

İster görsel olsun ister harflerin kullanımına dayanan bir hüner gösterisi olsun deneysel karakter arz eden manzumeler, şiir dilinin bir özelliği olan “sapma” (İng. Deviation) terimiyle de ilişkilendirilmiştir. Sapma, şairin gerek sözcüklerin ses ve biçim özelliklerinde gerek dilin sözdizimi açısından niteliklerinde bilinçli olarak değişikliklere gitmeyi, dilde bulunmayan yeni sözcük ve anlatım biçimlerini kullanma eğilimlerini içerir. Sanatçı bunu yaparken dile yeni bir güç kazandırmayı; göstergeleri ses ve anlam açısından daha etkili kılmayı, okuyanın ya da dinleyenin zihninde yeni ve değişik tasarımlar, yeni duygu değerleri oluşturmayı amaçlamaktadır.⁹ “Sapma” kavramını klasik Türk şiiri çerçevesinde ele alan bir çalışmada seçilen örneklerin genellikle deneysel nitelikli manzumeler olması, bu kavramın deneysel şiir karşılığında kullanıldığını göstermekte; bu manzumeler şiiriyetin zayıf olduğu, fantezi ürünü eserler olarak değerlendirilmektedir.¹⁰

DeneySEL YÖNÜYLE MÜSESEL GAZEL:

Arapça “selese” kelimesi bir nesneyi zincir şeklinde birbirine ekleyip birleştirmek¹¹, peşi peşine getirmek, bağlamak¹² manalarına gelen bir kelimedir. Bu kelimedenden türetilen “müsel sel” zincirlenmiş, zincirleme, sürekli, devamlı¹³ anlamlarında kullanılır. Edebî terim olarak ise her mısraı kafiyeli olan beyitlerden oluşan manzumelere müsel sel denilmekte; mısraları kafiye itibarıyla bir zincir oluşturduğu için şiirlere bu ad verilmektedir.¹⁴ Edebiyatımızda bu tabir daha çok kafiye itibarıyla bir devamlılık arz eden gazelleri nitelemek için kullanılmıştır. Bilindiği gibi gazel bir matla’ ile diğer beyitleri daima matla’ ile kafiyeli şiir olarak kabul edilmiştir. Buna göre gazelin kafiye düzeni aa ba ca ... şeklinde veya aa xa xa şeklinde gösterilmektedir. Ancak bütün mısralarının aynı kafiyede olduğu gazeller de vardır. Bütün mısraların aynı şekilde kafiyeli olmasına tasrî, her mısraı aynı şekilde kafiyeli olan gazellere musarra’ veya müsel sel gazel denilmiştir.¹⁵

Kesbî, Safî, Gınayî, Hafız Ahmet Paşa ve Nağzî’ye ait olmak üzere şimdilik gazel formunda beş örneği tespit edilebilen ve şairlerinin nitelendirmelerinden hareketle “müsel sel gazel” olarak adlandırılan şiirler ise bu tanımın tamamen dışında yer alır. Az sayıdaki örnekleriyle “müsel sel gazel” teriminin bilinen tanımını değiştirecek veya bu tanıma bir katkı sağlayacak nitelikte olmayan bu manzumeler harflerin kullanımına bağlı bir hüner gösterisidir. Deneysel nitelikli müsel sel gazelde bir kelimenin son harfi, kendisinden sonra gelen kelimenin ilk harfi

⁸ Âmil Çelebioğlu, “Kültür ve Edebiyatımızda Şifre Alfabeleri”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998, s. 514. Amil Çelebioğlu’nun bahsettiği hatt-ı müsel sel (zincirleme yazı) sanatıyla yazılan şiirler bu makalenin konusunu oluşturan şiirlerden farklıdır. Çelebioğlu şu beyti hatt-ı müsel sel örneği olarak göstermiştir:

نهمكعشقتقلمقتحملههصچيلابلا
فلكملكنكلممشسنككييلكسيما

Ne mümkün aşkına kılmak tahammül ey saçı Leyla

Felek mülkine gelmemiş senin gibi melek-sîmâ (Çelebioğlu, agm., s. 514)

⁹ Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara 1999, s. 166.

¹⁰ Turgut Karabey, “Divan Şiirinde ‘Sapma’lar”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2007, S. 32, s. 15-38. Şu çalışmada da görsel şiirler sapma kavramıyla nitelendirilmiştir: Özge Öztekin, “Ontolojik Boyutta Döngüsel Süreklilik & Değişim ve Dönüşüm’ü İmleyen Görsel Sembollerle Şiirin Biçim Düzeyinde Bilinçli Deformasyonu: Divan Şiirinde Değişimsel Bir Önceleme Alanı Olarak Biçimsel Sapmalar”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer 2012, s. 2139-2155.

¹¹ Mütercim Asım Efendi, *el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît (Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi)*, haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul 2013, C. 5, s. 4564.

¹² Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1995, s. 399.

¹³ Mutçalı, agc., s. 400.

¹⁴ Tahirül-Mevlevî, *Edebiyat Lüğati*, İstanbul 1994, s. 104.

¹⁵ Cemal Kurnaz-Halil Çeltik, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, Ankara 2010, s. 63.

olarak da kullanılmakta, şiirin tamamı bu şekilde bir silsile oluşturmaktadır. Söz konusu gazellerden Kesbî'ye ait şiirin matla beyti üzerinde bu tanımı şöyle gösterebiliriz:

Safder-i rezm-i ma'ârif fâ'ik-i kalb-i beyân

Nâsib-i bâb-ı belâgat-ı tâc-ı cem'-i 'âkilân

İlk mısradaki “safder” kelimesinin sonundaki “râ” harfî, sonraki “rezm” kelimesinin ilk harfî; “rezm”in son harfî; “ma'ârif”in ilk harfî; “ma'ârif”in son harfî “fâ'ik”in ilk harfî; “fâ'ik”in son harfî “kalb” in ilk harfî; “kalb” in son harfî de beyân kelimesinin ilk harfî olarak kullanılmıştır. İlk mısradaki bu silsile ikinci mısrayada taşınmış, birinci mısranın son harfî “nûn” ikinci mısranın ilk harfî olmuştur. Kelimenin sonunda ve müteakip kelimenin başında ortak kullanılan harfler (örnek beyte göre: r, m, f, k, b, n, b, t, c, ') aynı olduğu için kelime sonlarında bir kez kullanılmış, sonraki kelimenin başında yazılmamıştır. Bu açıklamaya göre yukarıdaki beyit şiirin bulunduğu nüshada şu şekilde yer almıştır:

صفدر زم عارف انق لب يان
اصب اب لاغت اج مع اقلان

Bu imlayı bilgisayar imkanlarından faydalanarak şu şekilde gösterebiliriz:

Safder-i ezm-i a'ârif â'ik-i alb-i eyân

Nâsib-i âb-ı elâgat-ı âc-ı em'-i âkilân

Seslendirildiklerinde herhangi bir anlam kaybına uğramayan, mükerrer harflerin oluşturduğu silsileyle bir ahenk oluşturan şiirlerin asıl orijinalitesi ise kağıt üzerinde, yazılı hâlleriyle kendini gösterir. Bir şekil/resim teşkil etmedikleri için görsel şiir sayılmayan bu manzumelerdeki nüktelyi anlamak için yazılı metne (nüsha veya neşir) bakmak, görselden faydalanmak gerekmektedir. Kağıt üzerindeki görünüşleriyle bir nevi bulmaca mahiyeti taşıyan gazellerde, imlaları itibarıyla, bir okuma ve anlamlandırma zorluğu olduğu görülmekte; hatta ilk bakışta bu manzumelerin anlamsız olduğu zannedilebilmektedir. Ancak şiirleri orijinal kılan ve bir nevi hüner gösterisi yapan da bu yönleridir.

Geleneksel şiir anlayışını kırma, yeni bir şey söyleme, veya bilinen bir manayı yeni bir şekilde söyleme amacının görüldüğü bu manzumelerde şairler özellikle makta beyitlerinde bu iddialarını dile getirmişlerdir. Kesbî şiirini büyüleyici bir tarzda yazdığını (tarz-ı sihr-âmîz), Safî şiir tarzına yeni bir temel attığını (tarh-ı nev), Gınayî, gönül alıcı (nazm-ı dil-keş) şiirini okuyabilenlerin yeni fikir (fikir-i bîkr) sahipleri olacağını söylemiştir. Nağzî ise şiirini sevgilinin saçına benzeterek kıvrım kıvrım, girift (pîçîde) olduğunu söylemiş, şiiri ancak ince görüş sahibi, mudakkik kişilerin anlayabileceğini belirtmiştir.

Kesbî'nin Müselsel Gazeli: Tespit edilebildiği kadarıyla kaynaklarda Kesbî mahlasıyla şiir söyleyen iki şairden bahsedilmektedir.¹⁶ Bunlar 17. yüzyıl şairlerinden olan Muhammed Efendî (ö. 1641) ile 18. yüzyıl şairlerinden müverrih Mustafa Kesbî (ö. 1798'den sonra) dir.

¹⁶ Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Ankara 2001, C. 2I, s. 853.

Bunlardan Mustafa Kesbî'nin bir divançesi ile *İbretnüümâ* adlı mensur bir eseri bilinmektedir. Şairin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan divançesi üzerine yapılan bir çalışmada¹⁷ burada metnine yer verilecek şiirine rastlanmadığı gibi *İbretnüümâ*'da da bu gazele tesadüf edilmemiştir.¹⁸ Eldeki verilere göre, şayet bu mahlasta başka bir şair yoksa, gazelin Muhammed Kesbî Efendi'ye ait olması muhtemeldir.

Kesbî'nin şiiri, *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezninde kaleme alınmış 6 beyitlik bir gazeldir. Revî harfi "nûn" olan manzume muhteva itibarıyla devlet adamına övgü mahiyetindedir. Gazelde bir kelimenin son harfi kendisinden sonra gelen kelimenin ilk harfi olarak; ayrıca beyitlerde ilk mısranın son harfi ikinci mısranın ilk harfi olarak da kullanılmıştır. Makta beyti dışında beş beyitte bu tarz uygulanmıştır. Son beyti hariç tamamıyla Farsça terkiplerle oluşturulan şiirde şeklin anlama tercih edildiğini söylemek mümkündür.

Gazel-i Musanna'-ı Kesbî¹⁹

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. صفدر زم عارف ائق لب بیان
اصب اب لاغت اج مع اقلان

Safder-i rezm-i ma'ârif fâ'ik-i kalb-i beyân

Nâsib-i bâb-ı belâgat tâc-ı cem'-i 'âkilân

2. مبدع لم تین واهب اب دیع
الم لك مال والى هل سان

Mübdi'-i 'ilm-i metîn ü vâhib-i bâb-ı bedî'

'Âlim-i mülk-i kemâl u vâlî-i ehl-i lisân

3. قارئ مرخ طر بنناک بار
اوى یات وحید و حید اعیان

Kârî-i emr-i ruh-ı hatt-ı tarabnâk-i kibâr

Râvî-i âyât-ı tevhîd ü vahîd-i dâ'iyân

4. حمامی قلیم عنی اوروز جر

¹⁷ Zehra Karakaş, *Divânçe-i Kesbî, Transkripsiyonlu Metin-Sözlük-İndeks*, Dumlupınar Üni., SBE, Kütahya 2000.

¹⁸ *İbretnüümâ* için bk. Ahmet Öğreten, *Mustafa Kesbî İbretnüümâ-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)*, İstanbul Üni., SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996.

¹⁹ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz 2060, 22^a.

هبراه دایست اجدار اغبان

Hâmî-i iklim-i ma'nî yâver-i rûz-ı zecir

Rehber-i râh-ı hidâyet tâcdâr-ı râgıbân

5. نیروشن ظمام واحسد ادول
معه نورحمت ابش مع بیان

Neyyir-i rûşen-nizâm u vâhid-i dâd-ı düvel

Lem'a-i envâr-ı rahmet tâbiş-i şem'-i 'ayân

6. Kim okursa Kesbiyâ bu tarz-ı sihr-âmîzüñi
Milket-i nazm içre oldur şimdi Bihrûz-ı zamân

Sâfi'nin Müselsel Gazeli: Klasik Türk şiirinde Sâfi mahlaslı birçok şair tespit edilmiştir. Dolayısıyla gazelin hangi Sâfi'ye ait olduğunu tespit etmek son derece güçtür.²⁰ Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda Mil Yz A9855' numarada kayıtlı olan ve derleme tarihi bilinmeyen bir mecmû'ada "Gazel-i Musanna'-ı Cenâb-ı Sâfi Efendi" başlığıyla yer alan bu manzumenin 18. yüzyılda yaşayan Sâfi mahlaslı iki şairden birine ait olabileceği yönünde bir tahmin yürütülmüştür.²¹ Ancak 1652'de derlenen²² *Metâli'ü'n-nezâ'ir*'de de bu şiirin yer alması²³ Safi'nin 17. yüzyılda veya daha önce yaşadığı bilgisini vermektedir. Söz konusu şiirin tespit edilebildiği diğer dört mecmuanın sadece birinde istinsah tarihinin M.1809 olarak belirtilmesi²⁴ de şairin hayatı hakkında kesin bir bilgiye ulaşmayı mümkün kılmamaktadır.

Safi'nin şiiri de *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezninde kaleme alınmış 6 beyitlik bir gazeldir. Revî harfi "nûn"dur. Bu şiirle Kesbî'ye ait gazel arasında tertip, vezin, kafiye ve beyit sayısı dışında kelime kadrosu itibarıyla da bir benzerlik söz konusudur. *Saf-der-i rezm-i ma'ârif, neyyir-i rûşen, ehl-i lisân, tâc-dâr-ı râgıbân* tamlamalarının yanısıra, *vâlî, mülk, kemâl* kelimeleri de iki şiirin ortak kelime kadrosundandır. Kesbî'ninkinde olduğu gibi bu gazelde de şekil kaygısıyla anlam ihmal edilmiştir.

²⁰ *Tuhfe-i Nâilî*'de bu mahlası kullanan on iki şair bulunmaktadır. (Mehmet Nail Tuman, *age.*, C. 2, s. 535-538) <http://www.turkedebiyatilismlersozlugu.com>'da bu rakam on dokuzu bulunmaktadır.

²¹ Gökçehan A. Ağaoglu, *Mecmû'a-i Nefîse (İnceleme-Metin)*, Hacettepe Üni., SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2013, s. 60. Bu çalışmada gazel eski harflerle verilmiş, herhalde şiirin okunuşundaki zorluk nedeniyle, çeviriyazısına yer verilmemiştir.

²² M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz, Divan Şiirinde Nazire*, Ankara 2006, s. 71.

²³ Abuzer Kalyon, *Peştelî Hisâlî Metâli'ü'n-Nezâ'ir, (II. Cilt)*, Gazi Üni., SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 547. Gınayî'nin şiirine ait matla beytinin de yer aldığı bu çalışmada da şiirlerin okunuşundaki zorluk kendini göstermektedir.

²⁴ Hanîf Hâcî Mehmed, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Divan, 06 Mil Yz FB 202, 21^a. Çalışmada bu nüshadan faydalanılmıştır. Şiir ayrıca şu kayıtlardaki mecmualarda da yer almıştır: *Mecmû'a-i Eş'âr*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz 2060, 22^a; *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâid*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, nr. 58, 61^a, *Mecmû'a-i Eş'âr*, İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_YzO 0085, 92^b.

Gazel-i Musanna'-ı Mergûb Güfte-i Sâfi

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. مهجۀ قبـال امع الـى علان شان
نير روشن هـاد و الـى نجم كان

Mehçe-i ikbâl-i lâmi' 'âlî-i i'lân-nişân

Neyyir-i rûşen-nihâd u vâlî-i encüm-mekân

2. صـفـدر زم عـارف ارس رور وش
هريار تبـه علام لك نفـكان

Saf-der-i rezm-i ma'ârif fâris-i server-reviş

Şehriyâr-ı rûtbe-i i'lâm-ı mülk-i kün-fekân

3. كاشـفـن تـايـج امع نـوان و
ارث وب لاغـنت اجـدار اغبان

Kâşif-i fenn-i netâyic câmi'-i 'unvân-ı nev

Vâris-i sevb-i belâgat tâc-dâr-ı râgıbân

4. مالـك لك مال واثـق درفـيع
ارف اضـل يبـب هرـه هل سان

Mâlik-i kilik-i kemâl u vâsık-ı kadr-i refi'

'Ârif-i fâzıl lebîb-i behre-i ehl-i lisân

5. تـابـش مس عـادت يـغ واص واب
ادى حـسان امعـدوداراب يـسان

Tâbiş-i şems-i sa'âdet tîg-i gavnâs-ı savâb

Bâdî-i ihsân-ı nâ-ma'dûd Dârâb-ı beyân

6. Tarz-ı şî're Sâfiyâ bir tarh-ı nev saldum yine
Okıyan bu şî'rümi olsun müşârün bil-beyân

Gınâyî'nin Müselsel Gazeli: Gınâyî mahlaslı, hepsi de 16. ve 17. yüzyıllarda yaşamış beş şair tespit edilmiştir.²⁵ Söz konusu şiirin yer aldığı mecmuaların birinde istinsah tarihinin 1019/M.1610 olarak gösterilmesi,²⁶ 1652'de derlenen *Metâli'ü'n-nezâ'ir*'de şiirin matla beytine yer verilmesi²⁷ de bize şair hakkında belirleyici bir bilgi sunmamaktadır.

7 beyitlik gazel *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* veznindedir. Revî harfî “nûn”dur. Muhteva itibarıyla methiye niteliğindeki manzumede “gazel-i müselsel” şeklinde bir başlıkla şiirin deneysel niteliği belirtilmiştir. Makta beytinde bu tarz uygulanmamıştır.

Gazel-i Müselsel-i Gınâyî

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. پادشاه ممت ام لک ان هان
اصر ایات او یل طیف ایقان

Pâdişâh-ı himmet-i tâm melik-i kân-ı nihân

Nâsır-ı râyât-ı te'vîl-i latîf-i fâykân

2. زمرة غبار اغب و سه حسانکه
ربری از رخ ط بیعتدن شان

Zümre-i ağyâr râğıb bûse-i ihsânüna

Her biri yazar ruh-ı hatt-ı tabî'atden nişân

3. افیت ابدن هالک ورمیه رکی زوال
بلرک اکل رکلہ مدمدر ایکان

Âfet-i tâbdan nihâlün görmeye hergiz zevâl

Leblerün kâküllerünle hemdemümdür râygân

²⁵ Mehmet Nail Tuman, age., C. 2, s. 533.

²⁶ *Mücellî, Gazeliyât*, 06 Mil Yz B 346/30, 124^a. Şiir bu nüshadan faydalanılarak okunmuştur. Nüshanın istinsah tarihine göre Safâyî tarafından 1105/1693-1694 senesinde vefat ettiği bildirilen Gınâyî'nin bu şiiri yazma ihtimali zayıf görünmektedir (Şairin hayatı için bk. Pervin Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi, Tezkire-i Safâyî, Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'y'idî'l-Eş'âr*, Ankara 2005, s. 437-439) Gazel ayrıca şu mecmuada da yer almaktadır: *Mecmûa-i Eşâr ve Fevâ'id*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, nr. 58, 61^a.

²⁷ Kalyon, age., s. 547.

4. جامع یمن هاییت سن در امک لوب
ولمیسه رکمسنک کاندده ردم ردمان

Câmi'-i 'ayn-ı nihâyetsin nedür râmuñ gelüp

Bulmaya her kimsenüñ göñlünde her dem merdümân

5. مهر وشندرک ون کبی اقرابی
وق باحت ابش مع یانکده مان

Mihr-i rûşendür ruhuñ gün gibi yakar râgıbı

Yok kabâhat tâbiş-i şem'-i 'ayânuñda hemân

6. مردم ردان دیم لجاء عیان سن
اصیبک ام رادات و بیه مجاج ان

Merdüm-i merdân nedîm-i melce-i a'yânsın

Nâsıbuñ kâm-ı murâdât tevbe-i âmâc-ı cân

7. Her kim okursa Gınâyî işbu nazm-ı dilkeşi
Fikr-i bikrile odur devr içre Hassân-ı zamân

Hafız Ahmed Paşa'nın Müselsel Gazeli: Hafız Ahmed Paşa (ö. 1632) da bu tarzda şiir söyleyen şairlerdendir. Şairin bilinen tek eseri olan divanında yer alan 29. gazel²⁸ harflerin kullanımı bakımından müselsel niteliklidir.

Ahmet Paşa bu tarzı uygulayan diğer şairlerden farklı olarak beyitlerin son harfini sonraki beytin ilk harfi olarak da kullanmış, böylece beyitler arasında da bir silsile oluşturabilmiştir. Ahmet Paşa makta beytini de müselsel tanzim ederek diğer şairlerden ayrılmıştır. Gazel, vezin ve kafiye itibarıyla da diğer dört şiirden farklılık arz etmektedir. *Müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün* veznindeki şiirin revî harfi "râ"dır. Revî harfinin mısra başlarında da kullanılması; hatta mısra içlerinde bile dikkat çekecek seviyede tekrarı bunun, ahenk sağlama kaygısıyla yapılmış bilinçli bir tercih olduğunu düşündürmektedir. Bu tarzın diğer örnekleriyle karşılaştırıldığında başarısız bir deneme olduğu görülen gazelde mısra içlerinde birçok yerde

²⁸ Abdullah Aydın-Adem Uysal, "Hâfız Ahmed Paşa'nın Sıra Dışı Şiirleri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 6, S. 15, Aralık 2013, s. 78-81. Bu gazel ayrıca şairin divanı üzerine hazırlanan şu çalışmalarda da yer almıştır: Adem Uysal, *Hâfız Ahmed Paşa Divanı (metin-inceleme)*, Gazi Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s. 139-140; Serdal Tosun, *Hâfız Ahmed Paşa Divanı ve İncelenmesi*, İstanbul Üni., SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 254.

silsilenin oluşturulmadığı gözlemlenmektedir. Beş beyitlik bir gazelde “rahm” “zâr”, “vefâ”, “yâr”, “dil-rübâ”, “hîç”, “niçün” gibi kelimelerin birden fazla kullanılması da şairin tarzı uygularken zorlandığını düşündürmektedir.

1. ای دل بن یچون بکا مدرمز اول اله عذار
اقتشلیری این چکن یچون اولور اکییی زار

Ey dil lebin niçün baña emdürmez ol lâle ‘izâr
Râ kaşları yayın çeken niçün olur râ gibi zâr

2. سوا یدر حم ایلمز ار اولنی و لنده یچ
تر سما یچره انک بیی قنی ا شیوه کار

Rüsvâ ider rahm eylemez zâr olanı yolında hîç
Çetr-i semâ içre anuñ gibi kanı yâ şîve-kâr

3. اضی اولانندن خدا ولکه اولور حم ایدی
لوار بیق یله وفا یده قمو ارن ثار

Râzî ola andan Hudâ ol ki olur rahm idici
Yalvarıcak kıla vefâ ide kamu varın nisâr

4. سم وفا ولماز یسه ر قنقی ارک پیشه سی
اور اولوب ر دلربا ولمیه اکه یچ یار

Resm-i vefâ olmazise her kankı yârün pîşesi
Yâver olup bir dil-rübâ olmaya aña hîç yâr

5. وز فرح افظ سکا ول کوندرر کم یل ایدوب
ر منتها قد لر با یده وفا ولا کنار

Yüz-i ferah Hâfız saña ol gün durur kim meyl idüp
Bir müntehâ kad dil-rübâ ide vefâ ola kenâr

Nağzî'nin Müselsel Gazeli: Deneysel yönüyle müselsel gazel söyleyen bir başka şair ise *Münâzara-i Kahve vü Bâde* adlı mesnevisinin dışında iki adet muvaşşah masnû kasidesi ile bilinen 17. yüzyıl şairlerinden Nağzî Efendi'dir. Şairin gazeli 1039/1629-1630 senesinde tamamladığı muvaşşah *Kasîde-i Musanna*'sında yer almaktadır. Söz konusu kasîde Sultan IV. Murad'a sunulduğu gibi müselsel gazel de bu hükümdarın övgüsünü içermektedir. Gazelin diğerlerinden farkı müstakil olmayıp bir kasidede yer alması ve kasîde beyitlerinden türetilmesidir. *Kasîde-i Musanna*'da bir veya birkaç beyitten seçilen harf ve kelimelerle yeni beyitler oluşturulmuş; gazel de bu şekilde elde edilmiştir. Mesela gazelin ikinci beyti kasîdenin 203 ve 204. beyitlerinden şu şekilde çıkarılmıştır:

Şehân o **hüsrev-i rûşen-nihâd u dânyâ**
O **Cem-menâkıb** u ol **pâdişâh**a hidmet-kâr

Rüsûm-ı 'adl ile ol **nâm-dâr**ıdur 'asruñ
Hem ehl-i **dâniş** ü hem **şeh-nişân** u hem kakhâr

Bu beyitlerde birinci mısralarda kalın dizilen harfler müselsel okunması gereken aşağıdaki beytin ilk mısrasını; ikinci mısralardaki kalın dizilen harfler ise beytin ikinci mısrasını oluşturmuştur:

خسرو شن هادو دمان امدار
جم ناقب ادشاه ل دانش هنشان

Hüsrev-i rûşen-nihâd-ı dūdmân-ı nâmdâr
Cem-menâkıb pâdişâh-ı ehl-i dâniş şeh-nişân²⁹

Beyitte görüleceği üzere Nağzî, genellikle bir kelimenin son harfini sonraki kelimenin ilk harfi olarak kullanmış, bazı mısralarda birden fazla harfi bu uygulamaya dahil etmiştir (Beyitte Hüsrev-i rûşen'deki râ ve vav harfleri gibi). Diğer örneklerin aksine bu manzumede birinci mısranın son harfi ikinci mısranın başında kullanılmamıştır. 7 beyitlik gazelde revî harfi "râ"dır ve *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezninde kaleme alınmıştır. Makta beyti müselsel olmayan şiirin bazı bölümlerinde de silsilenin bozulduğu görülmektedir.

Nağzî, gazelini "bu şî'r-i mücedded ü müselselden gerd-güşâ olan erbâb-ı fehm ü zekâ hak-bîn ise bu bendenün fikretine tahsîn ider" şeklinde sunarken şiirini "mücedded ve müselsel" sıfatlarıyla nitelemiştir

²⁹ Ahmet Topal, *Klasik Türk Şiirinde Kasîde-i Masnû'a ve Nağzî'nin Masnû' Kasideleri*, Erzurum 2017, s. 274.

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. خان مراداد كر دون شان و جوان
بيهمال عثمان و شيروان شان

Hân Murâd-ı dâdger gerdûn-nişân u nev-civân
Bî-hemâl-ı âl-i 'Osmân u Nûşirevân-nişân
2. خسرو شن هادو دمان امدار
جم ناقب ادشاه ل دانش هنشان

Husrev-i rûşen-nihâd-ı dûdmân-ı nâmdâr
Cem-menâkıb pâdişâh-ı ehl-i dâniş şeh-nişân
3. سایه یزدوام لک و ن هقباب
منبع لم و رع الم طاع لا مکان

Sâye-i İzîd devâm-ı mülk-i kevn [ü] nüh-kıbâb
Menba'-ı 'ilm ü vera' 'âlem-mutâ' 'alâ mekân
4. أمر سم کارم الک لک رم
ناشرع لارام لک نفکان

Âmir-i resm-i mekârim mâlik-i kilik-i kerem
Nâşir-i şer'-ı 'alâ ârâm-ı mülk-i kün-fekân
5. نیک وکب اک وهر او دهر وح بخش
شیر زم والی سلام ودود زمان

Nîk-kevkeb pâk gevher [ü] o dehr-i rûh-bahş
Şîr-i rezm ü vâlî-i İslâm u mevdûd-ı zamân
6. ناصر آیات وحید ولی هل دین
قسطع دوان اهب انی هل جهان

Nâsır-ı râyât-ı tevhid ü velî-i ehl-i dîn

Kâtı'-ı 'udvân-ı nâhib bânî-i ehl-i cihân

7. Zülf-i dilber gibi bu pîçide şî'ri açamaz
Olmayan Nağzî gibi 'ukde-güşâ vü hurde-dân³⁰

SONUÇ

1. Deneysel şekliyle müselsel gazelden kastedilen harflerin kullanımına bağlı bir hüner gösterisidir. Bu manzumelerde bir kelimenin son harfi, kendisinden sonra gelen kelimenin ilk harfi olarak da kullanılmış, şiirin tamamı bu şekilde bir silsileyle oluşturulmuştur. Kelimenin sonunda ve onu takip eden kelimenin başında ortak kullanılan harfler aynı olduğu için metinlerde kelime sonlarında bir kez kullanılmış, sonraki kelime bu harf olmadan önceki kelimeden ayrı yazılmıştır. Genellikle makta beyitleri haricinde bu şekilde tertip edilen şiirlerde bir okuma ve anlamlandırma zorluğu olduğu görülmekte; hatta ilk bakışta bu manzumelerin anlamsız olduğu zannedilebilmektedir.

2. Biyografileri hakkında kesin bilgilere ulaşılamayan Kesbî, Sâfi, Gınâyî ile hakkında derli toplu bilgiler bulunan Hafız Ahmet Paşa ve Nağzî'ye ait olmak üzere, şimdilik bu şekilde kaleme alınmış beş şiir tespit edilmiştir. Bunlardan Nağzî'ye ait olanı, şairin *Kaside-i Musanna'* adlı eserinin içerisinde yer almıştır.

3. Gazel dışında bu şekilde tertip edilen farklı nazım biçiminde bir şiire henüz tesadüf edilememiştir. Eldeki beş gazelden ikisinin buldukları nüshalarda “müselsel” başlığıyla nitelenmesinden dolayı şiirler bu çalışmada “deneysel nitelikli müselsel gazel” şeklinde adlandırılmıştır. Hem deneysel olmaları hem de sayı itibarıyla bu manzumeler, “müselsel gazel” teriminin gelenek içerisinde belirlenmiş tanımını değiştirecek veya bilinen tanıma bir katkı sağlayacak mahiyette değillerdir.

4. Hafız Ahmet Paşa'ya ait olan gazelin dışındaki diğer dört şiir; vezin, kafiye ve muhteva itibarıyla ortaklık göstermektedir. Medhiye niteliğindeki söz konusu manzumeler *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezninde kaleme alınmış ve hepsinde revî harfi olarak “nûn” kullanılmıştır. Bu durum bu şiirlerin bir zemin veya model şiirden hareketle kaleme alındığını düşündürmektedir. Nitekim Safî ve Gınâyî'ye ait şiirler Hisalî'nin *Metâli'ü'n-nezâir*'inde de yer almaktadır. Ancak bu eserde zemin şiirlerin belirtilmemesi, metinlerde zemin şiirle ilgili bir ipucu bulunmaması bu şiirlerin hangi şaire nazire olarak kaleme alındığını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır.

5. Deneysel nitelikli birçok şiirde olduğu gibi bu manzumelerde de şekle daha çok önem verilmiş, bu nedenle anlam göz ardı edilmiştir.

³⁰ Topal, age., s. 278.

KAYNAKLAR

- Aksan, Doğan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara 1999.
- Aydın, Abdullah – Uysal, Adem, “Hâfız Ahmed Paşa’nın Sıra Dışı Şiirleri”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 6, S. 15, Aralık 2013, s. 69-86.
- Çapan, Pervin, *Mustafa Safayî Efendi, Tezkire-i Safâyî, (Nuhbetü’l-Âsâr min Fevây’idi’l-Eş’âr)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005.
- Çelebioğlu, Âmil, “Kültür ve Edebiyatımızda Şifre Alfabeleri”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998, s. 505-518.
- Hanîf Hâcî Mehmed, Divan, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, , 06 Mil Yz FB 202.
- Karabey, Turgut, “Divan Şiirinde ‘Sapma’lar”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2007, S. 32, s. 15-38.
- Karakaş, Zehra, *Dîvânçe-i Kesbî, Transkripsiyonlu Metin-Sözlük-İndeks*, Dumlupınar Üni., SBE, Kütahya 2000.
- Koçoğlu, Turgut, “Deneysel Edebiyat Yönüyle Dîvân Şiirinde Bir Tarz: Gazel-İ Musanna’ Yahut “Gazel Ender Gazel”, *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Prof. Dr. Mine Mengi Özel Sayısı, Yıl 2, S. 5, 2016, s. 336-342.
- Köksal, M. Fatih, “Deneysel Edebiyatın Zirvesi: Ses Âteş, Süret Âteş, Anlam Âteş”, *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, Kesit Yay., İstanbul 2012, s. 135-147.
- Köksal, M. Fatih, “Divan Şiirinin “Garîb”leri- I, Sıra Dışı Gazeller” , *Yâ Kebîkeç, Mecmualar Arasında*, İstanbul 2016, s. 119-126.
- Köksal, M. Fatih, *Sana Benzer Güzel Olmaz, Divan Şiirinde Nazire*, Ankara 2006, s. 71.
- Kurnaz, Cemal-Çeltik-Halil, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, Ankara 2010.
- Mecmû’a-i Eş’âr*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz 2060.
- Mecmûa-i Eşâr ve Fevâid*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu, nr. 58.
- Mecmû’a-i Eş’âr*, İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_YzO 0085, 92^b.
- Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Ankara 2001, C. II, s. 853.
- Mücellî, Gazeliyât*, 06 Mil Yz B 346/30.
- Öğreten, Ahmet, *Mustafa Kesbî İbretnüma-yı Devlet (Tahlil ve Tenkitli Metin)*, İstanbul Üni., SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996.
- Özgül, M. Kayahan, “Figüratif Şiir”, *Sonsuzluk ve Bir Gün*, Temmuz-Ağustos 2005, S. 3, s. 6.
- Öztekin, Özge, “Ağaç Kültürünün Görsel Şiirdeki Figüratif Anlamı: Divan Şiirinde Deyişbilimsel Önceleme Alanı Olarak Biçimsel Sapmalar”, *Millî Folklor*, 2013, S. 98, s. 63.
- Öztekin, Özge, “Ontolojik Boyutta Döngüsel Süreklilik & „Değişim ve Dönüşüm’ü İmleyen Görsel Sembollerle Şiirin Biçim Düzeyinde Bilinçli Deformasyonu: Divan Şiirinde Deyişbilimsel Bir Önceleme Alanı Olarak Biçimsel Sapmalar”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer 2012, s. 2139-2155.
- Şenödeyici, Özer, *Osmanlının Görsel Şiirleri*, Kesit Yay., İstanbul 2012.
- Tahirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, haz. Kemal Edib Kürkçüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.
- Topal, Ahmet, *Klasik Türk Şiirinde Kasîde-i Masnû’a ve Nağzî’nin Masnû’ Kasideleri*, Fenomen Yay., Erzurum 2017
- Tosun, Serdal, *Hâfız Ahmed Paşa Divanı ve İncelenmesi*, İstanbul Üni., SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.
- Tökel, Dursun Ali, *Deneysel Edebiyat Yönüyle Divan Şiiri*, Hece Yay., Ankara 2010.
- Uysal, Adem, *Hâfız Ahmed Paşa Divanı (metin-inceleme)*, Gazi Üniversitesi, SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

OSMANLIDA BİR KADIN PEDAGOG AYŞE SIDIKA HANIM VE ESERİ USUL-I TALİM VE TERBİYE DERSLERİ

FEMALE PEDAGOGUE IN OTTOMAN EMPIRE, AYŞE SIDIKA, AND HER WORK “EDUCATION METHODS LESSONS”

Hamza ALTIN*

ÖZET: Ayşe Sıdıka Hanım, ilk kadın eğitim bilimcimizdir. Hatta bütün Müslüman kadınlar arasında ilk eğitim kitabı yazar pedagoğdur. 1872 yılında İstanbul’da dünyaya geldi. Osmanlı ulemasından Mustafa Efendi’nin kızıdır. Beyoğlu’nda Zapyan Kız Lisesinde okudu. Birçok konuda kendisini iyi yetiştiren Ayşe Sıdıka Hanım, Rumca, Fransızca ve İngilizce bilmekteydi.

II. Abdülhamit’in “Öğrendiklerini ölünceye kadar vatandaşlarına öğretsin” fermanıyla Dârümuallimat’ta 1500 kuruş maaşla Coğrafya, Ahlak, El İşi öğretmenliği yapmaya başladı. Ayşe Sıdıka Hanım’ın bir diğer öğretmenlik yaptığı okul Sanayi-i Nefise Mektebiydi.

Ayşe Sıdıka Hanım tarafından kaleme alınmış olan Usul-ı Talim ve Terbiye ülkemizde alanında bir ilki teşkil etmekteydi. Eser Dârümuallimat ve Darümuallimîn’de okuyan öğretmen adaylarına yönelik ders kitabı olarak yazılmıştı. Öğretmen okulunda uzun zaman şifahi olarak verdiği dersi kitap haline getirdiğini söyleyen Ayşe Sıdıka Hanım, talim ve terbiye konusunda herkesin faydalanabileceği bir eserin mevcut olmadığını, kendi eserinin bu konuda bir boşluğu dolduracağını belirtmekteydi.

Anahtar sözcükler: Pedagoji, pedagoğ, öğrenci, usul, talim, terbiye.

ABSTRACT: Ayşe Sıdıka Hanım is the first female educational scientist in Turkey. In fact, she is the first female pedagogue, who wrote the first educational book among all Muslim women. She was born in Istanbul in 1872. She was the daughter of Ottoman scientist Mustafa Efendi. She studied at Zapien Girls' High School in Beyoğlu, Istanbul. Ayşe Sıdıka, who improved herself in several subjects, spoke Greek, French and English.

With the decree by Sultan Abdulhamit II that "She should teach everything she knows to her citizens until her death," she started teaching geography, ethics and handicrafts in teacher training school with a salary of 1500 piasters. She also taught at School of Fine Arts.

Usul-ı Talim ve Terbiye (Educational Methods), authored by Ayşe Sıdıka, was the first work in its field in Turkey. The work was written as a textbook for pre-service teachers who attended teacher training schools of the time. Ayşe Sıdıka stated that she converted the verbal notes of the class she instructed in the teacher training school for a long time into a book and there was not a book on educational methods that all could utilize before and her book would fill such a significant gap.

Keywords: Pedagogy, pedagogue, student, methodology, instruction, education.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti’nde modern eğitim Tanzimat döneminde başlamıştır. Dolayısı ile modern anlamda pedagoji ve tabii olarak ilk pedagoğlar bu devirde ortaya çıktı. Bu süreç II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet devrinde de devam etti. Osmanlıda Ayşe Sıdıka Hanım’dan başka maarif insanı ve pedagoğlar da yetişmiştir. Bunlardan bazılarını hatırlamakta fayda olduğu kanaatindeyiz.

Tanzimat dönemi önemli pedagoğlardan biri Selim Sabit Efendi’dir (Altın, 2013a: 199-203). O, Usûl-i Cedit hareketini Türkiye’de, Süleymaniye’de bir taş mektepte uygulayan ilk isimdir (Mahmud Cevad, 2002: 116; Tonguç, 1946: 171). Sıra, masa, öğretmen kürsüsü, tahta, harita vb. ders araç ve gereçlerini ilk kez okula Selim Sabit Efendi tarafından sokulmuştur

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, haltin@bingol.edu.tr

(Kilisli Rıfat, 1342: 1352). İlkokul öğretmenliği yapanların faydalanması için yazmış olduğu *Rehnüma-i Muallimin* isimli pedagoji eseri dikkate değerdir (Akyüz, 2001:136; Binbaşıoğlu, 2005: 192).

II. Abdülhamid devri pedagoglarından Musa Kazım Bey'i de anmak gerekir *Rehber-i Tedris ve Terbiye* isimli eserini yayınlamıştır (Musa Kazım, 1310: 2). Muallim Cevdet'in Satı Bey haricinde "Pedagoji meraklısı" olarak nitelendirdiği dört isimden biridir (Akyüz, 1999: 18). (Diğer üç isim ise Selim Sabit Efendi, Ayşe Sıdika Hanım ve Emrullah Efendidir) Musa Kazım Bey, eserini iki cilt halinde tertip etmiştir. Eserin birinci cildi 1894 (1310) yılında yayınlanmıştır (Binbaşıoğlu, 2005:193). Bu cilt Ankara Öğretmen Okulu'nda okuttuğu derslerden oluşmaktaydı.

Dönemin başka bir pedagogu eserini yazdığı tarihte Trabzon Dârümuallimîn'de öğretmen olduğu anlaşılan Abdullah Vehbi Bey'dir. Yazar eserini, *Usûl-i İbtidâî Yahut Muallimlere Rehnüma* ismiyle 1315 yılında Trabzon'da yayınladı. Kitabın önsözünde eserini, yeni okumaya başlayacak öğrencilerin birkaç aylık bir süre içerisinde söylediklerini yazabilecek hatta gazete okuyabilecek seviyeye getirmek için kaleme aldığını ifade eden Abdullah Vehbi Bey, ilk mektep çocuklarının terbiyelerini temin için "muallimlerine yadigâr" olmak üzere kaleme aldığını eklemekteydi (Abdullah Vehbi, 1315: 1-2).

II. Abdülhamid devri pedagoglarından bir diğeri de *Usûl-i Tedris ve Tederrüs*, isimli eserin yazarı Melekzade Fuad idi. Eser, Rumi 1315 tarihinde İstanbul'da yayınlandı. Yazar eserinde eğitim-öğretim tekniklerinden, dershanelerin fiziki durumuna kadar birçok konuyu eğitim dünyasının dikkatlerine sunmaktaydı (Melekzade Fuad, 1315: 7-18) .

II. Meşrutiyet devrinin en fazla öne çıkan pedagogu İstanbul Dârümuallimîn müdürlüğü sırasında önemli işlere imza atan Mustafa Satı Bey'dir (Altın, 2005:509-510). Eğitim-öğretim konusunda çok sayıda eser kaleme alan Satı Bey'in en önemli yapıtı bir pedagoji kitabı olan *Fenn-i Terbiye*'dir. Eserde Fransız pedagoji kitaplarının etkisi olduğu ileri sürülse de (Koçer, 1970:175), Fransız eserlerinde yer verilmeyen konular da mevcuttur (Ülken, 1998:186). Yazar eserini iki cilt halinde tertip etmişti. II. Meşrutiyetin diğer önemli pedagogu Sabri Cemil'dir (Altın, 2013b:19-35). *Yeni Mektep* isimli dergiyi yayınlayan çeşitli mecmualarda eğitim üzerine makaleler kaleme alan Yazarın elimizde mevcut tek kitabı 1326 yılında Üsküp'te yayınlandığı bilinen *Amel-i Fenn-i Tedris* isimli eseridir (Sabri Cemil, 1326:18).

Bunlardan başka II. Meşrutiyet döneminde *İlm-i Terbiye-i Etfal* isimli eseri yayınlayan Süleyman Paşazade Sami, *Talim ve Terbiye*, isimli eseri neşreden Halide Edip anmamız gereken eğitimcilerdendir (Halide Edip, 1327). Ayrıca söz konusu dönemde eğitim ile ilgili çok sayıda kitap ve makale yayınlayan, daha iyi bir maarif için emek sarf eden Ethem Nejat (Altın, 2008: 73-96), Ziya Gökalp (Altın, 2010a: 493-509), İsmail Hakkı Baltacıoğlu (Altın, 2014: 219-251) ve Maarif Nazırı Emrullah Efendi (Altın, 2010b: 151-165) önemli kişilerdir.

2. AYŞE SIDIKA

2.1. Hayatı ve Eserleri

Ayşe Sıdika Hanım, ilk kadın eğitim bilimcimizdir (Akyüz, 1991: 392). Hatta bütün Müslüman kadınlar arasında ilk eğitim kitabı yazan insandır (Muallim Cevdet, 1332: 195) 1872 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Osmanlı ulemasından Mustafa Efendi'nin kızıdır. Beyoğlu'nda Zapyan Kız Lisesinde okudu (Binbaşıoğlu, 1982: 57). Birçok konuda kendisini iyi yetiştiren Ayşe Sıdika Hanım, Rumca, Fransızca ve İngilizce bilmekteydi (Öztürk, 1998: 36).

II. Abdülhamit'in "Öğrendiklerini ölünceye kadar vatandaşlarına öğretsin" fermanıyla Dârümuallimat'ta 1500 kuruş maaşla Coğrafya, Ahlak, El işi öğretmenliği yapmaya başladı

(Akyüz, 2000: 34). Ayşe Sıdika Hanım'ın bir diğer öğretmenlik yaptığı okul Sanayi-i Nefise Mektebiydi.

Ayşe Sıdika Hanım, Dârümuallimatta eğitim bilimi ile ilgili dersin bulunmaması üzerine Maarif Nezaretine dersin önemini belirten bir rapor sundu ve fikirleri uygun bulunarak bu dersi de okutmaya başladı (Kurnaz, 1996: 91; Omay, 1987: 57; Ergin, 1977: 676). Mutsuz bir evlilik yaşayan Ayşe Sıdika Hanım henüz 31 yaşındayken İstanbul'da Büyüka'da verem hastalığından vefat etti (1903) (Akyüz, 1999: 18). Geride üç küçük kız çocuk bıraktı. Ayşe Sıdika Hanım'ın kocası Rıza Tevfik'in küçük yaştaki kızları Selma'ya hitaben yazdığı “*Selma sen de unut yavrum*” isimli şiiri çok meşhurdur ve Ayşe Sıdika Hanım'ın hatırasına yazılmıştır (Şanal ve Güçlü, 2016: 239; Tuncor, 1967: 17). Tamamı on bir kıta olan şiirin bir dördlüğü şöyledir:

O talihsiz biçareyi, bak ben bile unuttum

Gönlümdeki iniltiyi ninnilerle uyuttum

Unut kızım... sen de unut anma artık adını

Yabancıdır bize... Sorma o zavallı kadını

Ayşe Sıdika Hanım'ın bilinen tek eseri *Usul-ı Talim ve Terbiye Dersleri* isimli eseridir.

2.2. Eğitim Anlayışı

Ayşe Sıdika Hanım, yaşadığı devirde görerek, yaparak yani uygulamalı metodu savunan eğitimcilerdendi ve aşağıda incelenecek olan eseri *Usul-ı Talim ve Terbiye Dersleri*'nde bunu savunmaktaydı (Ayşe Sıdika, 1313: 3)

Bir ülkenin gelişmişlik derecesinin en önemli ölçüsünün eğitim olduğunu ileri süren Ayşe Sıdika Hanım özellikle kadınların eğitimi konusunun çok fazla öneme haiz olduğunu düşünmekteydi (Ayşe Sıdika, 1313: 186). Çocukların ilk eğitimcileri anneleri olduğu için annelerin bilgili olması önemlidir. Avrupa ülkelerinde bu alanda birçok kitap yayınlanarak annelerin çocuklarının yetişmesinde faydalı olmaları sağlanmıştır.

Ayşe Sıdika Hanım, eğitimin konusunu “*Temâyulat-ı insaniyeyi amâl-i hayriyeyi mucip olacak bir suretle ıslah etmek*” olarak değerlendiriyordu (Ayşe Sıdika, 1313: 10). Yani ona göre eğitim, insanın eğilimlerini faydalı davranışlara dönüştürecek bir ıslah projesiydi. Ayrıca “*Bir ilmin ehemmiyeti mevzunun ehemmiyeti ile mütenasiptir*”. Diyen Ayşe Sıdika Hanım, Talim ve Terbiye ilminin konusu doğrudan insan olduğu için öneminin o nispette fazla olduğuna inanmaktaydı.

Eğitim-öğretimde ezberciliğe karşı çıkan Ayşe Sıdika Hanım, kitaplarda yazılmış olan şeyleri zorla ezberlemek, olarak tarif ettiği bu sistemle öğrencilerin bir şey öğrenemeyeceklerini iddia etmekteydi. Kalıcı bir öğrenmenin gerçekleşebilmesi için öğrencileri öğrendiklerini değerlendirerek, sorgulayarak öğrenmeleri gerekmektedir. Asıl olan görerek, tecrübe ederek öğrenmektir. Ayşe Sıdika Hanım'a göre bu şekilde öğrenme “*Lakırdı ezberlemekten hayli evladır*” (Ayşe Sıdika, 1313: 72).

Çocuk ileride ne iş yapacağına erken karar vermelidir. Bu sebeple okullara kesinlikle *İlm-i Eşya* dersi okutulmalı ve bu ders sayesinde çocuk ileride intisap edeceği meslek ve sanat hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Çocuk seçeceği mesleği icra ederken kullanacağı alet- edevatı tanımalı ve kullanmaya başlamalıdır. Avrupa'da bu konuya önem veriyorlar hatta çıraklık uygulaması olmadan bir şey öğrenmenin mümkün olmadığını düşünmektedirler. Ayşe Sıdika Hanım Osmanlı'daki erkek ve kız sanayi mekteplerini bu çerçevede değerlendirmekteydi. (Ayşe Sıdika, 1313: 74)

2.3. Eserin İçeriği

Ayşe Sıdika Hanım tarafından kaleme alınmış olan bu eser ülkemizde alanında bir ilki teşkil etmekteydi. Eser Dârülmualîmat ve Dârülmualîmîn’de okuyan öğretmen adaylarına yönelik ders kitabı olarak yazılmıştı (Binbaşoğlu, 2005:192). Öğretmen okulunda uzun zaman şifahi olarak verdiği dersleri kitap haline getirdiğini söyleyen Ayşe Sıdika Hanım, talim ve terbiye konusunda herkesin faydalanabileceği bir eserin mevcut olmadığını, kendi eserinin bu konuda bir boşluğu dolduracağını belirterek şunları söylemekteydi:

“Onun için mektepte, min gayr-i haddin!, okutmuş olduğum ve halada okutmakta bulunduğum derslerden müteşekkil olan şu eser-i nacizin erbâb-ı ilim ve marifet indinde nazar-ı insaf ile telâkki buyrulacağını kâtiyen ümit ederim” (Ayşe Sıdika, 1313:6).

Ayşe Sıdika Hanım, aslında eserini öğretmen okullarının ders programına uygun olarak hazırlamıştı. Bu konu hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Bu naçiz eserin fihrist ve planı şimdiki halinden daha büyük tutulmuş idi. Cihet-i nazariyesi bazı tenkidât ve mülâhazat ile tevsî edilerek (Okuyanlar tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmak için) birçok meseleler ile beraber izahat-ı lazıme verilmiş idi. Fakat maarif nezaret-i celilesine bilahare tertip ve neşr olunan (Dârülmualîmat Ders Programı) bu naçiz eserin gecikmesine sebep oldu. Kitabı tamamıyla tevfik etmek mecburiyetiyle birçok tâdilatta bulundum. Nazariyatın ahkâm ve usule ait olan cihetini ispat ederek münakâşat ve tenkidât tamamen ve müteallikâtını kısmen kısalttım”.

Ayşe Sıdika Hanım, eserinde yer verdiği konulardan biri Terbiye-i Fikriye’dir. Ona göre Terbiye-i Fikriye, genel terbiyenin en mühim bir kısmını teşkil eder. Fakat önem açısından Terbiye-i Cismaniye’ den sonra gelir. İnsan bir taş yahut bir ağaç gibi yalnız cismen mevcut değildir, bilakis mütefekkir yaratılmış bir canlıdır (Ayşe Sıdika, 1313: 63). Dolayısı ile insanlar için Terbiye-i Fikriye bir ihtiyaçtır. Ayşe Sıdika Hanım, Terbiye-i Fikriye’nin maksadını şu şekilde açıklamaktaydı:

“Terbiye-i Fikriye’den esasen maksat çocuklara ileride yani büyüdüğü zaman ifayı mecbur oldukları vazâif-i muhtelifeyi hüsn-ü suretle ifa etmeğe evvela kabiliyet vermektir”

Diğer bir amaç ise hem kendine hem diğer insanlara yararlı işler yapabilmesi için var olan kabiliyeti ortaya çıkartmak ve var olanı geliştirmektir. Terbiye-i Fikriye’nin hizmeti bundan ibaret değildir. Güzel sanatlar terbiyesini de Terbiye-i Fikriye kapsamında gören yazar ancak Sanayi-i Nefise’nin ahlak terbiyesine hizmet ettiği fikrine katılmaz. Ayşe Sıdika Hanım’a göre ahlakın terbiyesi ayrı bir ilimdir ve musikişinaslık, heykeltıraşlıktan ziyade psikoloji ve insanı tanıma ile ilgilidir (Ayşe Sıdika, 1313: 66).

Küçük çocukların yaşlarına mahsus, herkesçe malum olan, bir takım özellikleri açıklamak bu konuda anne babalara yardımcı olmak eğitimcilerin ve talim ve terbiye ile hassaten uğraşan kimselerin işi olmalıdır. Bu konunun uzmanlarının hazırladığı program öğretmenlere yardımcı olur aksi takdirde öğretmen ne yapacağını şaşırır.

Ayşe Sıdika Hanım, bu konuda son olarak şunları söylemekteydi:

“Binaen aleyh çocuğun cismen zihnen ve ahlaken tekâmülü ve neşvü nûması bir kanun-ı tabiye tabidir; bunu da behmahal bir mürebbi bilmeli emr-i terbiyede tatbikat-ı faaliyede o konunun hilafına gitmeyip istifade etmelidir” (Ayşe Sıdika, 1313: 81).

Ayşe Sıdika Hanım, eserinde şu konulara yer vermektedir:

Melekat-ı Akliye

Dikkat, hafıza, hakema, hayaliye vb. kişisel özellikler. Renk körü olan bir insan yeşil, sarı gibi renkleri görmekte güçlük çeker hatta göremez böyle bir insanın ressam olmak için çaba sarf

etmesi boşunadır. Aynı şekilde müzik kulağı olmayan bir insanın bestekâr olmak istemesi yanlış olur (Ayşe Sıdka, 1313: 91).

Bu hususta her öğretmen bilgi sahibi olmalıdır. Öğrencilerinin kabiliyetlerini, ilgilerini iyi bilmeli öğrencilerini özelliklerine uygun olarak yönlendirmelidir. Zeki ve yetenekli çocuklar erken yaşlarda keşfedilip eğitilir ise ülkelerine hatta tüm insanlığa hizmet etme imkânları ortaya çıkar (Ayşe Sıdka, 1313: 93).

Ayşe Sıdka Hanım'a göre dikkat de, öğrenci için olması gereken özelliklerdendir. Çünkü hafızanın kuvvetli olması da dikkatle alakalıdır. İnsan bir şeye ne kadar çok dikkat ederse ona o kadar uzun müddet zihninde tutar (Ayşe Sıdka, 1313: 97).

Kuve-i Hafıza

Hafızayı “*Dimağımıza bırakılan bir eseri bazı sebeplerle bize tekrar mevcudiyetini his ettiren keyfiyet*” olarak tarif eden Ayşe Sıdka Hanım, bir öğrencinin eğitiminde hafızanın en önemli etkenlerin başında geldiğini belirtmekteydi. Zira hafızanın zayıflığı durumunda öğrenilen hiçbir şeyin faydası olmazdı. Dolayısı ile “Bir mürebbi ne beklerse evvel emirde hafızadan bekleyecektir” (Ayşe Sıdka, 1313:100).

Öğrencinin hafızasını kuvvetlendirmede çocuğun hafızasına hitap eden, İlm-i Eşya dersinin faydası vardır. Çocukluk çağı hafızanın gelişme çağı olduğu için öğretmen öğrencilerin hafızalarını fazla zorlamamalıdır. Hafıza zorlandığında, çocukta baş ağrısı, burun kanaması gibi şikâyetler görülebilir (Ayşe Sıdka, 1313:105).

Kuve-i Hayaliye

Ayşe Sıdka Hanım'ın fikrinde hayal gücü beş duyu havas organımızın “*Topladığı te'siratu terkip etmek kuvvetidir*”. Bununla birlikte hayal gücü bilgiyle, kültürle doğrudan alakalıdır. Çünkü bir bina inşa etmek için taş, tuğla, kireç vb. gerektiği gibi bir mühendise de ihtiyaç vardır. İşte hayal gücü bir binayı yapan mühendis gibi, zihnimizin mühendisidir. “*Her şeyi terkip eden yeni yeni suretler icat eden odur.*”

Hayal gücünün yalnızca sanat alanında uğraşanlara lazım olan bir yetenek olmadığını savunan Ayşe Sıdka Hanım, bilimsel gelişmelerin temelinde hayal gücünün olduğunu düşünmekteydi (Ayşe Sıdka, 1313:108-109). Hayal gücünün terbiyesi konusunda da kitabında bilgiler veren Ayşe Sıdka Hanım bu konuda şunları söylemekteydi:

“*Evvel emirde kuvay-i hayaliyeye lazım olan mevadı vermelidir*”. Çünkü inşaat malzemesi olmadıkça bir mühendis ne kadar muktedir olursa olsun yapacağı fazla bir şey yoktur. Hayal gücünün gelişmesi için bilgiye, kültüre ihtiyaç olduğunu yineleyen Ayşe Sıdka Hanım, öğretmenin bu konuda şunları yapmasını tavsiye etmekteydi:

Öğrenciye bazı dersler tertip ederek bir şey tasavvur etmelerini istemelidir. Örneğin, büyük bir kasırga ve yağmur zamanındaki durumu tasvir etmelerini isteyebilir veya coğrafya konusunda hayali olarak karalar ve denizlerde seyahatler yaptırabilir. Yahut bilinen bir fizik kuralından yola çıkarak beyin fırtınası gerçekleştirebilir. Mesela tulumba gerçeğinden yola çıkarak suyun daha yukarılara çıkarmanın çarelerini sorabilir (Ayşe Sıdka, 1313:110-111).

Kuve-i Hakeme

Ayşe Sıdka Hanım, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırt eden bir özellik olarak değerlendirdiği için Kuve-i Hakemeyi, Melekat-ı Akliye'nin en mühimi olarak görmekteydi.

Muhakeme hadisesi mukayese ile ilgilidir. Mukayese çok kolay bir iş gibi görünse de haddizatında zor bir iştir. İki odayı, iki masayı vb. basit şeyleri birbirinden ayırtmak zor olmayabilir fakat söz konusu olan birbirine yakın iki sanat eseri ise mukayese yapanın işi zorlaşır.

Öğretmen, öğrencilerin muhakeme yeteneğinin artması için onlara ders ezberletmek yerine konuları ayrıntılı bir şekilde anlatmalı ve öğrencilerin “Zihinlerine sindirmeli”, iki ayrı konuyu anlatırken etraflı bir şekilde anlatmalı ve farklarını sebeplerini açıklayarak vermelidir.

“Melekat-ı akliye atıl kalırsa istidât hemen mahv olmak derecelerine varır” diyen Ayşe Sıdika Hanım, bir eğitimcinin başlıca görevinin hayal, hafıza ve muhakeme gücü gibi özelliklerini “Terakkisini teshil ve tesrih etmektir”. Fakat öğretmen bu konuda öğrenciyi zorlamamalı ve zihnini fazla yormamalıdır aksi takdirde çocukta bir takım hastalıklar ortaya çıkar ve çocuk ahmak olur (Ayşe Sıdika, 1313: 112-114).

Terbiye-i Ahlakiye

Ayşe Sıdika Hanım, ahlak terbiyesinin ne anlama geldiği sorusuna şu cevapları vermektedir:

1. İrade, vicdan, mesuliyet.
2. Hukuk ve vazife arasındaki münasebet.
3. Çocukların terbiye-i hissiyatı.
4. Çocukların huylarını tadil ile terbiyeye alıştırmak.
5. Çocukların sevk-i tabisi

Ahlak terbiyesindeki amacı ise şu şekilde açıklamaktaydı: Ahlak terbiyesi çok önemlidir. Her şeyden önce ahlak terbiyesi bize vazifelerimizi öğretir. Hal ve hareketimizi, şahsiyetimizi kendimize hatta bütün insanlığa faydalı olacak şekilde tanzim etmemize faydalı olur. “Vazife ne demektir ve ne gibi vazifelerimiz vardır” sorusunun cevabı Ahlak terbiyesi için önemlidir. Bu soruya doğru cevap verenler ahlak terbiyesi hakkında sağlam bilgisi olan insanlardır. Ayşe Sıdika Hanım, ahlak terbiyesi konusunda aile-toplum benzetmesinden yola çıkar ve bu konuda uzun uzun örnekler verir. Ona göre aile fertleri arasındaki ilişki sağlıklı olur ve bu ilişki topluma da yansır bu konuda sorun kalmaz (Akagündüz, 2017: 525; Ayşe Sıdika, 1313:118-121).

Ayşe Sıdika Hanım’a göre bu konuda eğitime düşen görev çocukta iyi huyları kötü huylardan ayırt etmek, iyi huyları geliştirmek kötü huyları ortadan kaldırmaktır.

Cibilliyet ve Terbiye

Ayşe Sıdika Hanım’ın fikrinde doğuştan iyi yaradılışlı bir insan kötü huylu insanlarla düşüp kalkarsa kendisi de bir müddet sonra kötü bir adam olabilir. Aynı şekilde kötü tabiatlı bir insan iyi huylu insanlarla birlikte vakit geçirirse kendisi de düzelebilir. Dolayısı ile terbiyenin cibilliyete az çok tesiri vardır (Ayşe Sıdika, 1313:122-125). Fakat bir eğitimcinin bilmesi gereken cibilliyetin etkisini tamamen ortadan kaldıramayacağıdır. Çocuğun kötü huyunu belki izale edebilir fakat tamamen ortadan kaldırmak için çaba sarf ederse vaktini boşa harcamış olur (Ayşe Sıdika, 1313:126).

İrade

İradeyi “Bir şeyi yapmak isteği” diye tanımlayan Ayşe Sıdika Hanım, ahlak terbiyesinde en önemli etken olarak iradeyi görmekteydi. İnsanların başarılı olabilmemesinin fiziki güçlerinden ziyade iradelerinin güçlerine bağlı olduğunu iddia eden Ayşe Sıdika Hanım, misal olarak Eyyubî Devleti’nin kurucusu Selahaddin Eyyubî’yi vermektedir. Adı geçen zatın vücutta çok nahif olduğu halde, iradesinin akıllara durgunluk verecek mertebede olduğunu belirtmekteydi. (Ayşe Sıdika, 1313:127, 132) Ayşe Sıdika Hanım, iradenin hem eğiten hem de eğitilen açısından önemli olduğuna inanmaktaydı. Ona göre bir öğretmenin işinde başarılı olabilmemesinin temel şartlarından birisi de iradedir (Şanal ve Güçlü, 2005: 144). Şöyle ki:

Bir öğretmenin eğitim-öğretim verme mecburiyetinde olduğu öğrencilerin yaramaz, söz dinlemez dikkatsiz vb. olumsuz özelliklere sahip olduğu düşünülürse söz konusu öğretmenin her şeyden evvel sabır ve metanetle, eğitimi sürdürebilmesi için sağlam bir iradeye ihtiyacı vardır. Aksi takdirde başarılı olabilmesi imkân dâhilinde değildir (Ayşe Sıdika, 1313:134).

Vicdan Ahlakı

Ayşe Sıdika Hanım'a göre vicdan muhakeme gücü ile ilişkilidir. O, bu durumu şöyle açıklamaktaydı:

“Eğer kudret-i hakeme ma'kulât-ı nazariyeye talik ederse zekâ deriz. Maneviyat ve ahlakiyata talik ederse vicdan deriz.”

Ayşe Sıdika Hanım, eğitimde vicdan terbiyesinin önemli olduğunu, bu şekilde çok olumlu sonuçlar alınacağını düşünmekteydi. Ona göre vicdan terbiyesi için öncelikle pişmanlık duygusunu oluşturmak gerekmektedir. Bunun gereğinin ise suçun itirafı olduğunu düşünen Ayşe Sıdika Hanım, bu konuda şunları söylemekteydi:

“Onun için mürebbi ve mürebbiye daha pek küçük yaşlarında çocuklara itiraf-ı kusur etmeyi öğretmeye çalışmalıdırlar. Onları kabahatlerinden pişman ederek müteessir edecek surette ikna etmelidirler. Gönüllerinde rikkat ve şefkat hâsıl olmayarak büyüyecek olurlarsa maâzallah en fena âdem olmak üzere yetmişmiş olacaklarında şüphe yoktur” (Ayşe Sıdika, 1313: 141,146).

Bunun için de akla ve vicdana hitap edilmelidir. Bu şekilde en kötü özelliklere sahip kimseleri, *“Taş yürekli canileri”* dahi terbiye etmek mümkündür. Ayşe Sıdika Hanım'a göre vicdan terbiyesi her öğretmenin yapacağı iş değildir. Bu terbiyeyi ancak işinde uzman, bilgili öğretmenler verebilir (Ayşe Sıdika, 1313:143).

Mesuliyet

Ayşe Sıdika Hanım, mesuliyeti ikiye ayırmaktaydı: Birinci olarak kişilerin kendi özel hayatından sorumlu olmaları ki buna *“Mesuliyet-i vicdaniye”* demektedir, diğerinin ise topluma karşı sorumluluklarımız olduğunu düşünmekteydi. Ayşe Sıdika Hanım'ın düşüncesine göre öğretmene düşen görev, çocuklarda mesuliyet hissini uyandırmak, bu hisse önem vermektir. Eğitici vicdan ahlakının ancak mesuliyet duygusu ile var olabileceğini unutmamalıdır (Ayşe Sıdika, 1313:148-154).

Vezaif

Ayşe Sıdika Hanım, mesuliyet konusunu olduğu gibi görevler konusunu da kendimize karşı sorumluluklarımız ve topluma karşı sorumluluklarımız olarak ikiye ayırmaktaydı (Ayşe Sıdika, 1313: 157). Öğretmen çocuklara sürekli güler yüz ile davranmalı, mümkün olduğu kadar asık yüzle çocukların karşısına çıkmaktan kaçınması gerekmektedir.

“Elhasıl muhabbeti kazanmak için birinci şart muhib olmak ve hiç olmazsa öyle görünmektir. Çocuklardan ziyade hüsnü muameleye hassas bir kimse yoktur” (Ayşe Sıdika, 1313: 168).

2.4. Eserde Muallimlere ve Muallim Yetiştirmeye Dair Fikirler

En basit işlerinde bile insanların işin uzmanına müracaat etmek istediklerini söyleyen Ayşe Sıdika Hanım bu konuda şunları söylemekteydi:

Bir biçki nakış işimiz olduğu vakit dahi ehline ulaşmak için çaba sarf ederiz. Bunun nedeni terzilik işinin herkesin harcı olmamasıdır. *“Hal böyle iken bir çocuğu, hatta yaratılış itibarı ile birbirinden farklı olan birçok çocuğu, her anlamda terbiye etmek gelişigüzel insanların işi olabilir mi?”* diye soran Ayşe Sıdika Hanım, söz konusu milletin geleceği

olmasına rağmen bu konuda hassas davranılmadığını öğretmen seçiminin rast gele yapıldığını savunmaktaydı (Ayşe Sıdika, 1313: 22).

Bir öğretmenin birçok bilim dalı konusunda bilgi sahibi olması gerektiğini savunan Ayşe Sıdika Hanım, buna gerekçe olarak da eğitimcilerin muhatabı insan olan bir işle uğraşmalarını göstermekteydi (Ayşe Sıdika, 1313: 12). Bu sebepten dolayı öğretmen koruyucu sağlık hizmetleri, Psikoloji, Terbiye-i Cismaniye ve Ruhaniye gibi ilimlere tam hâkim olamazsa dahi kendisine yetecek kadar bilgi sahibi olmalıdır. Bu alanlarda “Allame” olmasına gerek yoktur fakat “terbiyeye tâlik eden malumata ” sahip olması gerekir. (Akagündüz, 2015: 92)

Ayşe Sıdika Hanım bu konuda bazı örnekler vermektedir:

Birçok öğretmen sağlık bilgisinin eksikliğinden dolayı öğrencileri yemekten sonra şiddetli terleyecek surette oyun oynatıyorlar ve terli oldukları halde soğuk su içmelerine izin veriyorlar. Sonuç olarak hıfzıssıhha konusundaki bilgi eksiklikleri çocukların hasta olmasına sebebiyet verebiliyor. Yahut bir öğretmenin bitkiler konusundaki yetersiz bilgisinden ötürü öğrenciler zehirli çiçek ve otları koparıp kendilerine zarar verebilirler (Akagündüz, 2015: 93; Ayşe Sıdika, 1313: 27). Ayşe Sıdika Hanım’ın fikrinde çocukların sağlığını korumak için yalnızca öğretmenlerin bilgili olması yetmez ebeveynlerin özellikle annelerin bu konuda, kulaktan dolma değil gerçek anlamda bilgi sahibi olmaları gerekir.

Öğretmen aynı zamanda, bir doktor hastayı nasıl tedavi ediyorsa, o şekilde maneviyat ve ahlak yönünden insanları iyileştirebilmelidir, terbiye etmelidir. Gerçi bu noktada eğitimcinin işi bir doktora kıyasla daha zordur bununla beraber eğitimci bu konudaki bilgisiz olmamalı kendini yetiştirmelidir.

Ayşe Sıdika Hanım, eserinde öğretmenden istediği “Terbiye-i Maneviye” konusuna da açıklık getirmektedir:

“Terbiye-i Maneviyeden maksat insanların ahlakını ıslah ederek birbirlerine karşı vaki olan muamelat-ı hususiye ve umumiyelerinde insaniyete, insaf ve hakkaniyet ve muvaffakiyet ile hareket etmelerini temin edecek hissiyata” sahip olmalarını sağlamaktır (Ayşe Sıdika, 1313: 16).

Bir öğretmenin başarılı olabilmesi için öğrencinin dünyevî ve uhrevî yönüne hitap etmelidir. Mesela bir ecnebi öğretmenin Müslüman bir çocuğa tam anlamıyla faydalı olması düşünülemez. Çünkü söz konusu öğretmen ancak dünyevi ihtiyaçlarına cevap verir fakat dini anlamda faydalı olamaz. İdeal olan öğretmen her iki cihetten de iyi yetişmiş biri olmalıdır (Ayşe Sıdika, 1313: 20).

Öğretmenlik yapacak olan insanların sadece bilgi yönünden yeterli olmalarını kâfi görmeyen Ayşe Sıdika Hanım, söz konusu kimselerin ahlak ve şahsiyet olarak da örnek kimseler olması gerektiğini ileri sürmekteydi. Çünkü çocuklar her konuda büyüklerini taklit etmektedirler. Çocukların ahlak itibarı ile anne babalarına benzemelerinin nedeni de budur. Bu sebeple ahlaken zayıf bir öğretmen, öğretim konusunda başarılı olabilse dahi öğrencilere zararı faydasından çok olur (Şanal ve Güçlü, 2016: 241). Bilhassa kız çocuklarını eğitenler için bu hadise daha fazla öneme sahiptir Bunun için ahlaken zayıf olan kimseler isterse, pedagojik anlamda yeterli hatta üstün olsunlar, öğretmenlik mesleğinden uzak durmaları icap eder. Ayşe Sıdika Hanım, öğretmenlerin güzel ahlak sahibi olmalarının yeterli olmadığını, aynı zamanda bu özelliklerinin öğrencilere aşılmaları ve pratik olarak yaşamlarında göstermeleri gerektiğini düşünmekteydi (Ayşe Sıdika, 1313: 23-24).

Öğretmen olmanın olmazsa olmaz şartlarından biri de öğrencinin tabiatını, eğilimlerini ve arzularını bilmektir. Bir öğretmende böyle bir kabiliyet bulunmuyorsa güzel ahlak sahibi ve malumatlı olması yetmez ve eğitim öğretim işinde başarılı olamaz Bu yetenekten yoksun bir öğretmen her hangi bir çocuğa tesir etmesi mümkün değildir. *“Böyle bir adama âlim denir, hüsnü ahlak sahibi denir ama mürebbi denilemez”*

Bunların yanında Ayşe Sıdika Hanım, eğitimciler için hatta bütün meslekler için her şeyden evvel var olması gereken temel özelliğin o işe olan istidât olduğunu savunmaktaydı:

“Evet, bir çocuğu terbiye edebilmek için bir istidât-ı mahsus lazımdır; Bu istidât sayesinde malumat-ı terbiyesi sairlerinden az olan bir mürebbi daha ziyade muvaffakiyet gösterebilir. Bazen öyle istidâtlı mürebbiler zuhura gelmiştir ki bu emre münhasır olan istidâtları zekâ-ı fevkalâdeleri sayesinde en yaramaz, en terbiyesiz en ahlaksız çocukları bile hüsn-ü terbiye etmeye muvaffak olmuşlardır”.

Ayşe Sıdika Hanım’ın fikrine göre, “İstidâtı” olan bir öğretmen hedefine ulaşmak için “Bin türlü zahmet ihtiyar eder, bin türlü renge girer”. Bu tip öğretmenler “İcat ettikleri sanatlı oyuncaklar vasıtasıyla telkin ve talim ederler”.

Ayşe Sıdika Hanım, başarılı bir öğretmenin hatırında tutması gereken hususları şöyle sıralamaktaydı:

Öğretmenin başarılı olabilmesi için güzel ahlakı bilgi ve donanımı yetmeyebilir. Çünkü başarı aynı zamanda öğrencinin kabiliyet ve istidadına bağlıdır. Aynı öğretmenden ders alan öğrencilerin başarıları ve öğrenme dereceleri aynı olamaz. Zira insanların zekâ seviyeleri aynı değildir (Ayşe Sıdika, 1313: 31-33).

Ayşe Sıdika Hanım, öğretmenin hedefine ulaşması için dikkat etmesi gereken noktalardan birinin de öğrencinin ailesini iyi tanımak olduğunu düşünmekteydi. Birçok kişisel özellik irsi olduğu için öğretmenin buna zorunlu olduğu kanısını taşımaktaydı. Bu konu da şu örnekleri vermektedir:

“Ekseriya bir ailenin sıra ile birkaç batın birçok ulema yetiştirdiği diğer bir ailenin de bir hayli şair veyahut musikişinas yetiştirdiği meşhurdur ve mezkûrdur”.

Ayrıca bir çocuğun pek asabi bir mizaca sahip olduğunu anne veya babasından kendisine kalıtsal olarak intikal etmiş olduğunu bilen bir öğretmenin işi daha kolay olur ve söz konusu çocuğa özelliğini göz önünde bulundurarak davranır (Ayşe Sıdika, 1313: 34).

Bir eğitimcinin bilmesi gereken konulardan birinin de elbise ve kıyafet olması gerektiğini savunan Ayşe Sıdika Hanım, bu konu ile ilgili olarak kitabında etraflı bilgi vermekte, özellikle bazı kadınları giyim tarzları konusunda eleştirmekte, söz konusu kadınların süslenmek uğruna dar ve sağlıksız elbise giydiklerini öne sürmekteydi (Ayşe Sıdika, 1313: 45-50). Ayşe Sıdika Hanım, öğretmenlerin ve diğer terbiyecilerin çocukların giysileri konusunda dikkatli olmaları gerektiğini savunmaktaydı. Çocukların giyimleri konusunda şu tavsiyelerde bulunmaktaydı:

Çocuklar için en uygun elbise bütün bedenlerini örten, onları kışın sıcak tutarak üşümesine mani olan, yazın ise daha serbest “Ceryan-ı havaya” müsait ve açık renk olmalıdır. Giyilenler vücut azalarının hareket kabiliyetini sınırlamayan elbiseler olmalıdır. Çocuklara genelde Avrupalıların özelde Fransız çocuklarının giyindiği kolları, bacakları açıkta bırakan elbiseler giydirmek sakıncalıdır. Çocukların elbiselerini “Modaya tevfik ederek türlü türlü biçimlere koymak ve onları canbaz heyetine sokmak” lüzumsuzdur. Kışın giyilen elbiseler yünden imal edilmiş olmalıdır. Çünkü yün “Hareket-i bedeniyyeden hâsıl olan harareti muhafaza ile insanı layıkıyla ısıtır” (Ayşe Sıdika, 1313: 53-54).

Ayşe Sıdika Hanım, giyilen elbiselerin mutlaka temiz tutulması gerektiğini belirtmekteydi. Temizlik konusunda hassas davranmayanların birçok sıkıntıya maruz kalacaklarını, bunlardan birinin de haşere olacağını belirtmekteydi (Ayşe Sıdika, 1313: 53-54).

Terbiye-i Cismaniye konusunu eksik bırakmamak için şu konularda dile getirilmelidir:

“Niçin babalarımız bu kadar kuvvetli imişler biz zayıf olmuşuz” sorusuna cevap arayan Ayşe Sıdika Hanım, bunun nedeni olarak çok çeşitli faktörleri görmekteydi. Bunlardan biri eski nesillerin felsefe, matematik vb. pozitif ilimlerle zihinlerini yormayıp yalnızca ibadetleri için

gerekli bilgileri öğrenmeleri idi. Oysa şimdi 12 yaşındaki bir çocuğun ders programı incelenirse ne kadar ağır olduğu görülür. O zaman bizim “Maddeten cılız ve zayıf kalmamızı maruz görmek lazım gelir” (Ayşe Sıdika, 1313: 57).

Bir diğer sebep ise eskiden boş zamanlarda oynanan oyunlardır. Bu oyunlar güreş, cirit kılıç kalkan, at yarışı gibi vücudu çalıştıran oyunlardı. Şimdi ise iskambil kâğıdı vb. insana miskinlik veren oyunlar oynanmaktadır.

Söz konusu bu durum sadece erkeklere mahsus bir durum değildir. Kadınlar içinde aynı şeyler söz konusudur. Mesela köyde yaşayan kadınlar ile şehirde yaşayan kadınlar arasında kuvvet farkı vardır. Bedenen çalışan kadınlar daha zinde ve güçlü olurlar.

Terbiye ile uğraşan insanlar, çocukların fizik olarak sağlam ve zinde kalmaları için bir takım tedbirler almalıdırlar. Evvela çocukların beslenmelerine dikkat edilmeli, dengeli beslenmeleri sağlanmalıdır. Temizlik alışkanlıklarına riayet etmelerine dikkat etmelidirler. Soğuk ve sıcaklığın olumsuz tesirlerinden korunmalıdır. Bedeni çalıştıracak hareketler yaptırılmalıdır. Eğitimci bu noktalara dikkat eder ise çocuk derslerin ağırlığından az etkilenir ve fizik olarak zayıf düşmez (Ayşe Sıdika, 1313: 61-62).

Ayşe Sıdika Hanım, genel olarak bütün okullarda özel olarak kız ve erkek öğretmen okullarında beklenen hizmeti “*Daha güç ve daha alı*” olarak tanımlamaktaydı. Öğretmen olmayı düşünen öğrenciler, öğretmen okuluna gelmeden önce de öğretmen olmak için gereken bilgi ve tecrübeyi kazanmaya çalışmalıydılar. Öğretmen adayları teori yanında pratik olarak da eğitmek gerekmektedir. Mesela ileride biçki dikiş öğretmeni olacak bir kız mesleğine ait numuneleri yalnızca gazete sayfalarında görmüş ise bir dikiş makinesinin nasıl çalıştığını bilmiyor, hatta eline bir makas dahi almamış ise göreve başladığında nazari bilgileri kendine yetmez. Böyle bir kimsenin kendini mesleğini icra etmede aciz hissetmesinden daha doğal bir şey olamaz.

Öğretmenlerin üstün vasıflara sahip olmasını isteyen ve bu konuda tavsiyelerde bulunan Ayşe Sıdika Hanım, bununla birlikte eğitilecek insanların özelliklerinin bu konuda daha etkili olduğunu belirterek şunları dile getirmektedir:

“Evvel emirde tecarib-i faaliye- bizim gibi ömrünü ders okutmakla geçirenlere-katiyen bildiriyor ki emr-i terbiyede muvaffakiyet yalnız mürebbinin elinde değildir. Terbiye edeceği adamın tabiyet ve istidadının daha ziyade dahli vardır” (Ayşe Sıdika, 1313:133).

Ayşe Sıdika Hanım, eserinde Terbiye-i Fikriye konusunda öğretmene şu tavsiyelerde bulunmaktaydı.

1. Çocuklara Mantık, Matematik gibi mücerret derslerden önce somut olarak görebilecekleri dersler, konular okutulmalıdır (Şanal ve Güçlü, 2016: 243). Ayşe Sıdika Hanım’a göre Hayvanat ve Nebatat gibi dersleri öğrenciler ne kadar anlamaz iseler de yukarıda adı geçen soyut derslerden daha fazla anlarlar. Ayrıca çocuklar somut varlıkları soyutlara nispeten daha zevkle öğrenirler.

2. Erken yaşlarda çocuk ezberleme işini öğrenmekten daha kolay ve çabuk yapar. Dolayısı ile lisan öğrenme gibi hafıza kuvvetiyle ilgili dersler bu dönemde çocuklara verilmelidir. Tarih coğrafya vb. dersleri de bu dönemde okutulmalıdır.

3. Ders öğretme yöntemi olarak gözlem ve deney metoduna ağırlık vermek gerekmektedir. Bu yöntem ezberciliğin tam zıddıdır (Şanal ve Güçlü, 2016: 245). Ayşe Sıdika Hanım, adı geçen yöntemi şu şekilde açıklamaktadır:

“Çocuğu kitaplarla yormaktan ziyade bizzat hadisatı ve eşyayı müşahede ve mütalâa edip o suretle müstakilen bir şey öğrenebilmek yolunu öğretmektir” (Türk, 2009: 274-275; Ayşe Sıdika, 1313: 82-83).

Mesela Nebatat dersini dershanede, kâğıt üzerinde değil bahçede işlemelidir. Bu şekilde çocuk eğlenerek öğrenir ve öğrendiklerini asla unutmaz.

Ayrıca bu konu ile ilgili olarak şunları söylemekteydi:

“Bir çocuğa evvel emirde ders takrir ettirdikten sonra bizzat dersin mevzuunu ayne’lyâkin bir ilim hâsıl edecek sürede göstermek ve tefsilat-ı lazıme vererekve yine... mevzûattan nazariyatı istihraç etmektir. Mesela hayvanat yahut nebatat yahut hikmet-i tabiye gibi müşahade tecrübe ve tecrübe ile tahsili lazım gelen fenlerden bahis olunuyorsa evvelce ders takriri etmek ve sonra da bizzat hayvanat ve nebatat-ı mezkureyi görmek ve tetkik etmek veyahut zikir olunan hikmet hadisesini tekrar bil-tecrübe müşahade etmekten ibarettir” (Ayşe Sıdika, 1313: 85-87).

3. SONUÇ

Osmanlı Devleti’nde modern anlamda pedagoji tarihini Tanzimat ile başlatmak gerekir. Konuyla ilgili ilk eserlerde bu dönemden sonra verilmeye başlanmıştır. Usul-ı Cedid’in öncüsü Selim Sabit Efendi dönemin önemli eğitimcisidir. II. Abdülhamid devrinde modern eğitim alanında ciddi gelişmeler olmuş, kurumlar ülke sathına yayılmıştır. Bu dönemde eser neşreden pedagoğlardan bazıları Musa Kazım, Melekzade Fuad, Abdullah Vehbi Bey ve Ayşe Sıdika Hanım’dır.

II. Meşrutiyet devrinde birçok alanda yenilik yapılmaya çalışılmıştır. Eğitim de buna dâhildir. Emrullah Efendi, Nazır olarak maarifin gelişmesi için çok çaba sarf etmiştir. Onun “Tuba Ağacı Nazariyesi” eğitimciler arasında ciddi polemik ve tartışmaya neden olmuş, dönemin gazete ve mecmualarında yürütülen fikir seviyesi yüksek söz konusu tartışmalar düşünce ve maarif tarihi açısından fevkalade önemli olmuştur.

Osmanlı eğitim tarihinde Ayşe Sıdika Hanım’ın özel bir yeri vardır. Ülkenin ilk kadın eğitim bilimcisi olması hatta bütün Müslüman kadınlar arasında ilk pedagoji kitabı yazan insan olması önem arz etmektedir. Bir din bilginin kızı olması, Zapyan Kız Lisesi gibi modern bir okulda okuması birden fazla batı diline vakıfıyeti önemli özelliklerdir. Çok renkli fikir ve siyasi hayatı olan Filozof Rıza Tevfik ile evlilik yaşaması da ilginçtir.

Görerek ve yaparak yani Amelî eğitimi savunan Ayşe Sıdika Hanım, kaleme aldığı *Usul-ı Talim ve Terbiye Dersleri*’nde bunu anlatmaya çalışmıştır. Ayşe Sıdika Hanım eserinde çeşitli konu başlıkları halinde fikirlerini açıklamıştır. Başlıca başlıklar şunlardır:

Terbiye-i Fikriye, Melekat-ı Akliye, Kuve-i Hafıza, Kuve-i Hayaliye, Kuve-i Hakeme, Terbiye-i Ahlakiye, Cibilyet ve Terbiye, İrade, Vicdan Ahlakı, Mesuliyet, Vezâif.

Eser incelendiğinde yazarın muallimlere ve muallim yetiştirmeye dair çok kıymetli fikirler verdiği görülür. Bu fikirler amelî yani günümüz tabiriyle uygulamalı eğitim düşüncesi çerçevesinde işlenmiştir. Eser döneminde muallim mekteplerinde okutulan ders kitabı dışında aynı zamanda uzun yıllar genç eğitimcilerin başvurduğu eserlerden biri olma başarısını sağlamıştır.

KAYNAKLAR

- Abdullah Vehbi. (1315). *Usûl-i İbtidâi Yahut Muallimlere Rehnüma*, Trabzon: Serasi Matbaası.
- Akagündüz, Ü. (2015). Düşünce Tarihimizin Eğitimci Simalarından Ayşe Sıdika Hanım ve Usûl-ı Talim ve Terbiye Dersleri Adlı Eseri, *Folklor/Edebiyat*, 21, (81), 87-106.
- Akagündüz, S. (2017). Ayşe Sıdika Hanım ve “Usul-ı Talim ve Terbiye Dersleri” Adlı Ders Kitabından Hareketle Dönemin Ahlak Eğitimi Anlayışında Felsefi Yansımalar *VI. Uluslararası Sosyal Bilgiler Eğitimi Sempozyumu*, 525-526.
- Akyüz, Y. (1999). Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı, *Milli Eğitim*, (143), 12-32.
- Akyüz, Y. (2001). İlk Çağdaş Eğitim Bilimcimiz Vizeli Selim Sabit Efendi, *Tarih ve Toplum*, (201), 15-21.
- Akyüz, Y. (1991). Tanzimat Dönemi Eğitiminin Özellikleri, *Tanzimat’ın 150.Yılı Uluslararası Sempozyumu*, 25–27 Aralık 1989, Ankara, 389-401.
- Akyüz, Y. (2000). Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlı’da Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi, *Tarih ve Toplum*, (195), 31-43.
- Altın, H. (2005). Osmanlı Eğitimcisi Mustafa Sâti Bey ve Öğretmen Yetiştirme Hakkındaki Görüşleri ve Faaliyetleri, *Türk Kültürü*, XLIII, (509–510), 271-287.
- Altın, H. (2008). Ethem Nejat ve Eğitim Tarihimizdeki Yeri, *Turkish Studies*, 3 (4), 73-96.
- Altın, H. (2010). II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırlarından Emrullah Efendi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimize Katkıları, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 151-165.
- Altın, H. (2010). Ziya Gökalp’in Eğitim Tarihimiz Açısından Önemi, *History Studies*, 2 (2), 493-509.
- Altın, H. (2013). Kilisli Rıfat’ın Hocalarından Selim Sabit Efendi ve Meslektaşlarına Öğütleri, *I. Uluslararası Muallim Rıfat Kilis ve Çevresi Sempozyumu*, Kilis, 16-17 Mayıs, 200-214.
- Altın, H. (2013). II. Meşrutiyet Devri Pedagoglarından Sabri Cemil ve Ameli Fenn-i Tedris’i, *Turkish Studies*, 8 (2), 19-35.
- Altın, H. (2014). II. Abdülhamid Devri Pedagojik Eserlerde Eğitimcilerle Yapılan Tavsiyeler, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (1) , 239-253.
- Altın, H. (2014). II. Meşrutiyetten Cumhuriyete İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve O’nun Eğitim ve Eğitimci Kavramları ve İlgili Düşünceleri, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXIII (55), 219-251.
- Altın, H. (2016). Osmanlı Pedagoglarında Disiplin, Ödül ve Ceza Fikirlerine Dair Örnekler” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, (57), 1869-1884.
- Ayşe Sıdika. (1313). *Usul-ı Talim ve Terbiye*, İstanbul: Alim Matbaası.
- Binbaşıoğlu, C. (1982) *Türkiye’de Eğitim Düşünceleri*, Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.
- Binbaşıoğlu, C. (2005). *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara: Anı Yayıncılık 2005.
- Durakoğlu, S. (2001). *Süleyman Nesib (Süleyman Paşazade Bey)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Eser Neşriyat.
- Halide Edip. (1327). *Talim ve Terbiye*, İstanbul: Tanin Matbaası.
- Kilisli Rıfat (1342). Mektep Hatıraları, *Muallimler Mecmuası*, 3, (30), 1338-1360.
- Koçer, H. A. (1967). *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848–1967)*, Ankara: MEB.
- Koçer, H. A. (1970). *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul: MEB.
- Kurnaz, Ş. (1996). *Meşrutiyet Dönemi Türk Kadını*, İstanbul: MEB.
- Mahmud Cevad. (2002). *Maârif-i Umumîye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, Ankara, MEB.
- Melekzade Fuad. (1315). *Usûl-ı Tedris ve Tederrüs*, Dersaadet: Matbaa-yı Osmaniye.
- Muallim Cevdet. (1332). Darulmualliminin Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans”, *Tedrisat Mecmuası*, (32), 175-200.
- Musa Kazım. (1310). *Rehber-i Tedris ve Terbiye*, İstanbul: Kasbar Matbaası.

- Mustafa Satı. (1325). *Fenn-i Terbiye*, İstanbul: İbrahim Hilmi Matbaası.
- Omay, A. (1987). İlk Kız Öğretmen Okulunun Kuruluşu, *Türk Yurdu*, Eylül, 52-57.
- Öztürk, C. (1998). *Dünden Bugüne Türkiye’de Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Sabri Cemil. (1326). *Amel-i Fenn-i Tedris*, Üsküp: Kosova Matbaası.
- Selim Sabit Efendi. (1290). *Rehnüma-i Muallimin*, İstanbul: Matbaa-yı Osmaniye.
- Süleyman Paşazade Sami. (1328). *İlm-i Terbiye-i Etfal*, Dersaadet: İkdam Matbaası.
- Şanal M, & Güçlü M. (2005). Yenileşme Dönemi Eğitimcilerinin Öğretmenlik Mesleğine Bakışları, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 137-154.
- Şanal M, & Güçlü M. (2016). Türk Eğitim Tarihinin Tozlu Sayfalarına Sıkışıp Kalan Aydın Bir Kadın Eğitimci: Ayşe Sıdika Hanım (1872-1903), Öğretmen ve Öğretmenlik Mesleğine Bakışı, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6 (10), 234-250.
- Tonguç, İ. H. (1946). *İlköğretim Kavramı*, C.1, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tuncor, R. (1967). Ayşe Sıdika Eğitim Hareketleri, (148-149), 17.
- Türk, İ. (2009). Osmanlı Devleti’nde öğretim yöntemlerinin Gelişimi, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, (3), 267-291.
- Ülken, H. Z. (1998). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

YEREL MEDYA ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL İNTİKAM DAVRANIŞLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA: MALATYA ÖRNEĞİ

A CONCEPTUAL STUDY ON ORGANIZATIONAL REVENGE BEHAVIOR OF LOCAL MEDIA EMPLOYEES': MALATYA EXAMPLE

Mustafa KARACA¹, Caner ÇAKI², Halit DOĞAN³

ÖZET: Medya çalışanlarının örgütsel intikam davranışları üzerine nitel olarak tasarlanan bu çalışmanın temel amacı, Malatya Yerel Medya'sının örgütsel intikam davranışlarına ilişkin tutumlarını ölçmektir. Bu çalışma keşifsel istatistik tekniklerini kullanması bakımından tanımlayıcı bir kavramsal özellik taşımaktadır. Yapılan literatür taramasının ardından, toplam 45 işletmenin faal olarak tespit edildiği evrende, tam sayım yöntemi ile 40 işletmeden 1'er çalışan ile görüşme talep edilmiş, olumlu dönen 37 işletmenin 1'er çalışanı ile yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Mülakat formları daha önceden hazırlanmış ve katılımcının format dışına çıkması engellenmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği adı verilen yöntemin temel özelliği gereği katılımcı görüşlerini derecelendirmeli bir ölçek üzerinden açıklamıştır. Örneklemin evreni temsil oranı % 25'tir. Bu oran nitel çalışmalar için makul düzeydedir. Elde edilen veriler SPSS İstatistik Paket Programı yardımıyla frekans analizine tabi tutulmuş ve elde edilen bulgular değerlendirilerek sonuca ulaşılmıştır. Çalışmada edinilen bulgulara göre Malatya Yerel Medya Çalışanları örgütsel intikam niyeti taşımamakta ve örgütsel intikama karşı olumsuz tutumlar beslemektedirler. Genel anlamda çıkan sonuç böyle olmakla birlikte azımsanmayacak oranda intikam niyeti taşıyan bireyler de mevcuttur. Bu bireylerin % 20'lik bir ağırlığı tespit edilmiştir. Demografik özellikler itibarıyla çok büyük bir kısmı üniversite eğitimi görmüş, mesleki anlamda deneyimli sayılabilecek katılımcıların bu oranda negatif düşüncelere sahip olması çalışmanın ortaya koyduğu önemli bulgulardan bir tanesidir.

Anahtar sözcükler: Yerel Medya, Örgütsel İntikam Davranışı, Nitel Araştırma, Yarı Yapılandırılmış Mülakat, Frekans Analizi

ABSTRACT: The main aim of this work, qualitatively designed on organizational revenge behavior of the media employees is to measure the attitudes towards organizational revenge behavior of Malatya Local Media. This study is a descriptive concept in terms of using exploratory statistical techniques. Following the literature review, 45 businesses in total were identified as operating company and the interviews were conducted with 1 employee from 40 businesses with full-count method and the interviews were conducted with 1 employee of 37 businesses who returned positive. Interview forms have already been prepared and participants are prevented from going out of the format. In this method, which is called a semi-structured interview technique, explain the participant's opinions through a rating. The universe representation of the sample is 25%. This rate is reasonable for qualitative studies. The data obtained were subjected to frequency analysis with the help of SPSS Statistical Package Program and the findings obtained were evaluated. According to the findings, Malatya Media Employees do not carry the intent of Organizational revenge and they have negative attitudes towards organizational revenge. There are also individuals who are intent on revenge although the result in general sense is not to be underestimated. The 20% of these individuals has been identified. That the participants who have been educated

¹ Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi, mkaraca@inonu.edu.tr

² Arş. Gör., İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, caner.caki@inonu.edu.tr

³ İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doganhl@gmail.com

at the university and experienced in the professional sense have negative thoughts in this way are the important findings of the study in terms of the demographic characteristics.

Keywords: Local Media Bussiness, Organizational Revenge Behavior, Qualitative Research, Semi – Constructional Interview, Frequency Analysis

1. GİRİŞ

Halkın haber alma ve bilgilenme ihtiyacını gideren basın işletmeleri, gelişen teknolojik şartların da etkisiyle internet tabanlı kitle iletişim araçları karşısında evrilmek zorunda kalmıştır. İnternet teknolojisinin geldiği nokta itibariyle geleneksel basın işletmeleri yerini medya örgütü kavramına bırakarak, halkın haber alma ihtiyacını internet yordamıyla yürütülen sosyal medya, internet gazeteciliği ve online dergicilik gibi kavramlarla gidermeye başlamıştır. Bu dönüşüm işletmelerin hem insan kaynağı hem de örgütsel açıdan değişimini beraberinde getirmiştir. Daktilonun yerini on parmak klavye kullanımının aldığı, matbaanın neredeyse devre dışı kaldığı günümüz medyası, basın sektörünün devlerinin bir bir basılı yayıncılıktan dijital yayıncılığa geçmesiyle daha da dijitalleşmiştir. Örgütler, daha eğitilmiş, daha bilinçli ve teknik becerisini mesleki becerisiyle entegre eden insan kaynağına ihtiyaç duymaya başladı. Günümüzde medya kavramı, yazılı, işitsel, görsel, dijital ve sosyal medya araçlarını bütüncül bir şekilde ele alan halkın haber alma ihtiyacını giderirken, birilerinin haber verme ihtiyacını da gideren, reklam ve tanıtım konusunda üretici ile tüketici arasında köprü görevi gören sosyo – ekonomik yapılar haline gelmiştir. Sosyal ve mesleki sorumluluğunun yanı sıra ticari kaygılara da sahip olan medya işletmeleri gerek teknolojik yatırımın maliyeti gerekse insan kaynağının maliyeti açısından daha iktisadi davranmak zorunda kalmıştır. Örgütsel yaşamın bir parçası olan medya işletmeleri, işletme bilimi aktörleri ile iletişim bilimi aktörlerinin ortak çalışma alanı haline gelmiştir. Özellikle örgütsel davranış alanında çok inceleme konusu yapılmayan bu örgütlerin, çalışanlarına daha verimli ve daha kaliteli bir iş yaşamı sunabilmesi daha kapsamlı inceleme ve araştırmalarla mümkün olacaktır.

Bu çalışmada örgütsel intikam kavramı, yerel medya işletmelerinde hangi boyutta değerlendirilmekte, çalışanların örgüt içi olumsuz davranışlar karşısında intikam alma davranışları ve intikam niyetlerinin nasıl olduğu konularına açıklık getirmeyi amaçlamıştır. Nitel olarak yapılan bu araştırmanın analiz yöntemini nicel olarak kullanması karma araştırma tekniği özelliği taşımasına neden olmuştur. Örgütsel intikam kavramının yerel medya çalışanları tarafından niyete ve davranışa yansıyan yönleri detaylıca irdelenmektedir.

Örgütsel intikam, çalışma yaşamının kalitesini düşüren, verimlilik, kalite, hız, maliyet gibi rekabetin saç ayaklarını tehdit eden, örgüt içi karmaşaya ve maliyetlerin yükselmesine neden olan istenmedik bir davranıştır. Üretkenlik karşıtı davranışlar kategorisinde ele alınan bu davranış türü, görüldüğü yerde müdahale edilmesi gereken önemli bir negatif unsurdur. Bu bağlamda bu çalışmanın Malatya ekseninde yürütülmüş olması, lokal politikalar ve sektör uygulayıcıları açısından önem arz ederken, medya işletmeleri ile ilgili araştırma yapan bilim insanlarına da katkı sağlayacaktır.

1.Kavramsal Açıklamalar

1.1. Medya İşletmeleri Kavramı

Sosyal konumu ile insan, sosyal yaşantı içerisinde öğrenme ihtiyacı hisseder. Öğrendiklerini yayma, tartışma, düşünme, düşündüklerini de paylaşma zarureti duyar. Bu zarureti, günümüz internet çağına kadar geleneksel basın-yayın kavramları üzerinden giderilmekteydi. Enformasyon aktarımı, dijital medya ile bir üst boyuta taşındı. Geleneksel basın-yayın kavramları, dijital-internet medyasını kapsayamayacak bir boyutta kaldı. Bu noktada

medya kavramı, hem geleneksel basın-yayın hem dijital-internet medyasını kapsayan kitle iletişim kavramı olarak kullanılmaya başlandı(Abuşoğlu, 2013, s.3).

Medya işletmeleri kavramı ise haber verme, bilgilendirme, amacı ve sorumluluğu güden, kâr elde etmek isteyen ve bu amaç doğrultusunda fikir üretirken kamu hizmeti sağlayan, toplumsal kuruluşlardır. Medya işletmeleri, okuyucu, izleyici, dinleyici ve diğer toplumsal kurumların ihtiyacını karşılayan iktisadi kurum ve kuruluşlardır, şeklinde ifade edilmektedir(Topçuoğlu, 2016, s.3).İşletmelerin temel hedefi, mal ve hizmet üretimi üzerinden kazanç elde etmektir. Bu bağlamda medya işletmeleri, enformasyon üretimi ve dağıtımıyla birlikte kamuoyu oluşturma gücüyle de sosyal bir kuruluş kimliği kazanmaktadır (Sezer, 2014, s.32).

1.2. Medya İşletmeleri Türleri

Medya işletme türleri, Görsel ve Sözlü Medya, Yazılı Medya, Dijital Medya olmak üzere üç başlık altında ele alınabilir.

1.2.1. Yazılı Medya İşletmeleri

Yazılı medya işletmeleri, gazete ve dergi şeklinde iki grupta ele alınmaktadır. Gazete, 17. Yüzyılda haber kâğıtları ve haber mektuplarının gelişimi sonucu haber ve mevcut durumlar hakkında halkı bilgilendirmek amacıyla Avrupa'da ortaya çıkmıştır (Tokgöz, 2015, s.67). Gazete;haber, bilgi, yazınsal türler, reklam ve ilanları topluma ulaştıran, günlük, haftalık veya aylık yayınlanan bir kitle iletişim aracıdır. Haber aracılığıyla kamuoyunu bilgilendiren yönü ile sosyal, reklam ve ilanlarla da kâr elde etmeyi hedefleyen ticari kuruluşlardır (Topçuoğlu, 2016, s.15).Bu bağlamda yazılı medya işletmeleri hem sosyal hem de ticari kuruluş olma özelliği taşımaktadır. Bu kuruluşlara sosyo-ekonomik yapılar denilebilir

Dergiler ise, 17. yüzyılda ortaya çıkan, bilimin ilerleyişi ile bilim alanındaki gelişmeleri topluma ulaştırmak ve bunun üzerinden bir iletişim sağlama görevi üstlenen sosyal ve toplumsal kuruluşlar olarak belirtilmektedir (Şimşek, 2001, s.1).

1.2.2. Görsel ve Sözlü Medya

Kitle iletişim aracı olarak radyo ve televizyon, işlevselliği açısından aktarımını yaptığı haber ve bilgi ile öğretici ve yönlendirici gücüyle sosyal kuruluşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı'da ki gelişmeler kamu yayıncılığının yerine, özelleştirmeler ile kuruluşların kâr amacı güden ticari kuruluş olmalarının önünü açmıştır. Bununla beraber radyo ve televizyon kuruluşlarının hem sosyal hem ekonomik hem politik kuruluşlar olduğunu söylemek mümkündür (Özmen, 2014, s.14-15). Radyo ve televizyonun kitle iletişim aracı olarak toplumun haber ve bilgi alma ihtiyacını giderirken ticari kuruluşların da bilgi verme ve tanıtım ihtiyacını gidermektedir. (Aziz, 2013, s.36-37).

1.2.3. Dijital Medya

İnternet, bilgisayar gibi teknolojik araçlarla küresel çapta insanların birbirleriyle iletişimlerini ve etkileşimlerini sağlayan araç olarak tanımlamak mümkündür. Bilgi erişimi noktasında kütüphane görevi gören internet, eğlence, kültür ve ticaret olgularını da kapsamıyla sosyal alan olarak kendisini oldukça yüksek sayıda kitlelerde konumlandırmıştır. Kimilerine göre kültür sanat merkezi, üretim alanı, eğlence alanı, sosyal aktivite alanı olarak da birçok alanda değişimlerin yaşanmasına ön ayak olduğu açık ağ sistemi olarak tanımlanan dijital teknoloji, bu değişimlerde kendini göstererek dijital medya kavramını da doğurmuştur. İnternet aracılığıyla gelişen dijital medya, geleneksel basına oranla ulaşılabilirlik noktasında daha geniş kitlelere ulaşım sağlamaktadır. Bu durum medya ve basın kavramlarının incelenmesini tartışma ve araştırma konusu kılmıştır. Mevcut durum, tüm basın işletmeleri etkilemektedir. Örneğin geleneksel gazetecilik kavramı, internet aracılığıyla yeni ve farklı kapsamlara taşınmakta internet gazeteciliği kurumu ortaya çıkmaktadır (Topçuoğlu, 2016, s.16).

Medya çalışanları ise bu çok farklı yapılar içerisinde faaliyetleri sürdüren insan kaynağını ifade etmektedir. Medya sektörü olarak değişen teknoloji ile birlikte evrilirken çalışanların nitelik ve nicelikleri de bu bağlamda hızlı bir değişime konu olmuştur. Medya örgütlerinin yönetimi, geleneksel basın işletmelerine göre oldukça değişmiş ve yeni teknoloji kavramının yerleşmesiyle çalışanların örgüt içi algı, tutum ve davranışları da inceleme konusu olmuştur.

1.3.İntikam (Öç Alma) Davranışı

1.3.1. İntikam Kavramı

İntikam, genel olarak kendisine yapılan olumsuz veya haksız davranışa karşı, öfke ile verilmek istenen tepkisel davranış olarak tanımlanabilir. İntikam, toplumsal amaçlara hizmet eden sosyal ve ahlâki saygınlığını geri kazanmak adına yapılmak istenen bir zarar verme fiilidir (Şener, 2013, s.4). Burada temel amaç karşıdaki bireye zarar vermek yada zarar verme niyeti taşımaktır.

Öç alma, kişinin hak etmediği bir olumsuz davranış karşılığında, hissedilen kadar veya misli ile acı çektirmek olarak tanımlanabilmektedir. Öç alma zarara uğrayan kişinin zararı karşılığı olarak düşünülmüş, tertip edilmiş planlı bir davranıştır. Başka bir ifade ile öç alma bireyin kendisine yapıldığını algıladığı bir haksızlık veya fena bir davranış karşılığında karşısındakiniziyana uğratmak amacıyla yaptığı, düşünülmüş bir eylemler olarak tanımlanabilir (Nayir, 2015, s.1208).İntikam genel itibariyle, idrak edilen, kavranan yanlışa, olumsuzluğa, haksızlığa karşılık, zarar verme anlamı güden ve cezalandırmaya yönelik bir tepki olarak kavramlaştırılabilir. Kendisine yapılan haksızlığın yarattığı mağduriyete ve bu mağduriyetin yarattığı itibar kaybını yeniden tesis etmek için, etkisinde kalman duyguların yönlendirmesiyle, adaletin oluşturulmasına yönelik karşı konulamaz bir yanıt olarak tanımlanabilmektedir (Koç, 2016, s.591).

1.3.2. Sosyolojik Açıdan İntikam

Kavramın sosyolojik boyutlarından biri, sosyal çevrenin kişiyi intikam almaya yönlendirmesidir. Çünkü sosyal çevre intikamı, bir gurur, onur ve haysiyet meselesi şeklinde göstermektedir. Bu noktada kişi, düşüncesiyle beraber toplumun da etkisi altında kalmaktadır. Bilindiği gibi toplumsal düşünceler, Durkheim'e göre kuşaklar boyunca, pek değişime uğramadan aktarılan his ve inançlar bütünüdür. Böylece sosyal yaşantıda örf, adet ve inançlar ara ara olumsuz etkileriyle sosyal ilişkileri olumsuz yönde yönlendiren ve önemli derecede davranışlar üzerindeki etkililikleriyle ortaya çıkmaktadır (Şener, 2013, s.19).

1.3.3. Psikolojik Açıdan İntikam

İntikam duygusunun kişinin psikolojik sağlığı üzerindeki olumsuz etkileriyle psikolojik sağlığa zarar vermesi, bireyin etkisinde kaldığı intikam duygusunun üzerine düşünmesi ve bu düşüncelerin kızgınlık, hiddet, öfke duygularının etkilerine maruz kalmasıdır. Bunun sonucunda kendisini gösteren stresle birlikte zihin meşguliyetinin yarattığı sosyal soyutlama, bireyiyeniltmektedir. Bu duygu ve düşünceler altında, olay ve olaya sebebiyet veren kimse hakkında intikam alma düşünceleri kaygıyı da beraberinde getirmektedir (Saticı, 2016, s.72).

İntikamın kişiye yapılan adaletsizliği giderme yönüyle, sevdiğini başkasıyla paylaşamama, kendisi yerine başkasının tercih edilmesi durumunda kişinin kendisini yetersiz, eksik hissetme ve üçüncü kişilerin sebebiyet verdiği ihanetten dolayı, hiddet, kızgınlık, öfke gibi duyguları ortaya çıkardığı ifade edilmektedir (Şener, 2013, s.14-15).

Birey hak etmediği bir davranış, bir tutum veya bir duruma maruz kaldığında hem fiziksel, hem psikolojik, hem de duygusal açıdan olumsuz etkileneceği gibi maddi zararlar da yaşayabilmektedir. Birey kendisini maddi ve manevi ziyana maruz bırakan kişi karşısında daha

değersiz hissedebilmektedir. Bundan dolayı birey, değersizliği ortan kaldırmak, değer seviyelerini eşitlemek ya da değer seviyesinin üstüne çıkmak için intikam almaya yönelebilmektedir (Satıcı, 2016, s.75).

1.4. Örgütsel İntikam

Öç alma, örgüt içindeki kişileri de negatif yönde etkileyen bir duygudur. Öç alma duygusu, sadece kişileri değil, iş ortamındaki işi - örgüt ilişkilerini de olumsuz etkiler (Nayir, 2015, s.1208). Yapılan araştırmalara göre intikam örgütlerde alışlagelen davranışlardan biri olmuştur (Şener, 2013, s.42). Örgüt içinde intikam niyeti taşıyan bireylerin sergileyebileceği birçok davranış türü bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olarak karşılaşılanları sabotaj, dedikodu, kaynak hırsızlığı ve üretkenlik azaltıcı ya da karşıtı davranışlardır.

1.4.1. Üretkenlik Karşıtı Davranışlarla İntikam

Üretkenlik karşıtı davranışlar, personel tarafından kuruma ya da diğer personellere zarar vermek için yapılan davranışlardır. Bu sebeple, üretkenliğe karşı davranışlar, çalışanların çalışma verimliliği üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Üretkenlik karşıtı davranışlar, verimlilik, hizmet kalitesi, iş kalitesi, işgören morali, istihdam, üretim süreci ve örgütsel barışa negatif etkilerinden dolayı araştırmacıların üzerine eğildiği bir konu olmuştur (Şener, 2013, s.44). Üretkenlik karşıtı davranış olarak öç alma, bireysel ve örgütsel anlamda ziyana sebebiyet vermektedir. Bundan dolayı, bireylerin öç alma duygusu altında sergilediği davranışların örgüte yansması noktasında intikam niyeti önem arz etmektedir. Örgüt içerisinde öç alma duygusuna sebebiyet veren kişi ya da kişilerin, öç alma duygusuna maruz bıraktıkları kişi tarafından kendileri hakkında, uygun şekilde konuşmama, küçük düşürme, onur kırıcı ve dava etme gibi davranışlarla karşı karşıya geldiği ortaya konulmuştur (Nayir, 2015, s.1208).

1.4.2. Çalışan Hırsızlığı

Bir çalışan ya da organizasyona ait araç ve gereçleri izinsiz kullanmak veya satmak amacıyla alınması anlamında kullanılan çalışan hırsızlığının çeşitli boyutları mevcuttur. Çalışan hırsızlığında, düşük değerdeki araç ve gereçlerin aşırılması ya da kullanılması durumlarının yanında, kişi veya organizasyonun kıymetli mallarının alınması, satılması gibi büyük hırsızlıklar da söz konusu olabilmektedir (Yücel, 2008, s.54).

Örgüt içindeki bireylerin çalışmalarını sekteye uğratmak, maddi anlamda ziyana uğratmak için kişilerin kendilerine ait eşyaları veya çalışma eşyaları hedef alınmaktadır. Genellikle kişilerin çalışma eşyaları çalınmakta ya da saklanmaktadır (Şener, 2013, s.46).

1.4.3. Sabotaj

Sabotaj, örgüt içerisindeki saldırgan davranışlardan biridir. Örgüt bünyesinde bulunan kimselerin örgüt içindeki kimselere isteyerek, bilerek yaptıkları bir karşı hamledir (Yücel, 2008, s.54). İşletmede sabotaj davranışı, bireyin kendi lehine örgütün performansına negatif etki etmek için verimliliğe zarar verme, üretimi engelleme, çalışanlar arasındaki koordinasyonu olumsuz etkileme, ilişkileri yıpratmayı hedef almaktadır (Şener, 2013, s.47).

Analoui'ye göre sabotajın 3 türü bulunmaktadır. Bunlar: yıkma, eylemsizlik ve boşa harcamadır (Yücel, 2008, s.49; Özdevecioğlu, 2005, s.101):

- Yıkma: Sabotaj davranışı, işe ilişkin aletleri ve çalışma materyallerini bozmayı, işler hallerinden çıkarmayı ve zihinsel anlamda da yıpratmayı hedef alır.
- Eylemsizlik: Kendi görev ve sorumluluğunu yerine getirmemek, yapmamak, başkalarının da yapmasını mani olmak, çalışmaya karşı isteksizlik sergilemek gibi ortaya çıkar.

- Boşa Harcama: Çalışma malzemesini boşa sarfetmek, suyu, elektriği, açık bırakmak, gereksiz kullanımlarda bulunmak gibi davranışlar sabotaj davranışlarından bazılarıdır.

1.4.4. Dedikodu

Vajda'ya göre dedikodu, üzerinde dedikodu yapılan kişiyi küçük düşürmeye, duygusal anlamda acıtmaya, saygınlık seviyesini düşürmeye yönelik üçüncü kişiye aktarılan asıllı asılsız bilgileri ifade eder(Yücel, 2008, s.76).

Örgütsel intikam bağlamında intikam davranışının gösterilme şekillerinden biri de dedikodu ve söylentidir (Şener, 2013, s.49).Dedikodu ve söylentiler yalan yanlış olarak kendini gösterdiğinde, kişiler arası ve örgütsel ilişkilerde, zararlı iletişim ve etkileşimlerin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Aşağıdaki tabloda dedikodu ve söylentilerin neden olduğu olumlu ve olumsuz etkiler açıklanmaktadır (Eğinli ve Bitirim, 2008, s.132).

Tablo1:Dedikodunun kişisel ve örgütsel sonuçları

<i>Kişisel sonuçlar</i>	<i>Kurumsal sonuçlar</i>
Duyguların ifade edilmesi ve paylaşılması Diğerlerinin desteğini kazanmak Belirsizlik ve endişeyi azaltmak Problem çözmek ve anlam vermek Diğerleri tarafından kabul edilmek İtibar ve kendine güvene zarar vermek Dışlanmak ve kurban edilmek	Organizasyon ya da kişiler hakkında ilgi ve endişelerin açıklanması Bilginin paylaşılması Örgütsel iletişim ağlarının gelişmesi İşte ve takımında ilişkilerin kurulması Örgüt kültürünün yayılması Değişime direnç oluşması Yanlış anlama ve direncin meydana gelmesi Organizasyon içindeki problemlerin gizlenmesi

Kaynak: Eğinli ve Bitirim, 2008, s.132

Dedikodu ve söylentiler konusundaişletmelerde gereken hassasiyet gösterilmediğinde, genellikle işletmelere zarar verecek şekilde etkileri olmaktadır (Şener, 2013, s.49).

1.5. Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Şener, 2013'te yaptığı çalışmada, nitel araştırma yöntemini kullanarak mikro analiz seviyesinde örgüt içi değişkenlere odaklanmıştır. Analiz birimi olarak örgütsel intikama ilişkin veri arayan araştırmacı, örgütsel intikam alma sürecine dâhil olan öğretim elemanlarını konu edinmiştir. Bu çalışmada, mikro analiz (birey-grup) düzeyinde örgüt içi değişkenlere odaklanılmıştır. Araştırma, öğretim elemanlarının intikam niyetini tetikleyen faktörleri sınıflandırmıştır. Bu doğrultuda; *görüş ayrılıkları, onura saldırı ve örgütsel adalet algısının* intikam arama davranışa neden olduğu belirlenmiştir. Örgütsel intikam olgusunun, örgütsel çalışmayı olumsuz şekilde etkilediği de belirtilmektedir(Şener, 2013,s.80-105-152).

Koç (2016), İş Yerinde İntikamcı Davranışlar ve Medea Sendromu: Türk Kamu Yönetimi Alanına İlişkin Bir Vaka Analizi adlı çalışmasında, yönetim personellerinin ast ve üst ilişkilerinde üst makamlarca haksızlığa uğradığını, aşağılandığını, duygu ve düşüncelerine değer verilmediğini düşünen orta kademe yöneticilerin, astlarını araçsallaştırarak üst makamlarda bulunan ve kendilerine zarar verdiklerini düşündükleri yöneticilerden intikam almaya yönelebildiklerini ifade etmiştir. Bu nedenle, üst yöneticilere psikolojik baskı ve sosyal baskı yaratmak için astları vasıtasıyla intikama davranışlarının sergilenebileceğini belirtmiştir (Koç, 2016, s.607).

Nayir, Öğretmen Adaylarının Öç Alma Davranışına İlişkin Görüşleri adlı nitel çalışmasında, üretkenlik karşıtı davranış olarak ele alınan intikam alma davranışına ilişkin öğretmen adaylarının görüşlerinin incelemesi yapılmaktadır. Öğretmen adaylarının, öç alma duygusuna katıldıkları belirtilmektedir. Aynı zamanda erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre, öç alma durumuna daha meyilli oldukları aktarılmaktadır (Nayir, 2015, s.1213).

Yılmaz'ın 2014 te yaptığı çalışmada, konaklama işletmeleri çalışanlarının algıladıkları mağduriyetin affetme eğilimi ile intikam niyetleri üzerindeki etkileri başlıklı çalışmasında, çalışanların affetme eğilimleri ile intikam niyetleri arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte algılanan mağduriyet artışı intikam niyetini de arttırmaktadır (Yılmaz, 2014, s.98).

2. MEDYA ÇALIŞANLARININ ÖRGÜTSEL İNTİKAM DAVRANIŞLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: MALATYA ÖRNEĞİ

2.1. Araştırmanın Kapsamı, Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın kapsamı Malatya'da faaliyet gösteren yerel ve ulusal medya örgütleridir. Bu örgütlerde çalışan bireylerin sergilediği örgütsel intikam davranışlarına ilişkin tutumları araştırmaya konu edilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde Malatya'da faaliyet gösteren 37 Yerel Medya İşletmesi çalışanı 37 kişi ile mülakat yapılmış ve elde edilen sonuçlar bulgular kısmında paylaşılmıştır. Araştırmanın amacı yerel medya örgütlerinde üretkenlik karşıtı davranışlar olarak örgütsel intikam kavramını incelemek ve yerel medya çalışanlarının intikam amacıyla sergileyebileceği / sergilediği davranışlar ve örgütsel intikam hakkındaki tutumlarını belirlemektir. Bu çalışma örneklem büyüklüğünün yetersiz olması nedeniyle nitel bir araştırma deseni ile yürütülmüş ve yapılan mülakatlar yer yer derinlemesine görüşme şeklinde geçmiştir. Çalışmanın lokal bir kapsamda olması çalışmanın kısıtı olmakla birlikte yerel medya işletmeleri hakkında fikir vermesi açısından önemlidir. Ayrıca çalışmanın hem nitel hem de nicel teknikleri yer yer birlikte ele alması karma çalışmalar yapılması açısından da örnek teşkil edecektir. Önem atfedilen bir diğer husus ise çalışmanın mülakat yöntemi açısından yeterli katılımcıya ulaşmış olmasıdır.

2.2. Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışmada Malatya Valiliği İl Basın Yayın Halkla İlişkiler Müdürlüğü envanterinde kayıtlı yerel basın işletmeleri içerisinde seçilen 37 işletme ile mülakat tekniği yöntemiyle nitel veri toplanmıştır. Toplanan veriler SPSS istatistik paket programı aracılığı ile frekans analizine tabi tutulmuş ve elde edilen bulgular paylaşılmıştır. Çalışmada yetersiz örneklem büyüklüğü nedeniyle nicel yöntemlere başvurulamamakla birlikte veri toplama yönteminin nitel, analiz yönteminin nicel teknikleri kullanması nedeniyle karma bir çalışma olarak adlandırılabilir. Önceden hazırlanan bir mülakat formu yardımıyla tespit edilen katılımcılara yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmış ve bazı katılımcılar ile yapılan mülakat derinlemesine görüşme yöntemine dönüşerek daha detaylı bilgi alınmasına neden olmuştur. Veriler SPSS programı yardımıyla frekans analizine tabi tutulmuştur. Frekans tablolarına ilişkin değerlendirmeler araştırmanın bulgular kısmında verilmiştir.

2.2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Malatya’da faaliyet gösteren ve Malatya Valiliği tarafından oluşturulan Yerel Medya Envanterinde yer alan 45 işletme oluşturmaktadır. Bu evren içerisinde kolayda örnekleme yöntemi ile 40 işletme seçilmiş ve 37 adedine mülakat yapılabilmektedir. Mülakat talebine olumlu yanıt veren 37 işletmenin 1’er çalışanı ile yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile görüşmeler yapılmış ve veriler toplanmıştır. Toplam örneklem içerisindeki işletmelerin çalışan sayısı 147’dir. Örneklem evreni temsil oranı ise 37/147: 0,251’dir. Bu oranın nitel araştırmalar için yeterli olduğu düşünülmektedir.

2.2.2. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada demografik verilerin yanı sıra Stuckless ve Goranson (1992) tarafından geliştirilen 20 ifadeden oluşan İntikam Ölçeği kullanılmıştır. 7’li Likert derecelendirmeye (1 = Kesinlikle katılmıyorum, 7 = Kesinlikle katılıyorum) sahip olan ölçek tek boyutludur. Ölçek, mülakat yöntemine uygun hale getirilerek kullanılmıştır. Toplam 147 kişiden oluşan evrenin 37 kişilik örnekleme ile mülakatlar yapılmış ve verilerin kaydedildiği mülakat formları gerekli kodlamanın ardından SPSS istatistik paket programında frekans analizi yardımıyla incelenmiştir.

2.2.3. Araştırmanın Bulguları

a. Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Tablo 2: Yaş	Frekans	Yüzde	Kümülatif yüzde
21,00	1	2,7	2,7
22,00	2	5,4	8,1
23,00	4	10,8	18,9
24,00	3	8,1	27,0
25,00	2	5,4	32,4
26,00	5	13,5	45,9
27,00	1	2,7	48,6
29,00	2	5,4	54,1
30,00	4	10,8	64,9
31,00	2	5,4	70,3
32,00	4	10,8	81,1
35,00	2	5,4	86,5
36,00	1	2,7	89,2
45,00	1	2,7	91,9
46,00	1	2,7	94,6
55,00	1	2,7	97,3
56,00	1	2,7	100,0
Toplam	37	100,0	

Elde edilen verilere göre katılımcıların % 32,4’ü 25 yaş ve altında, %13,5’i ise 35 yaş ve üstündedir. 25 – 45 yaş arası çalışanların oranı ise %54,1’dir.

Tablo 3: Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Erkek	26	70,3	70,3
Bayan	11	29,7	100,0
Toplam	37	100,0	

Toplam 37 katılımcının %70,3'ü erkek %29,7'si bayandır.

Tablo 4: Medeni Durum	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Evli	14	37,8	37,8
Bekâr	23	62,2	100,0
Toplam	37	100,0	

Katılımcıların %62,2'si bekar %37,8'inin evli olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
İlkokul	3	8,1	8,1
Lise	6	16,2	24,3
Ön lisans ve lisans	26	70,3	94,6
Yüksek lisans ve doktora	2	5,4	100,0
Toplam	37	100,0	

Katılımcıların %75,7'si üniversite okumuş bireylerden oluşmaktadır.

Tablo 6: Meslekte Çalışma Süresi	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
1yılve daha az	7	18,9	18,9
2-5yıl arası	18	48,6	67,6
6-10yıl arası	6	16,2	83,8
11yılve üzeri	6	16,2	100,0
Toplam	37	100,0	

Toplam 37 katılımcının çalışma süreleri dikkate alındığında 1 yıl ve daha az süreli çalışanların oranının % 18,9 olduğu görülmektedir. 2 ve 5 yıl arası çalışanların oranı %48,6 dır. 6 ile 10 yıl arası çalışanlar ile 11 yıl ve üzeri çalışanların oranı %16,2 şeklinde eşit dağılmıştır.

b.Örgütsel İntikam Tutumu ve Davranışına İlişkin Bulgular

Tablo 7: Bana yanlış yapan birinden öç almak için zamanımı Harcamayaveya çaba sarf etmeye değmez?	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	3	8,1	8,1
Katılmıyorum	5	13,5	21,6
Biraz katılmıyorum	4	10,8	32,4
Kararsızım	3	8,1	40,5
Biraz katılıyorum	2	5,4	45,9
Katılıyorum	5	13,5	59,5
Kesinlikle katılıyorum	15	40,5	100,0
Toplam	37	100,0	

Toplam 37 katılımcıdan %32,4'ü kendisine yanlış yapan kimseden intikam almak için zaman harcamaya ve çaba sarf etmeye değeceğini öç almanın önemli olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların %59,4'ü yanlış yapan kimseden öç alma eyleminin önemsiz olduğunu belirtmektedir.

Tablo 8: Beni inciten insanlardan bunun acısını çıkarmak benim için önemlidir.	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	9	24,3	24,3
Katılmıyorum	12	32,4	56,8
Biraz katılmıyorum	1	2,7	59,5
Kararsızım	4	10,8	70,3
Biraz katılıyorum	5	13,5	83,8
Katılıyorum	3	8,1	91,9
Kesinlikle katılıyorum	3	8,1	100,0
Toplam	37	100,0	

Katılımcıların %59,4'ü kendisini inciten kimselerden incinmenin verdiği zarar karşılığı olarak, incinmeye sebebiyet veren kimseden o acının öcünü almanın önemli olduğuna katılmamaktadır. %29,7'si de kendisini inciten kimseden öcünü almanın önemli olduğunu belirtmektedir.

Tablo 9: Beni inciten herhangi birinin hesabını görmeye çalışırım.	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	11	29,7	29,7
Katılmıyorum	9	24,3	54,1
Biraz katılmıyorum	1	2,7	56,8
Kararsızım	4	10,8	67,6
Biraz katılıyorum	6	16,2	83,8
Katılıyorum	4	10,8	94,6
Kesinlikle katılıyorum	2	5,4	100,0
Toplam	37	100,0	

Toplam 37 katılımcının %56,7'si kendisini inciten kimseye karşı hesap görmeyeceğini belirtmektedir. %10,8'i kararsız iken %32,4'ü kendisini inciten kimseye hesabını sorma ve incitmenin karşılığı olarak kendisini inciten kimseyi incitme isteğinin olduğu görülmektedir.

Tablo 10: İntikam peşinde koşmamak her zaman daha iyidir.	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	2	5,4	5,4
Katılmıyorum	4	10,8	16,2
Biraz katılmıyorum	2	5,4	21,6
Kararsızım	3	8,1	29,7
Biraz katılıyorum	2	5,4	35,1
Katılıyorum	13	35,1	70,3
Kesinlikle katılıyorum	11	29,7	100,0
Toplam	37	100,0	

Katılımcıların %21,6'sı intikam alınması için çaba harcamanın daha iyi olduğunu belirtirken %70,2'si ise intikam peşinden koşmanın gereksiz olduğunu ve intikam alma isteğinin devam ettirilmemesinin daha iyi olduğunu belirtmektedir.

Tablo 11: ‘Bırak geçmiş geçmişte kalsın’ sözü yaşam felsefemdir.		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
	Kesinlikle katılmıyorum	2	5,4	5,7
	Katılmıyorum	10	27,0	34,3
	Biraz katılmıyorum	4	10,8	45,7
	Biraz katılıyorum	8	21,6	68,6
	Katılıyorum	7	18,9	88,6
	Kesinlikle katılıyorum	4	10,8	100,0
	Toplam	35	94,6	
Kayıp	Veri	2	5,4	
Toplam		37	100,0	

Katılımcıların %43,2’si olumsuzlukların unutulması gerektiğini düşünmezken %51,3’ü ise olumsuzlukların unutulması gerektiğini ifade etmektedir.

Tablo 12: Biri beni incitirse bunun karşılığını ona ödetmek yanlış değildir.		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
	Kesinlikle katılmıyorum	6	16,2	17,1
	Katılmıyorum	11	29,7	48,6
	Biraz katılmıyorum	7	18,9	68,6
	Kararsızım	1	2,7	71,4
	Biraz katılıyorum	3	8,1	80,0
	Katılıyorum	5	13,5	94,3
	Kesinlikle katılıyorum	2	5,4	100,0
	Total	35	94,6	
Kayıp	Veri	2	5,4	
Toplam		37	100,0	

Katılımcıların %68,6’sı kendisine zarar verici bir davranışta bulunan kimseye, incinmeye karşılık olarak cezai bir davranışın sergilenmesini doğru bulmamaktadır.

Tablo 13: Biri beni çok sınırlendirdiğinde sadece kızmakla yetinmem, bunun acısını ondan çıkarırım.	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	11	29,7	29,7
Katılmıyorum	14	37,8	67,6
Biraz katılmıyorum	3	8,1	75,7
Kararsızım	2	5,4	81,1
Biraz katılıyorum	3	8,1	89,2
Katılıyorum	1	2,7	91,9
Kesinlikle katılıyorum	3	8,1	100,0
Toplam	37	100,0	

Toplamda 37 katılımcının %75,6'sı kendisini sınırlendirecek bir durum veya davranışı gerçekleştiren kimseye karşı sınırlılık halinin verdiği bir tepki ötesinde intikam alma isteğine yönelik bir tutum takınmayacağını belirtmektedir.

Tablo 14: Beni incitenleri affetmeyi daha kolay bulurum.	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	2	5,4	5,4
Katılmıyorum	7	18,9	24,3
Biraz katılmıyorum	4	10,8	35,1
Kararsızım	4	10,8	45,9
Biraz katılıyorum	6	16,2	62,2
Katılıyorum	10	27,0	89,2
Kesinlikle katılıyorum	4	10,8	100,0
Toplam	37	100,0	

Katılımcıların %35,1'i kendisini inciten kimseleri affetmeyi zor bulmakta iken. %54'ü ise affetmeyi daha kolay bulmaktadır.

Tablo 15: Kinci biri değilim.	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Katılmıyorum	1	2,7	2,7
Biraz katılmıyorum	3	8,1	10,8
Kararsızım	4	10,8	21,6
Biraz katılıyorum	4	10,8	32,4
Katılıyorum	11	29,7	62,2
Kesinlikle katılıyorum	14	37,8	100,0
Toplam	37	100,0	

Katılımcıların %78,3'ünün kinci olmadıklarını belirtmektedir.

Tablo 16: 'Göze göz diş diş' deyişine inanırım.	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	7	18,9	18,9
Katılmıyorum	11	29,7	48,6
Biraz katılmıyorum	5	13,5	62,2
Kararsızım	3	8,1	70,3
Biraz katılıyorum	4	10,8	81,1
Katılıyorum	4	10,8	91,9
Kesinlikle katılıyorum	3	8,1	100,0
Toplam	37	100,0	

Katılımcıların %62,1'i kendisine yapılan haksızlık, olumsuz davranış, olumsuz durum veya söylemelere karşılık, cezai bir davranışın sergilenmesi veya intikam alınması gerektiğine inanmamaktadır.

Tablo 17: İntikam ahlâksal olarak yanlıştır.	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	2	5,4	5,4
Katılmıyorum	3	8,1	13,5
Biraz katılmıyorum	2	5,4	18,9
Kararsızım	6	16,2	35,1
Biraz katılıyorum	1	2,7	37,8
Katılıyorum	14	37,8	75,7
Kesinlikle katılıyorum	9	24,3	100,0
Toplam	37	100,0	

Katılımcıların 18,9'u intikamın ahlâksal olarak doğru olduğunu kabul ederken, %64,8'i ise intikamın ahlâksal olarak yanlış olduğunu kabul etmektedir.

Tablo 18: Eğer biri beni belaya bulaştırırsa, onları bir şekilde buna pişman ederim.		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
	Kesinlikle katılmıyorum	3	8,1	8,3
	Katılmıyorum	8	21,6	30,6
	Biraz katılmıyorum	3	8,1	38,9
	Kararsızım	4	10,8	50,0
	Biraz katılıyorum	10	27,0	77,8
	Katılıyorum	4	10,8	88,9
	Kesinlikle katılıyorum	4	10,8	100,0
	Toplam	36	97,3	
Kayıp	Veri	1	2,7	
Toplam		37	100,0	

Katılımcıların %37,8'i bir kimsenin kendisini belaya bulaştırması durumunda, o kimsenin sebep olduğu bu durum için o kimseye karşı zarar verecek bir davranışın sergilenmeyeceğini ifade ederken, %48,6'sı ise o kimsenin sebep olduğu durumun bedelinin ödetilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Tablo 19: Eğer haksızlığa uğramışsam, intikamımı almadan durmam.		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
	Kesinlikle katılmıyorum	6	16,2	16,7
	Katılmıyorum	13	35,1	52,8
	Biraz katılmıyorum	3	8,1	61,1
	Kararsızım	2	5,4	66,7
	Biraz katılıyorum	4	10,8	77,8
	Katılıyorum	5	13,5	91,7
	Kesinlikle katılıyorum	3	8,1	100,0
	Toplam	36	97,3	
Kayıp	Veri	1	2,7	
Toplam		37	100,0	

Katılımcıların %59,4'ü kendisine yapılan haksızlığa karşın, intikam alma duygusunu taşımayacağını belirtmektedir. Diğer katılımcıların %32,4'ü ise kendisine yapılan haksızlık karşısında muhakkak intikam alacağını belirtmektedir.

Tablo 20: Onurlu biri olmak, seni inciten birinden bunun intikamını almayı gerektirir.		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
	Kesinlikle katılmıyorum	10	27,0	28,6
	Katılmıyorum	12	32,4	62,9
	Biraz katılmıyorum	2	5,4	68,6
	Kararsızım	5	13,5	82,9
	Biraz katılıyorum	3	8,1	91,4
	Katılıyorum	2	5,4	97,1
	Kesinlikle katılıyorum	1	2,7	100,0
	Toplam	35	94,6	
Kayıp	Veri	2	5,4	
Toplam		37	100,0	

Katılımcıların %64,8'i onurlu olmanın intikam almayı gerektirmediği kanaatini taşımakta olduğu görülmektedir. Katılımcıların %13,5'i kararsız iken %16,2'si onurlu olmanın intikam almayı gerektirdiğini belirtmektedir.

Tablo 21: Genellikle merhamet göstermek intikam almaktan daha iyidir.		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
	Kesinlikle katılmıyorum	2	5,4	5,4
	Katılmıyorum	1	2,7	8,1
	Biraz katılmıyorum	1	2,7	10,8
	Kararsızım	3	8,1	18,9
	Biraz katılıyorum	2	5,4	24,3
	Katılıyorum	14	37,8	62,2
	Kesinlikle katılıyorum	14	37,8	100,0
	Toplam	37	100,0	

Katılımcıların %81'i merhamet göstermenin, intikam alma isteğinden daha olumlu olduğu kanaati taşımaktadır. Katılımcıların inanç sistemlerinin bu soru üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 22: Beni kızdıran kim olursa olsun, bunun cezasını çekmeyi hak etmiştir.		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
	Kesinlikle katılmıyorum	6	16,2	17,1
	Katılmıyorum	13	35,1	54,3
	Biraz katılmıyorum	3	8,1	62,9
	Kararsızım	6	16,2	80,0
	Biraz katılıyorum	4	10,8	91,4
	Katılıyorum	2	5,4	97,1
	Kesinlikle katılıyorum	1	2,7	100,0
	Toplam	35	94,6	
Kayıp	Veri	2	5,4	
Toplam		37	100,0	

Katılımcıların %62,9'u kendisini kızdıracak kimselere karşı intikamı hak etmiştir görüşüne katılmamaktadır.

Tablo 23: 'Sana taş atana gül atmak' her zaman daha iyidir.		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
	Kesinlikle katılmıyorum	4	10,8	10,8
	Katılmıyorum	6	16,2	27,0
	Biraz katılmıyorum	3	8,1	35,1
	Kararsızım	3	8,1	43,2
	Biraz katılıyorum	6	16,2	59,5
	Katılıyorum	7	18,9	78,4
	Kesinlikle katılıyorum	8	21,6	100,0
	Toplam	37	100,0	

Katılımcıların%35,1'inin kendisine zarar verecek bir davranış veya tutuma karşı hoş görülmesi yaklaşımının doğru olmadığını düşünmektedirler. Katılımcıların %56,7'si ise kendisine yapılan olumsuzluklara karşı hoşgörülü bir davranışın sergilenmesinin daha iyi olacağı fikrine sahiptirler.

Tablo 24: İntikam alma isteği beni utandırır.	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	4	10,8	10,8
Katılmıyorum	5	13,5	24,3
Biraz katılmıyorum	5	13,5	37,8
Kararsızım	4	10,8	48,6
Biraz katılıyorum	7	18,9	67,6
Katılıyorum	7	18,9	86,5
Kesinlikle katılıyorum	5	13,5	100,0
Toplam	37	100,0	

Katılımcılarının %51,4'ü intikam alma isteğini utanç kaynağı olarak görmekte iken, %10,8'i intikam alma isteğinin utanç verici olup olmadığıyla ilgili kararsız kaldıkları görülmektedir. %37,8 oranında katılımcı ise intikama ilişkin utanç duygusu beslememektedir.

Tablo 25: Öç almak zevklidir.	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	8	21,6	21,6
Katılmıyorum	16	43,2	64,9
Biraz katılmıyorum	1	2,7	67,6
Kararsızım	2	5,4	73,0
Biraz katılıyorum	2	5,4	78,4
Katılıyorum	3	8,1	86,5
Kesinlikle katılıyorum	5	13,5	100,0
Toplam	37	100,0	

Katılımcıların % 67,5'i öç almanın zevkli olduğunu düşünmemektedir.

Tablo 26: İntikam almak için ısrar eden insanlar tiksinti vericidir.		Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
	Kesinlikle katılmıyorum	2	5,4	5,6
	Katılmıyorum	4	10,8	16,7
	Biraz katılmıyorum	2	5,4	22,2
	Kararsızım	4	10,8	33,3
	Biraz katılıyorum	3	8,1	41,7
	Katılıyorum	9	24,3	66,7
	Kesinlikle katılıyorum	12	32,4	100,0
	Total	36	97,3	
Kayıp	Veri	1	2,7	
Toplam		37	100,0	

Katılımcıların % 66,7'si intikam almak için ısrar eden insanların tiksinti verici olduğunu düşünmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Medya işletmeleri kavramı ise haber verme, bilgilendirme, amacı ve sorumluluğu güden, kâr elde etmek isteyen ve bu amaç doğrultusunda fikir üretirken kamu hizmeti sağlayan, toplumsal kuruluşlardır. Medya işletmeleri, okuyucu, izleyici, dinleyici ve diğer toplumsal kurumların ihtiyacını karşılayan iktisadi kurum ve kuruluşlardır, şeklinde ifade edilmektedir. Öç alma, kişinin hak etmediği bir olumsuz davranış karşılığında, hissedilen kadar veya misli ile acı çektirmek olarak tanımlanabilmektedir. Öç alma zarara uğrayan kişinin zararı karşılığı olarak düşünülmüş, tertip edilmiş planlı bir davranıştır. Başka bir ifade ile öç alma bireyin kendisine yapıldığını algıladığı bir haksızlık veya fena bir davranış karşılığında karşısındakini ziyana uğratmak amacıyla yaptığı, düşünülmüş bir eylem olarak tanımlanabilir. Öç alma, örgüt içindeki kişileri de negatif yönde etkileyen bir duygudur. Öç alma duygusu, sadece kişileri değil, iş ortamında kişi - örgüt ilişkilerini de olumsuz etkiler. Örgüt içinde intikam niyeti taşıyan bireylerin sergileyebileceği birçok davranış türü bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olarak karşılaşılanları sabotaj, dedikodu, kaynak hırsızlığı ve üretkenlik azaltıcı yada karşıtı davranışlardır. Üretkenlik karşıtı davranışlar, personel tarafından kuruma ya da diğer personellere zarar vermek için yapılan davranışlardır. Bu sebeple, üretkenliğe karşı davranışlar, çalışanların çalışma verimliliği üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Üretkenlik karşıtı davranışlar, verimlilik, hizmet kalitesi, iş kalitesi, işgören morali, istihdam, üretim süreci ve örgütsel barışa negatif etkilerinden dolayı araştırmacıların üzerine eğildiği bir konu olmuştur (Şener, 2013, s.44).

Çalışan hırsızlığı, bir çalışan ya da organizasyona ait araç ve gereçleri izinsiz kullanmak veya satmak amacıyla alınması anlamında kullanılmaktadır. Çalışan hırsızlığında, düşük değerdeki araç ve gereçlerin aşırılması ya da kullanılması durumlarının yanında, kişi veya organizasyonun kıymetli mallarının alınması, satılması gibi büyük hırsızlıklar da söz konusu olabilmektedir. Sabotaj, örgüt içerisindeki saldırgan davranışlardan biridir. Örgüt bünyesinde bulunan kimselerin örgüt içindeki kimselere isteyerek, bilerek yaptıkları bir karşı hamledir (Yücel, 2008, s.54). İşletmede sabotaj davranışı, bireyin kendi lehine örgütün performansına negatif etki etmek için verimliliğe zarar verme, üretimi engelleme, çalışanlar arasındaki

koordinasyonu olumsuz etkileme, ilişkileri yıpratmayı hedef almaktadır. Örgütsel intikam bağlamında intikam davranışının gösterilme şekillerinden biri de dedikodu ve söylentidir. Dedikodu ve söylentiler yalan yanlış olarak kendini gösterdiğinde, kişiler arası ve örgütsel ilişkilerde, zararlı iletişim ve etkileşimlerin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Bu çalışmanın kapsamı Malatya'da faaliyet gösteren yerel ve ulusal medya örgütleridir. Bu örgütlerde çalışan bireylerin sergilediği örgütsel intikam davranışlarına ilişkin tutumları ve davranışları araştırmaya konu edilmiştir. Yapılan araştırma neticesinde Malatya'da faaliyet gösteren 45 Yerel Medya İşletmesi içerisinde seçilen 37 medya işletmesinin 1'er çalışanı ile mülakat yapılmış ve elde edilen sonuçlar bulgular kısmında paylaşılmıştır. Veriler nitel veri toplama tekniği olan mülakat yöntemi ile toplanmış ve nicel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmada demografik verilerin yanı sıra örgütsel intikam ölçeği kullanılmıştır. Ölçek mülakat formu oluşturulurken katılımcıların cevaplayacağı formatta 7'li derecelendirme ile hazırlanmıştır.

Yapılan araştırmaya ilişkin sonuçlar ise şu şekilde özetlenebilir:

- Elde edilen verilere göre katılımcıların % 32,4'ü 25 yaş ve altında, %13,5'i ise 35 yaş ve üstündedir. 25 – 45 yaş arası çalışanların oranı ise %54,1'dir. Çalışanların genel anlamda genç nesil olarak nitelendirilmesi mümkündür. Katılımcıların %67,6'sının deneyimli denilebilecek yaşlarda kişiler olması örgüt içi davranışlara ilişkin yorumlarının daha gerçekçi olmasıyla paralel olabilir diye düşünülmektedir.
- Toplam 37 katılımcının %70,3'ü erkek %29,7'si bayandır. Katılımcıların büyük kısmının erkeklerden oluşması cinsiyet dengesizliği oluşturmaktadır. İleri araştırmalar için büyük bir örneklem ile çalışıldığında cinsiyet gruplarına göre anlamlı farklılıkların olup olmadığına bakılmalıdır. Bu çalışmada katılımcıların cinsiyet temelli dengeli dağılımı sektörün insan kaynağı yapısı itibarıyla mümkün olmamıştır.
- Katılımcıların %62,2'si bekar %37,8'inin evli olduğu görülmektedir. Özellikle bekar katılımcıların çok olması yapılan görüşmeler esnasında sektörün genel yapısı itibarıyla böyle olduğu şeklinde ifade edilmiştir. Yerel medya çalışanlarının evli kişiler için sektörün aile durumunu olumsuz etkilediği şeklinde genel bir görüş hakimdir. Yapılan işlerin niteliği ve çalışma şartları bu konuda etkili olabilir diye düşünülmektedir. Yerel medya işletmelerindeki mesai saatleri de bu konuda önemli bir etkiye sahip olabilir.
- Katılımcıların %75,7'si üniversite okumuş bireylerden oluşmaktadır. Bu oran oldukça yüksektir. Sektörün eğitim almış bireyler tarafından tercih ediliyor olması sektörün gelişimi ve Malatya Yerel Medya İşletmelerinin kurumsallaşması adına da oldukça olumludur.
- Toplam 37 katılımcının çalışma süreleri dikkate alındığında 1 yıl ve daha az süreli çalışanların oranının % 18,9 olduğu görülmektedir. 2 ve 5 yıl arası çalışanların oranı %48,6 dır. 6 ile 10 yıl arası çalışanlar ile 11 yıl ve üzeri çalışanların oranı %16,2 şeklinde eşit dağılmıştır. Bu dağılımlara göre katılımcıların büyük bir kısmı 81.1 i deneyimli personeldir. Özellikle meslekte çalışma süreleri mesleki deneyimi belirtmesi açısından önemli bir parametredir.
- Toplam 37 katılımcıdan %32,4'ü kendisine yanlış yapan kimseden intikam almak için zaman harcamaya ve çaba sarf etmeye degeceğini öç almanın önemli olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların %8,1'i bu konuda kararsızken %59,4'ü yanlış yapan kimseden öç alma eyleminin önemsiz olduğu belirtmektedir. Öç almak için zaman ayırmaya, çaba sarf etmeye degmeyeceğini belirtmektedir.
- Katılımcıların %59,4'ü kendisini inciten kimselerden incinmenin verdiği zarar karşılığı olarak, incinmeye sebebiyet veren kimseden o acının öcünü almanın önemli olduğuna

katılmamaktadır. %10,8'i bu durum karşısında kararsızdır. %29,7'si de kendisini inciten kimseden özünü almanın önemli olduğunu belirtmektedir.

- Toplam 37 katılımcının %56,7'si kendisini inciten kimseye karşı hesap görmeyeceğini belirtmektedir. %10,8'i kararsız iken %32,4'ü kendisini inciten kimseye hesabını sorma ve incitmenin karşılığı olarak kendisini inciten kimseyi incitme isteğinin olduğu görülmektedir. Burada genel anlamda bireylerin intikam niyeti taşımadığı yada intikam alma davranışına olumsuz baktığı görülse de intikam alırım yada hesabını görürüm diyenlerin sayısı da yadsınamayacak derecede yüksektir. Oran neredeyse katılımcıların üçte birini ifade etmektedir. İntikam niyetinin neden bu oranda olduğu ileri araştırmalar için araştırma konusu edilebilir.
- Katılımcıların %21,6'sı intikam alınması için çaba harcamanın daha iyi olduğunu belirtirken %70,2'si ise intikam peşinden koşmanın gereksiz olduğunu ve intikam alma isteğinin devam ettirilmemesinin daha iyi olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların intikam niyetini taşımanın iyi olduğuna ilişkin görüşleri bu soruda da %20 civarında kendisini göstermektedir.
- Katılımcıların %43,2'si olumsuzlukların unutulması gerektiğini düşünmezken %51,3'ü ise olumsuzlukların unutulması gerektiğini ifade etmektedir. Bu durumda intikam alma isteğinin zaman içinde unutulması gerektiği devam ettirilmesine gerek duyulmadığı çoğunluk tarafından belirtilmekte olsa da bu durumun akside önemli ölçüde mevcuttur. Geçmişe ilişkin olumsuzlukları unutmamak gerekir diyenlerin oranı %45 düzeyindedir. Oldukça yüksek bir orandır. Belli ki her katılımcı intikam niyetinde olmasa da geçmiş unutulmanın yanlış olduğunu da düşünmektedir.
- Katılımcıların %68,6'sı kendisine zarar verici bir davranışta bulunan kimseye, incinmeye karşılık olarak cezai bir davranışın sergilenmesini doğru bulmamaktadır. Bu durumda kendisine verilen zararın karşılığı olarak bir hesaplaşmanın, intikam almanın yanlış olduğu düşünülmektedir. Lakin intikam niyetine sahip olanların oranı yine %20'ler düzeyindedir.
- Toplamda 37 katılımcının %75,6'sı kendisini sınırlendirecek bir durum veya davranış gerçekleştiren kimseye karşı sınırlılık halinin verdiği bir tepki ötesinde intikam alma isteğine yönelik bir tutum takınmayacağını belirtmektedir. İş sınırlılık boyutunun ilerisine taşımanın gerektiği düşünenlerin oranı ise %10 civarındadır.
- Katılımcıların %35,1'i kendisini inciten kimseleri affetmeyi zor bulmakta iken. %54'ü ise affetmeyi daha kolay bulmaktadır. Geriye kalan katılımcılarında (%10,8) kararsız olduğu görülmektedir. Bundan dolayı, affetmenin, intikam alma isteğinden daha baskın olduğu çıkarımı yapılabilir.
- Katılımcıların %78,3'ünün kinci olmadıklarını belirtmektedir. Kin tutmak ile kinci olmak elbette birbirinden farklı kavramlardır. Kincilik bir kişilik yapısı iken kin tutmak olaya, zamana ve mekâna göre değişiklik gösterebilir. Burada bireylerin kincilik kişilik özelliğine sahip olup olmadıkları incelenmiş ve kişilerin kendisini büyük oranda kinci kişilikte tanımlamadıkları sonucu ortaya çıkmıştır.
- Katılımcıların %62,1'i kendisine yapılan haksızlık, olumsuz davranış, olumsuz durum veya söylemelere karşılık, cezai bir davranışın sergilenmesi veya intikam alınması gerektiğine inanmamaktadır. Diğer katılımcıların %8,1'i kararsız iken %29,7'si ise kendisine yapılan zarar verici herhangi bir şey karşısında karşılığının verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Göze göz diş diş deyişi kültürel bir nosyonun ifadesidir. Katılımcıların bu nosyona karşı negatif tutum içinde oldukları söylenebilir.

- Katılımcıların 18,9'u intikamın ahlaksal olarak doğru olduğunu kabul ederken, %64,8'i ise intikamın ahlaksal olarak yanlış olduğunu kabul etmektedir. Buradan hareketle intikam almanın doğru bir davranış olmadığı ve ahlaksal olarak yanlışlığı ifade edilmektedir. Burada intikam niyeti ve davranışının ahlaki olduğuna inananların oranının %20'ye yakın olması endişe vericidir. Terside ideal olan bir yaklaşım iken sapkın bir düşüncenin bu oranda taraftar bulması incelemeye değer bir konudur.
- Katılımcıların %37,8'i bir kimsenin kendisini belaya bulaştırması durumunda, o kimsenin sebep olduğu bu durum için o kimseye karşı zarar verecek bir davranışın sergilenmeyeceğini ifade ederken, %48,6'sı ise o kimsenin sebep olduğu durumun bedelinin ödetilmesi gerektiğini düşünmektedir. Burada bedel ödetilmesi kavramını kişisel intikam olarak yorumlamamak gerekir. Bedel ödetilmesi kanuni yollarla hak aramayı da kapsamaktadır.
- Katılımcıların %59,4'ü kendisine yapılan haksızlığa karşı, intikam alma duygusunu taşımayacağını belirtmektedir. Diğer katılımcıların %32,4'ü ise kendisine yapılan haksızlık karşısında muhakkak intikam alacağını belirtmektedir. Burada intikam niyetinin %32'lerde olması katılımcıların adalet duygularına ilişkin kuvvetli bağ ile de çağrışım yapmaktadır.
- Katılımcıların %64,8'i onurlu olmanın intikam almayı gerektirmediği kanaatini taşımakta olduğu görülmektedir. Katılımcıların %13,5'i kararsız iken %16,2'si onurlu olmanın intikam almayı gerektirdiğini belirtmektedir. Sonuç olarak katılımcıların çoğunluğu onurlu olmanın ile intikam alma isteğiyle örtüşmediği, bağdaştırıcı olmadığı görüşü ortaya çıkmaktadır.
- Katılımcıların %81'i merhamet göstermenin, intikam alma isteğinden daha olumlu olduğu kanaati taşımaktadır. Katılımcıların inanç sistemlerinin bu soru üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.
- Katılımcıların %62,9'u kendisini kızdıracak kimselere karşı intikamı hak etmiştir görüşüne katılmamaktadır. Belirtilen sonuca göre, kızgınlık durumunun karşılığı olarak cezai bir tavrın doğru olmadığı belirtilmektedir.
- Katılımcıların %35,1'inin kendisine zarar verecek bir davranış veya tutuma karşı hoş görülmesi yaklaşımının doğru olmadığını düşünmektedirler. Buradan hareketle kendisine zarar verecek kimselere karşı intikam duygusunun beslenebileceği çıkarımı yapılabilir. Diğer katılımcıların %8,1'inin kendisine zarar verecek bir davranış, tutum veya söyleme karşı, kendi reaksiyonları konusunda bir kararsızlık olduğu görülmektedir. Son olarak katılımcıların %56,7'si ise kendisine yapılan olumsuzluklara karşı hoşgörülü bir davranışın sergilenmesinin daha iyi olacağı fikrine sahiptirler. Bundan dolayı intikam alma isteğine karşı affetme eğilimi görülmektedir.
- Katılımcıların %51,4'ü intikam alma isteğini utanç kaynağı olarak görmekte iken, %10,8'i intikam alma isteğinin utanç verici olup olmadığıyla ilgili kararsız kaldıkları görülmektedir. %37,8 oranında katılımcı ise intikama ilişkin utanç duygusu beslememektedir. Bu grup intikamı kişisel bir hak olarak görmekte ve toplumsal inanışların da bunu gerektirdiğini düşünmektedir.
- Katılımcıların % 67,5'i öç almanın zevkli olduğunu düşünmemektedir. Buradan hareketle öç almanın zevk tatminine yönelik bir karşılığının olmadığını göstermektedir. Burada üzerinde durulması gereken nokta katılımcıların %21,6'sı intikam niyetiyle hareket etmenin ya da intikam davranışları sergilemenin zevkli olduğunu düşünmesidir.

- Katılımcıların % 66,7'si intikam almak için ısrar eden insanların tiksinti verici olduğunu düşünmektedir. Buradan hareketle çalışanların intikam niyeti taşımaları ve bunu belli etmeleri çevreleri tarafından hoş görülmemektedir. Bu duruma katılmayanların oranı da oldukça yüksektir.

Sonuç olarak Malatya Yerel Medya İşletmeleri'nde çalışan bireyler örgütsel intikam konusunda olumsuz tutumlara sahiptirler. İntikam davranışı sergilemenin genel anlamda yanlış olduğu düşünülmekte ve örgütsel intikamın çalışma yaşamının kalitesini düşüreceği ve çalışma barışını bozacağı düşünülmektedir. Bulguların yorumlarında da bahsedildiği üzere genel kanaat bu yönde iken intikamı bir hak olarak gören ve intikam peşinde koşmayı zevkli bulan yaklaşık % 20 oranında da bir katılımcı kitlesi mevcuttur. Burada toplumsal yapı, örf, adet, gelenek ve görenekler gibi yaşam unsurlarının etkilerinin olduğu düşünülmekle birlikte bu konunun ileri ki araştırmalar tarafından irdelenmesi elzemdir. Ayrıca yapılacak ileri ki araştırmalarda intikam ölçeğinin ve alt boyutlarının demografik faktörler açısından anlamlı farklılıklara sahip olup olmadığı da araştırılmalıdır. Bu araştırmada genel kanaatin istendik yönde olması sevindiricidir. İntikam niyeti ve intikam davranışları, evvelki araştırmalarda örgütsel verimliliği, kişisel huzuru, örgütsel huzuru, bireylerin çalışma motivasyonunu ve her şeyden önemlisi örgütün insan kaynağı profilini olumsuz etkilemektedir. Malatya Medya Sektörü için olumlu bir görüş yansımaktadır. Buradan hareketle gerek sektör uygulayıcıları gerekse bilim insanları örgütsel intikamın nedenleri ve sonuçları üzerinde daha hassasiyetle durmalı ve ileri ki araştırmalara maddi ve manevi destek sağlamalıdır. Örgütsel intikam kavramının daha derin boyutlarıyla ele alınmaya ihtiyacı vardır. Öncülleri ve sonuçları üzerinde ampirik ve kavramsal çalışma nispeten azdır. Bu durum örgütsel yaşamın kalitesi açısından tehdit oluşturmaktadır. Bu çalışmanın paydaşlarına katkı sağlaması ümit edilmekte ve ileri ki araştırmalar için boylamsal, nicelik açısından daha zengin ve çok faktörlü istatistiksel analizlerle yeni sonuçların ortaya konulması temenni edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Abuşoğlu, H. Ö. (2013). Yeni İletişim Teknolojilerinin Medya İşletmelerinin Pazarlama Yöntemlerine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Aziz, A.(2013). Televizyon ve Radyo Yayıncılığı (Giriş). (6. bs). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Eğinli, A. T. ve Bitirim, S. (2008). Kurumsal Başarının Önündeki Engel: Zehirli (Toksik) İletişim. Selçuk İletişim. 5 (3), 124-140.
- Koç, O. (2016). İş Yerinde İntikamcı Davranışlar ve Medea Sendromu: Türk Kamu Yönetimi Alanına İlişkin Bir Vaka Analizi. Yönetim Bilimleri Dergisi. 14 (28), 587-610.
- Nayir, K. F. (2015). Öğretmen Adaylarının Öç Alma Davranışına İlişkin Görüşleri. International PeriodicalfortheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic. 10(11), 1205-1216.
- Özdevecioğlu, M. ve Aksoy, S. (2005). "Organizasyonlarda Sabotaj: Türleri, Amaçları, Hedefleri ve Yönetimi". *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 6 (1), 95–109.
- Özmen, S. (2014). Radyo ve Televizyon Okumaları. İstanbul: Derin Yayınları.
- Satıcı, S. A. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Affetme, İntikam, Sosyal Bağlılık Ve Öznel İyi Oluşları: Farklı Yapısal Modellerin Denenmesi ÜzerineBir Araştırma. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Sezer, Ö. (2014). Küreselleşmenin Medya İşletmelerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Stuckless, N.,&Goranson, R. (1992). The Vengeance Scale: Development of a measure of attitudestowardrevenge. *Journal of SocialBehaviorandPersonality*, 7(1), 25.
- Şener, E. (2013). Örgütsel İntikam Üzerine Nitel Bir Araştırma. Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Şimşek, H. (2001). XIX. Yüzyıl Çocuk Dergiciliği ve Eğitsel İşlevleri Üzerine. *Milli Eğitim Dergisi*. 151, 1-9.

- Tokgöz, O. (2015). Temel Gazetecilik. (11. bs). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Topçuoğlu, D. (2016). Medya İşletmelerinde Ücret Politikaları, İş Tatmini ve Verimlilik: Konuya İlişkin Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, Ö. D. (2014). Algılanan Mağduriyetin Affetme Eğilimi Ve İntikam Niyeti Üzerindeki Etkisi: Konaklama İşletmeleri Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. AKÜ İİBF Dergisi. 16 (1), 87-105.
- Yücel, E. B. (2008). Örgütlerde Saldırgan Davranışlar Nitel Bir Araştırma. Yüksek Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

KÜLTÜREL DEĞERLERİN AKTARIMINDA HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİNDEN YARARLANMA

BENEFIT FROM FOLK LITERATURE PRODUCTS TRANSFER OF CULTURAL VALUES

Mehmet Emin BARS¹

ÖZET: İnsan sahip olduğu zekâsıyla diğer canlılardan ayrılır. İnsanın sahip olduğu bu büyük güç, ona bugün bütünüyle bir mutluluk getirememiştir. Savaşlar, işgaller, menfaat odaklı eylemler, şiddet olayları, cinsel istismar, sosyal bunalımlar, tüketim çılgınlığı her geçen gün artmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelmek için insanın zekâsını yapıcı yönde kullanması ve hırslarını kontrol altına alması gerekmektedir. Bunu başarmak için de bir topluma ait kültürel değerler yeni nesillere aktarılmalıdır. Değerler toplumdaki sosyal kontrol mekanizmalarının kaynağıdır. Kişiler arası ilişkileri düzenlemektedir. İnsan, değerleri içselleştirdiği oranda zekâsının ürünleri de o oranda yapıcı olacaktır. Değer, iktisattan felsefeye kadar birçok disiplin tarafından kullanılan geniş bir kavramdır. Değerler, bir toplumun üyeleri tarafından izlenen ve benimsenen genel amaçlardır. Bunlar toplumun varlık, birlik ve devamının sebebidir. Değerlerin bireylere aktarılmasıyla bireyler yaşadıkları günün dünyasına uyum sağlar. Bu sayede bireyin kişisel ve sosyal gelişimi sağlanır. Birey kültürel değerler sayesinde hayatında doğruyu yanlışları ayırabilir. Türk halk edebiyatı ürünleri, barındırdıkları zengin mesajlarla kültürel değerlerin aktarılmasında hem ulusal hem de evrensel bir kaynak durumundadırlar. Şüphesiz her edebî eserde, anlatılmak istenen bir mesaj vardır. Edebiyat ürünlerinden değerler eğitimi çerçevesinde faydalanmak kaçınılmazdır. Çalışmamızda halk edebiyatı ürünlerinin kültürel değerleri aktarımındaki önemi incelenmiştir. Halk edebiyatı sahasının ürünleri hayatla doğrudan irtibatlı olması, tarihi, kimliği, geleneği/medeniyeti taşıması ve estetik boyutlarıyla millî değerlerin aktarımında öncelikli olarak faydalanılabilecek ürünlerdir. Hızla gelişen ve toplum bireyleri arasındaki sosyal bağları zayıflatan teknolojik değişim içerisinde kendilerini, ailelerini, akrabalık ilişkilerini ve sosyal çevrelerini hızla yitiren bireyler, halk edebiyatı ürünleri vasıtasıyla bu sorunların üstesinden gelebilir. Sonuçta, halk edebiyatı ürünlerinin millî, manevî, dinî, toplumsal ve kültürel değerleri yoğun bir şekilde işleyen ve aktaran ürünler olduğu görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Değer, halk edebiyatı, kültür, nesil.

ABSTRACT: People are separated from other living things with intelligence. This power that man possesses can not bring a happiness today. Wars, occupations, interest-oriented acts, violence, sexual abuse, social crises, consumption madness are increasing day by day. It is necessary for man to use his intelligence in the constructive direction and control his ambitions to overcome these problems. To achieve this, the cultural values of a collective must be transmitted to the new generation. Values are the source of social control mechanisms in society. Values regulate relationships among people. If man accepts values, then the products of his intelligence will also be constructive. Value is a broad concept used by many disciplines, from iktisat to philosophy. Values are the general objectives followed and adopted by members of a society. These are the causes of society's being, unity and continuation. By transferring values to individuals, individuals adapt to the day-to-day world they live in. In this way, personal and social development of the individual is ensured. Human beings can separate truth from wrong by living cultural values. Turkish folk literature products are both a national and a universal resource for the transmission of cultural values through the rich messages they contain. Every literary work has a message to be told. Literature products must be utilized in values education. In our work, the importance of transferring the cultural values of folk literature products has been examined. Folk literature products are the products that can be used directly in life, in the transfer of national values with history, identity, tradition/civilization and aesthetic dimensions. People who quickly lose themselves, their families, kinship relations and social environments in technological change can solve these problems

¹ Yrd. Doç., Bingöl Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mebars@bingol.edu.tr

through folk literature products. As a result, it has been seen that the products of folk literature are products that process and transmit national, spiritual, religious, social and cultural values intensively.

Keywords: Value, folk literature, culture, generation.

1. GİRİŞ

Son zamanlarda dünya genelinde şiddet, cinayet, uyuşturucu madde kullanımı, hırsızlık, cinsel istismar gibi suçlarda büyük bir artış gözlemlenmektedir. Bu durum kültürel değerler eğitimi konusuna olan ilgiyi arttırmıştır. Artık ülkeler yeni nesillere çok bilgi yükleme yerine, onları iyi bir insan olarak yetiştirmeye çalışmaktadır. Yeni nesillere kültürel değerlerin aktarılmasında son dönemlerde yazınsal türlerden de yararlanılmaktadır. Yazınsal türlerden roman, hikâye, şiir, tiyatro doğaları gereği kültürel değerlerle benzeşmektedir. Bu yazınsal ürünler kültürel değerlerin aktarımında bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu türler, vermek istediği iletiyi sezgi yoluyla vermektedir. Kültürel değerler, dikte edici, zorlayıcı, buyurgan bir üslupla öğretilemezler. Bu değerlerin kalıcı olması için bireylerin onu sezmesi ve içselleştirmesi gerekir.

“İçinde yaşadığımız dünyanın son zamanlardaki en önemli olgusu küreselleşme olgusudur. İnsan ve toplumların yeryüzünde olup bitenlerden giderek daha çok haberdar olmaları, birbirlerinin eylem ve deneyimlerinden etkilenmeleri, bunları paylaşmaları ve yaymaları ile ortaya çıkan süreci her defasında yeniden irdelemek gerekir. Zira küreselleşme kavramı yeni bir kavram olmasına ve bugüne kadar hakkında çok şey yazılmasına karşın halen devam eden bir süreçtir. Bu sürecin yarattığı deneyimler yayılıp, paylaşıldıkça, neden ve sonuçlarının daha iyi kavranması mümkün hale gelecek, ayrıca bundan sonra ortaya çıkabilecek muhtemel eğilimler de daha iyi anlaşılacaktır” (Balay, 2004: 61-62). Küreselleşme ile beraber toplum yapısında, nüfusta, ekonomide, ailede, yaşam şekillerinde birtakım değişimler, yenileşmeler görülmektedir. Küreselleşme bilginin dünya genelince kolay ve hızlı biçimde yayılmasını da beraberinde getirmiştir. Dünya genelinde ekonomik, siyasal, kültürel benzerlikler artmış; fikirler teknoloji sayesinde hızla yayılmış; sermaye dolaşımı hız kazanmış, millî devlet sınırlarını aşan yeni ilişki biçimleri ortaya çıkmıştır. Uzak mekân kavramı anlamını yitirmiş, dünya küçülerek sınırsız rekabet ortamı oluşmuştur. Bu gelişmeler yeni nesillerin yetiştirilmesinde de yeni yönelimleri getirmiştir.

Gelişmesini tamamlayamamış güçsüz devletler, ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda güçlü devletlerin etki ve müdahalelerine maruz kalmışlardır. Bu müdahaleler ve sürekli baskılar sonucunda güçlü olmayan uluslar için millî devlet ve bağımsızlık gibi kavramlar, anlamlarını yitirmeye başlamıştır. Küreselleşme neticesinde bir taraftan toplumlar birbirleriyle daha da yakınlaşıp bütünleşirken, diğer taraftan bazı milletleri etnik ulusalcılık ile parçalanma sürecine doğru götürmüştür. Bu durumda uluslar hem küreselleşme sürecinin dışında kalmamak hem de ulusal bütünlüğü korumak gibi bir ikileme karşı karşıya kalmışlardır.

Bilginin her geçen gün değiştiği, bilgi birikiminin takip edilemeyecek derecede arttığı böylesine bir dönemde bilgi okulların dört duvarına hapsedilmemiş, okula duyulan gereksinim göreceli olarak azalmış, bilgi aktarımı okul sınırlarının dışına taşmıştır. Bu değişim okulun bilgi aktarımındaki rolünü azaltmamıştır. Sadece okulun bilgi aktarımındaki rolünü değiştirmiştir. İnsanların birbirlerine bilgi ile üstünlük sağlayabildiği bu toplumlarda bilgi, daha yoğun ve nitelik olarak daha karmaşık hale gelmiştir. *“Bilginin yoğun ve karmaşık olması onu alıp kullanacak bireylere sınırlılık yaratmaktadır. Okul bu süreçte bireyleri daha bilinçli ve seçici olmaya yönlterek, öğrenmenin yol ve yöntemlerini keşfetmelerini sağlayarak ve bilgiye ulaşma yollarını daha sistemli hale getirerek onlara daha geniş bir hareket alanı yarat[mıştır]”* (Balay, 2004: 69).

Baş döndürecek hızdaki değişim ve yenilikler, toplumsal ilişkilerin bütününde olduğu gibi okul ve öğrenme ortamlarının yapısında da zorunlu değişiklikler getirmiştir. Yeni nesillerden yeniliğe her zaman açık, yeni bilgiler yaratıp kullanan ve geliştiren, insana güven sağlayan, özgün ve yaratıcı düşünceyi geliştiren bireyler olması beklenmektedir.

1. Değer Kavramı

“İnsanoğlu tüm zamanlarda hem bireysel hem de toplumsal mutluluk için bazı kaidelere ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç sonuçta değer kavramını doğurmuş, insanlar zaman içinde daha huzurlu bir dünya için bazı değerlerin varlığını gerekli görmüşlerdir. Bilim adamlarının üzerinde ısrarla durdukları değer kavramı, özellikle son yıllarda sosyal bilimler içinde yer alan birçok disiplin tarafından araştırma konusu olarak incelenmiştir. Sosyoloji, psikoloji, antropoloji, felsefe, din, ekonomi gibi değişik bilim dallarının içeriğine girmiş olması bu kavramın tanımlarını çoğaltmış ve zorlaştırmıştır” (Akbalık, 2015: 13). Toplumların sahip oldukları millî ve manevî değerler üyelerinin daha mutlu ve huzurlu olmasını, toplumda iyiliğin yaygınlaşmasını, yaşamlarından haz alınmasını sağlamaktadır. Bu temel değerler insan haklarının korunması, haksızlıkların yaşanmaması için de önemlidir. Kültürel değerler insanların hayatını kolaylaştırmaktadır. Kültürel değerlerini kaybetmiş bireylerden oluşan bir toplumda birlik, düzen ve huzur beklenmemelidir.

“Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddî ve manevî öğelerin bütünü olarak nitelendirilebilir. Değer nesne ve olayların bir toplum, bir sınıf ya da bir insan bakımından taşıdığı önemi belirleyen niteliği olarak da tanımlanabilir. Bir toplum, bir sınıf ya da bir insan için önem taşıyan nesne ve olaylar değerlerin tanımı içerisinde yer almaktadır” (Gül, 2013: 41).

Kültürel değerler toplumun ortak kabullerini oluşturmakta, kişinin vicdanen huzurlu olmasını sağlamakta, toplum bireylerini ortak duygular etrafında birleştirmektedir. Bu değerler toplumsal birlik ve beraberliğin temel koşullarındandır. Buna göre kültürel değerler insanların hem kendi yaşantılarında hem de toplumsal hayatında yaşamsal nitelikte öneme sahip olmaktadır. Bu değerler, toplumun iç kontrol sisteminin önemli bir unsuru, bireyin iç huzurunun teminatıdır. Bireyleri topluma göre şekillendirmektedir. Bireyin nerede, nasıl davranması/konuşması gerektiği konusunda toplumsal onayı sağlamaktadır. Birey bu değerler sayesinde toplum tarafından iyi ve doğru olarak kabul edilen yönde hareket etmektedir. Kültürel değerlerin en önemli işlevlerinden birisi de toplumsal birlik ve beraberliği sağlamada etkili olmalarıdır. Toplum içerisinde benzer değerlere sahip bireyler, birlikte yaşama bağı ile birbirlerine bağlanabilmektedir. Belli bir davranışın toplum tarafından onaylanma(ma)sı toplum üyelerinin ortak değerleri taşıma(ma)larına bağlıdır. Değerleri ortak olan bireyler, aynı olaylar karşısında aynı tepkiyi gösterirler.

Değerler, toplumsal inançlardır. Değerler tümüyle nesnel değildir, duygulardan arındırılmazlar, duygularla iç içe geçerler. *“Değerlerin sahip olduğu bu hissilik ve subjektiflik, değer tanımlarını da çeşitlendirmektedir. Felsefeciler, sosyologlar, sosyal psikologlar, kültürlerarası psikologlar, antropologlar, psikologlar ve eğitimciler, değerler konusunda ilgilenmekte ve değerleri kendi alanlarının bakış açısıyla tanımlamaktadırlar. Değer kavramının, bu şekilde çok değişik disiplinlere girmiş olması bu kavramın tanımlanmasını oldukça güçleştirmektedir. Her disiplin, değeri kendi alanının boyutuyla tanımlamakta diğer boyutlarını dikkate almamaktadır”* (Demiryürek, 2015: 28).

Yardımlaşma, dayanışma, birlik, beraberlik, ortak akıl gibi değerler aynı toplumun bireylerini bir araya getirir; bireyleri ortak sevinç ve üzüntülerde birbirine kenetler. Değerler insanların rehberidir. Karanlıklarda onlara ışık sağlayan fener, karşı kıyıya geçmelerini sağlayan sağlam bir köprüdür. Bu bakımından bu değerlerin toplum bireylerine tüm ömürleri süresince

aktarılması bir zorunluluktur. Bu hem bireyin hem de toplumun geleceği için atacağı en sağlam adımdır. Bireyler için bu değerler uğrunda canını verecek kadar değerlidir. Değerler değişime, yeniliğe, dönüşüme açıktır. Dinamik bir yapıya sahip olan kültürel değerler, toplumdan topluma değişiklik gösterebilmektedir. Ancak temelde benzer şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Birey bu değerlerin gerekli olduğuna içten inanır. Bu bakımdan bu değerler bireyler için sağlam birer inanç haline gelir. Kültürel değerler uzun tarihî süreç içerisinde, birçok acı, tatlı tecrübe sonucunda kazanılmış olan toplumun ortak aklının ürünüdür. Bundan dolayıdır ki toplumsal dayanışmanın temel dinamiğidir.

Kültürel değerler olumlu yönlendirmeleri, ortak bir payda sağlaması, doğru tercihlere götürmesi, birlik ve beraberliği sağlaması gibi daha birçok yönden hem bireye hem de topluma olumsuz durumları önleyici kabuller sunmaktadır. Değerleri toplumsal ve evrensel değerler şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Evrensel değerler özgürlük, demokrasi, adalet, insan hakları, eşitlik, yardımseverlik gibi tüm dünyayı ve insanlığı ilgilendiren değerlerdir. Mevcut değerler dünyadaki değişim ve dönüşümlere göre zamanla değişebilmekte yerini yeni evrensel değerlere bırakabilmektedir. Belli bir değer, dünyanın birçok bölgesinde benimsenirse evrensel bir nitelik kazanmış olur. Büyük çapta meydana gelen toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel değişimler beraberinde değerlerin yenileşmesini de getirir. Ulusal değerler ise bir toplumun bireylerinin çoğunluğu tarafından uygulanan, toplumsal ilişkileri şekillendiren değerlerdir. Bu değerler her toplumda kendisine has niteliklerle farklı biçimlerde bulunur ve ait olduğu ulusla adeta özdeşleşmiştir. Bu değerlerin önemi ve gerekliliği konusunda insanlar hemfikirdir. Bunlar insanları manevî açıdan olgunlaştırır, davranışlarına yön verir.

2. Kültürel Değerlerin Yeni Kuşaklara Aktarımı

Kültürel değerler bireylerin her türlü davranışına kaynaklık eder, onları yargılamaya yarar. Kültürel değerler isteklerini, ilgilerini, neyi önemsediklerini gösterir. Bireylerin ideal davranış biçimlerini belirler. Bu değerler somut değildirler. Eylemle ortaya çıkan değerlerimiz, davranışlarımıza ve hayatımıza yön vermektedir. *“Değerler, kültürün bir parçasıdır ve kültür gibi zaman içerisinde birikim sonucu ortaya çıkarlar. Toplumların yaşantılarında önemli bir yere sahip olan değerler, kültür gibi zaman içerisinde değişikliğe uğrayabilirler. Aynı şekilde değerler, kültürler arası da değişiklik gösterebilirler. Adalet, dürüstlük, eşitlik gibi evrensel değerlerin yanı sıra sadece o topluma özgü millî değerler de vardır. Bir değer, bir toplumda çok önemliken bir diğerinde daha az önemli olabilir. Değerler, kültür gibi toplumun önemli bir parçasıdır. Başka bir ifadeyle değerler, toplumun üzerinde hemfikir olduğu ve uzun bir süreçte oluşan standartlar bütünüdür. Zaman içerisinde toplumsal ve bireysel değerler değişim geçirebilmektedir Değer; bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, yüksek ve yararlı niteliklidir”* (Demiryürek, 2015: 28).

Kültürel değerler yapıları gereği tüm milletlerde aynı değildir, milletten millete farklılıklar göstermektedir. Amerika'daki kültürel değerlerle Japonya'daki birbirinden farklılıklar göstermektedir. Bir toplumda herhangi bir alandaki olumsuz davranışların çokluğu ona karşı toplumu koruyucu değerlerin oluşmasını sağlar. Varlığı sürekli tehditler altında olan, bağımsızlık kaygısı yaşayan bir toplumun değer yargıları ile bu tehditlere maruz kalmayan, ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel bakımdan gelişmiş toplumların aynı değerlere sahip olması beklenemez. Bir toplumun en fazla ihtiyaç hissettiği, toplumun düzenini bozan unsurlara karşı toplum, birtakım değer yargılarını oluşturarak varlığını devam ettirmeye çalışır. Bu yönüyle değer yargıları toplumları tehlikelere karşı koruyan birer emniyet kemeri işlevini görmektedir. Cinsel sorunların daha yoğun yaşandığı, uyuşturucu bağımlılığının hızla arttığı, alkol kullanımının düştüğü, cinayetlerin toplumu derinden etkilediği Amerika ve Avrupa ülkeleri ile sorumluluk duygularını ve etkin vatandaş olma konularını önceleyen Japonya'nın değerleri birbirinden doğal olarak farklı olacaktır. İhtiyaçların farklılığı, her kültürün kendine has değerler sisteminin oluşmasını sağlamıştır. Ancak bazı değerler de vardır ki tüm toplumlarda olması beklenir.

Değerlerin bu yönü yukarıda işaret edildiği üzere onların evrensel olma özelliğini göstermektedir.

Birçok toplum eğitimin en alt kademesinden başlayarak değerler eğitimi altında okullarda programlar hazırlamaktadır. Bu eğitim okuldaki eğitim-öğretimin bir tamamlayıcısı olarak derslerin özelliğine uygun biçimde farklı şekillerde verilmektedir. Ancak kültürel değerler sadece okul sıralarıyla sınırlandırılacak bir konu değildir. Değerler eğitimi çocuğun doğumuyla başlayıp ölümüne kadar hayatının tüm devrelerinde devam eden, hayatının tüm alanlarında geçerli olan bir kavramdır. Bu yönden okullarla sınırlandırılmamalıdır. Her yaş, meslek, cinsiyet, sosyal sınıfın farklı biçimlerde ihtiyaç duyduğu hayat boyu süren bir düşünüş davranış eğitimidir.

Değerlerin bireylere aktarılmasıyla bireyler yaşadıkları günün dünyasına uyum sağlama yeteneğini kazanmaktadırlar. Bu sayede birey, kişisel ve sosyal gelişim sağlar. Birey kültürel değerler sayesinde hayatında neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar verebilir, hayatını bu kurallara göre düzenlemeye çalışır. Böylece verilen kararlarda kişisel menfaatlerin bir tarafa bırakılıp toplumsal düzenin varlığını sağlayacak düşünce ve davranışların sergilenmesini sağlar. Toplumun kültürünün yeni kuşaklara aktarılması bir milletin varlığının devam etmesini sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Kültürel değerlerin aktarılması bebeğin doğumuyla beraber ailede başlar. Aileler, sahip oldukları millî manevî değerleri çocuklarına kazandırır. Bu durum toplumun kültürel devamlılığını sağlar. İlk dönemlerde bu değerlerin önemini kavramakta güçlük çeken çocuk, kendisinde soyut düşünme yeteneğinin başlamasıyla bunların önemi ve gerekliliğini anlamlandırabilmektedir. Karşısına çıkan sorunların çözümünde bu değerleri kullandıkça bunlara daha çok sahip çıkmaktadır.

Medya iletişim araçları ve teknolojik araçların gelişmesiyle beraber eskiden sadece aile ve okulunda bu değerleri kazanan bireyler, artık hayatının her devresinde bu değerlerle karşılaşmaktadırlar. Değerlerin bireylere kazandırılmasında bu araçlardan azami derecede faydalanılmalıdır. Bireylere bilgi çağında belirli bilgiler aktarılırken onu her yönüyle toplumun bir üyesi haline getirme, sağlıklı bir vatandaş olma amacı taşınmalıdır. Çocukların kişiliklerinin gelişmesi bireysel sorumluluğa sahip olmaları bu değerlerin aktarılmasıyla sağlanabilmektedir. Önce evde daha sonra okul ortamında millî ve manevî değerleri tanıyan çocuk, toplumsal gelişmelerin ışığında tüm teknolojik araçların etkin biçimde kullanımlarıyla bu eğitimi almaya devam etmelidir. Millî değerlerinden yoksun bir birey, geçmişinden koparken yaşadığı çağa adapte olmakta güçlükler yaşar. Bu durum bireyin kişiliğini olumsuz yönde etkileyecektir. Birey ancak kazandığı millî değerlerle kişiliğini geliştirir ve topluma karşı sorumluluklarını öğrenir. Her toplumun temel amacı kendi değerlerini bilen, tanıyan, yaşayan ve yaşatan bireyler yetiştirmektir. Millî değerler bireyleri içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmesini sağlar, sosyalleşmeyi ve kültürel anlamda aidiyet duygusuna sahip olmalarını öğretir.

3. Millî Değerlerin Aktarımında Halk Edebiyatı Ürünlerinin Etkisi

Halk edebiyatı ürünleri, barındırdıkları zengin mesajlarla millî kültürel değerlerin aktarılmasında hem ulusal hem de evrensel bir kaynak durumundadır. William Bascom “İşlevsel Halkbilimi Kuramı”nın önde gelen temsilcilerindendir. Bascom, “*The Journal of American Folklore*” dergisinde 1954 yılında “*Folklorun Dört İşlevi*” adlı bir makale yayımlamıştır. Bascom, makalesinde özellikle antropolojistleri ilgilendirdiğini düşündüğü üç sorun üzerinde durur:

1. Folklorun sosyal bağlamı,
2. Folklorun kültürel bağlamı olarak adlandırabilecek kültürle folklorun ilişkisi,
3. Folklorun işlevleri (Bascom, 2010: 71).

W. Bascom makalesinde folklorun dört işlevini şöyle sıralar:

1. Hoş Vakit Geçirme, Eğlenme ve Eğlendirme İşlevi,
2. Değerlere, Toplum Kurallarına ve Törelere Destek Verme İşlevi,
3. Eğitim veya Kültürün Gelecek Kuşaklara Aktarılarak Eğitilmesi İşlevi,
4. Kişisel ve Toplumsal Baskılardan Kaçıp Kurtulma İşlevi. Başgöz daha sonra bu işlevlere bir işlev daha ekler: protesto işlevi (Başgöz, 1986: 181-191).

Bascom'a göre eğlence folklorun en önemli işlevlerinden biridir. Folklorun ikinci işlevi kültürün onaylanması, ritüellerin ve kurumların doğrulanmasıdır. Örneğin, mitler ilkel kültürlerde vazgeçilmez bir işlevi yerine getirmiştir. Mitler inançları tanımlayarak düzenler, ahlakı korur, uygulanmasını sağlar. Mitler ritüellerin etkilerini doğrular ve yol göstericiler için pratik kuralları içerir. Folklorun üçüncü işlevi özellikle okuma yazması olmayan kültürlerdeki eğitim işlevidir. Doğu Afrika'da Chagalar arasında Raum tarafından yapılan araştırma pedagojik bir araç olarak folklorun önemini ortaya koyar. Buradaki dev masalları çocukları disipline etmek için kullanılır ve onların iyi bir kişiliğe sahip olabilmeleri için ninniler söylenir. Ahlakî öğeler içeren fabl ve masallar, insanlara iyi davranışlar kazandırmak, kötü birtakım davranışlardan uzaklaştırmak için anlatılır. Folklorun dördüncü işlevi ise kabul edilmiş davranış örüntülerini sürdürmektir. Davranışları, inançları geçerli kılmamanın ötesinde, folklorun bazı şekilleri sosyal baskı uygulanması ve sosyal kontrol çalışması açısından önemlidir. İçlerinde yer alan güçlü onaylamalar ve yetişkin yaşamı için uygun olarak düşünüldüğü için, Afrika atasözleri sosyal kontrolü sağlamada oldukça önemlidir. Onlar, akıllıca nasıl davranılacağını söyler. Sosyal onay ve reddedilmesi belirtmek, sosyal töreleri kabul etmeyi seçenleri övmek ve sapanları eleştirmek/alaya almak amacıyla kullanılırlar. Atasözleri sosyal uyumsuzlukları ve hoşnutsuzlukları giderir, bireyin çevresine ve kaderine göre kendisini ayarlamasını sağlayarak onu yatıştırır. Sosyal uyumun sürdürülmesinde ve bireyin topluma entegre olmasında folklor önemli bir işleve sahiptir. Folklor gençlikte gelenekleri ve ahlakî standartları telkin etmek, yetişkinlikte uygun davrandığında ödüllendirmek, yoldan çıktığında eleştiriyi cezalandırmak, kurumlar ve âdetler sorgulandığında akılcılaştırma sağlamak, onlarla oldukları gibi yetinmeyi önermek ve günlük yaşamın zorluklarından, adaletsizliklerinden bir kaçış sağlamak için kullanılır (Bascom, 2010: 78-83).

Bascom tarafından üzerinde durulan bu dört işlev düşünüldüğünde halk edebiyatı ürünlerinin millî değerlerin aktarılmasında ikinci ve üçüncü işlevlerle doğrudan karşımıza çıktığı görülmektedir. Aslında yukarıda ifade edilen dört işlev birbiriyle yakından ilişkili işlevlerdir. Örneğin bir halk edebiyatı ürünü olarak fıkra bir taraftan eğlendirirken diğer taraftan toplumsal değerlerin, kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır. Bireyler doğrudan anlatamadığı düşüncelerini fıkralarla anlatarak toplumsal baskılardan kurtulabilmektedir. Böylece folklorun dört işlevini de halk edebiyatı ürünlerinden biri olan fıkroda görebilmekteyiz. Benzer durumlar diğer halk edebiyatı ürünleri içinde, tüm türler her zaman dört işlevi yerine getirmese de, geçerlidir. Aşağıda bazı halk edebiyatı ürünlerinin millî, kültürel değerlerin aktarılmasındaki öneminden bahsedilecektir. Tüm halk edebiyatı ürünlerinden verilecek örnekler bu çalışmanın sınırlarını aşacağından örnek halk edebiyatı ürünleri seçilecektir. Konu, kapsam itibarıyla makale sınırlarını aşır üzerinde kitap yazılacak kadar geniş ve önemlidir.

Fıkraların ve tekerlemelerin birey eğitimde büyük önemleri vardır. Fıkralar ve tekerlemeler öğrenilmesi kolay ve kısa metinlerdir. Bu özellikleriyle özellikle çocuk dünyasında sihirli bir özelliğe sahiptir. Fıkralar ve tekerlemeler hem çocuk hem de yetişkin bireylerin çeşitli ahlakî değerler kazanmasını sağlar. Ahlak eğitimi doğrudan öğüt verici metinlere dayandığı gibi fıkra ve tekerlemeler gibi bireylerin ilgisini çeken türler yardımıyla da yapılmıştır. Bu türler ders verme, eğitime, kültürel değerlerin aktarılması gibi amaçlara hizmet etmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet dönemi dergilerinde bireylerin sosyal ve ahlakî gelişimine önemli faydalar sağlayan fıkralara yer verilmiştir. Bu dergilerde sadece fıkra ve tekerlemelere yer verilmemiş, aynı

zamanda geleneksel, dinî ve sosyal ahlakı ilgilendiren hikâye, masal türünde de metinler yayımlanmıştır. Bu metinlerde bir yandan çalışkanlık, sabır, tedbir, cesaret, tevazu, yardımseverlik, kanaatkârlık, dürüstlük, ümit gibi bazı değerler övülürken; yalan, hırsızlık, tembellik, iftira, hırs, tamah, kıskançlık, kibir gibi kaçınılması gereken tutum ve davranışlar da sıralanmıştır. Bir birey dünyaya geldiğinde beraberinde dinî, ahlâkî, hukukî, estetik, lisanî, iktisadî, mantıkî bir vicdan getirmez. Birey bu nitelikleri milletin kültürü içerisinde kazanır. Birey, daha çocukluk yıllarında halk edebiyatı ürünlerinden ninnilerle uyur; masallarla, tekerlemelerle, fıkralarla, bilmecelemlerle, manilerle hayal kurar. Çocuğa ya da gence yüksek ahlakî değerler kazandırmada Nasreddin Hoca fıkraları, Keloğlan masalları etkin biçimde kullanılmıştır.

Sözlü ürünler, bir milletin kültürel değerlerinin aktarımında büyük öneme sahiptir. Bu ürünler dilin ve kültürün taşıyıcısıdır. Örneğin Nasrettin Hoca fıkraları bu yönüyle kültür hayatımızda oldukça önemlidir. Nasreddin Hoca fıkraları, güldürme ve düşündürmenin yanında halkı kültürel anlamda eğitmektedir. Nasreddin Hoca, fıkralarında halk bilgisi olarak çeşitli bağlamlarda genel geçerliği olan değer yargılarını dillendirmektedir. Nasreddin Hoca fıkraları yüzyıllardır canlılığını korumuş, ulusal ve evrensel değerlerin taşıyıcısı olmuştur. Halk edebiyatı ürünleri zamanla bireyler tarafından yeniden üretilmiş, dili yeniden işlenmiştir.

Halk edebiyatı ürünleri, mizah yoluyla eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi geliştirmektedir. Bu anlatıların hemen hepsi kıssadan hisse vermekte, toplumun kültürel değerlerini aktarmaktadır. İnsanın doğasında, hangi davranış örneği olursa olsun, doğrudan öğüt veren tutumlara karşı olumsuz bir tavır bulunmaktadır. Bundan dolayı belli bir kültürel unsurun aktarımında kişiye buyurgan bir tavır takılmadan, dolaylı yünden değerlerin aktarılması önem kazanmaktadır. Bunu yapmanın en iyi yollarından biri de halk edebiyatı ürünlerinden yararlanmaktır. Halk edebiyatı ürünleri bu işlevi fıkra, tekerleme, masal, hikâye, bilmece gibi türlerle kolaylıkla yerine getirmektedir. Halk edebiyatı ürünleri doğrudan öğüt vermek yerine bireyleri güldürerek, meraklandırarak, heyecanlandırarak, sıkmadan değerlerin aktarılmasını sağlar. Toplumun yetkin bir bireyi tarafından öğreticilik yanı ağır basan, açıkça öğüt veren açıklamalar veya satır arasına gizlenmiş iletiler, toplum bireyleri için sıkıcı gelecek; birey satırlar arasında gömülü olan sihirli bulma mutluluğunu yaşayamayacaktır.

Şüphesiz her edebî eserde, anlatılmak istenen bir mesaj vardır. Edebiyat ürünlerinden değerler eğitimi çerçevesinde faydalanmak kaçınılmazdır. Halk edebiyatı ürünleri hayatla doğrudan irtibatlı olmaları, tarihi, kimliği, geleneği ve medeniyeti taşımaları, estetik boyutlarıyla millî değerlerin aktarımında öncelikli olarak faydalanılabilecek ürünlerdir. Sözlü ürünler, karakter eğitiminde de çok önemli bir yere sahiptir. Sözlü ürünlerden destan, hikâye, masal, şarkı, türkü, bilmece bu işlevi yerine getirmede akla ilk gelen ürünlerdir.

“... çocuklara istenen davranışları ve değerleri öğretmek için, onları olumsuz davranış ve kişilik özelliklerini yansıtan rol modellerden korumak, olumlu değer ve karakter özelliklerini yansıtan rol modeller sunmak gerekli hale gelmektedir. Bu bağlamda eğitimciler dürüstlük, nezaket, cesaret, sebat, sadakat, irade, şefkat, hoşgörü, doğruluk, bireyin değer ve üstünlüğüne saygı, kamu yararı için sorumluluk gibi örnek olacak, özel erdemleri ve istenen karakter özelliklerine benzemek konusunda öğrencileri cesaretlendirecek rol modellerin (kahramanlar) kullanımını teşvik etmişlerdir. Bu kahramanların tarihten, edebiyattan ve güncel olaylardan seçilmesini önermektedirler” (Aslan, 2009: 25). Bu anlamda halk edebiyatı ürünlerinde karşımıza çıkan Oğuz Kağan, Uluğ Türk, Dede Korkut, Nasrettin Hoca gibi kahramanlar rol model olarak karşımızda durmaktadır. Bizim toplum olarak halk edebiyatı ürünlerindeki kahramanlardan alacağımız birçok ders bulunmaktadır. İçinden çıkılmaz zannettiğimiz bir sorunu Nasrettin Hoca'nın keskin zekâsıyla çözebilir; karşılaştığımız bir engeli Oğuz Kağan'ın cesareti, Uluğ Türk/Dedem Korkut'un bilgisi/yol göstericiliğiyle aşabilir; başımıza örülen tuzaklardan Keloğlan'ın kurnazlığı/saflığıyla kurtulabiliriz.

Çocuklar ilk rol modelleri olan ninelerinden masalları, anne-babalarından tekerleme, bilmece, türküleri öğrenecektir. Zamanla bireyler kendi değerleri, inançları ve beklentileri doğrultusunda bu rol modelleri değerlendirip kendilerini bu düşünme sürecine göre biçimlendireceklerdir. Toplumsal değerlerin kazandırılmasında/aktarılmasında sözel kültürel miras önemli bir rolü üstlenmektedir. “Çocuk için edebiyat; onu eğlendiren, hayal dünyasında şekiller oluşturan, okula başlamadan önce çocuğun çevresini tanımasını, çevresiyle ilişki kurmasını sağlayan ve duyarlılığını arttıran yazıdır. Okumayı bilmediği zamanda anlatılan hikâyelerde, söylenen tekerlemeler, masal ve benzeri fikirler çocuk edebiyatı kapsamı içine girer... Hikâye, çocuğun algısal gelişimine yardımcı olarak, zihinsel gelişimini destekler ve yaratıcı hayal güçlerini uyandırır. Böylece çocuğun olayları algılayabilme, olaylar arasında ilişki kurabilme, problemlere çözüm getirebilme, kelime hafızasını güçlendirme, yeni kavramlar edinme gibi kazanımlar elde etmesini sağlar... Dil gelişimi de zihinsel gelişime paralel olarak geliştiğine göre, dil kullanma becerisi de artar ve kendini, çevresindeki olayları daha kolay ifade eder” (Batur-Yücel, 2012: 1033). Halk edebiyatı ürünleri bu anlamda bireylerin hayal dünyasını şekillendirir, zihinsel gelişimini sağlar, karşılaştığı problemlerle başa çıkma gücünü verir. Toplumsal birliğin sağlanmasında, kültürel birikimin kazanılmasında önemli roller üstlenir.

Örneğin “Atasözleri, en önemli kültürel değerlerimizden biridir. Yeni nesillere bu değerler aktarılmazsa birbirini anlamayan, kültürel bakımdan kopuk, farklı değerlere tapan nesiller ortaya çıkmaktadır. Bunun için atasözlerinin yeni nesillere aktarılması, öğretilmesi gerekir... Bireylere telkin yoluyla bazı değerleri kazandırmak mümkün olmamaktadır. İnsanların değişime karşı sahip oldukları direnç sebebiyle ilk kez karşılaşılan durum önce reddedilir. Bu sebeple dirençle karşılaşma ihtimaline karşı bireye sunulan yeni durumlar direkt olarak değil de bazı yumuşatıcı unsurlarla birlikte verilmelidir” (Bulut, 2011: 63).

Halk edebiyatı ürünleri aynı dili konuşan insanların duygularını, düşüncelerini, hayallerini ifade eder. Bu duygu ve düşüncelerin paylaşımını sağlar. Paylaşım bir ihtiyaçtır. Bu paylaşım bireyle başlar, daha sonra artarak devam eder ve toplumsal boyuta ulaşır. Bu paylaşımlar zamanla ortak kanaatler haline alır. Toplum herhangi bir eseri kabullendiğinde onu korur ve yaşatır. Halk edebiyatı ürünleri de toplumun değerlerinin destekçisi olduklarından yüzyıllar boyunca yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Toplumu ayakta tutan yazısız kurallar, halk edebiyatı ürünlerinde yaşamını sürdürür. Bu kurallar günlük hayatımızı ve geleceğimizi şekillendirir. Halk edebiyatı ürünleri toplumun kültür özelliklerini göz önüne serer. Kültürüne yabancı bir nesil, o kültür için bir tehlike oluşturmaktadır. Bir toplumun en büyük gayesi kendi olarak yarına kalabilmektir. Bunu da kültürel değerlerinin neler olduğunu ve önemini bireylerine benimsettiği oranda gerçekleştirebilir. “Her toplumun kendi kültürüne, yaşam biçimine göre değerleri vardır. Saygı, sevgi, dürüstlük, sorumluluk, merhamet, çalışkanlık, cesaret, gibi bu değerler toplumların devamlılıklarını sağlamaları ve toplum üyeleri arasında birlik ve beraberliği korumaları açısından ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle son yıllarda dünyada ve ülkemizde yaşanan değer bunalımları ve olumsuz toplumsal olaylar genç kuşaklara değerlerin aktarımının önemini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır ” (Kalaça, 2013: 30-31).

Halk edebiyatı ürünleri maddî, manevî, sosyal, siyasal, ekonomik birçok değeri barındırır. Bu ürünler bir yandan genç kuşakları tarihe, atalara bağlarken diğer yandan dünkü kuşakları gençliği anlamaya çağırır. Bu, ulusal hayatın sürekliliğini kopmalara yer vermeden millî kimliğin devamını sağlar. Buna göre, “...medeniyetin kaynağı, kültürlerin beşiği, değerlerin, hoşgörünün hayat bulduğu Anadolu'nun bağrından yetişen ve yüzyıllar öncesinden ayırım yapmadan bütün insanları sevgiyle kucaklayan, hayat görüşleriyle gönüllere taht kuran Mevlana, Hacı Bektaş Veli ve Yunus'un gönülleri okşayan, düşündüren, geçmişten günümüze uzayan sevgi ve hoşgörü felsefelerinden yararlanılmalıdır” (Kolaç, 2010: 206).

Kova, halk edebiyatı ürünlerinden 74 deyiş ile 31 semahı değerlerin aktarımı açısından incelediği çalışmasında şu sonuca varır: “Değerler eğitimi açısından incelenmeye çalıştığımız bu

eserlerin hemen hemen tümünün Allah'a olan inanç, sevgi, bağlılık ve teslimiyet konusunda değerler içerdiğini gördük. Bir diğer tespitimiz ise Alevî-Bektaşî inanç sistemi içerisinde var olan Hz. Muhammed (s.a.v.) sevgisi, Hz. Ali sevgisi ve Ehl-i Beyt'e duyulan sevginin sıklıkla işlendiği görüldü. Bunun yanında iyi insan olmanın vasıflarının sık sık vurgulandığını da, bu inceleme sırasında tespit ettiğimiz söylenebilir. Hemen hemen tüm eserlerin baştan sona toplumsal uyarı mesajları da verdiği görülmüştür. Sevgi, Vefa, Dostluk, Dürüstlük, Tevazu gibi vasıfların sürekli topluma müzik eşliğinde verilmeye çalışıldığı tespit edildi. Buradan da Alevî-Bektaşî topluluklarının genç kuşaklara kendi inanç ritüellerini ve kültürlerini öğretmek için müzik ve söz öğelerini kullandıkları söylenebilir" (Kova, 2014: 172). Çalışma millî kültürel değerlerin kazanılmasında ve aktarılmasında halk ozanlarının dizelerinin önemini kanıtlamaktadır. Halk ozanları ve halk âşıkları bu toplumun içinde yetişmiş ve bu toplumun değerleriyle yoğrulmuşlardır. Bu bakımdan kültürel değerlerin kazanımında önemli bir kaynak durumundadırlar. Memiş de Âşık Şeref Taşlıova ile ilgili çalışmasında Kova'ya benzer sonuçlara ulaşmıştır: "UNESCO Yaşayan İnsan Hazinesi, Onursal Bilim Doktoru, Âşık Şeref Taşlıova mütedeyyin kişiliğiyle millî ve manevî değerleri, toplumsal ve kültürel temaları eserlerinde yoğun bir şekilde işleyen bir ustadır. Yaşayan bir kültür hazinesi olan Taşlıova, halk hikâyelerinde vatan, millet sevgisi, birlik ve beraberlik gibi temel değerleri sık sık işlemiştir. Taşlıova, hikâyelerinde dinî ve tasavvufî unsurların yanı sıra eğitsel ve kültürel değerleri de işlemiştir. Diyaloglu, soru cevaplı anlatım tarzı, çeşitli anlatım kalıpları ve formelleri, yöresel deyimleri, atasözleri ve modern ifadeleriyle Taşlıova, değerleri çoğu hikâyesinde açıkça ifade etmekte bazılarında ise dinleyicilerin kavrayarak sezmesine bırakmaktadır. Taşlıova, anlattığı hikâyelerdeki karakterler üzerinden verdiği değerleri bazen kendisi de araya girerek veya onların namına kendisi konuşarak kavratmaya çalışmaktadır" (Memiş, 2013: 56). Âşık Şeref Taşlıova'dan derlenen halk hikâyelerinde kültürel değerler çok yoğun bir şekilde işlemiştir. O, halk hikâyelerinde ideal insan tipini çizmiştir. Halk hikâyelerindeki kahramanları, ideal insan tiplerinden seçmiş ve kazandırmak istediği değerleri o kahramanların karakterinde yaşatarak somutlaştırmıştır.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren gelişmeye başlayan kitle iletişim teknolojileri, çok hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Küresel iletişim teknolojilerinin gelişimi ve toplumsal etkileri 1960'ların sonlarından itibaren sosyal bilimlerin de önemli konularından birisi olmuştur. Medya yaşamın önemli bir parçası olarak yaşamı düzenlemiş, bireylerin yaşama bakış açısını belirlemiştir. Bireyler medya sayesinde uluslararası değer, politika, düşünce, davranış biçimleri ile tanışmışlardır. Medya, sahip olduğu iletişim gücü ile farklı düşünce ve yaşam tarzlarını kaynaştırmıştır. Böylece toplumlar arasında kültürel alış-veriş ortamını sağlanmış, kültürel açıdan toplumları zenginleştirip çeşitlendirmiştir. Televizyon tüm bireylerin duygularına, heyecanlarına ve hayallerine hitap ederek onları etki altına almıştır. Televizyon hissettirmeden yavaş yavaş toplum hayatına nüfuz etmiş ve onları belli anlayış, değer ve tutumlar etrafında yönlendirmiştir.

Medya son dönemlerde kültür değişim ve aktarımını yaratan temel dinamiklerden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Günümüzde medya olmadan neredeyse hiçbir kültür düşünülemez hale gelmiştir. Modern ve post-modern toplumların merkezinde medya bulunmaktadır. Günümüzde dünyasında televizyon kanallarında sözlü edebiyatın önemli kişi ve eserleriyle ilgili programlara rastlanmaktadır. Dede Korkut filmi (1988), Köroğlu Destanı (1991), Anadolu Masalları (1999), Masal Çiftliği (2000), Dede Korkut dizisi (2007) gibi yapımlar bu türden yapımlardır. Televizyonlar Mevlana, Yunus Emre gibi Türk büyüklerini tanıtıcı yayınlar yapmaktadır. Sırlar Kapısı, Kalp Gözü gibi televizyon dizilerinde, birincil sözlü kültürün efsane, menkıbeleri anlatılmaktadır (Özdemir, 2012: 299). Medya ile birlikte Oğuz Kağan, Bamsı Beyrek, Köroğlu gibi destan kahramanları yeni ve dönüştürülmüş kimlikleriyle toplumun karşısına çıkmıştır. Böylece sözlü kültür gelenekleri, sözlü edebiyat ürünleri farklı bağlarla kültürel değerlerin aktarımında yaşamlarını sürdürmeye devam etmiştir. Toplum bireyleri,

çoğunlukla bir kahraman bulur ve onu kendi imrendiği bir özelliğe bağlar. Bireyler günümüzde genellikle ünlü film yıldızlarına özenip onları taklit etmekte ve bu kişilere hayranlık duymaktadır. Bundan dolayı televizyon kahramanlarının toplumu olumsuz etkileyecek kahramanlardan seçilmemesi çok önemlidir. Halk edebiyatı ürünlerinde yer alan olumlu kahramanlar bireyleri kötü alışkanlıklar olarak ortaya çıkacak olumsuz değerlerin etkilerinden korunmalarını sağlayacak, onlara istenilen değerleri kazandıracaktır. Bunun için televizyon kanallarında, internet sitelerinde, gazete ve dergilerde rol model olabilecek halk edebiyatı kahramanlarının sunulması bir gerekliliktir.

Günümüzde zamanının büyük bir bölümünü televizyon karşısında veya internette geçirmek, en fazla şikâyet edilen konulardandır. Televizyon ve internet toplumun tüm bireyleri arasındaki etkileşimi temelden etkilemiştir. *“Çizgi filmler çocukların büyük beğeni ve ilgiyle izledikleri, eğlendikleri bir görsel unsur olarak her geçen gün gelişmekte, etkinliğini ve yaygınlığını artırmaktadır. Çocuklar üç yaşından itibaren televizyonu tek başına açabilmekte ve sonra ailelerin çocuk üzerine olan denetleme yetkisi sona ermektedir. Anne ve babanın çocuk üzerindeki yönlendirici etkisini televizyona eklemektedir. Çizgi filmler çocukların televizyonda en çok severek izledikleri programların başında gelmektedir. Çocuklar seyrettikleri çizgi filmlerden etkilenmektedir”* (Sevim, 2013: 16). Bundan dolayı televizyon ve internette halk edebiyatı ürünlerinden Dede Korkut, Keloğlan, Deli Dumrul, Köroğlu vb. yararlanılması toplumun daha sağlıklı olmasını sağlayacaktır. Çocuklar izledikleri çizgi filmlerde çizgi film kahramanlarını kendilerine model olarak seçmektedir. Çizgi film kahramanlarının hareketlerini ve konuşma tarzını örnek almaktadır.

Türk fikir hayatının önemli kişilerinden Ziya Gökalp, iyi değerler ve inançla donanımlı bireylerin yetiştirilmesini öngörmektedir. O, değerlerle ilgilenen ilk sosyal bilimcilerimizdendir. Gökalp, toplumu bir değerler bütünü olarak görmüştür. Onun değerleri birbirinden tamamen bağımsız değildir, birbirini tamamlar niteliktedir. Ziya Gökalp’a göre eğitimin amacı, değerlere önem veren ve bu değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmektir. Gökalp, millî kültüre göre şekillenen bir eğitimden söz eder. O, millî kültürümüzü bilen, benimseyen, yaşamına katan bireyler yetiştirmek istemiştir. *“Yaşadığımız toplumun temeli aile, ailenin de temeli de çocuktur. Çocuk aileden aldığı değerlerle yaşamını sürdürür ve bu değerleri devam ettirir. Dolayısıyla çocuk ile toplum arasında sıkı bir bağ vardır. Nitekim Ziya Gökalp, her şeyin çocuklukta kazanılmış değerlere, özelliklere, alışkanlıklara bağlı olduğunu söyler. Ona göre, çocuk ilk duygularını ilk terbiye zamanlarında alır, annesinin ninnisini duymaya başladığı anda başlar çocuk terbiyesi. Terbiye çocukluk çağında hangi cemiyetten alınır, o cemiyette yaşanmak istenir. Gökalp, farklı cemiyetlere girememenin en büyük nedeninin çocukluğumuzda farklı bir cemiyetten almış olduğumuz terbiye olduğunu söyler. Küçükken aldığımız bu terbiyeyi atmamız mümkün olmayacağı için farklı cemiyetleri benimserken onlara uyum sağlayamayacağımız görüşündedir”* (Yılmaz, 2012: 47). Bundan dolayıdır ki toplum bireyleri, küçük yaşlardan itibaren millî kültür hazinemiz olan halk edebiyatının ürünleri ile tanıştırılmalıdır.

SONUÇ

Millî ve manevî değerler, toplumsal birliktelik için son derece önemlidir. Bu değerler edebî eserlerde yer bulup bireylere ulaşmaktadır. Bir toplumun geleceği ancak iyi değerlerle donatılmış, nitelikli bireylerle sağlıklı bir şekilde devam edebilir. Kültürel değerler, bireylerde doğuştan bulunmayıp sonradan kazanılmaktadır. Bundan dolayı her birey istenilen davranışlar sergilemesine yardımcı olacak değer ve becerilerle donatılmalıdır. Günümüzde toplumsal, kültürel değerler gazetelerde, dergilerde, televizyon kanallarında yayımlanan çeşitli filmler ve reklamlarla insanlara kolaylıkla aktarılmaktadır. İnsanlara yakın gelen, kültürlerine ait özellikler taşıyan edebî ürünler, reklamlar ve filmler içinde ilgiyle takip edilmekte, insanlar tarafından özümsemektedir. Soyut nitelik taşıyan kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması

toplumsal ve kültürel birer çıktı konumunda olan halk edebiyatı ürünlerinden destan, masal, halk hikâyeleri, bilmece, tekerleme, fıkra, halk şiiri örnekleriyle daha sağlıklı bir şekilde yürütülebilir.

Halk edebiyatı ürünleri millî, manevî, dinî, toplumsal ve kültürel değerleri yoğun bir şekilde işleyen ve aktaran ürünlerdir. Bu ürünler, W. Bascom'da ifadesini bulan folklorun dört işlevini de yerine getirmektedir. Kültürel değerlerin aktarılmasında önemli bir araç olan halk edebiyatı ürünleri, halk kültürümüzün önemli öğelerindendir. Halk edebiyatı bünyesinde barındırdığı zengin kültür öğeleriyle ulusal ve evrensel değerleri yansıtmaktadır. Hızla gelişen ve toplum bireyleri arasındaki sosyal bağları oldukça zayıflatan teknolojik değişim içerisinde kendilerini, ailelerini, akrabalık ilişkilerini ve sosyal çevrelerini hızla yitiren bireyler halk edebiyatı ürünleri vasıtasıyla bu sorunların üstesinden gelebilir. Teknolojik gelişim kaçınılmazdır. Bu noktada halk edebiyatı ürünleri bireylerin aile ve sosyal çevre ile olan iletişimlerini, sosyal yardımlaşmayı ve dayanışmayı, saygıyı, sevgiyi, dostluk ve sorumluluk gibi insanî değerleri tekrar tesis etmektedir.

KAYNAKLAR

- AKBALIK, Hakkı. (2015). Değerler Eğitimi Bağlamında Hacı Bektaş-ı Veli'nin Eserlerinde Yer Alan Eğitsel Unsurlar. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- ASLAN, Mecnun. (2009). Değerler Eğitiminde Kahramanlardan Yararlanma. Yüksek Lisans Tezi. Gaziosman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BALAY, Refik. (2004). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2, 61-82.
- BASCOM, William R. (2010). Folklorun Dört İşlevi. (çev. Ferya ÇALIŞ). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. (ed. M. Öcal OĞUZ ve Selcan GÜRÇAYIR). Ankara: Geleneksel Yayınları. 71-86.
- BAŞGÖZ, İlhan. (1986). Türk Halk Edebiyatında Protesto Geleneği. Folklor Yazıları. İstanbul: Adam Yayınları. 181-191.
- BATUR, Zekerya; Zeliha Yücel. (2012). Ahmet Efe'nin Çocuk Hikâyelerinde Değer Eğitimi ve Hikâyelerin Türkçe Eğitimine Katkısı. Turkish Studies -International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7/4, 1031-1049.
- BULUT, Sevilay. (2011). Atasözlerinin Değerler Eğitimindeki Yeri. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- DEMİRTAŞ, Tuğba. (2012). Değerler Eğitiminde Edebi Ürünlerden Yararlanma: Nasrettin Hoca Fıkraları. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- DEMİRYÜREK, Gökçe. (2015). Çağdaş Çocuk Şiirinde Değerler Eğitimi (1980'den Günümüze). Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- GÜL, Ramazan. (2013). Bir Değer Eğitimi Olarak İlköğretim Döneminde Doğruluk Eğitimi. Yüksek Lisans Tezi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- KALAÇA, Hatice. (2013). Türk Atasözleriyle Değerler Eğitimi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Ana Bilim Dalı.
- KOLAÇ, Emine. (2010). Hacı Bektaş Veli, Mevlana ve Yunus Felsefesiyle Türkçe Derslerinde Değerler ve Hoşgörü Eğitimi. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 55, 193-208.
- KOVA, Öner. (2014). TRT Repertuarında Bulunan Deyiş ve Semahların Müzikal Analizi ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Ana Bilim Dalı.
- MEMİŞ, Yavuz Selim. (2013). Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyelerinde Değerler Eğitimi. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği.
- ÖZDEMİR, Nebi. (2012). Medya Kültür ve Edebiyat. Ankara: Grafiker Yayınları.
- SEVİM, Zeynep. (2013). Çizgi Filmlerin Değerler Eğitimi Bakımından Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı.
- YILMAZ, Esra. (2012). Ziya Gökalp'ın Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı.

OKUL VE İŞ YAŞAMINDA GENEL MUHASEBE DERSİNİN ROLÜ: ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ HUKUK FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ¹

THE ROLE OF GENERAL ACCOUNTING COURSE IN SCHOOL AND BUSINESS LIFE: SAMPLE ON LAW FACULTY OF ERZİNCAN UNIVERSITY

Suat YILDIRIM², Turgut KARABULUT³

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, hukuk fakültesi öğrencilerinin okul ve iş yaşamı açısından muhasebe dersinin rolünün incelemektir. Bu amaçla Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Muhasebe dersini seçen öğrencilere yönelik bir anket hazırlanmıştır. Anket Genel Muhasebe dersini seçen, 88 öğrenciye uygulanmıştır.

Elde edilen veriler SPSS 22 paket programı kullanılarak t testi yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda cinsiyet değişkenine göre, genel muhasebe dersinin şirketleri tanımaya ve ticari olayları hesap üzerinde izlemeye yardımcı olacağı ile bu dersin başarılı olmak için kendilerini motive ettiği hususunda istatistiksel olarak fark bulunmuştur. Ayrıca bütün öğrenciler 2,48 ortalamayla Genel Muhasebe dersinin ileri boyutlarını merak ettikleri, 2,83 ortalamayla bu dersin not ortalamamı yükselteceği, 2,91 ortalamayla bu dersin ilgilerini çektiğini, 2,93 ortalamayla bu dersin özel yaşamında faydalı olacağını görüşlerine kısmen katıldıklarını ifade etmişlerdir.

Anahtar sözcükler: Genel muhasebe eğitimi, iş hayatı, hukuk fakültesi öğrencileri

ABSTRACT: The purpose of this study is to analyze the role of accounting course in school and business life of students studying in the faculty of law. To this end, a questionnaire was prepared for the students taking general accounting course in faculty of law in Erzincan University. This questionnaire was applied to 88 students choosing the general accounting course.

The data obtained was analyzed with the help of T Test by using SPSS 22 packet program. In consequence of the study, according to the sex variance, a significant difference about the help of general accounting course in recognizing the companies and following transaction on account and motivation of this course on students to be successful was found. Besides, all the students stated they partly agreed that according to Likert scale an average of 2,48 of students are curious about the next sections of the course with, this course will raise the grade point average with an average of 2,83, this course is interesting for them with an average of 2,91 and this course will be beneficial in their private life.

Keywords: General accounting education, business life, law faculty students

1. GİRİŞ

İşletmelerde özellikle büyük şirketlerde yönetim kurulu üyeleri işletme eylemleri hakkında gerçeğe uygun, güvenilir, karşılaştırılabilir gibi özellikleri olan nitelikli bilgiye her zaman ihtiyaç duyarlar. Muhasebe de işletmenin sayısız ticari olaylarına ilişkin bilgilerin toplanması, kaydedilmesi, raporlanması ve iletilmesi süreci olarak bilinmektedir. Bu sürecin etkin çalışması kaliteli bilginin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Böylece kaliteli bilgi yöneticilerin etkin ve verimli karar vermesine olmasına yardımcı olur.

¹ Bu yayının hazırlanması için destek veren BAP Koordinatörlüğüne teşekkür ederiz.

² Prof. Dr., Erzincan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, syildirim@erzincan.edu.tr

³ Arş. Gör., Erzincan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, tkarabulut@erzincan.edu.tr

Muhasebenin işletmecilik lisansı olduğu söylenebilir. Muhasebenin sağlayacağı bilgileri kullanan gruplar sırayla, pay sahipleri, yöneticiler, kredi verenler, işçiler ve sendikaları, Devlet, kamuoyu ve öğrenciler olabilir. Muhasebeyle ilgilenenler arasında yöneticiler dışında olanlar işletmenin bütünü hakkında bilgi veren genel tablolar ve raporlarla ilgilenirler (Ataman, 2013).

Ayboğa (2003) işletmelerle ilgili taraflar karar alma süreçlerinde muhasebenin ürettiği bilgilere ihtiyaç duyduğunu ve bu bilgilerin işletmenin gerçek mali durumunu ve faaliyet sonucunu göstermesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Uluslararası ekonomik gelişmeler bu mali paylaşımlara ihtiyaç duymaktadır.

Sevilengül'e (2011) göre; muhasebe, bir örgütün kaynakların oluşumunu, bu kaynakların kullanılma biçimini, örgütün işlemleri sonucunda bu kaynaklarda meydana gelen artış ve azalışları ve örgütün finansal açıdan durumunu açıklayan bilgileri üreten ve bunları ilgili kişi ve kuruluşlara ileten bir bilgi sistemidir. Muhasebe bilgi sistemiyle üretilen bilgiler, bilgi kullanıcılarına mali tablo denilen raporlarla düzenli aralıklarla sunulur. Ekonomik hayatın gereği olarak mali tablolar Türkiye'de bilgisayar paket programları aracılığıyla üçer aylık dönemlerle devlete ve ilgili kuruluşlara verilmektedir. Modern muhasebe anlayışı ile mali tabloların yorumlanması yapılarak alınacak kararlara ışık tutulmaktadır.

Muhasebe bilgisi ve becerileri geliştirmenin yanı sıra, öğrencilerin muhasebe eğitimi deneyimleri, onların katılacağı mesleğe yönelik tutumlarını da etkilemektedir (Marriot ve Marriot, 2003). Muhasebe öğretim elamanı da öğrencilerin bu tutumlarının artmasında etkili olabilmektedir.

Zaif ve Ayanoglu (2007), muhasebe eğitimindeki asıl hedefinin muhasebe meslek mensubu olacıklara mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve tutumlarının kazandırılması gerektiği yönündedir. Hem teori ve hem de uygulamalı örneklerle eğitilen öğrenciler günlük ve iş hayatlarında mali olayları kavrama ve oluşan sorunlara çözüm gösterebilme konusunda yeteneklerine kavuşabilirler.

Muhasebe, "Ders üzerine eğitim alan öğrenciler ise belli konu ve teknikleri kavradığında ne kadar kolay ve zevkli olduğunu düşünmeye başlarlar. Ancak muhasebe, farklı dallarla ilişkisi nedeniyle uygulaması öğrenilmesinden çok daha zor ve karmaşık bir bilimdir. Ayrıca, muhasebe öğretiminin tamamlanmasıyla birlikte, bu bilgilerin iş hayatında nasıl kullanılacağını bilebilmek bambaşka bir uzmanlık gerektiriyor" (Yaz, 2016).

Muhasebe Günümüzde işletmelerin varlık ve kaynaklarının ticari nitelikteki kıymet hareketlerini kayıt, sınıflandırma, özetleme, analiz etme ve yorumlama gibi işlevleri olan eden bir sistemdir. Muhasebe işletme fonksiyonları içinde yönetime karar noktasında destek sağlamaktadır. Bu yönüyle Yönetimde karar almanın bir aracı olarak kullanılan muhasebe, üniversitelerin iktisadi ve idari bilimler fakülteleri dışında, farklı fakültelerde müfredatlar içinde zorunlu ya da seçmeli ders olarak ders bilgi paketlerinde yer almaktadır. Örneğin Muhasebe dersi, Türkiye'de Bilkent, Ankara ve Gazi üniversitesi Hukuk fakültelerinde zorunlu olarak okutulurken; İstanbul, Dokuz Eylül, Ondokuz Mayıs, Karadeniz Teknik ve Erzincan üniversitesi Hukuk Fakültelerinde seçmeli olarak okutuluyor.

Müfredatlar da yer alan "muhasebe derslerinde ise, muhasebe temel kavram ve ilkelerinin öğrencilere kazandırılması ve finansal bilgilerin analiz edilerek karar almada kullanılması hedeflenmelidir. Muhasebenin ürettiği finansal bilginin karar almada kullanılabilmesi için öğrencilerin muhasebe sürecini çok iyi kavraması ve muhasebe ilke ve kavramlarının bu sürece etkisi ve doğru ve güvenilir finansal bilginin üretilmesindeki etkisi aktarılmalıdır" (Zaif ve Ayanoglu, 2007). Muhasebe işletmelerin temel fonksiyonları olan üretim ve pazarlama fonksiyonları yanında yönetime mali işleri kaydetme, rapor etme ve analiz etme işlevleriyle destek sağlamaktadır.

Hukuk mevzuatı da işletmeleri yakinen ilgilendirdiği için, bu dersin temel ilke ve kavramlarının ve bilanço ve gelir tablosu gibi tabloların öğretilmesi Hukuk Fakültesi öğrencilerine gerek öğrenim hayatında gerekse sonraki yaşamlarında özellikle meslek yaşamlarında faydalı olabilir. Gerçekte, hukuk fakültesi öğrencileri kariyer olarak hakim, savcı, avukat gibi meslekleri düşündüklerinden muhasebe dersi onların hiç de ilgilerini çekmediği görülmektedir. Ancak meslek yaşamlarında özellikle ticari olaylarla karşı karşıya geldiklerinde mali mevzuat, muhasebe gibi alanlarda bilgi anlamında zorluk çekmektedirler.

Bu nedenle çalışmada hukuk fakültesi öğrencilerinin Genel Muhasebe dersine yönelik olarak okul ve meslek yaşamına yönelik olarak farkındalıklarının belirlenmesine yönelik bir araştırma yapılmıştır. Gerçekte, muhasebe bilgisinin okul ve iş yaşamlarında sunulan olanaklardan ne ölçüde haberdar oldukları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada 88 öğrenciye anket uygulanarak alınan cevaplar genel olarak ve cinsiyet değişkenine göre görüşlerin analizi yapılmıştır.

1.1. Literatür

Hukuk fakültesinde okuyan öğrenciler üzerine muhasebe dersine yönelik fazla bir araştırma görülmemekle beraber var olan çalışmalar aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

Yıldırım (2016), Hukuk fakültesi öğrencilerinin genel muhasebe dersinden beklentileri konusunda Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde 2013-2014 yılı bahar döneminde dersi seçmeli olarak alan ve ankete katılan 62 öğrenci üzerinde bir araştırma yapmıştır. Çalışmanın sonucunda, öğrencilerin cinsiyetlerine göre başarı, kariyer, ödül, zaman, merak/zevk, zorluk, sıkıcılık, motivasyon, bilgi, eğitici puan ortalamaları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Selimoğlu vd. (2016), tarafından yapılan, evrenini 2015-2016 öğretim yılında Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesinde kayıtlı 1365 öğrenci oluşturduğu, fakülte öğrencilerinden 1. 2. 3. ve 4. sınıflardan olmak üzere toplam 653 kişi ile gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmada elde edilen en önemli sonuç, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun muhasebe alanını kendileri açısından bir çalışma alanı olarak görmediklerini ya da böyle bir alanda çalışabilecekleri bilgisine sahip olmadıkları ifadesi şeklindedir.

Özbek (2014) "Farklı Eğitim Programlarındaki Öğrencilerin Genel Muhasebe Dersine İlişkin Algıları" adlı makalesinde, "farklı programların öğrencileri açısından alan dışı bir ders olan muhasebe dersi nasıl algılanmaktadır?" sorusuna cevap aramışlardır. 102 kişiye yapılan anketten alınan cevapların sonucunda öğrenciler; motivasyonu ölçen yargı dışında, derse ilişkin algıyı ölçmeyi amaçlayan diğer yargılara %70 - %85 arasında olumlu katılım göstererek, muhasebe dersinin gerekliliği konusunda farkındalıklarını ve istekliliklerini ortaya koymuşlardır. Araştırmada kullanılan Mann-Whitney U testi sonucunda da yalnızca cinsiyet değişkenine göre dersin öğrencilerin kariyerlerine katkısıyla ilgili yargıya katılım durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur.

Ayanoğlu vd. (2013), yaptıkları çalışmada sağlık sektöründe muhasebe ve finansman bilgisinin önemine değinerek sağlık hizmetleri yönetimi alanında verilecek eğitimlerde muhasebe ve finansman konularına özellikle önem verilmesi gerektiği sonucuna varmışlardır.

Yapılan yurtdışı bir çalışmada öğrencilerin meslek olarak muhasebe karşı olumlu bir tutum sergilediği, fakat muhasebeci olarak çalışma da Avustralyalı ve uluslararası öğrencilerin muhasebe ilgi düzeyleri ve tutumları arasında önemli farklılıklar bulunmuştur. (Jackling, vd. 2012).

Atabay (2011), hukuk fakültelerinde muhasebenin önemi üzerine yaptığı araştırmasında devlet ve vakıf üniversitelerinin hukuk fakültelerinde verilen dersleri seçmeli / zorunlu oluşlarına ve içerikleri açısından incelemiş, hukuk fakültelerinin %22'sinde, öğrencilerin mesleki

yaşamlarında gerekli olacağı kanaatine dayanılarak, hukuk ile muhasebe kuramı arasındaki ilişkiyi kuran temel muhasebe derslerinin verildiği sonucuna varmıştır.

Diğer bir araştırmada, muhasebe dersinin başlangıcında, öğrencilerin meslek olarak muhasebeye karşı makul olumlu bir tutum içinde olduğunu, fakat onların dersin sonunda muhasebeye karşı tutumlarının önemli ölçüde düştüğü sonucuna varmışlardır (Marriot and Marriot, 2003).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, okul ve iş yaşamında genel muhasebe dersinin rolü incelenmiştir. Bu amaçla Erzincan üniversitesi hukuk fakültesi Genel Muhasebe dersini seçmeli olarak seçen öğrencilerin görüşleri dikkate alınmıştır. Genel Muhasebenin rolünü ortaya çıkarmak amacıyla Hukuk Fakültesi öğrencilerinin okul ve iş hayatı görüşlerine ilişkin bilgiler arasındaki ilişkiler analiz edilmeye çalışılmıştır.

2.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak, anket formundan yararlanılmıştır. Veri toplamasına geçilmeden önce ankette kullanılan sorular öncelikle Hukuk Fakültesi bölüm başkanı ile görüşülerek son hali verilmiştir. Anket soruları literatür ve araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik değişkenlerle ilgili sorularda cinsiyet faktörü ele alınmıştır. Ayrıca Genel muhasebe dersini alma sıklığı da ankette yer almıştır. Ancak dersin alma sıklığında çoğunluk hep ilk defa alındığı için bu soru değerlendirme dışı tutulmuştur.

Anketin ikinci bölümünde ise katılımcıların algılayabilecekleri Genel Muhasebe dersine yönelik olarak değerlendirme soruları sorulmuştur. Katılımcıların, sözkonusu derse ilişkin katılma dereceleri 5’li likert ölçeği (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) ile ölçülmüştür.

Anket çalışması Mart-Mayıs 2016 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu amaçla Hukuk fakültesi 1. Sınıf öğrencilerle yüz yüze sınıf ortamında, sorular açıklanıp öğrencilere anket formları uygulanmıştır. Uygulanan 90 anketten eksik ve hatalı anketlerin elenmesi sonucu 88 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmada nicel analiz yöntemi kullanılmıştır. Anket çalışmamızın güvenilirliğine baktığımızda Cronbach’s Alpha katsayısı 0,885 çıkmıştır. Bu da yapılan anketin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Verilerin değerlendirilmesinde, SPSS 22 İstatistiksel paket program yardımıyla bilgisayar ortamında; tanımlayıcı istatistik, t testi kullanılmıştır.

2.3. Araştırma Soruları

Bu çalışmada öğrencilerin muhasebe-okul ve iş yaşamı fayda farkındalığı için 14 adet araştırma sorusu oluşturulmuştur. Bunlar şu şekildedir:

H₁: Katılımcıların algıladıkları “gelecekte avukatlık, hakimlik ve savcılık gibi mesleklerde hesap hareketlerinin izlenmesinde faydalı olacağı” görüşü cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₂: Katılımcıların algıladıkları “ticari olayları hesap üzerinde izlenmesinde yardımcı olacağı” cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₃: Katılımcıların algıladıkları “yevmiye defteri ve envanter defteri gibi yasal ticari belgelerin doğru okumaya ve anlamaya yardımcı olacağı” görüşü cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₄: Katılımcıların algıladıkları “finans konularında bilanço ve gelir tablosu okumayı ve şirketleri tanımaya yardımcı olacağı” görüşü cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₅: Katılımcıların algıladıkları “ticari hayatta bilgi ve analitik becerilerin gelişmesinde yardımcı olacağı” görüşü cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₆: Katılımcıların algıladıkları “not ortalamasını yükseltmede yardımcı olacağı” görüşü cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₇: Katılımcıların algıladıkları “başarılı olmalarının ödüllendirilebileceği” görüşü cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₈: Katılımcıların algıladıkları dersin “ilerleyen sürecini merak ettikleri” görüşü cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₉: Katılımcıların algıladıkları derste “başarılı olmak için motive oldukları” görüşü cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₁₀: Katılımcıların algıladıkları dersin “ilgilerini çektikleri” görüşü cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₁₁: Katılımcıların algıladıkları dersin “özel yaşamlarında da faydalı olabileceği” görüşü cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₁₂: Katılımcıların algıladıkları dersin “olayları kaydetme alışkanlığı kazandırmada faydalı olduğu” görüşü cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₁₃: Katılımcıların algıladıkları “Bu ders gelecekteki iş yaşamında ticari uyumsuzlukları çözmeye katkı sağlayabilir” görüşü cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₁₄: Katılımcıların algıladıkları “Bu ders Ticaret Hukuku gibi derslere uygulama açısından alt yapı olarak katkı sağlayabilir” görüşü cinsiyet durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

2.4. Araştırmanın Bulguları

Araştırmada Hukuk Fakültesi öğrencilerinin Genel Muhasebe dersine yönelik olarak okul ve meslek yaşamına yönelik olarak farkındalıklarının belirlenmesine yönelik bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada 88 öğrenciye anket uygulanmış ve alınan cevaplar doğrultusunda elde edilen bulgular aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

Tablo 1. Cinsiyet durumu ve Dersin alınma sıklığı

Cinsiyet	N	%	Dersin Alınışı	N	%
Kadın	37	42	İlk kez	83	94,3
Erkek	51	58	Tekrar	5	5,7

Çalışmaya 37 kadın (%42), 51 erkek (%58) öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerden 83’ ü (%94,3) dersi ilk defa alırken, sadece 5 (%5,7) öğrenci tekrar almaktadır. Bu çalışmada sadece cinsiyet değişkeni dikkate alınmıştır.

Anket kapsamında sorulara verilen cevapların cinsiyetlere göre ortalaması ve standart sapmaları ile t testi sonuçları aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Dersin “Gelecekte Avukatlık, Hakimlik Ve Savcılık Gibi Mesleklerde Hesap Hareketlerinin İzlenmesinde Faydalı Olacağı” Görüşlerinin t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	3,27	1,283	0,688
Erkek	3,18	1,206	

H₀: Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H₁: Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 2’deki verilere göre, Sig. değeri 0,688 > 0,05 olduğundan dolayı H_0 kabul edilir. Kadın ve erkek öğrenciler bu dersin gelecekte avukatlık, hakimlik ve savcılık gibi mesleklerde hesap hareketlerinin izlenmesinde yardımcı olabileceği konusunda kararsız oldukları görüşünü belirtmişlerdir.

Tablo 3. Cinsiyete Göre Dersin “Ticari Olayları Hesap Üzerinde İzlenmesinde Yardımcı Olacağı” Görüşlerinin t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	3,89	1,173	0,002
Erkek	3,08	1,294	

H₀: Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H₁: Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 3’deki verilere göre, Sig. değeri 0,002 < 0,05 olduğundan dolayı H_0 reddedilir. Yani cinsiyetlere göre görüş ayrılığı olduğu ortaya çıkmıştır. Kadın öğrenciler Genel Muhasebe dersinin ticari olayları hesap üzerinde izlenmesinde yardımcı olacağı görüşüne katıldıklarını, erkek öğrenciler ise bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4. Cinsiyete Göre Dersin “Yevmiye Defteri Ve Envanter Defteri Gibi Yasal Ticari Belgelerin Doğru Okumaya Ve Anlamaya Yardımcı Olacağı” t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	4,08	1,038	0,124
Erkek	3,69	1,257	

H₀: Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H₁: Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 4’teki verilere göre, Sig. değeri 0,124 > 0,05 olduğundan dolayı H_0 kabul edilir. Kadın ve erkek öğrenciler bu dersin yevmiye defteri ve envanter defteri gibi yasal ticari belgelerin doğru okumaya ve anlamaya yardımcı olabileceğine katıldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 5. Cinsiyete Göre Dersin “Finans Konularında Bilanço Ve Gelir Tablosu Okumayı Ve Şirketleri Tanımaya Yardımcı Olacağı” Görüşlerinin t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	4,11	1,048	0,032
Erkek	3,57	1,253	

H₀: Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H₁: Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 5’deki verilere göre, Sig. değeri 0,032 < 0,05 olduğundan dolayı H_0 reddedilir. Yani cinsiyetlere göre görüş ayrılığı olduğu ortaya çıkmıştır. Kadın öğrenciler bu dersin finans

konularında bilanço ve gelir tablosu okumayı ve şirketleri tanımaya yardımcı olacağı görüşüne katıldıkları, erkek öğrenciler ise bu konuda kısmen katıldıkları ama çoğunlukla kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 6. Cinsiyete Göre Dersin “Ticari Hayatta Bilgi Ve Analitik Becerilerin Gelişmesinde Yardımcı Olacağı” Görüşü t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	3,59	1,322	0,299
Erkek	3,37	1,148	

H_0 : Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H_1 : Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 6'daki verilere göre, Sig. değeri $0,299 > 0,05$ olduğundan dolayı H_0 kabul edilir. Kadın ve erkek öğrenciler bu dersin ticari hayatta bilgi ve analitik becerilerin gelişmesinde yardımcı olabileceği konusunda kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 7. Cinsiyete Göre Dersin “Not Ortalamasını Yükseltmede Yardımcı Olacağı” Görüşü t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	3,00	1,472	0,368
Erkek	2,71	1,566	

H_0 : Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H_1 : Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 7'deki verilere göre, Sig. değeri $0,368 > 0,05$ olduğundan dolayı H_0 kabul edilir. Kadın ve erkek öğrenciler bu dersin not ortalamasını yükseltmede yardımcı olabileceği konusunda kararsız oldukları hatta kısmen katılmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 8. Cinsiyete Göre Derste “Başarılı Olmalarının Ödüllendirilebileceği” Görüşü t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	2,97	1,384	0,548
Erkek	3,16	1,332	

H_0 : Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H_1 : Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 8'deki verilere göre, Sig. değeri $0,548 > 0,05$ olduğundan dolayı H_0 kabul edilir. Kadın ve erkek öğrenciler bu derste başarılı olduklarında ödüllendirilebilecekleri konusunda kararsız oldukları hatta kısmen katılmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 9. Cinsiyete Göre Dersin “İlerleyen Sürecini Merak Ettikleri” Görüşü t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	2,38	1,381	0,395
Erkek	2,55	1,172	

H_0 : Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H_1 : Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 9'daki verilere göre, Sig. değeri $0,395 > 0,05$ olduğundan dolayı H_0 kabul edilir. Kadın ve erkek öğrenciler bu dersin ilerleyen sürecini merak etmediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 10. Cinsiyete Göre Derste “Başarılı Olmak İçin Motive Oldukları” Görüşü t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	3,76	1,140	0,008
Erkek	3,00	1,327	

H_0 : Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H_1 : Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 10'daki verilere göre, Sig. değeri $0,008 < 0,05$ olduğundan dolayı H_0 reddedilir. Yani cinsiyetlere göre görüş ayrılığı olduğu ortaya çıkmıştır. Kadın öğrenciler bu derste başarılı olmak için motive olduklarını, erkek öğrenciler ise bu motive olma konusunda kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 11. Cinsiyete Göre Dersin “İlgilerini Çektikleri” Görüşü t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	2,97	1,323	0,739
Erkek	2,86	1,442	

H_0 : Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H_1 : Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 11'deki verilere göre, Sig. değeri $0,739 > 0,05$ olduğundan dolayı H_0 kabul edilir. Kadın ve erkek öğrenciler bu dersin ilgilerini pek çekmediklerini hatta kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 12. Cinsiyete Göre Dersin “Özel Yaşamlarında Da Faydalı Olabileceği” Görüşü t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	2,89	1,265	0,896
Erkek	2,96	1,264	

H_0 : Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H_1 : Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 12'deki verilere göre, Sig. değeri $0,896 > 0,05$ olduğundan dolayı H_0 kabul edilir. Kadın ve erkek öğrenciler bu dersin özel yaşamlarında da faydalı olabileceği konusunda kararsız kaldıklarını hatta kısmen katılmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 13. Cinsiyete Göre Dersin “Olayları Kaydetme Alışkanlığı Kazandırmada Faydalı Olduğu” Görüşü t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	3,35	1,136	0,724
Erkek	3,24	1,242	

H_0 : Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H_1 : Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 13'deki verilere göre, Sig. değeri $0,724 > 0,05$ olduğundan dolayı H_0 kabul edilir. Kadın ve erkek öğrenciler bu dersin olayları kaydetme alışkanlığı kazandırmada faydalı olacağına kısmen de olsa katıldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 14. Cinsiyete Göre Dersin “Gelecekteki İş Yaşamlarında Ticari Uyuşmazlıkları Çözmede Mesleklerine Katkı Sağlayacağı” Görüşü t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	3,51	1,121	0,293
Erkek	3,24	1,210	

H_0 : Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H_1 : Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 14'teki verilere göre, Sig. değeri $0,293 > 0,05$ olduğundan dolayı H_0 kabul edilir. Kadın ve erkek öğrenciler bu dersin gelecekteki iş yaşamlarında ticari uyuşmazlıkları çözmede mesleklerine katkı sağlayacağına kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 15. Cinsiyete Göre Dersin “Ticaret Hukuku Gibi Derslere Uygulama Açısından Alt Yapı Olarak Katkı Sağlayacağı” Görüşü t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	Ortalama	Standart Sapma	Sig.
Kadın	3,62	1,255	0,347
Erkek	3,43	1,171	

H_0 : Cinsiyete göre görüş farklılığı yoktur.

H_1 : Cinsiyete göre görüş farklılığı vardır.

Tablo 15'deki verilere göre, Sig. değeri $0,347 > 0,05$ olduğundan dolayı H_0 kabul edilir. Kadın ve erkek öğrenciler bu dersin Ticaret Hukuku gibi derslere uygulama açısından alt yapı olarak katkı sağlayacağına kısmen katıldıklarını belirtmişlerdir.

Ayrıca öğrencilerin anket sorularına verdikleri cevapların genel ortalamaları ve standart sapmaları da şöyledir:

Tablo 16. Anket Sorularına Verilen Cevapların Genel Ortalama Ve Standart Sapmaları

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma
Bu ders gelecekte avukatlık, hâkimlik ve savcılık gibi mesleklerde hesap hareketlerinin izlenmesinde yardımcı olur	3,20	1,233
Bu ders ticari olayları hesap üzerinde (T cetveli) izlenmeme yardımcı olur	3,42	1,302
Bu ders yevmiye defteri ve envanter defteri gibi yasal ticari belgelerin doğru okumaya ve anlamaya yardımcı olur	3,85	1,180
Bu ders finans konularında bilanço ve gelir tablosu okumayı ve şirketleri tanımaya yardımcı olur	3,80	1,195
Bu ders ticari hayatta bilgi ve analitik becerilerin gelişmesinde faydalı olabilir	3,47	1,222
Bu ders not ortalamamı yükseltmede yardımcı olacaktır	2,83	1,525
Bu ders başarılı olmamı ödüllendirici olabilir	3,08	1,350
Bu dersin ilerleyen sürecini merak ediyorum	2,48	1,259
Bu derste başarılı olmak için beni son derece motive eder	3,32	1,300
Bu ders ilgimi çekiyor	2,91	1,387
Bu ders özel yaşamımda da faydalı olacağıma düşünüyorum	2,93	1,258
Bu ders olayları kaydetme alışkanlığı kazanmamda yararlı olacağıma düşünüyorum	3,28	1,193

Bu ders gelecekteki iş yaşamımda ticari uyumsuzlukları çözmede mesleğime katkı sağlayabilir	3,35	1,175
Bu ders Ticaret Hukuku gibi derslere uygulama açısından alt yapı olarak katkı sağlayabilir	3,51	1,203

Bütün öğrenciler Tablo 16'ya göre, 3,85 ortalamaıyla Genel muhasebe dersinin ticari belgelerin doğru okunmasına katkı sağlayacağı, 3,80 ortalamaıyla Bu dersin mali tabloları ve şirketleri tanımayı kolaylaştırdığı, 3,51 ortalamaıyla bu dersin Ticaret hukuku gibi derslere yardımcı olacağı görüşüne katıldıklarını belirtmişlerdir.

Buna karşılık bütün öğrenciler 2,48 ortalamaıyla Genel Muhasebe dersinin ileri boyutlarını merak ettikleri, 2,83 ortalamaıyla bu dersin not ortalamamı yükselteceği, 2,91 ortalamaıyla bu dersin ilgilerini çektiğini, 2,93 ortalamaıyla bu dersin özel yaşamımda faydalı olacağını görüşlerine kısmen katıldıklarını ifade etmişlerdir.

3. SONUÇLAR

Hukuk fakültesi öğrencilerinin okul ve iş yaşamı açısından muhasebe dersinin rolünün incelendiği bu araştırmada her bir yargıya katılımların öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre fark gösterip göstermediği için yapılan t testi sonuçlarına göre, Genel Muhasebe dersinin ticari olayları hesap üzerinde izlenmesinde yardımcı olacağı; bu derste başarılı olmak için motive olduklarını; yine bu dersin finans konularında bilanço ve gelir tablosu okumayı ve şirketleri tanımaya yardımcı olacağına dair alınan görüşler ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Diğer yargılar ile bağımlı değişkenler arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Bütün öğrenciler, Genel muhasebe dersinin ticari belgelerin doğru okunmasına katkı sağlayacağı, mali tabloları ve şirketleri tanımayı kolaylaştırdığı, Ticaret hukuku gibi derslere yardımcı olacağı görüşünü benimsemişlerdir.

Buna karşılık bütün öğrenciler Genel Muhasebe dersinin ileri boyutlarını merak ettikleri, not ortalamamı yükselteceği, bu dersin ilgilerini çektiğini, özel yaşamlarında faydalı olacağına düşük seviyede benimsediklerini ifade etmişlerdir.

Gerçekte muhasebe dersi hukuk öğrencilerine avukat, hakim, savcılık gibi mesleklerde ticari olayları daha iyi çözümlmek için faydalı olacaktır. Okul ve iş yaşamında Genel Muhasebe dersinin rolünü tam olarak dersin öğretim elamanı tarafından öneminin vurgulaması uygun olacaktır.

KAYNAKLAR

- Atabay, E. (2011), Osmanlıdan günümüze muhasebenin gelişiminde hukukun yeri – Mevcut hukuk fakültelerinde muhasebe derslerinin önemi. Akademik Bakış Dergisi, 25 (Temmuz-Ağustos): 1-14. 17.01.2015 tarihinde <http://asosindex.com/journal-article-fulltext?id=15270&part=1> adresinden alınmıştır.
- Ataman, Ümit, (2013), Genel muhasebe Cilt 1, Türkmen Kitabevi, Güncellenmiş 9. Baskı, İstanbul.
- Ayanoğlu, Y., Hüseyin A. ve Abdülkadir T. (2013), “Sağlık hizmetleri yönetimi eğitiminde muhasebe ve finansman derslerinin önemi”. Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 15(1): 23-42.
- Ayboğa, Hanifi, (2003), “Globalleşme Sürecinde Ülkemizde Muhasebe mesleği ve meslek Mensuplarının Eğitimi”, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi Yıl 2003, Cilt XVIII, sayı 1, s.327-359.
- Beverley Jackling Paul de Lange Jon Phillips James Sewell, (2012) “Attitudes towards accounting: differences between Australian and international”, Accounting Research Journal, Vol. 25 ISS 2 pp. 113 – 130.
- Yaz Dursun Ali, Muhasebe Koçluğu, <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/dursun/024/Erisim> tarihi:16/12/2016.
- Yücel Göksel, “Tüm Muhasebeciler kayıt tutucumu Olacaktır?” <http://www.muhasabevegi.com/yazdir.aspx?hid=271>Erişim tarihi:16/12/2016.
- Marriott Pru & Neil Marriott (2003) “Are we turning them on? A longitudinal study of undergraduate accounting students' attitudes towards accounting as a profession”, Accounting Education, Vol.12:2, pp.113-133.
- Özbek, C. Yiğit, (2014) “Farklı Eğitim Programlarındaki Öğrencilerin Genel Muhasebe Dersine İlişkin Algıları”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Journal of Research in Education and Teaching Mayıs 2014 Cilt:4 Sayı:2
- Selimoğlu Seval Kardeş, Fatih Temizel ve Ali Özdemir, (2016) “Hukuk Fakültesi Öğrencilerinin Muhasebe Meslek Mensubu Olabilme Farkındalığı: Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Örneği” Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim 2016, s.37-49.
- Sevilengül, Orhan, (2011) Genel Muhasebe, Gazi kitabevi, 16. Baskı, Ankara.
- Zaif Figen ve Yıldız Ayanoğlu (2007) “Muhasebe Eğitiminde Kalitenin Arttırılmasında Ders Programlarının Önemi: Türkiye’de Bir İnceleme” Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 9/1,Ankara, s.115-136.

METİNLERARASILIK VE PARODİ AÇISINDAN RIFAT ILGAZ'IN *DON KIŞOT İSTANBUL'DA* ADLI ÖYKÜSÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

AN ANALYSIS ON RIFAT ILGAZ'S *DON KIŞOT İSTANBUL'DA* STORY BY THE ASPECT OF PARODY AND INTERTEXTUALITY

Servet TİKEN**

ÖZET: Şiir, roman, öykü, tiyatro ve hatıra gibi edebî türlerde eserler veren Rıfat Ilgaz, Türk edebiyatının ileri gelen mizah yazarlarından. Onun mizahî bir üslupla kaleme aldığı öykülerinden biri, *Don Kişot İstanbul'da* adlı öyküsüdür. Eserinde Cervantes'in ünlü kahramanını İstanbul'da dolaştıran yazar, güldürü unsurunu eksene alarak siyasal ve toplumsal eleştiriler yapar. Rıfat Ilgaz, komik bir uyumsuzluğu işlediği öyküsüyle bir parodi örneği sunar. Bundan hareketle makalede, parodi ve metinlerarasılık açısından Rıfat Ilgaz'ın *Don Kişot İstanbul'da* adlı öyküsü değerlendirilecektir.

Anahtar sözcükler: Metinlerarasılık, parodi, öykü, Rıfat Ilgaz, Don Kişot.

ABSTRACT: Rıfat Ilgaz who writes different literary genres such as poetry, novel, short story, theatre and memory, is one of the main humor writer of Turkish literature. *Don Kişot İstanbul'da* is one of his humoristic short stories. Author, who leads around his famous novel character in Istanbul in his short story, makes social and political critics by taking central position humoristic objects. Rıfat Ilgaz presents a parody example by subjecting a comic contradiction in his short story. By this way *Don Kişot İstanbul'da* will be examined with parody and intertextuality aspects.

Keywords: Intertextuality, Parody, Short Story, Rıfat Ilgaz, Don Quijote.

1. GİRİŞ

Parodi ve *Don Quijote*

Metinlerarası bir ilişki türü olan ve soylu bir metni sıradan bir metne indirgeyen parodi, temelde bir taklit eylemidir. Yeniden yazılan bir eserle bağ kurarak gülünç bir çelişki yaratmak amacı taşıyan bu taklit, yalın bir alıntıyla görülebileceği gibi eserin bütünü de dönüştürebilir. Bünyesinde eleştiriyi taşıyabilmekle birlikte sadece eleştiri amacı taşımadığı için yergiden farklı olan parodi, özgün bir eser üzerinde oynanan bir üslup oyunudur.

Kökene, “bir şarkıyı başka bir tonda söylemek, melodiyi başka bir ses perdesine geçirmek” olan parodi, ilk kez Aristoteles'in *Poetika*'sında “destan ve trajedinin, şiirsel bir tonda yazılmış bir parçanın gülünç bir taklidi” diye tanımlanır. Antik Çağ'dan günümüze farklı tanımlamalar ve kapsamlarla karşılığını bulan parodi için çeşitli tanımlamalar yapılmakla birlikte, parodiyle yeniden yazılan bir eserin gülünç kılmak ya da yergi amacıyla dönüştürüldüğü ortak görüştür (Aktulum, 2004: 290). Parodi yazarının gülünç çelişki ya da komik uyuşmazlık sunması, eserinde karşıtlıkları eksene almasıyla gerçekleşir. Yeniden yazılan metin ile parodi metin arasında bu çelişkiyi yazar; yükseği, alçakla; ciddi olanı, saçma olanla; eski olanı, modern olanla; dine saygılı olanı, dine saygısız olanla komik yöntemlerle karşılaştırarak asıl metin ve parodi metni biçim ve içerikleriyle ters düşürür. (Rose, 2016: 54).

* Bu makale, 12-14 Mayıs 2017 tarihlerinde Atatürk Üniversitesi tarafından Erzurum'da düzenlenen Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni'nde yapılan sözlü sunumun genişletilmiş hâlidir.

** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, servettiken@hotmail.com

Parodi, metinlerarası bir ilişki biçimi olması dolayısıyla okuru ön plana alır. Çünkü bir eserin kendinden önceki diğer eserlerle örtük ya da kapalı ilişkilerini ortaya çıkaracak ve metinlerarası ilişkinin algılanmasını sağlayacak okurdur (Güvenç, 2014: 17). Bu doğrultuda parodisi yapılan eser, parodici tarafından deşifre edilir, çarpıtılmış veya değiştirilmiş bir şekilde başka bir okura sunulur ya da şifrelenir (Rose, 2016: 61). Okur da, yazarın kendine ilettiği çağrışımlar, göndermeler ya da doğrudan atıflar eşliğinde yeniden yazılan metinle, parodi metin arasında bağ kurar. İki metin arasındaki gülünç çelişkilerle okurun dikkatine sunulan farklılıklar, parodinin genel çerçevesini açığa çıkarır.

Parodi yazarı, hedef metinden alıntılar yaptığı eserinde parodiyi iki biçimle sunar. Bunlardan ilki, anlamını değiştirdiği metne biçimsel olarak en yakın olan, özgün metni hemen akla getiren, ancak ondan anlamca ayrılan parodidir. İkinci bir tür parodi biçiminde ise bir başka esere ait bir parça, cümle ya da eserin tümü olduğu gibi yinelenir; daha doğrusu yeniden yazılır. Parodi, yaratılmak istenen etki kolaylıkla anlaşılabilir diye kısa tutulabilir ya da birçok sayfaya yansıyan parodi örnekleriyle verilebilir (Aktulum, 2004: 303). Gerek alıntı düzeyinde, gerekse metnin bütünü üzerinde gerçekleşsin parodi, gülünç çelişkileri ortaya çıkaran bir taklit ve dönüştürme eylemidir. Yazarının sanat anlayışı, dünya görüşü veya bireysel duyarlılıklarıyla farklı anlam katmanları da taşıyabilen parodi, metinlerarası düzlemde geniş çağrışımlar alanı oluşturur.

Metinlerarasılık bağlamında değerlendirilen, komik bir edebi tür olan parodi, hareket noktası açısından oldukça geniş bir yelpazede varlık gösterir. Parodi; bir dünya görüşünün, kökleşik bir türün, bir yaşama biçiminin ya da inancın dönüştürülmesi olarak metin düzleminde yansır. Bu doğrultuda parodi eski sınıfları temsil eden edebî türlerin tasfiyesine yönelik bir tür olarak da ele alınır. Bu yaklaşımın en dikkat çekici örneği, roman türünün ortaya çıkışıyla gerçekleşir. Roman, Orta Çağ'ın bitiminden itibaren yükselen burjuva sınıfının kendini ifade için geliştirdiği bir tür olup daha önce hâkim tür romansın eleştirisini ve alaya alınmasını öngörür. Romanı Cervantes'in *Don Quijote*'undan başlatanlara göre, roman bir tür olarak varlığını aristokrasinin gözde sanat formu olan romansa yönelik eleştirel tutumuna borçludur. *Don Quijote* ile çok daha rasyonel ve organize bir sınıf olan burjuvazi, rakibi olan ve gelişiminin önünde bir engel olarak gördüğü aristokrasiyi "romansa yönelik eleştirileri" üzerinden teşhir eder. Burjuvazinin bir aracı olan roman, parodinin taklit yeteneğini kullanarak eski sınıfı gülünç düşürür, böylece toplumsal pozisyonunu sarsmayı amaçlar (Cebeci, 2008: 126). Roman türünün ilk örneği olarak kabul edenlerce öncü bir eser sıfatıyla anılan *Don Quijote*, bir parodi metin olarak kabul edilir.

Cervantes, *Don Quijote* adlı eserinde; başında kartondan bir miğfer, elinde bir sopa, üzerinde paslı bir zırh ve cılız atı Rossinance ile bir şövalye karikatürü olarak çizdiği *Don Quijote*'un serüvenlerini anlatır. Cervantes eseriyle popüler kitapları, özellikle de Şövalye romanlarını hicvederek bitirmek ve okuru eğlendirerek iyi bir edebiyat okumaya sevk etmek ister. Şövalye romanlarının abartı üslubuna inat, açık seçik düz bir üslup tercih eden yazar, o romanların artık kullanılmayan dilini parodileştirirken, ipe sapa gelmez akıl yürütmelerle o dille alay eder (Parla, 2017: 19). Alaycı bir tavra sahip olan *Don Quijote*'un yapısal araçları arasında "şövalyelik konusu, şövalye kitaplarına göndermeler ve içindeki çeşitli durum ve tropların parodileri" (Nabokov, 2016: 63) yer alır. Baştan sona metinlerarası göndermelere yaslanan bir eser olarak değerlendirilen *Don Quijote*'de parodi edilmiş türlerin listesi yapıldığında ise bu listenin Rönesans'ta var olan bütün türleri kapsadığı görülür (Parla, 2002: 56).

Cervantes'in eseri üzerine yapılan değerlendirmelerde; soylu şövalye yaşantılarının, Orta Çağ efsanelerinin, öykülerinin, romansların sıradan bir düzeye indirgenerek parodilerinin yapıldığı *Don Quijote*'un oldukça geniş bir parodi ağıyla kurulu olduğu saptaması yapılır. Eserde sunulan gülünç çelişkilerin, başta *Don Quijote* ve Sancho Panza'nın çiziminde olmak üzere eserin bütününde belirleyici bir işlev üstlendiğine işaret edilir.

Parodinin Parodisi: *Don Kişot İstanbul'da*

Türk edebiyatında geniş kitlelerin beğenisi kazanmış mizahî öyküleriyle dikkatleri çeken Rıfat Ilgaz, edebiyatın birçok türünde verdiği eserlerle oldukça üretken olmayı başaran yazarlardandır. Mizah ögesi ekseninde sanat anlayışını şekillendiren, eserlerinde tanıklık ettiği dönemin toplumsal ve siyasal yapısına çeşitli eleştiriler getiren yazar, komik çelişkiler üzerinde durarak toplumsal duyarlılık oluşturmaya çalışır.

Rıfat Ilgaz, eserlerinde toplumcu gerçekçi edebiyat anlayışının izlerinin görüldüğü 1940 Kuşağı Türk şair ve yazarları arasında değerlendirilir (Kacıroğlu, 2011: 184). Marksist eğilimli ve toplumculuğu benimsemiş kişilerden oluşan bu kuşağa mensup olan yazar, öykülerinde siyasal bir tutum benimsemekten kaçınmamakla birlikte mizahı daha fazla öne çıkarmayı tercih eder. Kendini bir mizah yazarı olarak tanımlayan Rıfat Ilgaz, öykülerinde temel amacının toplumsal eleştiri olduğunu, “her zaman söylerim, mizah yazarı olarak bile görevimin halkı güldürüp eğlendirmek, böylece sorunları unutturmak olmadığını. Altında sınıfsal nedenler olsun olmasın, mizahın eleştirel nitelikte olmasını yeğliyorum. Mizah deyince, toplumsal yergiyi anlıyorum...” (Bezirci, 2013: 124) sözleriyle anlatır. Mizahı sınıf çatışmasını sunmak için bir araç olarak görmediğini ifade eden yazar, mizah anlayışını bütünüyle toplumcu gerçekçi yaklaşımla şekillendirmediğine işaret eder.

Rıfat Ilgaz'ın 1957'de yayımladığı *Don Kişot İstanbul'da* adlı eseri, *Radarin Anahtarı*'ndan sonra yayımladığı ikinci öykü kitabıdır. 1972'de *Palavra* adıyla yayımlanan öykü kitabı daha sonraki baskılarında *Don Kişot İstanbul'da Palavra* adıyla yayımlanır. *Don Kişot*'un İstanbul'daki maceraları; *Don Kişot İstanbul'da*, *Beygir Kasaplarına Karşı*, *Donkişot Aşk Peşinde*, *Hilton Şatosuna Doğru*, *Aysel'in Hilton'dan Kaçırılışı*, *Donkişot Aysel'in Peşinde*, *Donkişot Barda*, *Aysel'i Rejisör Ayartınca*, *Donkişot Tophane Hamamında* ve *Don Kişotluktan vazgeçiyor* bölümlerinden oluşur. Cervantes'in ünlü eseri ile doğrudan bir bağlantı kurarak parodik bir metin oluşturan yazar, böylelikle *Don Quijote* etkisinin doğrudan gözlemleneceği bir eser kaleme alır. *Don Kişot İstanbul'da* adlı öyküsü ile hem parodi türüne bir örnek verir hem de toplumsal eleştirilerini mizahî bir boyutla gözler önüne serer. Cervantes'in ünlü kahramanını İstanbul'da dolaştıran yazar, bir parodi metin olan *Don Quijote*'u yeniden yazarak parodinin parodisini yapar.

Rıfat Ilgaz'ın öyküsünde *Don Kişot*'un İstanbul'a gelişi, Yahya Kemal'in 18. yüzyılın divan şiirini neoklasisizm olarak sunuşuna benzetilir. *Don Kişot* da Yahya Kemal gibi Orta Çağ şövalyelik romantizmini İstanbul'a sürükleyip getirmeye muvaffak olur. Rıfat Ilgaz'ın öyküsünde Cervantes'in eserinde olduğu gibi atı Rossinant'la serüvene atılan *Don Kişot*, yine şövalyeliğin karikatürüdür. Cervantes'in eserinde kartondan bir miğfere sahip olan *Don Kişot*'un bu kez sigara kutusuyla onarılmış delik deşik miğfer vardır. Miğferindeki delikler, İkinci Dünya Savaşı'nda mavi tümenle Şark cephesine giden dalgın bir Amerikan havacısının düşürdüğü bombanın eseridir. *Don Kişot*'a İstanbul'da ona daha sonra Yalova kaymakamlığını vereceği Sinyor Cemil eşlik eder. Öyküde, Sancho Panza'nın yerini alan Cemil, aynı zamanda anlatıda yazarın sözcülüğünü üstlenen bir figürdür.

Cervantes'in ünlü eserinin parodisini yaptığı öyküyle Rıfat Ilgaz, mensubu olduğu toplumcu gerçekçi kuşağın algısına ortak olur. Bu doğrultuda İstanbul'a getirdiği Orta Çağ şövalyesini; gücün, zenginliğin ve gösterişin karşısına yalın bir tavırla çıkarır. Hedef metinde romanslara ve onların temsil ettiği değerlere savaş açan şövalye karikatürü, Rıfat Ilgaz tarafından tekrar karikatürize edilerek 20. yüzyılın İstanbul'unda lüks otomobillerin, otel ve barların arasında dolaştırılır. Ahlaksızlıklara ve haksızlıklara karşı koymaya çalışsa da *Don Kişot*'un mücadelecilik kimliğinin, modern çağa egemen olan sermayeyle baş edemeyeceği, siyasal bir bakış açısıyla alaycı bir dille sunulur.

Cervantes'in eserinde Don Quijote, ülkesine hizmet etmek, şan ve şöhret kazanmak arzusuyla maceraya atılır. Orta Çağ şövalye karikatürünün takdimini Cervantes şu ifadelerle yapar: "Nitekim tamamen kaybettiği aklına dünyanın en çılgınca fikri geldi ve hem şerefini yüceltmek, hem de ülkesine hizmet etmek amacıyla, gezgin şövalye olmayı uygun ve hatta gerekli buldu. Zırhını kuşanıp atına binerek dünyayı dolaşacak, serüven peşinde koşacak, okuduğu kitaplarda zengin şövalyelerin yaptığı her şeyi yapacak, bütün haksızlıkları düzetecek, tehlikeleri göğüsleyecek ve bu sayede, ebedi şan ve şöhret kazanacaktı." (Cervantes Saavedra, 2017: 53).

Rıfat Ilgaz'ın öyküsünde Don Kişot, İstanbul surlarının önünde takdim edilir. Hedef metinde olduğu gibi parodi metinde de bir şövalye karikatürü olarak sunulan Don Kişot, parodi metinde İstanbul'daki haksızlıklara karşı mücadeleye girişeceğini şu sözlerle ilan eder: "Onlara söyleyiniz ki nerde bir haksızlık varsa ben ordayım! Allah daima benimledir. İstanbul'u kompradorların istila ettiğini duydum. Halkı soyanların kellerini mızrağıma takıp Galata Kulesine dikeceğim! Zayıfları, çaresizleri himaye edeceğim, kılıcım üzerine söz veriyorum..." (Ilgaz, 2006: 8)

Orta Çağ şövalyesi, atı Rossinant ile İstanbul'un cadde ve sokaklarında dolaşırken şehrin gürültüsü karşısında şaşkınlığını gizleyemez. İspanya ile İstanbul arasında benzerlik ve farklılıkları anlamaya çalışan Don Kişot, minareler, surlar ve kulelere bakınca herhangi bir fark göremez. Bunları Endülüs'ten kalma eserlere benzeter. Ancak işsiz kuyrukları, kenar mahallelerde su kuyruklarını, maç bileti kuyrukları, piyango bileti kuyruklarını görünce İstanbul'u kuyruklar diyarı olarak adlandırır. Böylelikle yazar Don Kişot'un gözünden komik çelişkiler sunarak parodinin eleştirel boyutunu öne çıkarır:

"-Pardon, Sinyor Cemil! Dedi, kendimi İspanya'da sandım. İstanbul'dayım değil mi?"

"Evet şövalyem"

"Peki nerden bileyim İstanbul'da olduğumu?"

"Şu minareler var ya, şu camiler..."

"Onlar İspanya'da da var. Endülüs'ten kalma!.."

"Şu kuleler... Galata kulesi, Beyazıt kulesi..."

"İtalya'da, Fransa'da da daniskası var kulelerin!"

Beni fena halde sıkıştırmıştı. Tam bu sırada bir ikramiye kuponcusunun önünden geçiyorduk.

"Sizde kuyruk var mı kuyruk?" dedim.

"Ne kuyruğu, ne kuyruğu?"

"İkramiye kuponu kuyruğu, kâr kuponu kuyruğu?"

Bir süre onlara bakakaldı:

"Ben boğa kuyruğundan, at kuyruğundan başka kuyruk görmemiştim. Çok hoş doğrusu, başka ne kuyruğunuz var?"

"Toto kuyruğu... İşsiz kuyruğu, kenar mahallelerde su kuyruğu, helâ kuyruğu, maç bileti kuyruğu!.. Yılbaşı bileti kuyruğu."

"Demek İstanbul kuyruklar diyarı!"

"Si senyör!" (Ilgaz, 2006: 23-24).

Cervantes'in eserinde, şövalyelik törenini şato olarak varsaydığı köhne bir handa yapan Don Quijote, serüveni boyunca konakladığı her hanı da şato zanneder. Onun bu aldanışı, gülünç durumlarla karşı karşıya gelmesine yol açar. Konakladığı bir handan ayrılırken şövalye edasıyla Don Quijote hancıyı şu sözlerle selamlar: “Şatonuzda gördüğüm iyilikler saymakla bitmez; size ömrüm boyunca müteşekkir kalacağım. Eğer iyiliklerinizin karşılığını, size hakarete bulunmuş olan bir küstahtan intikam alarak ödeyebilirim, bilin ki benim görevim, güçsüz olanları savunmak, haksızlığa uğrayanların intikamını almak ve hainleri cezalandırmaktan başka bir şey değildir. Hafızanızı yoklayın, benden isteyebileceğiniz bu tür bir şey bulursanız, söylemeniz yeterlidir; şövalyelik unvanım üzerine yemin ederim ki, her istediğinizi yapacağım, dileklerinizi yerine getireceğim.” Don Quijote'un sözlerine karşılık hancının söyledikleri bu düş dünyası ile gerçek arasındaki çelişkiyi sunar: “Saygıdeğer şövalye, benim adıma herhangi bir hakaretin intikamını almanıza gerek yok; çünkü hakaret yapıldığında ben uygun bulduğum intikamı kendim almayı bilirim. Tek istediğim zat-ı âlinizin gece handa yaptığı masrafı ödemenizdir; hayvanlara verilen saman ve arpanın yanı sıra yemek ve yatak parası.” (Cervantes Saavedra, 2017: 143)

Don Kişot İstanbul'da öyküsünde ise hanın yerini otel alır. Don Kişot İstanbul'da Hilton'ın mekân seçer. Hilton'u görünce bu olsa olsa bir şatodur diyen Don Kişot, otele girince ne yapacağını bilemez ve gülünç durumlara düşer. Parodi metinde de şato zannettiği otelden ayrılırken atının üzerinde şövalye selamı vermeyi ihmal etmeyen Don Kişot şu sözleri sarf eder: “Muhterem şato sahibi, bizi şatonuzda en parlak şekilde misafir ettiğiniz için teşekkürlerimi sunarım. Gösterdiğiniz nezaket ve misafirperverliği hiç unutmayacağım. Duyduğum minnettarlığı ispat için de sizden rica edeceğim. Size şimdiye kadar, kim bir haksızlıkta bulunmuşsa, söyleyiniz, derhal intikamımızı alalım! Fenalıkların intikamını, haksızlıkların tamirini kendime en asil bir meslek olarak seçtim. Hele bir düşünün, bir defada söyleyin!..” Şato sahibi zannettiği kişiyle bu sözlerle vedalaşan Don Kişot, bu kez İstanbul'da düştüğü yanılgının farkına otel çalışanının sözleriyle varır: “Şövalyem, Hiç öyle bir şikâyetim yok! Sizden istediğim sadece yatak kirası, yemek parası ile asil atınızın yediği artık yemek ücretidir. (Ilgaz, 2006: 45)

Cervantes'in eserine konu olan maceralardan biri de Don Quijote'un kürek cezasına mahkûm edilen esirleri kurtarmasıdır. Haksızlıklarla mücadele etmek için şövalyeliği seçen Don Quijote macerasında Sancho ile birlikte kralın çeşitli sebeplerle cezalandırdığı esirleri kurtarmayı başarır. Ancak onu her macerasında bekleyen çelişki burada da karşısına çıkar. Kurtardığı esirler ona saldırır: “Pek sabırlı bir adam olmayan Pasamonte, Don Quijote'nin kendilerini kurtarmak gibi bir saçmalığı yaptığına göre, fazla akıllı sayılmayacağını anladığından, arkadaşlarını bir göz işaretiyle biraz öteye çekti ve Don Quijote'yi öyle bir taş yağmuruna tuttular ki, kalkarıyla korunmaya ancak vakit bulabildi. Zavallı Rocinante ise sanki tunçtandı; efendisinin mahmuzlarına hiç aldırılmıyordu. Sancho, eşeğinin ardına saklanarak üzerlerine yağın taşlardan korunmaya çalışıyordu. Don Quijote korunmayı pek iyi beceremedi ve bilemiyorum kaç taş, vücuduna öyle şiddetle isabet etti ki, yere devrildi...” (Cervantes Saavedra, 2017: 188).

Don Quijote'un hedef metinde esirleri kurtarmak uğruna yaptığı mücadele, parodi metinde sevgilisi Aysel'i aradığı bölümle sunulur. İstanbul'da farkına varmadığı bir oyunun içine çekilen şövalye, “yüzlerce Aysel'in çalıştığı” batakhanenin önüne gelir. Esir kadınları kurtarmak için harekete geçen Don Kişot, hiç beklemediği bir tepkiyle karşılaşır. Şövalyenin imdadına polisler yetişir ve onu “Aysellerin elinden” kurtarır. Öyküde, hedef metindeki bölümün parodisi şu şekilde yapılır: “Alın şunu aşağı! Şurda namusumuzla işimize bakıyoruz. Hiçbir kompradorun kazancımızda gözü yok! Kime metelik borcumuz var? Kimin horozuna kış dedik? Kimdir bu ocağımızı dağıtmak isteyen? Kiramızı mı vermedik? Bekçi parasını mı ödemedik? Haraçtan mı kaçıyoruz! Evlerden fırlayan kadınlar alaşağı ettiler bizim şövalyeyi. Ne mızrak kalmıştı, ne miğfer...” (Ilgaz, 2006: 36)

Cervantes'in eseri, "Don Quijote'nin hastalanışına, vasiyetine ve ölümüne dair" başlıklı bölümle sona erer. Bu bölümde köyüne dönüp gerçek kimliğiyle yüzleşen Don Quijote'un, günah çıkarması ve ölümünü bekleyişi anlatılır. Şövalye çevresindekilere şu sözlerle veda eder: "Beni tebrik edin, sevgili dostlarım; ben artık La Mancha'lı Don Quijote değil, Alonso Quijano'yum; ahlaklı yaşayışım yüzünden İyi Yürekli lakabıyla anılırım. Artık Galyalı Amadis'in ve bütün sülalesinin düşmanıyım; artık küfürle dolu bütün o gezgin şövalye hikâyelerinden nefret ediyorum; artık ne büyük aptallık ettiğimi, onları okumakla ne büyük bir tehlikeye düşmüş olduğumu anlıyorum; artık, Tanrı'nın merhameti sayesinde, kendi tecrübemden ders alarak onları lanetliyorum." (Cervantes Saavedra, 2017: 881)

Parodi metinde ise Don Kişot'un İstanbul'daki maceraları Tophane Hamamı'nda soyulmasıyla sona erer. Sarhoş olup kendinden geçen Don Kişot uyandığında yanında artık ne Rossinant vardır, ne miğferi ne de kılıcı ve kalkanı. Soyulduğuna anlayan şövalye, Cervantes'in eserinde olduğu gibi öykünün sonunda gerçek kimliğine döner. Hedef metindeki gerçek kimliğe dönüş, parodi metinde Don Kişot'un Cemil'e söylediği şu sözlerle parodileştirilir: "Asil şövalye mi? Asil şövalye dediğin çizmeler, zırhlar, kılıçlar, kalkanlardı. Biraz da Rosinant'tı. Onlar gitt, ben kaldım. Ben... Donkişot De la Manş değilim. Artık Alonzo Kesada'yım. Bu zırları giymeden önce de Alonzo'ydum. Memleketinizde kendime geldiğim için çok mutluyum." (Ilgaz, 2006: 57)

Öykünün sonunda afyon kaçakçısı suçlamasıyla polisin suçsuz yere tutukladığı Don Kişot için Cemil, "bütün burnu sürtülen soyluluk budalaları gibi o da, gerçekle yüz yüze gelmiş, bizden biri olmuştu artık" (Ilgaz, 2006: 58) sözlerini sarf eder. Böylelikle öykü, topluma yönelik eleştirel bir ifadeyle sonlandırılır.

SONUÇ

Rıfat Ilgaz'ın *Don Kişot İstanbul*'da adlı öyküsüyle, Cervantes'in *Don Quixote* adlı eserinin parodisini yapması edebiyat metinlerinin tarihsel süreç içindeki değişimini örnekler. Bir eserin yüzyıllarca yeniden okunması temelde bir yeniden yazma eylemidir ve eserlerin anlam katmanlarına yenilerinin eklenmesini gündeme getirir. 17. yüzyılın başında romansları yansıtılarak soylu bir metni sıradan bir olaya indirgeyen *Don Quijote*, zamanla sıradanlıktan uzaklaşarak ciddi bir metne dönüşür. *Don Quijote*'un süreç içinde kazandığı bu kimlik, Rıfat Ilgaz'ın öyküsüyle sıradanlaştırılarak alaycı bir formda yeniden yazılır. Böylelikle bir parodi döngüsü ortaya çıkar.

Don Kişot'un İstanbul'daki maceralarının anlatımında dikkatleri çeken bir başka husus, parodi yazarının dünya görüşünün metin üzerindeki etkisidir. Toplumcu gerçekçi, halkçı ve kapitalizm karşıtı söylemleriyle öne çıkan Rıfat Ilgaz, Cervantes'in eserini alaycı bir dönüştürmeyle yeniden yazarken siyasal düşüncelerine çağrışım alanları açar. Bünyesinde toplumsal eleştiriye barındıran parodinin, ideolojik ya da siyasal yaklaşımlar eşliğinde de üretilebileceğinin bir örneğini sunar.

Don Kişot İstanbul'da adlı parodi metinle, başka bir eserin tümü özetlenerek yeniden yazılır. Türsel bir değişimin de söz konusu olduğu bu yeniden yazma eyleminde parodisi yapılan eser, bir bağlamdan yeni bir bağlama sokularak anlamsal bir dönüşüm sağlanır ve öyküde anlam alaycı bir değişime tabi tutulur. Böylelikle temelde metinlerarası bir ilişki gözler önüne serilerek parodi türünün alaycı, eleştirel ve oyunsu öğeleriyle birlikte kullanıldığı bir yeniden yazma metin, siyasal çağrışımlarla dikkatlere sunulur.

KAYNAKLAR

- Aktulum, Kubilay, (2004), *Parçalılık Metinlerarasılık*, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Bezirci, Asım, (2013), *Rıfat Ilgaz*, İstanbul: Evrensel Basın Yayın.
- Cebeci, Oğuz, (2008), *Komik Edebi Türler Parodi, Satir ve İroni*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cervantes Saavedra, Miguel de, (2017), *La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote*, çev. Roza Hakmen, 22. bs, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güvenç, Ahmet Özgür, (2014), *Halk Anlatılarının Yeniden Yazımı Sürecinde Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi Hiâyesi (1923-2013)*, Ankara: Geec Kitaplığı.
- Ilgaz, Rıfat, (2006), *Don Kişot İstanbul'da*, 9. bs. İstanbul: Çınar Yayınları.
- Kacıroğlu, Murat, (2011), *Türk Öykücülüğünde 1940 Kuşağı ve Toplumcu-Gerçekçi Yönelişler*, Sivas: Asitan Yayıncılık.
- Nabokov, Vladimir, (2016), *Don Quijote Dersleri*, çev. Emrah Serdan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, Jale, (2002), *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, 4. bs, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, Jale, (2017), *Don Kişot -Yorum, Bağlam, Kuram-*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rose, Margaret A., (2016), *Parodi: Antik, Modern ve Postmodern*, çev. Cansu Dikme, Ankara: Hece Yayınları.

34 AE TARİH 936 ARŞİV NUMARALI SURRE-İ HÜMAYUN MASRAF DEFTERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

REVIEW OF COST JOURNAL OF SURRE-I HUMAYUN NUMBERED 34 AE TARİH 936

Süleyman LOKMACI*, Muhammed KÖSE**

ÖZET: Kökeni Abbasi Devleti'ne dayanan surre geleneği birçok İslam devletinde olduğu gibi Osmanlılar tarafından da benimsenmiştir. Her yıl üç ayların başlangıcında büyük törenlerle yola çıkarılan surre alayında Haremeyn bölgesi için nakdi yardımlarla birlikte bazı hediyelere de yer verilmekteydi. Bu çalışmada 1009 (1600-1601) tarihli ve 34 AE Tarih 936 Arşiv Numaralı Surre-i Hümayun Masraf Defterinde adı geçen vakıfların, cemaatlerin, mescitlerin ve mekteplerin isimleri ve surrenden ne kadar pay aldıklarıyla ilgili bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı Devleti, Haremeyn, Mekke, Medine, Surre-i Hümayun

ABSTRACT: The tradition of surre, whose origin is based on Abbasids, is embraced by Ottomans, just like in many Islamic states. There were financial aids for the Haremeyn district as well as some other gifts in Surre regiment, which was set off with a great ceremony at the beginning of the holy months every year. This study aims to give some information about the names of the foundations, congregations, small mosques, and schools whose names exist in the Cost Journal of Surre-i Humayun dated 1009 (1600-1601) and archive numbered 34 AE History 936, and about how much share they receive from the Surre.

Keywords: Ottoman Empire, Haremeyn, Mekka, Medina, Surre-I Humayun

1. GİRİŞ

Surre kelimesinin sözlük anlamı akçe kesesi, para çıkını anlamlarına gelmektedir. Mali bir terim olarak ise elli bin akçeye surre denilmektedir. Ayrıca her sene Osmanlı Devleti'nin surre emini vasıtasıyla Mekke ve Medine halkına ve şeriflerine gönderilen ve Mekke Emiri ve Mekke Kadısının denetiminde dağıtılan malûmiyyelere de surre denilmiştir (Şemseddin Sami, 2007, s.826; Uzunçarşılı, 1988, s.385) Harem-i Muhterem'e İstanbul'dan gönderilen surreye mahmil-i hümayun ve Kahire'den gönderilen surreye ise mahmil-i mısırî denilmekteydi (Buzpınar, 2009, s.569)

Abbasiler zamanında başlayan ve Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar devam eden Haremeyn-i Şerif' surre gönderilmesi geleneğinin Osmanlı Devleti'nde ne zaman başladığı yönünde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarda surre geleneğinin Yıldırım Bayezid döneminde başladığı kabul edilmekle birlikte ilk surrenin Çelebi Mehmed döneminde gönderildiği bilinmektedir (Atalar ve Şahin, 2015, s.14; Buzpınar, 2009, s.569; Akgündüz, 2005, s.108). II. Murad her sene Haremeyn, Kudüs ve Halilü'r-rahman için 3500 filori göndermiş, Fatih Sultan Mehmed de İstanbul'un fethini müjdeleyen bir mektubu toplam dokuzbin altınla birlikte Mekke Emirine hediye olarak göndermiştir. II. Bayezid döneminde Mekke ve Medine sakinlerine eşit olarak dağıtılmak üzere toplam ondört bin duka altını göndermiş ve bu padişah döneminde her sene surre gönderilmesi bir adet halini almıştır. Haremeyn'nin Osmanlı yönetimine girmesiyle Hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerifeyn unvanını benimseyen Yavuz Sultan Selim'in Haremeyn halkına dağıtılmak üzere 200.000 duka altın ile bol miktarda erzak göndermesiyle birlikte surre göndermek Osmanlılarda resmi bir hal almıştır. Haremeyn halkının

* Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Erzincan-Türkiye, slokmaci@erzincan.edu.tr

**Yrd.Doç.Dr., Erzincan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Erzincan-Türkiye, muhammedkose@erzincan.edu.tr

“sadaikatü’r-Rûmiyye” adını verdiği bu surre, daha sonra her yıl recep ayının on ikinci günü İstanbul’dan törenlerle yola çıkarılmıştır (Buzpınar ve Küçükkaşcı, 1997, s.154; Atalar, 1986, s.15). İslam toplumları arasındaki muhabbeti artırmada önemli bir rol üstlenmiş olan surre geleneği 1915 yılına kadar kesintisiz sürmüştür. 1916 yılına ait surre Şerif Hüseyin isyanı sebebiyle Medine’de kalmış ve Mekke’ye ulaştırılamamışken 1917 ve 1918 surresi ise Dımaşk’a kadar gidebilmiştir (Buzpınar, 2009, s.568).

Surrenin nereden nereye, hangi amaçla ve kime ne miktarda gönderildiğini gösteren, başında zamanın padişahının tuğrasının, sonunda ise ilgili görevlilerin mühürlerinin ve imzalarının bulunduğu kaynaklara surre defteri adı verilmektedir. Bu defterlerde Ravza-i Mutahhara gibi mukaddes mekânlarda görevli kişiler, bunların hangi görevler karşılığında surrenden pay alacakları, Haremeynde bulunan eğitim kurumları ve bu kurumların öğrencileri ve hocaları, toplumun etnik yapısı gibi önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında surre defterleri tutuldukları dönemin mali ve sosyal durumu hakkında önemli işaretler taşımaları açısından önemli bir yere sahiptirler.

2. 34 AE Tarih 936 Arşiv Numaralı Surre-i Hümayun Masraf Defterinin Değerlendirmesi

34 AE Tarih 936 Arşiv Numaralı Surre-i Hümayun Masraf defteri İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri koleksiyonunda bulunmaktadır. 39 varakdan oluşan defter 1009 (1600–1601) yılına aittir. Defterin başında Sultan III. Mehmed’in tuğrası bulunurken son varakda Efkâf-ı Haremeyn Nazırı Osman Ağa ve Evkâf-ı Haremeyn Müfettişi Mehmed bin Mehmed ve Medine-i Münevvere Kadısı Abdulvehhab bin Ahmed’in imzaları ve mühürleri bulunmaktadır.

Defter iki bölümden oluşan defterin birinci bölümünde Medine halkı ve mücavirlerden hizmetleri karşılığında surrenden pay alanların isimleri ve ne kadar pay alacaklarının beyanındadır. Defterin ikinci kısmı ise Medine halkı ve mücavirinden bazı ulema ve sulehaya ve fukara ve yetimlere ve dullara ne kadar sikke tayin olunduğu beyanındadır.

Defterde ayrıntılı olarak anlatılan surrenden pay alan kişi sayısı ve ne kadar sikkenin gönderildiği hususu, defterin 1/B varlığında özet olarak zikrolunmuştur. Buna göre Medine-i Münevverede bulunan ribatlarda hücerât-ı kadimeden yediyüz altmışdokuz hücreye umumdan birer sikke tayin olunmuştur. Ayrıca hücerât-ı cedideden altıyüz doksan iki hücreye umumdan dörder sikke tayin olunmuştur. Böylece hücerât-ı kadime ve hücerât-ı cedideye toplam üçbin beşyüz otuzyediyedi sikke tayin olunmuştur¹. Defterde adı geçen ribâtların kadim ve cedidinde ehl-i hücre olmayan beşyüz kırkaltı kişiye birer buçuk sikkeden toplam sekizyüz dokuz sikke tayin edilmiştir (34AE Tarih 936, 1/B). Zevâyâ-yı selasede mukim olan otuz iki kişiye ikişer sikkeden toplam altmış dört sikke tayin olunmuştur. Zaviye-i Hümayun-i Sultânide sakin olan fukaradan on kişiye onar filoriden toplam yüz sikke tayin olunmuştur. Medine’nin geri kalanında ikamet eden müslümandan dört bin üçyüz ellibir kişiye kişi başı birer buçuk sikkeden toplamda altı bin beşyüz yirmi altı buçuk filori tayin olunmuştur (34AE Tarih 936, 2/A).

Defterin 37/B varlığında 1003 yılında surre emini Murteza Paşa tarafından Medine-i Münevvere’deki fukaraya dağıtılan surre hakkında da bilgi bulunmaktadır. Buna göre isimleri tek tek zikredilmiş olan elli kişiye toplam beşyüz on sikke tayin edilmiş ve bunun dörtyüz sikkesi teslim edilmiştir. Çalışmaya konu olan defterde genel toplam otuz iki bin beşyüz sikke olmakla birlikte surre eminine yirmi altı bin altıyüz sekiz sikke teslim edilmiştir (34AE Tarih 936, 37/B).

2.1. Defterde Adı Geçen Vakıflar ve Bu Vakıfların Hangi Amaçla Surre Gönderdikleri

2.1.1. Cezire-i Kıbrıs mirmirâmı Cafer Paşa Vakfı:

¹ Defterde verilen bilgilere göre hücerât-ı cedideye toplamda tayin olunan sikke miktarı ikibin yediyüz altmış sekiz olması gerekirken defterde ikibin yediyüz yirmi sekiz olarak kaydedilmiştir.

Vakıf kırk kişiden oluşan ağalara kişi başı sekiz sikkeden toplam üçyüz yirmi sikke, iki hatibe kişi başı onar sikkeden toplam yirmi sikke, üç kişiden oluşan imamlara kişi başı sekiz sikkeden toplam yirmi dört sikke, altı kişiden oluşan müezzinlere kişi başı beşer sikkeden toplam otuz sikke ve muarrife yedi sikke tayin etmiştir. Böylece vakfın tayin ettiği sikke niktarı toplamda dört yüz bir sikkedir (34AE Tarih 936, 2/A).

2.1.2. Ayasofya-i Kebir Camii Şerifi Vakfı:

Ayasofya-i Kebîr Camii-i Şerifi vakfı tarafından Fatih Sultan Mehmed Han'ın ruh-i şerifleri için Medine-i Münevvere'de hergün bir hatm-i şerif tilâvet olunması için dört yüz sikke flori tayin olunmuştur. Tayin olunan dört yüz sikke florinin on altı sikkesi Ser-mahfile, otuz kişiden oluşan eczâ-hânânlar için onikişer sikkeden toplam üç yüz altmış sikke, muarrif için oniki sikke ve noktacı için on iki sikke ayrılmıştır (34AE Tarih 936, 4/A).

2.1.3. Sultan Bayezid Han'ın Amasya'da bulunan Camii ve İmaretleri Vakıfları:

Sultan Bayezid Han'ın Amasya'da bulunan camii ve imaretleri evkafından huddam-ı muhtereme her sene üç yüz sikke tayin olunmuştur. Ancak camiinin büyük depremde harap olması sebebiyle tayin olunan üç yüz sikke gönderilememiştir (34AE Tarih 936, 4/B).

2.1.4. Sultan II. Selim Han'nın Edirne'de bulunan Camii-i Şerif Vakıfları:

Sultan II. Selim Han'ın Edirne'de bulunan camii-i şerif vakıfları tarafından Medine-i Münevvere'deki Ravza-i Mutahhara'da her gün öğleden sonraları bir hatim tilâvet olunması için dört yüz sikke tayin olmuştur. Tayin olunan dört yüz sikkenin üç yüz altmış sikkesi otuz kişiden oluşan eczâ-hânâna, oniki sikkesi muarrif-i eczâya, on iki sikkesi noktacıya ayrılmıştır. Ayrıca ser mahfil olan eczâ-hânâna her üç ayda fazladan bir filori verilmesi uygun görülmüştür (34AE Tarih 936, 4/B)

2.1.5. Sultan Bayezid Han'ın Kızı Fâtıma Sultan'ın İstanbul'daki Vakıfları:

Sultan Bayezid Han'ın kızı Fâtıma Sultan'ın İstanbul'daki vakıfları tarafından Ravza-i Mutahhara'da yılda altı hatim okunması için altı sikke tayin olunmuştur (34AE Tarih 936, 4/B).

2.1.6. Merhum Mahmud Paşa Vakfı:

Merhum Mahmud Paşa Vakfı tarafından Hanefî Kadısına onbeş sikke, Şafî Kadısına onbeş sikke Maliki Kadısına onbeş sikke ve Hanbeli Kadısına onbeş sikke tayin olunmakla birlikte Hanifi mezhebi imamına oniki ve ve hatibine on sikke tayin olunmuştur. Ayrıca Ravza-i Mutahhara'da hergün bir hatm-i şerif tilâvet olunması için otuz kişiye onar filoriden toplam üç yüz filori, hanefî hatibine mushaf-ı şerif tilâvet etmesi için on filori, Peygamber efendimizin hadis-i şeriflerini nakletmesi için üç kişiye elli filori (34AE Tarih 936, 5/A), Ravza-i Mutahhara'da hergün salavat-ı şerife tilâvet etmeleri için on kişiye onar floriden yüz filori ve yirmi kişiden oluşan öğrenciye beşer filoriden yüz filori, şeyhü'l harameyne onbeş filori, naibü'l harameyne on filori, hazinedara on filori, Ravza-i Mutahhara'da hizmette bulunan elli neferden oluşan ağalara üçer floriden yüzelli filori, Ravza-i Mutahhara'nın altı kişiden oluşan bevâblarına üçer filoriden onsekiz filori, yirmibir neferden oluşan müezzinlerin dört kişisine dörder altından toplam onaltı altın ve geri kalan onyediy müezzine ikişer altından otuzdört altın (34AE Tarih 936, 5/B), reisü'l ferrâşine altı filori, altmışdokuz kişiden oluşan ferrâşine yüz filori tayin olunmuştur. Böylece Merhum Mahmud Paşa vakfının tayin etmiş olduğu sikke toplamı binbir sikkedir (34AE Tarih 936, 6/A).

2.1.7. Merhum Cebecibaşı Mustafa Ağâ Vakfı:

Merhum Cebecibaşı Mustafa Ağâ'nın İstanbul'daki evkafının mahsülünün fazlası Ravza-i Mutahhara-i Münevvere ve Türbe-i Muazzama-i Muattaralarında *şem-i asel musaffa* ve *bühur-ı itr-efzâya* sarf olunması için eğer bunlara ihtiyaç yoksa Ravza-i Münevvere'nin hizmetçilerinden vazifesi olmayanlarla vazifesi az olanlara dağıtılması istenilmiş ve bunun için yüz on sikke tayin

edilmiştir. Ancak tayin edilen yüz on altın sikkeden sadece elli altın irsal olunmuş ve geri kalan altmışaltının bir sonraki sene irsal edileceği bildirilmiştir (34AE Tarih 936, 6/A).

2.1.8. Valide Sultan Vakfı:

Valide Sultan'ın İstanbul Üsküdar'da bulunan camii şerif vakfı tarafından Medine-i Münevvere'de bulunan Ravza-i Mutahhara'da hergün bir hatm-i şerif tilâvet olunması için dört yüz sikke silori tayin olunmuştur. Tayin olunan dört yüz sikke florinin on altı sikkesi Ser-mahfile, otuz kişiden oluşan eczâ-hânânlar için onikişer sikkeden toplam üç yüz altmış sikke, muarriif için oniki sikke ve noktacı için on iki sikke ayrılmıştır (34AE Tarih 936, 6/B).

2.1.9. Dârü's-sa'âde Eski Ağası Mehmed Ağa'nın Vakfı:

Dârü's-sa'âde Eski Ağası Mehmed Ağa'nın Vakfı tarafından eczâ-hânân için yüzseksen sikke, mezbur Mehmed Ağa'nın medresesinin masrafları için yüz sikke ve yine mezburun sebilinin masrafları için elli sikke tayin edilmiştir. Toplamda tayin edilen sikke miktarı üç yüz otuz sikkedir (34AE Tarih 936, 6/B).

2.1.10. Ali Paşa Vakfı:

Merhum Ali Paşa'nın İstanbul'daki vakfı tarafından cemaat-ı atıyye'ye hersene yüz kırk sikke tayin olunan yüz kırk sikkenin yirmi sikkesi nâzır-ı hareme, on sikkesi hanefî hatibine, on sikkesi hanefî imamına, on sikkesi Ravza-i Mutahhara Mükerribine, yirmi sikkesi Harem-i Muhterem agavâtına, yirmi sikkesi Harem-i Şerif ferrâşinine, beş sikkesi Harem-i Şerif bevâbinine ve beş sikkesi hac mevsiminde su dağıtılması için şeyhü'l hareme tayin edilmiştir. Ayrıca sulehâ-yı mücâvirin-i ervâmîden kırk kişiye birer sikkeden kırk sikke tayin edilmiştir (34AE Tarih 936, 7/A).

2.1.11. İbrahim Paşaoğlu Mahmud Çelebi'nin Vakfı:

İbrahim Paşa oğlu Mahmud Çelebi'nin İznik'de bulunan evkafından Ravza-i Mutahhara'da hergün cüz okunmak için her cüz başına ayda birer sikke filoriden yirmi dört filori, Harem-i Şerifde veya Mekke yolunda hacıların su ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için sekiz filori ve şeyhü'l Harem'in nezareti için altı filori olmak üzere toplamda otuz sekiz sikke altın tayin olunmuştur (34AE Tarih 936, 8/B).

2.1.12. Vezir Nişancı Mehmed Paşa Vakfı:

Merhum Vezir Nişancı Mehmed Paşa'nın vakfı tarafından Ravza-i Mutahhara'da hatim tilâveti için ser-mahfile sekiz sikke filori, eczâ-hânânlara onaltışar sikkeden toplam doksan altı sikke, muarriif için beş sikke ve noktacı için de beş sikke olmak üzere toplam yüz ondört sikke tayin olunmuştur (34AE Tarih 936, 8/B).

2.2. Defterde Adı Geçen Mescitler

2.2.1. Hz. Ebubekir Sıddık Mescidi:

Cemaate gönderilen surrenin mescid imamına on sikke (teslim edilen sekiz sikke), müezzine sekiz sikke (teslim edilen altı sikke), mescidin vekkâd ve ferrâşına sekiz sikke (teslim edilen altı sikke), nevvaba sekiz sikke (teslim edilen altı sikke), bevâb-ı ribâta sekiz sikke (teslim edilen altı sikke), hayat-ı hanifeye on iki sikke (teslim edilen dokuz sikke), Merhum Mehmed Ağâ medresesinde öğrenim gören öğrencilerin eğitim masrafları için seksen sikke (Teslim edilen altmış sikke) ve talebeden yedi kişiye onar sikkeden toplam yetmiş sikke (teslim edilen elli beş sikke) tayin olunmuştur. Böylece Hz. Ebubekir Sıddık Mescidi'ne toplamda tayin olunan sikke miktarı iki yüz dört sikke olur (toplamda teslim edilen sikke miktarı yüz elli iki sikkedir) (34AE Tarih 936, 9/A).

2.2.2. Hz. Ali Mescidi:

Cemaate gönderilen surrenin mescid imamına on sikke (teslim edilen sekiz sikke), müezzine sekiz sikke (teslim edilen altı sikke), mescidin vekkâd ve ferrâşına yedi sikke (teslim edilen altı sikke), nevvaba yedi sikke (teslim edilen altı sikke), bevvâb-ı ribâta yedi sikke (teslim edilen altı sikke) tayin olunmuştur. Böylece toplamda Hz. Ali Mescidi'ne tayin olunan sikke miktarı otuz dokuz sikke olur (teslim edilen sikke miktarı otuz ikidir) (34AE Tarih 936, 9/A-9/B).

2.3. Defterde Adı Geçen Mektepler:

2.3.1. Mekteb-i Hümayun:

Mektebin muallimine on beş sikke (teslim edilen onbir sikke) ve öğrencilerine on iki sikke (teslim edilen dokuz sikke) tayin edilmiştir. Böylece tayin edilen sikke miktarı yirmiyedi sikke olur (toplamda teslim edilen sikke miktarı yirmi sikke olur) (34AE Tarih 936, 9/B)

2.3.2. Mekteb-i Hanefî be-Rahne-i Sandal Tahte'l Minâretü's-Süleymaniye:

Mektebin muallimine yirmibeş sikke (teslim edilen onsekiz sikke), halifeye oniki sikke (teslim edilen dokuz sikke), arife otuz sikke (teslim edilen yirmi üç sikke), öğrencilere yüz elli sikke (teslim edilen yüz sikke) tayin edilmiştir. Böylece tayin edilen sikke miktarı ikiyüz onyedi sikke olur (toplamda teslim edilen sikke miktarı yüz elli sikkedir) (34AE Tarih 936, 9/B)

2.3.3. Mekteb-i Hanefî be-Ribât-ı Tâhiriyye Halefü'l Harem-i Şerif:

Mektebin muallimine oniki sikke (teslim edilen dokuz sikke), arife onbeş sikke (teslim edilen onbir sikke), öğrencilere altmış sikke (teslim edilen kırkbeş sikke) tayin edilmiştir. Böylece tayin edilen sikke miktarı seksen yedi sikke olur (toplamda teslim edilen sikke miktarı altmışbeş sikkedir) (34AE Tarih 936, 9/B).

2.3.4. Mekteb-i Maliki eş-Şehir be-Mekteb-i Muhammed el Ensâri

Mektebin muallimine on iki sikke (teslim edilen dokuz sikke) ve öğrencilerine on sikke (teslim edilen sekiz sikke) tayin edilmiştir. Toplamda tayin edilen sikke miktarı yirmi iki sikke olur (toplamda teslim edilen sikke miktarı onyedi sikkedir) (34AE Tarih 936, 10/A).

2.3.5. Mekteb-i Ahirü'l Harâm:

Mektebin muallimine yirmibeş sikke (teslim edilen onsekiz sikke) ve fukaraya otuzbeş sikke (teslim edilen yirmibeş sikke) tayin edilmiştir. Toplamda tayin edilen sikke miktarı altmış sikke olur (toplamda teslim edilen sikke miktarı kırkçüç sikkedir) (34AE Tarih 936, 10/A).

2.3.6. Mekteb-i Sekenli be-Ribât-ı Kerbihiyye:

Mektebin muallimine on iki sikke (teslim edilen dokuz sikke) ve öğrencilerine on sikke (teslim edilen yedi sikke) tayin edilmiştir. Toplamda tayin edilen sikke miktarı yirmi iki sikke olur (toplamda teslim edilen sikke miktarı onaltı sikkedir) (34AE Tarih 936, 10/A).

2.3.7. Mekteb-i İbrahim Efendi Defterdâr fî Cûş-i Hamrâvî:

Mektebin muallimine on iki sikke (teslim edilen dokuz sikke) ve öğrencilerine on sikke (teslim edilen yedi sikke) tayin edilmiştir. Toplamda tayin edilen sikke miktarı yirmi iki sikke olur (toplamda teslim edilen sikke miktarı onaltı sikkedir) (34AE Tarih 936, 10/A).

2.3.8. Mekteb-i İlyâs bin Muhyeddin Abdü'l-Hamâm:

Mektebin muallimine on iki sikke (teslim edilen dokuz sikke) ve öğrencilerine on sikke (teslim edilen yedi sikke) tayin edilmiştir. Toplamda tayin edilen sikke miktarı yirmi iki sikke olur (toplamda teslim edilen sikke miktarı onaltı sikkedir) (34AE Tarih 936, 10/B).

2.3.9. Mekteb-i Mollâ Alaeddin el-Lârî:

Mektebin muallimine on iki sikke (teslim edilen dokuz sikke) ve öğrencilerine on sikke (teslim edilen yedi sikke) tayin edilmiştir. Toplamda tayin edilen sikke miktarı yirmi iki sikke olur (toplamda teslim edilen sikke miktarı onaltı sikkedir) (34AE Tarih 936, 10/B).

2.3.10. Mekteb-i vâlidetü's-selâtin be-ribâthâ be-tâhirü'l Medine:

Mektebin muallimine on iki sikke (teslim edilen dokuz sikke) ve öğrencilerine on sikke (teslim edilen yedi sikke) tayin edilmiştir. Toplamda tayin edilen sikke miktarı yirmi iki sikke olur (toplamda teslim edilen sikke miktarı onaltı sikkedir) (34AE Tarih 936, 10/B).

2.4. Defterde Adı Geçen Zaviyeler:

Abdulkadir Geylânî zaviyesi için sekiz sikke (teslim edilen sikke miktarı altı sikkedir), Şeyh Muhyeddin Arabî zaviyesi için sekiz sikke (teslim edilen sikke miktarı altı sikkedir), müşâre'a zaviyesi için beş sikke (teslim edilen sikke miktarı dört sikkedir), sakâ-yı Şeyh Muhyeddin el arabî fi râsbe için onbeş sikke (teslim edilen sikke miktarı onbir sikkedir), mekteb-i Hanifenin tahtındaki talim-i ilm-i tasavvuf zaviyesi için yirmi beş sikke (teslim edilen sikke miktarı onsekiz sikkedir), mescid-i kubâ için oniki sikke (teslim edilen sikke miktarı dokuz sikkedir). Ayrıca Mescid-i Kubâda her sabah ve her ikindiden sonra toplanıp talim ve istiğfar etmek ve salavat getirmek için yirmi kişiye üçer filoriden toplam altmış sikke (teslim edilen kırkbeş sikkedir) tayin olunmuştur. Böylece zaviyeler için tayin edilen sikke toplamı yüz otuzüç sikke olur (toplamda teslim edilen sikke miktarı doksandokuz sikkedir) (34AE Tarih 936, 11/A).

2.5. Defterde Adı Geçen Cemaatler:

2.5.1. Cemaat-ı Anbâr-ı Medine-i Münevvere:

Daha önce Medine-i Münevvere'deki anbar hizmetlilerinin fukara buğdayından padişahın izni olmaksızın buğday almaları neticesinde fukaranın sıkıntı çekmiş olması sebebiyle devlete ait olan buğdayın alınması yasaklanmış ve on sekiz kişiden oluşan bu görevlilere hizmetlerini tam olarak yerine getirmeleri şartıyla vazifeleri karşılığında surrenden beşyüz seksen iki sikke tayin edilmiştir (teslim edilen sikke miktarı dörtyüz otuz beş sikkedir) (34AE Tarih 936, 11/A-11/B).

2.5.2. Cemaat-i Huddâm-ı Anbâr Bender-i Yenbû:

Kâtib-i Yenbû'nun Cidde'de olan altı akçe vazifesinden hasıl olan yirmi yedi filoriye el konularak katip olarak atanacak kişiye teslim edilmesi ve fukara buğdayından alınmaması şartıyla yedi kişiden oluşan hizmetlilere yüzyetmiş beş sikke tayin edilmiştir (teslim edilen sikke miktarı yüz otuzbir sikkedir) (34AE Tarih 936, 11/A-12/A).

2.5.3. Cemaat-i Huddâm Ribât-ı Kethüdâ Kadın:

Altı kişiden oluşan hizmetlilere toplam altmış iki sikke tayin edilmiştir (teslim edilen sikke miktarı kırk yedi sikkedir) (34AE Tarih 936, 11/B-12/A-12/B).

2.5.4. Cemaat-i Mevâcib hûrân ez Nebbetciyân-ı Kadîm ve Nebbetciyân-ı Cedîd ve Mustahfızân-ı Kal'a ve Abîdü'l Ayni'z-zerkâ

Nebbetciyân-ı Kadîm'e kaç nefer olursa olsun hizmetleri ve mülâzemetlerine göre tevzi ve taksim olunması ve bunu bir başkasına devretmemek ve evlada miras bırakmamak şartıyla yediyüz sikke filori tayin olunmuştur (Teslim olunan sikke miktarı beşyüz filoridir) (34AE Tarih 936, 12/B).

Nebbetciyân-ı Cedîd ağasına elli sikke ve nebbetcilere kaç nefer olurlarsa olsunlar padişah hizmetinde buldukları ve Mescid-i Kubâya ve Hazret-i Hamza'ya ve kıbleteyn ve sair mescitleri ve şehitlikleri ziyaret edenleri koruma görevini yerine getirdikleri takdirde aralarında eşit olarak taksim olunması ve evlada miras ve üçüncü bir kişiye bırakılmaması şartıyla dörtyüz

sikke ve toplamda dörtyüz elli sikke tayin olunmuştur (Teslim olunan sikke miktarı üçyüz otuz filoridir) (34AE Tarih 936, 12/B).

Medine-i Münevvere Kalesi dizdarına kırk sikke ve mustahfızlarına padişah hizmetinde buldukları takdirde aralarında eşit olarak taksim olunması ve evlada miras ve üçüncü bir kişiye bırakılmaması şartıyla dörtyüz ve toplamda dörtyüz kırk sikke filori tayin olunmuştur (Teslim olunan sikke miktarı üçyüz otuz sikkedir) (34AE Tarih 936, 13/A).

Ayn-ı Zerkâ'ya hizmet eden yirmi kişiye aralarında eşit olarak dağıtılmak ve evlada miras ve üçüncü bir kişiye bırakılmamak şartıyla yüz sikke filori tayin olunmuştur (Teslim olunan sikke miktarı yetmişbeş sikkedir) (34AE Tarih 936, 13/A).

Bu bilgilere göre Nevbetciyân-ı Kadim, Nevbetciyân-ı Cedîd, mustahfızân-ı kal'a ve abîdü'l aynı'z-zerkâ'ya toplamda bin altıyüz doksan sikke tayin olunmuştur (Teslim olunan sikke miktarı bin ikiyüz kırk üç sikkedir).

2.5.5. Cemaat-i Müte'allikât-ı Şerif Hasan:

Sekiz kişiden oluşmakla birlikte tayin olunan sikke miktarı beşyüz elli beş sikkedir (Teslim olunan sikke miktarı dörtyüz on sekiz sikke) (34AE Tarih 936, 13/B).

2.5.6. Cemaat-i Fukahâ-i Ehl-i Medine ve Sair Evlad-ı Medine-i Münevvere:

İkiyüz seksen üç kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam iki bin beşyüz elli yedi sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı bin dokuzyüz seksen altı sikkedir) (34AE Tarih 936, 13/B-20/B).

2.5.7. Cemaat-i Agavât-ı Huddâm-ı Harem-i Muhterem:

Yirmi dört kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam yüz elli iki sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı yüz yirmi üç sikkedir) (34AE Tarih 936, 20/B-21/A).

2.5.8. Cemaat-i Müşeddîn bi'l-Harem en-Nebevî:

On yedi kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam yediyüz elli bir sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı beşyüz altmış sekiz sikkedir) (34AE Tarih 936, 21/B-22/A).

2.5.9. Cemaat-i mücâvirîn bi'l- Medine-i Münevvere min ehli'r- Rûm:

Yetmiş üç kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam bin beşyüz yetmişbir sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı bin yüz altmış yedi sikkedir) (34AE Tarih 936, 24/A).

2.5.10. Cemaat-i Mücâvirîn Min Ehli'l Kudüs ve Şam ve Haleb ve Bağdat:

Dokuz kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam yüz altmış iki sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı yüz yirmi sikkedir) (34AE Tarih 936, 25/A).

2.5.11. Cemaatü'l Mücâvirîn bi'l- Medine-i Münevvere Min el Acâm:

Otuz bir kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam beşyüz altmış dört sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı dörtyüz yirmi beş sikkedir) (34AE Tarih 936, 25/A-25/B).

2.5.12. Cemaatü'l mücâvirîn bi'l- Medine-i Münevvere min el Ekrâd:

Üç kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam otuziki sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı yirmi altı sikkedir) (34AE Tarih 936, 25/B).

2.5.13. Cemaatü'l Mücâvirîn bi'l Medine-i Münevvere min Ehli'l Arab:

Onbeş kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam ikiyüz yirmi üç sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı yüz altmış dokuz sikkedir) (34AE Tarih 936, 26/A).

2.5.14. Cemaat-i Ehli'l Tekerû Mine'l Mücâvirîn:

Dört kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam yirmi dört sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı yirmi sikkedir) (34AE Tarih 936, 26/A).

2.5.15. Cemaat-i Ehl-i Mısır Min el Mücâvirîn bi'l Medine-i Münevvere:

Otuz altı kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam ikiyüz otuz altı sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı yüz seksen yedidir) (34AE Tarih 936, 27/A).

2.5.16. Cemaat-i Yemânî mine'l Mücâvirîn bi'l Medine-i Münevvere:

Doksan üç kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam beşyüz on iki sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı dörtyüz yirmi üç sikkedir) (34AE Tarih 936, 27/B-29/B).

2.5.17. Cemaat-i Cerbî mine'l Mücâvirîn bi'l Medine-i Münevvere:

Sekiz kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam kırk sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı otuz iki sikkedir) (34AE Tarih 936, 29/B).

2.5.18. Cemaat-i Hünûd el Mücâvirîn bi'l Medine-i Münevvere:

Yirmi dört kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam kırk sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı yüz altmış dört sikkedir) (34AE Tarih 936, 31/A-31/B).

2.5.19. Cemaat-i Utekâ:

Yirmi beş kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam yüz seksen dört sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı yüz kırk beş sikkedir) (34AE Tarih 936, 30/A-30/B).

2.5.20. Cemaat-i Nisâ-i Ehli'l Medine-i Münevvere:

Yüz yirmi dört kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam beşyüz seksen sekiz sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı dörtyüz seksen altı sikkedir) (34AE Tarih 936, 34/A-34/B).

2.5.21. Cemaat-i Nisâü'l Ervâm mine'l Mücâvirîn bi'l Medine-i Münevvere:

Altmışdört kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam bin yüz elli bir sikke tayin edilmiştir (Teslim edilen sikke miktarı sekizyüz altmış dokuz sikkedir) (34AE Tarih 936, 34/B-36/A).

2.5.22. Cemaat-i Nisâü'l Hünûd mine'l Mücâvirîn bi'l Medine-i Münevvere:

Yirmi bir kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam yüzdört sikke tayin edilmiştir. (Teslim edilen sikke miktarı seksen altı sikkedir) (34AE Tarih 936, 36/A-36/B).

2.5.23. Cemaatü'n Nisâ-i Utekâ:

Yirmi üç kişiden oluşan cemaat üyelerine toplam yüz elli dört sikke tayin edilmiştir. (Teslim edilen sikke miktarı yüz yirmi dört sikkedir) (34AE Tarih 936, 36/B-37/A).

3. SONUÇ

Mekke Hz. Muhammed (S.A.V.)'in doğup büyüdüğü, Kuran-ı Kerim'in ilk ayetlerini indiği, Müslümanların kibleleri olan Kabe'yi sınırları içerisinde bulunduran önemli bir şehirdir. Yine Medine şehrinde ilk İslam Devleti'nin kurulmuştur ve peygamberimizin mübarek kabirleri bu şehirde bulunmaktadır. Bu nedenle Mekke ve Medine şehirleri bütün müslümanlar için önemli bir merkez olmuşlar, devlet yöneticileri hem İslam dinine olan bağlılıklarını göstermek ve hem de Hz. Muhammed (S.A.V.)'e olan saygılarını ifade etmek amacıyla bu şehirlere ve bu şehirlerde yaşayan halka bir takım imtiyazlar vermişlerdir. Osmanlılar da bu hususta hassas davranmışlardır. Bu bölgenin halkı askerlik ve vergiden muaf tutuldukları gibi temeli Abbasilere dayanan surre geleneği de Osmanlılar tarafından benimsenerek düzenli olarak uygulanmıştır. Gerek padişah ve gerekse birçok vakıf tarafından hatim okunması, Kuran-ı Kerim tilaveti, hadis-i şerif nakli, salavat-ı şerife tilaveti ve bu bölgede bulunan medreselerde eğitim gören talebelerin

masraflarının karşılanması amacıyla her yıl yüklü miktarda para ve çeşitli hediyeler bu bölgeye büyük bir saygı ve bayram havası içerisinde gönderilmiştir.

KAYNAKLAR

- UZUNÇARŞILI, İ.H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara, s: 385
- ATALAR, M. ve ŞAHİN M. (2015) Denizden Hacc Yolculuğu ve Surre, 2. *Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu*, 1-4 Kasım 2013, Bodrum, s: 14-27
- ATALAR M. (1986). Mukaddes Beldelere Osmanlı'nın Hizmeti Surre, *Altınoluk Dergisi*, S: 6, s: 15
- Şemseddin Sami (2007). *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, s: 826;
- BUZPINAR T (2009). Surre, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: 37, s: 569
- AKGÜNDÜZ, M. (2005). Surre-i Hümayûn Geleneği ve İslam Toplumunu Kaynaştırmadaki Rolü, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: XXII, s: 108
- BUZPINAR T. ve KÜÇÜKAŞCI, M.S. (1997) Haremeyn, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: 16, s: 154

FÜRUZAN'IN ROMANLARINDA KÜLTÜREL YOZLAŞMA

CULTURAL DEGENERATION IN FÜRUZAN'S NOVELS

A. Fikret KILIÇ*, Handan GÜRBÜZ*

ÖZET: Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi yazarlarından olan Füzüzan'ın *Kırk Yedi'liler* ve *Berlin'in Nar Çiçeği* adlı eserleri tahlil edilerek kahramanların yaşadığı kültürel yozlaşmalara değinilmiştir. Araştırmada Batılı olmak adına değerlerine yabancılaşan bireylerin gösterdikleri tutum ve davranışların önce kendilerinde sonra da çevresindekilerde oluşturduğu etkiler üzerinde de durulmuştur.

Anahtar sözcükler: Cumhuriyet Dönemi, Füzüzan, *Kırk Yedili'ler*, *Berlin'in Nar Çiçeği*, kültürel yozlaşma

ABSTRACT: In this study, the novels of Füzüzan from the writers of the Republican Period and the works of the *Kırk Yedi'liler* and *Berlin'in Nar Çiçeği* were analyzed and the cultural degenerations of the heroes were mentioned. In this research it was also focused on the effects that the attitudes and behaviors of individuals alienated to their values to be Western have firstly on themselves foremost on their environment.

Keywords: Republican Period, Füzüzan, *Kırk Yedi'liler*, *Berlin'in Nar Çiçeği*, cultural degeneration

1. GİRİŞ

Füzüzan 29 Ekim 1932¹'de İstanbul'da doğar. Asıl adı Feruze Çerçi'dir. Küçük yaşta babasını kaybeder. Annesiyle birlikte çocukluğu Kadıköy ve Kasımpaşa arasında geçer. Yazar altı yaşına girmeden önce kendi çabalarıyla okuma yazma öğrenir. İlkokulu bitirdikten sonra maddi sıkıntılar yüzünden öğrenim hayatına devam edemez. Çocukluktan itibaren resme ve müziğe ilgi duyar. Daha sonra edebiyata yönelmeye başlar. 1958 yılında Turhan Selçuk'la evlenir. Bu evliliğinde Aslı adında bir de kız çocuğu olur.

Füzüzan çocukluktan itibaren okumayı, çevresinde olup biten olayları gözlemlemeyi fazlasıyla sever. İlkokulda Emile Zola ve Victor Hugo gibi yazarların eserlerini okumaya başlar. İlerleyen yıllarda Nazım Hikmet, Orhan Kemal, Yaşar Kemal gibi toplumcu yazarların eserlerine ilgi duyar. 1950'li yıllar onun hayatında dönüm noktası olur. Karl Marks'ın *Kapital*'ini okumaya başlar. Böylece onun toplumcu yanını besleyen; üretim, emek, işçi sorunları konularında daha fazla düşünmeye başlar. Füzüzan'ın öğretmenleri ilki annesi, ikincisi İstanbul, üçüncüsü büyük yazarlardır.² Özellikle hikâye ve romanlarında toplumcu gerçekçi bir tutumla Batılılaşma zihniyetiyle gitgide kendine, kültürüne ve çevresine yozlaşarak hiçbir yere ait olamayan insanlara, düşen/düşürülen kadınlara, çocukluğunu yaşayamadan büyümek zorunda olanlara ve köyden kente göç edenlerin yaşadıkları problemlere yer verir. "İlk eseri Olumsuz Hikâye 1956

* Yrd. Doç. Dr. Erzincan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü. afikretkilic@hotmail.com.

* Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. handan_gurbuz24@hotmail.com.

¹ <http://listelist.com/furuzan-kimdir/> Erişim Tarihi 13.10.2017.

² *Füzüzan Diye Bir Öykü*, hzl., Faruk Şüyün, Zebra Matbaacılık, İstanbul 2008, s. 18-38.

yılında *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*'nde yayımlanmıştır. 1956'dan 1958'e dek öykülerini *Türk Dili, Yenilik ve Pazar Postası*'nda yayımlamıştır.³ Füzuzan 1956'dan 1960 ortalarına kadar yazdığı öyküleri onun edebiyat dünyasında yerini belirleyen asıl eserlerini meydana getiren hazırlık aşaması olarak görür. Gerçekten de 1960'larda başlayan "öykü öldü mü?" tartışmaları Füzuzan'ın diğer eserlerinin yayımlanmaya başlamasıyla son bulur. "Türk hikâyesinde -47'liler dolayısıyla Türk romanında- Füzuzan'ın kesin bir dönemeç olduğunu, bugün, rahatlıkla söyleyebiliriz. *Parasız Yatılı*'dan *Benim Sinemalarım*'a uzanan çizgide, Füzuzan bize çok yeni, çok güçlü bir sesi, söyleyişi getirdi. Hikâyenin tıkanıdığı; 'metin', 'anlatı', 'çeşitleme' gibi yaklaşımlarla sürdürüldüğü bir dönemde yazıyor Füzuzan."⁴ Çocukluğunda gözlemlediği her ayrıntı ve okuduğu eserler aracılığıyla var olan düzeni sorgulama anlayışı; yaşadığı dönemin etkisiyle meydana gelen olaylarla birleşerek ona öykü ve romanlarını oluştururken sağlam bir zemin oluşturur. 1971 yılında *Parasız Yatılı* eserini yayımladıktan sonra 1972 yılında Sait Faik ödülünü kazanan ilk kadın yazar olur. O, daha çok 1970'li yıllarda geniş çevrelerce tanınmaya başlar. 1974'te yazdığı *Kırk Yedi'liler* adlı eseriyle de 1975 Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü alır.

I. KENDİNE YABANCILAŞMA

Yabancılaşma, kişinin nereye, kime, neye? ait olduğunu çözememe durumudur. İnsanlar kendilerine bu soruları sorduklarında bunalım yaşamaya başlar. Yabancılaşma bir tür kişiliksizleşme ve kimlik kaybı olarak tanımlanabilir.⁵ Bunun meydana gelmesinde ailenin ya da değişen çevre koşullarının etkisi vardır. Çocuklara erken yaşta en önemli aktarımları sağlayan ailedir. Dini, sosyal, kültürel bağlılıklar bu sayede çocuklarda var olur. Anne ya da babanın kendi içinde yaşadığı tutarsızlıklar evlatlarına da yansır. Böyle bir koşulda yetişen birey, çevrenin etkisiyle bu eksikliklerini olumsuz yönde tamamlarsa kendi içinde çatışmalar yaşar. İşte bu durumda var olan değerlere neden bağlı olduğunu çözümlenemeyenler, hayatlarına sınırsız bir özgürlükle devam ederler. Onların yaptıkları her şey bir düşünüşe neden olur. Her seferinde de düşüşlerine bir yenisini eklerler.

Yabancılaşan bireyler, toplumda kendi benzerlerini de oluşturma çabasına girer. Dışlanma korkusu, tek yaşayamama onları buna iten sebeplerdendir. Toplum düzeninde yaşanacak bozulmalar; bu kişiler ve onun gibi amaçsızca yaşamak isteyenler yüzünden ortaya çıkar. Onlar her türlü bağlılığa karşı oldukları için toplumun yaşayacağı olumsuz şeyleri de önemsemeyizler. Füzuzan *Kırk Yedi'liler* ve *Berlin'in Nar Çiçeği* adlı eserlerinde kendine, çevresine, kültürüne ve değerlerine yabancılaşan insanları söz konusu eder:

Kırk Yedi'liler'in Nüveyre öğretmeni, kendisini kuşatan ve oldukça da hoşuna giden duygusuzluğunun kurbanıdır. Onda var olan kendine yabancılaşma eğilimi samimi olmayan yaklaşımların etkisiyle ortaya çıkmıştır. Nüveyre öğretmen çocuklarını bile yapay tutumlarla önemser, sever ve korur. Hayatta değer verdiği şeylerin öncelikleri son derece farklı olduğu için çocuklarına karşı yaklaşımları da başkadır. O, yaptığı her şeyin farkındadır; fakat Nüveyre öğretmene göre kendisi; "Onları anlamaktan daha önemlisini yapmıştı: Yoksul, sıradan insanlar olmamaları için gereken güçlerle donatmıştı."⁶ Nüveyre öğretmenin kendine yabancılaşması anneliğinin de belli sınırlar dâhilinde sürmesine neden olur. O, çağa ayak uydurma isteğiyle hem anne olma hem de kültürel değerleri sürdürme eğilimini kaybetmiştir.

³ İbrahim Halil Kılıç, *Yeni Türk Edebiyatı*, Soylu Matbaacılık, İstanbul 2017, s. 342.

⁴ Selim İleri, "Füzuzan'ın Önemi", *Yeni Ufuklar*, C. 23, S. 261, Haziran 1975, s. 21.

⁵ Karen Horney, *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, çev., Selçuk Budak, Öteki Yayınevi, Ankara 1994, s. 167.

⁶ Füzuzan, *Toplu Öyküler/Toplu Romanlar*, YKY, İstanbul 2009, s. 1303. (Füzuzan'ın eserlerinden yapılan alıntılarının hepsi bu kitaptan alınmıştır.)

Kırk Yedi'liler'de Füruzan, kendi milletine yabancılaşan insanları da örneklendirir. Kurban, Almanya'ya işçi olarak gitmek için birtakım sınavlardan geçer. Bu sırada okuma yazma bilip bilmediği de ölçülür. Onu değerlendirmek için oluşturulan jüride üç Alman bir de Türk kadın vardır. Kadın, kendi milletinden olan Kurban'a sahip çıkmak, onu cesaretlendirmek yerine "Artık okumayan işçiyi göndermiyorlar. Biliyorsunuz sanırım"⁷ diyerek bize karşı Almanlardan daha da el olduğunu gösterir. Milletine, insanına yabancılaşan bu kadın, Kurban'a ve onun gibilere karşı takındığı küçümseyici tavırla ne kadar yozlaştığını da ortaya çıkarır.

Berlin'in Nar Çiçeği'nde Almanya'ya işçi olarak giden Selman, ailesini de yanında götürür. Bu ailenin Âdem, Kamber ve Ümmühan adında üç çocukları vardır. Kamber ve Âdem'in ne zaman başları sıkışsa Almanca konuşurlar. Babası çocuklarının değerlerine yabancılaşmasını istemediği için onlara kızar. Büyük oğlu Kamber'i bu yüzden döver. "Türk çocukları için talihsiz bir durum da ön yargılı Alman genç ve yetişkinlerinin davranışlarından ötürüdür. Türk işçi çocukları, yaşamakta olduğu ülkelerde ait olma ve sevilme duygusunun tatmini yönünden hiç de şanslı görünmemektedirler."⁸ Âdem de küçük yaşta memleketinden uzaklaşmanın etkisiyle yaşadığı aidiyet eksikliğini Alman çocukların onları ötekileştiren tutumlarıyla karşılaştıkça daha fazla hisseder. Bu yüzden babasından dayak yerken: "Beni vurmak yok. Scheise Deutchen, scheise Türken... Ben sevmiyor ne Almanları ne Türkleri... Hepsi bok, büyükler de bok, çocuklarda bok, Türklerde bok, Almanlarda bok."⁹ der. Bu da çocukların kendi kimliklerine, milletlerine, dillerine ve değerlerine ne kadar yabancılaştıklarını ortaya çıkarır.

Füruzan, insani değerlerini kaybederek adeta robotlaşan kişilerin temsillerini de *Kırk Yedi'liler*'de verir:

Kırk Yedi'liler'de Emine cezaevinde sorguya çekilir. Emine'yi sorgulayanlar ona elektrik vererek konuşurma yoluna giderler. Üstelik bu insanlar her şeyi en ince ayrıntısına kadar planlarlar. Mahkûmların elektrik akımına alışmasını engellemek için de uğraşırlar. İşkence görenlerin çektiği acı cezaevinde bulunanlar tarafından önemsenmez. Emine her türlü işkenceye maruz kalsa da yozlaşan insanlar için bu bile yeterli gelmez. İşkenceciler, tutuklulara yaptıkları insanlık dışı muamelelerde elektrik akımını: "Evet, evet ya. Ben çıkınca üreme organlarına bağlayın."¹⁰ diyebilecek kadar ileri giderler.

İnsan aklı, düşünme yeteneği ve duygularıyla bir bütün halindedir. İşkenceciler ise akıllarını kullanmak istemeyip acı çeken bir kadının inlemelerine duygusuzca eşlik ederler. Emine'yi cansız bir varlık olarak görürler. Onların gözünde bu kızın hiçbir değeri yoktur; çünkü işkenceciler, insani hiçbir özelliğe sahip değildir. Bir robota dönüşen bu kişiler, kendilerine verilen emirleri insani tarafı olup olmadığını sorgulamadan yerine getirmenin peşine düşerler.

II. KÜLTÜRDE YOZLAŞMA

İnsanlar doğumlarından itibaren ailesi ve yakınları tarafından sahip oldukları değerlere/kültürlere göre yetiştirilir. Bu açıdan bebeklikten çocukluğa daha sonra ergenliğe geçiş süreçlerinde bireyler, kültürel aktarımlara bağlı yaşamlarını sürerler. Kimi zaman psikolojik kimi zaman çevresel kimi zamansa XIX. yy. dan itibaren sanayi ve bilimde yaşanan gelişmelerle birlikte Batı'nın renkli dünyasında yer alma isteğiyle insanlar, kültürel değerlerinden uzaklaşırlar.

⁷ Füruzan, s. 1534.

⁸ Neda Armaner, "Batı Almanya'da Türk İşçi Çocukların Psiko-Sosyal Sorunları", *Eğitim ve Bilim*, C. 7, S. 37, 1982, s. 25.

⁹ Füruzan, s. 1716.

¹⁰ Füruzan, s. 1358.

Kültürel yozlaşma “Bireyin toplumun değerlerine/kültürüne, çevresine karşı ilgisinin yok olması; kendinden başkalarından ve daha geniş manada dünyadan kopması; toplumda üzerine düşen rolü ifa etmeye muktedir olmadığına inanması; bireyin bağlı bulunduğu gruba ya da topluma adapte olamaması veya karşı gelmesi demektir.”¹¹

Füruzan’ın *Berlin’in Nar Çiçeği* ve *Kırk Yedi’liler* adlı eserlerinde kendi kültürünü küçümseyip Batı’dan gelen her değere hayranlık duyan insanlarla karşılaşılır. Onlar kültürel değerlerini tamamen yok sayarlar. Kendi milletine ait olan her şey Batının iyi ya da kötü olan özelliklerinin yanında fazlasıyla küçümsenecek hâldedir:

Berlin’in Nar Çiçeği’nde Füruzan, kültürel yozlaşmanın en çarpıcı örneğini verir. Roman kahramanlarından Frau Lemmer, II. Dünya Savaşı’nın ardından insanlarda yaşanan kökten değişimlerin izleyicisidir. O, kültürel değerlerine bağlı olduğu için çevresindeki herkesi yadırgar. Burada Frau Lemmer, kültürel yozlaşmayı yaşamayan sadece çevresindeki değişimleri dile getiren kişidir. Romanda Frau Lemmer’in gözlemleriyle eski/yeni arasındaki çatışmalar şu şekilde verilir:

1. Frau Lemmer’in zamanında evlenmemiş genç kızlara Fraulein denilirken artık böyle bir gelenek kalmamıştır. Oysaki eskiden Fraulein olarak görülen kişiler bu durumdan gurur duyardı.
2. Gençler artık anne ve babalarını yaşlandıklarında yanlarına almak yerine huzur evine kapatmayı bile düşünürler. Yeni nesil; onları büyüten, yetiştiren ebeveynlerine Noellerde, yılbaşlarında ve paskalyalarda mektup yazan kişiler haline gelir.
3. Erkekler; erkekçe şeylerden, vatandan, düşmandan bahsetmezler. Onlar ülkelerini daha ileri seviyelere getirmenin derdinde değillerdir. Geçmişlerini, yaşanan savaşları, gelenek ve göreneklerini bilmezler. Kadınlar ise; sabah erken saatlerde dışarı çıkarak mağazalara bakınır. Gösteriş, şaşa ve güzelleşme uğruna zamanlarını harcarlar. Frau Lemmer’le aynı yaşlara sahip olan insanlar bile gençlerde meydana gelen bu değişime ayak uydurmuşlardır. Savaşlarla birlikte yaşanan acılar, ölümler kimsenin umurunda değildir. Tıpkı diğer gençler ve yaşlılar gibi II. Dünya Savaşı bitip Almanya ikiye bölündüğünde Frau Lemmer’in kızı da oğlu da yaşanan savaşta neredeyse hiç konuşmamışlardır.
4. İnsanlar arasında “moda çılgınlığı” baş göstermiştir. Onlar; en yeni, en güzel, en farklı olmak için birbirleriyle yarışır hale gelmişlerdir. Bu durum kişileri bireyselleştirmeye başlamıştır. Herkes kendi hayatının derdine düşerek bencilleşmiştir. Oysaki Frau Lemmer’in gençliğinde tarlalarda, bahçelerde geçimini sağlayarak çalışan insanlar, evlerinde de çalışma yerlerinde de kalabalık oluştururlar. Onların ortak şarkıları, ortak sevinçleri vardır.
5. Almanya’da sınıfsal farklılıklar da görülmeye başlar. Almanlar, kendi ırkından olmayan kişileri küçümserler. Onları en ağır işlerde üstelik hak ettikleri parayı vermeden çalıştırırlar. Yasaları, sadece kendi milletindeki insanları korur. Ne işçi politikaları ne de sendikalar, göçmen işçilerin haklarını koruyabilmek için mücadele etmezler.

Frau Lemmer, gençliğine özlem duymaktadır. O zamanlarda insanlar birbirlerine karşı sevgi doludur. Onlar; ortak sevinçleri, kederleri meydana getirerek “bir olabilme”yi başarabilmişlerdir. Komşuluk, dayanışma, yardımlaşma eskinin vazgeçilmez olan öğelerdendir. Frau Lemmer, asıl gerçekliğin farkındadır: Geçmişini bilmeyen insanlar geleceklerini de sağlam temeller üzerine oturtamazlar. Almanya’da yaşanan savaşın ardından kimsenin bu savaşa neden

¹¹ Halime Ünalı, *Türk Romanı ve Yabancılaşma: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi*, (Danışman: Doç. Dr. Köksal Alver), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011, s. 31.

olan sebeplerden bahsetmemesi kültürel yozlaşmanın kaynağını meydana getirir. Yeni nesiller, kültürel bağlara sahip olmadıkları için anne ve babalarını unutmuş, ülkelerini hiçe saymış; daha çok zenginleşme, daha fazla güzelleşmek adına uğraş vermeye başlamışlardır. Frau Lemmer, “Hızlı değişip, başkalaşan bu dünyada acemileşiyor, öbür insanların her şeyi olağan karşılamasından ötürü de, varlığının gereksizliğini duyumsayarak, evine odasına sığmıyordu.”¹² Ta ki komşuları Korkmaz Ailesi’ni tanıyana dek. Frau Lemmer, bu ailede karşılıksız sevgiyi, yardımlaşmayı, ırk ayrımı yapmadan bir olabilme anlayışını, ülkelerine ve kültürlerine olan bağlılıklarını görür. Onlar, Almanların unuttuğu değerleri, geldiği ülkede bile yaşatan onurlu insanlardır. Frau Lemmer için Korkmaz Ailesi; beklenen, özlenen insanların eşsiz örnekleridir.

Kırk Yedi'liler'de de Emine'nin ailesinde yaşanan kültürel yozlaşmalar Füruzan tarafından ele alınır. Bu aile Erzurum'daki yaşantılarını Ankara'da sürdürmez. Emine hariç her birinin kültürel değerleri zamanla kaybolur: Seçil Erzurum'dayken ne bulursa üzerine geçirerek sokağa çıkarken; evlendikten sonra eşine hoş gözükmek için modaya uygun giymeye başlar. Yaşlanmasını engellemek için ise vücuduna kremler sürer. İlerleyen yıllarda estetik olmayı bile düşünür. Seçil Erzurum'da yaşarken oranın insanını temsil eder. Modaya düşkün olmaması, kendini olduğu gibi göstermesi bunun delilidir. O, Erzurum'dan uzaklaştıktan sonra kız kardeşi Emine ve onun gibileri ötekileştirecek kadar kültür yozlaşması yaşamaktadır: “Saçları elleriyle taranmış, güzelim genç göğüslerini süveterle bastıran sizler başkasınız kızım. Bir erkeğe yaklaşırken ki tutumunuzun yapmacıksızlığına şaşıyorum. Alışılmadık bir şey bu. Kuşku bile verdi bana. Böylesine dümdüz anlatımlı bir kadınlık Erzurum'dayken evet, yüz yıl geçmiş gibi geliyor bana.”¹³ Seçil, artık Erzurumlu değildir. O, evlendikten sonra tamamen başkalaşmıştır. Zihin yapısı, davranışları bire bir annesi Nüveyre öğretmenin kopyası haline gelmiştir. Onlar, değişen dünyanın kültürel bağı olmayan, çürümeye yüz tutmuş kadınlarıdır.

Seçil, kardeşi Emine'nin adının eski zamanlara ait olduğunu da düşünür. Bu yüzden çevresindekilere kardeşini Mine olarak tanıtır; Emine adı ona Erzurum'u, köyü, köylüyü hatırlatır. Seçil, “o kadar çağdaş” hale gelmiştir ki eşini çocuklarının bakıcısı Brigitta ile yatak odalarında gayri meşru bir ilişkidelerken yakalar ve sadece onları izlemeyle yetinir. Onun evlilik kurumuna olan bakışı bile değişir. Seçil için daha iyi koşullara sahip olmak, gezip eğlenmek, eşine karşı çekici olmak bir evliliğin vazgeçilmezleri olur. O, modernlik adı altında her türlü yozlaşmayı yaşayan, her şeye karşı sessiz kalan; dış güzellik, şaşa, gösteriş uğruna mücadele eden kişilerle birlikte tek tip kadın haline gelmiştir; Nüveyre öğretmen, Seçil ve çevresinde onlar gibi yaşamayı bir meziyet olarak görenler, hep aynı hayatı yaşayan benzer kişilerdir.

Nüveyre öğretmen Erzurum'da kalırken ayakkabıyla eve girmez fakat annesi ölünce cenaze evine gelen diğer kişilerle birlikte eve ayakkabıyla girer. Yine Nüveyre öğretmenin, kızını Seçil hastanede yatarken hemşireden akşam yemeği için konsome ya da Beuf strogonof istemesi Erzurum yemeklerinin tamamen aklından silinip gittiğini ortaya çıkarır.

Geçmişleriyle barışık olmayan bu kişiler, geleceklerini de Batı'ya olan özentileriyle oluştururlar, fakat kültürel bağlarından uzaklaştıkça da mutluluğu bir türlü tadamazlar. Onlar sahte hayatların, sahte mutluluklarla çevrelediği; dışı güzel ama içi boş olan yani “yozlaşan insanları”dır.

1. GELENEK GÖRENEKTE

Kırk Yedi'liler'de Seçil, Ertegün üsteğmene âşıktır. Annesi kızının evli bir adama olan ilgisini kabullenemez. Gerçi Ertegün evli olmasa da anne Nüveyre'nin isteyeceği zenginlikte, gösterişte bir damat adayı değildir. Bu yüzden kadın, kızını bu sevdadan vazgeçirmek ister. Seçil, annesi tarafından bir erkeği sevmekle suçlanınca Erzurum'un geleneği olan görücü usulü

¹² Füruzan, s. 1612.

¹³ Füruzan, s. 1177.

evliliğe karşı çıkan annesinin nasıl babasıyla evlendiğini sorgular: “Ya ona olan sevgim? (...) Üstelik görücülüğü, bura törelerini de durmadan yeren sizsiniz. Peki, doğru olan ne?”¹⁴ diyerek Nüveyre'nin kendi içinde yaşadığı çelişkiye işaret eder. Nüveyre, yaşadıkları yerde insanların sadece görücü usulü evlilikler yaptığının bilincindedir. O, hiçbir konuda Doğu'nun kültürel değerlerine önem vermediği gibi görücü usulüyle yapılan evlilikleri de küçümser.

Yine aynı romanda Nüveyre aracılığıyla Doğu'da kız çocuklarını erken yaşta evlendirme anlayışının olduğuna da değinilir. Kiraz, memleketi Kars'tan Erzurum'a Leylim ninesiyle birlikte çalışmak için gelmiştir. Ninesinin ölümünün ardından o, hiçbir acıma duygusunu içinde bulunduramayan Nüveyre tarafından evlendirilmesi için memleketine gönderilmek istenir. Kiraz, gelenekleri gereği yaşı geldiğinde ailesinin uygun gördüğü bir kişiyle evlendirilecektir. Nüveyre'nin amacı ninesi de ölen bu kızı evinden gönderebilmektir. Onunla birlikte kalması halinde üç ya da dört yıl bekâr kalabilecek bu kız, köyüne gönderilerek erken yaşta töresine boyun eğdirilmesi istenir. Nüveyre gelenek ve göreneklere bağlı olmamasına rağmen Kiraz'ı var olan geleneğe uydurmak ister.

2. MODADA

Kırk Yedi'liler'de başkalarına güzel görünmek için ellerinden geleni yapan kadınların örnekleri Seçil ve Nüveyre öğretmen aracılığıyla okuyucuya gösterilir. Nüveyre öğretmen dış güzelliğine olan düşkünlüğü yüzünden ailesiyle ilgilenmez. O, geçici olan ne varsa ona tutkundur, bu yüzden eşi ve çocuklarıyla duygusal bir bağ oluşturamaz. Nüveyre öğretmenin hayatta sahiplendiği tek şey sonsuz eşya/mal edinme isteğidir: “Kullanılmayacak, anılası güzelliklere, anlatılası inceliklere bürülü olmayan o radyoyu ilerde de öteki anlamsız eşyalar gibi umulmadık yerlerde görecekti Emine. Yıllar geçip bilgisi, düşüncesi geliştikçe gülünç doymazlıklarla eşya, mal edinme tutkusunu, o sınıfın arasız sahiplenme oburluğu olarak öğrenip, bilip noktalayacaktı.”¹⁵ Nüveyre öğretmen, “moda” olan her şeye sahip olmak için elinden geleni yapar; onlar eskidiklerinde ise atmaya kıyamayıp bir odada tutmaya devam eder. Bu durum Nüveyre öğretmende popüler kültürde var olan tüketim çılgınlığının varlığına işaret eder.

Seçil de gösterişe düşkün biridir. Evlendikten sonra bile bu alışkanlığından vazgeçmez. Bu yüzden eşiyile aralarında sevgi bağı bile kuramazlar. O eşinin istediği gibi dış güzelliğiyle onu büyüler; kocası da Seçil'in istediği gibi onu maddi açıdan yüksek değere sahip olan hediyelere boğar. Emine “Kocana arasız kıymetli taşlar aldırmanın nedenini hiç düşündün mü Seçil (...)”¹⁶ diyerek ablasına geçici heveslerin peşinden koştuğunu göstermeye çalışsa da başarılı olamaz çünkü Seçil de annesi gibi yeniçağın sahte büyüüne kapılmıştır. Onlar, tüketen, tüketen, her gün bir öncekine göre daha fazla tüketmeyi isteyen “doyumsuz insanlar”dır.

Berlin'in Nar Çiçeği'nde de “yeni”, “moda” kelimeleriyle adeta başları dönen insanlarla karşılaşılır. Onlar, II. Dünya Savaşı'nın Almanya'da meydana getirdiği yıkımı; gösterişe, yeni olan şeylere gösterdikleri hevesli tutumlarla yok etmeye çalışırlar:

“Daha sağlamdırlar, diyordu, sağlamdır. Bir daha zaten pek bir şey gerekmeyecek. Yani tabii istemezsen gerekemeyebilir. Hem de çok moda... Bundan sonra sen de gezdiğinde göreceksin ya Mutti. (...) Fakat Doğu Berlin'e geçmek yok. Otobüslerin ön yerleri ihtiyarların, savaş gazilerinin. Unutma lütfen. Mağazalarımıza, caddelerimize, pastanelerimize alıcı gözle bak. İnsan kesinlikle heyecanlanıyor. Sanki hiç savaş yapmadık gibi. Zaten unutmalı... Unutmalı...”¹⁷

¹⁴ Füzuzan, s. 1094.

¹⁵ Füzuzan, s. 1475.

¹⁶ Füzuzan, s. 1183.

¹⁷ Füzuzan, s. 1607.

Bu ifadeler, kişilerin ne kadar yozlaştığını gösterir. Bu kişiler, geçmişlerinin kendilerine katacağı zenginliklere gözlerini kapatırlar; “moda” ve “yeni” kavramlarının oluşturduğu farklılıkların kendilerini başkalaştıracağına inanırlar. Hâlbuki her geçen gün mensup oldukları toplumun değerlerinden, uzaklaşarak düştükçe düşerler.

3. KADINA BAKIŞTA

Füruzan eserlerinde toplumda eşine ve çocuklarına sevgi duyan, evde yapılacak şeyleri gün içinde tamamlayan ve aile reisinin aldığı kararları sorgulamadan kabul eden kadınlara yer vermiştir. Bu kadınlar, aile içinde gördükleri baskıyla sessizliğe mahkûm edilmişlerdir. Toplumda kadınların sindirilişlerinin en güzel örneklerinden biri *Kırk Yedi'liler*'de yer alır. Füruzan, bu eserde çoğu kişi tarafından sıkça dile getirilen “erkek gibi kadın” sözünün arkasında yatan gerçekliği Emine aracılığıyla şu şekilde dile getirir:

“Eh... bak en iyi sözü ettin, ‘bir erkek gibi’ lafının alaylı yükünü çocukluğumuzdan beri biliriz. Bir kadın gibi olmak, bir erkek gibi olmak... bunlar iki cinsin sınırlarına çekilmiş çok kurnazca söylemler Seçil. (...) Kadını sindirip kolay yönetilir kılmanın binlerce yasalarından çıkmadır, ‘erkek gibi kadın’ sözü. Çok çok kadınsı olmak gibi ne idüğü belirsiz pohpohlayıcı bir etikete özendirme. Erkeği ise duyarlılığındaki olabilir insanca inceliklerden çekindirip, ezici yönetici vasfını geliştirmek için de ‘kadın gibiliğin’ aşağılayıcı umacısını dikmek yasasıdır karşısına. Bunlar kökleşmiş yaşama hileleridir. (...)”¹⁸

Emine, kadınların hayatlarının birtakım kalıplaşmış ifadelerle aynı kılınmasının ne denli yanlış olduğunu farkındadır. Toplumda “Kadın dediğin...” ifadeleriyle başlayan cümleler genellikle erkeklerin otoritelerini, isteklerini daha da yüceltmek amacıyla kurulur. Bu da erkek egemenliğine dayalı toplumumuzda bazı değerlerin yanlış anlaşılmasından dolayı kadınların aile içinde söz hakkına sahip olamamasına neden olur. Ayrıca onların sadece eşlerine güzel gözükmek, makyaj yapmak ya da eşlerinin istediği her şeyi yerine getirmek dışında görevlerinin olmadığı gibi yanlış bir algıyı da oluşturur. Görülüyor ki Füruzan, toplumda çoğu kişinin düştüğü bu yanlış anlayışı dillendirerek var olan yaranın iyileşebilmesi için kendine düşen görevi de yerine getirir.

4. DİNİ DEĞERLERDE

Ablanın yaşadığı dini yozlaşmayı kardeşlerine de yaşatmak için birtakım girişimlerde bulunması *Kırk Yedi'liler*'de karşımıza çıkmaktadır: Emine dört halifeyi yeniden gözden geçireceği sırada Seçil, “Ne işe yarar (...) Ben unuttum bile o konuları”¹⁹ diyerek kendinde oluşan dini yozlaşmayı ortaya çıkarır. Kardeşinin de o konuyu tekrar gözden geçirmesine bir şekilde engel olur. Seçil'in Müslüman olmasına rağmen dini gerekliliklerini yerine getirmemesi ve kardeşinin de yapması gereken şeyleri engellemesinde kendisi kadar anne ve babasının da suçu vardır. Kendilerinin paradan başka değer verdikleri bir şey yoktur. Ebeveynleri gösteriş ve şaşaadan biraz uzak durarak çocuklarına gereken dini eğitimi vermiş olsalardı ne Emine ne de Seçil bu yanlış zihniyete sahip olmazdı.

Füruzan, *Kırk Yedi'liler*'de içlerinde gerçek sevgi barındıramayan kişilerin, cenaze evlerinde takındıkları sahte davranışları örneklendirir. Nüveyre öğretmen ve kardeşi, anneleri ölünce onun evinde taziyeye gelen kişileri ağırlarlar. Bu kişiler, onları hayata getiren, büyütüp besleyen bir annenin ardından aynı tavır ve davranışlarla ne kadar üzgün olduklarını çevrelerindeki insanlara gösterme çabasına girerler. Emine, “Annelerinin ve teyzelerinin başsağlığı kabul ederken ki elde hazır o mendillerini, kırpışan gözlerini, uçları inmiş dudak

¹⁸ Füruzan, s. 1311.

¹⁹ Füruzan, s. 1096.

çizgilerini görür gibiydi.”²⁰ Emine cenaze evinde bulunmadığı hâlde annesinin ve teyzesinin hangi davranışı sergileyeceğini bile tahmin eder. Nüveyre öğretmen ve kardeşi hayatlarında planlı olmayan hiçbir duygu ve davranışa yer vermez. Annelerinin ölüm haberi bile onların bu alışkanlıklarını kırmaya yetmemiştir. Bu yüzden cenaze evinde yakınları ölen kişilerin davranışlarının aynısını sergilemek adına uğraş verirler. Onların düzgün ütülenmiş mendilleri de cenaze evine giderken bile ne kadar gösteriş tutkunu olduklarını ortaya çıkartır. Hâlbuki yakını ölen kişiler değil mendil almayı; davranışlarını belli sınırlar dâhilinde tutmayı bile düşünecek halde olamazlar.

Denilebilir ki Füzûzan gözlem gücü gelişmiş bir yazardır. O, hemen hemen her kesimden insanın yaşam şartlarını, hayata bakışını ayrıntılı şekilde inceler. Eserlerinde tanık olmadığı olaylardan bahsedecekse sanatın yaratma gücünü kullanarak gözlemediklerinin zıttına yer verir. Böylece gerçek ve gerçeklikten yola çıkarak kurgulanmış olaylar neticesinde güzellikleri, kusurları ve yanlışları eserlerindeki insanlar aracılığıyla ölümsüzleştirir.

Yazar; kültürel yozlaşmalar karşısında sessizliğini sürdüren kişilerin geç kalmış fakat etki eden çığlığıdır. Yazdıklarıyla değişen dünyada değerlerini bir kenara bırakan insanları örnekleyerek olması gereken asıl gerçekliği bir kadın duyarlılığıyla dile getirir. Okuyucuyu da bu yönde belli belirsiz şekilde telkin eder. Her okunan eserde “Değerlerime nasıl sahip çıkabilirim?” sorusu yenilenir. Füzûzan kişileri iç hesaplaşmaya davet eder. Böylece yazar; eserlerinde yer verdiği olaylarla okuyucunun karşılaşması hâlinde onların hangi tavır ve davranışları sergilemesi gerektiğini de ortaya çıkarır.

Batılılaşmayla “batıl”laşma birbirine karıştığı an insanlar ne yeni benimsemeye çalıştıkları kültüre ne de sahip olduğu değerlere ait olamazlar. Hayatta en kötü şey gittikçe yozlaşan bireylerin bunu bir meziyet sayarak çevresindekileri de etkileyecek tutum ve davranışlarda bulunmalarıdır. Yazar yozlaşan insanların örneklerini vererek kültürel, dini ve sosyal değerlerin “bizi biz yapan asıl unsurlar” olduğunu bir kez daha fark etmemizi sağlar. Elbette geçmiş/şimdi çatışmasını meydana getirmemek için çağın getirdiği olumlu şeyleri benimsemek gerekir; fakat gelecek nesillerle kurulacak bağ, öncelikle bizlerde var olan değerlerin onlara aktarılmasıyla mümkün olabilir.

KAYNAKLAR

- ARMANER, Neda, “Batı Almanya’da Türk İşçi Çocukların Psiko-Sosyal Sorunları”, *Eğitim ve Bilim*, C. 7, S. 37, 1982, ss. 21-26.
- Füzûzan Diye Bir Öykü*, haz., Faruk Şüyün, Zebra Matbaacılık, İstanbul 2008.
- Füzûzan, *Toplu Öyküler/Toplu Romanlar*, YKY, İstanbul 2009.
- HORNEY, Karen, *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, çev., Selçuk Budak, Öteki Yayınevi, Ankara 1994.
- <http://listelist.com/furuzan-kimdir/> Erişim Tarihi 13.10.2017.
- İLERİ, Selim, “Füzûzan’ın Önemi”, *Yeni Ufuklar*, C. 23, S. 261, Haziran 1975, ss. 21-25.
- KILIÇ, İbrahim Halil, *Yeni Türk Edebiyatı*, Soylu Matbaacılık, İstanbul 2017.
- ÜNALDI, Halime, *Türk Romanı ve Yabancılaşma: Bir Edebiyat Sosyolojisi Denemesi*, (Danışman: Doç. Dr. Köksal Alver), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011.

²⁰ Füzûzan, s. 1312.

AYTMATOV ANLATILARINDA MANAS RUHU VE YANSIMALARI

AYMATOV NARRATIVES AND REFLECTIONS IN THE SPIRIT OF MANAS

Ahmet SARIGÜL*

ÖZET: Manas Destanı ve Manas ruhunun yukarıda da dile getirildiği üzere millî-manevî bütünlüğü sağlayıcılığı ve zengin bir milli hafıza ürünü oluşu birçok araştırmacı ve edebiyat otoritesinin dikkatini üzerine çekmiştir. Ancak bir yazar kimliğiyle bu eseri değerlendiren ve eserlerinde yer vermek suretiyle hem destanın evrensel boyutta tanınmasına hem de kendi eserlerinin bu destan vesilesiyle evrensel boyuta taşınmasına en büyük katkıyı sağlayan Cengiz Aytmatov olmuştur. Manas Destanı'nı kendisi açısından tam zamanında keşfeden ve gereği gibi değerlendirmesini bilen Aytmatov, destanı tanıma, tanıtma ve yararlanma konularında birlikte yola çıktığı ve aynı kulvarı paylaştığı çağdaşlarının önüne geçerek mahalliden millîye ve oradan da evrensele açılan kapıyı aralamıştır. Bu yönüyle yazar, paralel bir yükselişe imza atmış, kendini yücelten bu eserin evrensel manada yücelmesine de ön ayak olmuştur. Aytmatov, Kırgız halkının tarih boyunca elde etmiş olduğu düşünce ve yaşam felsefesini mündemiç olan Manas Destanı aracılığıyla kendi görüş ve düşüncelerini evrensel boyuta taşıma olanağı bulmuştur. Çünkü Aytmatov'un kahramanları "Manas'ın" ruhundan ateş almış güçlü karakterlerdir.

Anahtar sözcükler: Manas, Destan, Aytmatov, Milli Hafıza, Rejim.

ABSTRACT: As it was mentioned above, the spirit of Manas and the Manas epic, national-spiritual and national integrity as the provision of memory is the product of a rich, literary researcher and has attracted the attention. However, with the identity of an author and his works by giving this work a place in both the rate of epics and their works on the occasion of the recognition of the Universal dimension of this Saga Chingiz Aitmatov who made the biggest contribution has been to move into the Universal dimension. The Manas epic in terms of itself, just discovered in time and properly evaluate who the winner, epic, recognition, promotion and enjoyment came and share with us about the same track where his contemporaries have opened the door in front of national and mahalli by passing to the Universal. The author achieved a parallel rise this aspect, self-righteous of this work led to the Exaltation in the Universal sense. Aitmatov Kyrgyz people thinking that they have achieved throughout the history of the epic of Manas, which is the inherent philosophy of living and through their own opinions and thoughts were given the opportunity to move into the Universal dimension. Because Aytmatov heroes "Monastery" the spirit of fire from strong characters.

Keywords: manas, saga, Aytmatov, national memory, regime.

1. GİRİŞ

Destan Üzerine

Destan (داستان), milletlerin hayatında büyük yankılar uyandırmış tarihî, toplumsal (savaş, göç, istilâ gibi) veya doğal (yangın, salgın hastalık, sel, deprem gibi) olayların anlatıldığı, hayal unsurlarıyla süslenmiş uzun manzum eserlerdir. Destanlar, Araplarda "esatir. ", Batı'da "myth" olarak adlandırılır.

*Dr., Bakırköy/İstanbul, asar70@gmail.com

Zeki Velidi Togan; "*Destanların milletin yüksek milli duygularını aksettiren halk edebiyatı eserleri olduğunu, tamamıyla veya az çok tarihe dayanan bir ideal âlemi yansıtır.*"¹ demektedir.

Destanlar üzerine yoğunlaşmış ve daha önce de üzerinde durulduğu üzere Aytmatov üslûbunda olduğu üzere eserlerinde destan kültürüne geniş yer vermiş olan Hüseyin Nihal Atsız da destan hakkında görüşlerini şöyle dile getirmiştir; "*Bir milletin geçmişte başından geçen büyük hâdiselerin halk dilinde edebi bir şekil almasıdır.*"²

Destan kültürü üzerine incelemelerde bulunan Mehmet Aça ise destanı; "*Milletlerin dünya görüşlerini, kâinattaki olayları yorumlayış tarzlarını, yaşadıkları tarihi ve sosyal olaylarla onların etkilerini, var oluşlarını ve bağımsızlıklarını sürdürebilmek için yaptıkları iç ve dış mücadelelerini, sosyal hayatla ilgili etkinliklerini, kısacası o milleti millet yapan bütün değerleri edebi bir üslûp ve kahramani bir eda ile günümüz insanlığına aktara gelen metinler.*"³ Olarak tanımlar.

Destanlar, sözlü geleneğin ürünü olarak bilimsel verilerin sosyal hayata tam anlamıyla nüfuz etmemiş olduğu dönemlerde ortaya çıkmış kültürel verilerdir. Bu yönüyle destanlar ve destansı öyküler, ilk çağlardan beri, farklı kültürlerle ait örf, adet, gelenek ve görenekleri sonraki kuşaklara aktarma misyonunu üstlenmiş kolektif ürünlerdir.

Sözlü gelenek mahsulü olan destanlar en eski edebiyat türlerinden biri olup Yunanca "espos" sözcüğünden türemiştir. Tarih, etnografya, folklor gibi birçok bilime kaynaklık eden destanlar bünyesinde mitoloji, efsane, folklor ve tarihî öğeleri barındırır. Muhtevası yönüyle ele alındığında destanlar farklı zaman ve mekânlara hitap eden ve düzlemde mutlak gücü elinde bulunduran "kahraman", "bilge" kişilerin olağanüstü olaylara sahne olmuş yaşam öyküleri etrafında meydana gelmiş, geniş hacimli ve didaktik bölümlerden oluşurlar. Bu bölümler genellikle hikâye tarzında olup içeriğinde toplumları derinden etkileyen ve savaşlar, göçler, yangınlar gibi tarihe mal olmuş önemli olayları barındırırlar. Üslûp ve içeriği bakımından ele alındığında ise bu sözlü ürünler genellikle "manzum" bir yapıya sahiptirler. Bu tür köken mitleri, kimliği koruyan bilgileri ileterek kişinin yaşamın içinde yitip gitmesini önleyen bir işlev içerir. Bunun için kişinin bu mitlerle ilişkiye geçmesi ve orada saklı atalar sesine kendini açması zorunludur.⁴

Bu içerikleri ve üslûp özellikleri nedeniyle Aytmatov, mit ve efsanelere eserlerinde sıkça yer verir. Çok iyi bir fiktif yapıyla, aynı eserde birbiriyle dikkat edildiğinde çok yakından alakalı iki veya daha çok konu birlikte yürütülür. Yazarın "*..... Mit ve efsaneler üzerine düşünelim. Onlar halkın felsefesi ve tarihidir.*" Şeklindeki sözleri onun masal, efsane, mit ve destanlara bakışını en iyi anlatan sözlerdir.⁵

- Destanlarda Oluşum Süreçleri

Destanlar oluşum süreçleri göz önüne alındığında iki ayrı başlık altında toplanırlar:

a. Doğal (Tabii-sözlü) destanlar: Sözlü anonim ürünlerden olan bu destanlar birtakım olağanüstü olaylar neticesinde doğmuş ve halk arasında kalıcı tesirler meydana getirerek kuşaktan kuşağa aktarılan destanlardır. Anonim olmaları nedeniyle söyleyenleri belli değildir.

¹Hasan Geyikoğlu, Tarih Açısından Manas Destanı ve Sovyetler Birliğindeki Türklerin Milli Duygularına Etkisi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, Erzurum 2001, s. 201-207.

²Hüseyin Nihal Atsız, Türk Edebiyatı Tarihi, İrfan Yayınevi, İstanbul 1997, s. 31.

³Mehmet Aça, Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği, Kömen Yayınları, Konya 2002, s. 5.

⁴Ramazan Korkmaz, Cengiz Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri, Türksoy Yayınları, Ankara 2004, s.78.

⁵Mustafa Çetin, Cengiz Aytmatov'un Eserleri ve Eserlerinden Sinemaya Uyarlanan Filmler Üzerine Bir İnceleme, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994.

Yazı ve bilimsel kayıtların henüz icat edilmediği dönemler ve yaygınlaşmadığı kültürlerde filizlenip kuşaklar arası sözlü aktarımla korunmuş, sonrasında kaleme alınmışlardır. Bu destanlar, ozan ve baksıların farklı zamanlarda seslendirdiği ağıt, nağme ve şiirsel söyleyişlerin bir bütünlüğünden meydana gelmişlerdir. Oğuz Kağan, Ergenekon ve Manas Destanları en güzel örneklerini teşkil ederler.

b. Yapma (Yapay-edebî) destanlar: Yazı ve bilimsel verilerin artık kullanılmaya başlandığı son dönemlerde şair ve ediplerin toplum üzerinde kalıcı etkiler bırakan birtakım olayları doğal destan havasında seslendirmesi sonucu ortaya çıkmış olan destanlardır. Bu destanlar, çıkış zamanı, mekânı, kahramanları ve en önemlisi de yazarı belli olan yazılı eserlerdir. Türk Edebiyatında örneklerine sıkça rastlanan bu destanların en önemli örnekleri; Nazım Hikmet'in Kuvayı Milliye ve Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Üç Şehitler Destanı'dır.

- Destanlarda oluşum Aşamaları

Destanlar oluşum süreçleri doğrultusunda "doğuş", "yayılma" ve "yazılış safhası" olmak üzere üç aşamada meydana gelirler:

- a. Doğuş safhası:** Bu aşama toplumsal bellekte önemli izler bırakan tarihî, sosyal ve psikolojik olaylar ile bu olaylar içerisinde ön plâna çıkan efsanevî kahramanları içerir.
- b. Yayılma safhası:** Bu aşamada ise, doğuş safhasında öne çıkan olay ve kahramanlıklar, kahramanlar sözlü geleneğin konusu haline gelerek kulaktan kulağa yayılır. Bu yayılma yakın çevreden uzağa ve yakın zamandan uzak zamanlara olmak üzere genişleyen dalgalar halinde kuşaktan kuşağa aktarılır.
- c. Derleme (yazıya geçirme) safhası:** Bu aşamada ise sözlü geleneğin yaşattığı ve aktarımını yaptığı destan, güçlü bir şair tarafından edebi usuller çerçevesinde derç edilip manzum bir yapıya kavuşturulur ve kaleme alınır. Ancak anonim özelliğe sahip olan bu eserlerin derleyeni ve kaleme alanı genellikle belli değildir.

Destanlar, temelinde tarihi olaylara dayanmakla birlikte bilimsel bir tarihsellik içermezler. Çünkü genellikle baksı ve ozanların(ya da benzerleri) "kopuz/komuz" adı verilen sazlar eşliğinde seslendirilen bu eserler toplumun sosyo-kültürel yapısı ile yaşam biçimi, dünya görüşü ve felsefesi hakkında ipuçları veren edebî eserlerdir. Doğal afetler, kırgınlar, kuraklık ve kıtlıklar, savaşlar, istilâlar ve neticesinde yaşanan göçler toplumsal bilinçaltında önemli izdüşümleri meydana getirir ve bu eserlerin temel kaynağını oluşturur.

- Destanların Genel Özellikleri:

1. Anonim-ortak bellek ürünüdürler.
2. Belli bir ulusa has kültürel özellikleri yansıtırlar.
3. Genellikle manzum bir yapıya sahip olup ozan-baksılar tarafından seslendirilirler.
4. İstisnaları olmakla birlikte günümüze nesir biçiminde intikal etmişlerdir.
5. Tarihî, doğal ve sosyal olaylardan kaynaklanır ve beslenirler.
6. Doğal hayatı yansıtmakla birlikte olağanüstü olaylar da ön plâna çıkmaktadır.
7. Toplumsal bilinçaltına kazınmış sıradışı olaylara dayanırlar.
8. Olağanüstü olaylar nedeniyle kahramanları olağanüstü özellikler gösterirler.
9. Tema olarak genellikle yiğitlik, aşk, dostluk, ölüm ve yurt sevgisi işlenmektedir.
10. Kahramanlıklara ve acılara dayalı coşkun söyleyişleri vardır.

- Manas Destanı, Oluşumu ve İçeriği

Tarihin çeşitli devrelerinde farklı coğrafyalarda büyük devletler kurmuş olan Türkler, boylar halinde geniş bir coğrafyaya dağılmış ve bir dönem dağınık bir halde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kırgız Türkleri de bu boylar arasında yer alıp Orta Asya coğrafyasında (Isık-Göl çevresinde, Çuy, Talas ve Tekes ırmaklarının yukarısında Altay, Pamir, Tianshan Dağlarında) göçebe bir hayat sürmüşlerdir. Tarihi kaynaklara dayanarak tarihte ismi geçen ilk Türk boyu olarak Kırgızlar kabul edilir ve o dönemde almış olduğu devlet adını bugüne kadar muhafaza etmesiyle bilinir. M.Ö. II. yy. Büyük Hun İmparatorluğu'na katılmış olan Kırgız Türkleri daha sonra bu İmparatorluğu'nun dağılması üzerine III. Asırda "Hakas Devleti" adıyla büyük bir devlet kurmuşlardır. Kırgız Türkleri, VII. Asırda Göktürklerle tabi olmuşlardır. Bilge Kağan, Kül Tegin ve Tonyukuk kitabelerinde Kırgız Türkleri üzerine yapılan seferlerin sözü geçmektedir. Göktürk Devleti'ni yıkmak üzere Uygur Türkleri ile ittifak yapan Kırgız Türkleri VIII. Asırda da Uygurları yurtlarından sürerek "Kırgız Devleti"ni kurmuşlardır. Daha sonra Kalmuk ve Moğollara karşı çetin mücadeleler veren Kırgızlar, 18. Asırda Türkistan'da ortaya çıkan hanlıkların buyruğu altına girmişlerdir. Kırgızistan ülkesi, 1860-1881'de Ruslar tarafından işgal edilmiş ve 1991 yılına kadar Sovyetler Birliği bünyesinde bir asimile süreci geçirmiş, birliğin çözülmesiyle de bağımsızlıklarını elde etmişlerdir.

- Manas Destan Üzerine Çalışmalar

Manas Destanı üzerine ilk ciddi çalışmalar 19. Yüzyılda yapılmaya başlanmıştır. Manas Destanı'nı ilk olarak yazıya aktaran ve edebiyat dünyasına tanıtan Kazak Türkolog Çokan Velihanov'dur. Velihanov, 1856 yılında Isık- Köl çevresine düzenlemiş olduğu seyahat sırasında Karkara Yaylası'na uğramış ve destanın bir bölümünü burada tespit etmiştir. Çokan'ın tespit ettiği "Köketaş Han'ın Aşısı" diye adlandırılan bu bölüm, büyük ilmi değere haiz nüshalardan biri olarak kabul edilmektedir. Çokan'ın Manas Destanı ile ilgili üzerinde en çok durduğu konu, destanın muhteva plânı ve aydınlattığı devirlerdir. Çokan'ın Manas Destanı ile ilgili ilk incelemesi 1861' tarihinde "Rus Coğrafya Cemiyeti Yazıları" mecmuasının I. ve II. Kitaplarında yer almıştır. Çokan Velihanov bu incelemesinde Manas Destanı'nı şöyle tarif etmektedir:

*"Sarp kayalarda yaşayan Kırgızlarda tek bir destan vardır. Bu destan Nogay devrine ait olan Manas Destanı'dır. Bu destan Kırgızların mitolojisini, masallarını her türlü geleneklerini bir kahraman çevresinde toplamış Kırgız ansiklopedisidir. Kırgız İlyadası gibi bir şeydir. Kırgızların hayat tarzları, gelenekleri, görenekleri, ahlâk ve dini telâkkileri, coğrafyası tıp bilgileri, başka uluslarla olan ilişkileri bu destanda ifadesini bulmuştur."*⁶

Söz konusu eser üzerine çalışan bir başka ilim adamı da Ünlü Türkolog W. Radloff'tur. Radloff, Manas Destanı'nı bir bütün olarak yazıya geçirmiştir. W. Radloff 1862, 1864 ve 1869 yıllarındaki Kırgızistan'a yapmış olduğu ilmi seyahatler esnasında birçok manasçıdan destanın farklı varyantlarını dinleyerek not almış ve daha sonra bu bölümleri birleştirerek yazıya geçirmiştir. Derlediği bu bölümleri 1885 yılında St. Petersburg'da "Proben der Volksliteratur der Türkischen Stämme/Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatlarından Örnekler" adlı 11 ciltlik eserinin V. cildinde Kırgızca-Rusça-Almanca olarak yayınlamıştır. Radloff bununla da kalmayıp destanı Almancaya çevirerek tüm dünyaya tanıtmıştır. Radloff'un yayınlamış olduğu "Manas Destanı" 12.452 mısradan ibarettir. Bu mısralar içeriklerine göre şu şekilde gruplandırılmaktadır:

a) Manas'ın Doğuşu: 1649 mısra

b) Almambet'in İslâmiyet'i Kabulü, Gökçe'ye ve sonrasında Manas'a ilticası:

1862 mısra

⁶Çokan Velihanovlu Eserleri, s. 71-72.

c) Manas'la Gökçe'nin Muharebesi, Manas-Kanıkey Evliliği ve Manas'ın Öldükten Sonra Dirilmesi: 2686 mısra

d) Bokmurun: 2595 mısra

e) Köz Kaman: 2540 mısra

f) Semetey'in Doğuşu ve Semetey: 1078 mısra

Radloff, söz konusu esere 26 sayfalık bir ön söz yazmış fakat bu önsözde Manas Destanı'ndan ziyade destanların içeriği, Türk destanları ve Türk şiiri üzerinde durmuştur.

Manas destanının bugüne kadar on üç varyantı derlenmiş ve büyük bir bölümü yayımlanmıştır. Bir bölümü de henüz yazma halindedir. Eser üzerine çalışma yapan bir diğer bilim adamı da L. Von Almasy'dir. Almasy, "Manas Destanı"nın el yazma niteliğinde olan bir nüshasını görmüş ve çalışmalarını bu nüsha üzerine bina etmiştir. Bir makalesinde; "Manas"ın yirmi bin beyit; "Semetey" ve "Seytek" destanlarının ise otuz bin beyitten oluştuğunu ve gerçek bir halk destanı olan bu eserin İslâmî tesirlere maruz kaldığını dile getirmiştir. Destanın tüm varyantlarıyla ve plânlı bir biçimde yazıya aktarılması ancak 20. Yüzyılda mümkün olabilmektedir. Eserin ilk bölümü ünlü Manasçı Sağımbay Orazbakov'un ağzından 1922–26 yılları arasında kaleme alınmıştır. Bu manasçının ölümü üzerine destanın 3. Bölümü Sayakbay Karalayev'in ağzından tümüyle yazıya aktarılmıştır. Destanla ilgili önemli çalışmaları ve özellikle bu konuda Aytmatov'a ilham kaynağı olan bir başka araştırmacı ise Kazak yazarı Muhtar Avezov'dur. 1920 yılı itibarıyla Kırgız coğrafyasında araştırmalarına başlayan Avezov, bu araştırmalarıyla Kırgız edebiyatı üzerine yapılan araştırma ve incelemelere öncülük eden önemli bilim adamlarından biri olmuştur. Avezov'un 1930 yılında başladığı çalışmalar otuz yıl sürmüş ve bu vesileyle destanın halk arasında yaşayan birçok varyantı ortaya çıkarılmıştır. Avezov, çalışmaları süresince Kırgız edebiyatının önde gelen yazar ve şairleriyle (Tügölbay Sıdıkbekov, Kasımalı Bayalınof, Temirkul Ümitaliyev gibi) görüşmeler yapmış, onlardan bilgi almanın yanı sıra eserleri üzerine yorumlarda da bulunmuştur. Bu sırada Aytmatov ile de yakın temaslarda bulunmuş, yazarlık kabiliyetini keşfetmiş, desteklemiş ve özellikle Manas Destanı konusunda yol gösterici olmuştur. Bu nedenle Aytmatov; "Benim iki ilham kaynağım var: Biri Manas Destanı, diğeri ise Muhtar Avezov"⁷ demiştir. Ayrıca Avezov'un Manas Destanı üzerine yapmış olduğu uzun soluklu çalışmaları yakından takip eden Aytmatov, bir vesileyle kendisine sorulan "Nerelisiniz?" sorusuna, bir kadirşinaslık örneği göstererek "Manas'ın yaratıldığı ve Avezov'un doğduğu yerdenim"⁸ diye cevap vermiştir.

Farklı dönemlerde ve farklı manasçıların söyleyişleriyle tespiti yapılan, yazıya aktarılan destan varyantlarının sayısı yaklaşık olarak (60) altmıştır. Rodloff varyantı 1862-1869, Sağımbay Orazbakov varyantı 1922-1926, Sayakbay Karalayev varyantı ise 1936-1956 yılları arasında tamamlanmış ve her biri farklı bir hacimde olan varyantlar ortaya çıkmıştır. Rodloff'un Colay ve Er Töştük epizodlarıyla birlikte tespit ettiği Manas Destanı 19.368 mısradan oluşmaktadır. Rejim baskısının ortadan kalkmasıyla birlikte Manas Destanı üzerine çalışmalar daha bir hız ve yoğunluk kazanmış ve 1917-1924 yılları arasında yapılan çalışmalar neticesinde destanın 400.000 mısradan oluşan metni kayıt altına alınmıştır.

Manas Destanı'nın Türkiye Türkçesine kazandırılması ve Türkiye'de tanınması daha ileriki yıllara tekabül etmektedir. Bu konuda en büyük rolü Abdülkadir İnan üstlenmiştir. Destan üzerine yoğun çalışmalarda bulunan İnan, eseri nesir türünde Türkiye Türkçesine kazandırmakla kalmamış (1972–1992 yılları arasında olmak üzere üç kez basımı yapılmıştır), tanıtımına yönelik

⁷Kupıya Alpisbayev, "Kazak Âlimlerinin İncelemelerinde Manas Destanı" Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 27-31.

⁸Manas Entsiklopediya I, II., Muras Yayını, Bişkek 1995, s. 47.

birçok makalenin de neşrinde bulunmuştur. Neşretmiş olduğu söz konusu dokuz makale "Makaleler ve İncelemeler" adlı eserde toplanmıştır.

Kırgız Türklerinin bağımsızlığını elde etmesinin akabinde iki ülke arasında meydana gelen yaklaşımlar doğrultusunda Kırgız kültürüne olan ilgi daha da artmış ve bu alandaki bilimsel çalışmalar hızını artırmıştır. Abdulkadir İnan'ın çalışmasına ilâveten Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali, Radloff tarafından derlenmiş olan destanı Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Keneş Cusupov tarafından nesir türünde kaleme alınmış olan Manas metni ise Prof. Dr. Fikret Türkmen ve Alimcan İnyet tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Ayrıca Prof. Dr. Fikret Türkmen, "Manas Destanı Üzerine İncelemeler ve Çeviriler I" adlı bir eser de kaleme almıştır.

Türkiye'de Manas Destanı üzerine yapılan çalışmalar bununla da sınırlı kalmamış "W. Radloff'un 'Proben' adlı eserinde yer alan ve 'Manas' başlığıyla anılan I. Bölüm üzerine Naciye Yıldız bir çalışma yapmış ve yedi başlıktan oluşan bu çalışma doktora tezi olarak yayınlanmıştır. Bu çalışmalar günümüzde de devam etmekte olup makale ve bildiri düzeyinde birçok yayın bulunmaktadır.

Türkiye Devleti'nin öncülüğünde UNESCO'ya yapılan başvuru üzerine 1992 yılında alınan karar neticesinde 1995 yılı 'Manas Yılı' olarak ilân edilmiştir. Bu doğrultuda 'Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın koordinatörlüğünde birçok etkinlik düzenlenmiş Manas Destanı ile ilgili birçok kitap ve makale yayınlanmıştır.

Bu doğrultuda en kapsamlı kutlama çalışmaları Bışkek'te gerçekleştirilmiş olup organizasyona Türkiye'den birçok akademisyen katılmıştır. Program dâhilinde 26–28 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirilen 'Manas Destanı ve Dünyanın Epik Mirası' konulu bilgi şöleninde 226 bildiri yer almış, bu bildirilerin 22 tanesi Türkiyeli akademisyenler tarafından sunulmuştur. Şölende Manas Destanı tüm yönleriyle ele alınmış, bu vesileyle tüm Türk dünyasının bir araya gelmesi sağlanmıştır.⁹

Türk boyları arasında son derece güçlü bir milli hafızaya ve sözlü edebiyat geleneğine sahip olan Kırgızlar, bu hafızanın en büyük eseri olarak Manas Destanı'nı kabul etmektedirler. Bu geleneğin yüzyıllar boyunca yaşatılması ve sonraki kuşaklara aktarılmasında en büyük rolü "manasçılar" üstlenmişlerdir. Manasçılar, destanı komuz eşliğinde dile getiren, jest ve mimiklerle destan kahramanlarının konuşma ve davranışlarını mekân ve olay örgüsü doğrultusunda tonlama/vurgulama yaparak canlandıran, devirlere göre bir ozan, âşık, meddah tarzında yorumlayan sanatçılardır. Manas Destanı'na tüm incelikleriyle vakıf olan manasçılara "Nagız Manasçı", bütünüyle kavrayamamış olanlara ise "Şala Manasçı" adı verilmektedir. Nagız Manasçılar, icazet usulüyle devraldıkları bu mesleği geleneksel âdâbı ve erkânı üzere seslendirmekte, destanın üç büyük kolunu tüm epizotlarıyla canlandırmakta ve kesintisiz olarak canlandırdıkları destanı ancak altı ayda söyleyip tamamlayabilmektedirler. Bilinen en eski Nagız Manasçı XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Keldibek'tir. Bunun dışında kalan tanınmış manasçılar ise şunlardır: Kırgızlar'dan "balık" lakaplı Bekmurat, Naymanbay, Al Çonbaş, Tınbek, Çüyük, Sağımbay Orazbekov, Sayakbay Karalayev, Togolok Moldo, Şrısmendeyev, C. Kocekov, B. Sanazov, Cusup Mamay; Kazaklardan Cambil Cabayoğlu, Mayköt, Kulmambet, Süyimbay, S. Mürsekoy. Bugün de bu gelenek doğrultusunda Kırgızistan ve Kazakistan'da Manas Destanı'nı "Nagız Manasçı" ve "Şala Manasçı" olarak canlandıran Manasçılar bulunmaktadır.

Sayakbay Karalayev, Sağımbay Orazbekov ve Cusup Mamay en büyük manasçılar olarak anılmakla kalmayıp kendilerine özgü okuyuş biçimleriyle destanın farklı varyantlarının ortaya çıkmasına da vesile olmuşlardır. Dünya destanları arasında "en uzun destan" olma özelliğine sahip olan "Manas Destanı", üslûbu ve içeriğiyle Kırgız kültürü, medeniyeti, tarihi, sanat ve edebiyatı, yaşam felsefesi ve folkloruna kaynaklık etmekte ve ayrıca evrensel boyuta ulaşması ve

⁹<http://tarih.sitesi.web.tr/manas-destaninin-olusumu-ve-icerigi.html> (25.08.2015).

tanıtımına da vesile olmuştur. Bu yönüyle Manas Destanı, Türk kültürünün de en önemli kaynaklarından ve tanıtım araçlarından biri olarak anılmaktadır.

Malum olduğu üzere destanlar milletlerin kültürel kodlarını bünyesinde barındırmakta ve milli hafızasını oluşturmaktadırlar. Bu yönüyle Manas Destanı milli bilinci uyandıran ve canlı tutan manevî bir dinamik olarak kabul edilmiş, baskıcı Sovyet rejimi tarafından yıllarca engellenmiş ve yasaklanmıştır. Bununla da kalınmayıp destan üzerine çalışmalar yapan akademisyenler ağır cezalara çarptırılmıştır. Taşkent'te 1924 yılında yayınlanan, Komünist Parti yayın organı "Turkestantskaya Pravda" gazetesinin 23. Sayısında Manas Destanı hakkında şu görüşler dile getirilmiştir:

*"Manas Destanı, Pantürkizm ülküsünün inkişaf devrinde doğmuştur ve destanın derlenen birinci ve ikinci bölümleri ırkçı milliyetçilik ruhuyla doludur. Manas Destanı ilim bakımından kıymetli bir eser olmakla beraber, Kırgızların ve diğer Türk kavimlerinin milli gelişmelerine zararlı istikamet verebilir. Böylece biz buna karşı çok ihtiyatlı davranmalıyız."*¹⁰ Ayrıca benzeri görüş, 1954 yılında yayınlanan "Büyük Sovyet Ansiklopedisi"nin 194-195. sayfalarında yer alan "Manas" maddesinde dile getirilmiş; "Manas'ın bazı manasçılar tarafından söylenen rivayetleri Pantürkizm ve Panislâmizm öğeleriyle doldurulmuştur."¹¹ şeklinde çarpıtılmış ifadeler yer verilmiştir.

Rejimin destana karşı yanlı ve baskıcı tutumunu dile getiren bir başka görüş de Manas Destanı üzerine incelemelerde bulunan Bayciyev tarafından dile getirilmiştir; "Sovyet rejiminin destanlar özellikle de Manas Destanı üzerine takındığı bu katı tavır zaman zaman yumuşamasına rağmen 1980'lerin sonuna değin devam etmiştir. Bu dönem içerisinde Manas destanı birçok defa ders kitaplarına girmiş, sonra tekrar zararlı görülerek çıkartılmıştır."¹²

Sovyet rejiminin Manas Destanı üzerine kurmuş olduğu baskı ve kısıtlamanın esas amacı daha önce de belirtildiği üzere kültürel asimilasyon çerçevesinde gerçekleştirilen mankurtlaştırma, milli benliği ve kimliği yok etme çabasıdır. Çünkü Manas Destanı söz konusu hasletlerin canlı tutulması ve korunması, genç kuşaklara aktarılması hususunda en etkin etmenlerden biri olmuştur. Destanın yok edilmesi, bireylerin ve topyekûn milletlerin geçmişiyle olan bağlarını koparmanın en kestirme yolu olacaktır. Ramazan Korkmaz da bu konu üzerine eğilmiş; "Kişinin kendini çevreleyen şeyler dünyasında yitip gitmemesi için, onun, tarihselliğini sağlayan bellek mekânlarına tutunması ve orada kurduğu kendilik bilinci ile hem uzamsal boyutta dünya ile hem de zamansal boyutta toplumsal geçmişiyle bağlantıya geçmesi kaçınılmaz bir gerekliliktir."¹³ diyerek bu bağlantıyı sağlama noktasında destanların önemine işaret etmiştir.

Sovyet rejimi mantığıyla ele alıp aynı bakış açısıyla değerlendirildiğinde hiç şüphesiz Manas Destanı'nın bilinmesi, milli dilin bilinmesi, dil bilincinin pekiştirilmesi anlamlarına gelmektedir. Çünkü Kırgız Türklerinde dilin kutsallığı, başka bir kutsal değer taşıyan Manas ruhuyla birleştirilerek işlenmektedir. Diğer yandan Kırgız dili, özellikle Manas'ın kendi dili olması nedeniyle Kırgız halkı için büyük bir kutsallık arz etmektedir.

Ayrıca Kırgız halkı arasında yaygın olan bir inanca göre Kırgız soyu Manas'tan gelmekte ve bu hakikat büyük bir övünç kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Kırgızların var olduğu en eski devirlerden beri Kırgız halkını bölmek, birlik ve beraberliğini bozmak amacıyla başvurulan en önemli yöntemlerden biri Manas ruhunu yok etmek olmuştur. Son devirlerde özellikle Sovyet döneminde bu süreç, medeni yöntemler eşliğinde ve profesyonel bir devlet politikası olarak işletilmiş ve Kırgız halkının Manas ile olan duygusal bağı koparılmaya

¹⁰Abdulkadir İnan, Manas Destanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 111-112.

¹¹Abdulkadir İnan, A.g.e., s. 218.

¹²Mar Bayciyev, Manas Destanı Kalbimin Ağrısıdır, Çev. Doğan Gürpınar, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bişkek 2004, C. VI, s. 61-62.

¹³Ramazan Korkmaz, A.g.e., s. 23.

çalışılmıştır. Ancak tüm bu çabaların sonuçsuz kalacağı, Manas'ın duası ve Kırgız halkının bedduasının buna imkân tanımayacağı inancını hiçbir etken yok edememiştir. Çünkü Manas Destanı ile varlığını sürdüren bu ruh millî birliğin sembolü olarak sonsuza dek yaşayacaktır. Kültürel açıdan belli isimlere bağlılık aynı zamanda sosyo-politik bir kimliğin onayını içerir. Manas ismi de belli bir isim etrafında duyarlılıkları ortak kimliğe dönüştürmek için seçilmiştir. Çünkü; *“ortak kimlik, ortak aidiyetin bilince çıkarılmasıdır.”*¹⁴

Manas Destanı ve Manas ruhunun yukarıda da dile getirildiği üzere millî-manevî bütünlüğü sağlayıcılığı ve zengin bir millî hafıza ürünü oluşu birçok dil bilimcisi ve araştırmacılarının dikkatini üzerine çekmiştir. Ancak 20. yy. da söz konusu esere entelektüel bir bakış açısıyla yaklaşan, farklı bir bakış açısıyla ele alan ve eserlerinde işlemek suretiyle hem destanın evrensel boyutta taşınmasına hem de kendi eserlerinin bu destan vesilesiyle evrensel boyutta tanınmasına ön ayak olan Cengiz Aytmatov olmuştur. Millî hafıza ürünleri ile kültürel kodlara büyük önem veren Aytmatov, bağrından kopup geldiği geleneksel yapı nedeniyle Türk Dünyasının ortak mirası olan destanlar ile hassaten Manas Destanı'nın önem ve ayrıcalığını ruhunda sindirmiş ve düşüncelerini şu sözleriyle dile getirmiştir;

*“İlyada'dan sonra en büyük destan olan Manas Destanı ve diğer bütün Kırgız destanları beni çok etkiledi ve hala da etkiliyor. Her eserimde bu destanlara dayanıyorum. Bin yıl öncesinin halklar tarihi niteliğinde olan Manas Destanı bir milyon mısradan oluşur. Kırgız halklarının tüm yaşantısını tarihi ve Kara Kıtaylara karşı özgürlük çatışmasını anlatır, tüm insan duygularını dile getirir, karşılıklı aşktan insan doğa ilişkisinden söz eder. Dört ciltlik bu destan yirmi yılda bir araya toplanmıştır. Tümü Kırgızca'dır. Çeşitli bölümleri yabancı dillere çevrildi, bir kısmını da ben Rusça'ya çevirdim. Bu destanların özü insan duygularıdır. Tekrarlıyorum her eserim bu Kırgız destanlarına dayanır.”*¹⁵

Aytmatov Anlatılarında Kazak Kültürü ve Kırgız Sözlü Geleneği ile Manas Retroiği

Aytmatov anlatılarında ilk etapta dikkatleri çeken folklorik unsurların temelini Kırgız-Kazak kültürü ile Kırgız sözlü edebiyat geleneğinin en zengin ifade vasıtası olan Manas Destanı oluşturmaktadır. *“Manas Destanı, Kırgızların millî hafızalarının temel metni olduğu kadar Aytmatov'un da eserlerine temel teşkil eden kültür mirasından biri, belki en önemlisidir. O, genç kahramanlarını manas'a benzetir, onun kahramanlığını değişik plâtformlarda da olsa genç nesillere aşılama çalışır.”*¹⁶ Malûm olduğu üzere yazılı Kırgız edebiyatının, zengin sözlü edebiyatı kadar derin bir geçmişi yoktur ve yazılı süreç Sovyetler Birliği döneminde filizlenmeye başlamıştır. O güne dek bir sözlü edebiyat ürünü olarak varlığını sürdürmüş olan Manas Destanı ilk defa 19. Yüzyılda "Radloff" tarafından bilim dünyasına tanıtılmış ve kayıt altına alınmıştır. Manas Destanı'nın gün yüzüne çıkarılması bakımından hareketli ve parlak geçen bu dönem bir yönüyle de Cengiz Aytmatov'un yazarlık hayatının başlangıç yıllarına tekabül etmiştir.

Yazarlık üslubu ve orijinalitesini oluşturma çabası içerisinde olan Aytmatov, millî hafıza ürünü olan destanlar ve özellikle de Manas Destanı üzerine yoğunlaşmış, eserin üslup ve içeriklerini kendi üslubuyla bütünleştirerek kendine özgü bir tasvir, ritim ve tonlama ayrıcalığına dönüştürmüş böylece kendisini evrensele taşıyan orijinalitesini oluşturmuştur.

“Bir milletin kültür değerlerinin araştırılmasında sözlü kaynakların yanı sıra yazılı metinler de bizlere önemli veriler sunmaktadır. Özellikle hikâye ve roman gibi kurmaca metinlerde sözlü kültürün etkisi ve geleneğin izleri çokça görülmektedir. Bir yazılı anlatıda topluma ait kültürel değerlerin kullanımı oranı; yazarının içinden çıktığı toplumla ve o toplumun

¹⁴Jan Assmann, Kültürel Bellek, Çev: Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, s. 134.

¹⁵N. Kübra Erbay, Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tabiat, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank. 2002, s. 52-53.

¹⁶Ali İhsan Kolcu, Bozkırdaki Bilge: Cengiz Aytmatov, Salkımsöğüt, Erzurum 2008, s. 71.

geleneksel değerleriyle ne ölçüde barışık ve kaynaşık olduğunun da bir göstergesidir."¹⁷ Bir barışıklık ve kaynaşıklık örneği olan Aytmatov, Manas Destanı'nın ayrıcalıklı yanlarını ve bu destana yaslanmasının sebeplerini 1980 yılında Manas Destanı'na yazmış olduğu ön sözde şöyle dile getirmiştir;

"İnsanlığın durmadan devam eden hayatı, hep istikbale yönelik olduğu halde yeni nesillerin hayat kaynağı ve mirası geçmişin tecrübeleridir. Başka türlü yeni medenî hayata erişmek mümkün değildir. Bu açıklama bilhassa dil mefhumunun tabiatına uygun düşer. 'Hünerin temeli dildir.' Diyen atalarımız boşuna söylememişler. (...) İşte milli dehadan doğan güzel söz hünerinin asıl unsurları, karanlık devirlerden beri uzun yolculukları sırasında özündeki safiyetini kaybetmeden çağımıza kadar ulaşıp günümüz gerçekleri içerisindeki yerlerini alırlar.

Kırgız halkının bu ulu mirası-destan geleneği- yukarıda da söylendiği gibi işte böyle bir ruh zenginliğine sahiptir. Kırgızların Orta Asya'nın en eski halklarından biri olduğu tarihi bir gerçektir. Kendisinin bu ezeli büyüme macerası Kırgız halkına destanî medeniyetin en güzel örneklerini verme imkânı bağışlamıştır. Başka halklar geçmiş medeniyetlerini, tarihlerini, yazılı edebiyatla, heykelle, resimle, tiyatro ve mimarî ile muhafaza ederlerken, Kırgız halkı kendisinin, bütün düşünce ve duygularının ar-namusunu, dünya görüşünü, ideallerini, tarihi hâdiseleri şifahî olarak destan şeklinde ifadeyi tercih etmiştir."¹⁸

Bu tercih, Kırgız kültürüne ait tüm milli-manevî değerlerin destanın bünyesinde toplanmasına ve zengin bir kültür hazinesine dönüşmesine neden olmuştur. Bu hazinenin farkına varan ve eserlerinin merkezine alan Aytmatov, bu yönüyle aynı kulvarda yol aldığı çağdaşlarının önüne geçmeyi başarmış, mahalliden milliyeye ve milliden evrensele uzanan çizgiyi yakalama başarısını göstermiştir. Yazar tarafından yakalanan bu çizgi bir Radloff mesabesinde tanıtıma vesile olmuş, destanın ve bir yönüyle de ortak Türk kültür ve medeniyetinin evrensel boyutta kendini duyurmasına katkı sağlamıştır. Kendine has üslubu nedeniyle Aytmatov'un Manas Destanı'na dönük yüzü ve eserlerinde yer veriş biçimi çağdaşlarından tamamen farklı bir çizgidedir. Söz konusu destanın ortak Türk kültür ve medeniyetinin bir değeri olması ve Aytmatov'un bu değeri global anlamda dünyaya duyurması onun ikinci bir Manas/çağdaş Manas olarak anılmasına da neden olmuştur. Bu karşılıklı etkileşim Manas Destanı'nın Cengiz Aytmatov'un eserlerine ayrı bir sanatsal renk, ahenk, ritim, ışık ve manevî güç katmasına zemin hazırlamıştır. Böyle olmakla yazar, aynı zamanda ortak Türk dünyasının sesi olma misyonunu da üstlenmiştir. Türkiye edebiyat otoriteleri de yaptıkları eser incelemeleri neticesinde Manas Destanı'nı Cengiz Aytmatov'un yüksek yazarlık yeteneği ve ilhamlarının en önemli kaynağı olarak kabul etmişlerdir.

"Cengiz Aytmatov, Manas Destanı'nın Sovyet halkları arasında ve dünya çapında tanınması ve değerinin anlaşılması için de çaba sarf etmiştir. Meşhur şair Mirtemir, manas Destanı'nı Özbek Türkçesine, Soloyhin ise Rusçaya çevirmek istediğinde, onlara yol gösteren Cengiz Aytmatov'dur. Cengiz Aytmatov'a sorulan 'Manas Destanı'nı dinlediğiniz zaman ağladığınız oldu mu?' şeklindeki soruya, Aytmatov'un verdiği; 'Manas Destanı'nı dinlediği vakit ağlamayan Kırgız olmaz.' şeklindeki cevabı, onun Manas Destanı'ndan sadece sanat veya ilim yönünden değil, duygusal yönden de etkilendiğini göstermektedir. Bu sebeple o, 'Manas Destanı'nı bilmeyen adam, öz milletini, dilini, yurdunu bilmez.' Görüşündedir."¹⁹ der, Naciye Yıldız.

¹⁷Bekir Şişman, "Cengiz Aytmatov'un "Elveda Gülsarı" Adlı Eserinde Kırgız Folkloruna Dair Tespitler" Ankara: 1. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı- Bildiriler 2007, Cilt V, s: 1965.

¹⁸Cengiz Aytmatov, "Kadim Kırgız Ruhunun Zirvesi" Akt. İktil Kurban-Ali Akbaş, Kardeş Edebiyatlar Dergisi, Sayı 3, Erzurum 1982, s. 3-4.

¹⁹Naciye Yıldız, Cengiz Aytmatov ve Manas Destanı, Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 8-10 Aralık 1998, s. 214.

Ayrıca yazar, U. Korkin ile yapmış olduğu bir söyleşide bu hakikati bizzat kendisi de itiraf etmiştir; *"Benim iki ilham kaynağım var: Bunlardan birisi Manas Destanı, diğeri de, Muhtar Awezov'dur."*²⁰

Aytmatov'un Manas Destanı ile bu denli iç içeliği farklı bir anlayış ve bakış açısının da ortaya çıkmasına neden olmuştur ki bu durum Kırgız halkının Aytmato'ya olan bakış açısını ortaya koymasından da son derece önemlidir;

*"Kırgızlar; "Manas denince Kırgız, Kırgız denince de Cengiz akla gelir" derler. Cengiz Aytmato'v'un toplumdaki saygınlığını belirtmek için söylenen bu ifade, zaman içinde atasözü karakteri kazanmış ve yeni yetişen kuşaklar arasında sanki Cengiz Aytmato'v'dan önce söylenmiş bir söz gibi algılanmaya başlanmıştır. Gerçekte Kırgız halkı dünya çapında ün kazanmış sanatçısını bu sözlerle tanımlamıştır."*²¹

Manas Destanı-Aytmatov etkileşiminin günümüze bakan yönünü dile getiren bir başka ilim adamı da V. Korkin'dir; *"Cengiz Aytmato'v, romanlarında Manas Destanı'ndan ve Kırgız kültüründen faydalanır. Aytmato'v, "Benim köklerim, masallar, halk hikâyeleri ve okyanus kadar zengin olan Kırgız destanı Manas'ın yapısında var olan halk şiirinde."*²² şeklindeki ifadeleriyle yazarın kendi dilinden bu özdeşleşmişliği pekiştirir.

Yukarıda dile getirilen ifadeler araştırmacı ve yazarların dıştan gözlemleyerek ve Aytmato'v eserlerini tahlil ederek ortaya koymuş oldukları izlenimler olmakla beraber yazarın kişisel görüşleri de bu ifadeleri destekler mahiyettedir. Yazar bir söyleşisinde; *"Biz Manas Destanı'ndan, halk edebiyatımızdan ve Rus edebiyatından faydalandık."*²³ ifadesiyle dayandığı kaynakları nazara vermekte bir başka sözüyle de bunu teyit etmektedir; *"... Eski sözlü edebiyat geleneğimiz, özellikle eski destanlar, halk öyküleri, içlerinde en önemlisi Manas Destanı. İkinci kaynak ise Sosyalist Sanayi Dönemi Edebiyatıdır. ...Böylece hem geçmişimizi, geleneğimizi sürdüren, hem de yeni yaşamımızı içeren iki kaynaklı bir edebiyat oluşuyor. ..."*²⁴

Yukarıdaki görüş ve ifadelere paralel görüş ortaya koyan bir başka araştırmacı ise Naciye Yıldız'dır. Yıldız, Aytmato'v anlatıları üzerine yapmış olduğu araştırma ve analizlerinden yola çıkarak elde ettiği tespitlerini şöyle dile getirir;

*"Manas Destanı, Cengiz Aytmato'v'un beslendiği önemli kaynaklardan biridir. Yazarın Cemile isimli uzun hikâyesinden en son romanına kadar yazdığı eserlerin hemen hepsinde yer alan destansı üslûp, kahramanların özellikleri, iç dünyalarının tahlili, hümanizm, felsefi düşüncelerin aksi, gelenek ve ahlâkla ilgili problemlerin ele alınışı, bu ulu kaynağın Cengiz Aytmato'v'da açıkça takip edebildiğimiz izleridir. Manas Destanı ile şaheser seviyesine ulaşan Kırgız, şifahi edebiyatının çağdaş edebi türlere nasıl işleneceğini gösteren bu eserler, Kırgız Kültürünün yaşatılması ülküsünün de canlı birer abidesi durumundadır."*²⁵

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere Cengiz Aytmato'v'un eserlerinde görülen folklorik malzemenin temelinde Kırgız kültürü ve Kırgız sözlü geleneğinin en güzel ifade vasıtası olarak kabul edilen Manas Destanı'nın olduğu açıkça görülmektedir. Yazarın tüm anlatılarında satırlar arasına büyük bir ustalıkla sindirdiği *"folklorik malzemenin temelinde asırlar boyu şekillenen Kırgız kültürü, Kırgız kültürü ve Kırgız sözlü geleneğinin en büyük ürünü"*

²⁰Kupıya Alpısbayev, A.g.m., s. 27-30.

²¹Bakit İmanak Sagınbekov, "Cengiz Aytmato'v'un "Elveda Gülsarı" Eserinde Ana Motif Olarak At" I. Uluslar Arası Türk Dünyası Kültür Kurultayı-Bildiriler, Cilt IV, Ankara 2007, s. 1747-1752.

²²Vladimir Korkin, Cengiz Aytmato'v ile Söyleşi: Tercih: Robot veya İnsan Olmak, Çev: Orhan Söylemez, Türk Dili Dergisi, Nr: 495, Mart 1993, s. 204.

²³Yakup Deliömeroğlu, Cengiz Aytmato'v'la Söyleşi, Kardeş Kalem-Cengiz Aytmato'v Özel Sayısı, Ankara 2008, Sayı 19, s. 65-66.

²⁴Zeynep Oral, Cengiz Aytmato'v ile Konuşma, Nesin Vakfı Yıllığı, N. V. Yayınları, İstanbul 1976, s. 414.

²⁵Manas Ensiklopediya 1. Tom, Bişkek 1995. s. 46.

olan *Manas Destanı* gelir.²⁶ Aytmatov'u diğer çağdaşlarından ayıran en büyük özellik, destanın tasvir, ritim ve tonlamasındaki ince ve seçkin üslûbu yakalayarak eserlerine taşıyabilmiş olmasıdır. Özellikle Manas ruhunu oluşturan "hürriyet" kavramı Aytmatov için en önemli nirengi noktalarından birini oluşturmuş ve devrin rejim baskısı karşısında bir mankurta dönüşmeden kültürel kodları korumayı, asrın dejenerasyonuna karşı dik durmayı salık veren eserler kaleme almıştır. Yazarın bu yönü üzerine eğilen A. İhsan Kolcu tespitlerini şöyle dile getirir;

"... Yazarın birçok eserinde ön plâna çıkan temel gücün yani 'hürriyet' probleminin temel dayanak noktasının da manas destanı olduğunu söyleyebiliriz... Bu düşünce destanda ilk şekliyle ve bir bakıma 'ham' biçimiyle vardır. Onu, ondaki bu temel fikri işleyecek, edebi ve estetik kalıplar içinde günün şartlarına uyarlayacak, ondan evrensel mesajlar çıkaracak Aytmatov gibi usta kalemlere ihtiyaç vardır. Bu, tıpkı ressamın, heykeltıraşın, mimarın kullanacağı ana malzemenin tabiatla ham şekliyle var oluşu gibi, edebiyatla uğraşan sanatkârın kullanacağı ham malzeme de bu milli metinde mevcuttur. Aytmatov bu malzemedeki güzel eserler çıkarmasını bilmiş bir sanatkârdır."²⁷

Kolcu'nun tespitini teyit eder mahiyette konuyla ilgili görüşlerini dile getiren Aytmatov, anlatılarında genel itibarıyla böyle bir üslup sergilemesinin nedenlerini şöyle izah eder:

"Bizde mitolojik ürünler çok zengin. Benim bilâkis çocukluk zamanında başımdan geçen pek çok hâdise bana ışık tutmuştur. Beş altı yaşında babamın annesi Ayıkman çok sohbete düşkün bir insandı, eski kültüre vâkıf bir insandı, irticalen şiirler söylerdi. Ben onun yanında büyürken devamlı onun ninnilerini, masallarını, efsanelerini dinlerdim. Köylerde, yaylalarda onunla birlikte dolaşırken bana hep bir şeyler anlatırdı. Ben buna öyle alışmışım ki onu her gördüğümde bir şeyler anlatması için ısrar ederdim. Saatlerce anlatırdı ve artık konusu kalmazdı. Bu sefer, 'Yavrum müsaade et biraz uyuyayım, gördüğüm düşü anlatayım.' Derdi. İşte ninemin anlattıkları bende çok büyük bir zenginlik yarattı."²⁸

Aytmatov, Kırgız halkının varoluş tarihi boyunca sergilemiş olduğu görüş, düşünce ve yaşam felsefesini havi Manas Destanı aracılığıyla bir yandan Kırgız kültürünü evrensel boyuta taşıırken diğer yandan kişisel görüş ve düşüncelerini de evrensel boyuta taşıma olanağı bulmuştur. Çünkü Aytmatov'un kahramanları "Manas'ın" ruhundan ateş almış güçlü karakterlerdir. Momun, Tanabay, Yedigey, Kazangap gibi yaşlı kahramanlarda Bakay'ın birtakım karakter özelliklerinin yansımaları, onun üstün akıl ve zekâsını, halkını, memleketini, gençlerin geleceğini düşünme hasletini; kadın Tolgonay Ana, Cemile, Asel ve Altınay'da ise Çıyırđı'nın, Kanıkey'in, Kız Saykal'ın, Ayçürök'ün ruh hassasiyetini, keskin zekâsını, sabrını ve dayanma gücünü, içtenlik ve samimiyetini her an ve olayda görmek mümkündür.

"Cengiz Aytmatov'un eserlerinde kadın tiplerine baktığımızda Cemile'nin sevdiğinin ardından giden Ayçürök, Tolgonay'ın Manas'ın ölümünden sonra ekin ekip biçmek zorunda kalan anası Çıyırđı, Gün Olur Asra Bedel'de Zarife'nin, Yüz Yüze'de Seyde'nin Manas'ın eşi Kanıkey gibi güçlü ve mücadeleci kadınlar oluşu da dikkat çekmektedir. Bu karakterler ile Aytmatov, Destan dönemi kadının sahip olduğu statüyü hatırlatarak çağımız kadınlarının da tekrar aynı seviyeye gelişini arzulamaktadır."²⁹

Manas Destanı'nın Aytmatov'un eserleri vesilesiyle çağdaş anlam ve evrensel boyuta taşındığını görmek ve kavramak adına yazarın eserlerinde ön plâna çıkan birtakım motif ve

²⁶Gülsine Uzun, Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Yaratılış ve Türeyiş Sembolizmi, Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları Volume 2 / 2 Spring 2007, p. 733.

²⁷Ali İhsan Kolcu, A.g.e., s. 177.

²⁸Cengiz Aytmatov; "Her Yazar Kendi Halkı için Yazmayı Nazarda Tutar", Mülâkat: Sabiha Özen, Dergâh Dergisi, Sayı 24, Şubat 1992, s. 12, 13 ve 24.

²⁹Naciye Yıldız, A.g.m., s. 223.

ritüeller üzerinde durmakta büyük fayda vardır. Konuyla ilgili derin analizleri bulunan Naciye Yıldız, “Beyaz Gemi” anlatısından yola çıkarak aşama aşama “Elveda Gülsarı”, “Cemile”, “Erken Gelen Turnalar”, “Gün Olur Asra Bedel” anlatılarını mercek altına almış ve son olarak “Yıldırım Sesli Manasçı” ile noktayı koymuştur.

Aytmatov anlatıları üzerine yapılan incelemeler neticesinde "Manas Destanı" ve "manasçı" kavramının en fazla yer ettiği ve çağdaş manada tanınması hususunda en büyük misyonu eda ettiğine dair kanaatlerin bulunduğu eser “Yıldırım Sesli Manasçı”dır. Çünkü milli hafızanın nirengi taşı Manas Destanı'nın Kırgız halkı ortak Türk dünyası ve kültürünün bekası açısından ne büyük bir öneme sahip olduğunu yerelden evrensele dillendiren “Yıldırım Sesli Manasçı” anlatısı olmuştur.

Anlatıda Kertolgo'nun oğlu Eleman için:

“Ey kadere hükmeden Kök Tengri! En küçük oğlum Eleman'ı getirdim, ondan başka çocuğum olmayacak artık. Çocuk doğurmayacağım. Mademki babasının mesleğiyle ilgileniyor, o sanatın yeteneğini, Senirbay'ın ustalığını ona da ver.

Eğer yurtçu olmazsa, ağabeyi Koyçuman gibi bir Manasçı, Manas ozanı olmak istiyor. Bari ondan bunu esirgeme. Ona, ataların güzel konuşma yeteneğini ver. Bu yetenek onda köklü bir ağaç gibi gelişsin ve sonra o, bu yeteneği, bu geleneği çocuklarına, torunlarına aktarsın. Bu yetenek kuşaktan kuşağa ulaşsın. Kırgızlar Kırgız olalı beri var olan Manas'ı iyi öğrenmesi, unutulmaması için ona güç ve cesaret ver!”³⁰

Şeklindeki duası, aslında Aytmatov'un Manasçının ve özellikle Manas Destanı'nın Kırgızlar için nasıl bir kutsallık arz ettiğini, manas okumanın yanı sıra dinlemenin faziletini, baskıcı rejimin destana, okuyana ve dinleyenlere karşı tavrını, ortaya koymasından oldukça önemlidir.

Kırgız Milli Bilimler Akademisinde 6–10 Haziran 1952'de yapılan bir toplantıda “*Manas Kırgızlara gerekli mi?*”³¹ konusu tartışmaya açılır. Konuşmacılardan Boronkov, “*Manas, Partinin şimdiki politikasına ters düşen bir eserdir. Aramızda yaşamakta olan Pantürkizm'in gözüdür*”³² iddiasında bulunurken, P. İ. Baltin ise, “*Manas destanını tamamen yok etmek gerekir.*”³³ der. Bu görüşlere, Stalin dönemi diktasının en keskin zamanında karşı çıkabilmek, Yıldırım Sesli Manasçının akıbetine ortak olmak anlamını taşımasına rağmen, B. M. Yunusaliyev ve Muhtar Avezov gibi aydınlar ölümü göze alarak Manas'ı savunur.³⁴ Tarihi bilgilerin ışığında görülmektedir ki, Sovyet rejimi, Manas Destanı ile bin yılın ötesinden çağlayıp gelen uyarıcı ve diriltici sesi milli ve manevî benlik ve bilincin uyarıcısı, diriltirici bir muştucusu olarak algılamış ve kendi sistemleri adına bir tehlike olarak kabul etmişlerdir. Ulaştığı çölleri ve kurak iklimleri diriltirici su gibi Manas'la çağıldayan ses, söz ve ritmin de sihirli tesir ve gücünden korkan düşman gerçek yaşamda nice "Eleman'ları katlettiği gibi paralel çizgide bu gerçeği dile getiren "Yıldırım Sesli Manasçı" anlatısında da Eleman'ı insanlık dışı işkencelerle yok etmişlerdir. Aslında bu tavrı, bellek alanlarını belirleyen kültürel kodlara bir saldırıdır. Amaç ise bu kültürel kodları bünyesinde barındıran en önemli bellek alanlarından birisi hatta Kırgız halkı için en önemlisi olan Manasçının imhası yoluyla asıl hedefe ulaşmak ve Manas Destanı ile Manas Ruhunun varlığına bir son vermektir. Bu vesileyle geçmişle bağlantıyı kuran tüm köprüler yıkılmış, bireyler topyekûn öz benliğinden arındırılmış, doğal bir mankurlaştırma süreci başlatılmış olacaktır. Bu yöntemle tüm tutunma, dayanma objeleri tahrip

³⁰Cengiz Aytmatov, Yıldırım Sesli Manasçı, Çev: Refik Özdek, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 1993, s. 15.

³¹Mircea Eliade, Mitlerin Özellikleri, Çev: Sema Rifat, Kuram Yayınları, İstanbul 1993, s. 12.

³²Cengiz Aytmatov-Muhtar Şahanov, Kuz Başındaki Avcının Çığılığı, Aktaran: Banu Muyaeva, Tolkun Yayınları, Ankara 1998, s. 68.

³³Keneşbek Asanaliyev, Çingiz Aytmatov, Bişkek 1995, s. 96.

³⁴Cengiz Aytmatov-Muhtar Şahanov, A.g.e., s. 68.

edilmiş olan tutarsız ruhlar mutlak itaat çerçevesinde "atadan kalgan tuyak"tan uzaklaşmış olacak, yaşanan tahripler neticesinde boşalan alanlar rejim tarafından belirlenen kodlara açık hale getirilecektir. Belirlenen süreç ve metotlar çerçevesinde aşama aşama boşalan alanlar doldurma/yerine koyma metoduyla rejime dönük kodlarla doldurularak kişilik ve kimliğinden uzaklaştırılmış, öz güvenden arındırılmış mankurt soylu kuşaklar yaratılmış olacaktır.

Oysa farklı devirlerde farklı kuşaklara ait manasçılara yönelik uygulanan zulüm politikalarını yakından bilen, gözlemleyen Aytmatov, gelenekten gelen algı ve anlayışı doğrultusunda destana ve destancılara kendince bir kutsiyet atfetmiştir. Her bir Manasçıyı tanı tarafından özellikle seçilmiş ve milli kültürü yaşatmak adına özel olarak görevlendirilmiş birer muştucu olarak görmüş ve göstermek istemiştir.

*"Çocuk, Tanrı'nın onu Çungar boyunduruğu altında geçen o korkunç mücadele yıllarında, umut veren, milli kültürü yaşatan bir muştucu olarak seçtiğini de bilmiyordu. Düşmanın onun başını getirene bir safkan atı ödül vereceğini, bir hain çıkıp da onu düşmana teslim ettiği zaman gözlerinin oyulacağını, kavurucu Kazak bozkırına salıverileceğini ve dayanılmaz işkenceler altında yitip gideceğini de bilemezdi."*³⁵

Ayrıca yazar tarafından rejimin korku ve baskı terörü üzerine dikkatler çekilirken bir yandan da bu teröre karşı Manas okuma ve dinlemenin Kırgız ruhuna vermiş olduğu teselli duygusu bilinçaltına kazanılmaktadır. Yazarın yukarıdaki sözlerinde ifadesini bulan teselli dinginliği, destanın milletin ölmezliğini belgeleyen içtenliği, manevi derinliği ve kahramanlık sahneleriyle ön plana çıkan görkemi bu anlatıda olduğu gibi diğer anlatılarında da kendini göstermektedir. Ayrıca Sovyet rejiminin milli olana karşı tepkisi ve milliliği muştulayan kültür önderlerine karşı uyguladığı zulmü, söz konusu eserde destansı motif ve ritüeller perde yapılmak suretiyle bir çağdaş Manasçının sesinde yankısını bulmaktadır;

*"O anda, annesinin o gün yaptığı duayı ömrü boyunca unutamayacağını bilemezdi. Onu her zaman gözyaşı dökerek hatırlayacağını, kendisine manas anlatma yeteneği verdiği için Tengri'ye ve bunu Tengri'den istemiş olan annesine her zaman şükredeceğini de bilemezdi. Manas anlatma yeteneği gelişecek, gelişecek ve o, "Yıldırım Sesli Manasçı" olarak ün yapacaktı. Eleman'ın o gün bilemediği şeylerden biri de, gençlik yıllarının Oyrat terörü altında kahramanca bir mücadele ile geçeceği, Kırgızların ondan Manas'ı dinlemek için gizlice dağların uzak kıyularına, boğazlarına gitmek zorunda kalacaklarıydı. Manas'ı anlatmaya başladığı zaman, her defasında, manasçı oğlunun saklandığı yeri söylemediği için işgalciler tarafından öldürülmüş olan annesini, gölbaşında dua ederken canlandıracaktı gözünde. Ve yine her defasında Manas'ı anlatmak onun için hem bir teselli olacak, hem de o, milletin ölmezlik ruhunu simgeleyen, ululayan bu atalar mirası destanının görkemini, derinliğini, güzelliğini daha içten duyacak ve duyuracaktı. Kader ona, korkudan nefesi kesilenlere Manas'ı anlatmak, Manas'ı hatırlatmak görevi verecekti."*³⁶

"Yıldırım Sesli Manasçı" anlatısında yazar, destanın atmosferinde kaleme aldığı ve Manas ruhuyla sonlandırdığı eserin konusunu, üslûp ve yapısını doğrudan doğruya özgürlük ile bağımsızlık ideolojisi üzerine kurmuş, ince bir ustalık ve Aytmatov'a özgü bir orijinalite çerçevesinde biçimlendirmiştir. Yazar tarafından destanın ölümsüzlüğü, Kırgız halkının tükenmek bilmeyen mücadelecisi ruhuna dayandırılmakta, Kırgız halkına bu ruhu kazandıran motivasyon kaynağının ise kutsal Manas ruhu olduğu önemle vurgulanmaktadır. Eserin başkahramanı Eleman'ın kaderiyle bir bağ kurularak ifade edilen bu hakikati yazar, Kertolgo'nun duasında açık bir yüreklilikle dile getirmektedir. Kertolgo'nun ilk olarak atının başını çevirdiği (yöneldiği) yer Issık-Göl'dür. Kertelgo bu kutsal göle yönelerek seslenir ve insanlığı yok eden acımasız savaşların zulmünden Kırgız halkını koruması için temennide

³⁵Cengiz Aytmatov, A.g.e., s. 18.

³⁶Cengiz Aytmatov, A.g.e., s. 15-16.

bulunur. Oyrot Savaşı'na giden askerlerin sağ-salim ve zafer kazanmış olarak geri dönmesini ve özellikle oğlu Eleman'ı Manas'ın kutsal ruhunun korumasını, iyi bir Manasçı olarak yetişmesini diler, dua eder.

Görüldüğü üzere, milliyetçi Kertolgo'nun ilk dileği/duası halkının emniyeti ve iyiliği iken ikinci temennisi kutsal Manas ve Manasçılık ruhunun ebediyet kazanması, oğlu Kertelgo'nun da bu ebediyet yolculuğunda bir şanlı bir Manasçı olarak rol almasıdır. Milli Romantizm ekseninde Aytmatov anlatılarına mercek tutan Ali İhsan Kolcu da Yıldırım Sesli Manasçı anlatısını merkeze alarak Aytmatov-Manas Destanı etkileşimini şu şekilde yorumlamıştır; *"Yıldırım Sesli Manasçı hikâyesinde temel unsur Manas Destanıdır. Bu destan etrafında, oluşacak milli şuur Kırgızları yeniden hürriyetlerine kavuşturacaktır. Aytmatov bu eserinde (Sultanmurat hikâyesinden farklı olarak) ilk defa bu kadar geniş ve belirgin bir surette bu destana yer verir. Hatta daha da ileri giderek destanın Kırgızlar için taşıdığı ehemmiyeti bir hitabet edasında anlatır."*³⁷

Manas Destanı ve Manas ruhunun bireyler üzerinde kimlik, kişilik ve öz güven oluşturan ve bu bilinci pekiştiren, coşturan ve kanatlandıran büyümlü gücü Aytmatov anlatılarına aynıyla yansımıştır. Örneğin, "Cemile" romanında ikinci dünya savaşına gitmek üzere tren istasyonunda toplanmış olan Kırgız askerleri: *"Bozkır yardımcınız olsun! Kahraman Manas'ın ruhu yardımcınız olsun!"*³⁸ diyerek uğurlanırken uğurlanan askerler de aynı dileklere katılarak Manas'ın kollayıp gözetken ruhuna sığınır. Yine merkezine aynı savaşın oturmuş olduğu "Sultanmurat" anlatısında: *"Her verilen emri yerine getirmeye hazırdılar. Karşılarındaki bu savaşçı sanki manas idi: Kır saçlı, zırhlı, heybetli manas! Ve kendileri de onun sadık, yiğit batırları. Kılıçları bellerinde, kalkanları ellerindeydi."*³⁹ İfadeleriyle kahraman Manas portresi çizilerek Kırgız gençlerinin bu resim üzere kendine çeki düzen vermeleri ve aynı ruh üzere sadık, yiğit birer bahadır olmaları yönünde telkinlerde bulunulur. Aynı eserin bir başka yerinde ise; *"Beş çocuk atlarını koşturup açmaya çıkmışlardı. Her biri kendi savaş atına binmişti. Sultanmurat Çabdar'a, Anatay Oktoru'ya, Erkinbek Akbaypak'a, Ergeş Altuntuyak'a, Kubatkul Cibekcala'ya. Her zaman yaptıkları gibi hayvanları tırıs kaldırıp avlunun etrafında bir tur attılar. Sonra yola girip köyden çıktılar."*⁴⁰ İfadesi içerisinde yer alan *"Her biri kendi savaş atına binmişti."* Cümlesi her fırsatta Kırgız gençlerine savaşçı bir Manas ruhu aşılamanın örneklerini sergilemektedir.

Manas Destanı'na telmih amacı güden ve daima hatırlarda canlı kalmasını hedefleyen, her fırsatta Manas ruhunu bilinçaltına işlemeyi amaç edinen Aytmatov, yalnızca savaş figür ve ritüellerinde değil, duygusal anlamda aşkı, sevdâyı işlerken bile bir ölçü, bir boyut belirleme amacıyla mihenk taşı kabul ettiği Manas Destanı'na telmih ve atıflarda bulunur. Örneğin; anlatının başkahramanı Sultanmurat okulun en güzel kızı Mirzagül'e sevdalıdır ve aşkını ilan etmek üzere bir mektup yazar. Söz konusu mektubu sevgilisine iletmek üzere küçük kardeşine verir. Bu vesileyle olaya vakıf olan küçük kardeş heyecanlanır ve sevinç çığlıkları atmaya başlar. Sultanmurat ise bağırması hususunda onu uyarır. Uyarı neticesinde kendini toparlayan kardeş: *"- Tamam! Tamam! Bağırman artık. Onu seviyorsun ha! Tıpkı Ayçörek ve Semetey gibi değil mi?"*⁴¹ İki genç arasındaki aşkın mihenk taşı Manas Destanı'dır ve bu amaçla küçük kardeş bu aşkı Manas Destanı'ndaki Semetey ile Ayçörek'in aşkına benzetir. Zira Kırgız halkı için büyük aşkların hafızalardaki yerleşik adresi Manas Destanı'dır. Kırgız halkı bu destanı yalnız savaş kahramanlıklarının değil, sevinçlerin, kederlerin, aşkların, buluşmaların, kavuşmaların, gurbet ve ölümle gelen ayrılıkların destanı olarak da kabul edip sahiplenmektedir.

³⁷Ali İhsan Kolcu, Milli Romantizm Açısından Cengiz Aytmatov, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997, s. 140.

³⁸Cengiz Aytmatov, Cemile -Elveda Gülsarı, Yüz Yüze, Oğulla Görüşme, Askerin Oğlu Hikâyeleriyle Birlikte-, Çev: Mehmet Özgül, Cem Yayınevi, İstanbul 1993, s. 248.

³⁹Cengiz Aytmatov, Cemile, Sultanmurat, Çev: Refik Özdek, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 1993, s. 106.

⁴⁰Cengiz Aytmatov, A.g.e., s. 111.

⁴¹Cengiz Aytmatov, Sultanmurat, Çev: Refik Özdek, Ötken yay, İstanbul, 1990, s. 134.

Aytmatov anlatıları ve Manas Destanı üzerine yapmış olduğu çalışmalar esnasında Manas ruhuyla özdeşleşen Naciye Yıldız, "Cengiz Aytmatov ve Manas Destanı" adlı çalışmasının bir aşamasında Aytmatov'un duygusal dünyasına dalar ve "Ben tıpkı Yıldırım Sesli Manasçı'da Eleman için olduğu gibi, Cengiz Aytmatov için de bir ananın dua ettiğine, yazarın, bu duanın gücüyle sözlerini, imkânsız gerçekleştirerek bütün dünyaya duyurduğuna inanıyorum."⁴² Sözleriyle manas ruhunun koruyucu ve kucaklayıcı gücüne işaret eder.

Aytmatov'un Manas Destanı'ndan esinlenerek devşirdiği ve edebiyat dünyasında büyük yankılar uyandıran bir başka motifi ise "Mankurt" tiplemesidir. Öyle ki yazar, Mankurt Efsanesi'nin kaynağının Manas Destanı olduğunu bizzat kendisi itiraf etmiş, Muhtar Şahanov ile yapmış olduğu sohbetlerinin yer aldığı "Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı" adlı eserde bu hakikati açıkça dile getirmiştir;

"Asırdan da Uzun Gün romanını yazarken, mangurt konusunu inceden inceye araştırdım. Çocukluğumuzda, yön-yöntem bilmeyen birilerine 'Hey! Mangurt musun?' dediklerini çok duymuştuk. İnsanın mangurta nasıl dönüşeceğini bilmesek de, kemiklerine işleyen ağır bir söz olduğunu sezerdik.

Mangurtluk hakkındaki ilk bilgilerden birine, on asır önce cırlanıp Kırgız halkının kahramanlık ve kültür ansiklopedisi haline gelen Manas Destanında rastlanıyor. Orada çocuk Manas'ın yaramazlığı ve dayanılmaz gücünden korkan Kalmaklar, onu mangurt edelim deyip söz bağladıkları şöyle cırlanmıştı.

Balayı tutup alalım

Başına çember takalım

Eve götürüp azap verelim

Altı boy Kalmak'ın

Ayak-başını yığalım.

Altmışlı yılların içindeydi sanıyorum; ünlü Sayakbay Karalayevden mangurt ve şire'nin manasını sormuştum. O zaman değerli ihtiyar biraz düşündükten sonra konuşmaya başladı.

Geçmişte Kalmak ve Kırgız çatışması sırasında iki taraf, mal mülkle birlikte, kul etmek için birbirinden tutsak alırdı. O tutsak, mal peşinde sallanıp yürümekle birlikte, günlerden bir gün çaresini bulup kaçır gider. Birileri aracılığı ile kendi hakkında halkına haber göndermesi, hatta diri can olduktan sonra kız-kadına takılması da şaşılacak şey değil. Çocukluğunda ele geçirilen gücü-kuvveti yeterli tutsak, beş yıl belki on yıl 'buyrun' diye hizmet eder. Ne de olsa o da insanoğlu, içinde gururu uyanıp, eline silâh alıp karşı koyması mümkündür. Bu yüzden en emin yolu onu mangurt etmektir. Bunun için önce tutsağın saçını kazıdıktan sonra, yeni kesilmiş devenin veya sığırın derisini başına sararlar. Buna Kırgızlar şire derler.

Kayıştan delip yapılan bağlarla sarıp şakaktan sıkarak sağlam olarak bağlıyorlar. Böylece kavurucu güneş altına, eli ayağı bağlı bırakıyorlar. Tutsak o zaman iki azaba birden düşmüş. Önce yaş deri sıcaktan kurudukça büzülüp başını sıkarak kemiklerini kıracak gibi oluyor; ikincisi yeniden çıkan saç, kuru deriyi delemeyip tekrar dönüp kafa derisine iğne sokulur gibi girip bütün sinir duygusunu öldürür; yani akılda tutabilme, anlama yeteneğini yok ediyor. Bir hafta veya on gün sonra, ya ölür ya mangurta döner. Ölürse azaptan kurtulur, diri kalırsa; adını geldiği soyu, bütün geçmiş hayatını unuttur; sadece kendi efendisinin istediğini yerine getiren kaba güç sahibi haline gelir... İnsanoğlu zulmün, tepe saçını dikleştiren nice türünü keşfetmiştir. Ancak bu felâketin dengi olamaz.

⁴²Naciye Yıldız, A.g.m., s. 225.

*Totaliter sistem zamanında bütün topluma, onun içinde senin de benim de, hepimizin aklına fikrine, anlayışına ideolojik şire kondu. Bu bir rejime körü körüne bağlayıp, kelepçelemek amacıyla yapılmıştı.*⁴³

Aytmatov'un çağdaşı ünlü Manasçı Sayakbay Karalayev'in aktarımları ile anlatıda kaleme alınan "Mankurt Efsanesi"nin özdeşliği bu mitolojik tipten doğrudan Manas Destanı'ndan alındığını ortaya koymaktadır.

Hiç şüphesiz ki Manas Destanı, Aytmatov'a farklı bir üslup ve orijinalite kazandırarak meslektaşları arasında ayrıcalıklı bir konuma gelmesini sağlamıştır. Bu ayrıntı üzerine yoğunlaşan araştırmacılardan biri olan Kolcu, Manas Destanı'nın Aytmatov için önemine vurgu yaparken;

*"Milli olandan evrensele ulaşmada Cengiz Aytmatov'un Türk Dünyası yazarları içerisinde çok önemli bir yeri vardır. O, eserlerinde 'geleneksel kültür unsurları'nı kullanarak milli hissiyatı, bütün insanlığı kucaklayan ortak zevk ve estetik duyarlık haline dönüştürür. Aytmatov'un eserlerinde halk kültürünün pek çok çeşidini bulmak mümkündür. Geçmiş bugüne değil, bugünü geçmişle izah etmeye çalışan yazar; eserlerinde folklorik unsurları bolca kullanarak geçmişte yaşanan ve milli hafızada canlılığını koruyan hâdiseleri bir model vak'a durumuna getirir. Bir efsane, bir destan, bir masal, büyük bir hâdise bugünün olayını açıklayıcı mahiyettedir. Onun eserlerinde destan parçaları, efsaneler, masallar, halk hikâyeleri zengin bir malzeme durumundadır. Aytmatov'un eserlerinde ön plâna çıkan folklorik malzemenin temelinde Kırgız Geleneği ve Manas Destanı vardır. Manas Destanı yazar için, Kırgız ruhunun şekillenip nazma büründüğü bir halk ansiklopedisidir.*⁴⁴ ifadeleriyle bu konuya da açıklık kazandırmaktadır.

SONUÇ

Aytmatov'un eserlerinde Manas Destanı'nın etki ve izlerini yalnızca bu destandan alınan mitolojik unsurlar, birebir ifadeler ve metinlerde aramak ve bununla sınırlandırmak yanlış bir kanaat olacaktır. Çünkü yazar, eserlerine Manas ruhunu sindirerek bu ruhu gelecek kuşaklara aktarmayı hedeflemiştir. Manas Destanı, Kırgız Milli ruhu ve hafızasının oluşmasında nasıl büyük bir rol oynamışsa Aytmatov anlatıları da oluşan bu ruh ve hafızayı canlı tutan, besleyen kültürel bir zenginlik ve milli hafıza hazinesinin koruyucusu ve aktarıcısı olarak üzerine düşen görevi yerine getirmiş, getirmeye de devam etmektedir. Bu yönüyle denilebilir ki Aytmatov anlatıları, Manas Destanı'nın modern ve güncel bir varyantını oluşturmaktadır.

⁴³Cengiz Aytmatov-Muhtar Şahanov, A.g.e., s. 148-149.

⁴⁴Ali İhsan Kolcu, A.g.e., s. 56.

KAYNAKLAR

- AÇA Mehmet (2002). Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği, Konya: Kömen Yayınları.
- ALPISBAYEV Kupiya (1995). "Kazak Âlimlerinin İncelemelerinde Manas Destanı", Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni, Ankara: AKM Yayınları.
- ASANALİYEV Keneşbek (1995). Çingiz Aytmatov, Bişkek.
- ASSMANN Jan (2001). Kültürel Bellek, Çev: Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ATSIZ Hüseyin Nihal (1997). Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- AYTMATOV Cengiz (1982). "Kadim Kırgız Ruhunun Zirvesi" Aktaran: İklil Kurban-Ali Akbaş, Erzurum: Kardeş Edebiyatlar Dergisi, Sayı 3.
- AYTMATOV Cengiz (1992). "Her Yazar Kendi Halkı İçin Yazmayı Nazarda Tutar", Mülakat: Sabiha Özen, Dergâh Dergisi (Şubat), sayı 24.
- AYTMATOV Cengiz (1993). Yıldırım Sesli Manasçı, Çev: Refik Özdek, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- AYTMATOV Cengiz, Cemile, Sultanmurat, Çev: Refik Özdek, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 1993.
- AYTMATOV Cengiz - ŞAHANOV Muhtar (1998). Kuz Başındaki Avcının Çığılığı, Aktaran: Banu Muyaeva, Ankara: Tolkun Yayınları.
- BAYCIYEV Mar (2004), Manas Destanı Kalbimin Ağrısıdır, Çev: Doğan Gürpınar, Bişkek: Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. VI.
- ÇETİN Mustafa (1994). Cengiz Aytmatov'un Eserleri ve Eserlerinden Sinemaya Uyarlanan Filmler Üzerine Bir İnceleme, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- DELİÖMEROĞLU Yakup (2008). Cengiz Aytmatov'la Söyleşi, Ankara: Kardeş Kalemler-Cengiz Aytmatov Özel Sayısı-Sayı 19.
- ELİADE Mircea (1993). Mitlerin Özellikleri, Çev: Sema Rıfat, İstanbul: Kuram Yayınları.
- ERBAY N. Kübra (2002), Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Tabiat, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GEYİKOĞLU Hasan (2001). Tarih Açısından Manas Destanı ve Sovyetler Birliğindeki Türklerin Milli Duygularına Etkisi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 16, Erzurum.
- <http://tarih.sitesi.web.tr/manas-destaninin-olusumu-ve-icerigi.html> (25.08.2015).
- İNAN Abdulkadir (1987). Manas Destanı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KOLCU Ali İhsan (2008). Bozkırdaki Bilge: Cengiz Aytmatov, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- KOLCU Ali İhsan (1997). Milli Romantizm Açısından Cengiz Aytmatov, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KORKİN Vladimir (1993). Cengiz Aytmatov ile Söyleşi: Tercih: Robot veya İnsan Olmak, Çev: Orhan Söylemez, Ankara: Türk Dili Dergisi (Mart) Nr: 495.
- KORKMAZ Ramazan (2004). Cengiz Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri, Ankara: Türksoy Yayınları.
- Manas Ensiklopediya I, II. Tom (1995). Bişkek: Muras Yayını.
- ORAL Zeynep (1976), Cengiz Aytmatov ile Konuşma, Nesin Vakfı Yıllığı, İstanbul: N. V. Yayınları.
- SAGINBEKOV Bakıt İmanak (2007), "Cengiz Aytmatov'un 'Elveda Gülsarı' Eserinde Ana Motif Olarak At", Ankara: I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı-Bildiriler, Cilt IV.
- ŞİŞMAN Bekir (2007), "Cengiz Aytmatov'un 'Elveda Gülsarı' Adlı Eserinde Kırgız Folkloruna Dair Tespitler" Ankara: I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı- Bildiriler, Cilt V.
- UZUN Gülsine, Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Yaratılış ve Türeyiş Sembolizmi, Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları Volume 2 / 2 Spring 2007.
- VELİHANOĞLU Çokan Eserleri.
- YILDIZ Naciye (1998). Cengiz Aytmatov ve Manas Destanı, Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri (8-10 Aralık), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

KELİME KELİME ÇEVİRİ ANLAMI ANLAMINA BİR ÇEVİRİDİR

WORD-FOR-WORD TRASLATION IS A SENSE-FOR-SENSE TRANSLATION

Faruk GÜRBÜZ*

ÖZET: Dil ve çeviribilim terimlerinin net mesajlar vermediğini söyleyebiliriz. Böyle kapalı ve yoruma müsait olanlardan birisi de *kelime kelime çeviri* terimidir. Bu terim, *anlamı anlamına çevirinin* karşısı olarak tanıtılır. Oysa bütün çeviriler anlamı aktarmaya matuftur. Bizce anlamı anlamına çeviri niyetin, kelime kelime çeviri ise temel anlamın çevirisidir ve bu çeviriler böyle adlandırılmalıdır. Bu makalede böyle bir terimleştirme problemini tartışacağız.

Anahtar sözcükler: Anlamı anlamına çeviri, çeviribilim, kelime kelime çeviri, terim.

ABSTRACT: We can say that terms of language and translation studies do not give clear messages. Such one of the vague and obscure terms is also the term of *word-for-word translaition*. This term is introduced as an the opposite of the sene-for-sense translation. However, all translations are made to convey meaning. According to us sense-for-sense translaition is translation of intention and word-for-word translation is the translation of the dictionary meaning and this translation should be named like this. In this article we will discuss such a problem of nomenclature.

Keywords: Sense-for-sense translaition, translation studies, word-for-word translation, term.

1. GİRİŞ

Çeviribilim terimleri, muhataplarına pek net mesajlar vermez. Bu sebepten ötürü bu bilim dalı, hem kendisine ilgi duyanlara hem kendisi üzerinde çalışma ve inceleme yapan bilim insanlarına kapılarını kolaylıkla açmaz. Çünkü çeviribilim alanında terim yapma faaliyetleri oldukça şahsi ve hatta keyfidir. Bu gün çeviribilim terimce dağarcığında gördüğümüz çoğu terimler çeviri öğelerdir. Mesela İngilizce bir çeviribilim terimi olan *competence* çevrilerek Türkçeye *edinç* terimi elde edilmiştir.

Terimlerin çeviri öğeler şeklinde kazanılması bir dereceye kadar makul karşılanabilir; ancak yabancı bilim insanlarının kendi dil ve hayal güçlerinin imkânlarıyla üretmiş oldukları bir terim karşılığında yeni kelimeler yaparak terim oluşturmak pek faydalı sonuçlar vermemektedir. Çünkü yeni icat edilen bir terimin tanınıp kabullenilmesi hem uzun zamanlar almakta hem de bir kelimenin kökü ve yapım ekleri arı Türkçe olmakla o kelime Türkçeye uygun bir nitelik kazanmamaktadır. Bir kelimenin Türkçe olabilmesi için onun aslen Türkçe olması yanında bir de o kelimenin anlamı üzerinde millî bir mutabakatın eskiden beri var olmuş olması gerekmektedir. Bu mutabakat sağlanamazsa o kelime ya ölü doğmuş veya diğer bir ifadeyle, doğarken ölmüş olur.

Mesela yeni türetilmiş *sözcelem* teriminin kök ve yapım ekleri öz Türkçe olmasına rağmen, anlamı üzerinde henüz millî ve ilmî bir mutabakat oluşmadığı için bu terimi ilk oluşturandan başka kimse tanımamakta, bilmemekte ve anlamamaktadır. Onu anlamak için artık onun sözlüklere girmesini beklemekten başka çare yoktur. Dil felsefesi sözlüğüne bakınca *sözcelem* terimini orada “İletişim etkinliği içinde belirli bir dilsel iletide bulunmak için kullanılan tümce. Bkz. ileti.” (Altınörs, 2000, s. 73) şeklinde tanımlanmış olarak görürüz. Bu

* Doç. Dr.,Erzincan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, faruk_gurbuz@hotmail.com

tanıma göre sözcelemin *cümle* olduğu kanaatine varırız. Arapçadan alınma “cümle”nin, Arapça olduğu için, *tümce* ile değiştirilerek Türkçeleştirildiğini biliyoruz. “Tümce” bir terim olarak tuttu; ancak, mademki artık tümce var, niçin Türkçeleştirilmiş bu kelime karşısında daha yenisi ve anlaşılması olan “sözcelem” yapılmıştır? Demek ki “tümce” “sözcelem”i karşılamıyor. Peki, ama sözcelem neyi karşılıyor? Hangi kelimeyi karşılamak için bu kelimenin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur?

Aynı sözlükte “sözcelem”in İngilizce karşılığının “utterance” (s. 73) olduğunu görüyoruz. İngilizce olan bu kelimenin anlamını araştırınca da *utterance*’in cümle anlamına gelemeyeceğini anlıyoruz. Çünkü bu kelime İngilizcede “İfade; ses çıkarma; söz: to give ~ to one’s feelings, hislerini sözle ifade etmek.” (Alderson ve İz, 1980, 782) anlamlarına gelmektedir. Bir insan his ve meramını bir kelime ile de bir grup, bir tamlama, bir veya birkaç cümle ile de anlatabilir. Demek ki “sözcelem” kısaca “söz” karşılığında türetilmiş bir kelimedir. O hâlde artık “söz” kelimesine “gibi” anlamı katan “+CE” isimden isim yapma eki niçin eklenir? Batılıların “utterance” terimini bütünüyle karşılayan bir kelimemiz var; o da “söz”dür. Söz kelimesine “+Ce” isimden isim yapma ekini ekleyip sonra da ona “Dilin, konuşmada söze başlama ile ilk suskunluk arasında kalan tek bir sözcükten cümleler tutacak kadar uzun olabilen bölümü; yazıdaki paragrafın, konuşmadaki karşılığı.” (Çağbayır, 2007, IV, 4327) şeklinde bir anlam yükleniyor. Aynı anlam bütün Türklerce anlaşılan “söz” kelimesine de yüklenebilirdi ve “söz” kelimesi hiçbir yapım eki almadan terimleştirilebilirdi ve söz pekâlâ bu anlamı karşılayabilirdi. Oysa “söz” isim köküne eklenen “+Ce” yapım eki ona benzerlik, gibilik anlamı kattığı için söz kelimesi “söz gibi” bir anlam kazanıyor ve bu anlam zihinlerde karışıklıklar oluşturuyor. Çünkü “sözce” ile kastedilen söz gibi bir şey değildir. Sözce ile söz kast edilmektedir. Üstelik söz bir paragraf değildir. Sözce de... Bu durumda paragraflardan oluşmuş bir metin bile “söz” sayılabilir ve ona da “sözce” demek gerekir.

Aynı şekilde bir çeviribilim terimi olan “competence”ı karşılamak için “et-“ fiil köküne fiilden isim yapma eki olan “-(i)nc” eki getirilerek elde edilen “edinç” teriminin de net bir mesaj verdiği, zihinlerde somut bir anlam oluşturduğu söylenemez. Çünkü “edinç” kelimesi yenidir ve bu kelimeyi bizzat yapmış olan birkaç çeviri bilimciden başkası anlayamaz. TDK’nin sözlüğünde “edinç” “Edinilen şey veya şeyler, müktesebat” (Parlatır, Gözaydın, Zülfikar, 1988, I, 672) şeklinde açıklanır. Bu kelime anlaşılmasını kendisine değil, müktesebat kelimesine borçludur. Çünkü müktesebat Arapçadan alınma bir kelime olmasına rağmen eski, yerleşmiş ve anlamı hakkında üzerinde mutabakat oluşturulmuş bir kelimedir ve kazanımlar anlamına gelir. Ancak bu kelimenin çeviribilim bağlamında bu anlama geldiğini kolaylıkla söylemek pek mümkün görünmüyor.

Berk (2005) terimcesinde edinç terimini şöyle açıklar:

Edinç (İng. *competence*, Alm. *Kompetenz*). Gideon Toury (1980, 1995) tarafından çeviri uygulamasının belli yönlerini araştırmak için kullanılan bir terim. Noam Chomsky’den etkilenen Toury çeviri edincini, çevirmenin çeviri çözümleri üretirken başvuracağı dilsel, ama aynı zamanda biçimsel ve yazınsal olabilen kaynaklar olarak niteler. Toury ayrıca çeviri edincinin ancak bilinçli bir eğitim ve deneyimle kazanılabileceğine işaret eder ve doğal çevirmenlikten asıl çevirmenliğe ancak bu şekilde geçilebileceğini öne sürer. Çeviri edinci olası çeviri çözümlerinden biridir ve bu yönüyle betimleyici değil, kuramsal bir bakış açısıyla incelenmelidir.” (s. 118-119).

Görüldüğü gibi bu tanım, hem “competence” hem de “edinç” kavramlarını somut bir şekilde izah etmekten oldukça uzaktır. “Et-“ fiil kökünden, fiilden fiil yapma eki olan “-(i)nc” eki ile türetilerek terimleştirilen bu kelime, eski ve yerleşik bir kelime değildir. Bu sebeple anlamı açık olmamakla birlikte kelimenin anlamı üzerinde millî ve ilmî bir mutabakat henüz oluşmuş değildir. Üstelik “-(i)nc” ekinin ettirgenlik anlamı, bu yeni kelimenin anlamını daha karmaşık hâle getirmiştir. Mesela “kork-“ fiilinin köküne getirilen bu ek, kelimeye “korkutan”

anlamı vermektedir. Söz konusu ek “kork-“ fiilini “korkunç” yani “korkutan” anlamını içerecek bir biçime sokmuştur. Buna göre “-(i)nç” eki “et-“ fiilini “edinç” yaparak “ettiren” anlamına sokar ki “ettiren”in hüner anlamına gelen “competence” ile alakasız olduğu açıktır. Terimleşen kelime hiç olmazsa kök-gövde, temel anlam-yan anlam ilişkisi içinde olmalıdır. Okurlar, bir kelimenin temel anlamı ile terim anlam arasından en azından “Köprüyü geçtim.” cümlesindeki köprü ile “Pehlivan, sırtını yere vermemek için köprü kurdu.” cümlesindeki köprü arasında kurabildikleri benzerlik ve yakıştırma ilişkisine benzer ilişkiler kurabilmeliler. Görüldüğü gibi “çeviri edinci” ile “hüner” anlamına gelen “competence” kelimesi arasında böyle bir ilişki kurmak hayli güçtür.

Oysa “competence”ın “salâhiyet, kifayet, maharet, ustalık, hüner, kabiliyet, yetenek, beceri” şeklindeki Türkçe ve Türkçeleşmiş karşılıkları “edinç”ten daha aşına çağrışımlar uyandırmaktadır. Çeviribilimde Türkçe terim yapmak isteyen bilim insanları “çeviri edinci” yerine “çeviri salâhiyeti, çeviri kifayeti, çeviri mahareti, çeviri ustalığı, çeviri hüneri, çeviri kabiliyeti, çeviri yeteneği, çeviri becerisi” şeklinde bir tamlama oluşturmuş olsalardı hem bu işin uzmanlarına ve hem de bu işin meraklılarına, yani amatörlerine daha net ve daha anlaşılır mesajlar verebilirlerdi. Çünkü yerleşmiş, mazisi eski kelimeler her ne kadar etimolojik açıdan Türkçe olmasalar da şu anda yediden yetmişe her Türk insanının zihninde daha açık seçik resimler, daha somut kavramalar oluşturmaktadır. Maalesef dil ve çeviribilim terimleri bu gün böyle bir vazife üstlenememektedirler. Oysa terimler açık seçik ve dar anlamlı olmak zorundadırlar.

Çünkü terimler, belli bilim alanlarında araştırma yapan bilim insanları arasında tam bir anlaşma sağlayan dil unsurlarıdır. Terimlerin anlamları kişiden kişiye değişmemeli, farklı yorumlara müsaade etmemelidir. Çünkü belli bir bilim alanında çalışan bilim insanlarının belli, kesin ve ortak bir dille konuşmaları gerekir. Maalesef bu gün ülkemizde diğer disiplinlerin oldukça net ve kesin bir terimce dağarcıkları varken, özellikle filoloji ve onun alt dallarından olan dilbilim ve çeviribilim bilim alanlarında böyle bir ortaklık söz konusu değildir. Dünyanın bütün jeologları *mağmadan* aynı şeyi anlıyorken biz daha dilbilimde *sözcelem* şeklinde yapma bir kelimenin neyi karşıladığı konusunda şüpheler taşımaktayız. İşte bu şüphelerden birisi de kelime kelime çeviri terimi üzerinde oluşmuştur. Onun da terimcilerdeki tanımları pek net mesajlar vermemektedir. Bu terim, anlamı anlamına çevirinin karşıtı gibi gösterilir ama aslında onda da çevrilen anlamdır. Bazen de sözdizimsel çeviri gibi gösterilir ama işlemin bu çeviriyle alakası yoktur. Bu çeviri ilkesine kelime kelime çeviri adı verilir fakat “Hangi çeviride kelime çevrilmez” şeklinde bir soruların sorulacağı nedense akıllara gelmez.

1.1. Kelime kelime çeviri

Göktürk (1998) bu mevzuya “Sözcükler mi, anlam mı?” (s. 189) şeklinde bir başlıkla girer. Sözcükler çevrilince sanki anlam çevrilmezmiş gibi bir intiba uyandırır. Oysa herkes bilir ki kaynak dildeki bir kelime tercüme edilince karşı dile o kelimenin anlamı aktarılır. Bir kelimenin sesbirimlerinin karşı dilin sesbirimleri ile değiştirilmesi işlemi neticesinde karşı dile aktarılan daima anlamdır. En basit bir sözlükte bile tek bir kelimenin çevirisine bakıldığında anlamın tercüme edildiği görülür. Basit bir örnek olarak “book: kitap” şeklindeki tercümede anlamın aktarıldığı görülür.

Göktürk (1998) bu başlık altında, Hieronymus’un, Cicero’nun izinden giderek temelde *verbum e verbo*, sözcüğü sözcüğüne çeviri; *sensum exprimere de sensu* anlamın çevirisi şeklinde temelde iki çeviri tutumundan söz ettiğine değinir. (s. 18). Burada da sözcüğü sözcüğüne çeviride anlamın çevrilmediği intibayı verir. Bu da giriş bölümündeki iddialarımızı doğrular. Çünkü dil ve çeviribilimciler hâlâ *anlamın* ne olduğu konusunda mutabakata varmış değildir. Bizce kelimeler de gruplar, deyimler ve cümleler de anlamlı unsurlardır. Bir çevirmen bu unsurlardan hangisini çevirirse çevirsin anlamı çevirmiş olur. Yani bir çevirmen, kaynak dildeki bir kelimenin sesbirimlerini karşı dilinkiyle değiştirince ortaya o kelimenin karşı dildeki anlamı

çıkarmaz. Anlam bazı bilim insanlarının iddia ettiği kadar anlaşılabilir ve tarif edilmez bir kavram değildir. “/g/i/t/m/e/k/” sesbirimlerinden oluşmuş “gitmek” kelimesinin anlamı, tabiatta icra edilen “A” gibi bir başlangıç noktasından “B” gibi bir varış noktasına doğru yapılan harekettir. Yine “/s/u/” sesbirimlerinden oluşmuş “su” kelimesinin anlamı da tabiatta içtiğimiz, yıkandığımız; canlılara hayat veren o malum sıvıdır. O hâlde anlam “Kelimelerin, göstergelerin gösterdikleri soyut ve somut göndergelerdir.” şeklinde kolaylıkla tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle evrendeki soyut ve somut her şey, her nitelik, her hareket kelime ve göstergelerin anlamıdır. Evrendeki “taş”, kulağımıza çarpan “/t/a/ş/” ses topluluğunun anlamıdır.

Bu itibarla kelimeler anlamlıdır ve onlar çevriline de anlam çevrilmiş olur demek gerekir. Gitmek kelimesi Arapçaya “ez-zihab” ve su kelimesi de “el-mau” şeklinde çevriline kelimelerin anlamları çevrilmiş olur. Peki, niçin buna rağmen bu çeviri “kelime kelime çeviri”, “sözcüğü sözcüğüne çeviri” şeklinde adlandırılır? Bizce bu çeviri türü daha anlaşılır; temel anlam-terim anlam ilişkisi gösteren kelimelerle terimleştirilmelidir.

Çeviribilimciler sözcüğü sözcüğüne çeviri terimini mecaz anlamda kullansalar ve kendilerince ona makul izahlar getirseler de bu terimin net bir mesaj vermediği söylenebilir.

Berk (2005) kelime kelime çeviriyi şöyle tanımlar:

Sözcüğü sözcüğüne çeviri 1. (İng. *literal translation* Alm. *Wörtliche Übersetzung*). Çevirmenin kaynak metnin biçimsel özelliklerine bağlı kalarak ve genellikle erek dilin dilbilgisine uygun olarak çeviri metni ürettiği bir çeviri stratejisi. Sözcüğü sözcüğüne yapılan bir çeviri “doğal” olarak algılanan **özgür çevirinin** aksine genellikle yapay ve zorlama olarak algılanır. Jean Paul Vinay ve Jean Darbelnet sözcüğü sözcüğüne çeviriyi **doğrudan çevirinin** bir türü ve yedi çeviri işleminden biri olarak görür. (s. 150-151).

Görüldüğü gibi bu tanımda kelime kelime çeviri, anlamı anlamına çevirinin zıddı olarak tanımlanmaz. Daha çok asıl metne bağlı, üslubun çevirisymiş gibi tanımlanır. Bu tanım, kelime kelime çeviriyi anlamın çevirisi değilmiş intibahından uzaklaştırdığı için mühim sayılabilir.

Berk (2005) tanıma şöyle devam eder:

2. (İng. *word-for-word translation* Alm. *Wort-für-wort Übersetzung*). Kaynak metindeki sözcüklerin erek metindeki erek metne sözcüklerin diziliş sıralarının değiştirilmeden aktarıldığı çeviri türü. İ. Ö. 1. yy’da Cicero ve Horatius tarafından **anlamına göre çeviriye** karşıt olarak kazandırılan bir terim. Bu yöntemle göre kaynak metin, kaynak dildeki sözcük sırası (dizilişi) erek metinde korunarak çevrilir. Vinay & Darbelnet (1995) sözcüğü sözcüğüne çeviri 1 (*literal translation*) ve sözcüğü sözcüğüne çeviri 2’yi (*word for word translation*) eşanlamlı kabul eder. Oysa bazı başka yazarlar sözcüğü sözcüğüne çeviri 2’yi, sözcüğü sözcüğüne çeviri 1’in erek dildeki sözdizimine ve dilbilgisi kurallarına uyulmadığı uç bir uygulaması olarak görürler. Örneğin, “Ben gittim okula”, “*I went to school*” tümcesi sözcüğü sözcüğüne çeviri 2’dir, ancak “ben okula gittim” sözcüğü sözcüğüne çeviri 1’dir. (s. 151).

Burada da görüldüğü gibi “kelime kelime çeviri” terimi çeviribilimcilere ortak bir mesaj vermemektedir. Kimi bu terimi “anlamı anlamına çeviri” ilkesinin zıddı olarak anlarken kimi sözdizimine göre yapılmış bir çeviri olarak algılamaktadırlar. Bütün bunlar “çeviri” teriminin de çeviribilimcilerce ortak bir mesaj vermediğini fikrini akla getirir. Çünkü “çeviri” terimi net bir tanıma kavuşmuş olsaydı çeviribilimciler bu terime bu kadar farklı anlamlar ve tanımlar yüklemeslerdi.

Hülasa tanım nasıl yapılırsa yapılsın, bizce kelime kelime tercümede yapılan iş yine anlamı aktarmaktan ibarettir. Hatta çevirinin bütün çeşitlerinde bu esastır. Her çeviri ister dillerarası, ister göstergeler arası, ister diliçi, ister anlamı anlamına ister kelime kelime, ister sözdizimsel çeviriler olsun bizce bütün bunların hepsinde çevrilen, aktarılan anlamdır. Nitekim

Başkan (1978) kelime kelime çeviriyi “Sözcüğüne çeviri” (s. 27) diye adlandırır ve “Tümcedeki sözcük anlamlarının art arda dizilmesiyle elde edilen türdür. Örneğe, ‘o kitaplar ki onlar üzerindedir masanın.’” (s. 27) şeklinde tanımlar. Başkan bu tanımında sözcüğüne çeviride kelimelerin anlamlarının çevrildiğini söyler. Çünkü sözcük anlamlarının art arda dizilmesi için önce sözcüklerin anlamlarının bulunması gerekir.

1.2. Kelime kelime çeviriye bir örnek

Şimdi bir İngilizce cümleyi Başkan’ın ifade ettiği usulle çeviriye tabi turalım. Görülecektir ki sökümlü ve yapım işlemi, yani temel anlamda çeviri işlemi yaptıktan sonra karşı dile kelimelerin anlamları aktarılmış olacaktır. *We discussed the merit of herbal tea* cümlesi “Biz tartıştık fayda dan bitki çay” şeklinde çevrilince asıldaki cümledeki kelime sıralanışına dikkat edilmiş olur. Ancak bu bir çeviri sayılamaz. Buna rağmen karşı dile kelimelerin anlamları çevrilmiş olur ve kelime kelime çeviri anlamın çevirisi olmuş olur. Bir cümledeki sözdizimini aynen gözetmek ise asla çeviri değildir; çünkü kelime bazında çeviri, asıldaki kelimelerin sesbirimlerinin karşı dile göre değiştirilmesi iken cümle bazında çeviri de asıldaki sözdizilişinin karşı dilinkine göre değiştirilmesi demektir. Çeviride nasıl ki asıldaki sesbirimler korunmuyorsa, sözdizilişi de korunmamalıdır. Aksi takdirde çeviri yapılmış olmaz.

Bu itibarla aslın sesbirimlerine sadık tercüme ifadesi nasıl anlamsız ise, aslın sözdizimine sadık çeviri de o derece anlamsızdır. Bu sebeple Başkan’ın “sözcüğüne çeviri” tanımını da anlamsız ve yetersiz bulmaktayız. Yukarıdaki cümle “Bitki çayının faydasını tartıştık.” şeklinde tercüme edilince asıldaki cümledeki kelimelerin anlamı ve söz dizimi Türkçeye göre çevrilmiş olur. Neticede ortaya anlamlı bir cümle çıkar. Bu cümleyi söyleyenin kastı tam da budur. Peki, kelime kelime çeviride de anlamı anlamına çeviride de neticede anlam çevriliyorsa bu birinci ilke nasıl terimleştirilmelidir? Bu meseleyi tam vuzuha kavuşturmak için bugünkü çeviribilimcilerin “anlamı anlamına çeviri” dedikleri bir çeviri örneği ile yine bugünkü çeviribilimcilerin “kelime kelime çeviri” diye kabul ettikleri bir çeviri örneğini karşılaştıralım. *Kur’an*’ın Leheb suresinin birinci ayetinden örnek verelim.

تبت يدا ابي لهب (111/Tebbet, 1) “Tebbet yeda ebi lehebin/Ebu Leheb’in iki eli kurusun” (Turgut, 2005, s. 603). Turgut’un bu çevirisi kelime kelime çeviri olarak kabul edilebilir. “Helak olsun Ebu Leheb! Zaten helak olacak” (Öztürk, 2015, s. 692). Öztürk’ün bu çevirisi de anlamı anlamına bir çeviri kabul edilebilir. Zaten kendisi de tercümesini “Anlam ve yorum merkezli” olarak adlandırmıştır. Tercüme ilkesini Öztürk böyle adlandırırken o da “Anlam ve yorum merkezli olmayan tercüme mi var” şeklinde bir soru sorulacağına ihtimal vermemiş olmalıdır. “The power of Abû Leheb will perish/Ebû Leheb’in iktidarı, gücü yok olacak.” (Pickthall, 1999, s. 603). Pickthall’ın bu tercümesi de anlamı anlamına bir çeviri kabul edilir.

Bu üç tercüme karşılaştırıldığında şu çizgi oldukça net bir şekilde kendini gösterir. Ali Turgut’un çevirisinde ayetin cümlelerini oluşturan kelimelerin temel anlamları verilmiştir. Öztürk, Ebu Leheb ile mecaz-ı mürsel sanatı yapıldığı anlamıştır. “Parça olan ‘iki el’ söylenmiş, bütün olan ‘Ebu Leheb’ kast edilmiştir.” düşüncesiyle Öztürk, cümlede geçen “iki el”i “Ebu Leheb” diye çevirmiştir. Pickthall ise cümlede geçen “iki el” ile mecaz sanatı yapıldığı kanaatine varmış ve “iki el” in mecaz anlamını tercüme etmiştir.

3. SONUÇ.

Yukarıdaki mütalaalar ışığında artık şunu kesinlikle söyleyebiliriz. Kelimelerin düz, konuluş, temel, sözlük, gerçek ve hakiki anlamları şeklinde adlandırılan bir ilk anlamları; bir de mecaz, terim, deyim, argo ve istiarî diye adlandırılan yan anlamları vardır. Dikkat edilirse bugün çeviribilimcilerin “kelime kelime” çeviri diye adlandırdıkları çeviri türü, kelimelerin ilk anlamlarının çevirisinden ibarettir. Anlamı anlamına çeviri dedikleri türde ise kelimelerin kast edilen anlamlarının çevrildiği görülür. Bu itibarla daha anlamlı ve anlaşılır; gerçekçi bir terimleştirme olması açısından “kelime kelime çeviriye” “temel anlam” çevirisi; “anlamı

anlamına” çeviriye ise “kastın” veya “niyetin” çevirisi demenin daha isabetli olacağı kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKLAR

- Alderson, A. D. and İz, Fahir (1980). *The Concise Oxford Turkish Dictionary*, Ankara: Tansaş.
- Başkan, Özcan (1978). “Dilde Çeviri İşlemi”, *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi*, S. 322, s. 26-36.
- Berk, Özlem (2005). *Kavramlar Işığında Çeviribilim Terimcesi*, İstanbul: Multilingual, Yabancı Dil Yayınları.
- Çağbayır, Yaşar (2007). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken.
- Göktürk, Akşit (1998). *Çeviri: Dillerin Dili*, İstanbul: YKY yayınları.
- Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrı, M., Gümüş, S., Turgut, A. (2005), *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, Mustafa (2015). *Kur’an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Parlatır, İ., Gözaydın, N., Zülfikar, H. (1998). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pickthall, Marmaduke (1999). *The Glorious Qur’ân*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

RUSYA'NIN SURİYE POLİTİKASINDA KÜRTLERİN YERİ

RUSSIA'S SYRIA POLICY OF THE KURDS IN PLACE

Cuma ÇOTU*

ÖZET: Suriye'de devam eden iç savaşa, birçok büyük devlet gibi Rusya da müdahil olmuş ve tarihi müttefiki Esad'ın yanında saf tutmuştur. Öte yandan Suriye'nin en temel vatandaşlık haklarını bile vermediği Kürtler, bu iç savaşta hem Esad hem de Rusya için önemli bir ortak haline gelmiştir. Başka bir ifade ile Rusya, tarihi bir politikası olarak, bölge üzerindeki etkisini koruyabilmek için Kürtleri bir kez daha kullanmaya başlamıştır. Ancak bu sefer amaç, Suriye Hükümetini kendi yanına çekmek değil, zaten kendi yanında olan Esad'ı desteklemektir.

Anahtar sözcükler: Suriye, Rusya, Kürtler, Esad

ABSTRACT: As many other great powers, Russia stepped in the continuing civil war in Syria and stood by its historic partner, Assad. On the other hand, the Kurdish, who had not get their very basic rights from Syria, became an important collaborator for both Assad and Russia. In other words, Russia, as its historical policy, started to exploit one more time the Kurdish, to preserve its influence on the region. But this time Russia's aim is not to establish relations with Syrian Government in its own interests but to support Esad who is already beside Russia.

Keywords: Syria, Russia, the Kurdish, Assad

1. GİRİŞ

2011 yılında Arap Baharı hareketlerinin kendi topraklarına sıçraması ile Suriye, uluslararası güç mücadeleleri ile birlikte büyük insanlık dramlarının da yaşandığı bir ülke haline gelmiştir. Arapların demokrasi arayışları, olayların ilk başladığı ülkelerde yönetim değişikliklerine yol açarken, Suriye'de ise durum iç savaşa dönüşmüştür. İç savaşın en büyük ve güçlü aktörü ise hala devlet imkânlarını elinde bulunduran Esad rejimidir. Bununla birlikte Esad muhalifleri, Kürtler ve DAESH Terör Örgütü iç savaşın taraflarından olmuştur. 6 yıldır şiddeti artarak devam eden bu kargaşaya birçok devlet müdahil olmuş, bu ise sorunu çözmek yerine daha da karmaşık hale getirmiştir. Yüz binlerce insan hayatını kaybederken, milyonlarca Suriyeli mülteci durumuna düşmüştür.

Ülke kan gölüne dönerken 17 yıldır iktidarı elinde bulunduran Beşar Esad, muhalif hareketlerin tamamını terörist eylem olarak kabul etmiş ve devletin tüm imkânları ile onların üstüne gitmiştir. Olayların ilk başladığı dönemlerde Esad'ın gitmesi yönünde tavır takınan ABD, DAESH terör örgütünün saldırıları yüzünden politika değişikliğine gitmek zorunda kalmıştır. Ortadoğu'nun en güçlü aktörü olan Amerika, Suriye sorununda asıl odak noktasının DAESH'in bitirilmesi olduğunu defalarca tekrarlamıştır. Bunda şüphesiz Rusya'nın tüm gücü ile Esad'ın yanında olduğunu göstermesi etkili olmuştur. Aslında Esad'lı bir Suriye işine gelmemesine rağmen Rusya'yı karşısına almamak için bu söyleme sarılmıştır.

Bir diğer süper güç Rusya ise, tarihi müttefiki olan Esad'ı kaybetmemek adına olaylara hemen müdahil olmuştur. Suriye'ye karşı alınmaya çalışılan kararlara BM nezdinde engel

* Kaymakam, cumacotu46@yahoo.com

olmakla başladığı desteğine, Esad'ı devirmeye çalışan tüm gruplara bizzat saldırarak devam etmiştir. Bölgedeki askeri varlığını her geçen gün artırarak, Suriye sorununun en etkili aktörü haline gelmiştir. Esad'a muhalif grupları DAESH ile mücadele bahanesiyle zayıflatmaya çalışmış, 2011 yılına kadar adeta yokmuş gibi davrandığı Kürt gruplara ise olabildiğince destek vermiştir.

Makalemizde 2011 yılından sonra başlayan Rusya-PYD ilişkisi ele alınırken, Rusya ile Suriye'nin tarihi birlikteliklerine de değinilecektir. Çünkü 6 yıldır Suriye'de nelerin olup bittiğini anlamak için Rusya'nın Suriye politikasını bilmek elzemdir. Kürtlerin yaşadığı diğer devletlerde onlarla yakından ilgilenen Rusya, neden 2011 yılına kadar Suriye Kürtlerine ilgi duymamıştır? Ya da 2011 yılına kadar ilgi duymadığı Suriye Kürtleri, neden bu tarihten sonra yoğun Rus desteği almaya başlamıştır. Rusya'nın Suriye politikasındaki amaçları bilinirse bu sorulara cevap bulmak kolaylaşacaktır.

1. TARİHTEN BUGÜNE SURİYE – RUS İLİŞKİLERİ

Ruslar, 19. yüzyıl boyunca Ortadoğu bölgesini ele geçirmek, bu sayede ise sıcak denizlere ulaşmak amacıyla olmuştur. İkinci Dünya Savaşı bittiğinde ise iki kutbun mücadelesi en çok bu coğrafyada kendini göstermiştir. ABD gibi SSCB de, Ortadoğu devletlerini kendi safına çekebilmek için türlü stratejiler geliştirmiştir. Bu durum elbette bölgenin Akdeniz'e açılan kapılarından birisi olan Suriye'de de tezahür etmiştir. 1946 yılında bağımsızlığını elde eder etmez Suriye, kendisine en büyük destekçi olarak Sovyetleri bulmuştur.

1.1. Soğuk Savaş Döneminde Suriye – Rus İlişkileri

Suriye'nin bağımsızlığını elde etmesi ile Soğuk Savaş yıllarının başlaması aynı seneye denk gelmektedir. Bu demektir ki Suriye, daha kurulur kurulmaz kendisini güç mücadelelerinin içinde bulmuştur. Aslında Sovyetler Birliği, daha Suriye Fransız mandası altında iken bu devletle yakınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde yapılan gizli bir anlaşma ile ileriki yıllarda kurulacak ortaklıkların temeli atılmıştır. Karabulut'un ifadesi ile Ruslar, Suriye üzerinde yatırım yapmaya erkenden başlamıştır. Bu anlaşmanın konusu tahmin edileceği gibi Suriye'nin bağımsızlık mücadelesine destek verilmesi olmuştur. Gerek uluslararası alanda sağlanacak diplomatik destek, gerekse de Suriye'nin ulusal ordusunun kurulması için gönderilecek askeri yardımlar anlaşma metinlerinde yer almıştır.¹ Sovyetler Birliği Suriye'ye bu desteği verirken, İngiltere ve Fransa'nın bölge üzerindeki hâkimiyetini kırmayı ilk hedef olarak belirlemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkmanın verdiği özgüven ile bu coğrafyada söz sahibi olması gereken ülkenin kendisi olduğunu düşünmeye başlamıştır. Nitekim bu politikası Rusların kadim sıcak denizler hülyası ile de örtüşmektedir.

Rusların, ama en çok da uluslararası konjonktürün desteği ile bağımsızlığını elde eden Suriye, yirmi yıldan fazla sürecek bir iç karışıklığın içine düşmüştür. Fransız otoritesinin çekilmesi ile eş zamanlı olarak güç mücadeleleri başlamış, ülke içerisindeki etnik ve mezhepsel farklılıklar bu kargaşaya tuz biber olmuştur. 1949-1953 arasında geçen sadece dört yılda, üç hükümet darbesi, 21 kabine değişikliği ve iki askeri darbe Suriye halkının huzurunu felç etmiştir. Hem iç politikada yaşanan bu sorunlar hem de uluslararası alandaki sıcak hadiseler, Suriye'yi Sovyet Rusya ile kader birliği yapmaya zorlamıştır. 1950 yılında iki ülke arasında imzalanan Saldırmazlık Anlaşması iki ülkeyi artık resmen dost ilan etmiştir. Suriye Ruslara her geçen gün biraz daha yakınlaşmış ve ulusal çıkarlarının ancak Rus desteği ile temin edileceğine inanmıştır.²

25 Şubat 1954'deki Baas darbesi ile Suriye'de dominant güç sosyalist milliyetçiler olunca Suriye-Sovyetler Birliği dostluğu daha da pekişmiştir. Bu durum Sovyetler Birliğini oldukça memnun etmiştir. Çünkü her şeyden önce Suriye, oldukça kritik bir pozisyonda yer almaktadır.

¹Karabulut, B. (2007). Karadeniz'den Ortadoğu'ya Ulaşan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye Rusya İlişkileri. Karadeniz Araştırmaları, Sayı (15), 3.

² Karabulut, a.g.m. 2-3.

Akdeniz'e olan bağlantısı Ruslar için bulunmaz bir fırsattır. Bu sayede Rus ordusu Akdeniz'de daha da etkin olabilecektir. Yüz yıllardır devlet politikası olan sıcak denizlere inme hedefi, Suriye ile kurulacak yakın dostluk sayesinde sıcak denizlerde etkili olma şeklinde gerçekleşebilecektir. Suriye'yi Rusların gözünde kıymetli yapan bir diğer husus ise ABD'nin uygulamaya geçirdiği "Çevreleme Politikasıdır".³ Soğuk Savaşın sıcak atmosferi altında ABD, Sovyet Rusya'nın etrafındaki ülkelerle kuracağı ittifak ağları ile Rusları çevrelemeye çalışmaktadır. Bir yandan da İran ve Türkiye'yi kendi yanına çekip, Irak üzerinde de etkili olmak suretiyle Rusları Ortadoğu'dan uzak tutmaya gayret etmektedir. Bu çerçevede Suriye'nin durumu Ruslar için oldukça kritiktir. Suriye'de elde edeceği kazanımlar ile hem Çevreleme Politikasını delegecek hem de Ortadoğu'da at koşuracağı ve Akdeniz'e gemi indireceği bir durak elde edecektir.

Kendi rejimini ihraç etmek suretiyle etki alanını artırmaya çalışan Komünist Rusya bu sebeplerle Suriye'ye önem verirken, neden Suriye böyle bir birlikteliği istemiştir? Acaba Suriye yönetimleri hangi faydaları elde edebilmeyi amaçlamıştır? Neden Baasçılar ABD yerine Sovyetler Birliğine sırtını yaslamıştır?

Bu soruya verilebilecek onlarca cevap sayılsa da, aslında Suriye mecburi olarak Ruslara yakınlaşmıştır. Bir kere Baas'ın sosyalist ve anti-emperyalist görüşü ABD karşıtı olmayı gerektirmektedir. ABD, Avrupa devletlerinin başlattığı sömürge düzeninin devamı olarak görülmektedir. Yıllardır devam eden Fransa sömürgesinden kurtulduktan sonra ABD sömürgesi kabul edilmeyecektir. Ya da en azından halka verilecek vaatler bu minvalde olmalıdır. Dolayısıyla anti-batıcı tezlerle iktidara gelen Baasçılar, başka çareleri olmaksızın Ruslar ile yakınlaşmıştır.

Öte yandan Ortadoğu'daki Müslüman dünyanın ortasında kurulan İsrail Devleti, Suriye'yi anti-Amerikancı politikalar geliştirmeye mecbur bırakmıştır. İsrail, İngiltere'nin büyük desteği ile kurulduktan sonra tamamen ABD'nin himayesi altına girmiştir. İsrail'in kurulmasına en çok karşı çıkan devletlerden olan Suriye, bir yandan İsrail ile savaşırken bir yandan da elbette ABD ile iş tutamayacaktır. Gerçekten de yalnızca İsrail Devleti'ne olan ABD desteği bile Suriye'yi Rus safına itmeye yetmiştir. Hatta denilebilir ki eğer İsrail'in destekçisi ABD değil de SSCB olsaydı belki de Suriye kendisini Rus düşmanı olarak bulacaktı.

1954 yılında Irak, Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere arasında imzalanan Bağdat Paktı, Suriye ile Sovyetler Birliği yakınlaşmasını kaçınılmaz kılan bir diğer sebep olmuştur. Pakta imza atan Ortadoğu devletleri, batı uşağı olarak suçlanmış ve Ruslar bu imzaların kendisine karşı atıldığını iddia etmiştir. Gerçekten de Bağdat Paktı ABD'nin uyguladığı Çevreleme Politikasının uzantısı olmuştur. Eğer Suriye'de bu Pakta dâhil olsaydı belki de dünya düzeni daha farklı şekillenecekti. Ruslar, Suriye üzerinden uyguladıkları birçok stratejiyi hayata geçiremeyecekti. Yine 1956 yılında patlak veren Süveyş Krizi Rusların Ortadoğu'ya iyice yerleşmesine katkı sağlamıştır. Kriz boyunca Arap yanlısı tavrını devam ettiren SSCB, Arap devletleri arasında büyük itibar elde etmiştir.⁴ Süveyş Krizi sona erince Suriye'ye olan Rus desteği hızlanmış ve peş peşe iki ülke arasında anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalarla Suriye'ye yüzlerce milyon dolarlık yardım ve askeri destek gelmiştir.

1.1.1. Hafız Esad Darbesi ve SSCB ile Artan İlişkiler

Baas Partisi'nin en etkili adamlarından olan Hafız Esad yıllardır kritik kurumlara kendine bağlı adamları yerleştirmesinin meyvesini 1971 yılında almıştır. Kansız bir darbe ile yönetimde tek başına söz sahibi olarak Suriye'nin istikrar yıllarını başlatmıştır. Bağımsızlığını elde ettiği yıldan beri iç karışıklıklardan kurtulamayan Suriye, diktatör bir hava subayı eliyle istikrara kavuşmaya başlamıştır. Gerek askeri gerekse de ekonomi alanlarında hayata geçirdiği

³ Karabulut, a.g.m. 4.

⁴ Karabulut, a.g.m. 6.

düzenlemelerle halk arasında da takdir görmüştür. Ne var ki Hafız Esad en ufak bir muhalefeti bile kabullenememiştir. Hele etnik ya da mezhepsel temelli hareketleri en şiddetli şekilde bastırma cihetine gitmiştir. Sünni Müslüman Kardeşler tarafından başlatılan ayaklanmayı bastırmak için Hama'da giriştiği katliam tarihin en büyük sivil katliamlarından olmuştur.

Hafız Esad, Baas'ın iktidarı için giriştiği katliamların yanı sıra Sovyet Rusya ile de sıkı işbirliği yapmaktaydı. Ona göre Suriye'nin, daha da önemlisi Baas'ın geleceği Rus dostluğunda gizliydi. Zaten kendisi de gençlik yıllarında Sovyet Rusya'da bulunmuştu ve sosyalist ideolojiye yakındı.⁵ Böylece yıllardır artan Suriye-Rus ilişkileri Hafız Esad'ın iktidarı ile daha da güçlendi. Zaten uluslararası gelişmeler Suriye'nin Sovyet Rusya'dan uzaklaşmasına asla izin vermiyordu.

Mısır'ın efsane lideri Nasır'ın ölümünden sonra iktidara geçen Enver Sedat hızla ABD'ye yaklaşmıştı. Mısır ile SSCB arasında daha önce imzalanan Dostluk Antlaşması'nın 1976 yılında Sedat tarafından tek taraflı olarak feshedilmesi üzerine Ruslar telaşa düştü ve Suriye'ye dört elle sarıldılar. Ortadoğu'daki önemli bir ortağını kaybeden SSCB için böylece Suriye daha kritik bir hale geldi. Bu yakınlaşma 1980'de imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması ile zirve yaptı. Karabulut'a göre bu anlaşma ile Suriye adeta Sovyetlerin uydusu haline gelmiştir. Gerçekten de bundan sonraki gelişmeler Karabulut'u haklı çıkarır mahiyettedir. Suriye'ye verilen destek ve yardımlar her geçen gün artırılmıştır. Neredeyse Suriye'nin tüm çarşı pazarını Rus malları kaplamıştır. Suriye'nin askeri teknolojisi zaten tamamen Ruslarındı. Bu antlaşma ile İsrail'le olası bir savaşa karşı garantörlük bile verilmişti. Öte yandan Suriye'nin hava ve deniz sahalarını Rus teknolojisi koruyordu.⁶

İstihbarat alanındaki işbirliği ise tamamen Hafız Esad'ı muhaliflerinden korumak amaçlıydı. Zaten Ruslar için önemli olan Suriye halkından ziyade Esad'dı. Yıllardır elde ettikleri kazanımların sebebi Suriye yönetimleri ile iyi ilişki kurmalarıydı. Esad ile bu kazanımlar en üst seviyeye çıkmıştı ve ne pahasına olursa olsun Esad korunmalıydı. Nitekim bu çerçevede 1982 yılındaki Hama katliamına Rus hükümeti ses çıkarmadı. Hafız Esad ise Rusların verdiği bu desteğin diyetini fazlasıyla ödemekteydi. Ekonomik ve siyasi olarak Rusların sözünden çıkmıyordu. Ayrıca Suriye'nin kontrolündeki Lübnan'daki Bekaa Vadisi Rus yanlısı terör örgütlerinin evi olmuştu. Asala ve PKK gibi örgütler başta olmak üzere onlarca örgüt Esad'ın muhafazasında Rus politikaları çerçevesinde çalışıyordu.

Esad ile Ruslar arasındaki sıkı işbirliği bazen görüş ayrılığına da uğramıyor değildi. Filistin Meselesi, İran-İrak Savaşı ve Afganistan'ın işgali bunların başlıcalarıydı. Özellikle İran-İrak Savaşı'nda iki ülke anlaşamasa da yıllardır tesis edilen yakın ortaklığı asla bozmadılar. Ta ki 1985 yılı gelene kadar.

1.1.2. Bozulan İkili İlişkiler

1980'li yılların ortalarına gelindiğinde SSCB'deki iç sancılar artmıştı. Komünist yönetim, kötü giden ekonomi yüzünden Ruslar arasında huzursuzluk konusu olmuştu. Bu durum şüphesiz uluslararası politikaları da etkileyecekti. Nitekim öyle de oldu. Suriye Devlet Başkanı Esad'ın 1985 yılındaki Moskova ziyaretinde onlarca yıldır yakın müttefik olan iki ülkenin ilişkileri sarsıldı. Gorbaçov, Esad'ın ziyareti esnasında Suriye'nin Irak ve Filistinlilere karşı politikasını sert şekilde eleştirdi. Hatta "*Ortadoğu'daki tek dostumuz Suriye değildir*" diyerek rest çekti. Bu eleştiri Suriye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkileri yıpratmaya başladı.⁷

Aslında Gorbaçov Suriye'nin Filistin ve Irak politikasını bahane etmekteydi. Çünkü yıllardır Suriye bu politikayı takip ediyordu ve en büyük desteği de Ruslardan alıyordu. Bir anda gelen söylem değişikliğinin sebebi olsa olsa Sovyetlerin içine düştüğü ekonomik bunalımdı.

⁵ Karabulut, a.g.m. 7.

⁶ Karabulut, a.g.m. 9-11.

⁷ Karabulut, a.g.m. 14.

SSCB hızlıca bir ekonomik darboğaza girmişti ve ekonomik sorunları aşabilmesi için yeni politikalar üretmesi, yeni ortaklıklar kurması gerekmektedir. Bunu iyi bilen Gorbaçov ilk hamlesini yüklü miktarda karşılıksız yardım gönderdiği Suriye üzerinden yaptı. Suriye ile ilişkilerin soğutulması sonucu ciddi bir tasarrufa gidilecekti. Suriye'ye aktarılan destek azaltıldı ve Suriye'de görevli olan Rus asker ve danışmanların önemli bir kısmı ülkelerine çağırıldı. Suriye yüzünden yakın ilişki kuramadığı İsrail ile görüşmeleri sıklaştırdı. Bölgede iyice zenginleşen İsrail ile yapılacak ticari anlaşmalar Sovyetlere belki de can suyu olabilirdi. Ortadoğu'daki zengin körfez devletleri de Rusların ilgi alanına girmişti. Hatta bu devletlerden bazıları ile kredi sözleşmeleri bile imzalanmıştı.

Rusların ideolojiyi bir kenara bırakarak realist politika değişikliklerine gitmesinin bir diğer sebebi ise Suriye yüzünden bölgede çıkacak bir savaşın Sovyetler Birliğine vereceği muhtemel zarardı. Ülke ekonomik olarak gerçekten çok yıpranmıştı ve savaşma kapasitesi oldukça düşmüştü. Çünkü savaş demek ekonomi demektir. Elbette Suriye üzerinde hayati çıkarları vardı ama bu haldeyken başka bir ülke için savaşa girmeyi göze alamazdı. Böyle bir savaşın kaybedilmesi Ruslar için hiç iyi olmazdı.

Bu düşüncelerle hareket eden Rus hükümeti, onlarca yıldır çok yakın ortaklık kurduğu Suriye ile ilişkileri adeta buzdolabına almak istiyordu. Aslında Suriye'nin önemini kaybettiği söylenemezdi ama bu bağ artık sürdürülebilir olmaktan çıkmıştı. Sovyetler Birliği, imkân olsa, ilişkileri biraz erteleyelim diyecekti ama bunu gururuna yediremediği için Suriye'nin başka politikalarını bahane ederek yardımları azaltmıştı. Artık Suriye'de güç gösterisi yapmaktan daha önemli bir işi vardı, o da ülkenin iç sorunları idi.

SSCB'nin 1985 yılından itibaren Suriye ile arasına mesafe koyması, Rusların Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerinde bir istisnadır. Çünkü İran, Irak ve Türkiye ile olan ilişkilerinde Rusya, hep bu ülkelerin iktidarları ile yakın ilişki kurmayı amaçlamıştır. Hatta bu devletleri kendisi ile çıkar odaklı yakınlık kurmaya ikna etmek için türlü stratejiler kullanmıştır. Suriye ile yaşanan 1985 soğukluğu ise Rusya'nın bu politikasına tamamen aykırı bir durumdur. Belki de ilk defa bölge ülkeleri ile ilişkiler Rus hükümeti tarafından kesilmiştir. Elbette Ruslar bazen Irak, bazen İran, bazen de Türkiye ile gergin dönemler yaşamıştır ama bunlarda inisiyatif genelde Rus Hükümetinde olmamıştır. Ne zamanki Ortadoğu devletleri Rusya ile ilişkileri zayıflatıp başka yöne dönmüş, adeta Ruslar peşlerinden koşmuştur. Bu sefer ise ekonomik sebeplerden dolayı Rusların gözü genelde Ortadoğu'yu ve özelde Suriye'yi görmez olmuştur.

1.2. Soğuk Savaş Sonrası Rusya – Suriye İlişkileri: 2011'e Kadar

40 yılı aşkın bir süredir devam eden Soğuk Savaş 1980'li yılların ortalarında SSCB için artık sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. Çok büyük bir ekonomik güce sahip ABD ile yarışmak Rus ekonomisini iflasın eşiğine getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1985 yılındaki politika değişikliğinin asıl sebebi budur. Artık Sovyet Rusya kendi iç sorunlarını çözebilmek için dış politikada rekabet ve ekonomik güç gerektiren tüm manevraları durdurmuştur. 1991 yılında SSCB'nin dağılması Rus dış politikasını yeniden fetret devrine sokmuştur. Rusların geçirdiği dönüşüm kendisinden sonra belki de en çok Suriye'yi etkilemiştir. Çünkü Suriye, daha kurulduğu yıldan beri sırtını hep Ruslara yaslamıştı. Şimdi ise sırtını yasladığı Güç, artık güçsüz düşmüştü.

İç sorunlarıyla uğraşan Rusya'nın kendisinden yüz çevirmiş olması Suriye'yi yeni politikalar arama yoluna sevk etti. İsrail'e karşı söylemlerini yumuşatarak ABD'ye yaklaşmaya başladı. 1991 yılındaki Körfez Savaşı ABD'ye yakınlaşma fırsatı sundu. Saddam'a karşı ABD'yi destekleyerek batı yanlısı politikalara göz kırptı. Böylece kısa süreli de olsa Suriye-Batı yakınlaşması gerçekleşmekteydi.

1993 yılı geldiğinde Rusya, "Yakın Çevre" adını verdiği politikayla Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri üzerinde etkisini yeniden kurmayı amaçladı. Yakın çevreden kasıt

eski SSCB devletleriydi. Rusya'nın bu politikası bir nevi dış politika açılımı gibi gözükse de dış politika küçülmesinden başka bir şey değildi. Daha önceki aktif dış politikası ile Balkanlardan, Ortadoğu'ya hatta Uzakdoğu'ya kadar uzanan Rusya, şimdi yakın çevre ülkelerini kaybetmemek için politika geliştireyordu. Bunun en büyük sebebi ise Rusya'nın içine düştüğü ekonomik bunalımdı. Avrupa ve ABD'nin sağlayacağı kredilere ihtiyaç duymasa, belki de böyle bir politikanın adını bile duymayacaktık. Ancak Ruslara göre bu durum hiç yoktan iyiydi ve dış politika etkinliğini SSCB dönemine çıkartabilmek için atılmış bir adımdı.

Rus dış politika açılımı yakın çevre ile başlarken 1994 ve 1996 yıllarında imzalanan anlaşmalar sayesinde Suriye ile devam etti. Daha çok askeri işbirliğini öne çıkaran bu anlaşmalar ile on yıldır devam eden Suriye-Rusya soğukluğu erimeye başladı. Rusya tarihi müttefikini Çin ya da Almanya gibi ülkelere kaptırmak istemiyordu.⁸ 1999 yılında Putin'in devlet başkanı seçilmesiyle Suriye, tekrar Ruslar için vazgeçilmez pozisyonuna döndü.

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali iki ülkeyi yeniden kader birliğine sevk etti. Komşusu Irak'ın başına gelenlerden ziyadesiyle korkan Esad, dört elle Rusya'ya sarıldı. Bu durum Putin'in de işine gelmekteydi. Göreve geldiği günden bu yana uyguladığı politikalarla Rusya'yı ekonomik bunalımdan hızla çıkarmaktaydı. Enerji fiyatlarının artması da Putin'in elini güçlendirmişti ve Rusya hızla ekonomisini toparlamıştı. İç sorunların da önemli bir kısmını çözmeyi başaran Rusya, dış politikayı ihmal etmeyecekti. Realist ve ulusal çıkarlarını ön plana koyan bir anlayışla hareket ederek Ortadoğu ile yakın ilişki kurmak istiyordu. Kadim müttefiki Suriye Ortadoğu'daki Rus etkinliği için çok faydalı olabilirdi. Bu sebeple Irak'ın işgali Putin'e aradığı fırsatı verdi ve Suriye üzerindeki etkinliğini yeniden tesis etti.

Sonraki yıllarda Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'da yaşanan yönetim değişiklikleri Rusya'nın Suriye politikasını haklı çıkardı. Eski Sovyet toprakları olan bu ülkelerdeki batı yanlısı iktidarların yönetime gelmesi, Putin'i tıpkı Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi çevrelendiği hissine soktu. Etrafına kurulmaya çalışılan çemberi delmenin en kolay yolu Suriye'de oluşturulacak askeri varlıktı. Zaten Rusya, Karadeniz'in güvenliğinin Akdeniz'den başladığına inanmaktaydı. Akdeniz'de Rusya'ya inisiyatif kazandıracak tek ülke ise Suriye idi.⁹

Görüldüğü gibi Ruslar, 1946 yılından beri Suriye'nin en yakın müttefiki olmuştur. Bu ortaklığa Suriye ne kadar ihtiyaç duymuşsa, Rusya da o kadar ihtiyaç duymuş ve bu ortaklıktan kendi çıkarları doğrultusunda faydalanmıştır. Ortadoğu'da etkili olabilmeyi en önemli dış politika hedeflerinden birisi olarak belirleyen Rusya, Suriye'deki etkinliği sayesinde bu hedefini gerçekleştirebilmiştir. Bağımsızlığın ilanından bu yana kurulan her hükümetle çok iyi ilişkilere sahip olmuş, özellikle Esad ailesi ile dost ve müttefik olmuştur. Bu sebeple Ruslar, Suriye politikasını şekillendirirken Kürtlere ihtiyaç duymamıştır. İran, Irak ve Türkiye'de görülen Kürt silahlı Suriye'de uygulamaya geçirilmemiştir. Daha kısa bir ifade ile Suriye'de böyle bir gereksinim duymamıştır. Aslında Rusların Suriye topraklarında Kürt kökenli terör örgütlerini desteklediği bir gerçektir. (1980'li yıllarda Suriye ve dolaylı yoldan Rusya kontrolündeki Bekaa Vadisi'ne PKK militanlarının yerleştiğini daha önce ifade etmiştik.) Ancak bu gruplar Suriye yönetimine değil Türkiye'ye karşı kullanılmıştır. Bunun haricinde Suriye'nin Kürtlere yaklaşımı ile Rusların yaklaşımı aynı çizgide seyretmiştir. Yakın bir zamana kadar vatandaşlık haklarından dahi mahrum olan Suriye Kürtlerini, Ruslar da yok saymıştır. İran ve Irak'ta Kürtlerin demokratik haklarından dönem dönem sıkça söz etmesine rağmen Suriye Kürtleri için aynı iyiliği (!) yapmamıştır. Çünkü gerek İran gerekse Irak'ta iktidara gelen bazı hükümetler Rusya ile ilişkilere sıcak bakmamışlardır. İlişkilerin bu ülkeler ile soğuduğu dönemlerde Ruslar hemen Kürt kartını sahneye sürüp, bir baskı aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Suriye ile ilişkilere

⁸ Karabulut, a.g.m. 17.

⁹İnternet: Çalışkan, B. (2016). "Rusya-Suriye ilişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi." İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (IHH), Web: <http://insamer.com/wp-content/uploads/2016/03/> adresinden 25 Mart 2017'de alınmıştır.

gelince, Rusya hiçbir zaman ciddi bir sorun yaşamamıştır. Rus çıkarları sonuna kadar Suriye topraklarında korunmuştur. Dolayısıyla Suriye hükümetlerine baskı yapma gereksinimi duymamıştır. Ancak 2011 yılında Suriye'ye sığınan Arap Baharı hareketleri Esad iktidarını olduğu gibi Rusya'yı da Kürt politikasını gözden geçirmeye sevk etmiştir.

2. RUSYA'NIN DEĞİŞMEYEN SURİYE POLİTİKASINDA DEĞİŞEN KÜRT POZİSYONU

Ruslar Ortadoğu bölgesinde hareket alanı kazanabilmek için yaklaşık 200 yıldır bölge halklarından olan Kürtleri kullanmıştır. Kürtlerin yaşadığı ülkelere baskı oluşturabilmek ve onları Rus çıkarları doğrultusunda hareket etmeye zorlamak için Kürtlerin özgürlük taleplerini sömürmüştür. Bu durum 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ve İran'da vuku bulurken, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İran, Irak ve Türkiye üzerinde devam etmiştir. Rusların Suriye Kürtleri ile olan stratejileri diğer ülkelerdeki Kürtlere göre farklılık göstermiştir. Suriye'nin kurulduğu tarihten beri bu ülke ile çok yakın ilişki tesis eden Ruslar, Suriye yönetimine karşı Kürtlere ihtiyaç duymamıştır. Hatta Rusların bu ülkedeki Kürt politikası Suriye hükümetinin Kürt politikası ile aynı olagelmıştır. Hem Moskova hem de Şam Hükümetleri, Kürtleri adeta yok saymışlardır. 2011 yılı geldiğinde ise Rusların Kürt politikasında keskin bir dönüş yaşanmıştır.

2.1. Arap Baharı Hareketleri ve Suriye'ye Sıçraması

2010 yılının son ayları tüm Ortadoğu coğrafyasını etkisi altına alan toplumsal hareketlerin başlamasına sahne olmuştur. Tunus'ta işsiz bir genç, genelde ülkedeki fakirlik ve adaletsizliği, özelde ise pazar tezgâhi kurmasına karşı çıkıp onu tokatlayan zabıta'yı protesto etmek amacıyla kendini meydana yakmıştır. Bireysel bir hareket gibi başlayan bu hadise birkaç gün içerisinde sayıları milyonları aşan kalabalıkları meydanlara dökmüştür. İlk başta protestoculara şiddetle karşılık veren Tunus lideri, olaylara bir ay bile dayanmadan istifa ederek Tunus'u terk etmiştir. Bu kadar kısa sürede büyüyen ve başarı kazanan halk hareketleri aynı ümitlerle Mısır'a, Libya'ya, Yemen'e ve Bahreyn'e sıçramıştır. Mısır'da da iktidar değişikliğini sağlayan protestolar Libya lideri Kaddafi'yi kanlı bir sona sevk etmiştir. Tunus lideri Zeynel Abidin ve Mısır lideri Hüsnü Mübarek'in yolundan gitmeyi reddeden Kaddafi istifa etmeyince, batının müdahalesi başlamış ve 42 yıllık Kaddafi diktatörlüğü son bulmuştur.

Birkaç ay boyunca yakın coğrafyalarda süregelen halk hareketleri, 2011 yılı Mart Ayı'nda Suriye'ye ulaşmıştır. Baasçıların kalelerinden sayılan Dare Kenti'nde başlayan gösterilerde Suriyeliler diğer Ortadoğu ülkelerindeki gibi fakirliği, adaletsizliği ve demokratik haklarının olmayışını protesto etmeye başlamışlardır. Çok kısa sürede diğer şehirlere de yayılan hareketler, Esad tarafından batının ve aşırı İslamcılarının provokasyonu olarak lanse edilmiştir. Bir yandan olayları baskı ve tehditle durdurmaya çalışırken bir yandan da ekonomik vaatlerle birlikte bazı sosyal düzenlemeler yapmıştır. Kamuda çalışanların maaşları artırılarak, temel gıda maddelerinde indirimlere gidilmiştir. Esad gün geçtikçe şiddetlenen gösterilerin ateşini düşürmek için hükümet değişikliğine dahi gitmiş, olağanüstü hal yasasını kaldırmış ve halka sempatik gözükme adına toplumsal protestoları serbest bırakan bir yasa hayata geçirmiştir. Hatta birçok kez genel af ilan etmiş, 2012 yılında ise yeni anayasayı halkoyuna sunmuş ve seçimleri yenilemiştir. 2000'den beri ülkeyi yöneten Esad tarafından alenacele hayata geçirilen bu stratejiler gösterilerin önüne geçememiştir.¹⁰

Öte yandan Arap Baharının yaşandığı diğer ülkelerde başarılı olan halk kitleleri Suriye'de istedikleri sonuca bir türlü ulaşamamıştır. Esad muhalifi gruplar ilk başta beraber hareket etse de, olaylar uzadıkça ve Esad'ın devrilmesi geciktikçe kendi çıkarları doğrultusunda kopmalar yaşamışlardır. Uluslararası güçlerin de denkleme dâhil olmasıyla olay, Esad'a karşı mücadeleden çıkıp her muhalif grubun kendi amaçları doğrultusunda savaştığı bir iç savaşa dönmüştür. İç savaşın en güçlü tarafı ise hala ordu üzerinde büyük bir kontrole sahip olan Esad rejimi

¹⁰Şen, Y. (2013). "Suriye'de Arap Baharı". *Yasama Dergisi*, Sayı (23), 6-9.

olmuştur. Esad, bir yandan kendisine muhalif tüm grupları terörist ilan ederken, bir yandan da muhalifleri bölme stratejisini hayata geçirmiştir. Bu amaç doğrultusunda ilk iş olarak ülkenin kuzey kısımlarını boşaltarak buraları Kürt milislere teslim etmiştir. Esad'ın acımasızca saldırılarına karşın muhalifler pes etmemiş, büyük devletleri arkalarına alarak savaşı kızıştırılmıştır. Suriye ve Irak'taki güç boşluğundan faydalanan DAESH Terör Örgütü de saldırılarını artırarak ortalığın kan gölüne dönmesindeki en büyük etkenlerden olmuştur.

2011 yılından beri devam eden iç savaş sonucu yüz binlerce Suriyeli hayatını kaybederken, milyonlarcası mülteci durumuna düşmüştür. BM'de yapılan görüşmelerde başta ABD olmak üzere İngiltere, Fransa ve Türkiye Suriye'ye askeri müdahale seçeneklerini dillendirirken, Rusya'nın olumsuz tutumu Esad rejimine can suyu olmuştur.

Tunus ve Mısır'daki iktidar değişikliklerinden çok da rahatsız olmayan Rusya, Libya lideri Kaddafi'nin devrilmesinden oldukça zararlı çıkmıştır. Burada da iktidarın kolayca değişeceğini sanan Rusya, yeni kurulacak hükümete sempatik olabilmek için askeri müdahaleye ışık yakan BM kararını veto etmemiştir. Ancak Kaddafi'den sonra ülkenin iç savaşa sürüklenmesi Rusya'yı hayal kırıklığına uğratmıştır. Libya'da başarılı sınav verememenin bedelini milyarlarca dolarlık ekonomik kayıp ve sadık bir müttefiki yitirmekle ödeyen Rusya, Suriye konusuna en baştan müdahil olmuştur.

2.2. Rusya'nın İç Savaşa Müdahalesi ve Rusya-PYD İlişkileri

Arap Baharı hareketlerinin hızla gelişmesi sebebiyle politika üretmekte zorlanan Rusya, Kaddafi'nin devrilmesinden sonra bölge üzerindeki etkisini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Çünkü Rusya, Kaddafi'nin ölmesiyle birlikte bölgedeki en yakın müttefiklerinden birisini kaybetmiştir. BM'nin hava harekâtını öngören kararını veto etmeyerek bunda Rusya da pay sahibi olmuştur. Yani kendi eliyle, kendi müttefikliğini sonlandırmıştır. Bunu yaparken şüphesiz yine Rus çıkarlarını ön plana almıştır. Tunus ve Mısır'da olduğu gibi Libya'da da halk hareketlerinin süratle iktidar değişikliğine yol açacağını düşünmüş ve Kaddafi'den sonra yönetimi devralacak muhalif gruplara karşı sempatik görünmek istemiştir. Hadiselerin tahmin ettiği gibi sonuçlanmaması üzerine Rusya, dört elle Esad rejimine sarılmıştır. Çalışkan'ın deyimiyle Rusya'nın Libya'daki ne yapacağını bilemez tavrı Suriye'de görülmemiş ve daha baştan Esad'ın yanında duran net bir pozisyon belirlemiştir.¹¹ Suriye'deki halk ayaklanmalarına karşı yaklaşımı Esad'tan farklı olmamış, Rusya da Esad gibi protesto eylemlerini gayr-i meşru görmüştür

Rusya lideri Putin, Rusya'nın Suriye konusundaki politikasını 2012 yılındaki bir makalesinde net bir şekilde dışa vurmuştur. Suriye'de rejim değişikliğine karşı çıkacaklarını vurgulayan bu makale aynı zamanda İran'ın, herhangi bir askeri müdahaleye karşı savunulacağını zikretmiştir. BM'nin 4 Şubat 2012 tarihindeki ambargo kararını veto ederek Esad'ın elini uluslararası arenada kuvvetlendirmiştir. Rusya ısrarla, Suriye'deki olayları halkın kendisinin çözmesi gerektiğini, dış müdahaleye karşı olduğunu beyan etmiştir. 2012 Mayısında ABD öncülüğündeki batılı ülkeler tarafından yapılan dev tatbikat Rusya'yı kararından vazgeçirememiştir. Hatta Putin, bu tatbikata sinirlenmiş ve olası bir müdahaleye karşı Suriye'yi savunacaklarını deklare etmiştir. Sadece diplomatik ifadelerle yetinmemiş Tartus'taki deniz üssünü güçlendirmiştir.¹²

2.2.1. Kürtlerin İç Savaştaki Pozisyonu

Türkiye, Irak ve İran'a göre daha az sayıda olan Suriye Kürtleri, 2011 yılına kadar birçok siyasi ve demokratik haktan yoksun kalmışlardır. Hafız Esad döneminde PKK desteklense de bu destek, Kürtlerin faydasına değil Türkiye'nin zararına olması için verilmiştir. Her türlü

¹¹ Çalışkan, a.g.m. 6

¹² Çalışkan, a.g.m. 6.

ayaklanmayı kimyasal silah da dâhil aşırı güç kullanarak bastırma cihetine giden Esad rejimleri, Kürtlere de yoğun baskı uygulamış ve adeta onları yok saymıştır. Bu sebeple Suriye'de, Kürt nüfusun yaşadığı diğer ülkelerdeki gibi ayaklanmalara pek rastlanmamıştır. Arap Baharı hareketleri Suriye Kürtleri için bir fırsat yaratmıştır. 2003 yılında kurulan ve 2010 yılına kadar birkaç küçük protesto eylemi hariç sesi duyulmayan PYD, 2011'deki iç savaşla birlikte etkinliğini hızla artırmıştır. Suriye Kürtlerinin bir kısmı diğer muhaliflerle birlikte Suriye Ulusal Konseyi'ne (SUK) dâhil olsalar da, PYD Esad yanlısı bir tavır benimsemiştir. Şüphesiz bunda hem Suriye Ulusal Konseyi'nin Türkiye yanlısı politikaları, hem de Esad'ın muhalifleri bölme çabası etkili olmuştur.

İlyas'ın deyişiyle Esad, bölgedeki istikrarsızlığı körüklemek adına PYD'yi diğer muhaliflerden ayırmıştır. Daha halk hareketleri başlar başlamaz, ülkenin kuzeyindeki Kürtlerin çoğunlukta yaşadığı bölgelerden çekilmiş ve buraları PYD'ye teslim etmiştir. Diğer muhalif grupların yaşadığı bölgeleri bombardımana tutarken, Kürt şehirlerine bir tek bomba bile atmamıştır. Diğer muhalif gruplar tarafından yoğun şekilde eleştirilseler de PYD yıllardır Kürtlere vatandaşlık hakkı bile vermeyen Suriye rejimi ile yakınlaşmışlardır. Halk hareketleri tamamen Esad rejimine yönelik olsa da PYD, Esad'a karşı askeri bir faaliyette bulunmamıştır. Hatta kendi bölgeleri olarak gördükleri Suriye'nin kuzeyinde diğer muhaliflerle savaşmışlardır. Tarihi bir şans elde etmenin motivasyonu ile hareket eden PYD'nin tek amacı, bölge üzerinde kontrolü sağlamaya çalışmak ve iç savaş sonrası daha fazla otonomi elde edebilmek olmuştur.¹³

PYD kuzeydeki şehirleri bir bir ele geçirirken ABD ilk başlarda sessiz kalmıştır. Ancak DAES terör örgütünün Suriye'deki iç karışıklardan faydalanarak etki alanını genişletmesi, ABD'yi Kürtlere yakınlaştırmıştır. Özellikle 2014 yılının Eylül ayında DAES'in Suriye'nin Ayn el-Arap (Kobani) kentine saldırması, ABD'yi Suriye'deki savaşa dâhil etmiştir. Kürtler ancak ABD'nin yoğun hava desteği ile Ayn el-Arap'ı kurtarabilmiştir. DAES teröristlerinin Ayn el-Arap'a saldırmasından sonra ABD tarafından Suriye'de gerçekleştirilen 1760 hava harekâtının 1140'ı yalnızca Kobani'ye yönelik olmuştur. Öte yandan ABD'nin yanı sıra birçok batılı ülke ve Irak Kürtleri PYD'ye silah göndermiştir. Ayn el-Arap Savaşı ABD'yi Suriye iç savaşına dâhil etmekle kalmamış, PYD'ye büyük bir destekçi ve müttefik kazandırmıştır. ABD ise PYD'yi terör örgütü olarak görmediği gibi, DAES'e karşı etkin mücadele veren seküler bir yapı olarak kabul etmiştir.¹⁴

Rusya'nın PYD'ye yaklaşımı Esad rejimi ile aynı çizgide olmuştur. Hatta Esad ile Rusya arasındaki yakın ilişki düşünülürse, Esad'ın PYD'ye gösterdiği tolerans bizzat Rus aklıdır denilebilir. Tıpkı Esad gibi Rusya da Kürtler hariç tüm muhalif grupları terörist kabul etmiş, PYD'yi ise DAES'e karşı savaşan etkin bir unsur olarak kabullenmiştir. Bu durumu BM'de yaptığı bir konuşmada Putin "*Suriye'de Esad Hükümeti ve Kürt milisler dışında hiç kimse DAES ile gerçek anlamda mücadele etmiyor.*" diyerek savunmuştur.¹⁵ Rusya böylece bir yandan Esad rejimini korumaya devam edeceğini belli ederken bir yandan da batılı devletlerle ortak bir noktada buluşmaya çalışmıştır. Bu ortak noktayı PYD varlığı sağlamıştır.

2.2.2. Rus Uçağının Düşürülmesi ve Derinleşen Rus-PYD İlişkisi

Rusya, 2015 yılının Eylül Ayı geldiğinde Suriye politikasında bir değişikliğe gitmiş ve bizzat hava operasyonlarına girişmiştir. Bu tarihe kadar her türlü diplomatik ve ekonomik yardım yaptığı Esad rejimini artık bizzat savunma durumuna gelmiştir. DAES hedeflerini bombalama gerekçesiyle Esad'a muhalif kim varsa Rus bombardımanından nasibini almıştır. Hatta ülkedeki Bayır Bucak Türkmenlerinin yaşadığı bölgeler yoğun Rus saldırılarına maruz

¹³İnternet: Samir, İ (Nisan, 2016). "Rusya'nın Suriye Kürtleri Hesabı". <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/> adresinden 18 Şubat 2017'de alınmıştır.

¹⁴Aydoğan, B. (2015). PYD'nin ABD-Rusya Denklemiindeki Tercih. *Orta Doğu Analiz*, 7(71), 1.

¹⁵Aydoğan, a.g.m. 2.

kalmıştır. Rus müdahalesi başlamadan önce PYD lideri Salih Müslim başkanlığındaki PYD heyetinin Rusya'yı ziyareti ise manidardır. PYD-Rus ilişkileri Rusya'nın hava operasyonları sonrasında da devam etmiş, PYD heyeti 20 Ekim 2015'te tekrar Rusya'yı ziyaret etmiştir.¹⁶ Suriye'de Rus-PYD yakınlaşması hızla artarken Rusya-Türkiye ilişkileri de gerginliğe dönmüştür. Türkmen bölgelerindeki Rus bombardımanı Türkiye tarafından yoğun şekilde eleştirilirken, PYD'nin faaliyetleri Türkiye'nin sınır uçlarına dokunmuştur. Üstelik Türkmen Dağı'nı bombalarken Rus uçaklarının Türk hava sahasını ihlal etmesi, Türkiye'yi duygusal davranmaya zorlamış ve 24 Kasım 2015 günü bir Rus savaş uçağı Türkiye tarafından düşürülmüştür.

Savaş uçağının Türkiye tarafından düşürülmesine çok sert tepki gösteren Rusya, çok klasik bir stratejisi olan Kürt kartını hemen devreye sokmuştur. Zaten 2011'den beri ılımlı yaklaştığı PYD'ye askeri ve siyasi anlamda daha fazla destek olmaya başlamıştır. Samoylov'un deyimiyle Rusya, PYD ile temasında Türkiye'nin ne düşüneceğini ve nasıl tepki vereceğini hesaba katmadan davranmaya başlamıştır.¹⁷ Suriye topraklarına S-400 hava savunma füzelerini yerleştirerek Türkiye'nin hava hareketliliğini bitirmiştir. Bu durum PYD'nin ülkenin kuzeyinde Türk uçaklarının korkusu olmadan manevra yapmasını sağlamıştır. ABD tarafından desteklenen PYD koridoru projesi bir anda büyük bir destekçi daha bulmuştur. Savaş uçağının düşürülmesi karşısında Türkiye'nin canını yakma psikolojisi ile hareket eden Rusya, PYD ile eşzamanlı olarak HDP ile de yakın temas kurmuştur. HDP lideri Selahattin Demirtaş Rusya'da ağırlanmış ve Rus Dışişleri Bakanı Lavrov ile bir görüşme gerçekleşmiştir. Görüşme sonunda bir takım hususlarda görüş birliği içerisinde olduğu ifade edilmiştir. Bu görüş birlikteliği arasında başı çeken noktaların başında ise Türkiye'nin Suriye politikasını eleştirme gelmiştir. Bir diğer ortak nokta ise PYD'nin barış görüşmelerine katılması ve savaş sonrası PYD'ye özerklik verilmesi olmuştur. Öte yandan bu görüşmeden yaklaşık 2 ay sonra Moskova'da "*Batı Kürdistan Temsilciliği*" adıyla bir ofis kurulmuştur.¹⁸

Aslında Rusya, Suriye'deki olayların başlamasından beri Türkiye'nin politikasını beğenmemiştir. Çok yakın ilişki içerisinde olduğu Esad rejimi konusunda Türkiye ile asla anlaşamamıştır. Türkiye tüm tezlerini Esad'ın gitmesi üzerine kurarken Rusya tüm gücüyle Esad'ı korumuştur. Ama artık Rusya bu farklılığı açıktan ve tehditkâr bir üslupla dile getirmeye başlamıştır. Aslında Rusya bir savaş uçağı kaybederek kendisine inanılmaz bir alan açmayı başarmış ve bu durumu kendi lehine kullanmıştır. Tabiri yerindeyse bir taşla birkaç kuş vurma pozisyonuna gelmiştir. Her şeyden önce Suriye'ye yerleştirdiği hava savunma füzeleri sayesinde bu bölgedeki hava üstünlüğünü eline geçirmiştir. Öyle ki savaş uçağı krizinden sonra ilişkiler tekrar normalleşene kadar Türkiye, Suriye topraklarında uçak uçurmamıştır. Hatta ABD dahi bir müddet hava hareketliliğinde bulunmamış ve temkinli davranmıştır. Hava kontrolünü eline alan Rusya, bu vesileyle Esad rejimini daha etkili korumaya başladığı gibi PYD'ye de güvenli bir alan açmıştır. PYD'ye verdiği desteği kendisi açısından yasal hale getirmiştir. 2014 yılından beri ABD tarafından desteklenen ve ABD'ye bağımlı şekilde mücadele eden PYD/YPG militanlarını, bölgede Rusya'nın da olduğu gerçeğine ikna etmiştir.

2.2.3. Kesişen Çıkarlar: Neden Ruslar ve Kürtler Yakınlaşır?

Suriye'deki halk hareketlerinin başlamasından beri Kürtlere ılımlı yaklaşan Rusya, uçak krizi ile beraber PYD ile olan ilişkilerini ileri boyutlara taşımıştır. Rusya'nın bu yakınlaşma adımı PYD tarafından da olumlu karşılık bulmuş ve onlar da Ruslara kur yapmaya başlamıştır. Acaba her iki tarafı da böyle davranmaya iten ne gibi sebepler vardır?

¹⁶ İnternet: Samoylov, Y. (Mart, 2017). "Rusya'nın PYD/YPG Politikası". *Stratejik Araştırmalar Merkezi (SASAM)*, Web: <http://sahipkiran.org/2017/03/20/> adresinden 10 Mayıs 2017'de alınmıştır.

¹⁷Samoylov, a.g.m. 2.

¹⁸Samoylov, a.g.m. 3.

Rusya açısından PYD kendi düşmanı olan DAESH'e karşı savaşan bir gruptur. Dolayısıyla Rusya ile PYD arasında ortak düşmana karşı koyma gibi bir birliktelik söz konusudur. Her iki tarafında DAESH nasıl ortak düşmanı ise, Esad rejimi de ortak dostlarıdır. Olayların başından beri PYD Esad'a muhalefet etmemiş, Esad rejimine karşı kurşun sıkmamıştır. Bu durum Esad'ın kalması için mücadele veren Rusya'yı ziyadesiyle memnun etmiştir. Öte yandan Rusya'nın gözünde PYD, kökten dinci olmayan ılımlı bir gruptur. Aşırı İslamcı olmadığı için Rus topraklarındaki Müslüman nüfusu etkileme gibi bir risk taşımamaktadır.

Kürtler, bölge devletleri ile çıkar odaklı ilişki kurmak isteyen Rusya için en etkin politika araçlarındandır. Türkiye ve İran'a karşı yıllardır elinde tuttuğu ve istifade ettiği bir stratejidir. Özellikle ilişkilerin bozulmasının ardından Türkiye'ye karşı bir kez daha sahneye sürülmesi, Kürt kartını sürekli elde bulundurması konusunda Rusya'yı haklı çıkarmıştır. Bu nedenle Ruslar, Kürtler ile yakın olmalıdır ki bölge ülkelerini kendine yakın tutabilme adına onları kullanabilsin. Yine her ne kadar şu anda İran ve Rusya yakın işbirliği halinde olsa da Suriye'deki savaşın sonlanması durumunda İran'ın bölgede etkin olma arayışları ortaya çıkacaktır. İşte Kürtler, İran'ı da belli bir mesafede tutabilmek için Rusların işine yarayabilecektir.

Suriye üzerinde Rusya'nın en büyük rakibi şüphesiz ABD'dir. İç savaşın sona ermesi durumunda bu rekabet tüm çıplaklığıyla ortaya çıkacak ve iki tarafta Suriye Devleti'ni kendi safında görmek isteyecektir. Rusya, Kürtlerin ABD'ye aşırı derecede yakınlaştığını bilmektedir ve bu durumu bir risk olarak görmektedir. Kendi kontrolünden çıkmış Kürt militanlarının, ileride Esad rejimi ve Suriye'nin istikrarı için tehdit olabileceğine inanmaktadır. Bu sebeple Kürtlerin ABD'den uzak tutulması Rusya'nın işine yarayacaktır.

PYD açısından ise Rus dostluğu, Türkiye'ye karşı güçlü bir kalkan anlamına gelmektedir. Suriye'nin kuzeyinde elde etmek istedikleri özerkliğe en şiddetli karşı çıkacak ülkenin Türkiye olduğunu bilmektedirler. Türkiye hükümeti tarafından yapılan açıklamalar, PYD'nin hedeflerini gerçekleştirmesinin Rusya'nın koruması olmadan çok zor olduğunu ortaya koymaktadır. Zira Türkiye, PYD'nin Fırat'ın batısına geçmesine ve kurulması düşünülen PYD koridoruna asla izin vermeyeceğini defalarca açıklamıştır. PYD bölgede kesin bir hava hâkimiyeti kuran Rusların bu kalkanından istifade etmeyi amaçlamaktadır. Yoksa ABD'den gelen destek kendileri için yeterlidir. Bunun yanı sıra Rusya'dan da askeri destek almak gibi bir öncelikleri yoktur. Rusya'ya yakınlaşmak suretiyle ABD desteğini riske atmayı istemezler.

2.2.4. Fırat Kalkanı Harekâtı Sonrası Rusya'nın PYD Politikası

Türkiye 2011 yılında belirlediği Suriye hedeflerine aradan altı yıl geçmesine rağmen ulaşamamış ve her geçen gün biraz daha çıkmaza girmiştir. Esad rejimi devrilemediği gibi, ülkede çıkan iç savaş sonucu kaçan mülteciler en çok Türkiye'ye zarar vermiştir. Öte yandan Suriye'de ortaya çıkan güç boşluğu ile DAESH palazlanmış ve sınırda kontrol ettiği bölgeler sayesinde Türkiye için de tehditkâr olmuştur. DAESH kontrolündeki alanlardan Türkiye tarafına geçen teröristler intihar saldırıları düzenleyerek Türkiye'nin huzurunu kaçırmıştır. ABD'nin PYD'ye verdiği destek nedeniyle ikili ilişkilerimiz sarsılmıştır. İlk başta Esad'ın gitmesi konusundaki fikir ortaklığı ABD'nin "önce DAESH'le mücadele" söylemiyle bozulmuş ve Türkiye, Esad'ın gitmesi hususunda yalnız kalmıştır. Suriye meselesinin başlamasından beri Rusya ile olan görüş ayrılığı uçak krizi ile çatışma ortamına kadar ilerlemiştir. Suriye genelinde hava hâkimiyetini ele geçiren Rusya, Türkiye'nin burada operasyon yapmasının önüne geçmiştir. Ancak ilişkilerin 2016 yılında normalleşmeye başlamasıyla Türkiye Fırat Kalkanı Operasyonunu başlatabilmiştir. Böylece Türkiye'nin Suriye'de kendi ulusal çıkarlarını savunabilmesinin yolu açılmıştır.

2016 yılı Ağustos Ayı'nda başlayan operasyonlarla Türkiye, önce Cerablus'ta kontrolü sağlamış daha sonra ise El-Bab'a kadar ilerlemiştir. Böylece Türkiye hem güney sınırını DAESH'ten temizlemiş hem de PYD'nin kuzeyde oluşturmak istediği koridoru engellemiştir.

Türkiye'nin bölgeye askeri olarak müdahil olmasıyla kartlar yeniden karıştırılmış ve hesaplar yeniden yapılmaya başlanmıştır. Rusya'nın PYD politikasında ise az da olsa değişiklikler yaşanmıştır.

Rusya, PYD politikasındaki ilk esnekliği Türkiye'nin bölgeye müdahale etmesine razı olmakla göstermiştir. Her ne kadar Türkiye Fırat Kalkanı Harekâtı ile DAESH bölgelerini ele geçirse de en büyük darbeyi PYD'nin hayallerine vurmuştur. Peki, daha çok yakın bir zamana kadar Türkiye'ye karşı PYD kozunu oynamaya niyet eden Rusya, neden bu esnekliği göstermiştir? Bunun cevabı şüphesiz bölgede sürekli değişen çıkar çatışmalarıdır.

Her şeyden önce Rusya, Türkiye ile olan ilişkilerinin uzun vadeli bozuk kalmasını istememektedir. Türkiye ile olan ortaklığında çok büyük ekonomik kazanımlar elde etmektedir. Rus doğalgazının en büyük alıcılarından birisi olan Türkiye, nükleer enerji konusunda da Rusların müşterisidir. Üstelik uçak krizi ile ilişkiler gerilse de Rusların Esad politikasını artık Türkiye kabullenmiştir. Suriye'de Rusya'nın asıl amacı Esad'ı kaybetmemek olduğuna göre Türkiye ile ilişkilerini bozmamak için Kürtlerden taviz vermek Rusya için zor olmamaktadır.

PYD'nin ABD'den bu kadar destek görmesi Rusya'nın işine gelmemektedir. Üstelik bu hususta yalnız da değildir. PYD'nin desteklenmesi konusunda Türkiye ve Esad rejimi de aynı hassasiyete sahiptir. PYD'nin bölgede güçlenmesi bu üç ülke içinde istenilen bir durum değildir. Bu sebeple Türkiye'nin Fırat Kalkanı Harekâtı, Rusya açısından kendi politikasına aykırı bir durum oluşturmamıştır.¹⁹

3. RUSYA'NIN SURİYE POLİTİKASININ GELECEĞİNE DAİR

Rusya daha en baştan müdahil olduğu Suriye'deki olaylarda hala en etkili aktördür. Bölgenin en etkili aktörü olmanın yanı sıra, yeniden dünyanın süper güçlerinden birisi olarak anılmak en büyük arzudur. Daha önceki senelerde tek kutuplu dünya düzenine karşı duracağını defalarca açıklaması bu arzunun gereğidir. BM'yi ve tüm batıyı karşısına almasının en büyük sebebi budur. Suriye ve Esad için giriştiği bu mücadeleyi yarıda bırakması süper güç olmasının önündeki en büyük engeldir. O nedenle Rusya'nın, Suriye politikasındaki vazgeçilmezlerinden birisi Esad'ın varlığıdır. En başta belirlediği politika çerçevesinde Esad'ın gitmesini asla istememektedir. Çünkü Rusya'ya göre Esad giderse yerine Batı yanlısı bir iktidar gelecektir ve bu yıllardır Suriye'de kurulan çıkar düzeninin yıkılması riskini getirecektir.

Öte yandan Rusya'nın Tartus ve Lazkiye'de bulunan üsleri, kaybetmeyi asla göze alamayacağı birer ayrıcalıktır. Bu iki üs, eski Sovyet toprakları haricindeki Rusya'nın tek askeri üssüdür. Akdeniz'in yanı başında yer alan bu iki üs sayesinde Rusya, bölgede etkinliğini artırmaktadır. Ona bu kazanımları sağlayan ise 1970'ten beri ülkeyi yöneten Esad ailesidir. Rusya için asıl önemli olan Esad'ın idare ettiği bir Suriye'dir. Yoksa Suriye halkının durumu Rusya'yı ilgilendirmemektedir.

Yukarıdaki hususlar Rusya'nın Suriye sorunundaki ana hedefleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hedeflere ulaşabilmek için türlü politika ve strateji takip etmektedir. PYD'ye verilen destek bu kapsamda değerlendirilmelidir. Esad'a muhalefet etmeyecek, DAESH'e karşı cepheye sürülecek bir gruptur PYD. Onların özerklik isteklerine hafif bir göz kırpmaya ise PYD'ye Rusya'nın ödeyeceği ücrettir. O nedenle Rusya, PYD'ye destek olmaya devam edecektir.

Rusların PYD'ye verdiği destek belli limitler dâhilinde kalacaktır. Çünkü PYD'ye verilen desteğin sebebi Esad rejimini korumaktır. Rusya PYD'yi ayrı tutarak Esad muhalefetinin bölünmesini sağlamış ve Esad'ı tehdit edebilecek en güçlü askeri gruplardan bir tanesini kendi yanında tutmuştur. Suriye savaşının bitmesi ve Esad'ın yönetimde kalması durumunda Rusya'nın bu ülkedeki baş düşmanı şüphesiz PYD olacaktır. Bu senaryo gerçekleşirse PYD geniş bir özerklik isterken Esad bunu kabullenmeyecektir. Esad'ın Kürtlere karşı açacağı savaşta

¹⁹Samoylov, a.g.m. 3.

en büyük destekçisi Ruslar olacaktır. Her ne kadar ABD, Kürt özerkliğini desteklese de bunu Rusya'yı karşısına alma pahasına yapmayacaktır. 6 yıldır tüm Batı'yı karşısına alarak Esad'ı savunan Rusya, iç savaştan sonra da aynı politikaya devam edecektir. Rusya'nın bu politikası PYD için büyük bir hayal kırıklığı olabilecektir. Daha önce yaptığı gibi Kürtleri yüz üstü bırakması durumunda Esad rejimi PYD'ye tüm gücüyle saldıracaktır. İsmet İnönü'ye atfedilen “*Büyük devletlerle iş tutmak ayı ile yatağa girmeye benzer*” sözü PYD üzerinde test edilebilecektir.²⁰ Rusya'nın kendisi ile yatağa girmeye niyet eden PYD'ye vereceği zarar büyük olacaktır.

²⁰İnternet: Karluk, S. R. (Şubat, 2017). “Rusya'ya Göre PKK ve YPG Terörist Değilse Nedir”. *Kırım Haber Ajansı (QHA)*, Web: <http://qha.com.ua/tr/analiz-haber/> adresinden 10 Mayıs 2017'de alınmıştır.

KAYNAKLAR

- Aydoğan, B. (2015). PYD'nin ABD-Rusya Denklemiindeki Tercihi. *Ortadoğu Analiz*, 7(71).
- İnternet: Çalışkan, B. (2016). "Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi." İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İHH), Web: <http://insamer.com/wp-content/uploads/2016/03/> adresinden 25 Mart 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Karluk, S. R. (Şubat, 2017). "Rusya'ya Göre PKK ve YPG Terörist Değilse Nedir". *Kırım Haber Ajansı (QHA)*, Web: <http://qha.com.ua/tr/analiz-haber/> adresinden 10 Mayıs 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Samir, İ (Nisan, 2016). "Rusya'nın Suriye Kürtleri Hesabı". <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/> adresinden 18 Şubat 2017'de alınmıştır.
- İnternet: Samoylov, Y. (Mart, 2017). "Rusya'nın PYD/YPG Politikası". *Stratejik Araştırmalar Merkezi (SASAM)*, Web: <http://sahipkiran.org/2017/03/20/> adresinden 10 Mayıs 2017'de alınmıştır.
- Karabulut, B. (2007). Karadeniz'den Ortadoğu'ya Ulaşan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye Rusya İlişkileri. *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı (15).
- Şen, Y. (2013). "Suriye'de Arap Baharı". *Yasama Dergisi*, Sayı (23).

ERZİNCAN'DA FAALİYET GÖSTEREN TURİZM İŞLETMELERİNİN PAZARLAMA STRATEJİLERİ¹

MARKETING STRATEGIES OF TOURISM BUSINESSES IN ERZİNCAN

Gürkan ALAGÖZ², Erkan GÜNEŞ³, İlhami YÜCEL⁴

ÖZET: Turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin pazarlama stratejilerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada Erzincan il merkezinde faaliyet gösteren turizm işletme ve belediye belgeli otel yöneticileri ile Öztürk ve Türkmen (2006) tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılarak yüz yüze anket uygulaması gerçekleştirilmiş, sonuçta işletmelerin pazar payı seçiminde özellikle tek pazarda yoğunlaştıkları gözlenmiştir. Büyüme stratejisi olarak işletmeler için organik büyümenin daha tercih edilebilir olduğu ortaya çıkmıştır. Rekabet stratejilerinde ise yeni ürünler, yeni pazarlar, ürünlerin kalitesinin artırılması gibi yaklaşımları önemsedikleri görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Turizm İşletmeleri, Pazarlama Stratejileri, Erzincan.

ABSTRACT: In this study aiming to determine the marketing strategies of the companies operating in the tourism sector, face-to-face questionnaire was applied to managers of the hotels which have tourism business and municipal certificates operating in Erzincan province center by using the scale developed by Öztürk and Türkmen (2006), as a result, it was observed that the companies concentrated on single market especially in the selection of market share. As a growth strategy, it has become clear that organic growth is more favorable for the businesses. In competition strategies, new products, new markets, increasing the quality of products are seen as important approaches.

Key words: Tourism Businesses, Marketing Strategies, Erzincan.

1. GİRİŞ

Günümüzde artan rekabet, küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve rekabetin farklılaşması işletmeleri ürettikleri mal ve hizmetleri satabilmeleri açısından farklı yöntemlerden yararlanmaları gerekliliğine yöneltmiştir. Artık pek çok işletme geleneksel üretim ve pazarlama anlayışlarından uzaklaşarak farklı arayışlar içerisine girmiştir. Bu nedenle işletmeler ürettikleri mal ve hizmetlere yeni pazarlar bulma, mevcudunu koruyarak büyütme ve daha rekabetçi olmak zorundadır.

Otel işletmeleri ve seyahat acentaları için de ürettikleri ürünlerin satılabilmesi açısından pazarlama oldukça önemlidir. Turizm endüstrisinde müşterilerin farklı istek ve ihtiyaçları, talebin değişkenlik göstermesi ve yoğun rekabet ortamı turizm işletmelerini pazar paylarını koruyarak arttırmak, kendilerine uygun yeni pazarları bulup bölümlendirmek ve bunlara uygun pazarlama stratejilerini seçmek zorunda bırakmıştır (Cop, vd. 2012: 36).

¹ Bu çalışma 28 Eylül-1 Ekim 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen Uluslararası Batı Asya Turizm Araştırmaları Kongresinde sunulmuş ve kongre bildiri kitabında özet olarak basılmıştır.

² Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik MYO, Erzincan, galagoz@erzincan.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik MYO, Erzincan, egunes@erzincan.edu.tr

⁴ Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Erzincan, iyucel@erzincan.edu.tr

Turizm sektörünün en önemli paydaşlarından olan otel işletmeleri ve seyahat acentalarının pazarlama kararlarını hangi kriterlerle verdiklerinin bilinmesi bölge turizmine katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma alternatif turizm çeşitliliği açısından önemli potansiyele sahip olan Erzincan'da faaliyet gösteren otel işletmeleri ve seyahat acentalarının pazarlama stratejilerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

1.1. Kavramsal Çerçeve

İşletmeleri stratejik düşünceye iten nedenlere bakıldığında, bazı kararların kritik olması, rekabet üstünlüğünün elde edilmesi, belirsizliğin yönetilmesi, rasyonel davranma ve pazarın durumu stratejik düşünmeyi gerektirmektedir (Torlak ve Barca, 2009: 10). Ayrıca işletmeler için güçlü bir pazarlama stratejisi oluşturmak makro gelişmelerin iyi bir şekilde analiz edilmesine bağlıdır. Bu aşamada demografik, sosyo-kültürel, ekonomik, teknolojik, ekolojik, politik ve yasal gelişmeler analiz edilmeli ve bu doğrultuda bir pazarlama stratejisi geliştirilmelidir (Hooley vd., 2004'den aktaran, Bakırtaş, 2009:81)

Strateji; bir işletmede amaçların başarılması için izlenmesi gereken yoldur. Yönetimin benimsediği gelecek düşüncesine odaklı tedbir ve kararlardan oluşmaktadır. Bir nevi strateji başarılı bir yönetim ve işletme için erken uyarı sistemi, yol haritasıdır (Göral, 2014: 29). Pazarlama stratejisi kavramı ise; bir işletmede pazarlama amaç ve hedeflerinin başarılmasında izlenecek yoldur.

Hacıoğlu, (2008) turizm pazarlamasını “turistik mal ve hizmetlerin doğrudan veya turizm araçları yardımıyla yerel, bölgesel, ulusal ve uluslar arası planda, üreticiden son tüketici olan turiste akışı ve yeni turistik tüketim ihtiyaçlarının ve arzularının yaratılması ile ilgili sistemli faaliyetlerin tümü” şeklinde tanımlamıştır.

Turizm endüstrisi kendisine has pek çok özellik taşımaktadır. Üretilen ürünün niteliğinin farklı olması, dağıtımının farklı yapılması, fiyatlandırılması ve tutundurulması diğer ürünlere göre karmaşık olması, insan unsurunun önemli olması, üretilen her ürünün bir sürecin çıktısı olması ve fiziksel unsurların turistik ürünlerin tüketiminde ve alınmasında önemli rol oynaması turizm pazarlamasını biraz daha karmaşık hale getirmektedir (Kozak, 2012).

Son yıllarda işletmelerde üretime dayalı yönetim yerine pazara dayalı yönetim anlayışı öne çıkmıştır. Pek çok işletme üretime ilişkin sorunlarını çözmüş ve bu durum bir arz fazlalılığı durumunu ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı birçok ürünle karşı karşıya kalan tüketiciler sadece ekonomik unsurları değil psikolojik, sosyal ve kültürel unsurları da göz önüne almaktadır. Bu durum işletmeleri sadece üretim odaklı değil, talep edilen ürünlerin üretilmesi düşüncesine itmiştir (Emir, 2010:1245)

Pazarlama stratejisi, işletmelerin tüm planları uygulamasına ve örgütsel hedeflerine ulaşmada etkili kararlar vermesine izin veren bir araçtır (Mircevska ve Cuculeski, 2015: 27) Daha öncede belirtildiği üzere turizm pazarında işletmelerin kararlarını etkileyen pek çok husus bulunmaktadır. Pazar koşulları ve işletmenin imkânları genel olarak bir pazarda izlenmesi gereken stratejinin belirlenmesinde son derecede kritik öneme sahiptir. Pazarlama stratejileri çok farklı modellerde incelenebilir. Ancak bu araştırmada, Erzincan'daki otel ve seyahat acentalarının Pazar payı seçme, rekabet ve büyüme stratejileri üzerinde durulması tercih edilmiştir.

1. Pazar payı seçme stratejileri: Pazar bölümlendirme işlemlerinden sonra işletmeler için kritik bir karar olan pazar payı seçme, hedef pazarı belirleme işlemi gelmektedir. Uzun vadede işletmelerin başarılı olmaları seçecekleri pazar dilimine ve burada gösterecekleri performansa bağlıdır. Pazar bölümlendirme ve hedef pazar seçme aşamasında işletmenin göz önüne alması gereken pek çok husus bulunmaktadır. Hedef pazar seçme stratejilerinden ilki olan *farklılaştırılmamış pazarlama* stratejisinde işletmeler pazar bölümlendirme işlemini gerçekleştirdikten sonra, bir işletme pazar bölümleri arasında ayırım yapmadan bütün hedef kitleye

hitap etmeye çalışmasını ifade etmektedir (Altunışık, 2004: 300). Bu stratejide, müşterilerin farklı istek ve ihtiyaçları üzerinde durulmaz daha çok müşteriye çekecek şekilde geliştirilmeye çalışılmaktadır. *Farklılaştırılmış pazarlamada* ise her pazar bölümü için ürünün farklılaştırılarak sunulması söz konusudur. Hizmetin, personelin, imajın farklılaştırılması bu kapsamda örnek olarak verilebilir. *Yoğunlaştırılmış pazarlama* stratejisinde ise, bölümlendirme sonrasında ortaya çıkan pazar bölümlerinin sadece birine yoğunlaşılmasıdır. Kaynakların sınırlı ve daha verimli kullanılmasını sağlarken beklenen faydanın daha çabuk elde edilmesini kolaylaştırmaktadır. Turizmde müşteri tercihlerinin sürekli değişkenlik göstermesi bu stratejiyi oldukça riskli yapar (Kozak, 2012:119-121). Hedef pazar seçimindeki son strateji olan *niş pazarlama* stratejisi kaynakların sınırlı olduğu işletmeler açısından küçük, dar pazar dilimleri seçilerek hedef pazar haline getirilmesidir. Müşterilerin tatmin olmasını sağlayarak yüksek düzeyde kar sağlama amacı taşır (Altunışık, 2004: 300)

2. Jenerik rekabet stratejileri: İşletmelerin rekabet üstünlüğü elde etmede izlediği pek çok strateji mevcuttur. Porter'ın rekabet jenerik rekabet modeli bunlardan birisidir. Bu anlamda maliyet liderliği, farklılaşma ve odaklanma stratejileri bu modelin özünü oluşturmaktadır. *Maliyet Liderliği*, pazardaki mal ve hizmetlere benzer ürünleri en düşük fiyattan sunabilme amacı taşımaktadır. *Farklılaşma stratejisinde* ise üretilen mal ve hizmetlerin kaliteleriyle müşteri çekebilme esasına dayanır. *Odaklanma stratejisinde*; pazarın sadece küçük bir kısmının isteklerinin ve beklentilerinin daha iyi karşılanabilmesi için pazar dilimine odaklanmayı ifade etmektedir (Altunışık, 2013: 133). Maliyet stratejisinde maliyetleri kontrol altında tutabilmek önem taşırken, farklılaşma stratejisinde kalite performansı belirleyici olmaktadır. Odaklanma stratejisi Niş pazar stratejisine benzemekte daha dar dilimli pazarlarda etkin ve verimli bir şekilde hareket ederek rekabet edebilme temeline dayanmaktadır.

3. Büyüme stratejileri; işletmeler çeşitli şekillerde büyüme stratejileri izlemektedirler. Bunlar ürün çeşitlendirme, ürün geliştirme, pazar çeşitlendirme, pazara nüfuz etme, şirket birleşmeleri şeklinde olabilmektedir. Literatürde büyüme stratejilerine ilişkin pek çok strateji mevcuttur. İşletmelerin büyüme temelli olarak ürün veya pazar geliştirmesini, çeşitlendirme yapıp ürün yelpazesine yeni ürünler koyması, dağıtım kanalında kendinden önceki veya sonraki basamaktaki işletmeyle bütünleşmesi gibi faaliyetler içerisinde bulunmasıdır (Öncer, 2012; Kozak, 2012)

Turizm destinasyon ve işletmelerinin pazarlama faaliyetlerine yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Öztürk ve Türkmen (2006) yılında yaptıkları çalışma sonucunda kriz durumlarında işletmelerin yoğun büyüme stratejileri uyguladıkları ortaya çıkmıştır. Tunçsiper ve İlban (2006) Balıkesir'de gerçekleştirdikleri araştırmalarında otel işletmelerinin teknoloji adaptasyonu, talebin azlığı, müşteri tatmini, aldatici ve yanıltıcı reklamlar, yoğun rekabet ve nitelikli eleman sıkıntılarının en önemli pazarlama sorunu olarak görüldüğünü belirtmişlerdir.

Turizmde rekabet uluslararası boyuttadır. Turizm bilincinin oluşması ve genel eğitim seviyelerindeki artış ve üretim odaklılıktan satış odaklılığa geçiş turizm işletmelerinin etkili pazarlama karması ve verimli stratejiler oluşturmasını gerekli kılmıştır. Seyahat acentalarının pazarlama karması oluşturmasıyla ilgili yapılan bir çalışmada yöneticilerin tecrübelerine ve pazar araştırmalarının dikkate alındığı, müşterilerin fiyat duyarlılığı, malın kalitesi ve tedarikçi gibi konuların önemli olduğu vurgulanmıştır (Çakıcı, vd., 2008:69-70).

Ekonomik ve sosyal imkanların değişmesi ve gelişmesiyle birlikte turizme katılan insan sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Yaşanan bu değişim turist tercihlerini, turizm yatırımlarını, sunulan turistik ürünlerin çeşitliliğini etkilemiştir. Başarılı bir turizm pazarlaması için turizm işletmeleri değişen turist istek ve ihtiyaçlarına uygun ürün çeşitliliği oluşturmak durumunda kalmışlardır (Akkılıç, 2003: 212).

Ersun ve Arslan (2011)'de yapmış oldukları destinasyon seçiminde etkili olan unsurlar ve pazarlama stratejileri konusunda Türkiye'nin bütün olarak sunulmasının doğru olmadığını bölgesel pazarlamaya yönelmek gerekliliğini belirtmişlerdir. Bardakoğlu (2016) küçük ölçekli

konaklama işletmelerinin pazarlama stratejilerine yönelik yaptığı çalışma sonucunda, ağızdan kulağa pazarlama, reklam, ve sanal ortamın en çok tercih edilen pazarlama stratejileri olduğunu ve tatil süresince konuklarla yakından ve samimi bir iletişimin müşteri sadakatini arttırdığını belirtmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma alternatif turizm çeşitliliği açısından önemli potansiyele sahip olan Erzincan'da faaliyet gösteren otel işletmeleri ve seyahat acentalarının pazarlama stratejilerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Turizm sektörünün en önemli paydaşlarından olan otel işletmeleri ve seyahat acentalarının pazarlama kararlarını verirken nelere dikkat ettiği ve neleri önemsendiğinin bilinmesi bölge turizmüne katkı sağlaması bakımından önemlidir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Erzincan il merkezinde faaliyet gösteren turizm işletme ve belediye belgeli otel işletmeleriyle seyahat acentaları oluşturmaktadır. Erzincan il kültür ve turizm müdürlüğünden alınan veriler doğrultusunda Erzincan Merkezde faaliyet gösteren toplam 8 Turizm işletme belgeli otel işletmesi ile Erzincan belediyesi web sayfasından alınan verilere göre ve işler durumda olan toplam 10 belediye belgeli otel işletmesi (www.erzincan.bel.tr, 2017), toplamda 18 adet otel işletmesi bulunmaktadır. TÜRSAB 2017 verilerine göre Erzincan merkezinde toplam 15 seyahat acentası (www.tursab.org.tr, 2017) bulunmaktadır. Bu acentalardan 2'si merkezi Erzincan olan şube oldukları için araştırma kapsamından çıkarılmıştır.

Araştırmada evrenin tamamına ulaşılmaya çalışılmış, turizm işletme belgeli otel işletmelerinin 6'sına, belediye belgeli otel işletmelerinin 5'ine ulaşılarak toplam 11 anket uygulanmıştır. Seyahat acentalarının 7'sine anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Acentalardan 3'ünün aktif olarak çalışmadıkları görülmüştür. Diğer işletmeler anketi cevaplamayı reddetmiştir. Toplam 33 işletmeden 18'inden anket dönüşü alınmıştır. Anketlerin geri dönüş oranı yaklaşık %55 şeklinde gerçekleşmiştir.

2.3. Veri Toplama Yöntemi

Veri toplama aracı olarak anket yönteminden yararlanılmıştır. Anketler, yöneticiler ile yüz yüze görüşme ile yapılmıştır. Anket araştırması 2017 yılı Haziran-Temmuz aylarında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılanların anketlerde yer alan maddelere ilişkin görüşleri beşli likert ölçeği kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu bölümde, katılımcıların ifadelerine yönelik cevapları doğrultusunda elde edilen veriler dikkate alınarak her bir ifade için ağırlıklı ortalama hesaplanmıştır. Ölçekte ifadelerine ilişkin indeks değerleri hesaplanırken "Tamamen Katılıyorum" cevabına 5, "Katılıyorum" cevabına 4, "Kararsızım" cevabına 3, "Katılmıyorum" cevabına 2, "Hiç Katılmıyorum" cevabına 1 değeri verilmiş ve her bir ifade için ortalama bulunmuştur. Hesaplanan ortalamalar 5 üzerinden olup, ortalaması 5'e yakın ifadeler katılımcıların katıldıkları yöndeki eğilimi, ortalaması 1'e yakın olan ifadeler ise katılmadıkları yönündeki eğilimi belirtmektedir.

Anket formunun ilk bölümünde demografik özellikleri ölçmeye yönelik yöneticilerin, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, turizm eğitimi alıp almadığı, gelir, sektör deneyimi ve yönetsel konumuna ilişkin 8 soru bulunmaktadır. Buna ek olarak işletmelerin türünü ve pazarlama bölümü olup olmadığına ilişkin 2 soru bulunmaktadır. Anket formunun son bölümünde ise işletmelerin pazarlama stratejilerini ölçmeye yönelik 23 ifade bulunmaktadır. Bu 23 ifade büyüme, pazar payı seçme ve rekabet stratejilerine yöneliktir. Bu bölümdeki ifadeler Öztürk ve Yüksel (2006) tarafından geliştirilen pazarlama stratejilerini ölçeğinden uyarlanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22.0 paket programında değerlendirilmiştir. Tüm veriler için frekans analizi yapılmıştır. Erzincan

ili merkezindeki otel ve seyahat acentalarının uyguladıkları pazarlama stratejilerini ölçebilmek amacıyla, büyüme, pazar payı seçme ve rekabet stratejilerine yönelik ifadelerin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları alınarak yorumlanmıştır. Ayrıca hipotez testleri için non-parametrik analiz yöntemlerinden Kruskal-Wallis ve Mann Whitney U testinden yararlanılmıştır.

Ölçeğin güvenilirlik analizi yapılmış ve 23 ifadeden oluşan ölçeğin Cronbach Alpha Güvenilirlik Katsayısı ($\alpha = 0,826$) olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç, anket formunun güvenilirliğinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Veriler normal dağılım göstermediği için parametrik olmayan (non-parametrik) testlerden yararlanılmış (Ak, 2010: 73) ayrıca örneklem sayısının 100'den az olması nedeniyle sağlıklı sonuçlar vermeyeceğinden (Kline, 1994) faktör analizi yapılmamış önceki çalışmalardan yararlanılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Tablo 1'de araştırmaya katılan katılımcılara ait demografik bulgular verilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların % 77,8'i erkek, % 22,2'si ise kadın yöneticilerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların yaş aralığına bakıldığında çoğunluğunun (%55,6) 30-39 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Yöneticilerin eğitim durumlarına bakıldığında % 66,7'sinin üniversite mezunu olduğunu ve %72'sinin turizm eğitimi aldığı ve yöneticiler sektör deneyimi açısından değerlendirildiğinde büyük bir kısmının 66,6'sının 4 yılın üzerinde bir sektör deneyimine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	Yüzde (%)	Turizm eğitimi	n	Yüzde (%)
Kadın	4	22,2	Evet	13	72,2
Erkek	14	77,8	Hayır	5	27,8
Toplam	18	100	Toplam	18	100
Yaş	n	%	Sektör Deneyimi	n	Yüzde (%)
18-24	5	27,8	1 Yıldan Az	1	5,6
25-29	2	11,1	1-3 Yıl	5	27,8
30-39	10	55,6	4-7 Yıl	6	33,3
40+	1	5,6	8-14 Yıl	4	22,2
Toplam	18	100,0	15+ Yıl	2	11,1
Medeni Durum	n	%	Toplam	18	100,0
Evli	11	61,1	İşletme Türü	n	Yüzde (%)
Bekâr	7	38,9	Turizm İşletme Belgeli Otel	6	33,3
Toplam	18	100,0	Belediye Belgeli Otel	5	27,8
Gelir	n	%	Seyahat Acentası	7	38,9
Asgari Ücret	4	22,2	Toplam	18	100,0
1405-2000	2	11,1	Yönetmel Konum	n	Yüzde (%)
2001-2500	3	16,7	Genel Müdür	5	27,8
2500-3000	1	5,6	Bölüm Müdürü	4	22,2
3001-4000	1	5,6	Şef	9	50
4001-5000	5	27,8	Toplam	18	100,0
5001+	2	11,1	Pazarlama Bölümü	n	Yüzde (%)

Toplam	18	100,0		Var	4	22,2
Eğitim	n	%		Yok	14	77,8
Ortaokul	1	5,6		Toplam	18	100,0
Lise	5	27,8				
Önlisans	6	33,3				
Lisans	5	27,8				
Lisansüstü	1	5,6				
Toplam	18	100,0				

Katılımcıların işletmelerine ait bilgilere bakıldığında %33,3'ünün turizm işletme belgeli otel, %27,8'inin belediye belgeli otel ve %38,9'unun seyahat acentası olduğu ve işletmelerin büyük bir kısmında pazarlama için ayrı bir bölüm olmadığı görülmektedir.

Tablo 2: Pazar Payı Seçme Stratejileri

Pazar Payı Stratejilerine Yönelik İfadeler	\bar{X}	S.S
Aynı amaca yönelik bizi tercih eden müşteriler üzerinde yoğunluk gösteririz.	4,22	0,55
Belirli bir hedef pazar üzerinde yoğunlaşır ve ürünlerimizi geliştiririz.	4,06	0,87
Belirli dönemlerde (kriz, vb.) işletme maliyetlerinden kısabiliriz.	3,89	1,13
Diğer işletmelerden daha farklı ve özgün ürünler sunarız.	3,78	0,88
Farklı ürünlerin sunumu yoluna gidilir.	3,44	1,38
Müşterilerin ortak istek ve tercihlerini dikkate alarak ürünler sunulur.	4,17	0,79
Tüm müşteri tiplerine yönelik ürünler geliştirilir.	3,83	0,86
Yatırımlarımızı tek bir turizm faaliyeti üzerine yaparız.	3,33	0,84
Pazar payı belirler ve buna göre strateji geliştiririz.	4,06	1,00

Tablo 2'de Erzincan'daki otel ve seyahat acentalarının pazar payı seçme stratejilerine bakıldığında "aynı amaca yönelik bizi tercih eden müşteriler üzerinde yoğunluk gösteririz" ve "belirli bir hedef pazar üzerinde yoğunlaşır ve ürünlerimizi geliştiririz" ifadelerine katılım ortalaması yüksek gerçekleşmiştir. Buradan hareketle işletmelerin tek pazar bölümünde yoğunlaştıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca "müşterilerin ortak istek ve tercihlerini dikkate alarak ürünler sunulur" ifadesine de katılım ortalaması yüksek gerçekleşmiştir. Farklı ürünler sunmakla alakalı ifadeler katılım ortalaması diğer ifadelerden nazaran düşük gerçekleşmiştir. Ürün çeşitlendirme ve geliştirme açısından daha düşük bir ortalama söz konusudur. Son olarak en düşük ortalama yatırımların tek bir turizm faaliyeti üzerine yapılması ifadesidir. Buradan hareketle işletmelerin farklı turizm ürünlerini geliştirmeye meyilli olduğunu söyleyebiliriz. Genel olarak tablo değerlendirildiğinde Erzincan'daki turizm işletmelerinin bir pazar payı seçme, belirleme ve buna uygun bir strateji geliştirme düşüncesi içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Rekabet Stratejileri

Rekabet Stratejilerine Yönelik İfadeler	\bar{X}	S.S.
--	-----------------------------	-------------

Rakiplerimizi analiz eder bu doğrultuda politikalarımızı oluştururuz	4,06	0,64
Reklam ve tanıtım faaliyetlerine yönelik harcamalar yapılır.	4,00	0,77
Riske girmekten kaçınmayız	3,39	1,29
Talep doğrultusunda farklı turizm şekillerine yönelebiliriz.	3,61	1,33
Faaliyet alanımıza uygun olarak uzmanlaşma yoluna gideriz	4,06	0,73
Ürünlerimizde yenilik yaparak kalite arttırılır	4,00	0,97
İşletme olarak müşteriye tatmin edecek yenilik oluştururuz	4,33	0,69

Rekabet stratejileriyle ilgili Tablo 3'e bakıldığında işletmelerin yenilik yapan ve kaliteyi arttıran bir yapıda olduğunu söyleyebiliriz. İşletmeler rekabet stratejilerinde farklılaşma stratejisini uygulamaktadır. Ayrıca risk alma konusunda biraz temkinli hareket edebilecekleri tabloda görülmektedir. Yeniliklere açık olmaları ve kalite arayışında olmaları bölge turizmi açısından önemlidir. İşletmelerin çoğunluğunun aile şirketi olması ve kurumsallaşmamış olması dolayısıyla güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmamaları nedeniyle riskten kaçınma durumu açıklanabilir.

Tablo 4: Büyüme Stratejileri

Büyüme Stratejilerine Yönelik İfadeler	\bar{X}	S.S
Kendi sektörümüzde yer alan işletmelerle birleşme yoluna gidilir.	3,17	1,25
Müşteri ihtiyaçlarına yönelik yeni ürünler geliştiririz.	4,00	0,97
Müşterilerimiz için konaklama/ ulaştırma/ yeme-içme/ dışında da ürünler sunarız.	3,89	1,13
Yeni pazar ya da müşterilere yöneliriz.	4,11	0,76
Çok düşük/ Çok yüksek gelirli müşterilere yönelik programlarımız vardır.	2,78	1,31
Farklı faaliyet alanlarındaki işletmelerle birleşme yoluna gideriz.	3,06	1,35
Büyüme stratejileri geliştirir ve uygularız.	4,44	0,70

Büyüme Stratejileriyle ilgili tabloya bakıldığında Erzincan'daki işletmelerin büyümeye açık oldukları görülmektedir. Ancak bu büyümenin birleşmelerden uzak olarak işletmenin sadece kendi içerisinde olacağı bir nevi organik büyüme isteği olduğu görülmektedir. Yeni ürünlerin geliştirilmesi, yeni pazar ve müşteri arayışları çeşitlendirme ve pazar geliştirme stratejisinin bir gereğidir. Erzincan'daki işletmeler büyümenin aracı olarak pazar geliştirme ve çeşitlendirme stratejisini kullanmaktadır.

Hipotez Testleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir;

H1: Turizm işletmelerinin uyguladıkları pazarlama stratejileri **işletme türüne** göre farklılık göstermektedir.

H2: Turizm işletmelerinin uyguladıkları pazarlama stratejileri **işletmede pazarlama bölümünün olup olmamasına** göre farklılık göstermektedir.

H3: Turizm işletmelerinin uyguladıkları pazarlama stratejileri işletmede **yöneticilerin turizm eğitimi alıp almadığına** göre farklılık göstermektedir

Oluşturulan hipotezlere ilişkin yapılan hipotez testleri Tablo 5, Tablo 6 ve Tablo 7'de verilmiştir.

H1: Turizm işletmelerinin uyguladıkları pazarlama stratejileri **işletme türüne** göre farklılık göstermektedir.

Tablo 5. Turizm İşletmelerinin Uyguladıkları Pazarlama Stratejileri İşletme Türüne Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişki Analiz Sonuçları

İFADELER	İşletme Türü	N	Mean Rank	Kruskall –Wallis H	
				Ki-kare	p
Farklı ürünlerin sunumu yoluna gidilir.	Turizm İşletme Belgeli Otel	6	5,33	6,782	,034*
	Belediye Belgeli Otel	5	9,80		
	Seyahat Acentası	7	12,86		
Talep doğrultusunda farklı turizm şekillerine yönelebiliriz.	Turizm İşletme Belgeli Otel	6	5,33	6,017	,049*
	Belediye Belgeli Otel	5	11,20		
	Seyahat Acentası	7	11,86		

***p>0,05**

Tablo 5’de işletmelerce uygulanan pazarlama stratejilerinin işletme türüne göre farklılık gösterip göstermediği verilmiştir. Analiz sonucuna göre işletme türüne göre tablodaki ifadeler farklılık göstermektedir. Bu kısımda “Farklı ürünlerin sunumu yoluna gidilir.” ifadesine ilişkin aritmetik ortalama değerlerine bakıldığında turizm işletme belgeli oteller ortalama olarak 2,33, belediye belgeli oteller 3,60 seyahat acentaları ise 4,28’dir. “Talep doğrultusunda farklı turizm şekillerine yönelebiliriz.” ifadesine yönelik olarak en yüksek ortalama değer 4,2 ile belediye belgeli otellere aittir. Buna göre H1 kabul edilmiştir.

H2: Turizm işletmelerinin uyguladıkları pazarlama stratejileri **işletmede pazarlama bölümünün olup olmamasına** göre farklılık göstermektedir.

Tablo 6. Turizm İşletmelerinin Uyguladıkları Pazarlama Stratejileri İşletmelerde Pazarlama Bölümü Olup Olmadığına Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişki Analiz Sonuçları

İFADELER	Pazarlama Bölümü	N	Mean Rank	Sum Of Ranks	Mann-Whitney U		
					Wilcoxon W	Z	p
Yatırımlarımızı tek bir turizm faaliyeti üzerine yaparız.	Var	4	4,50	18,00	18,000	-	,024*
	Yok	14	10,93	153,00			

***p>0,05**

Tablo 6’da işletmelerce uygulanan pazarlama stratejileri işletmelerde pazarlama bölümü olup olmamasına göre farklılık göstermektedir. “Yatırımlarımızı tek bir turizm faaliyeti üzerine yaparız.” ifadesine pazarlama bölümü olmayan turizm işletmeleri 3,57 şeklinde katılım ortalaması gösterirken, pazarlama bölümü olanlar ise 2,5 katılım ortalaması göstermişlerdir.

H3: Turizm işletmelerinin uyguladıkları pazarlama stratejileri işletmede **yöneticilerin turizm eğitimi alıp almadığına** göre farklılık göstermektedir.

Tablo 7. Turizm İşletmelerinin Uyguladıkları Pazarlama Stratejileri Yöneticilerin Turizm Eğitimi Alıp Almadığına Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişki Analiz Sonuçları

İFADELER	Turizm Eğitimi	N	Mean Rank	Sum Of Ranks	Mann-Whitney U			
					Wilcoxon W	Z	p	
Müşterilerimiz için konaklama/ ulaştırma/ yeme-içme/ dışında da ürünler sunarız.	Evet	13	10,92	142,00	29,000	-	2,029	,042*
	Hayır	5	5,80	29,00				

***p>0,05**

Tablo 7'de işletmelerce uygulanan pazarlama stratejileri yöneticilerin turizm eğitimi alıp almamasına göre farklılık göstermektedir. Buna göre "Müşterilerimiz için konaklama/ ulaştırma/ yeme-içme/ dışında da ürünler sunarız." İfadesine turizm eğitimi alan yöneticiler 4,23, turizm eğitimi almayanlar ise 3 katılım ortalaması göstermişlerdir.

4. SONUÇ

Teknolojinin gelişmesi, hayat kalitesinin artması, tüketici profiline değişmesi ve hızla değişen turizm endüstrisine uyum sağlayabilecek pazarlama stratejisi oluşturmak turizm işletmelerinin mevcut durumlarını koruyabilmeleri için önemlidir. İşletmelerin pazardaki müşterileri tatmin edebilmeleri ürün ve hizmetin kaliteleriyle doğru orantılıdır. Bu yüzden ürünlerin kaliteli üretilmesi, pazar ve müşteri odaklı bir pazarlama yaklaşımı tercih edilmesi gerekmektedir (Cop, vd. 2012: 50)

Bu araştırma Erzincan'daki otel ve seyahat işletmelerinin pazarlama stratejilerinin neler olduğunu tespit etmeye yönelik olarak yapılmıştır. Sonuç olarak işletmelerin pazar payı seçerken, büyüme kararlarını verirken ve rekabet ederken hangi yönleriyle farklılaştığı belirlenmiştir. İşletmelerin pazar payı seçiminde özellikle tek pazarda yoğunlaştıkları gözlenmiştir. Büyüme strateji bağlamında ele alındığında işletmelerin organik büyümenin kendileri için daha tercih edilebilir olduğunu belirtmişler, diğer işletmelerle birleşerek büyüme gibi alternatifleri göz ardı etmişlerdir. Son olarak rekabet stratejileri açısından bakıldığında, işletmelerin özellikle yeni ürünler, yeni pazarlar, ürünlerin kalitesinin artırılması gibi kavramlara daha çok önem verdiği görülmüştür.

Araştırma sonucundan hareketle aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- Araştırmadan elde edilen sonuçlar neticesinde, her ne kadar bu işletmelerin pazar payı seçme, rekabet ve büyümede belirli stratejileri uyguladıklarını belirtse de gözlenen durum farklıdır. Bu işletmelerin büyük bir kısmı aile işletmesi ve kurumsallaşmadan uzaktır. İşletmelerin büyük bir kısmında pazarlama bölümünün olmaması, bu durumun bir göstergesidir.
- Genel itibarıyla yaşanan yerin nüfus yoğunluğunun az oluşu bu işletmelerin öncelikli girecekleri pazarlar konusunda sıkıntıya düşürebilmektedir. Yeni pazarlar ve müşterileri çekebilecek sistemler oluşturulmalıdır.
- İşletmelerin mali yapılarının çok iyi olmadığı ortadadır. Belki kurulacak bir birlik, dernek veya benzeri oluşumlarla birlikte hareket edilmesi daha faydalı sonuçlar verebilir.

- Ulusal ve uluslararası piyasada reklam ve tanıtım faaliyetlerine önem verilmeli, şehrin farkındalığı arttırılmalıdır.
- Küçük işletmelerin güçlerini birleştirmeleri daha iyi sonuçlar verebilir.
- Her gün kendini yenileyen turizm endüstrisinde geri planda kalınmamalı ve buna yönelik tedbirler alınmalıdır.

Sarı ve Kozak (2005) özellikle internet tabanlı teknolojilerin turizm işletmelerinin pazarlama ağlarında kullanışlı ve yararlı belirtmişlerdir. Değişen teknolojiden yararlanmak turizm işletmelerinin önemli üstünde durması gereken konulardandır. Artık turistler internet üzerinden kendi paket turunu oluşturabilmekte, bilet rezervasyonu yapabilmek ve otel odası alabilmektedir. Bu durum geleneksel olarak tur operatörlerinden veya seyahat acentalarından doğrudan ürün satın alınmasının azalması anlamına gelmektedir.

Erzincan'daki turizm işletmelerinin kurumsal ve mali yapıları çok güçlü değildir. Maliyet kalemlerinin en aza indirilmesi ve özellikle reklam ve tanıtım faaliyetlerinin web siteleri aracılığıyla yapılması daha çok kişiye ulaşılması ve potansiyel oluşturulmasında etkili olacaktır. Bardakoğlu'da (2016) reklam ve tanıtım stratejilerinde özellikle sosyal medyanın etkili kullanılması gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Tung (2012) turizm endüstrisinde başarılı bir pazarlama stratejisi geliştirmek amacıyla dört anahtar başarı faktörü önermiştir. Bunlar pazarın tanımlanması, çevrenin analiz edilmesi, pazarlama karması stratejisi ve iç pazarlama şeklindedir. Farklı hedef pazarlar için farklı tutundurma unsurları gerekmektedir. Turistik ürünlerin derinlemesine geliştirilmesi onları daha özel kılmaktadır. Müşterilerin her zaman aynı seyahat rotalarını ve güzergahlarını seçmelerini sağlamak oldukça zor bir iştir. Artık birçok işletme fiyat rekabetini en iyi rekabet aracı olarak görmemektedir. Bunun yanı sıra olumlu sürdürülebilir kalkınma için kalite, elektronik tanıtım, ürün farklılaştırılması ve müşteri odaklılık gibi unsurlar ön plana çıkarılmaktadır (Tung, 2012: 650-651).

Pazarlama kararlarının verilmesi aşamasında pek çok işletmede bir pazarlama biriminin olmadığı görülmektedir. Oysaki benzer çalışmalarda da işletmelerde pazarlama birimlerinin oluşturulması ve nitelikli personel istihdamının yapılması uzun dönemde ortaya çıkabilecek pazarlama sorunlarının ortadan kaldıracaktır (Tunçsiper ve İlban, 2006; 240). Araştırma kapsamına giren işletmelerin küçük ve orta ölçekli işletmeler olması tekil olarak bu işletmelerin ayrı bir pazarlama birimi kurmasını zorlaştırmaktadır. Bu kapsamda Erzincan'daki işletmeler birlikte bir pazarlama stratejisi üzerinde durabilir, özellikle geniş pazarlarda, birlikte topyekün bir pazarlama karması geliştirebilirler.

5. KAYNAKLAR

- Ak, B. (2010). Parametrik Hipotez Testleri. Ş. Kalaycı (Ed.). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, (s. 71-82), Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Akkılıç, M. E. (2003). Turizm pazarlamasında faydalar ve bir turist tatmin modeli önerisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 211-232.
- Altunışık, R. (2004). Turizmde pazarlama stratejileri.. S. Demirkol ve B. Zengin (Ed.). *Turizm İşletmeleri*, (s. 287-320), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altunışık, R. (2013). Pazarlama stratejileri. Ö. Torlak ve M. Özmen (Ed.). *Pazarlama İlkeleri*, (s. 126-157), T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3012, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1965, Eskişehir.
- Bakırtaş, H. (2009). Sektör ve Rekabet Analizi.. Ö. Torlak ve R. Altunışık (Ed.). *Pazarlama Stratejileri Yönetmel Bir Yaklaşım*, (s. 77-106), İstanbul: Beta Yayınları
- Bardakoğlu, Ö. (2016). Küçük konaklama işletmelerinde pazarlama stratejileri ve müşteri bağlılığı: İzmir örneği. *Journal of Yasar University*, 11 (42), 124-132.
- Cop, R., Candaş, N. & Akşit, N. (2012). Stratejik pazarlama kararlarında bölümlendirme, hedef pazar ve konumlandırmanın önemi: Bolu ilinde bulunan otel işletmeleri üzerine nitel bir araştırma. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 35-52.
- Çakıcı, C., Atay, L. & Harman, S. (2008). İstanbul'da faaliyet gösteren seyahat acentalarının pazarlama karması kararları üzerine bir araştırma, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (13) Bahar, 69-87.
- Emir, O. (2010). Otel işletmelerinin pazarlanmasında seyahat acentalarının rolü: otel işletmeleri tarafından bir değerlendirme. *Ege Akademik Bakış*, 10 (4), 1245-1256.
- Ersun, N. ve Arslan, K. (2011). Turizmde destinasyon seçimini etkileyen temel unsurlar ve pazarlama stratejileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 31(2), 229-248.
- Kline, Paul; (1994). *An Easy Guide To Factor Analysis*, Routledge, New York.
- Kozak, N. (2012). *Turizm Pazarlaması* (4. Baskı), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mircevska, P. T. ve Cuculeski, N. (2015). The necessity of applying marketing strategies in tourism – the case of Slovenia and Tunisia. *Economic Development*, 1(2), 25-36.
- Öncer, A. Z. (2012). İşletmelerin büyüme stratejisini belirlemede doğrusal programlama yaklaşımı. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 33(2), 405-420.
- Öztürk, Y. ve Türkmen, Y. (2006). Turizm işletmelerinin kriz dönemlerinde uyguladıkları pazarlama stratejilerine yönelik bir araştırma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 74-95.
- Sarı, Y. ve Kozak, M. (2005). Turizm işletmelerinde doğrudan pazarlama çabaları kapsamında bilgi teknolojilerinin kullanımı. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19 (1), 359-383
- Torlak, Ö. ve Barca, M. (2009). Pazarlama Düşüncesinin Gelişimi, Pazar Odaklılık ve Stratejik Düşünme. Ö. Torlak ve R. Altunışık (Ed.). *Pazarlama Stratejileri Yönetmel Bir Yaklaşım*, (s. 1-21), İstanbul: Beta Yayınları
- Tunçsiper, B. ve İlban, M. O. (2006). Turizm işletme belgeli otel işletmelerinin pazarlama sorunları: Balıkesir ilinde bir alan araştırması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 225-244.
- Tung, J., (2012). Key success factor in implementing marketing strategies in tourism industry. *Pak. J. Statist.*, 28(5), 645-651
- www.erkincan.bel.tr, Erişim Tarihi: 15/09/2017
- www.tursab.org.tr, Erişim Tarihi: 15/09/2017

ERZURUM ÜNİVERSİTESİ

Anadolu da Bir Dünya Üniversitesi

www.erkincan.edu.tr

kapak tasarımı: özgüraydınbekar